

«МИРАС» УНИВЕРСИТЕТИ

«СТУДЕНТТИК ҒЫЛЫМ 2022»

*атты халықаралық студенттік ғылыми-практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ*

МАТЕРИАЛЫ

международной студенческой научно-практической конференции

«СТУДЕНЧЕСКАЯ НАУКА 2022»

III ТОМ

ШЫМКЕНТ – 2022

«МИРАС» УНИВЕРСИТЕТИ

«СТУДЕНТТІК ҒЫЛЫМ 2022»

*атты халықаралық студенттік ғылыми-практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ*

МАТЕРИАЛЫ

международной студенческой научно-практической конференции

«СТУДЕНЧЕСКАЯ НАУКА 2022»

III ТОМ

ШЫМКЕНТ – 2022

УДК 378:001
ББК 74.58
С84

Редакция алқасы (*редакционная коллегия*): М.Б.Мырзалиев, А.Б.-П.Даниярова, Е.Ю.Ан, И.Ю.Хан, Т.С.Митрошенко, А.В.Роговой, Ж.Манатқызы, Г.П.Коптаева, Д.Б.Ешенкулова, М.Т.Сулейменова, Ж.А.Жуматаева, Д.С.Абдуллина, М.А.Усербаева.

Студенческая наука 2022: Материалы международной студенческой научно-практической конференции. – Шымкент: типография «Әлем», 2022. – Т. 3. – 538 с.

Студенттік ғылым 2022: халықаралық студенттік ғылыми-практикалық конференциясы материалдары. – Шымкент: «Әлем» баспаханасы, 2022. – Т. 3. – 538 б.

ISBN 978-9965-899-69-0

«Студенттік ғылым 2022» атты халықаралық студенттік ғылыми-практикалық конференциясының материалдарында бизнес және басқару, туризм және қонақжайлылықты басқару, ақпараттық және телекоммуникациялық жүйелер, құқықтану, педагогика және психология, филология, дизайн және көркем еңбек, дене шынықтыру және спорт, химия және биология бағыттарының дамуы бойынша ғылыми еңбектер жарияланды.

В материалах международной студенческой научно-практической конференции «Студенческая наука 2022» опубликованы научные труды по развитию следующих направлений: бизнес и управление, туризм и управление гостеприимством, информационные и телекоммуникационные системы, юриспруденция, педагогика и психология, филология, дизайн и художественный труд, физическая культура и спорт, химия и биология.

УДК 378:001
ББК 74.58

ISBN 978-9965-899-69-0

ХИМИЯ ЖӘНЕ БИОЛОГИЯ

ХИМИЯ И БИОЛОГИЯ

ОӘЖ 57(075.8)

БИОЛОГИЯ ПӘНДЕРІНЕН СЫНЫПТАН ТЫС ӨТКІЗІЛЕТІН ЖҰМЫСТАР

Абдижаббарова Г.М., Мамыраим М.Б., Қожамқұл Ж.Ә.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В развитии интереса учащихся к биологии значительное место отводится внеклассным занятиям, которые проводит каждый учитель биологии. Особенность внеклассной работы заключается в том, что она строится с учетом интересов и склонностей учащихся. Наряду с этим внеклассные занятия по биологии дают неограниченную возможность для развития творческой активности школьников.

Изучить методику преподавания внеклассной работы по биологии в школе. Дать общую характеристику внеклассной работы по биологии в школе. Рассмотреть формы и виды внеклассной работы. Рассмотреть содержание и организацию внеклассной работы по биологии в школе.

Summary: In the development of students' interest in biology, a significant place is given to extracurricular activities, which are conducted by each biology teacher. The peculiarity of extracurricular work is that it is built taking into account the interests and inclinations of students. Along with this, extracurricular activities in biology provide an unlimited opportunity for the development of the creative activity of schoolchildren.

To study the methodology of teaching extracurricular work in biology at school. Give a general description of extracurricular work in biology at school. Consider the forms and types of extracurricular activities. Consider the content and organization of extracurricular work in biology at school.

Қоғамда болып жатқан өзгерістер ұлттық білім беру жүйесіне қойылатын жаңа талаптарды айқындайды. Оқу процесінде тұлғаның оқу кезеңінде және оны аяқтағаннан кейін табысты өзін-өзі жүзеге асыруы, оның қоғамда әлеуметтенуі, еңбек нарығына белсенді бейімделуі оқу-тәрбие процесінің маңызды міндеттері ретінде танылады.

Мектептегі білім беру жүйесінде пәндердің биологиялық циклі ерекше орын алады, жеке тұлғаның жан-жақты дамуына зор үлес қосады, өскелең ұрпақта дүниенің қазіргі заманғы жаратылыстану-ғылыми бейнесін қалыптастырады. Биологиялық пәндерді оқыту оқу-тәрбие үрдісін сыныптан тыс жұмыстармен байланыстырса, білім мен тәрбиенің жалпы жүйесіндегі маңызы бүгінгі күні артып отырса, барған сайын оң білім беру нәтижелерін береді. Пәндердің биологиялық циклі бойынша сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыру студенттердің оқу-танымдық жұмысының құрамдас бөлігі болуы керек [1].

Қазіргі таңда әдістеме классиктерінің (Н.М.Верзилин, Д.И.Трайтак және т.б.) сыныптан тыс жұмыс оқушылардың білімді меңгеруіне ықпал етеді және олардың дамытушылық қызметін арттырады деген пікірімен келісу қазірдің

өзінде қиын. Қазіргі кезеңде биологиялық білім беру парадигмасы өзгерді, биологиялық білімнің алдында жаңа мақсаттар мен міндеттер тұр, оның басты мақсаты биологиялық және экологиялық сауатты адамдарды тәрбиелеу болып табылады.

Мектеп биология курсының оқыту және тәрбиелеу міндеттері сынып-сабақ оқыту жүйесі мен оқушылардың сабақтан тыс жұмыстарының тығыз байланысы негізінде барынша толық шешіледі. Студенттердің биология пәнінен сабақта, зертханалық сабақтарда, экскурсияларда және оқу жұмысының басқа да түрлерінде алған білімдері мен дағдылары сыныптан тыс жұмыстарда айтарлықтай тереңдеу, кеңейту және хабардарлық табады, бұл олардың пәнге деген қызығушылығының жалпы өсуіне үлкен әсер етеді [2].

Биологиядан сыныптан тыс жұмыстың табысты болуы көбінесе оның мазмұны мен ұйымдастырылуымен байланысты. Сыныптан тыс жұмыстар мектеп оқушыларының қызығушылығын оятып, түрлі іс-әрекеттермен баурап алуы керек. Сыныптан тыс жұмыс процесінде оқушылардың танымдық қызығушылықтарын қалыптастыру мектеп оқушыларының іс-әрекетінің әрбір кезеңінде күрделене түсетін біртұтас, күрделі, көп қырлы және ұзақ процесс. Б.З.Вульфов пен М.М.Поташник сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастырудың негізгі белгілері төмендегідей болуы керек деп есептейді:

1. Сыныптан тыс жұмыстардың сыныптағы іс-әрекеттерден айырмашылығы, олар ерікті түрде ұйымдастырылады және өткізіледі. Бұл оның бірінші ерекшелігі. Студенттер қызығушылықтары мен бейімділіктеріне қарай әртүрлі үйірмелерге өз бетінше жазылады, сабақтан тыс уақытта қалауы бойынша жаппай және жеке жұмыстарға қатысады. Демек, еріктілік, ең алдымен, сыныптан тыс жұмыс түрлерін еркін тандауды білдіреді. Мұғалімнің міндеті – барлық оқушыларды сабақтан тыс жұмыстарға қатыстыру. Бұл, әрине, мәжбүрлеусіз жасалуы керек.

2. Сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыру оның міндетті бағдарламалар шеңберімен байланысты еместігінде жатыр. Оның мазмұны мен формалары негізінен оқушылардың қызығушылықтары мен қажеттіліктеріне, жергілікті жағдайларға байланысты. Үйірмелердің бағдарламалары үлгілі, индикативті. Осы бағдарламалар мен нұсқаулық нұсқаулар негізінде студенттердің нақты жағдайлары мен тілектерін ескере отырып, жұмыс жоспарлары жасалады. Бұл оқушылардың қызығушылықтары мен қажеттіліктерін қанағаттандыра отырып, сыныптан тыс жұмыстардың мазмұнын икемді етуге мүмкіндік береді.

3. Сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыру оның міндетті бағдарламалар шеңберімен байланысты еместігінде жатыр. Оның мазмұны мен формалары негізінен оқушылардың қызығушылықтары мен қажеттіліктеріне, жергілікті жағдайларға байланысты. Үйірмелердің бағдарламалары үлгілі, индикативті. Осы бағдарламалар мен нұсқаулық нұсқаулар негізінде студенттердің нақты жағдайлары мен тілектерін ескере отырып, жұмыс жоспарлары жасалады. Бұл оқушылардың қызығушылықтары мен

қажеттіліктерін қанағаттандыра отырып, сыныптан тыс жұмыстардың мазмұнын икемді етуге мүмкіндік береді.

4. Сыныптан тыс жұмыстар әртүрлі жастағы оқушыларды қамтиды. Аралас жастағы құрам сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыруда және өткізуде кедергі бола алмайды. Керісінше, әр түрлі сынып оқушыларының басын қосып, сыныптан тыс жұмыстар жалпы мектеп ұжымының топтастыруына ықпал етеді, үлкендердің кішіге қамқор болуына, жолдастық көмектің дамуына қолайлы жағдай жасалады.

5. Сыныптан тыс жұмыстарда өзіндік жұмыс басым болады. Әрине, студенттердің өзіндік жұмысы мұғалімге бағытталуы керек, бірақ оқу сабақтарынан айырмашылығы, оны негізінен студенттердің өздері ұйымдастырады. Студенттер неғұрлым үлкен болса, соғұрлым олардың бастамасы мен дербестігі толық және көпжақты түрде көрінеді. Олар әртүрлі үйірмелерге, клубтық типтегі бірлестіктерге қатысушылар ғана емес, сонымен қатар сыныптан тыс жұмыстарды белсенді ұйымдастырушылар ретінде де әрекет етеді.

Пәндердің биологиялық циклі бойынша сыныптан тыс жұмыс процесінде балалардың қазіргі дүниетанымын қалыптастыру – қажырлы жұмыс және мұғалімнен үлкен педагогикалық күш-жігерді, шеберлік пен дағдыны қажет етеді. Тәжірибе көрсеткендей, биологиядан сыныптан тыс жұмыстардың тәрбиелік мәні, олардың тиімділігі көп жағдайда бірқатар талаптардың сақталуына байланысты [3].

Сыныптан тыс жұмысқа қойылатын маңызды талаптардың бірі – оның өмірмен тығыз байланысы. Үйірме жұмысы қоршаған өмірмен танысуға және оны өзгертуге белсенді қатысуға ықпал етуі керек.

Сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыру, біріншіден, мектеп оқушыларының жан-жақты қызығушылықтарын ескеруге және жеке тәсілді де, мектеп оқушыларының «шағын топтардағы» жұмысын да пайдалана отырып, олардың білімдерін дұрыс бағытта айтарлықтай тереңдетуге және кеңейтуге мүмкіндік береді. Екіншіден, мүмкін, ең бастысы, сыныптан тыс жұмыстар студенттерге оқу материалының әртүрлі қарқынымен жұмыс істеуге мүмкіндік береді, бұл көбінесе оқу үлгерімі нашар және биология ғылымына қызығушылықтары төмен студенттерді тартуға ықпал етеді.

Сыныптан тыс жұмыстарда ғылыми-танымдық кештер, үйірме жұмыстары, сыныптан тыс үй тапсырмалары, олимпиадалар жеке-жеке емес, жүйелі түрде өткізілсе, маңызды рөл атқарады. Оқу пәндерін сапалы оқыту ғана емес, сонымен қатар сыныптан тыс жұмыстарды жандандыру мәселесі бүгінгі таңда ең өзекті болып отыр. Ойын ойнау, викториналық сұрақтарға жауап беру, сөзжұмбақтарды, ребустарды, сөзжұмбақтарды шешу арқылы балалар табиғаттың осы ғажайып әлемі туралы көп нәрсені біліп қана қоймайды, сонымен қатар қорытынды жасауды, гипотеза жасауды, өсімдіктер мен жануарлардың аттарын есте сақтауды үйренеді.

Сыныптан тыс тапсырмалардың нәтижелері биология сабағында қолданылады және оны мұғалім бағалайды (сынып журналына баға қояды).

Сыныптан тыс жұмыстарға, мысалы: «Тұқым» тақырыбын оқу кезінде оқушыларға берілетін тұқымның өнуін бақылау (6-сынып); буынаяқтылар типін оқу кезінде жәндіктердің дамуын бақылауға байланысты тапсырманы орындау (7-сынып). Сыныптан тыс жұмыстарға сонымен қатар оқу жоспарында қарастырылған биологиядан (6 және 7 сыныптар) жазғы тапсырмалар, сонымен қатар практикалық сипаттағы барлық үй тапсырмалары кіреді [4].

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. С.Е.Қуанышова. Биологияны оқыту әдістемесі. Шымкент- 2003. М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті. 300 бет.
2. Сарсекенова А.Ж. Биологияны оқыту әдістемесі. Шымкент – 2012. Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті. 100 бет.
3. Сихимбаева С.М. Дүниетануды оқыту теориясы мен технологиясы. Лекциялар жинағы. Шымкент- 2003. М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті. 100 бет.
4. Биология : Школьная энциклопедия. Под ред. Каменского А.А. Москва – 2004. БСЭ. 990 стр.

ОӘЖ 637.12

БИФИДОБАКТЕРИЯЛАР МЕН АЦИДОФИЛДІ ТАЯҚШАЛАРДЫ СҮТ ӨНІМДЕРІН ЖАСАУДА ҚОЛДАНУ

Акан Д.Т., Баянбай С.М., Жалғас М.А., Наурызбекова А.У.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Коровье молозиво - это натуральное сырье, которое содержит во много раз больше белка, иммуноглобулина, аминокислот, гормонов, минералов и витаминов, чем просто молоко

Summary: In the preparation of milk-protein paste - it is possible to find a solution through the rational, waste-free, integrated use of traditional sources of milk protein. To create colostrum products that meet the modern requirements of science, it is necessary to conduct fundamental and Applied Research. This will open the way for the production of qualitatively new, raw materials-saving, accelerating technological processes, as well as colostrum products of dietary and therapeutic and health orientation

Тамақ-ішек флорасының тұрақтылығын сақтауда маңызды рөл атқарады. Сүтте адам ағзасының қалыпты өсуі мен дамуы үшін қажетті барлық заттар бар. Ол ас қорыту жүйесіне және метаболизм ерекшеліктеріне жақсы бейімделеді. Оның құрамында ақуыздар, майлар, көмірсулар, дәрумендер, минералдар, сонымен қатар биологиялық белсенді ферменттер, гормондар және басқа қорғаныс ингредиенттері бар лизоцим, лактафферин, бифид факторы.

Қазіргі уақытта сүт қышқылды тағамдардың адам тамақтануындағы маңызды рөлін көрсететін көптеген ақпарат жиналды. Сүтті ашыту процесінде оның құрамындағы лактоза азаяды, ал биологиялық құнды заттардың, бос аминқышқылдарының, органикалық қосылыстардың, Ұшпа қышқылдардың, антибиотиктердің, дәрумендер мен метаболиттердің мөлшері артады. Олар казеин мен биологиялық белсенді минералды тұздардың құрылымын өзгертеді. Бұл сонымен қатар сүт ақуызының ағзаға аллергиялық әсерін азайтады. Сүт

қышқылы өнімдері иммунологиялық қасиеттері бар микроорганизмдерге, әртүрлі биологиялық белсенді заттар мен ферменттерге бай . Дененің қалыпты дамуы үшін қалыпты ішек флорасы өте маңызды. Себебі бұл метаболикалық процестердің және басқа функциялардың иммунологиялық деңгейіне әсер етеді.

Қазіргі уақытта адамның қалыпты флорасы мен ішек микрофлорасының күйін реттеу және пайдалану бойынша зерттеулерге ерекше назар аударылады. Ішек флорасының мөлшері мен салыстырмалы мөлшері адам денсаулығының маңызды көрсеткіштері болып табылады. Адам сау болған кезде ол тұрақты болады. Соңғы жылдары адамның автофлорасы үлкен өзгерістерге ұшырады. Бұл қоршаған ортаның өзгеруі, стресстің жоғарылауы, Бактерияға қарсы препараттарды кеңінен және тексерілмеген қолдану, сәулелік терапия және химиотерапия сияқты факторлардан туындайды. Кейбір бактериялар адам сау болған кезде зиянды емес, бірақ дененің төзімділігі төмендеген кезде патогендік қасиеттерді көрсетеді. Бұл микроорганизм "сау микроорганизм"деп аталады [1].

Микробтық флора шығаратын улы заттар мен химиялық заттар дененің иммундық механизміне әсер етеді және денеді әртүрлі аурулардың белгілерін тудырады. Демек, ішек флорасының тепе-теңдігінің бұзылуы ішектің қалыптан тыс жиырылуына және дененің ауыр дисфункциясына, соның ішінде қатерлі ісік өзгерістеріне, сондай-ақ ішек пен асқазан бауырының қалыптан тыс жұмысына, анемияға, қартаюға және иммунитеттің төмендеуіне әкеледі.

Соңғы жылдары метаболикалық бұзылулармен байланысты әртүрлі патологиялық жағдайлардың пайда болуы туралы көптеген мәліметтер жиналды . Тамақ-ішек флорасының тұрақтылығын сақтауда маңызды рөл атқарады. Сүтте адам ағзасының қалыпты өсуі мен дамуы үшін қажетті барлық заттар бар. Ол ас қорыту жүйесіне және метаболизм ерекшеліктеріне жақсы бейімделеді. Оның құрамында ақуыздар, майлар, көмірсулар, дәрумендер, минералдар, сонымен қатар биологиялық белсенді ферменттер, гормондар және басқа қорғаныс ингредиенттері бар лизоцим, лактафферин, бифид факторы.

Қазіргі уақытта сүт қышқылды тағамдардың адам тамақтануындағы маңызды рөлін көрсететін көптеген ақпарат жиналды. Сүтті ашыту процесінде оның құрамындағы лактоза азаяды, ал биологиялық құнды заттардың, бос аминқышқылдарының, органикалық қосылыстардың, Ұшпа қышқылдардың, антибиотиктердің, дәрумендер мен метаболиттердің мөлшері артады. Олар казеин мен биологиялық белсенді минералды тұздардың құрылымын өзгертеді .

Бұл сонымен қатар сүт ақуызының ағзаға аллергиялық әсерін азайтады. Сүт қышқылы өнімдері иммунологиялық қасиеттері бар микроорганизмдерге, әртүрлі биологиялық белсенді заттар мен ферменттерге бай . Дененің қалыпты дамуы үшін қалыпты ішек флорасы өте маңызды. Себебі бұл метаболикалық процестердің және басқа функциялардың иммунологиялық деңгейіне әсер етеді.

Қазіргі уақытта адамның қалыпты флорасы мен ішек микрофлорасының күйін реттеу және пайдалану бойынша зерттеулерге ерекше назар аударылады.

Ішек флорасының мөлшері мен салыстырмалы мөлшері адам денсаулығының маңызды көрсеткіштері болып табылады. Адам сау болған кезде ол тұрақты болады. Соңғы жылдары адамның автофлорасы үлкен өзгерістерге ұшырады. Бұл қоршаған ортаның өзгеруі, стресстің жоғарылауы, Бактерияға қарсы препараттарды кеңінен және тексерілмеген қолдану, сәулелік терапия және химиотерапия сияқты факторлардан туындайды. Кейбір бактериялар адам сау болған кезде зиянды емес, бірақ дененің төзімділігі төмендеген кезде патогендік қасиеттерді көрсетеді. Бұл микроорганизм "сау микроорганизм" деп аталады [1,2].

Микробтық флора шығаратын улы заттар мен химиялық заттар дененің иммундық механизміне әсер етеді және денеде әртүрлі аурулардың белгілерін тудырады. Демек, ішек флорасының тепе-теңдігінің бұзылуы ішектің қалыптан тыс жиырылуына және дененің ауыр дисфункциясына, соның ішінде қатерлі ісік өзгерістеріне, сондай-ақ ішек пен асқазан бауырының қалыптан тыс жұмысына, анемияға, қартаюға, ренимунитетке әкеледі. Соңғы жылдары метаболикалық бұзылулармен байланысты әртүрлі патологиялық жағдайлардың пайда болуы туралы көптеген мәліметтер жиналды [3]. Бифидобактериялар мен ацидофилин-адам ішектерінің қалыпты тұрғындары. Ол сондай-ақ денсаулықты қалпына келтіруде және сақтауда маңызды рөл атқарады. Олар қорғаныс функциясына ие және патогендік ішек флорасының дамуын тежеу немесе алдын алу үшін жоғары биологиялық белсенділікті пайдаланады [4].

Соңғы жылдары йогурттың микробтық қауымдастығы адамның ішегіне сіңбесе де, оның қасиеттерін жоғалтпай асқазан-ішек жолдары арқылы өтетіні анықталды. Нәтижесінде тірі жасушалары бар йогуртты тұтыну лактозаның белсенділігін арттырды. Бұл *Streptococcus thermophilus* және *Bacillus Bolgar P*-галаксидазасының жоғары белсенділігіне байланысты. *Streptococcus thermophilus* және *Bacillus Bolgar* белсенді болған кезде қабылданатын лактоза гидролизіне қатысады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қозылов М. Я. Қозылов В. Ц. Калориясы аз сүт өнімдері // Сүт және сүт тағамдары. 2018 Алматы.
2. Патент 49-21785. Япония. МКИ А: 23 С 7/00. Способ изготовления молочных продуктов активизированными бактериями. 2015
- 3 Самс Б.Р., Сәрсембин К.К., Сутюшев С.У. Сүт консервілері // Өнеркәсіптік негізде сүт өндіру технологиясы. 2013
4. Аристова А.Н., Патратий В.С. Состав и свойства молока как сырья для молочной промышленности. ВО "Агропромизат", Справочник, 2012

БИОЛОГИЯДАН БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАҢА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Ақилбай А.В., Мырзабаева А.Р., Зайт Н.А., Еримбет А.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье представлена эффективность применения новых педагогических технологий в образовании по биологии

Summary: The article presents the effectiveness of the use of new pedagogical technologies in biology education

Қазіргі заманғы педагогикалық технологиямен жұмыс істеу үшін төмендегі алғышарттарды орындау қажет:

- оқу үдерісін интенсификациялауды жаппай қолға алу керек;
- оқушылардың сабақбастылығын болдырмау шараларын кешенді түрде қарастыру. Оның ғылыми-әдістемелік, оқыту-әдістемелік, ұйымдастырушылық себептеріне үнемі талдау жасап, назарда ұстау керек;
- жаңа буын оқулықтарының мазмұнын зерттеп білу, пәндік білім стандартымен жете танысу, білімді деңгейлеп беру технологиясын игеру арқылы оқушыларға білімді мемлекеттік стандарт деңгейінде игертуге қол жеткізу;

- оқыту үдерісін ізгілендіру мен демократияландыруды үнемі басшылыққа алу. Кез келген елдің экономикалық қуаты, халқының өмір сүру деңгейінің жоғарылығы, дүниежүзілік қауымдастықтағы орны мен салмағы сол елдің технологиялық даму деңгейімен анықталмақ. Жалпы қоғам дамуы мен қазіргі заманғы педагогикалық технологияны енгізу сапалылығы осы елдегі білім беру ісінің жолға қойылғандығы мен осы саланы ақпараттандыру деңгейіне келіп тіреледі. Экономикалық күшті дамыған елдердің тәжірибесі білім беру жүйесін ақпараттандыру экономика, ғылым және мәдениеттің қарқынды дамуының негізгі кілті екендігін көрсетіп отыр.

Ендеше қазіргі заманның ақпараттық және телекоммуникациялық технологиясын игеру міндетіміз [1].

Педагогикалық технологиялар бірнеше топтарға бөлінетіні баршамызға мәлім. Осыны толық меңгерген мұғалімдер қазіргі заманғы педагогикалық технологияларды өз тәжірибелеріне тиімді ендіре алады. Оқытудың жаңа инновациялық технология әдістерін дәріс беретін білімгерлермен практикалық сабақтар жүргізу барысында жиі қолданып отырамыз. Инновациялық технологияны пайдалану барысында сын тұрғысынан ойлау бағдарламасы қызығушылықтан бастап білімгерлерге тақырыпқа болжам жасатып, мақсат қойып, сұрақ беріп жауап алуға, мазмұнды толық түсінуге жағдай туғызады. Бұл бағдарламада мұғалімдерге де, білімгерлерге де міндеттер қояды. Осы міндеттерді орындауға мұғалім өзінің тақырыбы мен сабақ арасындағы біріккен іс-әрекет ұйымдастырады. Мысалы, бұл бағдарламаны сабақтарда қолдану барысында оқушыларға қажет:

- 1) еркін ойлауға мүмкіндік береді;
- 2) ақыл-ойын дамытады;
- 3) шығармашылық белсенділігі артады;
- 4) тіл байлығы жетілдіріледі;
- 5) жан-жақты ізденеді;
- 6) өз ойын жеткізеді;
- 7) ұжымдық іс-әрекетке тәрбиелейді.

Әртүрлі әдістерді қолдану және оқушылар бірін-бірі тексеру арқылы есептің дұрыстығына көз жеткізулеріне болады (1-кестеде келтірілген). Оқытудан күтілетін нәтижелер тізбесін негізге ала отырып, әртүрлі деңгейдегі тапсырма түрлерін ауызша тексеру, жазбаша тексеру, тапсырма беру, жауапты талдау тапсырмалары, бір ғана дұрыс жауабы бар тапсырмалар, ашық және еркін жауабы бар тапсырмалар, түрлі практикалық сипаттағы тапсырмалар түрінде қарастыруға болады. Жаңартылған әдістердің тапсырмалардың мұндай түрлері оқушының іс-әрекеттік - компетенттік тәсілге (өз бетінше іздену, өз бетінше білім алу, өзін-өзі білім алуға тәрбиелеу, дамыту) бейімделуіне мүмкіндік береді [2].

1 –кесте- Жаңартылған оқыту технологиялар түрлерінің әдістер сипаты

Оқыту технологиялар түрлері	Әдістері	Авторлар
Дамыта оқыту технологиясы	Әртүрлі әдістерді қолдану және оқушылар бірін-бірі тексеру, толықтыру арқылы орындалған тапсырманың дұрыстығына көз жеткізулеріне болады	Л. С. Выготский, Л. В. Занков, Д. Б. Эльконин, В. В. Давыдов
	Дамыта оқыту жүйесі жеке тұлғаны жеделдете қарқынды, барлық сапалармен әйкестікте жан-жақты дамытуға бағытталған	
Оқытудың модульдік технологиясы	Оқу үдерісін мақсатты жобалап, құруға болады	В. М. Монахов
	Оқу процесін мақсатты жобалап, құруға болады	
Оқытудың компьютерлік технологиясы	Компьютермен жұмыс істеу техникасын меңгеру, сыныпта белсенділік көрсету	В. М. Монахов
	Жеке жұмыс істеу	
	Жекелеп көмек көрсету	
Проблемалық оқыту технологиясы	Тірек сигналдары арқылы оқыту әдістері	В. Ф. Шаталов
	Теория және практиканы блок түрінде топтау	
	тірек-схема, тірек-конспект түрінде берілген теориялық, материалдарды сыныпта меңгеру,	

		Өз бетімен іздену, жұмыс істеу, түсіндіре басқарып, оза оқыту, алдын ізденіп оқу	С. Н. Лысенкова
	Деңгейлеп, саралап оқыту технологиясы	Бірнеше деңгейде тапсырма беру. жүйелік негізде оқыту, шоғырландырып – қарқынды оқыту, модульдық оқу	Ж.Д.Қараев, Г.Г.Ғалиев, Қ.А.Әбдіғәлиев, Н.Н.Нурахметов, М.Н.Жанпеисова

Мектептерде жүргізіліп жатқан қазіргі тәжірибелік-сынақ жұмыстарының басты міндеті жаңаша оқытудың педагогикалық технологиясын оқыту үдерісіне енгізу болып табылады. Д.Б.Эльконин мен В.В.Давыдовтың зерттеулері оқу әрекеті және оның субъектісін қалыптастыруға бағытталған. Оның құрылымы төмендегідей: оқу-танымдық мотивтер, оқу тапсырмалары, оқу амалдары, оқу операциялары. Қазіргі заманғы педагогикалық технологияның мақсаты бойынша «оқытуды ізгілендіру» қажет. Бұл үшін оқу құралдары оқушының өздігінен танымдық іс-әрекетін жүргізе алатындай болуы. Әрбір педагогикалық технология жеке тұлғаның өзін-өзі дамытуға, оның өзіндік және шығармашылық қабілетін арттыруға, қажетті іскерліктері мен дағдыларын қалыптастыруға және өзін-өзі дамытуда қолайлы жағдай жасауға қажетті объективті әдістемелік мүмкіндіктерін қамтиды [3].

Қазіргі технологияларын жетілдіріп, мектепте сабақ беруде қолдану арқылы білім сапасын жақсартуға болатындығына басым бағыт берілуде.

Сондықтан, мектептегі әрбір пәнді оқыту технологиясын таңдап, іріктеу және оны іс-әрекеттік тұрғыда жетілдіру арқылы оқушының білім жетістіктерін арттыруға болады. Мұнда оқушының әрекеті технологияны қабылдауы, ынтасы, құштарлығына көңіл бөлінуі тиіс. Оқушының дайындық деңгейін саралау оқушының жеке танымдық мүмкіндігін ескерудің басты тәсілі ретінде қарастырылуы тиіс. Тапсырмаларды білімді қабылдауға бағдарланған іс-әрекеттік модель ретінде қарастыруға болады. Оқытудан күтілетін нәтижелер тізбесін негізге ала отырып, әртүрлі деңгейдегі тапсырма түрлерін ауызша тексеру, жазбаша тексеру, тапсырма беру, жауапты талдау тапсырмалары, бір ғана дұрыс жауабы бар тапсырмалар, ашық және еркін жауабы бар тапсырмалар, түрлі практикалық сипаттағы тапсырмалар түрінде қарастыруға болады. Тапсырмалардың мұндай түрлері оқушының іс-әрекеттік – компетенттік тәсілге өз бетінше іздену, өз бетінше білім алу, өзін-өзі білім алуға тәрбиелеу, дамыту бейімделуіне мүмкіндік береді [4].

Қазіргі кезеңде қолданылып жүрген жаңа педагогикалық технологияның (1-сызбанұсқада келтірілген) негізіне жататындар әрбір оқушының жеке және дара ерекшеліктерін ескеру; оқушылардың қабілеттері мен шығармашылығын арттыру; оқушылардың өз бетінше жұмыс істеу, іздену дағдыларын қалыптастыру.

1-сызбанұсқа. Жаңа педагогикалық технология түрлері

Оқу процесін саралау – педагогикалық жүйелер қатарында өзіндік айқын мақсат көздейтіндігімен ерекшелепте аталып жүр. Саралап оқыту әдісі оқу үдерісінің белгілі бір білігін қамтитын саралап оқытуды ұйымдастырудың, құралдары мен әдістерінің жиынтығы болып табылады. Оқыту жүйесінің кез келгенінде қандай да болсын оқушыларды саралауы жүзеге асып отырады. Сондықтан саралап оқыту әдісінің өзі әр түрлі әдістемелік құралдарды қолдану арқылы енген. Қазіргі заманғы ғылыми техникалық прогрестің өте шапшаң қарқынмен дамуы және ақпарат көлемінің әр 3-5 жылда 2 еседей өсіп отыруы, әсіресе ой еңбегін және оқыту үдерісін айрықша сапалық түрде жетілдіруді талап етіп отыр.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. www.интернет материалдары
2. Таубаева Ш. Т., Барсай Б. Т. Оқытудың қазіргі технологиялары. Алматы, 2015. Б.89
3. Әбдіғалиев Қ. Осы заманғы педагогикалық технологиялар. – Алматы, 2014. Б.69,

123

4. Рымжанов Қ.С, Төленбек И.М, «Адам және жануар физиологиясы» Алматы 2013ж 96 бет.

АДАМ ӨМІРІНДЕГІ БИОЛОГИЯЛЫҚ БЕЛСЕНДІ ЗАТТАР

Аптай Ж.К., Қарабай А.Н., Шынар А.И., Колхоз А.Қ.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются биологически активные вещества в жизни человека

Summary: The article deals with biologically active substances in human life

Биологиялық белсенді заттардың бірнеше топтары бар: гормондар, феромондар, витаминдер, алкалоидтар, антибиотиктер және т.б.. Белгілі бір топты құрайтын заттардың химиялық құрылымы әртүрлі болуы мүмкін, бірақ ұқсас қызметтерді орындайды. Сондықтан биологиялық белсенді заттардың классификациясы олардың химиялық табиғатына емес, биологиялық рөліне негізделген [1]. Бұл заттарға ферменттер, гормондар, дәрумендер және т.б. заттар жатады. Химиялық құрылымы бойынша гормондар гетерогенді болады. Олардың кейбіреулері ақуызды сипатта (өсу гормоны соматотропин, ұйқы безінің гормондары инсулин және глюкагон), басқалары аминқышқылдарының туындылары (тироксин және трийодтиронин қалқанша безінің гормондары, бүйрек үсті безінің адреналині және норадреналин). Жыныс бездерінің және бүйрек үсті безінің қыртысының гормондары стероидтар болып табылады.

Ферменттер организм жасушаларының барлығында бар, олар күрделі химиялық реакцияларды ыдыратуды тездетеді. Дәрумендер организмде және одан тыс көкөністер, жеміс-жидектердің т.б. құрамында бар. Дәрумендер – организмнің тіршілік қабілеті үшін қажетті заттар, олар адамның дене және ой еңбегін арттырады, оның өсуі мен дамуын, ауруға қарсы тұруын қамтамасыз етеді. ББҚ олардың құрамына, функционалдық белсенділігі, әсер ету тиімділігіне және т.б. байланысты әртүрлі жіктеледі. Жалпы ББЗ-ды нутрицевтиктер мен парфармацевтиктер деп бөледі.

ББҚ-нутрицевтиктердің физиологиялық рөлі.

– Нақты адамдардың олардың тұтынушылығына байланысты жынысы, жасы, физикалық және ақыл-ой жұмысының интенсивтілігі, биоритм, фенотипі және генотипі, мезгілдің нақты уақытындағы физиологиялық ерекшеліктері бойынша тамақтану рационын жекешелендіреді;

– Тамақтанудың жекелей бұзылуы мен эндемикалық микронутриентті жетіспеушіліктермен байланысты туындаған жеке нутриенттер мен олардың топтарынан туындайтын дисбалансты тез және тиімді жояды;

– Созылмалы аурулармен ауыратын, соның ішінде алмасу сипатындағы (семіздік, отеросклероз, диабет, остеоартроз, подагра) тұлғаларда бұзылған метаболиттік процесстерді түзетеді;

– Асқазан-ішек құрылымының созылмалы ауруымен ауыратын адамдарда тағамдық заттардың түсуін жоғарылатып, сіңірілуін жеңілдетеді;

– Метаболизмнің токсикалық өнімдерінің белсенділігін тоқтату, сіңіру және шығару процесстерін күшейтеді, соның ішінде экологиясы нашар

аймақтарда тұратын не жұмыс істейтін, синтетикалық преараттармен тұрақты түрде медикаментозды терапия қабылдайтын, бауыр мен бүйректің созылмалы ауруымен аурыатындарда.

Нутрицевтиктерді қолданудың соңғы мақсаты адамның тамақтану деңгейін жақсарту, денсаулықты күшейту және бірнеше аурулардың алдын алу болып табылады. Бірақ, тағамдық заттардың көзі болып табылатын нутрицевтикалық құралдар 6 тәуліктік қажеттіліктен аспайтын мөлшерде қолданылады. Сонымен қатар, витаминдердің мөлшері тәуліктік қажеттіліктен аспауы тиіс.

Парафармацевтиктер – тағамның минорлы қосылысы болып табылады. ББЗ-дың бұл түрі физиологиялық шеңберде мүшелер мен жүйелердің функционалды белсенділігін, жүйке жұмысын, асқазан – ішек трактатының микробиоценозын реттеудің адын алу үшін, жанама терапия үшін, макроорганизмдердіэкстремальды жағдайға бейімдеу үшін қолданылады.

Ферменттер — барлық тірі организмдер құрамына кіретін арнайы ақуыздар. Химиялық атқарылады. Олардың әсерімен қорек құрамындан күрделі заттар қарапайым қосылыстарға ыдырап, соңынан олардан осы организмге тән макромолекулалар түзіледі [2].

Адамның I глиоксалазасы. Ферменттің катализіне қажетті екі мырыш ионы күлгін түспен көрсетілген, ал S-hexuable фермент ингибиторы кеңістіктік моделімен бейнеленген.

Дәрумен — адам мен жануарлардың тіршілігіне, олардың ағзасындағы зат алмасудың бірқалыпты болуы үшін аз мөлшерде өте қажетті биологиялық активті органикалық қоспалар. Егер тамақта витаминдер болмаса не олар аз болса, ағзаларға керекті өзекті заттардың (белок, май, углевод және т. б.) уытталып бойға сіңуі нашарлайды, соның салдарынан организмнің қызметі бұзылады. Дәрумен жетіспеушілік, авитаминоз – күнделікті ішетін тағамда дәрумендердің жетіспеуінен, олардың бойға сіңуінің бұзылуынан не дәрумен синтезделуінің тежелуінен туатын аурулар. Егер адам үнемі дәрумені аз, бірыңғай тағаммен (консервіленген, кептірілген, рафинадталған) тамақтанса, ағзаға, негізінен көмірсулар (қант, тағы да басқа) ғана түсіп, ақуыз бен майлар аз түссе, ал көкөніс пен жеміс-жидектер мүлдем болмаса дәрумен жетіспеушілік дамиды.

Микроорганизмдердің амин қышқылдарын, витаминдерді, антибиотиктерді, ферменттерді, гибберелинді, гармондарды және басқа да әр түрлі бағалы биологиялық активті заттарды түзетіні біраздан бері белгілі болды. Амин қышқылдарының ішінде ең алғаш өндірілген — глютамин. Жапония ғалымы Киносита табиғаттан ерекше микрококкус глютамикус деп аталатын микробты тауып, одан осы қышқылды ендіріп. Бұл микроб қоректік ортаға қосылған глюкозаның 50%-не жуығын глютамин қышқылын түзуге жұмсай алады екен. Егер де ультракүлгін сәулемен әсер етсе микрококкус глютамин-кус едәуір мөлшерде лизин түзе алады. Соңғы жылдардағы зерттеулердің нәтижесінде бұл мақсатта тым арзан шикі зат — мұнай өнімдерінің қалдығы — парафинді қолдануға болатыны анықталды. Осындай

қоректік ортада ашытқы саңырауқұлақтарын өсіріп, белокты-витаминді концентраттарды көптеп өндіруге болады. Қоректік ортада көп мөлшерде витаминдер түзе алатын микро-организмдер табылды. Осындай витаминдердің ішінде тиаминді (Ві витамині) ашытқы саңырауқұлақтары көп мөлшерде түзе алады. Ал кейбір микроор-ганизмдер, әсіресе сүт қышқылы баіктериялары В2 витаминіне (рибофлавин) тым мұқтаж. Микробтар түзетін заттардың ішіндегі маңыздыларының біріне гетероауксин жатады. Ол алғаш рет ризофус деген саңырауқұлақтан алынды. Биологиялық активті заттарды түзуші микроорганизмдер [3].

Пайданылған әдебиеттер тізімі:

1. Жалпы білім беретін мектептің сыныбына арналған оқулық. Усманова М.Б., Сақариянова Қ.Н. –Алматы: Атамұра, 2019. - 216 бет
2. "Қазақ энциклопедиясы", VI-том
3. Оқушы анықтамасы: 5-11 сыныптар. 2-кітап - Астана: «Арман-ПВ» баспасы. 2018 ж. - 536 бет.

ӘОЖ 546:331.361

БЕЙОРГАНИКАЛЫҚ ХИМИЯ САБАҒЫНДА ТІРЕК КОНСПЕКТІЛЕРДІ ҚОЛДАНУ

Ж.А.Ахметова, А.С.Адайбек, У.М.Аманиязова, Н.М.Семирханова
Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе Өңірлік Университеті, Ақтөбе қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье одной из тем, обсуждаемых в курсе неорганической химии для 10-классников, является «Электролиз». Описана основная идея метода Ф. Шаталова - важность использования опорных рефератов. В качестве учебного материала были созданы вспомогательные заметки по предмету «Электролиз» и решение трудностей при составлении отчетов по этому предмету, адаптированные к образовательным стандартам.

Summary: In this article, one of the topics discussed in the course of inorganic chemistry for 10th graders is "Electrolysis". F. Describes the main idea of the Shatalov method - the importance of using reference abstracts. Auxiliary notes on the subject of "Electrolysis" and the solution of difficulties in compiling reports on this subject, adapted to educational standards, were created as educational material.

Ең алдымен, тірек конспектінің қолданылу аясын нақты белгілеу керек, бастысы – ақпаратты тиімді бере отырып конспектіні мақсатына сай қолдану.

Тірек сигналдармен жұмыс істейтін мұғалім материалдың оқушының санасында визуалды бейне тудыратынына сенімді болуы қажет. Сондай-ақ, материал тек қысқа, құрылымды, мәнерлі емес, сонымен қатар жинақы, көпдеңгейлі болуы керек екенін есте ұстаған жөн.

Бұл әдісті егжей-тегжейлі талдамас бұрын *мазмұндық ерекшеліктерін* қарастырайық:

- оқу материалы ірілендіріп беріледі;
- блоктық түрде беріледі;
- оқу материалы тірек үлгі-конспекті түрінде беріледі.

Тірек конспекттер белгілі бір мазмұнды жеткізу үшін қажет. Сондықтан әр түрлі тақырыптарды зерделеу кезінде, түрлі пәндер бойынша сабақ беру кезінде тірек сигналдармен жұмыс істеудің бірыңғай алгоритмі болуы мүмкін емес. Тірек конспектілерді қолдану мұғалімнің қабілеттілігімен, топтың дайындық деңгейімен, сондай-ақ мұғалімнің өз алдына қойған мақсат-міндеттерімен айқындалады.

Дәстүрлі конспектілермен салыстырар болсақ, бұлар мәндік жағынан сәл іштей шектеулі болып келеді, ал Шаталов ұсынған жүйеде әр конспектті “ашуға” болады: әр ұғымға қосымша мәлімет енгізе отырып, үлкен блоктарды қалыптастыру мүмкін. Яғни В. Ф. Шаталов теориялық материалды іріленген блоктар түрінде береді, бұған оқу бағдарламасының үлкен (ірі) тараулары кіреді. Бұл жүйенің жемісін тек оқушы мәліметті терең түсінген кезде көруге болады.

Тірек сигналдарындағы таңбалар саны, оларды безендіру ерекшелігі (түрлі түсті маркер, қарандаштарды қолдану) белгілі бір талаптарға сай болуы керек: түсінікті, жинақы (безендіруге қатысты), формалардың түрлілігі және т.б. (**1-сурет**). Бұл шарттар материалды қабылдау талаптарынан туындайды.

Қосымша ескеру керек дүние – тірек конспектілерінде кілт не түйін сөздер маңызына қарай классификацияланады (қызыл түспен – ең маңыздысы, жасылмен – орташа маңыздылыққа ие және сол сияқты).

Тірек конспектілерді қолдану теориялық материалдың кең көлемін игеруді, жаңа тақырыптың жекелеген бөлшектерін бірдей қамтуды әрі түсінуді жеңілдетеді, олардың арасында байланыс орнатуға, салыстыруға, материалды сынға, логикаға салып, қисынын тауып өңдеуге және оның ұзақ есте сақталуына көмектеседі әрі білім игеру сапасын күнде тексеруді, бағалау мен өзін-өзі бағалауды қамтамасыз етеді. Тірек сигналдары – оқыту үдерісінің тұрақты және қажетті компоненті.

Оқу материалын игерудегі уақыттың жетіспеушілігі жоғары сыныптың оқушылары үшін, әсіресе 10 сыныптың оқушылары үшін қашан да өзекті болған. Тақырыптар ауқымды болғандықтан білімді бекіту үшін уақыт пен қабілет жеткіліксіз болуы мүмкін. Қалай болмасын, химияда және басқа да ғылымдарда алынған білімді бекіту өте маңызды. Осы мәселені шешуге тірек конспектілері көмектеседі.

“Электролиз” осындай “салмақты” тақырыптардың бірі. Тақырып ауқымды болғандықтан бірден түсіну қиын. Сондықтан ең тиімді шешім — тақырыпты оқушылардың көз алдына елестетуіне ықпал ету.

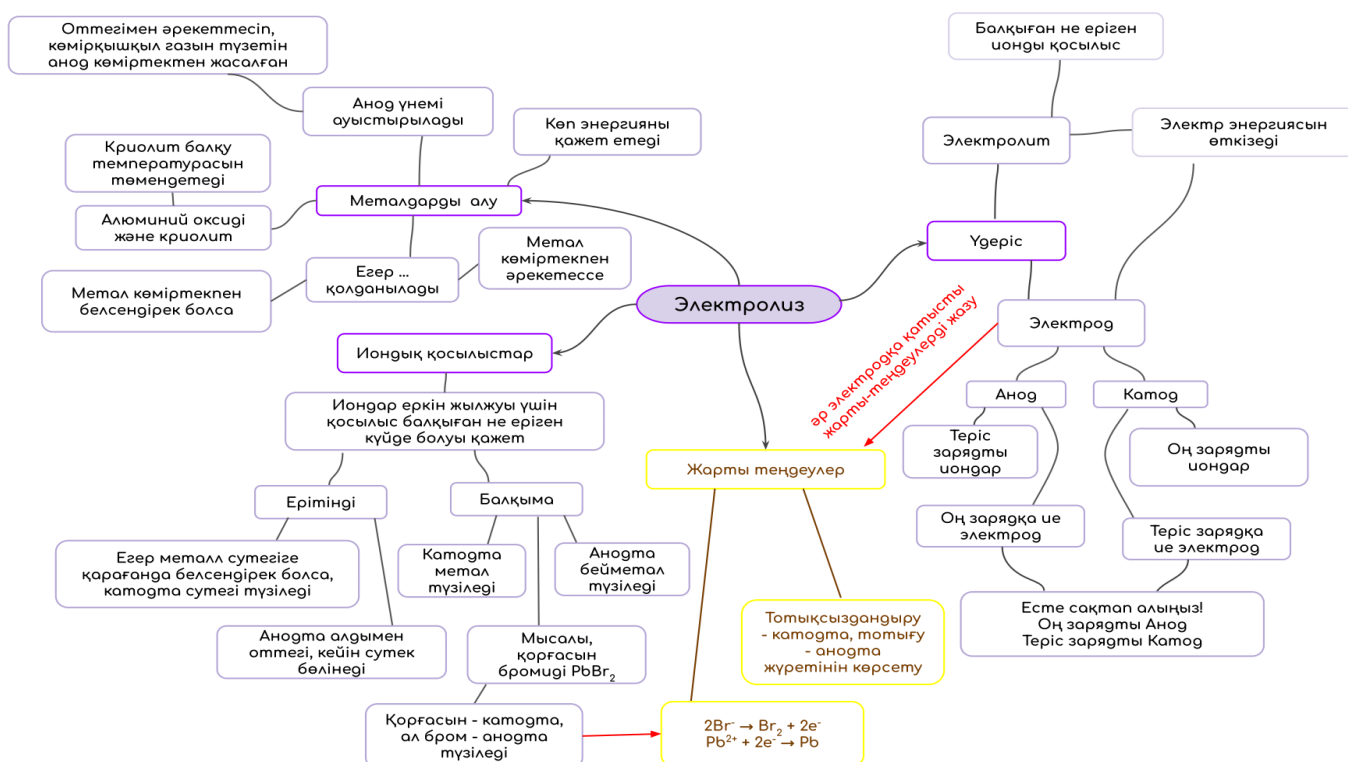
Бейорганикалық химия курсында оқушының ой-өрісін дамытатын, жалпылау мен қорытынды жасауға көмектесетін тірек-конспектілері қолданылады. Бұл әдісті В.Ф. Шаталов қолданған. Әдісті қолдану үдерісі бірнеше кезеңнен тұрады:

- Әр оқушыға тақырып таныстырылып, мақсаты мен міндеті айқындалады;
- Мұғалім түсіндіргеннен кейін, тірек-конспект құрылады;
- Оқушылар өз сызбанұсқаларын түсіндіреді, жалпы ақпаратпен бөліседі;

Алайда химия есептерін шешу үдерісі оқушылар үшін көп жағдайда қиын екендігі рас, сәйкесінше мұғалімдер оқушылардың тірек конспектілері немесе сигналдардың қолданғаны тиімді екенін растайды. Төменде (2-суретте) осындай конспекттің мысалы берілген.

1-сурет. “Ауа және су” тақырыбына арналған тірек конспект / сигнал. Бұл материал mind-тар үшін де жақсы мысал болып табылады.

2-сурет. 10-шы сыныпта қарастырылатын “Электролиз” тақырыбын жетік түсіну үшін қолданылатын сызбанұсқа мысалы.

Химия есептерін шешу үшін біз оқушылардың сабаққа белсенді қатысуын қамтамасыз ете отырып, ең дұрыс шешімді табуға назар аударуымыз керек. Оқушылар еркін білім ала алатын және сұрақтарына жауап табу үшін ғылыми

әдістерді қолдана алатын қолайлы ортаны құру өте маңызды. Тірек конспектілерді қолдану әдісі оқушылардан пән тақырыбына назар аударуды талап етіп қана қоймай, олардан жауапкершілікті де талап етеді.

Тірек конспектілері оқушыларға тақырыпты бекітіп, есептердегі химиялық үдерістерді көз алдына елестетіп, сабақ барысында алынған мәліметті ұтымды пайдалануға көмектеседі.

Тірек конспект – шағын конспект түрінде берілетін тірек сигнал сұлбасы, сонымен қатар бұл – игерілуге тиіс білімнің мазмұндалған сызбанұсқасы. Жинақылыққа негізделген тірек конспектілері жаңа тақырыпты түсінуді және оны есте сақтауды жеңілдететіні белгілі.

Заман талабына сай педагогикалық әдістерді пайдалану оқушылардың өз бетімен жұмыс істеуін ұйымдастыруда тигізер пайдасы зор. Оқушылардың өзіндік жұмысы – мұғалімнің қажетті нұсқаулықтарының арқасында жүзеге асатын жұмыс түрі. Өзіндік тапсырмаларды орындауда оқушылардан жан-жақты ойлау, сыни ойлауды талап ететін әр түрлі тапсырмаларды шешу талап етіледі. Осының нәтижесінде оқушылар қиын тапсырмаларды шешуді, оларды шешу барысында дұрыс алгоритм құруды үйренеді, оларда тапсырылған істі орындаудағы жауапкершілік сезім, еңбексүйгіштік, табандылық, ұйымшылдық, топтастарына деген жолдастық көмек қалыптасады.

Пайдаланған әдебиет тізімі:

1. Tverezovska, N., Rebenko, M., Rebenko, V., Roganov, M., Otroshko, T., Domina, V., Islamova, O., Bloschynskyi, I. (2020). *Mind-Mapping Technique Implementation into English for Specific Purposes Training*. Kyiv, Ukraine. Universal Journal of Educational Research.

DOI: 10.13189/ujer.2020.082522

URL: https://www.researchgate.net/publication/348996555_Mind-Mapping_Technique_Implementation_into_English_for_Specific_Purposes_Training

2. Novoselov, D. (2019). *Adaptation of approaches of the Shatalov method to the pedagogical system of the higher marine professional education*. Kerch, Russia. IOP Conf. Series: Materials Science and Engineering

DOI: 10.1088/1757-899X/698/6/066068

URL:

https://www.researchgate.net/publication/338017412_Adaptation_of_approaches_of_the_Shatalov_method_to_the_pedagogical_system_of_the_higher_marine_professional_education

3. Бөрібекова, Ф.Б., Жанатбекова, Н.Ж. (2014). *Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар*. Алматы, Қазақстан.

URL: <http://rmebrk.kz/bilim/boribekova-kazirgi.pdf>

4. Глазунов, С. *Опорные конспекты как средство повышения качества образования*.

URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/opornye-konspekty-kak-sredstvo-povysheniya-kachestva-obrazovaniya>

ХИМИЯЛЫҚ ЭЛЕМЕНТТЕРДІҢ ПЕРИОДТЫҚ КЕСТЕСІН ОҚЫТУДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ҚОСЫМШАЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ ТИІМДІЛІГІ

Ж.А.Ахметова, Ж.Т.Байғазиева, Ж.А.Ишан, А.А.Қостанай
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе; Қазақстан

Резюме: При формировании навыков по изучению периодической таблицы и ее применения на уроках, учащиеся смогут понять самые главные основы химии. Если они не освоят периодическую таблицу на начальных этапах, соответственно будут огромные пробелы в понимании изучения химии. Поэтому на всех этапах периодическая таблица является главной основой химии. При изучении химии важно понимать периодическую таблицу и уметь ее использовать. Вот почему мы рассмотрели приложения, удобные для учащихся. В процессе применения методов мы замечаем положительные стороны, повышаем интерес учащихся. Сегодня в информатизированное время использование инновационных технологий в учебном процессе эффективно для улучшения качества познания обучающихся, повышения качества усвоения и использования учебных материалов, а также создания решения различных проблем.

Summary: With the formation of skills for studying the periodic table and its application in the classroom, students will be able to understand the most important basics of chemistry. If they do not master the periodic table at the initial stages, there will be huge gaps in understanding the study of chemistry. Therefore, at all stages, the periodic table is the main basis of chemistry. When studying chemistry, it is important to understand the periodic table and be able to use it. That's why we've reviewed student-friendly apps. In the process of applying the methods, we notice the positive aspects, increase the interest of students. Today, in the informatized time, the use of innovative technologies in the educational process is effective for improving the quality of students' cognition, improving the quality of assimilation and use of educational materials, as well as creating solutions to various problems.

Жалпы инновациялық тәсілдер түсінігі оқытудағы жаңа әдіс - тәсілдерге, стратегияларға және дағдыларға байланысты. Инновациялық тәсілдер оқытуда интерактивті және тапқыр мультимедиялық құрылғылармен көрініс табады. Әдеттегідей мультимедиялық құрылғыларды үш жағдайда қарастыруымызға болады: визуалды, аудиовизуалды және дыбыстық құрылғылары. Бұл құрылғылар оқыту мен оқу процесін цифрландыруға мүмкіндік береді. Химияны оқуда оқушыларды ынталандыру үшін көптеген инновациялық тәсілдерді қолдану тиімді. Химияны оқуда инновациялық тәсілдердің көмегімен визуалды тәжірибе, проблемаларға негізделген үй тапсырмаларын шешу, түрлі қызықты тапсырмаларды орындай алады. [4]

Мақала жазу, зерттеу барысында химияны оқытуда инновациялық технологияларды, тәсілдерді зерттеген, мәнін аша білген зерттеушілер өте көп екен. Сонын бірі Самарқанд мемлекеттік университетінің бейорганикалық химия және материалтану кафедрасының оқытушысы Дилором Құрбанованың мақаласы көзге түсті. Ол кісі өз мақаласында инновациялық технологиялар әр салаға қажет екенін атап өтеді. Соның ішінде химияны оқытуда оқушылардың білім деңгейіне, меңгеру қабілетіне, дидактикалық тапсырмаларды орындауда, оқу – тәрбие үрдісін жетілдіруде маңызы зор деп ерекше атап өткен. [5]

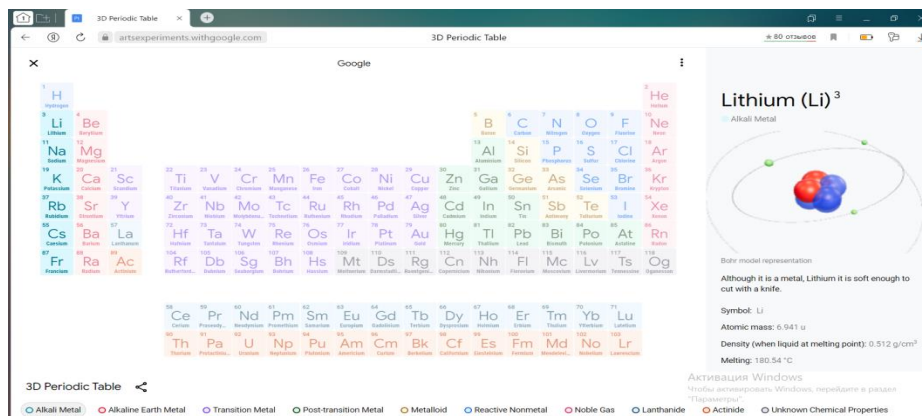
Қазіргі таңда жоғары білім беру жүйесіндегі инновациялық қызмет бағыттарының бірі оқытудың инновациялық әдістерін қолдануға бағытталған жұмыс бағдарламаларын жетілдіру бойынша көптеген оқу семинарлары ұйымдастырылып жатыр. Бүгінде ақпараттандырылған заманда оқу үдерісінде ақпараттық технологияларды пайдалану түрлі мәселелер тудырумен қатар білім алушылардың таным сапасын жетілдіруге, оқу материалдарын меңгеру сапасын арттыруға және қолдануға тиімді.

Жалпы түйін, «Қазіргі заманда жастарға ақпараттық технологиямен байланысты әлемдік стандартқа сай мүдделі жаңа білім беру өте қажет» Н.Назарбаев. [6] Инновациялық қосымшалардың жалпы түрлері:

1. Google 3D периодтық жүйесі
2. PBS learning media
3. Wlong элементтері
4. Ptable
5. Funbrain “Периодтық кесте” ойыны

1. Google 3D периодтық жүйесі [6]

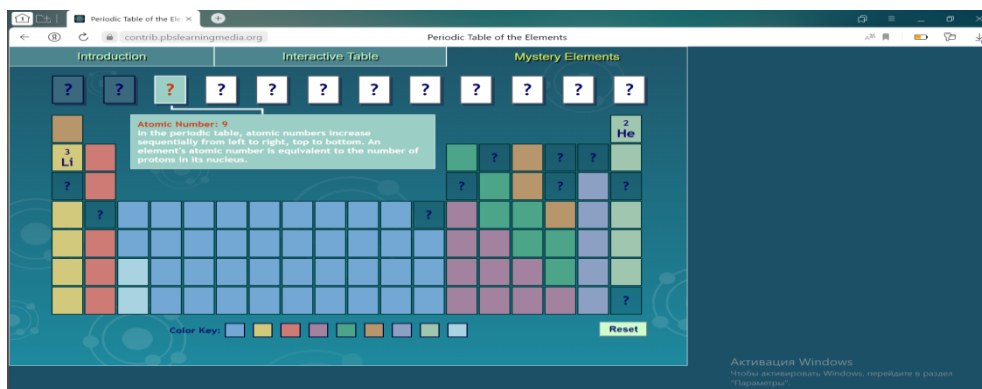
Жақында Google периодтық жүйенің 3D нұсқасында қол жетімді екенін жариялады. Кестеде элементтердің әрқайсысы туралы ақпарат бар және сіз олардың қасиеттерін зерттей аласыз. Сіз сондай-ақ оның Бор моделінің көрінісін көресіз, ол компоненттердің планеталық диаграммасын көрсетеді. Бұл модельде теріс зарядталған электрондар шағын оң зарядталған ядроның айналасында айналады.

1-сурет. Google 3D периодтық жүйесінің көрінісі.

2. PBS Learning media [7]

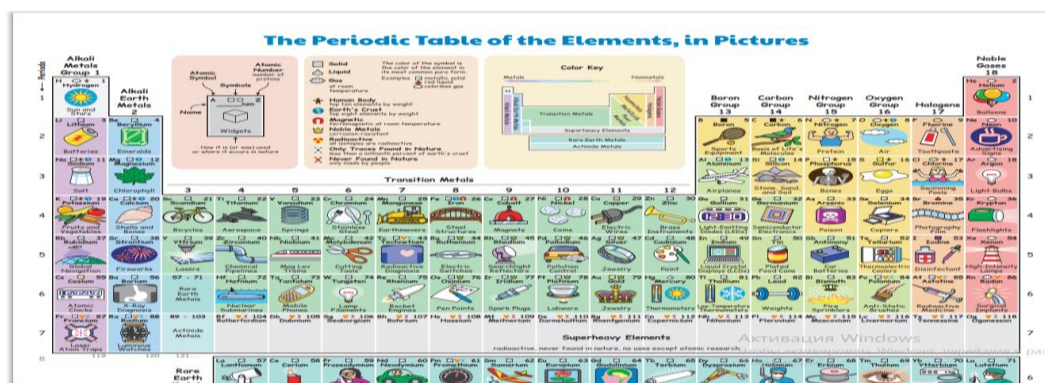
PBS Learning Media өзінің интерактивті периодтық кестесін ұсынады. Сіздің назарыңызды аударатын нәрселердің бірі-жұмбақ элементтер (mystery elements) жаттығуы. Сіз жұмбақ элементтерді периодтық жүйеде олардың дұрыс позицияларына сәйкестендіруіңіз керек. Олардың әрқайсысында орналастыру туралы шешім қабылдау үшін пайдалануға болатын ақпарат бар.

2-сурет. PBS Learning media қосымшасының көрінісі

3. Wlong элементтері [8]

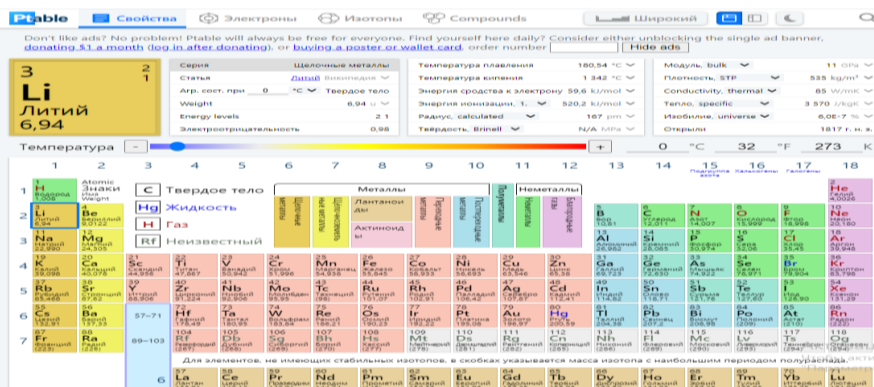
Wlonk ең қарапайым және ақпаратқа бай интерактивті периодтық кестелердің бірін ұсынады. Ол біздің өміріміздегі әрбір элементтің рөлінің керемет мысалдарын қамтиды. Мысалы, титан (төменде көрсетілгендей) - бұл біз аэроғарыш саласында сенетін нәрсе. Сіз қандай элементтердің пайдалы немесе не үшін қолданылатынын біліп қана қоймай, элементтердің өздері туралы мәліметтерді білесіз.

3-сурет. Wlonk кестесінің көрінісі

4. “Ptable” бағдарламасы[9]

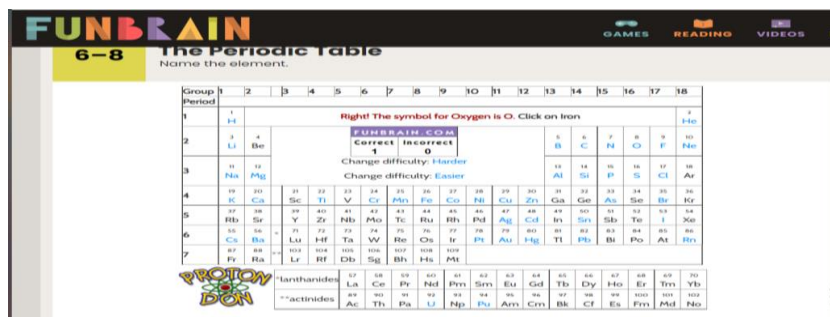
“Ptable” бардағламасы – жұмыс үстелінде де, мобильді құрылғыларда да жұмыс жасайтын интерактивті периодтық кесте. “Ptable” периодтық жүйе бағдарламасында барлығы егжей тегжейлі ойластырылған. Бағдарламада химиялық элементтердің атомдық нөмірі, элемент қасиеттері және электрондық конфигурациясы бойынша орналастырылған. Периодтық кестенің әрбір элементі үшін “уикипедия” сайтына тікелей сілтеме көрсетілген.

4-сурет. “Ptable” бардағламасының көрінісі.

5. Funbrain “Периодтық кесте” ойыны [10]

Funbrain “Периодтық кесте” ойыны элемент таңбаларын жаттауда жақсы қызмет атқарады.

5-сурет. Funbrain “Периодтық кесте” ойыны.

Химия пәнін оқыту кезінде оқушыларда негізі түсінік қалыптастыруда периодтық кестені түсініп, оны қолдана білуі маңызды болып табылады. Химиялық элементтердің периодтық кестесі – элементтердің әртүрлі қасиеттерінің атом ядросы зарядына тәуелділігін сипаттайтын химиялық элементтердің жіктелу реті. Химиялық элементтердің периодтық кестенің ашылуы химияның ғылым ретінде даму тарихындағы ең маңызды уақыт болды. Химияны меңгеру барысында периодтық кестені түсіне білу және оны сабақ барысында қолдана білу дағдысы қалыптасса, онда оқушы химияның ең негізін түсіне алады. Егер де бастапқы кезеңдерде периодтық кестені меңгере алмаса, кейіннен де химия пәнін жақсы түсініп кете алмауы мүмкін. Сондықтан барлық кезеңде периодтық кесте – химияның басты негізі болып табылады.

Жалпы инновациялық технологияларды химияда оқытуда көптеген әдістермен өткізуге болады. Сонын бірі біз қарастырып жатқан бағдарламалар. Бағдарламалар оқушыларды химияны оқуға деген қызығушылықтарын арттыруда көп үлес қоса алады. Тіпті оқушының қызығушылығына арналған периодтық жүйеге байланысты ойынды бағдарламалар өте көп. Бізге көзге түскен бағдарламаның бірі «Ptable» бағдарламасы. Жалпы бағдарламаның артықшылықтары Ptable кез - келген элементтің қасиеттерін, изотобын, орбиталын, басқа қосылыспен әрекеттесу мүмкіндігін айқындап береді. Ізденісте қолдану барысында периодтық кестеге байланысты өте көп

бағдарламалар бар. Ең ойтайлы, ең ыңғайлысы деп таңдау жасадық. Әрине, ғалымдардың да қолайлы деп таныған бағдарламасын алуды ойладық. Жалпылама, “Ptable” бағдарламасын жасаушы Майкл Дайя есімді азамат. Осы бағдарлама барысында ол 20 жылдан астам уақыт жұмсады. Шын мәнінде, бұл онлайн платформа үнемі жетілдірілу үстінде. “Ptable” ұсынған қызықты мүмкіндіктердің кейбірі пайдаланушыларға химиялық элементтердің ашылу ретін зерттеуге мүмкіндік беретін хронографты қамтиды. Хронограф дегеніміз өзіміз білетін уақыт өлшеуге мүмкіндік беретін ұғым. Ptable қосымшасын пайдаланудың артықшылықтары:

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Химия. Жалпы білім беретін мектептің жаратылыстану-математика бағытындағы 10-сыныбына арналған оқулық. 1-бөлім / М.Қ.Оспанова, Қ.С.Аухадиева, Т.Г.Белоусова.– Алматы: Мектеп, 2019 – 224 б.,
2. https://kk.wikipedia.org/wiki/Химиялық_элементтердің_периодтық_жүйесі
3. <https://www.arcnjournals.org/images/NRDA-IJPASR-11-5-6.pdf>
4. <https://www.samdu.uz/en/news/29693>
5. <https://zharar.kz/id/51624> қазақша ақпараттар порталы
6. <https://artsexperiments.withgoogle.com/periodic-table>
7. <https://contrib.pbslearningmedia.org/WGBH/conv19/phy03-int-ptable/index.html>
8. <https://elements.wlonk.com/>
9. <https://ptable.com/>
10. <https://www.funbrain.com/games/periodic-table-game>

ОӘЖ 378.147:004.

**БИОЛОГИЯ САБАҒЫНДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ
ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ**

Базарбай А.Р., Тойчиева Б.Х., Жанаділ Г.У., Серікбай Э.Қ.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: При эффективном использовании новых технологий вполне возможно внести свой вклад в формирование студента как личности, что значительно поможет улучшить успеваемость, повысить интерес студента к обучению, повысить креативность.

Summary: Innovative pedagogical technologies often have an individual approach. This is justified by the fact that new requirements are imposed on the modern education system, schools are faced with the task of educating the individual

Қазіргі мектептердің педагогикалық қызметі инновациялық технологиялардың үлкен арсеналына ие. Оларды білім беру процесінде пайдалану мүмкіндігі мұғалімдердің өзгерістерді қабылдауға және білім беру мекемелеріне техникалық қолдау көрсетуге дайындығына байланысты. Көптеген ресейлік мектептерде сыныптар интерактивті тақталармен және мультимедиялық жабдықтармен қамтамасыз етілген, мұғалімнің орны Интернетке қосылған дербес компьютермен немесе ноутбукпен жабдықталған.

Тәжірибелік оқытушылар белсенді және интерактивті формаларды қамтитын күнделікті жұмысында инновациялық технологиялар мен заманауи оқыту әдістерін қолданады.

Белсенді әдістер оқушылардың тікелей қатысуын, олардың білім беру үдерісіндегі белсенділік позициясын қамтиды.

Интерактивті формалар есту-көру арқылы алынған білімді жақсы меңгеруге мүмкіндік береді.

Бұл әдістер студенттерге топ құрамында жұмыс істеуге, топтық білім алуға, бірақ жеке жауапкершілікке шақырылатын топтық оқыту түрлеріне жатады.

Дәстүрлі әдістер жаңа орын алады, өйткені инновация жылдам бағдарланған және тәуелсіз шешім қабылдау қабілеті бар "жаңа" адамды қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бірақ бұл дәстүрден инновацияға ауысу кездейсоқ болмауы керек.

Барлық өзгерістер мұқият әзірленіп, бірнеше салада жүзеге асырылады: психологиялық-педагогикалық, әлеуметтік-педагогикалық және тікелей педагогикалық.

Осылайша, инновациялық технологиялар адам қызметінің барлық салаларында, соның ішінде білім беруде қолданылады. Уақыт өте келе және өмір салтының өзгеруі инновацияларды енгізу қажеттілігін тудырады. Кез-келген инновацияны енгізу кездейсоқ емес, бұл жоспарланған, Мұқият талданған процесс. Біз білім беру процесінде қолданылатын инновациялық технологиялардың алуан түрлілігін атап өттік. Оларға анық қарайық [1,2]. Білім беру процесіне ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізу білімнің әртүрлі салаларын ақпаратпен біріктіруді көздейді. Бұл студенттердің ойлауын ақпараттандыруға және олардың қазіргі әлемдегі ақпараттандыру процестерін түсінуге әкеледі. Ақпараттық технологиялардың артықшылықтары: оқытылатын материалдың көрнекілігі, шығармашылық жұмыс стилі, әртүрлі тақырыптар бойынша кез-келген ақпарат көзіне кедергісіз қол жетімділік, деректерді жаңартудың жеделдігі. Студенттер әр түрлі деңгейдегі онлайн олимпиадаларға, тіпті АКТ-ны қолдана отырып халықаралық олимпиадаларға қатысады, әртүрлі пәндер бойынша жобалар дайындайды. АКТ-ны сабақтарда қолданудың басты оң жағы-аудиовизуализация арқылы берілетін ақпаратты қабылдау мүмкіндігі.

Бұл технологияларды мұғалімнің іс-әрекетінде қолдану деректерді өңдеуге және сабаққа дайындалуға кететін уақытты қысқартуға мүмкіндік береді. Алайда, АКТ-ны сабақтарда қолданған кезде мұғалім қолданылатын техникалық құралдар оны мұғалім ретінде алмастырмайтынын, тек оған қажетті материалды нақты және көрнекі түрде ұсынуға мүмкіндік беретінін есте ұстауы керек. Кадрларды даярлауды ақпараттық-талдамалық қамтамасыз ету және білім беру сапасын басқару. Бұл технологияны қолдану баланың, сыныптың, параллель сыныптар тобының және жалпы оқу уақытында дамуын бақылауға мүмкіндік береді. Бұл әдіс оқушылардың пәндерді меңгеруін бақылау, жеке оқытушылардың жұмысын бақылау процестерінің ажырамас бөлігіне айналды.

Бұл технология АКТ-ны қолданумен бірге тиімді жұмыс істейді. "Желілік қала" жүйесінде электрондық күнделіктер мен электрондық журналдарды енгізу жарқын мысал болып табылады. Осылайша алынған барлық деректерді мектеп

басшылығының уақтылы зерделеуі теріс тенденцияларға тез жауап беруге және соның салдарынан сауатты басқару шешімдері арқылы білім сапасын арттыруға мүмкіндік береді [3].

Дидактикалық технологияларға мыналар жатады: ойындар; топтық тапсырмалар; жобаларды дайындау; оқулықпен өзіндік жұмыс. Ойын әдісі студенттерді қызықтырады. Нәтижесінде қажетті білім алу, ақпаратты игеру. Бастауыш сынып оқушылары арасында оны қолдану өте маңызды. Топтық тапсырмалар балалардың диалог жүргізу дағдыларын дамытуға, мәселелерді шешудің бірнеше нұсқаларын ескеруге және талқылау арқылы ортақ пікірге келуге ықпал етеді. Жобаларды дайындау барысында тіпті сабақтан тыс өмірге түсу үшін қажетті дағдылар мен дағдылардың үлкен базасы қалыптасады. Жұмысты құру үшін студенттер ақпарат көздерін тауып, оларды зерттеп, жинақталған деректерді жүйелеп, жүзеге асыруы керек. Сонымен қатар, жобаны дайындау шығармашылық тәсілді қажет етеді. Орындалған жұмыс тікелей студент жасаған фото немесе бейнематериалдармен бірге жүреді.

Қазіргі уақытта білім берудегі денсаулық сақтау технологияларына үлкен мән берілуде. Бұл қолайлы психологиялық климатты сақтауға және салауатты өмір салтын насихаттауға бағытталған оқу процесіне жүйелі көзқарас. Тиімді білім берудің маңызды аспектілерінің бірі-сабақ кезінде жайлы, жақсы орта. Барлық оқытушылар тұрақты психологиялық жұмысқа ұмтылады. Бұл мұғалім мен оқушы арасындағы кедергілерді азайтуға көмектеседі, яғни әр оқушының шығармашылығын ашады.

Ең алдымен, бұл қажетті гигиеналық және психологиялық аспектілерді құру.

Екіншіден, бұл салауатты өмір салтын насихаттау.

Үшіншіден, түрлі аурулардың алдын алу. Тұлғаға бағытталған технологиялар. Олардың атауының мағынасы бар. Бұл технологиялар белгілі бір оқушыға, оның қабілеттерін дамытуға бағытталған. Мұндай оқытуда студент жеке субъект ретінде қарастырылады және оның мақсаттары мен қажеттіліктері бірінші орынға шығады. Осы инновацияларды қолдана отырып, мұғалім көп деңгейлі, модульдік оқыту, "ұжымдық өзара оқыту" әдістерін қолданады. Жеке тұлғаға бағытталған оқыту технологияларын пайдалану жалпы білім беретін мектептерде бір сыныптағы оқушылардың көп болуына байланысты қиын. Бұл технологияларды арнайы түзеу мекемелерінде қолдану өте кең таралған, бұл сыныптардағы оқушылардың аздығына байланысты.

Сонымен қатар, осы типтегі білім беру мекемелерінің балаларында жиі бір бұзылыс болады, бұл оқытуға жеке бағдарланған тәсілді қолданудың төтенше қажеттілігіне әкеледі [4].

Инновациялық технологияларды енгізуді психологиялық-педагогикалық қолдау. Бұл қағида білім беру процесіне кез-келген инновацияны енгізудің ғылыми-педагогикалық негіздемесін білдіреді. Оларды жүзеге асыру алдымен педагогикалық кеңестерде талқыланады. Сонымен қатар, сіз осы саладағы мамандармен және осындай инновацияларды қолданатын қызметкерлермен кеңесіп, оларды қолданудың шетелдік тәжірибесін зерттей аласыз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Биология. Животные. 7 кл.: учеб. для общеобразоват. учреждений / В. В. Латюшин, В. А. Шапкин. — М.: Дрофа 2013
2. Трайтак Д. И., Суматохин С. В. Биология. Животные. 7 класс. — М.: Мнемозина. 2016
3. Никишов А. И., Шарова И. Х. Биология. Животные. 7 класс. — М.: Владос. 2012
4. Константинов В. М., Бабенко В. Г., Кучменко В. С. / Под ред. Константинова В. М. Биология. 7 класс. — Издательский центр ВЕНТАНА-ГРАФ. 2014

УДК 28. ББК 86.38. Б 13

ЫЛҒАЛДАНҒАН БИДАЙ ДӘНДЕРІНІҢ ЭЛЕКТРЛІК КЕДЕРГІСІ АРҚЫЛЫ СИПАТТАУ

Бергалиева Асем

Ш. Уалиханов атындағы № 18 жалпы орта мектебі, Шымкент қ. Қазақстан

Резюме: В этой статье показано, как определить характеристики гидратированных зерен пшеницы с помощью электрического сопротивления

Summary: This article shows how to determine the characteristics of hydrated wheat grains using electrical resistance

Астық сапасын бақылау мәселелері әрдайым өзекті болып қала береді, өйткені дәнді дақылдар, атап айтқанда бидай адам тамақтануының маңызды компоненттерінің бірі болып табылады. Бұл жұмыста ылғалданған бидай дәндерінің электрлік сипаттамаларын импеданс спектроскопиясы әдісімен электр кедергісін тіркеу арқылы зерттеу нәтижелері келтірілген. Бұл әдіс қазіргі уақытта іргелі және қолданбалы зерттеулерде әртүрлі материалдардың процестері мен қасиеттерін зерттеу үшін кеңінен қолданылады. Бұл әсіресе биология және медицина сияқты салаларда байқалады, өйткені популяцияның плазмалық мембраналарының тұтастығы, жасуша көлемі, жасушаішілік және жасушадан тыс өткізгіштік кедергі спектріне әсер етеді.

Биологиялық организмдер және олардың құрамдас мүшелері, ұлпалары мен жасушалары электрлік қарсылықтың ерекше қасиеттеріне ие, бұл, атап айтқанда, әртүрлі органдардағы қалыпты және қатерлі тіндерді ажыратуға, ауру жағдайларының басталуын және дамуын көрсетуге мүмкіндік береді.

Мұнда ауылшаруашылық өнімдерінің сапасын бақылау әдісін кеңінен қолдануға кедергі келтіретін бірнеше себептерді атап өтуге болады.

Біріншіден, бұл салада, жоғарыда айтылғандай, дәстүрлі түрде диапазонында өлшеуге негізделген әдістер қолданылады. Мұндай әдістер теориялық және іс жүзінде жақсы дамыған және қазіргі уақытта негізгі дақылдар үшін ϵ жиілік сипаттамалары [1] орнатылған. Екіншіден, импеданс әдісінде бірнеше физикалық параметрлерді анықтау қажет болғандықтан, бұл әдіс диэлектрикпен салыстырғанда аппараттық құралдарға көбірек талап етеді, дегенмен бұл әдістер көп жағынан ұқсас.

Қазіргі уақытта аспаптық бөлікке қатысты шектеулер негізінен алынып тасталды, бұл жиіліктің кең аймағында жұмыс істейтін жоғары сезімтал

импеданс анализаторларының пайда болуымен байланысты. Релаксация пайда болатын жиілік аймағы релаксация.

Бидай дәндерінің электрлік кедергісінің спектрлік сипаттамаларының ерекшеліктерін анықтау.

Зерттеуде ылғалмен қаныққан дәндер пайдаланылды. Тұтас дәндер қалыпқа салынып, аз қысыммен жан-жақты қысылды, бұл дәндер арасындағы ауа саңылауларының болуын болдырмады. Ылғалмен қанықтыру бу ваннасында 50 °С температурада жүргізілді, Мұндай үлгілерден басқа, ылғалмен қаныққан және өлшеу ұяшығына орналастырылған ступада ұнтақталған дәндерден алынған ұнтақ түріндегі үлгілер зерттелді. Кедергіні өлшеудегі маңызды мәселе-өлшеу жасушасының электродтары үшін дұрыс материалды таңдау. Электродтар үлгімен сенімді жанасуды қамтамасыз етуі керек және ең аз өтпелі кедергіге ие болуы керек. Бұл экспериментте жұқа алюминий фольгадан немесе жіңішке илектелген электродтар қолданылды, олар миниатюралық қысқышпен престелген астық үлгісіне басылды. Бұл контактілерді алдын-ала сынау зерттелген үлгілердің кедергісінің бірдей жиілік тәуелділіктерін көрсетті.

Көбінесе импеданс пен фазаның жиілікке тәуелділігіндегі қайталанатын ерекшеліктер сығымдалмаған ұнтақталған дәндерде байқалады. Бұл ылғалданған дәндердің импеданс шамаларының өзгеруі негізінен астықтың ішкі құрылымымен байланысты екенін және үлгілерді дайындауға байланысты дәндер арасындағы шекаралардағы өзгерістер импеданс сипаттамаларына айтарлықтай әсер етпейтінін көрсетеді. Сондай-ақ, жұмыста ылғалданған бидай дәндері өлшенді, суға аз мөлшерде кәдімгі ас тұзы қосылды, бұл астық өсіру кезінде тұзды топырақты имитациялады.

Бұл электр өрісінің бағыты тез өзгерген кезде астық поляризациясының кешігуіне байланысты релаксация процестеріне байланысты болуы мүмкін. Биологиялық денелерді өткізгіштік және диэлектрлік қасиеттері бар кеңістікте бөлінген элементтер қатарынан тұратын электр тізбектері ретінде қарастыруға болады. Бірақ қатты өткізгіштерден айырмашылығы, биологиялық ұлпалар электр өткізгіштік негізінен су ортасындағы иондардың қозғалысы арқылы жүзеге асады [2,3].

Бірақ қатты өткізгіштерден айырмашылығы, биологиялық ұлпалардағы электр өткізгіштік негізінен биологиялық тіндермен шектелген Сулы ортадағы иондардың қозғалысы арқылы жүзеге асырылады. Сондықтан, айнымалы ток кезінде электр өткізгіштік тек белсенді компонентке ғана емес, реактивті компонентке де байланысты болады, бұл өз кезегінде жасушаны жасушадан тыс сұйықтықтан шектейтін интерфейсті, сондай-ақ күрделі жасушаішілік құрылымды қамтитын биоқабық құрылымына байланысты болады. Мұның бәрі биологиялық денелердің ерекше диэлектрлік және импеданстық қасиеттерін анықтайды.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Кочоров А.С. Грибные болезни озимой и яровой пшеницы в Восточном Казахстане и факторы, ограничивающие их развитие и вредоносность //Автореф. канд. дис. – Алматы, 2004. – 31 с.
2. Койшибаев М. Болезни зерновых культур. - Алматы. - 2002. - с.77-90 б.Хохряков М.К. Морфологические и биологические обоснования систематики грибов из рода *Helmintosporium (sensu Lato)* на злаках.- Докторская диссертация.
3. Сулейменов М., Ахметов К., Каскарбаев Ж. и др. Роль пшеницы в диверсифицированных системах сухого земледелия Центральной Азии // Вестник региональной сети по внедрению сортов пшеницы и семеноводству.- 2003.- №3.- С. 34-41.

ОӘЖ 637.12

УЫЗ СҮТІНІҢ ОРГАНОЛЕПТИКАЛЫҚ, ФИЗИКО-ХИМИЯЛЫҚ ҚАСИЕТТЕРІ

Бестай Г.М., Қуаш Қ.А., Нурлыбай А.Б., Төлепбергенова Д.М.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Молозиво является источником натурального сырья и содержит больше белка, иммуноглобулинов, аминокислот, гормонов, минералов и витаминов, чем молоко. Следовательно, рациональное использование молочно-белковых пастообразных продуктов обладает определенными целебными и полезными свойствами

Summary: Since the functional components of colostrum are special, complete protein substances, it is important to maintain the activity of antibiotics during treatment. The range of products made from colostrum is now very small

Уыздың сенсорлық, физикалық қасиеттері мен химиялық құрамын зерттеу оны сүт-ақуыз паста өнімдерін өндірудің негізгі шикізаты ретінде пайдаланудың теориялық және эксперименттік негізі болып табылады. Бір тұқымды сиырларға әртүрлі табиғи және жемшөп аймақтарында әртүрлі сүт ингредиенттері беріледі, яғни құндылығы да әртүрлі.

Сүттің сенсорлық және физикалық-химиялық көрсеткіштері лактация кезеңіне, сортына, жасына, тамақтану әдісіне, күтім жағдайына және басқа факторларға байланысты өзгереді [1].

Төлдегеннен кейін 168 сағат ішінде ірі қара мал шығаратын уыздың сенсорлық көрсеткіштері біркелкі емес. Сауу уақыты ұлғайған сайын уыз сүті сүтке айналады және сенсорлық көрсеткіштер өзгереді. Уыздың физикалық қасиеттері оның ерекше химиялық құрамына байланысты. Профилактикалық өнімдерді өндіру үшін май мен ақуыздың арақатынасы маңызды орын алады. Май қышқылдары мен сарысу ақуызы майлар мен ақуыздардың биологиялық құндылығын бағалауда үлкен маңызға ие. Уыз сүтін шығару кезеңі тым қысқа, сондықтан қазіргі уақытта климат уыз сүтінің құрамына белгілі бір әсер етеді. Уыз сүтін сүтке айналдыру процесінде химиялық құрамы көптеген өзгерістерге ұшырады. Сүттегі ақуыздың химиялық құрамы, май фазасы және дисперсиясы селекциялық жұмыс пен толық тамақтандыру нәтижесінде өзгеруі мүмкін. Әр аймақтың өзіндік тұқымдық құрамы, малды ұстау және өсіру шарттары бар.

Бұл жинақтау уыздың химиялық құрамын құрайды. Алайда, табиғи ауылшаруашылық шикізаты бар аудандарда жиналған уыздың химиялық қасиеттері мен құрамы айтарлықтай өзгереді. Сондықтан бұл айырмашылықты сүт өндірісіндегі техникалық процестің параметрлерін анықтау кезінде ескеру қажет. Уыз сүтінде суда еритін С, В1, В2, В6, В12, РР дәрумендерінің, фолий қышқылының және майда еритін А, D және Е дәрумендерінің көп мөлшері бар, 24 сағат ішінде сауылған уыз сүтінде С және В дәрумендерінің мөлшері бақылау үлгісіне қарағанда жоғары екендігі анықталды, ал В2 витаминдерінің мөлшері-2-4 есе, В12-4-8 есе, каротин, А, D және Е дәрумендері сәйкесінше 4.9, 5.6 және 2.3 болды.

Бұл көрсеткіштер сүт өнеркәсібінде негізгі шикізат ретінде уызды пайдаланудың жоғары мүмкіндігін, сондай-ақ уыз-ақуыз пастасын өндіруде шикізаттың техникалық сипаттамаларын дұрыс игерудің маңыздылығын түсіндіреді.

Қазақстанда уыздың физика-химиялық құрамы мен технологиялық қасиеттері терең зерттелмеген. Уызды сүт өнеркәсібінің негізгі шикізаты ретінде пайдалану және өндірісті қамтамасыз ету үшін уызды белгілі бір мөлшерде сақтауды қамтамасыз ету қажет. Кәдімгі сүтпен салыстырғанда уыз шикізатының таралуы дисперсті болып табылады. Дәл осы ерекшелік уыз сүтін жинау ерекшелігін анықтайды.

Зерттеу нәтижелері мен өндіріс процесіндегі сандық мәліметтерге сәйкес, 2 сағаттық аралықпен сауылған уыздың тығыздығы 1051 кг/м³-тен асады, ал 24 сағаттық аралықпен сауылған уыздың тығыздығы 1041 кг/м³-тен асады. Өндірістің 168 сағатында көрсетілген уыз сүтінен алынған шикізат тығыздығының индексін өлшеу арқылы оларды ақуыздың құрамына байланысты бірінші (1047-1076 кг/м³) және екінші (1036-1046 кг/м³) сорттарға бөлуге болады [2].

Уыздың физика-химиялық қасиеттерін зерттеу нәтижелері

Уыздың жоғары тығыздығы оның құрамында құрғақ заттардың көп болуымен түсіндіріледі. Жануарлардың сүті-табиғаттағы баға жетпес сиыр. Ол ұрпақтары үшін таптырмас биологиялық көз болып табылады. Жүйелі тамақтану теориясына сәйкес, дененің қалыпты жұмыс істеуін қамтамасыз ету қажетті энергия мен ақуыздың жеткізілуіне, сондай-ақ қажетті тамақтану факторларының сақталуына байланысты.

Сүттің жоғары құндылығы адамның тамақтануына қажетті ақуыздардың, майлардың, көмірсулардың, минералды тұздардың және дәрумендердің құрамымен және олардың қолайлы байланыстырушы пропорцияларда болуымен түсіндіріледі. Әдебиеттер парағында алынған деректерді талдау уыздың анемияға қарсы қасиеттері бар екенін көрсетеді. Ол асқазан-ішек аурулары, метаболикалық бұзылулар, жүрек-тамыр жүйесі аурулары және т. б. үшін қолданылады.

Сүт-ақуыз пасталарын дайындау процесінде уыздың қалыпты физика-химиялық құрамы және одан алынған дайын ақуыз пасталарының тағамдық және биологиялық құндылығы оны өндіру технологиясымен тығыз

байланысты. Жұмыстың осы кезеңінде біз Алатау ірі қара малы уызының сенсорлық және физика-химиялық құрамын зерттеп, оның сынамаларын қыста және көктемде алдық. Ең алдымен, шикізаттың сапасы математикалық модельдеу арқылы зерттеледі және расталады [3].

Біздің эксперименттік-зерттеу жұмысымыздың нәтижелері уыз шикізатынан жасалған сүт-ақуыз пастасы сияқты жаңа диеталық өнімге Қазақстан Республикасының алдын ала патентімен расталды (қосымшада көрсетілген). Мұндай диеталық өнімдерді алу үшін уыз шикізатын өңдеудің заманауи әдістері әртүрлі факторлардың әсеріне байланысты және біздің эксперименттік жұмысымызда көрінеді. Қазіргі уақытта адамдардың диетасындағы елеулі өзгерістердің пайда болуымен ашытылған сүт диеталық өнімдерінің рөлі барған сайын маңызды бола бастады.

Сүт-ақуыз пастасын дайындау кезінде-дәстүрлі сүт ақуыз көздерін ұлттық, қалдықсыз, кешенді пайдалану арқылы шешім табуға болады. Ғылымның заманауи талаптарына жауап беретін уыз сүтінен өнімдер жасау үшін іргелі және қолданбалы зерттеулер жүргізу қажет. Бұл сапалы жаңа, ресурстарды үнемдейтін, технологиялық процестерді жеделдететін, сондай-ақ диеталық және емдік-сауықтыру бағытындағы уыз өнімдерін өндіруге жол ашады [4].

Жоғарыда келтірілген әдеби деректерді қорытындылай және талдай отырып, жергілікті сиыр тұқымдарының уыз сүтін қолдана отырып, жоғары сапалы сүт-ақуыз пастасын алу әдістерін жетілдірудің теориялық және практикалық маңызы бар деп айтуға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан – 2030: барлық Қазақстандықтардың өсіп-өркендеуі, қауіпсіздігі және әл-ауқатының артуы», Ел Президентінің Қазақстан халқына жолдауы, Алматы: Білім, [20018]
2. Государственная агропродовольственная программа РК [2013-2015]
3. Әмірбай Ж. Сүтті сиыр тұқымын сапаландырудың озық техникасы //ҚХР ШҰАР сауын сиырдан мол өнім алу техникасы. [2014]
4. Барақбаев Б. Сүттің химиялық құрамы // Сүт және сүт тағамдары. Алматы [2012]

ӘОЖ 76.45

ТРЕНДТЕГІ «POP IT», «SIMPLE DIMPLE», «SQUISY» ОЙЫНШЫҚТАРЫНЫҢ ПАЙДАСЫ МЕН ЗИЯНЫ

Болатбек Қ.

Ғылыми жетекшісі: Бастауыш сынып мұғалімі Ибрагимова Г.

№69 ЖОББМ, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: У каждого из нас, то есть детей, будет своя любимая игрушка. В своем сегодняшнем научном проекте я расскажу о таких любимых детьми и трендовых игрушках, как попит, симпл-димпл, сквиш. На мой выбор в этой теме в магазине игрушек моей мамы было написано: "Я не ношу эту игрушку, эта игрушка бесполезна!" - это был толчок. Будет ли в этот момент вред от игрушки? Для чего? Что вредно? - что? - спросила она. Поэтому

мне показалось интересным собирать различные данные об игрушках и изучать вместе с пользой эти игрушки и их вред.

Summary: Each of us, that is, the children, will have their own favorite toy. In my research project today, I will talk about Popit, simple-Dimple, squishy toys that children like me love and are on trend. My mother's choice of this topic was at the toy store: "I don't want this toy, this toy is of no use!"- the words were prompted. Will the toy also be harmful at that moment? For what? What is harmful? the idea came up. Therefore, it seemed interesting to me to collect various data about the toy and study the harm of these toys along with the benefits.

Ойыншық - арнайы балалар ойынына арналып жасалған зат. Оны пайдалану баланың ой-өрісін кеңейтуге, онда бейнеленген заттар мен өмір құбылыстарына деген ықыласын тәрбиелеуге, дербестігін, қолдың ұсақ моторикаларын дамытуға көмектеседі. Ойыншықтармен ойналатын бірлескен ойындарда балалардың өзара достық қарым-қатынастары, өз іс-әрекеттерін үйлестіру қабілеті қалыптасады.

Н, К- Крупская ойыншықта өмірдің нақты құбылыстары, адамдардың, жануарлардың образдары шынайы бейнеленген болуға тиіс деп көрсетті. Ол баланың жас ерекшеліктерін зерттеуге, соларға сәйкес ойыншықтар жасауға және іріктеуге шақырды [1,2].

Ойыншық — былай алғанда, нәзік зат, оның өмірі де қысқа, сондықтан ойыншықтың пайда болған уақытын, тарихын анықтау өте қиын. Ең алғашқы ойыншықтардың бала күшіне лайықталған еңбек құралы болғаны айдан анық.

Көпке дейін ойыншықты отбасында балалардың «көңілін аулау» үшін ересектер жасап келді. Ойыншықтар балаларға деген сүйіспеншілікті, оларды қуантуға, алдандыруға, бірдеңені үйретуге деген ықыласты бейнелейді. Ойыншық жасауда творчестволық ой ұшқырлығы, балалардың мүддесін, тілегін түсінушілік көрініс тапты.

Неғұрлым талантты шеберлер ойыншықтарды өзінің балалары үшін ғана емес, сату үшін де істей бастады. Біртіндеп ойыншық жасау кәсібі пайда болды. Балалардың арасында кең тарағаны осы жылдың трендтегі поп-ит, сквиш, симпл-димпл ойыншықтары, әр кезеңнің өзінің вирустық ойыншықтары болатын секілді. Бізге аты да, заты да жат болғанмен, аз уақыттың ішінде балалар үшін ең қат дүние болып шыға келді. Поп-ит – өндірушілер оны антистресс ойыншық деп таныстырды. Алайда, әуел баста жүйке жүйесінде бұзылысы бар, аутизммен ауыратын науқастарға арналып жасалғанын ешкім айтпады. (Поп-иттің көмегімен науқастар бақылауда ұстай алмайтын негативті эмоцияларын бейсаналы әрекет жасау арқылы басады).

Ағылшын тілінен аударғанда (pop-it –басу, ытқып шығу,жару) деген мағына береді. Поп-ит әр түрлі көлемде дөңгелек, сопақша, жүрекше, жануарлардың формасында кездеседі қатарласып тізілген көпіршік дөңгелектер, жұмсақ серпімді көпіршіктер өзара басқанда сарт еткен дыбыс шығарады. Көпіршіктер келесі бетке ауысып келесі бетін басылады, алақандайдан басталып, одан да үлкен көлемде шығарылса, симпл-димпл дәл осының қалтаға салып жүруге арналған шағын үлгісі, онда дөңгелек көпіршіктер үлкен кішісі аралар шашыраңқы орналасады .

Сквиш- ұстағанда жағымды, жұмсақ сығылмалы стресскеқарсы ойыншық. Оны қолда қатты қысқанда тығыз материалының арқасында жарылмайды, біраздан соң бастапқы қалпына қайта келеді. Сквиш арасында дөңгелектер араласқан, жылтырлар салынған, түрлі түстерге боялған, салафанға толтырылған түрлері бар. Ерсесек адамдарға да қолдануға болатын ермек ойын. Екеуі де Тик-ток блогерлерінің белсенді жарнамасының арқасында танымалдылығы артып, беделі биіктеп, ойыншық саудасындағы ең жоғары сұранысқа ие тауар болып шыға келді. Олардың мықты сұранысқа ие болуына ата-аналармен қоса психологтарда алаңдай бастады. Қазіргі заманда балардың ойнайтын ойыншықтары сын көтермейді. Көптеген фирмалар ақша табу мақсатында ойыншықтардың сапасына мән бермейді. Техниканың дамыған заманында ойыншықтардың сапасы мен бет-бейнесі өзгерді. Педагог және психологтардың зерттеу нәтижелері бойынша қазіргі ойыншықтар тек баланың денсаулығына зиян келтіріп қоймай, оның жүйкесіне де әсер етеді. Мысалы: Дүкен сөрелеріндегі толып тұрған неше түрлі құбыжық ойыншықтарды көресің. Бала түгел үлкен адам да ойыншықтарды қолға алуға қорқады.

Біздің елімізде ойыншық сатуда Қытай елінің ойыншықтары жаулап алды десек де болады, Өйткені олар арзан болғандықтан, барлық адамдар осындай ойыншықтар алады. Ал екіншіден ата-аналар балаларына алатын ойыншықтың сапасына көп көңіл аудармайды. Сапалы ойыншықтар әрине, қымбат тұрады. Қазақстанға ойыншықтар 30 жуық елдерден әкелінеді. Соның ішіндегі бірінші орында Қытай ойыншықтары. Өткен жылдың қортындысы бойынша біздің елімізге шет елдерден келген 180 мың ойыншықтардың гигиеналық талаптарға сай жасалмағаны анықталды. Соның ішінде 93 мыңның 242 ойыншықтың түрі сауда айналымынан алынып тастады [4,5].

Попит, сипл-димпл, сквиш ойыншықтары әуелгі салафан қағаздардың ойыншыққа айналған түрі дейді мамандар, көпіршік дөңгелектерді сытырлатып жаруды ермек ететін адамдарға арналған. Бұл ойыншықтардың құрамы пластиктердің қалдықтары мен резеңке, силиконнан жасалады. Балаңыздың және өзіңіздің өміріңізге қауіп төнбес үшін таңдағанда, попит жасалынған:

- силиконның бүтін екеніне көз жеткізу;
- жағымсыз иістің жоқтығын;
- бояуының қолға ұстағанда жұқпайтынына;
- ойыншық заттаңбасының түсінікті, анық жазылғанына назар аудару керек, попит асқа арналған силиконнан жасалуы шарт.

Бояуы тым қанық, алыстан «мен мұнда лап» тұрған ойыншықтардан сақтанған жөн. Себебі бояудың құрамында фенол, формальдегид, қорғасын элементтері бар. Бұл заттар адамның жүйке жүйесіне, көз бен тыныс алу мүшелеріне кері әсер етеді. Бала кез келген нәрсені алдымен аузына салады, сондық мыңға дейін барады. Бір күнде, кем дегенде 9-10-дайы сатылады. Бес жастан жоғары балалар қызығады”, – дейді сатушы Данагүл Жанәлиева.

Поп-ит пен сипл-димпл бүкіл әлемде тренд. Оның сананы жаулап алуына тикток желісіндегі аталмыш ойыншықтар туралы ролик те әсер етсе керек. Қазір түрлі-түсті ермек екінің-бірінде бар. Бұл ойыншықтардағы

дөңгелектерді саусақпен басқанда дыбыс шығады. Сол арқылы антистресс ретінде де жүйкені тыныштандыруға көмегі тиеді дейді тұтынушылар. “Тиктокта барлығы осыны түсіріп жатқаннан кейін алдық, көрейік деп, не екенін. Істеп көру үшін немене бәле екен дедік. Құр басылады, болды, дым қызығы жоқ”, – дейді ата-аналар. Алғанына екі күн болды. Көшеде елдің бәрі осындай алып жүрген екен. Қыздардың қолында болғаннан кейін бәрі қызығады ғой. Сосын апасы алып берген. Кішкентай балалардан бастап жастарға дейін поп-ит және симпл-димплмен ойнауға көшуі психологтарды қатты алаңдатып отыр. Өйткені бұл ойыншықтардың пайдасынан гөрі зияны көп екен. Тіпті адамды депрессияға ұшыратуы да мүмкін.

Попитты стандартты қолданудан басқа, онымен қызықты істер жасап пайдалану жақтары да бар. ЕСКЕРТУ: Бұл істерге қолдануға попиттің асқа қолдануға арналған силиконнан жасалғанына көз жеткізу керек! Басқа жағдайда қауіпті болуы мүмкін.

1. Шоколад плиткаларын жасау- шоколадты ыстық буда ерітіп попитқа орталап құйып ортасына қалауынша жаңғақ салып үстінен қалған шоколадты құйып мұздатқышқа қатайғанша қою керек.

2. Кіші түшпаралар жасау- неге жасамас қа? Попит түшпара жасау тақтайшасын еске түсіреді, әжеміздің үйіндегідей. Түшпара жасау үшін попитқа фолга қағазын жабыспас үшін төсейміз, жұқалап иілген нанды төсеп ет салмасын саламыз әдеттегідей үстіңгі қабатын жауып мұздатқышқа қоямыз. Артынан пісіріп жеуге дайын.

1. Мұз түйіршіктерін жасау – күн ыстығында сусында салқындату үшін әдетте мұз саламыз, сол мұз түйіршіктерін осы попит формасына салып, мұздатқышта қатырып пайдалануымызға әбден болады.

Қытайдан келетін тауардың, соның ішінде ойыншықтардың бәрі қауіпті деп айта алмаймын. Қытай ойыншықтарының екі түрі бар. Біріншісі — зауытта жасалып, елімізге ресми түрде әкелініп, тексеруден өтіп, сапасы жөнінде сертификаты бар тауар. Олар негізінен жүк түрінде әкелініп, сертификация органына зерттеуге жіберіледі.

Осы күні қазақ баласы ойнап жүрген қытай ойыншықтарының қауіп-қатерге толы екені ақиқат. Көбінде ата-ана баласына бір сәттік қуаныш сыйлау үшін оның сапасының сын көтермейтінін біле тұра, мән бермейді. Әрине, дүкендердегі бағасы шарықтаған ойыншықтарды сәбиіне алып беруге бәрінің қалтасы көтере бермейді. Дегенмен де баланың қауіпсіздігі үшін қара базардағы қаптаған арзан ойыншықтардан гөрі, дүкендерден сертификаты бар ойыншықтарды алған жөн. Осы мәселелерді қолға алып, сырттан келетін ойыншықтың сапасына тиісті орындар ай– қатаң қадағаланатын мәселе. Өйткені ойыншық – ұлттық қауіпсіздіктің басты мәселесі. Ойыншық мәселесіне жеңіл-желпі қарауға болмайды. Ойыншық арқылы баланың ойлау қабілеті артады, сол арқылы өмірге бейімделеді. Сондықтан ұлт боламын деген, ұрпағын ойлаған ел балалар ойыншығына, әсіресе, сырттан әкелінетін ойыншықтың сапасына, зиянсыздығына ерекше көңіл бөлуге, қатердің алдын алуға міндетті.

Қазақтың баласы тамырынан қол үзіп қалмасын десек, ұлттық нақыштағы, бүлдіршіндерді қызықтыра білетін, бір көргенде елітіп әкететін ойыншықтарды, мультфильмдерді түсіру керек. Өскелең ұрпақтың қоғамның толыққанды, парасатты тұлға болып қалыптасуына оның қолындағы ойыншықтары мен көгілдір экранның тигізетін әсері мол.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қытайдың зиянды ойыншықтарына қашан тосқауыл қойылады? - Ж. Сүлейменов АСТАНА.
2. «Арзан ойыншық – қымбат дерт» Автор: Сандуғаш Әлімжанова
3. «4 миллион баламыз Қытай тауарына телміріп отыр» Автор: Жанар Келменбетова, Қарағанды
4. <http://ernur.kz/tarbiye/khit-oiyynshyktar-pop-it-pen-simpl-dimpl-zhaily-siz-bilmeitin-shyndyk> мақала А. Мейрамханқызы.
5. <https://news.myseldon.com/ru/news/index/251181026> мақала Ольга Нижельская, Татьяна Струкова.

ОӘЖ 56/87

ЭКО-ДОРБАЛАР – ЗАМАН ТАЛАБЫ

Болатбек Н.А.

Ғылыми жетекшісі: Шоңбаева Сандуғаш Маханбетқызы
ЖШС «ACADEMY of GOLDEN KIDS» Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Актуальность исследования: в настоящее время во всем мире остро стоит проблема загрязнения окружающей среды. Необходимость рационального использования отходов становится актуальной с каждым днем. Человек и природа неотделимы друг от друга и тесно связаны между собой. Почти каждый день мы покупаем полиэтиленовые пакеты из продуктов и пакетов и выбрасываем их в мусорное ведро. Количество мусора растет день ото дня. Мы не думаем, что можем уменьшить образование мусора. Один из способов-изготовление и использование современных эко-сумок.

Summary: Relevance of the study: currently, the problem of environmental pollution is acute all over the world. The need for the rational use of waste is becoming urgent every day. Man and nature are inseparable from each other and are closely related to each other. Almost every day we buy plastic bags of groceries and bags and throw them in the trash. The amount of garbage is growing day by day. We don't think we can reduce the formation of garbage. One of the ways is the manufacture and use of modern eco-bags.

Пластикалық полиэтилен пакеттер елеулі экологиялық проблемалардың себебі болып табылады. Көптеген жылдар бойы қассалардағы тегін полиэтилен пакеттері клиенттердің көңілін табуға арналған тәсіл болып саналды. Статистика көрсеткендей, жыл сайын біз полиэтилен пакеттерін көбірек қолданамыз. Орташа алғанда, біз жылына 130 полиэтилен пакеттерін қолданамыз. Олардың көпшілігі полигонға тікелей барады. Ол биологиялық өзін-өзі жоюға келмейді және топырақта 200-ден 500 жылға дейін ыдырай алмайды. Пластикті жағу арқылы хлор – диоксиндер (белгілі органикалық қосылыстардың ең улысы) ауаға шығарылады, олар адамның иммундық жүйесін бұзады және гормоналды және қатерлі ісікке әкеледі, репродуктивті

жүйеге әсер етеді. Жыл сайын 1 миллион жануар мен құстар осы пакеттермен тамақтанып өледі. Жұтылған пластикалық пакеттер теңіз балдырлары мен жануарлардың өлімінің жиі кездесетін себебі болып табылады. Мәселені шешу үшін біз не істей аламыз? Пластикалық пакеттер эко-сөмкелер түрінде жақсы балама болып табылады [1,2].

Эко-сөмке қызметі әмбебап. Бұл сөмкені өзіңіз тігуге болады және ол пакеттерге қарағанда әлдеқайда күшті және ыңғайлы. Ластанған кезде сөмке оңай жуылады. Сөмке жарамсыз болған кезде (және бұл жақында болмайды), алынған қоқыстың көлемі тасталған пакеттердің көлемінен жүздеген есе аз болады.

Қоқысты бірінші рет қайта өңдеу мәселесі әрқашан да маңызды болған.

Б.з. д. 500 жыл бұрын Афиныда көшеге қоқыс тастауға тыйым салатын, арнайы полигондар ұйымдастыруды қарастыратын және қоқыс тастаушыларға қалдықтарды қаладан бір миль қашықтықта тастауға бұйрық беретін алғашқы жарлық шығарылды.

Содан бері қоқыс ауылдық жерлерде әртүрлі қоймаларға қойылды. Қалалардың өсуі нәтижесінде олардың маңындағы бос жерлер азайып, жағымсыз иістер, полигондардан туындаған егеуқұйрықтардың көбеюі адам төзгісіз халге жеткен. Жеке полигондар қоқысты сақтауға арналған шұңқырлармен алмастырылды.

Қалалардың өсуі және олардағы қоныс аудару мүлдем басқа тұтынушылық құрылымға әкелді. Адамзат тіршілігі нәтижесінде пайда болған қоқыстың көп мөлшері оны өңдеумен айналысатын бүткіл бір саланың пайда болуына әкелді.

Сөмкелердің тарихы шамамен алты мыңжылдықты құрайды. Бұл таңқаларлық емес, өйткені барлық уақытта адамдарға ақша мен түрлі ұсақ-түйектерді сақтау және тасымалдау қажет болды. Ғалымдардың пікірінше, алғашқы сөмкелер XVII ғасырда пайда болған қалта болды. Қалталармен камзолдар, көкірекшелер және біраз уақыттан кейін шалбарлар да безендірілген.

Сурет 1 – орта ғасырдағы сөмке

Киімде қалта пайда болғанға дейін теңгелер немесе басқа да қажетті керек-жарақтар сөмкелерде сақталған. Әйелдер оларды юбка астында киюді жөн көрді (қазіргі уақытта ханымдар ақшаны көзге көрінбейтін жерлерде жасыруды жалғастыруда), ал ер адамдар оларды беліне іліп қойды. Орта ғасырларда мұндай сөмкелер «жақсылыққа арналған қалта» немесе «омоньер» деп аталды. Олардан басқа, олар көбінесе кішкентай теңгелерге арналған кішкентай былғары сөмкелерді алып жүрді. Олар сарай байларының сәнін келтірді. Әлемде қайталама шикізатты жинау жолға қойылған, әртүрлі қоқыс түрлері үшін жеке контейнерлер пайдаланылады.

Тұрмыстық қоқыс туралы теориялық материалды зерттеп, зерттеу жүргізгеннен кейін мен мынаны білдім: қоқыс мәселесін қазір шешу керек, ең

алдымен адамның өмір салтын, оның маңызды экологиялық проблемаға деген көзқарасын өзгерту керек.

Менің жұмысымда қажетсіз заттардан сөмкелер жасау арқылы лақтырылатын полиэтилен пакеттерінің санын азайту ұсынылды, бір реттік пакеттердің орнына неғұрлым берік немесе пакеттерді бірнеше рет қолдану ұсынылады, бұл табиғаттың ластануын азайтады. Егер сіз тұрмыстық сөмкені қолдансаңыз, отбасылық бюджетті сақтай отырып, пластикалық пакеттер түрінде қосымша қоқыс сатып алудың қажеті жоқ. Қоқыс жәшігіне жіберілмеген аптасына 5-6 полиэтилен пакеті жылына 55 литр мұнай жұмсамайды, бұл парниктік әсерді тудыратын көмірқышқыл газы мен басқа да газдар шығарындыларын жылына 150 кг-ға азайтады.

Қоқыстарға «екінші өмір» бере аламыз және ол маңызды. Қорытынды айқын. Тазалық өзімізден, қоршаған ортаға деген қарым-қатынасымыздан, біз тұратын, жұмыс істейтін, оқитын жерден басталады [3].

Зерттелген материалға сүйене отырып, мен пластикалық пакеттерді сабақтарда, сабақтан тыс кезеңдерде, үйде қажетсіз материалдардан жасалған экономикалық эко – дорбалармен ауыстыруды, қажет емес заттарды пайдалану идеясын енгізуді, мектепте мүмкіндігінше көп адамдар «қажет емес» заттарға екінші өмірді қалай беру керектігін білуі үшін көрме ұйымдастыруды жалғастыруды ұсынамын. Мен үшін жұмыс (сіз үшін де) қызықты және пайдалы болды.

Полиэтилен пакеттерінің зияндылығын зерттеп, эко-дорбаны полиэтиленге балама ретінде қарастырып, болжамды растадық.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Брукс Д., Д. А. Гайлс. Пер. с англ. (2002, PET Packaging Technology) «ПЭТ қаптамасын өндіру», ред.о. Ю. Сабая. – Мамандық 2006ж. – 400 бет.
2. Володин В. А. балаларға арналған Энциклопедия. Көлемі 17. Химия– М.: Аванта+, 2001. – 640 бет
3. http://www.nkj.ru/archive/articles/1080/?sphrase_id=85605 "Ғылым және өмір" журналы № 3 2005

ОӘЖ 72.398

ПАЙДАЛЫ ҚАЗБАЛАРДЫ ӨНДІРУ ЖӘНЕ ҚАЙТА ӨНДЕУ

Болатқызы А., Сенгирбаева А.Т., Қалмурат Н.М., Муталхан Ұ.Б.
“Мирас” университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Как добывать полезные ископаемые показано в статье. Соединения, используемые при переработке ископаемых.

Summary: How to extract minerals is shown in the article. Compounds used in the processing of fossils.

Топырақ қабатының бұзылуы және табиғи ландшафтардың өзгеруі көбінесе пайдалы қазбаларды ашық әдіспен өндіру кезінде орын алады. Бұл кезде қажет минералды шикізатты өндіру үшін топырақтың тек жоғары қабаты

ғана емес, терең қабаттары да алынады. Осыған байланысты рекультивация – табиғи кешендерді осындай қазу жұмыстары жүргізілген соң қалпына келтіру мәселесі орын алады. Рекультивациялық шараларға жұмсалатын шығын кенді ашық әдіспен алуға кеткен шығыннан да артып кетуі мүмкін [1].

Қазбаларды өндіру кезінде қолданылатын табиғи және жанама қосылыстармен қоршаған ортаның ластануы. Мысалы, Батыс Қазақстанда мұнай – газ өндірген кезде қоршаған ортаға тұз ерітінділері; күкірт, азот, көміртек оксидтері түсуі мүмкін. Мұнайды өндірген кезде мұнайға серік табиғи газдарды жүздеген жылдары бойы өртеген. Қазіргі кезде пайдалы қазбаларды барынша пайдалану технологиялары жетілдіріліп жатса да, проблема толық шешімін тапқан жоқ. Тақтатас мұнайы деп аталатын заманауи өндіру әдістері жер қойнауына арнайы ерітінділердің түсуінен грунт суларын улайды.

Тағы бір проблема бұл – жер бетіне зиянды, мысалы, радиоактивті элементтердің шығуы. Кез келген кенді байытқан кезде оның бір бөлігі өндіріс қалдықтарының ішінде жойылып кетеді. Осы элементтердің барлығы адам пайдалы қазбаларды өндіруді бастамай тұрған кезде жер бетіне шықпаған. Демек, табиғатта ұзақ уақыт эволюция кезеңінде осы заттармен ластанудан және оларды жоюдан қорғау механизмдері болмаған. Сондықтан өндіру өнеркәсібінің міндеті – алынатын пайдалы қазбалардың қоршаған ортаны лаптауын барынша жою.

Пайдалы қазбаларды алу және тасымалдау кезіндегі апаттар. Барлық сақтық шараларына қарамастан кейде танкерлерде апат болған кезде мұнай өнімдері төгіледі, теміржол арқылы тасымалдағанда қандай да бір реагенттер бөлінеді, газ және мұнай құбырлары жарылуы мүмкін және т.б. XX ғасырдағы ірі экологиялық апаттың біріне 2010 жылы Мексика шығанағында болған мұнай платформасындағы апат жатады. Пайдалы қазбаларды өңдеудің қоршаған ортаға әсеріне кез келген минералды шикізатты пайдаланудың міндетті салдары жатады. Адам пайдалы қазбаларды қажет заттарды алу үшін өндіреді. Пайдаланып болған соң алынған заттар жойылып кетпейді. Олар қоршаған ортаға химиялық немесе физикалық өзгерген күйде қайтарылады. Мысалы, отынды – газ, көмір, мұнай өнімдерін жаққан кезде атмосфераға жану өнімдері – көмірқышқыл газы мен қатты заттар – күл түседі. Бұл шығарындылардың мөлшері жыл сайын артуда. Кез келген өндірісте өндірістік немесе технологиялық қалдықтар болады. Заманауи өнеркәсіп қалдықсыз технологияны кеңейту жолдарын қарастырып жатқанымен өндірістің аз пайызы ғана толық қалдықсыз болып табылады. Кез келген дайын өнім адам пайдаланған соң тұрмыстық қалдыққа айналады [2].

Пайдалы қазбалар кен орындарын барлау деп іздестіру-бағалау жұмыстарының нәтижесінде оң баға алған пайдалы қазбалар кен орындарының коммерциялық құнын анықтау мақсатында жүргізілетін зерттеулер мен жұмыстардың жиынтығы түсініледі.

Кен орындарын барлау – геологиялық барлау және геологиялық барлау сатыларынан кейінгі геологиялық барлау кезеңдерінің бірі.

Пайдалы қазбалар кен орындарының келесі параметрлерін анықтау үшін барлау қажет:

- пайдалы қазбалар кен орнының геологиялық құрылымы;
- кен орындарының кеңістіктегі орналасуы, пайда болу жағдайлары, пішіні, мөлшері және құрылымы;
- пайдалы қазбалардың саны мен сапасы;
- кен орындарының технологиялық қасиеттері және кен орнының пайдалану шарттарын анықтайтын факторлар.

Тау-кен өндірісі – бұл тікелей пайдалануға болатын немесе өндірісте және басқа да қызметте қолданылатын пайдалы компоненттерді немесе пайдалы қазбаларды алуға болатын минералды түзілімдерді тереңдіктен шығару.

Ірі және бірегей кен орындары (шамамен 5%) қордың 70% дерлік қамтиды және минералды шикізатты өндірудің 50% қамтамасыз етеді. Ел Санкт-Петербургтің отаны болып табылады. Дүние жүзіндегі мұнай қорының 10%, 1/3 - газ, 5-6% - көмір, шамамен. Темір рудаларының 25%, түсті, сирек және бағалы металдар және басқа да пайдалы қазбалар қорының едәуір бөлігі. Ресейдің жер қойнауындағы барланған және болжамды пайдалы қазбалардың жалпы құны шамамен 30 трлн-ды құрайды. Жер қойнауынан алынатын минералды шикізат және оларды өңдеу өнімдері еліміздің экономикалық тәуелсіздігін, энергияның басым көпшілігін, ауыр өнеркәсіп өнімдерінің 90%-ын, барлық халық тұтынатын тауарлардың 20%-ын өндіруді қамтамасыз етеді. Сонымен, егер өндірілген қорғасын рудасы орындалған жұмыс нәтижесінде пайдалы қазбалардың минералдық түрлерін, олардың агрегаттық-фазалық күйін, кристалды-химиялық құрылымын сапалы түрде өзгертпесе, мұндай қорғасын кені алғашқы өңдеу өнімі болып табылады.

Адамзат ластану үдерісін толығымен жоятын, тіпті оны азайтатын ғылыми және техникалық әлеуетке ие емес. Әрине, технология саласындағы заманауи ғылыми зерттемелер: 1 зиянды шығарындылардың мөлшерін азайтуға; 2 табиғи ортада жағымсыз салдары жоқ жаңа материалдардың жасауға; 3 зиянды қалдықтарды жоюға қабілетті бұзушы ағзалардың селекциясын ойлап табуға тырысуда. Бірақ әзірше бұл проблемасы шешімін тапқан жоқ. Ғалымдар белгілі бір стандарттарды – пайыздық әсер коэффициенті нормасын жасады. Сондықтан ПӘК-ті тиісті мемлекеттік органдар бақылайды. ПӘК артып кеткен жағдайда кәсіпорынға айыппұл салынады, тіпті өндірісті толық тоқтатуға дейін барады. Зиянды заттардың шығарындыларына байланысты техногендік және табиғи апат кезінде ПӘК-тің артып кетуі төтенше жағдай режимін енгізуді және т.б. анықтайды. Сондықтан адамзаттың міндеті – пайдалы қазбаларды өндіру кезіндегі жағымсызсалдарын толығымен жою [3].

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Мырзабаев А.Б. Биологияны оқыту әдістемесі. Қарағанды 2010 жыл.
2. Ковшарь А.Ф., Ковшарь В.А., Грачев Ю.А., Тимирханов С.Р., Дуйсебаева Т.Н. Справочник для вузов и школ.- Алматы, 2013.
3. Окружающая среда и устойчивое развитие в Казахстане. -2011.

XXI- ҒАСЫРДА КӨРУДІ ҚАЛАЙ САҚТАУҒА БОЛАДЫ?

Егенберді Ұ.Б.

Ғылыми жетекшісі: Жиренбаева Гульсара Оналбаевна
ЖШС «ACADEMY of GOLDEN KIDS» мектебі, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Глаз – это пара органов со сложной биологической и физиологической функцией, расположенная в голове человека. Состоит из нескольких слоев, непосредственно связанных с нервной системой, выполняющих различные функции. В ходе проекта был сделан краткий обзор в анатомическое строение глаза, выполняемую функцию.

Summary: The eye is a pair of organs with a complex biological and physiological function located in the human head. It consists of several layers directly connected to the nervous system, performing various functions. During the project, a brief overview was made into the anatomical structure of the eye, the function performed.

Көру – адам мен қоршаған әлемді байланыстырушы маңызды механизмдердің бірі. Көз арқылы бағалау арқылы адам сырттан келетін ақпараттың шамамен 80% алады. Егер адамда көру қабілеті жеткіліксіз немесе мүлдем жоқ болса, ағза басқа сезім мүшелерінің көмегімен жоғалтуды орнын толтырып, бейімделеді: есту, иіс және жанасу. Бірақ ешқайсысы визуалды ақпарат қабылдаудың орнын толтыра алмайды [1,2].

Менің бұл тақырыпты алу себебім: ақпараттық технологияның дамыған заманында, XXI ғасырда көруді сақтау – өте маңызды кең таралған мәселе деп ойлаймын.

XXI ғасырда адамдар арасындағы кең ауқымды тараған дерттердің бірі – көз көруінің нашарлауы. Генетикалық себептерден басқа, адамдардың көбінде көз нашарлауы өздерінің өмір сүру салтына және басқа да сыртқы факторларға тәуелді.

Сондықтан ерте кезден бастап көз күтіміне өте ұқыпты қарау керек. Арнайы жаттығуларды пайдаланып және басқа да терапия түрімен мүмкіндігінше көз көруін жақсартуға болады.

Көру бұзылыстарын тудыратын себептер туа біткен және жүре пайда болатын болып жіктеледі. Көру қабілетінің бұзылуы деп дәрігерлер көру өткірлігінің төмендеуін ғана емес, сонымен қатар кескіннің бұрмалануын, көзде қара дақтардың пайда болуын, қараңғы уақытта нашар көруді, түстерді дұрыс ажырата алмауды да есептейді.

Туа біткенде пайда болатын: Нашар көрудің туа біткен себептері ұрықтың дұрыс дамымауында, жүктілік пен босанудың асқынуында жатыр.

Жүре пайда болатын ауытқуларға себептер: Өмір бойы алынған көру бұзылыстары жүре пайда болған деп саналады. Патологияның көп бөлігі 40-45 жастан кейін, көру мүшесінде жасқа байланысты өзгерістер басталған кезде пайда болады [3,4].

Қоғамның қазіргі өмірінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды адам қызметінің әртүрлі салаларында кеңінен қолдану адамдардың жұмысы мен өмірін едәуір жеңілдетіп қана қоймай, олардың өмір

сүру қарқынын едәуір жеделдетті, сонымен бірге адам денсаулығына теріс әсер етті. Компьютердің адам денсаулығына әсеріне байланысты сұрақтар әр түрлі профильдегі мамандар арасында көптеген пікірталастар туғыза бастады. Ғылыми дереккөздерде жүйке жүйесінің әртүрлі функционалдық бұзылыстары туралы айтылады, жүрек-қан тамырлары бұзылыстары және тірек-қимыл жүйесінің өзгеруі байқалады, дербес компьютер (ДК) пайдаланушыларында жүктілікке компьютердің зиянды әсері туралы хабарламалар пайда болады. Алайда, сайып келгенде, сипатталған бұзушылықтардың компьютерде жұмыс істеумен байланысын растау мүмкін болмады. Жалғыз нақты факт-бұл ДК пайдаланушыларының көру жүйесінің бұзылуы. Осы саладағы көптеген сарапшылардың пікірінше, көру бұзылыстары алдымен визуалды шаршаудың жоғарылауымен, содан кейін "астенопия" терминімен біріктірілген бірқатар функционалдық бұзылулармен көрінеді.

Бүгінгі таңда оқу қызметін компьютерлік технологиялар мен заманауи коммуникация құралдарынсыз елестету мүмкін емес.

Астенопия – интенсивті көру жұмысынан кейін пайда болатын көз аймағындағы жағымсыз сезімдермен (шағу, күйдіру, «күм» сезіну, көз алмасының қызаруы, көрудің нашарлауы және т.б.) жүретін функционалдық бұзылыстар.

Осы көз нашарлауына ғалымдардың зерттеулерін іздедім. И.Б. Ахпашева, А.Н. Ковальчук жасаған зерттеуге тоқталамыз. Зерттеу үшін 11 сұрақтан тұратын сауалнама жасалды. Сауалнама нәтижелері статистикалық әдіспен өңделді. Сауалнамаға Хакас филиалының 120 студенті қатысты, олардың орташа жасы 28. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, барлық студенттер компьютерді үнемі пайдаланады. Сауалнамаға қатысқандардың жартысы әдетте компьютерде және Интернетте күніне 5 сағаттан астам уақыт өткізетінін атап өтті. "Сізде көру анализаторымен байланысты көру бұзылыстары немесе аурулар бар ма?" сұрағына 51 студент оң жауап берді, бұл субъектілердің жалпы санының 42,5% құрады. Көбіне 10-15 жастан бастап көру қабілеті төмендей бастады. Кем дегенде, көру қабілеті бұзылған студенттердің 60% - ы осылай жауап берді.

Сивцев кестесі – көру өткірлігін тексеруге арналған оптометриялық кесте.

Сивцев кестесі қазіргі кезде көз дәрігеріне қабылдауға барғанда міндетті түрде қолданылады. Бірақ бұл әдісті өзіміз де үй жағдайында жасай аламыз, тек міндетті түрде қажет шаралар дұрыс орындалуы керек. Егер кесте бойынша көру қабілетіңіз 0,1-ден де аз болса, міндетті түрде дәрігерге бару қажет.

Бұл экспериментті оқушылар арасында жүргізіп көргенде, тәжірибеден өткен 20 адамның 6-ы бұрын дәрігер қабылдауында болмаған, бірақ көз көру қабілеті нашарлағанын байқадық.

Амслер тесті негізінен орталық көру өрісін тексеру үшін қолданылады. Тест он бес секунд уақыт шамасында жүргізіледі. Тест торлы қабықтың орталық бөлігіндегі ақауларды анықтауға мүмкіндік береді. Әдетте жасқа байланысты макулодистрофияны бақылау үшін қолданылады. Бірақ тест басқа ауытқуларды анықтауға мүмкіндік береді [5,6].

Амслер кестесі бойынша алдын-ала көз нашарлауын бағалауға болады. Үй жағдайында көз көру қабілетін бағалауға болады.

Амслер кестесі бойынша 20 адамға тәжірибе жасап көргенде 50% адамда кестенің өзгеруі байқалды. Оның ішінде 6 адамда бұрыннан көз көрудің нашарлығы болған, ал 4 адам дәрігер қабылдануына жіберілді.

Сонымен қорытындылай келе қазіргі таңда кез-келген адамның көз көру қабілеттілігінің нашарлауына ұшырауы мүмкін. Оның себебі туа біткен аурулардан немесе жүре пайда болуы да мүмкін. Жоғары да әр себептерді қарастыра отырып және уақытылы күтім жасалмаған көздің көру қабілеттілігін жоғалту мен тіпті ауыр ауруларға дейін жетуі мүмкін екендігі қарастырылған.

Сондықтан көз көру қабілеттілігі төмендеген кезде міндетті түрде дәрігермен кеңесіп, барлық қажет шараларды орындау қажет.

Адам сыртқы қоршаған ортадан ақпараттың көп бөлігін көз арқылы қабылдайтындықтан оның бұзылыстарын үнемі қадағалап отыруы міндетті деп ойлаймын. Сондай-ақ бұл күрделі аурулардың профилактикасын жасауда да өте маңызды деп есептеймін.

Пайдаланған әдебиет тізімі:

1. Көру мүшелері және оның гигиенасы // Адам : Анатомия. Физиология. Гигиена: 8 сынып оқулығы / А. М. Пузмер, О. Л. Петришина, под ред. академика В. В. Парина. — 12 басылым— М.: жарыққа шығуы, 1979. — 185—193 б.
2. Краснов және басқалар 1977, Кәсіби аурулар, 99 б..
3. https://belikova.ru/interesting/iz_chego_sostoit_glaz/
4. https://ru.wikipedia.org/wiki/Глаз_человека
5. <https://elitplus-clinic.ru/stati/prichinyi-narusheniya-zreniya.html>
6. <https://www.zrenie.spb.ru/uslugi/proverka-zrenija-doma/>

ОӘЖ 76.28

СОЗАҚТАҒЫ ЕЛЕНБЕЙ ҚАЛҒАН – ДУАНА

Егізбай Е.Ж.

Ғылыми жетекшісі: Алиева Макпал Мейрамовна
ЖШС «ACADEMY of GOLDEN KIDS» мектебі

Резюме: Научная работа «Созақтағы еленбей қалған-Дуана» состоит из трех разделов: Вводная часть состоит с описания восстание в Сузаке, его истории. Показывает цель, обязанности и новшество работы. Основную часть описывает восстание в Сузаке, и системное исследование восстании. В заключении говорится о целях и решение их. Исследовательская работа выполнена с ответственностью.

Summary: The thome of the science work «Sozaktagi elenbei kalgan-Duana».The first pass was written about part it has written about fhe investigation in Sozak and its history.The main of systematica. In Conclusion it has written about the main aim and solution.

Талай тағдыр тауқыметін бастан өткізген Созақ елінің тарихы тым тереңде жатыр. Менің бұл тақырыпты алған себебім, туған өлкеміздің ескерусіз қалған кей жеріне жол сілтеу еді. Тіршілік күні қарайған

өлкеміздің адамзаттық ұрпағы қаншама зобаланды, жаудың басқыншылық жорықтарын бастан кешіріп, салық түрлерінің жүзінен өтіп, бас көтерер ер азаматтары қырғынға ұшырап, өмір қайта маздап, жанып, жалғасып отырғанын тереңінен білуіміз керек емес пе? Ұлт-азаттық көтерілістердің ішінде Созақ көтерілісі, Қайнар елді мекеніндегі талай адамның қаны төгілген, елеусіз қалған «Дуана» лагеріне тоқталғаным да сол себептен.

Созақ ауданындағы Қайнар елді мекенінің күншығыс жағында екі-үш шақырым қашықтықта Дуана аталатын жер бар. Ертеректе таудан аққан өзеннің өтінде азын-аулақ ел қоныстанып, тіршілік еткен көрінеді. Өзен суы одан әрі Үспінің ойпаңына құйылып, бұл күнде суы тартылып, сорланып, тұздалған өңірді ел емдік қасиеті үшін пайдаланып жүр. Өзен-бұлағы тартылып, кенезесі кепкен Дуана кешегі зұлмат жылдардың айшықты таңбасындай бейкүнә адамдардың қанына бөккен қасыретты орын. Көтеріліске қатысқандар аяусыз жазаланып, жаншылған соң, олардың отбасы мүшелері, туған-туыстары «қара тізіміне алынып, осы Дуанадағы жазалау лагеріне айдап әкелініп, тұтқында ұсталады.

Әрине, сол қырғында аман қалған аз болды. Ұзына бойы атшаптырым алқапта ортаға ашық алаңқай тастап қатар тізілген күркешік үйлердің орындары әлі күнге сақталған. Әрбір күркешіктің орны үш қадамнан аспайды. Жазалаушылар тұтқындардың өздеріне белуардан жер қаздырып, төбесін аласа етіп жаптырып, тар қапаста тұруға мәжбүр еткен. Оның ішінде еңкейген қарттан, жасөспірім балаға дейін тұтқында ұсталды. «Осындай азапқа салатындай біздің жазығымыз не?» деп айтуға олардың ешқайсысына құқық берілмеген. Ақты ақ, қараны қара деп ажырататындай төрелігін айтар ешкім жоқ.

Шілденің аптап ыстығында тығыз орналасқан лагердегі тұтқындар асауқаттың, ауыз судың тапшылығынан аштыққа ұшырайды, әртүрлі аурулар пайда болады. Көртышқанның ініндей сыз қараңғы қапаста адамдар көк шыбындай қырыла бастайды.

Ұзына бойы тұтқындар қонысының қақ ортасында милиция күзетіндегілер тұрған үйдің орны бар. Үйдің айнала терезесінен көлеңкеде бақылап отыратын күзетшілер қашып кетуге әрекеттенген тұтқындарды ешбір ескертусіз мылтықпен баудай түсіріп, атып тастаған. Оққа ұшқан тұтқынның өлі денесін лагердің қасындағы өздеріне қаздырған терең орға барып, көп өліксенің үстіне тастай берген «Қара тізімге» іліккендердің еңбекке жарамдыларын қойдай тізіп айдап алып барып, колхоздың мақтасын тергізеді. Еңбек күн нормасынан орындамағандардың жазасы арта түседі. Тұтқындардың арасында өлім көбейіп кеткен соң аздаған «кеңшілік» беріп, қарттар мен жас балаларды босатады. Соңынан іздеушілері барлар келіп алып кетеді.

Тұтқындарды күзетіп жүрген милиция қызметкерлері «әй дейтін әже, қой дейтін қожа жоқ» ойларына келгендерін істейді. Көзі түскен әйелдерді зорлау, бас көтерерлерін жабылып соққыға жығып майып ету, кәдеге жарар бұймдарын тартып алу сияқты зорлық-зомбылықтың неше атасын көздеріне көрсетеді.

Дуана жерінде 1930 жылы дүниеге келген қарт атамыз

Досымбет Рысдәулетпен кездесу

Мен өзімнің зерттеу жұмысымда лагердің орнын көру үшін Қайнар еліне жол тарттым. Ескі лагердің орнын тауып, құран оқытып, зобалаң жылдардың құрбаны болған ата-бабаларымды еске алдым.

Тарихи орынның ашық, елеусіз ойпаң жер болып еленбей қалғанына қатты қынжылып, көзіме жас алдым.

«Дуана» лагері туралы білетіндер бар ма деген мақсатта Қайнар елді-мекеніндегі менмін деген қарт қариялардың үйін араладым. Бірақ, ол туралы білетіндерден тек Созақта тұратын жасы 85-тегі Рысдәулет атамның үйіне барып, тілдестім. Рысдәулет атам сол зобалаң жылдары яғни 1930 жылы Дуана жерінде Досымбеттің отбасында дүниеге келген екен. Әкесі Досымбет Дуана жерінде мақта егіп, шаруашылықпен айналысқан. Атамның тілдесуде айтқан әңгімелері: «Дуана» бір саудагердің отырған жері болған. Бұхарадан келген саудагерлерге Созақ өңірінен жер берілмей Атамбай, Дуана жерлерінен жер берген. Сол жерде мал және түрлі заттар сатылып саудамен айналысқан. Кейін Дуанаға байларды ұстап, малын конфескелеп, өздерінен үйдің бойындай етіп ор қаздырып, сонда қамаған. Ол қаздырған ордың ұзындығы 200 метрдей болған. Тұтқында отырған адамдарға мақта тергізіп, жер жырттырып, егіс ектірген. Кейін 1930 жылы өкімет кеңшілік беріп, барлығы еліне кеткен екен.

Қызыл қанмен жазылған талай халықтың – деп, Қалмұқан Әбуқадыров ағамыз айтқан екен, шынында Кеңестік дәуірдегі халқымыздың тарихи қызыл қанмен жазылғандығы даусыз. “Ақтабан шұбырынды алқа көл сұлама” кезеңінен кейін халықтың үштен екі бөлігі қырылып кетті.

Ал енді бүгінгі мақсатымыз тек Кеңес өкіметін жамандап, даттау емес. Осы орайда Мұзафар ағамыздың “Тарих жазушылардың қатесінің өзі де тарих” сөзін басшылыққа ала отырып, осы өткен тарихтың жақсысынан үйреніп, жаманынан жиреніп болашаққа сабақ алу болатын. Кеңес өкіметі жүргізген саясатты академик М. Қозыбаев талдай келе “Патша жасап үлгермеген отаршылдықтың сорақысын кеңес империясы жасады”. Кеңестік отарлық большевиктік жүргізген саясат отаршылдықтың шыңы болды. Міне, осындай ащы тарихи шындықты еліміздің әрбір азаматы білуі керек. Қазақ елі тәуелсіздікке қол жеткізуіне байланысты тарих ғылымы таптық идеология бұғауынан босап, өткенімізді мұқият шындық тұрғысынан зерттеп зерделеуге мүмкіндік алып отыр. Осы орайда Ұлы Әл - Фараби бабамыздың “әке баласы үшін қандай жауапты болса, әр халық өз тарихының алдында сондай жауапты”, деген сөзін басшылыққа ала отырып. Қазақ халқының Кеңестік кезеңдегі тарихи ақиқатын таразылап көрейік. Кеңестік кезеңде халқымыз бас кешкен оқиғаларды саралағанда халқымыздың тарихында орны толмайтын терең іс қалдырған, осы уақытқа дейін зардабы қалмай келе жатқан, сол бір асыра сілтеу уақыты зор демографиялық апаты мен халық шаруашылығы ащы тарихтың бір парағы ретінде халық жадында сақталуда. Бұл Созақ көтерілісі жергілікті жерімізді шарпыған қылышынан қан тамған Сталинизм тұсындағы зардаптар еді.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаев қол қойған 1996 жылғы 30 желтоқсан күні қабылданған «1997-жылды-Жалпы ұлттық татулық пен саяси қуғын-сүргін құрбандарын еске алу жылы деп жариялау туралы» қаулысында «саяси қуғын-сүргін құрбандарына жаңа ескерткіштер орнату және бұрын орнатылған ескерткіштерді, олардың жаппай жерленген орындарын тиісті күйге келтіру жөнінде шаралар қолдансын» деген жолдары бұл мақсаттағы келелі, игілікті кейінгі ұрпақ үшін өнегелі істердің бастауына ұйтқы боларлықтай.

«Дуана» лагерінің құрбандарына арнап сол қанды оқиға өткен өңірде еңселі ескерткіш-белгі орнату туралы аудан, облыс көлемінде баспасөзде әңгіме қозғағым келеді. Созақ селосындағы орталық саябақта, сондай-ақ, облыс орталығы Шымкент қаласындағы мәдени-демалыс саябағында Созақ көтерілісіне қатысқан әскерлерге еңселі ескерткіштер орнатылып, мәңгілік от алауы жалындап тұр.

Пайдаланған әдебиет тізімі:

1. «Созақ көтерілісі» Өтеш Қырғызбаев А.2003
2. Қазақ тарихы журналы 2010 ж
3. Бақтияр Тайжан ;“Егемен Қазақстан”. Оңтүстік Қазақстан облысы.15 ақпан 2005 жыл.
4. Жарылқасын Боранбай «Созақ көтерілісі» 15.02.2012 <http://www.turkystan.kz/> ақпараттық порталы
5. Меруерт Хусайнова. Созақ көтерілісі жөнінде біз не білеміз? «АВАI.KZ» ақпараттық порталы 2009 жылдың 15 сәуір

ОӘЖ 76.987

«TIK TOK» ЖӘНЕ «LIKEE» ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІЛЕРІ ҚАУШТИМА?

Елік Айзере, Сафархан Мереке
Ғылыми жетекшісі: бастауыш сынып мұғалімі Шаменова А.
№69 ЖОББМ, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Актуальность исследования: Интернет настолько прочно вошел в нашу жизнь, что теперь мы не можем представить свою жизнь без наших страниц в социальных сетях. В настоящее время существует множество социальных сетей. Сегодня социальные сети Tik Tok и Likee особенно популярны среди молодого поколения.

Summary: Relevance of the study: The Internet has become so firmly embedded in our lives that now we cannot imagine our life without our pages on social networks. Currently, there are many social networks. Today, the social networks Tik Tok and Likee are especially popular among the younger generation.

Интернеттің біздің өмірімізге нық енгені сонша, енді біз өз өмірімізді әлеуметтік желілердегі парақшаларымызсыз елестете алмаймыз. Қазіргі уақытта көптеген әлеуметтік желілер бар. Бүгінгі таңда «Тик Ток» және «Ликее» әлеуметтік желілері, әсіресе, жас ұрпақ арасында танымал [1,2].

Тик Ток пен Ликее бүкіл әлем бойынша бүкіл ұрпақтың қарым-қатынасы үшін негізгі алаңға айналған мәдени құбылыс.

TikTok – әлемдегі ең жылдам дамып келе жатқан әлеуметтік желі, ол мазмұнды жариялау және тарату үшін өте қарапайым алаң. Платформа пайдаланушыларға музыка, сүзгілер және басқа да мүмкіндіктері бар қысқа бейнебаяндар жасауға мүмкіндік береді. Бұл шексіз бейне баяндарды желіге салу өте оңай.

«Tik Tok» және «Likee» бұл қысқа бейне жазбаларды жасауға бағытталған танымал интернет қызметі. Танымал «тиктокер» болу, керемет «челленджді» табу, қысқа бейне баянға түсіп, әлеуметтік желідегі парағыңызға көпшілікке шолу жасау үшін мүмкіндігінше көп «ұнату» алу қазіргі кезде сәнге айналды, осындай қысқа мерзімде айтарлықтай қарқын алды. «Tik Tok» және «Likee» менің құрдастарымның ортасында да сәтті болып шығуда. Неліктен ол балалар арасында мұндай жетістікке ие және оларға қандай әсер етеді?

Біздің зерттеуіміздің өзектілігі – «Tik Tok» және «Likee» әлеуметтік желілеріндегі бастауыш мектеп оқушысы «челленджерді» орналастыру арқылы қандай да бір қауіпке ұшырауы мүмкін бе және ата-аналар қандай көмек көрсете алады?

«Tik Tok» - Бейжіңдегі «ByteDance» компаниясына тиесілі қысқа бейнелерді жасауға және көруге арналған әлеуметтік желі. 2017 жылдың жазында іске қосылған халықаралық нұсқа қазіргі уақытта Қытайдағы қысқа бейнелер жазбалар үшін жетекші бейне баян платформа болып табылады және басқа елдерде танымал бола бастады.

2018 жылы «TikTok» 150-ден астам нарықта, 75 тілде таныстырылды.

Қазақстанда «Тиктоктың» алғашқы қолданушылары 2018 жылы пайда болды. Дәл сол кезде Бағдарлама Play Store немесе App Store-дан жүктелді. Негізгі аудитория – жастар, бастауы және орта жастағы оқушылар, олар әр түрлі мазмұндағы бейнелер түсіріп, содан кейін әлеуметтік желіге орналастырады [3,4].

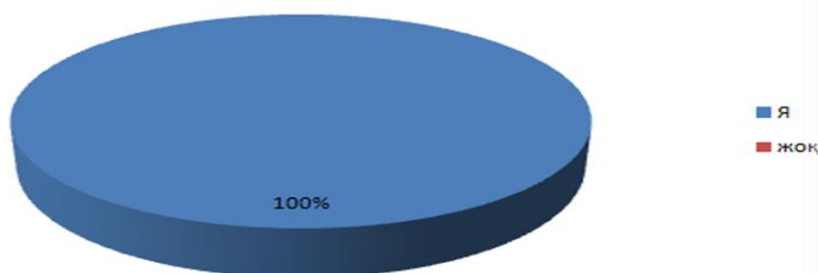
«Likee» деп аталған бағдарламаның алғашқы нұсқасын 2017 жылы сингапурлық BIGO компаниясы шығарған. Өзірлеушілер өзінің алғашқы жылы Google Play ойын-сауық қосымшаларының жоғарғы қатарына өз туындыларын ұсына алды. Қазір оны әлемнің түкпір-түкпірінен 100 миллионнан астам адам пайдаланады. «Likee» жас рейтингі 12+ болса да, пайдаланушылардың үлкен қатары айтарлықтай жас. Әлеуметтік желіге қызығу Біз «Tik Tok» және «Likee» әлеуметтік желілерінің әсері туралы хабардар болу және оларға деген қарым-қатынастарын анықтау мақсатында 3 сынып оқушылары мен олардың ата-аналарына сауалнама жүргіздік.

Сауалнамаға 118 бала қатысты. Барлық балаларға 7 сұрақтан тұратын сауалнама ұсынылды:

1) Сауалнаманың бірінші сұрағына: «Tik Tok» және «Likee» деген не екенін білесің бе? деген сауалға балалар келесідей жауап берді (Сурет 1).

1-кесте «Тик-ток» деген не екенін білу.

Я	ЖОҚ
100%	

Сурет 1. Тик ток мәліметі

Қорытынды: сауалнамаға қатысқан барлық оқушылар «Тік-Ток» деген не екенін біледі.

Атын ересектер саны жастарға қарағанда айтарлықтай аз.

Ақпарат көздерін талдағаннан кейін біз «Тік Ток» және «Lіkee» әлеуметтік желілерінің пайда болу тарихын білдік.

3 сынып оқушылары мен олардың ата-аналарына сауалнама жүргізу барсында біз барлық балалар мен ата-аналардың көпшілігі «Тік Ток» әлеуметтік желісінің бар екенін және «челленджердің» не екенін білетіндігін көрсетті. Көптеген балалар осы әлеуметтік желілерді пайдаланады. Әркім оны басқаша қолданады. Менің сыныптастарымның көпшілігі жай ғана бейне баяндарды қарап, қызықты «челленджерді» іздейді, бейнероликтерді өздері көп түсіре бермейді және жүктемейді. Көптеген адамдар үшін «Тік Ток» - бұл жай ғана ойын-сауық, сәнді құбылыс, өзін-өзі көрсету тәсілі. Ата-аналар балаларының «Тік Ток» әлеуметтік желісінде отырғанын біледі және бұл желі олардың балалары үшін қауіпті болуы мүмкін екенін түсінеді. Көптеген адамдар өздерінің алаңдаушылықтары туралы пікір білдірді [5].

«ТікТок» және «Lіkee-тың» балаларға қалай әсер ететінін біле отырып, сіз тиісті қорытынды жасай аласыз және балаға қосымшаны жүктеуге және желіге тіркелуге тыйым сала аласыз. Бірақ сіз ертерек дүрбелеңге түспеуіңіз керек: егер бала тек осы желімен танысуға ниет білдірсе – тыйым салмаңыз, бірақ не істеуге болатынын және не істеуге болмайтынын нақты түсіндіріңіз. Уақыт өте келе ТікТок-қа деген қызығушылық жойылып, бала әлеуметтік желілерден өздігінен бас тартуы мүмкін. Интернет нақты өмірге айтарлықтай кедергі жасай бастағанда мүлдем басқа мәселе – бұл жағдайда түбегейлі шаралар қабылдау керек, бірақ сонымен бірге өте мұқият әрекет ету керек.

Осылайша, таңдалған тақырып өте өзекті екенін білдік.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Тік Ток әлеуметтік желісінің тарихы порталы <https://tg-tiktok.ru/tik-tok/>
2. Тік Ток неге соншалықты танымал? Оның болашақтағы перспективалары қандай?» порталы <https://spark.ru/startup/it-agenstvo-index>

3. Тик Токта жаңа өлім челленджи пайда болды// <https://chips-journal.ru/news/v-tiktoke-roavilsa-novuj-smertel-no-opasnyj-cellendz>
4. Тиктоктағы қараусыз балалар // Портал <https://tikstar.ru/protiktok/featured/deti-bez-prismotra-v-tiktok/>
5. TikTok, Kwai және Like қосымшалары балаларға қауіпті ме? Lifhaker (lifhacker.ru)

ОӘЖ 37.0

ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕП ТӘЖІРИБЕСІНДЕ БИОЛОГИЯДАН ОҚЫТУДЫҢ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ПАЙДАЛАНУ ҮДЕРІСТЕРІ

Ергеш Г.Е., Күдерхан М.Қ., Ниязалиева Л.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В этой статье рассказывается об использовании инновационных технологий в процессе изучения биологии современными школами. При рациональном овладении биологией учителю следует обратить внимание на повышение мотивации учащегося к принятию технологии за счет выбора, выбора и совершенствования технологии обучения.

Summary: This article describes the use of innovative technologies in the process of studying biology by modern schools. When rationally mastering biology, the teacher should pay attention to increasing the motivation of the student to adopt technology through choice, selection and improvement of learning technology.

Қазір мектептердің оқу тәрбие үрдісінде инновациялық технологиялар қолданылып жүргені белгілі. Биология пәнін ұтымды меңгеруде оқыту технологиясын таңдап, іріктеу және оны жетілдіру арқылы оқушының технологияны қабылдауы, оған деген ынтасының артуына мұғалім тарапынан көңіл бөлінуі тиіс.

Ақпараттық – коммуникациялық технологияның келешек ұрпақтың жан-жақты білім алуына, іскер әрі талантты, шығармашылығы мол, еркін дамуына жол ашатын педагогикалық, психологиялық жағдай жасау үшін де тигізер пайдасы аса мол.

XXI ғасыр – бұл ақпараттық қоғам дәуірі, технологиялық мәдениет дәуірі, айналадағы дүниеге, адамның денсаулығына, кәсіби мәдениеттілігіне мұқият қарайтын дәуір. Білім беру үрдісін ақпараттандыру – жаңа ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы дамыта оқыту, дара тұлғаны бағыттап оқыту мақсаттарын жүзеге асыра отырып, оқу тәрбие үрдісінің барлық деңгейлерінің тиімділігі мен сапасын жоғарлатуды көздейді.

Ақпараттық қоғамның негізгі талабы — оқушыларға ақпараттық білім негіздерін беру, логикалық-құрылымдық ойлау қабілеттерін дамыту, ақпараттық технологияны өзіндік даму мен оны іске асыру құралы ретінде пайдалану дағдыларын қалыптастырып, ақпараттық қоғамға бейімдеу.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында: «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және азаматтық құндылықтар мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау, оқытудың жаңа

технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желіге шығу» - делінген [1].

Ақпараттық-коммуникациялық технологияны дамыту білім берудің бір бөлігі. Соңғы жылдары заман ағымына сай күнделікті сабаққа компьютер, электрондық оқулық, интерактивті тақта қолдану жақсы нәтиже беруде. Білім беру жүйесі электрондық байланыс, ақпарат алмасу, интернет, электрондық пошта, телеконференция, On-line сабақтар арқылы іске асырылуда.

Бүгінгі күні инновациялық әдістер мен ақпараттық технологиялар қолдану арқылы оқушының ойлау қабілетін арттырып, ізденушілігін дамытып, қызығушылығын тудыру, белсенділігін арттыру ең негізгі мақсат болып айқындалады.

Ақпараттық және педагогикалық технологиялар негізінде мұғалімнің рөлін түбегейлі өзгертуге мүмкіндік туды. Мұғалім тек қана білімді алып жүруші ғана емес, сонымен қатар оқушының өзіндік шығармашылық жұмысының жетекшісі және бағыт берушісі болып анықталды. Осыған орай сабақ беру үрдісінде қазіргі күннің, яғни инновациялық әдістерді оқытудың интерактивті оқыту моделі болып табылады. Инновациялық әдістердің ең негізгісінің бірі - «интерактивті оқыту әдісі». Негізгі қағидасы-педагогикалық қарым-қатынас пен қарым-қатынас диалогы арқылы жеке тұлғаны қалыптастырып дамыту.

Интерактивті әдістерге мыналар жатады:

- ✓ проблемалық шығарма әдістері;
- ✓ презентациялар пікірталастар;
- ✓ топпен жұмыс;
- ✓ миға шабуыл әдісі;
- ✓ сын тұрғысынан ойлау әдісі;
- ✓ викториналар;
- ✓ зерттеулер;
- ✓ іскерлік ойындар;
- ✓ рөлдік ойындар;
- ✓ инсерт әдісі т.

Білім берудегі интерактивті технология сабақ барысында оқушылардың сабаққа қатысуын ұйымдастыратын оқыту барысы. Интерактивті тақта мүмкіндігін пайдалана отырып, өткізген сабақтар мұғалімнің оқу процесінде уақытын үнемдей отырып, оқушыларға көптеген ақпараттарды беруге көмектеседі. Интерактивті тақтаның керемет мүмкіндіктері оқушыларды таңғалдырады, шабыттандырады, қызықтырады. Оқушылар ойнап отырмыз деп ойлайды, шындығында олар қызығып, таңғалып, шабыттанып отырып білім алады деп ойлаймыз [2].

Оқушы автоматтандырылған жүйеде жеке портфолиосын, күнтізбесін, күнделігін жүргізеді. Мұғалім күнтізбелік-тақырыптық жоспары бар электрондық дәптерді, сынып журналын, хабарландыру қызметі (алда болатын жоспарлы және жоспардан тыс жиналыстар мен кездесулер туралы оқушылардың ата-аналарына e-mail немесе sms-хабарламалар, есептілік және

т.б. жіберу) толтыратын болады. Оқытушылық жүктемені, сабақ кестесін, үлгерім мониторингі мен оқушылардың сабаққа келуін, педагогтің қызметін, есептілікті директордың орынбасары жүзеге асырады. Жүйе әкімшісі оқшау және ғаламдық есептеу желісін, телефон жүйесін немесе дауыс поштасы жүйесін қоса алғанда, көп қолданыстағы компьютерлік жүйенің жұмыс істеп тұруына жауапты болады.

Сонымен бірге баласының бағалары туралы мәліметті ата-аналардың тілегімен sms-тің түрінде де жолдана алады — немесе e-mail бойынша хабарлама алады.

Жаңа ақпараттық технологиялар дегеніміз – білім беру ісінде ақпараттарды даярлап, оны білім алушыға беру процесі. Бұл процесті іске асырудың негізгі құралы компьютер болып табылады. Енді, осы ақпараттық технологияларды жүзеге асырудағы жұмыс түрлеріне тоқталып өтуді жөн көрдім.

Ақпараттық технологиялардың бірі – интерактивтік тақта, мультимедиялық және он-лайн сабақтары. Өзіміз қызмет жасайтын мектепте жаңа ақпараттық технологияларды қолдану кеңінен қарастырылған. Мектеп кабинеттерінде интерактивті тақта орнатылған. Сондықтан бұл тақтамен әр сабақты қызықты өткізуді ойластырып, жоспарлаймыз.

Жаңа ақпараттық технологияның негізгі ерекшелігі – бұл оқушыларға өз бетімен немесе бірлескен түрде шығармашылық жұмыспен шұғылдануға, ізденуге, өз жұмысының нәтижесін көріп, өз өзіне сын көзбен қарауына және жеткен жетістігінен ләззат алуға мүмкіндік береді. Ол үшін мұғалім өткізетін сабағының түрін дұрыс таңдай білуі қажет.

Ақпараттық технологиямен оқыту барысында оқушылардың дайындық деңгейін анықтау, келесі деңгейге өткізу сияқты жұмыстарды мұғалім орнына компьютердің басқару мүмкіндігі бар. Сонымен қатар, оқушылардың дайындық деңгейлерін компьютер анықтап, егер оқушы білімі қанағаттандырса келесі тапсырмаға өтуге рұқсат береді, яғни мұнда оқытуды тікелей компьютер басқарады [3].

Ақпараттық технология негізінде оқушы ақпараттық кеңістіктен өз бетімен білім алып, өзін-өзі дамыта алады.

Компьютер жұмысының тиімділігін құрайтын бір бөлік ол – Ғаламтор желісінің қызметін пайдалану. Ғаламтор желісінде көп мұғалімге де, оқушыға да қажет көптеген сайттар бар. Қашықтықтан ұйымдастырылған әр түрлі байқаулар мен олимпиадаларға қатысу балалардың дүниетанымын кеңейтіп, оқуға деген қызығушылығын арттыра түседі. Бүгінге дейін біз 100% ғаламтор желісіне қосылуға қол жеткіздік. Компьютер техникасын тиімді пайдаланудың өлшемі болып, оны басқа да пәндерді оқыту кезінде қолданады:

Ғаламторда қажетті материалдарды іздеп табуға, сондай-ақ түрлі пәндерді оқыту бойынша сабақтардың толық кешендері;

Компьютер уақытты үнемдеуге және көрнекілік материалдарды тиімді пайдалануға да болады.

Оқу-тәрбиелеу үрдісіне ғылым негіздерін тереңірек оқытуға, оқушылардың танымдарын кеңейтуге, түрлі бағдарламаларды меңгеруге бағытталған үйірмелер, факультатив пен курстар енгізу компьютерлік техниканы тиімді қолдану жағдайының бірі болып табылады.

Ғалымдардың зерттеулеріне сүйене отырып, дидактикалық тұрғыдан негізделген оқыту және оқушының оқу іс-әрекеттерін ұйымдастыру жұмыстарында ақпараттық технологияны қолдану моделі жасалды.

Болашақта білім беру компьютер технологияларының дамуымен тығыз байланыста болатыны анық. Сондықтан да электрондық оқыту технологиясын мектептерде оқу үрдісіне қолдану қазіргі білім берудің көкейкесті мәселесі болып саналады [4].

Қазіргі заманғы жаңа ақпараттық технологияны қолдану арқылы оқу-тәрбие үрдісінің барлық деңгейін қарқындату, яғни, оқу үрдісінің сапасы мен тиімділігін, танымдық іс-әрекет белсенділігін көрсету, пәнаралық байланыстарды тереңдету, қажет ақпаратты іздеу тиімділігі мен көлемін кеңейту.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Торманов Н. Биологияны оқытудың инновациялық әдістері: оқу құралы/Торманов Н., Абылайханова Н.Т.. — Алматы : Казахский национальный университет им. аль-Фараби, 2013. -260 с.
2. Очкур Е., Курманғалиева Ж. Биология. 7- сыныпқа арналған мектеп оқулығы. Мектеп: 2017. -257 б.
3. Асанов Н., Соловьева А.Р., Ибраймова Б., Алина Ж. Биология. ГҚ. 10- сыныпқа арналған мектеп оқулығы. Атамұра: 2019. -288 б.
4. Аблайханова Н.Т., Калыбаева А.М., Паримбекова А.М. Биология. ГҚ. 11- сыныпқа арналған мектеп оқулығы. Мектеп: 2019. -252 б.

ОӘЖ 37.02; 371

ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУҒА АРНАЛҒАН «KUNDELİK.KZ» ОНЛАЙН ПЛАТФОРМАСЫНЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ

Есеркепова З.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены возможности онлайн платформы «Kundelik.kz» для организации дистанционного обучения

Summary: The article discusses the possibilities of the online platform "Kundelik.kz" for organizing distance learning

Жақында қашықтықтан оқытуға деген қызығушылық тұрақтылығымен ерекшеленді, ол дәстүрлі білім беру формаларымен қатар оқу үдерісінде өз орнын сенімді түрде ала бастады. Қашықтықтан оқыту қашықтықтағы мәселені алып тастайтын және оқытушы мен оқушылар арасындағы байланысты тиімді ететін компьютерлер мен компьютерлік байланыс құралдарын пайдалануға негізделген. Оқытуда ақпараттық технологиялардың заманауи құралдары материалды ұсынудың әртүрлі формаларын (графика, дыбыс, анимация,

бейнематриал) қолдануға мүмкіндік береді. Көптеген компьютерлік оқыту және бақылау бағдарламалары оқушыларға оқу материалын тезірек және тереңірек игеруге көмектеседі, оқытушыға оқу материалын меңгеру деңгейіне жедел бақылау жүргізуін арттырады [1].

Қашықтықтан оқыту режимінде оқытушы өзінің дидактикалық міндеттерін шешетін ақпараттық қызметтердің барлық негізгі түрлерін қолданылады:

- Электрондық пошта – оқытушы мен оқушы арасындағы байланыс (оқу материалдарды, тапсырмаларды, сұрақтарды жіберуді едәуір жеңілдетеді; оқушымен хат алмасу тарихын бақылауға мүмкіндік береді).

- Деректерді беру (FTR-серверлер).

- Гипермәтіндік орталар (WWW-серверлер) – гипермәтін түрінде ұйымдастырылған оқу материалдарын орналастыру. Гипермәтін материалды құрылымдауға, бір – бірін нақтылайтын және толықтыратын оқу материалының сілтемелерін байланыстыруға мүмкіндік береді. WWW – құжаттарында тек мәтінді ғана емес, сонымен қатар графикалық, дыбыстық және бейнелік ақпараттарды орналастыра алады;

- Ғаламтор-ресурстар (World Wide Web парақтары, мәліметтер базасы, ақпараттық іздеу жүйелері) иллюстрациялық және анықтамалық материал ретінде қолданылады. Қашықтықтан оқытудағы қарым – қатынастың интерактивті стилі мен жедел оқу процесін дараландыру мүмкіндігі туады. Оқытушы оқушының жетістігіне байланысты икемді, жеке оқыту әдістемесін қолдана алады, оған қосымша оқушыларға бағытталған оқу материалдарының блоктарын, ақпараттық ресурстарға сілтемелер ұсына алады. Сонымен бірге оқушы материалды меңгерудің өзіндік қарқынын таңдай алады, яғни курстың жалпы бағдарламасымен келісілген жеке бағдарлама бойынша жұмыс істей алады, бұл өте маңызды.

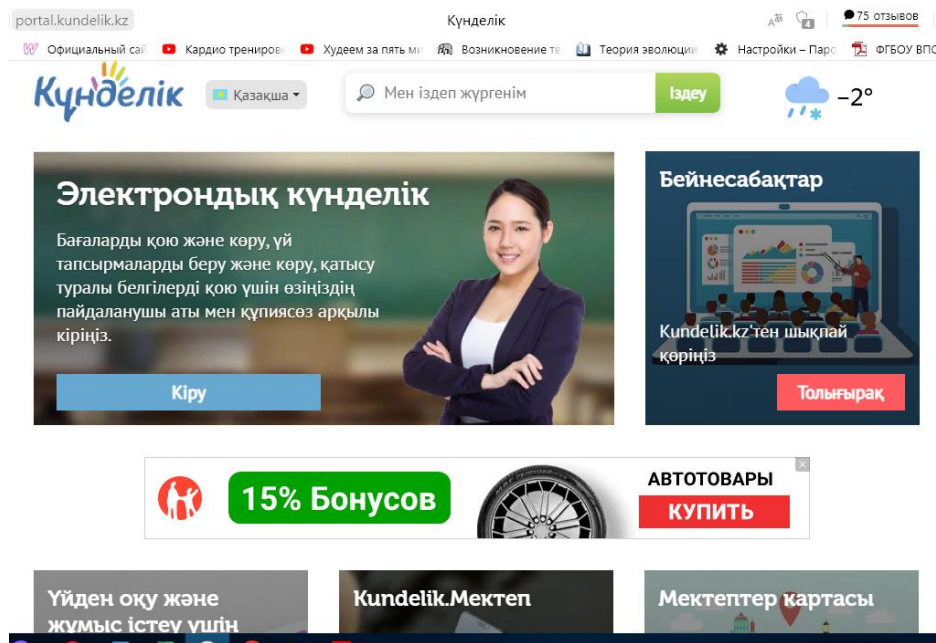
Қазіргі уақытта оқушыларға қашықтықтан оқытуды ұйымдастыруға арналған бірқатар қызметтер, платформалар мен бағдарламалық жасақтамалар жасалған. Таңдау жеткілікті және көптеген. Электрондық оқыту жүйесіне мектеп үшін оңтайлы шешім «Kundelik.kz» ақпараттық білім беру ортасы бола алады (1-сурет).

«Kundelik.kz» онлайн-платформасы қашықтықтан оқыту процесін ұйымдастырудың бірнеше құралдарын ұсынады, бұл мектеп оқушыларына үйде отырып, оқу процесін тоқтатпауға, пәндерді өз бетінше оқып үйрену қабілетін арттыруға, сыныптағы барлық әрекеттерді виртуалдыға ауыстыруға мүмкіндік береді:

1. Хабарландырулар, мектептегі және сыныптағы жаңалықтар (мектеп қолданушыларына қашықтықтан оқыту процесінің басталуы мен ұзақтығы туралы жедел хабарлау, сондай – ақ басқа да ұйымдастырушылық ақпаратты жариялау мүмкіндіктері, «Хабарландырулар» функциясы немесе мектеп тақтасындағы жаңалықтар қатары немесе сынып профилі).

2. Топтар, іс – шаралар (мектеп тобы/іс – шара қашықтықтан оқыту үдерісіне қатысты барлық ұйымдастырушылық және әдістемелік материалдарды біріктіру үшін ұйымдастырылады).

3. Файлдар, беттер (оқушылардың өздігінен оқуына арналған материалдар осында орналасқан, оларды кейінірек үй тапсырмаларын сипаттауда, сондай – ақ ұйымдастырушылық құжаттарда және бөгде ресурстарға сілтемелерде қолдануға болады).

Сурет 1 - Қашықтықтан оқытуға арналған «Kundelik.kz» онлайн-платформасы

4. Кітапхана, медиатека (бұлар әр түрлі пәндер бойынша тәулік бойы қашықтықтан қол жетімді қосалқы материалдардың дайын жинақтары).

5. Үйге тапсырма беру. «Үй тапсырмасы» функциясының көмегімен оқытушы пән бойынша топтық та, жеке де тапсырмалар бере алады және олардың орындалу барысын бақылай алады. Тапсырманы қашықтықтан орындаған оқушылар нәтижелерін оқытушыға бірден жібере алады. Үй тапсырмасын құруға арналған қадамдық ыңғайлы шебері бағалау түрін, мерзімін өзгертуге, қол жетімділігін тексеруге, сонымен қатар толық сипаттама беруге немесе дайын тапсырмасы бар файлды қосуға мүмкіндік береді.

Үйге тапсырма беру беті оның мәртебесін өзгертуге, түсініктемелер қалдыруға және жеке кеңестер беруге мүмкіндік беретін функционалдылыққа ие. Оқушылар мен оқытушылардың барлық әрекеттері сақталады және тіркеледі. Ата – аналар балаларына берілген үй тапсырмасын көріп, бақылай алады.

6. Форумдар (топтық консультациялар мен қашықтықтан оқытуды ұйымдастыруға байланысты мәселелерді талқылау үшін), жеке хабарламалар (жеке консультациялар үшін).

7. Тесттер. Тест конструкторы - «Kundelik.kz» желісінің бұл нұсқасы оқытушыға оқушының пән бойынша білімін толық бақылауға мүмкіндік береді. Тесттерді құру барысында әр түрлі параметрлерді жүзеге асыруға болады: қол жетімділік, өту шарттары, тест бөліктерін басқа қолданушылардың және басқалардың пайдалану мүмкіндігі; үш түрдегі сұрақтарды құру (жабық, ашық, аралас) және оларға медиа – файлдарды тіркеу мүмкіндігі. Әрбір тестілеушілерде оның өтуі туралы жеке мәліметтер, уақыты, нәтижелері туралы ақпараттар көрсетіледі. Осындай тесттің көмегімен бақылау және өзіндік жұмыстарды қашықтықтан жүргізу өте ыңғайлы.

Яғни, «Kundelik.kz» онлайн-платформасының қызметтері өте ыңғайлы. Нақтылап айтқанда, «Kundelik.kz» желісіндегі білім беру қызметінің маңызды айырмашылықтары:

1. Мектеп оқушыларының жеке білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыру мүмкіндігін арттыру. Оқушы оқытушы ұсынған схема бойынша әрекет ете отырып, қосымша ресурстар тарту арқылы тақырыптың жаңа қырларын ашады, мәселелерінің басқа шешімін таба алады.

2. Оқушылардың оқу іс – әрекетінің жаңа түрлерін жүзеге асыруға жағдай жасау. Сайттың мүмкіндіктері ғаламтордағы білім беру қызметін әртараптандыруға мүмкіндік береді. Оқушы оқулық пен дәптерден басқа осы сабаққа арналған сайттық файлдармен, сонымен қатар ғаламтор ресурстарымен жұмыс істейді, ол тақырып бойынша оқу өнімін құра алады және ұсына алады.

3. Сабақта айтылғандар ұмытылады, кейбір оқушылар мүлдем естімеуі мүмкін; сабақ материалына оралу үшін оқулықтан ақпаратты табу керек. Мұнда сабақтағы жұмыс онлайн режимінде қалады, сабаққа оралуға, қайта оқуға, ойлануға, есте сақтауға болады.

4. Оқушы уақытты, жұмыс орнын өзі таңдайды, асықпауға, тақырып бойынша қосымша материал тартуға мүмкіндігі бар. Егер оқушы форумда ашық сөйлеуге ұялса (сыныпта сөйлеуге ұялатын болса), онда оқытушымен жеке хабарламала арқылы сөйлесуге мүмкіндігі бар.

5. Қатысудың шектеусіз мүмкіндіктері. Оқушылардың саны мен олардың еңбекке қосқан үлесін ешнәрсемен шектеуге болмайды, тек оқушының өзінің қалауы, ал дәстүрлі сабақта 20 – 25 адамнан сұрау және тыңдау, тіпті бірнеше рет мүмкін емес.

6. Басқа сыныптардан оқушыларды тарту. Қашықтықтан өткізілетін сабақтарға басқа сыныптардың оқушылары да қатыса алады, бұл дәстүрлі түрде сирек кездеседі. Бұл әлеуметтік желіні пайдалану үшін тек ғаламтор байланысы қажет. Сайт ресурстарын тіркеу және пайдалану ақысыз, қолдануға оңай.

Болашақта сайттағы мүмкіндіктерді үйде оқытылатын балаларды оқытуға, қашықтық олимпиадалар мен жарыстарды өткізуде пайдалануға болады. Сондай-ақ, «Kundelik.kz» сайтының көмегімен дарынды және үлгерімі төмен оқушылармен дифференциалды жұмыс жүргізуге болады [2].

«Kundelik.kz» сайты секілді көптеген басқа да онлайн платформалар жеткілікті. Оларды үйреніп қолдану арқылы, оқытушы шектеусіз мүмкіндіктерге ие бола алады. Мысалы, Қазақстандағы мектептер, бүкіл

әлемдегі мектептер сияқты коронавирустық пандемияға байланысты жедел түрде қашықтықтан оқытуға көшірілді. Қазақстанда қысқа мерзімде білім беру жүйесін жаңа форматта жұмыс жасату үшін, түбегейлі өзгерістер орын алды. Бүгінгі таңда Қазақстандағы онлайн – білім беру жүйесінің маңызды элементіне айналды деп айтуға болады.

Пайдаланған әдебиет тізімі:

1 Ахметкаримова К.С. Роль диагностической деятельности преподавателя высшей школы в условиях дистанционного обучения //Дистанционное образование в Казахстане: проблемы внедрения инновационных технологий и формирование оптимальной образовательной среды: мат. междунар. науч.-практ. конф. - Караганда: Изд-во РК СГУ, 2001. - С.71-78.

2 <https://pedforum.kz/news/49-kundelikkz-jelektronnyj-zhurnal.html>

ОӘЖ 378.016

БИОЛОГИЯ САБАҒЫНДА ЖАҢАРТЫЛҒАН ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІН ЗЕРТТЕУ

Әбділахап А.Р., Мануар Н.Е., Оқас Ә.А., Қазыбек Л.Ж.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье проведено исследование обновленных методов обучения на уроках биологии

Summary: The article investigates the updated methods of teaching in biology lessons

Педагогикалық жүйедегі негізгі өзекті мәселе-оқушылардың, ойлау қабілетін дамытып, өздігінен жұмыс істеуге баулу, өз ойын тұжырымдауға дағдыландыру болғандықтан сабақ барысында кеңінен деңгейлеп, дамыта оқытудың модульдік әдісін жиі пайдалану қолдау табуда. Сондай-ақ әрбір педагогикалық технологияның өзіндік ерекшеліктері бар. Олардың негізгі қарастыратыны оқытуды нәтижелі ету. Осы тұрғыда сын тұрғысынан ойлауды дамыту жобасы оқушылардың тұлғасын дамытуға зор үлесін қосады. Сын тұрғысынан ойлау жобасы арқылы стратегияларды пайдалануда оқушылардың ізденушілік, зерттеушілік әрекетін ұйымдастыруға жол ашады. Биология пәні бойынша, «өсімдіктердің көбею мүшелері», «гүлдің құрылысы» атты тақырыптардағы сабақтарда осы технологиялардың тиімді әдістерін қолдануға болады. Сонымен қатар сабақтарда «кубизм», «топтастыру», «венн диаграммасы» стратегияларын жиі пайдалануға болады.

Биология пәнін оқытуда оқыту процесінің әдісі мен ұйымдастырылуын анықтайтын ұйымдастырушылық - әдіснамалық принциптер: білімнің зерделілігін, толықтығын, тұтастығын, сабақтастығын, өзара байланыстылығы мен білім алушылардың жас ерекшелігіне сәйкестігін ескерген дұрыс. Оқу процесінде білім алушыны ынталы, қызығушылығы жоғары, дербес, сенімді, жауапты, талдау жасай алуға бағыттайтын оқытудың түрлі формалары ұсынылады:

- мұқият іріктелген тапсырмалар мен іс-әрекет түрлері арқылы оқушы-ларды ынталандыра және дамыта оқыту;

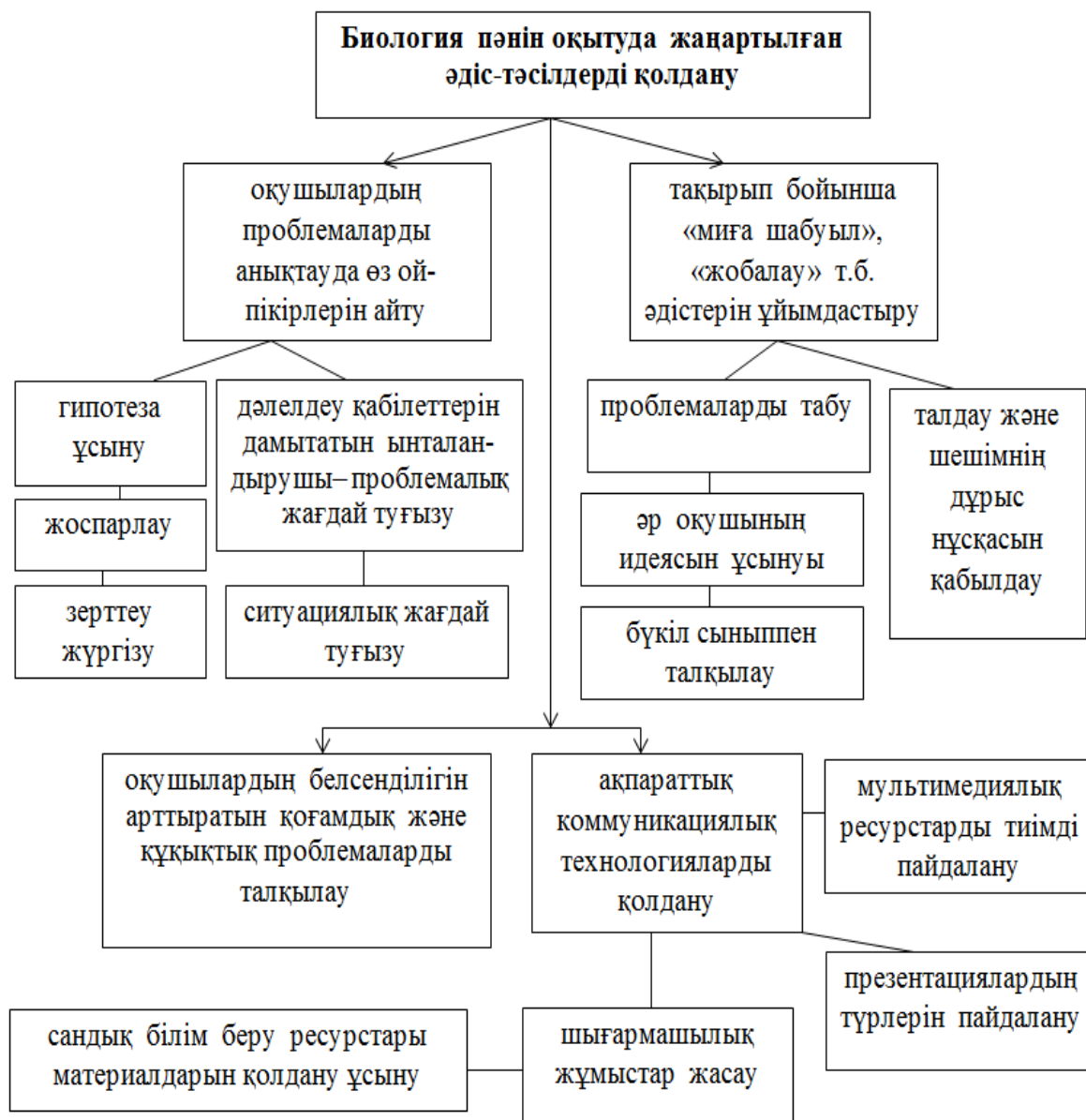
- оқушылардың білім алуы «оқыту үшін бағалау» арқылы қолдау көрсету;
- оқушыларды зерттеу және зерттеушілік жұмыстарын жүргізуге негізделген белсенді оқытуды ұйымдастыру;
- оқушылардың сыни ойлау дағдыларын дамыту;
- оқушылардың жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, деңгейлік тапсырма-лар құрастыру;
- оқушылардың жеке, жұптық, топтық және тұтас сыныптық жұмыс түр-лерін ұйымдастыруды қолдану ұсынылады.

Биология пәнін оқытуда жаңа технологиялардың тиімді әдісін алып жетілдіру барысында есте сақтауға негізделген ақыл ойын дамытатын оқуға көшу, мұғалім мен оқушының тең субъектіге түсіп, ынтымақтастықта болуын қажет етеді. Сабақтарда және сабақтан тыс уақытта, оқу-зерттеушілік және өмірлік жағдаяттарда география, физика, химия және биология пәндерінен алған білімдерін қолдану біліктерін дамытатын есептерді, тапсырмаларды және жаттығуларды кеңінен қолдану ұсынылады. Оқу тапсырмаларын әзірлеу барысында Ы.Алтынсарин атындағы ҰБА басылымдарында ұсынылған, халықаралық салыстырмалы PISA және TIMSS зерттеулерінде қолданылатын тапсырмалар жүйесіне көңіл аудару қажет. Оқушылардың қызығушылығын арттыру үшін осындай тиімді әдістердің пайдасы бар. Бұл сабақтардың дәстүрлі сабақтардан өзгешелігі топтап отырып, оқушыларға жеке, жұпта, топта ойларын ортаға салып талдайды. Осы стратегияларды пайдаланып өткізген сабақтарда өз ойын анық айтып, өзін еркін ұстап, өз білімін өзі талқылауға оқушыларға мүмкіндік жасалынады. Биологияны оқытуда мынадай педагогикалық жаңа әдіс-тәсілдерді (1-сызбанұсқада көрсетілген).

Оқушылардың білімдерін кеңейту үшін таңдалған тақырыптар бойынша шығармашылық жұмыстар, білім беру ресурстары материалдарын қолдану ұсынылады [1].

Пәнді оқытудың басты ерекшелігінің бірі сабақ барысында маңызды заңнамалық актілермен, заң түсіндірмелерімен (Қазақстан Республикасының Конституциясы, азаматтық, әкімшілік, қылмыстық, еңбек құқықтарының негізгі түсініктері) жұмыстар ұйымдастыру болып табылады.

Оқытудың әдіс-тәсілдері көптүрлілігіне (пікір сайыс, кейс әдісі, дебат, рөлдік ойындар, жағдаяттармен жұмыс, жобалық және оқу-зерттеулік қызмет т.б.) басымдық беру ұсынылады.

1- сызбанұсқа. Жаңартылған әдіс-тәсілдер

Ортаға салған ойларын мәтіндегі негізгі ойға сәйкестендіріп қағаз бетіне түсірерде де қорғайды. Әр топ қағаз бетіне түсірген сызбаларды талқылап жатқада сөйлейтін оқушы да топ мүшелерінің ойын жинақтап сөйлеуге дайындалады. Бірінші кезеңде оқушылар әрі ойланып, әрі еске түсіріп, әрі жазып, өз ойларын саралап, өзге оқушылардың пікірін тыңдап, білімін кеңейте түседі. Ортамен қарым қатынас жасай білуге, басқаны тыңдай білуге, топта бір тұжырымға келуге, топ алдында өз ойын қорғай білуге, айта білуге үйретеді. Эссе - өз ойын білдіру, ішкі жан дүниесін ұғу, күнделікті өмірде туындайтын ойларды айту мен эссе жаздыруға көп көңіл бөліп, өсімдіктану тіл сабақтарымен интегративті қолдануға мүмкіндік жасайды. Бұл жерде оқушыларға «Тамырдың маңызы», «Өсімдік пайдасы», «гүлді өсімдіктер» тақырыптарында үйге эссе жазып келуге тапсырма беруге болады.

Мұғалім жүйелі тапсырма беруге ұмтылады, оқушыны басқа жақтарынан таниды, өзін жетекші бағыттаушы ретінде таниды, өзі білмейтін ақпараттарға тап болады, оқушының жұмысын бағалайды. Кері байланыс жасау арқылы білім алушыларды бағалайды.

1-кесте - Биология сабағында оқушылардың білімін бағалау нәтижесі

Сынып	Барлығы	«10»	«8»	«6»	«4»	Орта балл	Сапасы, %	Үлгерімі, %
11г	18	2	9	7	-	3,9	74	100
11в	20	3	12	5	-	4,10	75	100

Жаңартылған білім беру мазмұны әрбір педагогтың тұлғалық өсуін, өз білімін жетілдіруін және оқушылармен бірлесе жұмыс жасау керектігін талап етеді. Зерттеу барысында қол жеткізген нәтижелер мынадай қорытынды жасауға мүмкіндік береді (1-кестеде көрсетілген). Эксперимент жүргізуде 11в сыныптың сапасының жоғары екендігін ескере отырып, жаңартылған білім беру мазмұны бойынша сабақ өтудің тиімділігіне көз жеткізілді. Оқушы мен мұғалімнің кең дәрежеде сыйласуына, оқушыларға өз пікірін айта білуіне, оқыту процесіне барлық оқушыларды қамтуға, шығармашылық қабілеттерін ашуға жағдай жасалады. Жаңа технологияларды күнделікті сабақ процесінде пайдалану үшін, әр мұғалім өзінің алдында отырған оқушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, педагогикалық мақсат мүддесіне байланысты, өзінің шеберлігіне байланысты таңдап алуға болады. Жаңа технологияны жүзеге асыруда мұғалім белсенділігі, шығармашылық, ізденіс, өз мамандығына деген сүйіспеншілігі, алдындағы шәкірттерін бағалауы ерекше орын алады [2].

Модульдік оқыту технологиясы негізінде оқу процесін ұйымдастыру кезінде оқушы модульмен жұмыс істеу процесінде нақты мақсаттарға өздігінен (немесе белгілі көмек нәтижесінде) қол жеткізеді. Модуль бұл – оқу мазмұны мен оны меңгерудің технологиясы біріктіріліп берілген мақсаттық функционалдық түйін. Модульдік технологиямен оқытуға тән ерекшелік – модульдегі басқару қызметі өзін-өзі басқару қызметі және өзін-өзі бағалау қызметімен алмасады. Оқыту процесінің дамуына қарай мұғалім оқытуды тиімді ұйымдастыру мәселесі бойынша кеңесші және координатор рөлін көбірек атқаратын болады. Оқытуды басқару біртіндеп көзге білінбейтін, жабық түрдегі басқаруға айналды.

Қазіргі оқыту процесінде модульді оқыту технологиясы кеңінен қолданылуда және өз тиімділігін көрсетуде. Бұл технологияның ерекшеліктері: құрылымның үш бөлімнен тұруы (кіріспе, сөйлесу, қорытынды), өзін - өзі бағалау, топтық жұмыстағы белсенділік, көру, есту, жазу, сөйлеу құбылыстарының қатар жүруі, еркін тәрбиеге баулу. Саралап деңгейлеп оқыту технологиясының мазмұны «модульдерге» бөлінеді. Әр сабақ

соңында үш сабақ ерекше болады: қорытынды өздік жұмыс сабағы, қатемен жұмыс сабағы, бақылау жұмыс сабағы.

Деңгейлеп саралап оқыту оқушылардың білімін жаңа әдіспен, яғни рейтинг жүйе бойынша бағалауға мүмкіндік береді. Биология сабағында жаңа технологияларды қолдануды зерттеу нәтижелерін, білім алушылардың қабілеттерін артыратын әдістердің тиімділігі және білім беру жетістіктерін бағалау ерекшеліктері зерттелді. Білім алушылардың креативті қабілетін дамыту, оның интеллектуалдық қабілетіне, біліміне, ойлау стиліне, мотивация деңгейіне және қоршаған аудиторияға байланысты болады. Биология сабағында білім алушылардың креативті ойлауға ықпал етін ең маңызды интеллектуалды қабілетті және қарым-қатынасты арттырады. Биология сабағында жаңа технологияларды қолдануда білім алушылардың белсенділік қабілеттіліктері мен ішкі мотивацияның пайда болуы өте маңызды [2].

Деңгейлеп саралап оқыту нәтижесінде төмендегідей табыстарға қол жеткізуге болады: әр тақырыптың тапсырмаларын міндетті түрде және дұрыс орындаған үшін әр оқушы пән бойынша жүз пайыз үлгеруіне кепілдік алады, әр тақырып бойынша қорытынды баға оның әлі келгенше еңбектеніп жинап алған ұпайына сәйкес қойылады, әр оқушыға үй тапсырмасы мүмкіндігіне қарай саралап беріледі, оқушыға қабілеті жететін саласынан дарынын ашуға жағдай жасалынады. Оқытудың әдіс-тәсілдері көптүрлілігіне пікірсайыс, кейс әдісі, дебат, рөлдік ойындар, жағдаяттармен жұмыс, жобалық және оқу-зерттеулік қызмет т.б. басымдық беру ұсынылады [3].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Әлімов А. «Интербелсенді әдістемені ЖОО-да қолдану мәселелері». Оқу құралы Алматы-2018 Б.231
2. Қазақстан Республикасы педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру курстарының бағдарламасы. Мектептегі тәжірибе кезеңінде орындауға арналған тапсырмалар. Үшінші (негізгі) деңгей. III басылым. «Назарбаев Зияткерлік мектебі» ДББҰ, 2012. Б. 49
3. Ксензова Г. Ю. Перспективные школьные технологии. – М.: Педагогическое общество России, 2014.С.96

ОӘЖ 57(075.8)

БИОЛОГИЯ ПӘНІН ӨТУДІҢ ӘДІСТЕМЕЛЕРІ МЕН МӘСЕЛЕЛЕРІ

Әбдірәш Ұ.М., Юсупова Ш.А., Абдукалыкова З.С.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Целью современного биологического образования является подготовка биологически и экологически грамотной личности, которая должна понимать смысл жизни как высшую ценность.

Summary: The goal of modern biological education is to prepare a biologically and environmentally literate person who must understand the meaning of life as the highest value.

Биология пәні мұғалімін дайындау үшін оқу пәні ретінде биологияны оқыту әдістемесінің бірінші кезектегі маңызы бар. Оқыту барысында

студенттердің кәсіби білімдері мен дағдылары қалыптасады, оқыту қабілетін игереді.

Оқу пәнінде ғылымның зерттеу барысында жинақталған барлық білімдері емес, тек олардың негіздері ғана қамтылады. Олар оқу мақсаттарын, оқушылардың жасын және дайындығын ескере отырып арнайы таңдалады. Пәннің ғылымға қарағанда негізгі қызметі – тәрбиелік. Оқу пәні өнімді барлық нәрселерді біріктіреді, жеке мәселелерді қайта қарастырады [1].

Болашақ маманның кәсіби дайындығы оның негізгі функцияларын (ақпараттық, дамытушылық, бағдарлау, жұмылдыру, конструктивті, коммуникативті, ұйымдастырушылық және ғылыми-зерттеу), бұл маманның біліктілігін арттырудың үлгісі болып табылады [2].

Биологияны оқыту әдістемесі осы пән бойынша оқу процесінің мазмұнын және мектеп оқушыларының биологиялық материалды меңгеру заңдылықтарын зерттейді.

Биологияны оқыту әдістемесі – мектептегі оқу пәнінің ерекшеліктеріне байланысты білім беру мен тәрбиелеу үрдісінің жүйесі туралы ғылым.

Ғылым – заттар мен құбылыстар туралы жаңа білім алуға бағытталған зерттеу әрекетінің саласы. Әдістеме білім берудің ұтымды әдістерін, құралдары мен формаларын студенттердің биологиядан алған білімдерін меңгеру және оларды практикада қолдана білуге, ғылыми дүниетанымын қалыптастыруға және өмірдің құндылығын түсінуге үйретеді.

Биологияны оқыту әдістемесі биологиялық материалды оқуға қатысты барлық мектеп пәндеріне ортақ педагогикалық ережелерге негізделген. Сонымен бірге ол арнайы (жаратылыстану-ғылыми және биологиялық), психологиялық-педагогикалық, идеологиялық, мәдени және басқа да кәсіптік-педагогикалық білімдерді, дағдыларды және қарым-қатынастарды біріктіреді [3].

Биологияны оқыту әдістемесі білім берудің мақсаттарын, «Биология» пәнінің мазмұнын және оны таңдау принциптерін анықтайды. Әдіскерлердің пайымдауынша, қазіргі мектептегі биологиялық білім берудің мақсатты құрамдас бөлігінің қалыптасуы құндылықтар жүйесіне байланысты, ол:

- білім деңгейі, яғни мектеп оқушыларының оқу, еңбек, қоғамдық іс-әрекетке белсенді және толық енуіне ықпал ететін биологиялық білім, білік және дағдыларды меңгеру;

- дүниетаным, сенім, қоршаған дүниеге, табиғатқа, қоғамға, тұлғаға қатынас жүйесін сипаттайтын тәрбие деңгейі;

- оқушының қабілетін анықтайтын даму деңгейі, өзін-өзі дамыту және физикалық және психикалық сапаларын жетілдіру қажеттілігі [4].

Биологияны оқыту әдістемесінде де биологиялық білім берудің маңызды мақсаттарының бірі – мектеп оқушыларының бойында табиғаттың тұтастығы мен бірлігіне, оның жүйелі және деңгейлік құрылысына, жан-жақтылығына, адам мен табиғаттың біртұтастығына негізделген ғылыми дүниетанымын қалыптастыру болып табылатынын атап көрсетеді. Мектеп биологиясы сонымен қатар биологиялық жүйелердің құрылымы мен қызметі туралы,

олардың өзара әрекеттесуінде табиғат пен қоғамның тұрақты дамуы туралы білімдерді қалыптастыруға бағытталған.

Биологияны оқыту әдістемесінің ғылым ретіндегі негізгі міндеттерінің ішінде мыналарды бөліп көрсетуге болады [5]:

- мектеп оқушыларын оқыту мен тәрбиелеудің жалпы жүйесіндегі биология пәнінің рөлін анықтау;

- мектеп бағдарламалары мен оқулықтарын дайындау және жетілдіру бойынша ұсыныстар әзірлеу және бұл ұсыныстарды мектепте тәжірибе жүзінде тексеру;

- оқушылардың жас ерекшеліктеріне және әртүрлі сыныптар бағдарламасына сәйкес пәннің мазмұнын, оны оқу ретін анықтау;

- биология ғылымының спецификалық ерекшеліктерін ескере отырып, мектеп оқушыларын оқытудың әдістері мен тәсілдерін, сондай-ақ ұйымдастыру формаларын әзірлеу;

- оқу процесінің жабдықталуын тәжірибеде әзірлеу және сынау: кабинетті, жануарлар дүниесі бұрышын, мектептің оқу-тәжірибе алаңын ұйымдастыру, жануарлар дүниесі объектілерінің, оқу көрнекі құралдарының, жұмыс жабдықтарының болуы және т.б [5].

Биологияны оқыту әдістемесінің зерттеу объектісі «Биология» пәнімен байланысты оқу процесі болып табылады. Ғылымға зерттеу пәні туралы білім кіреді. Әдістеменің зерттеу пәні – оқу-тәрбие процесінің мақсаттары мен мазмұны, оқушыларды оқыту, тәрбиелеу және дамытудың әдістері, құралдары мен формалары.

Ғылымның дамуында ғылыми зерттеу әдістері айтарлықтай маңызды рөл атқарады. Биологияны оқытудың жетекші әдістеріне мыналар жатады:

- 1) эмпирикалық – педагогикалық жетістіктерді бақылау, педагогикалық эксперимент, модельдеу, болжау, тексеру, сапалық және сандық талдау;

- 2) теориялық білім – жүйелеу, біріктіру, саралау, абстракциялау, идеалдандыру, жүйелік талдау, салыстыру, жалпылау.

Мектепте биологияны оқытудың теориясын құру эмпирикалық және теориялық білімдерді біріктіруді қажет етеді [4].

Биологияны оқыту әдістемесінің мазмұнының құрылымы ғылыми негізделді. Ол жалпы және жеке, немесе арнайы, оқыту әдістеріне бөлінеді: табиғат тарихы, курстары бойынша «Өсімдіктер. бактериялар. Саңырауқұлақтар мен қыналар», «Жануарлар», «Адам анатомиясы», «Жалпы биология».

Биологияны оқытудың жалпы әдістемесі мектептегі барлық биологиялық курстардың негізгі мәселелерін қарастырады: биологиялық білім беру ұғымдары, мақсаттары, міндеттері, принциптері, әдістері, құралдары, формалары, жүзеге асыру үлгілері, мазмұны мен құрылымдары, кезеңдері, сабақтастығы, биологиялық білім берудің тарихы. елде және әлемде биологиялық білім беруді қалыптастыру және дамыту; оқу процесінде идеялық-адамгершілік және экологиялық-мәдени тәрбие беру; мазмұны мен оқыту әдістерінің бірлігі; тәрбие жұмысының формалары арасындағы байланыс;

білімнің, білік пен дағдының күші мен саналылығын қамтамасыз ететін биологиялық білім беру жүйесінің барлық элементтерінің тұтастығы мен дамуы.

Жеке әдістер оқу материалының мазмұнына және студенттердің жас ерекшеліктеріне байланысты әрбір курс үшін нақты оқыту мәселелерін зерттейді. Олар сабақтың әдістемесін, экскурсияны, сыныптан тыс жұмыстарды, сыныптан тыс жұмыстарды, яғни биологияның белгілі бір курсына оқыту жүйесін ұсынады [5].

Биологияның жалпы әдістемесі барлық жеке биологиялық әдістермен тығыз байланысты. Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, мен: биология сабағында сағаттарды қысқартуға жол берілмейді;

Биологияны басқа жаратылыстану ғылымдарымен (география, химия, физика және астрономия) «біріктіруге» жол берілмейді;

Биология мектепте оқудың барлық жылдарында дербес пән ретінде оқытылуы керек;

Пәнді оқыту өскелең, сапалы негізде, жоғары, заманауи деңгейде жүруі керек;

Білімді беру студенттердің белсенді қатысуымен жүзеге асырылуы тиіс, бұл үшін түсінікті, біртұтас оқулықтар, оқу-әдістемелік құралдар жасау, бағдарламаларды, зертханалық жұмыстар мен семинарлар жасау қажет.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. С.Е.Қуанышова. Биологияны оқыту әдістемесі. Шымкент- 2003. М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті. 300 бет.

2. Сарсекенова А.Ж. Биологияны оқыту әдістемесі. Шымкент – 2012. Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті. 100 бет.

3. Сихимбаева С.М. Дүниетануды оқыту теориясы мен технологиясы. Лекциялар жинағы. Шымкент- 2003. М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті. 100 бет.

4. Биология : Школьная энциклопедия. Под ред. Каменского А.А. Москва – 2004. БСЭ. 990 стр.

5. Жандар Керімбектің Ермаханы. Тәнтану (Адам анатомиясы). Алматы – 2004. Білім. 464 бет.

ОӘЖ 36.087

ЖЕРГІЛІКТІ ЖЕРДІҢ ДӘРІЛІК ӨСІМДІКТЕРІ

Әлсейт А.

Ғылыми жетекшісі: Абилдабекова Бибимария Билмановна
ЖСШ «ACADEMY OF GOLDEN KIDS» Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В научной работе рассматриваются растения, обладающие лекарственными свойствами. Работа состоит из вводной, основной, заключительной части и списка использованной литературы. Во введении дается краткая информация о целях и задачах, актуальности и значении научной работы. Основная часть состоит из трех разделов. Целью работы является ознакомление с местными растениями обладающие лекарственными свойствами.

Summary: In scientific work considered plants with medicinal properties. The work consists of an introductory, main, final part and list of references. It gives a brief information about the goals and objectives, the relevance and significance of the scientific work. The main part consists of three sections. The aim of the work is to familiarize with local plants with medicinal properties

Біз «Жергілікті жердің дәрілік қасиеті бар өсімдіктері» тақырыбын биология пәнінде оқытуды жолдары мен мазмұны туралы ой бөлісеміз. Қазіргі таңда, әдеттегідей, оқушылар үшін мектептегі оқулықтар мен басқа да оқу құралдарындағы күрделілігі білім алушылар санасына емдік қасиеті бар өсімдіктер туралы білуге қиындықтар тудырады [1,2].

Бұл жұмыста білім алушы жергілікті жердің дәрілік қасиеті бар өсімдіктеріне тоқталған. Білім алушы зерттеу жұмысын жаза отырып өзінің жергілікті жердің дәрілік қасиеті бар өсімдіктеріне аса қызығушылықпен қарайтынын, замана талқысынан өтіп, өңі өзгерген де сөлі қалған, атадан балаға мұраға қалған, жүрек қылының пернесі - ауызекі тараған емдік қасиеті бар өсімдіктерді жинап, оларға сипаттама берген. Бұл берілген жұмысты биология пәнінен қосымша сабақтарда білім алушылардың пәнге деген қызығушылықтарын арттыра отырып, логикалық ойлау қабілеттерін кеңінен дамытуға қолдануға болады деген ұсыныс жасаймын.

Табиғат дүниесінде адам баласы құпиясын ашып болмайтын таңғажайып құбылыстар жетерлік. Солардың бір саласы - өсімдіктер әлемі. Талайды таңдай қақтырған тылсым да үрейлі әрі қызықты алуан түрлі ағаштар жайлы сөз болмақ.

Қан сорғыш терек – Ауғанстанда өзгеше қан соратын терек бар. Оның биіктігі екі метр, жуандығы 10см айналасында ғана. Теректің өн бойы толған түйіршік тектес. Қорқыныштысы жапырағына қол тиіп кетсе болды, дереу жабыстырып алып, қанын сорып, ақжемін шығарады екен. Кезінде Германия, Франция, Италия жабайы өсімдіктерді тексеру бірлескен отряды сол жерге барып, зерттеу жүргізеді. Солардың бірі осы ғажайып теректі көріп, таңдана жапырағын ұстайды. Сол-ақ екен, оның алақаны жапыраққа жабысады да қалады. Қалай бұлқынса да, қолын ажырата алмайды. Жапырақ оның қолын мұжып, қанын сора бастайды. Әріптесінің жанын алып қалу үшін, зерттеушілердің бастығы амалсыздан қолын шауып тастайды. Бұл оқиға өсімдік зерттеушілердің назарын ерекше аударады. Олар әрі қалың, әрі мықты жасалған ерекше қолғап киіп, теректі ұстап, оның сырын шешпек болады. Ойламаған жерден ағаш жапырағы адам қолымен қоса, қолғапты жабыстырып алып, дереу тесіп жібереді. Олар қолғаптан қолдарын зорға шығарып үлгереді. Ал ағаш жапырағына жабысқан қолғаптың лезде дал-дұлы шыққанын көреді. Міне, бұл күні бүгінге дейін құпиясы ашылмаған сырлы ағаш.

Құнарлы топырақта ормандар мен өзен аңғарларында өсетін көпжылдық өсімдіктерге жатады. Көбінесе бақшаларда өсіріледі, бірақ Қазақстанда жабайы табиғатта сирек кездеседі, сондықтан ол Қызыл кітапқа енген өсімдікке жатады. Пиондардың басқа сорттарынан айырмашылығы, бұл күзде гүлдейді.

Кір кетіргіш ағаш – Жерорта теңізінің оңтүстік жағалауындағы Алжирде таңғажайып, қабығы қызыл, бұтағы жуан, жапырағы қалың ағаш бар.

Жергілікті тұрғындар оны «Бодан» деп атайды. Мағынасы «кір кетіру» деген сөз. Тұрғындар кірлеген киімдерін ағашқа орап қойып, бірнеше сағаттан соң, таза сумен шайып жіберсе болғаны, киім тап-таза болып шыға

Құрлық бетінде өсімдіктер жамылғысы бірдей емес. Олар жерге түсетін ылғалдың мөлшеріне және осы ылғалдың маусымға байланысты қаншалықты жауатындығына қарай мәңгі жасыл (жаңбырлы) [ормандар](#), ылғалдығы құбылмалы болып келетін, жапырақтары түсіп отыратын ормандар, ксерофильді сирек ағашты ормандар мен бұталарды, [саванналарды](#), ал суы тасып отыратын теңіздің жағалауларында- [мангр](#) ағаштарынан тұратын ормандар түзеді.

Өсімдіктердің өмірі қоршаған ортамен, әсіресе [топырақпен](#) және [климатпен](#) тығыз байланыста болады. Жасыл өсімдіктер [ауадан көмірқышқыл газын](#), [күннен - энергияны](#), ал топырақтан - [су](#) мен [минералдық тұздарды](#) алады. Көмір қышқыл газының ауадағы мөлшері 0,03%-тен аспайды, ал өсімдікке қажетті тұздар мен судың мөлшері топырақтың құрамында өте аз және шашыраңқы түрде болады. Осылардың барлығы өсімдіктің сору мүмкіндігінің үлкен (жоғары) болғанғандығын қажет етеді.

[Эволюцияның](#) барысында өсімдік өзінің [вегетативтік](#) денесін [сыртқы ортамен](#) қарым-қатынаста болатындай аса үлкен көлемге дейін (жапырақтарын ауамен, тамырларын топырақпен), жоғары деңгейде жетілген жануарлардан бірнеше есе артық ұлғайтқан. Өсімдіктің тіршілік ортасының өзгеруіне тез және ерекше назіктікпен жауап беруінің өзі осыған байланысты болады. Сонымен бірге өсімдіктердің өзі тіршілік жағдайының барысында, өздерін қоршаған ортаны өзгертеді. Орманның жыл өткен сайын биікке көтеріліп, аса қалың жасыл шымылдығқ (полог) түзетіні белгілі. Бұл бұталар мен шөптесін өсімдіктер жабыны үшін, орман ішінің жағдайын өзгертеді.

Тау етегіндегі тегістіктен, тау басына көтеріле отырып, өсімдіктер қауымдастықтарының ғана емес ([шөлейт](#), [орман](#), және [альпі белдеулері](#), [тундра](#)), сонымен бірге жақын түрлердің, кейде тіптен бір түрдің өзінің тіршілік формасының структурасының басқаша өзгеретіндігін ([трансформациясын](#)) айқын аңғаруға болады. Таудың жоғарғы белдеулерінің ерекше климаты мен топырақ жағдайларының өсері (салқындықтың, физиологиялық құрғақшылықтың, жарықтың сапалығы және т.б.) ағаштар мен бұталардың жатаған аласа формаларының қалыптасуына, биік шөптесін өсімдіктердің жартылай жертаған және жертағандар түзуіне өкеліп соқтырады. Табиғат - күллі тіршілік атаулының құтты қоныс мекені, алтын ұя бесігі, құт – берекесі. Ал адам үшін табиғат ең қастерлі де қасиетті ұғым. Өйткені адамның өзін дүниеге келтіретін аяулы анасы, сондықтан да адамның табиғатты «Ана» деп құрметтеуінде үлкен ұғым жатыр. Адамның өзі сол табиғатпен етене байланысқан тіршілік иесі, Жер Ананың перзенті.

Қазақ халқының бар өмір тіршілігі табиғатпен тікелей байланысты. Сан ғасырлар бойы қазақ халқы сол өзі аялаған табиғат аясында тіршілік ете жүріп оның сан алуан құпия сырларына көңіл бөлді. Табиғат алуан түрлі өсімдікке бай. Өсімдіксіз жер бетінде тіршіліктің болуы мүмкін емес, себебі бүкіл

тіршілікке қажетті органикалық заттар өсімдіктен түзіледі. Өсімдік-өмір өзегі деп бекер айтпаған.

«Денсаулық – зор байлық» демекші, денсаулықты сақтаудың басы емдік дәрі-дәрмекті пайдалану. Ал дәрі дәрмектер дәрілік шөптерден жасалады.

Қоршаған ортаны қорғау – қазіргі заманауи уақыттың ең көккейкесті мәселелерінің бірі болып отыр. Жиырма бірінші жүз жылдық халық санының қарқынды өсуімен, ғылыми – техникалық прогрестің бұрын соңды болмаған дамуы деңгейімен сипатталады, ал ол өз кезегінде табиғи байлықтарды көптеп эксплуатациялауға алып келеді. Өзінің даму процесінде қоғам экологиялық жағдайдың шиеленісуімен тап болып отыр – табиғи ресурстардың сарқылмас қорлары азайып, қоршаған орта ластануда, ол адамдардың денсаулығына әсер етіп және барлық тірі организмдердің биологиялық негіздері қиын жағдайға жақындап келуде. Қазіргі кезде айналадағы ортаны қорғау мен табиғат байлықтарын тиімді пайдалану мәселесіне ерекше назар аударылып отыр. Экология деген сөз тіршілік ету мекені, өмір сүрген орта туралы ғылым дегенді білдіреді.

Қазақстанда табиғи жайылымдар басым. Өсімдіктің біздің жергілікті жерімізде 57000 түрі өседі. Оның 506 түрі қорғауды қажет етіп отыр. Жойылып бара жатқан өсімдіктер мен жануарларды сақтап қалу мақсатымен 1981 жылы «Қызыл кітап» шығарылды. Оның мақсаты құрып бара жатқан өсімдіктер мен жануарларды есепке алып, оларды сақтап қалу. Ол үшін көптеген мемлекеттік шаралар жүргізіледі. Солардың бірі – сиреп бара жатқан өсімдіктер мен жануарларды адам қамқорлығына алып қорықтар ұйымдастырылды.

Денсаулық - адам өміріндегі ең жоғары бағалы дүние. Өмірдің шаттығы мен қызығы денсаулыққа байланысты. Адам бақыты - денсаулығының мықтылығында.

Дүние жүзілік медицина ғылымдарының ұлы өкілдері, денсаулық адамзат баласына тартқан үлкен сыйы деп түсіндіреді. Медицина ғылымдарының пайда болуына, оның дамуы мен қазіргі кездегі жағдайына зер салып қарасаңыз, медицина ғылымы адамдардың денсаулығын сақтауға аурулардың алдын-алуға, ауруларды емдеу әдістерін тауып, оны жетілдірумен шұғылданып отырған ғылым екені байқалады. Медицина ғылымдары адамды және оның денсаулығын арттыруда ең басты рөл атқарады.

Халықтың денсаулығын сақтау, аурулардың алдын-алу мен оларды емдеу бағыттары мемлекеттік, әлеуметтік, экономикалық, және медициналық, биологиялық, физиологиялық мәселе. Қазіргі кезде мемлекетімізде Қазақстан республикамыздың Конституциясына сәйкес денсаулықты сақтау мәселері жөнінде мемлекеттік бағдарламалар әзірленіп, Қазақстан республикасының «Адам және азамат» бөлімінің 29 бабында адам денсаулығы жайында толық мағлұмат келтірілген [3,4].

Адам табиғатқа мейірімділікпен, сүйіспеншілікпен, қамқорлықпен қарап, үйлесімділік сақтағанда, адамзат баласы үшін табиғат – кең сарай, мәңгі тозбас құтты қоныс болады. Жер бетіндегі барлық тіршілік атаулы табиғат-анаға қарыздар. Сондықтан да Табиғатқа немкетті қарау, онымен санаспау – ана сүтін

ақтамағанмен пара-пар. Адам баласы Табиғаттың ең ұлы перзенті болумен бірге, ең ұлы қамқоршысы да екенін ешқашан естен шығармауымыз керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «ҚЫЗЫҚТЫ биология.Өсімдіктер әлемі» авторы: Р.Сәтімбеков, Р.Әлімқұлова, 2012 ж.Алматы
- 2.«Өсімдік-жанға шипа, дерке дауа» М.Оспанова, Ж.Лұқпанов «Қайнар» баспасы, Алматы-1992
3. Жоғары сатыдағы өсімдіктер систематикасы» Ә.Ә. Әметов, П.М. Мырзақұлов, «Қазақ университеті» Алматы 2000 ж
4. «Жасыл аптека» Л.К.Сафина, Е.П.Петров «Қайнар» баспасы, Алматы-1992

УДК 57:37.016

РАЗЛИЧНЫЕ ПОДХОДЫ К КЛАССИФИКАЦИИ НАГЛЯДНЫХ МАТЕРИАЛОВ И НАГЛЯДНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ

Жолчибекова Н.Н.

Университет Мирас, г.Шымкент, Казахстан

Резюме: Бұл мақалада көрнекілік ұғымдары, көрнекі материалдар мен көрнекі оқыту әдістерінің арақатынасына тоқталғымыз келеді. Біз мұны маңызды деп санаймыз, өйткені бұл зерттеу барысында көрнекі материалдар мен көрнекі әдістер ұғымын ажырату қиын.

Summary: In this article, we would like to dwell on the relationship between the concepts of visibility, visual materials and visual teaching methods. We consider this important, since in the course of this study it is difficult to separate the concept of visual materials and visual methods.

И так что же такое методы обучения? По определению С. П. Баранова это «совокупность приемов и способов организации познавательная деятельность ребенка, развития его умственных сил, обучающего взаимодействия учителя и учащихся, школьников между собой, с природной и общественной средой. Метод обучения реализуются в единстве целенаправленной познавательной деятельности педагога и детей, их активном движении к моменту педагогической истины – уяснению учащимися знаний, овладению умениями и навыками» [1].

Как более мелкую часть метода выделяется понятие «прием обучения». Как правило, под этим понимают - конкретный способ, детальность, представляющая собой как бы часть, сегмент метода.

В практике педагогики методический прием используется в целях активизации учащихся, улучшения их восприятия, углубления или упрочения знаний, повышения мотивации к познавательной деятельности.

Методы обучения, как понятие соотносят и с методами мышления. Это индукция и дедукция, переход от простого к сложному, от абстрактного к конкретному, либо же напротив от конкретного к абстрактному, сравнение и сопоставление, дифференциация и интеграция, и как итог - анализ и синтез.

Если само понятие методов обучения является более менее устоявшимся в педагогике и дидактике, то классификация методов обучения различна. Так

М.А. Даниловым и Б. П. Есиповым разработана классификация методов обучения по их дидактическим целям. Они выделяют следующие методы:

- приобретения знаний;
- формирования умений и навыков
- применения знаний
- контроля, те закрепления и проверки знаний

Как комментирует эту классификацию И. П. Подласный «нетрудно заметить что приведенная классификация генетически связана с классической схемой организации учебных занятий и подчинена задаче помочь педагогам в осуществлении учебно-воспитательного процесса и упростить номенклатуру методов» [2]. Как мы видим в данной классификации «наглядные методы» не выделяются в отдельную категорию. Но следует понимать что это взгляд так сказать с позиций «общей педагогики», а не с позиций методики преподавания биологии. По мнению Н. М. Верзилина «в практике преподавания передача знаний учащимся проводится

- словом
- показом
- в работе

Исходя из этого учащиеся усваивают знания

- слушая
- наблюдая
- работая

Следовательно, из этого вытекают методы

- словесный
- наглядный
- практический» [2].

Как мы видим данная классификация методов уже гораздо более приемлема для нашего исследования. Но при этом следует отметить, что как в «наглядных методах» так и в «практических» будут использоваться наглядные материалы.

Отдельно следует упомянуть и тот взгляд что «наглядные методы обучения повышают эффективность обучения, особенно у детей с наглядно-образным мышлением, усиливают интерес к учению, увеличивают работоспособность обучаемых, но при чрезмерном применении сдерживают развитие абстрактного мышления школьников, их воображения, а так же речи, умения связно излагать мысль» [3]. В данном высказывании емко отражается именно *рациональность* использования наглядных методов обучения, то есть сразу же оговаривается вопрос соотношения различных методов.

Так же хотелось бы акцентировать внимание на том факте, что *наглядные методы* как таковые не являются какой – то отдельно стоящей группой методов. Прежде всего они реализуют *принцип наглядности обучения*. На ранних этапах развития человечества весь процесс обучения строился на принципах подражания молодого поколения образцам взрослого поведения. Такая форма обучения сохраняется и сейчас при передачи ряда спортивных и

профессиональных навыков. Это и есть реализация на практике принципа наглядности обучения. По мере развития педагогики, человечество начинает отходить от такой простейшей формы реализации принципа наглядности в обучении. Постепенно источником знаний становятся книги, а не непосредственная передача опыта совершения тех или иных манипуляций. В современных реалиях печатную книжную продукцию сильно потеснили электронные издания, ресурсы интернета позволяют не только не читать а прослушивать содержание книг, но все больше заменяют «печатное слово» видеорядом, иллюстрирующим и изображающим те или иные процессы и явления. В современных условиях чувственные образы скорее вытесняют словесные. Издавна педагоги и все кто занимался процессом обучения (богословы, философы) задумывались о том, как облегчить процесс познания для обучаемых. Уже в древнем Риме, Египте, и других цивилизационных центрах применялись наглядные пособия [2]. Однако на тот момент еще не была сформирована стройная педагогическая теория. И только в 17 веке Ян Амосович Коменский и Песталоций обосновал принцип наглядности «как основу успешности всякого обучения». В свою очередь И.Г. Песталоций превратил этот принцип в основное средство обучения. А Константин Дмитриевич Ушинский дал более детальное и глубокое обоснование принципу наглядности. Он писал что «ребенок мыслит конкретными образами» поэтому опора на чувственное познание является необходимым условием обучения [4]. Так же Ушинскому принадлежит аналогия с заучиванием слов. Так Константин Дмитриевич писал: «Попробуйте выучить с ребенком хотя бы пять незнакомых ему слов. И вы сами увидите как это сложно. Но попробуйте теперь снабдить каждое слово картинкой – живым красочным изображением, или натуральным объектом его отражающим, и вы с удивлением увидите что и двадцать слов запомнить ребенку станет теперь под силу. Вы сами будите удивлены тем на сколько легче теперь идет запоминание» [4].

Что же сегодня может относиться к наглядным материалам? Это могут быть живые объекты или их части, но более менее изолированные от их природной среды (растение в горшочке, попугай в клетке). Изображения, предметов или явлений (причем как обычные иллюстрации, так и муляжи, барельефы, чучела, влажные препараты а в современных условиях и цифровые материалы – видеофильмы и тд.)

Одной из задач, поставленных нами в начале исследования, является попытка классифицировать как методы обучения связанные с использованием наглядности, так и попытка классифицировать сами наглядные материалы. Эта задача является довольно сложной, так как их разнообразие постоянно увеличивается, вновь возникающие типы и подтипы наглядных материалов, имеющие место, как на цифровых носителях, так и непосредственно входящих в перечень оборудования современных школьных лабораторий в Казахстане, не только не рассматривались советской дидактикой, но во времена классических педагогических исследований, о них еще не существовало никаких представлений.

Ниже мы сделаем попытку отразить в виде схемы все разнообразие наглядных материалов, подразделив их на классические и инновационные категории, фабрично-заводского (иными словами массового производства) и разработанными и произведенными индивидуально учащимся, учителем либо в результате совместной деятельности учащихся, учителей, родителей, руководителей кружков информатики, робототехники, лепки, декоративного творчества или иных.

Конечно, следует помнить, что биология не является тем уникальным учебным предметом, *только* на котором используются наглядные материалы. Генетически связаны все предметы естественно-научного цикла, такие как химия, физика, биология и география. Так в частности прослеживается межпредметная связь с курсом математики, конкретно геометрии. Для понимания строения, живых объектов, и таких понятий как «веретено деления», «экологическая пирамида» и тд. учащимся требуется опираться на базовые представления об особенностях строения геометрических фигур. В свою очередь именно изучение геометрических фигур, их особенностей и характеристик являются теми темами в курсе математики, изучение которых без наглядных пособий становится малоэффективным!

Ниже на рисунке 1, представлена схема, на которой отражен наш авторский взгляд на различные типы наглядности, объединяемые понятием в понятие *наглядные материалы*. На схеме так же отслеживается генетическая и историческая связь данных материалов между собой.

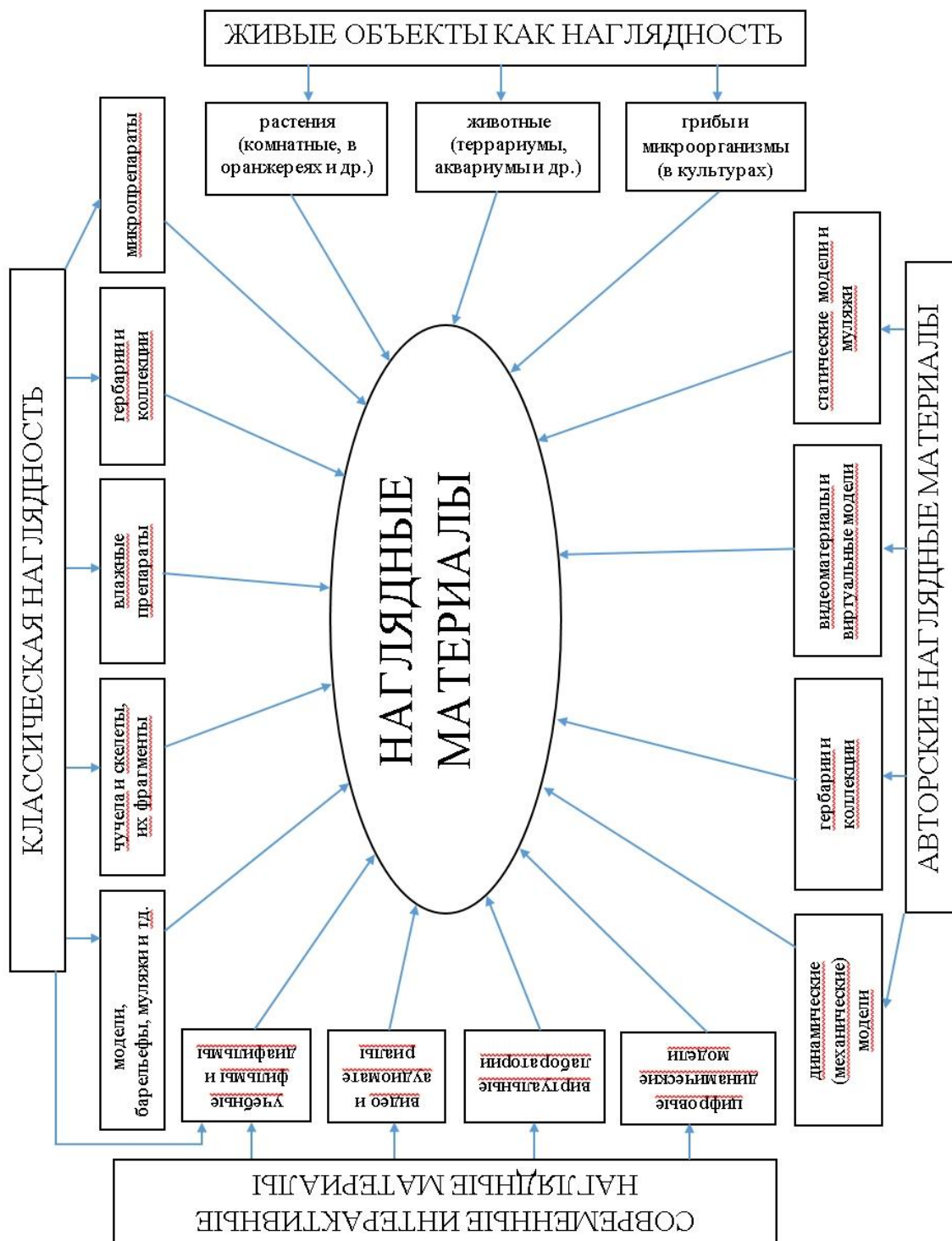

Рисунок 1. Схема взаимосвязи различных типов и подтипов наглядных материалов

Даже с такими гуманитарными дисциплинами как «Всемирная история» и «История Казахстана» у биологии существуют межпредметные связи, акцентированные на темах, в ходе изучения которых наилучшим педагогическим решением является использование наглядных материалов. Так темы связанные с происхождением человека как биосоциального вида – *антропогенез*, являются межпредметными для биологии и истории. При этом

модели черепных коробок предковых форм вида Ното, модели каменных орудий (от чоперов до каменных топоров) являются наглядными материалами, которые уместно использовать как в преподавании истории, так и биологии.

Список использованной литературы:

1. Досжанова С. Е. Формирование коммуникативной компетентности как условия успешной реализации личности студента Автореферат на соискание ученой степени КПН. – Атырау, 2010. – 29 с.
2. Дарханов Н. А. Педагогические условия активизации познавательной деятельности учащихся /на материале школ для одаренных детей/ Автореферат на соискание ученой степени КПН. – Алматы, 2000. – 24 с.
3. Ивлева Н. В. Туристическо-краеведческая деятельность как средство формирования нравственной личности школьника. Автореферат на соискание ученой степени КПН. – Алматы, 2006. – 26 с.
4. Длимбетова Г. К. Дидактические основы экологизации процесса обучения студентов. Автореферат на соискание ученой степени КПН. – Алматы, 2002. – 34 с.

ОӘЖ 57(075.8)

БИОЛОГИЯЛЫҚ ЭКСПЕРИМЕНТ БІЛІМ БЕРУДІҢ НАҚТЫ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

¹Жумабекова Т.Н., ²Өмірзақ А.Ж.

¹«Мирас» университеті, ²Орталық Азия Инновациялық университеті,
Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье раскрываются теоретические особенности биологического эксперимента. Эксперимент - специальный тренировочный инструмент. Описаны современные концептуальные требования к школе. Проведение эксперимента на уроке биологии в общеобразовательных учреждениях позволяет учащимся в короткие сроки наглядно объяснить значение вводимого на уроке нового научного термина, понятия, теории, что очень важно для повышения успеваемости и экономии времени.

Summary: The article reveals the theoretical features of a biological experiment. An experiment is a special training tool. The modern conceptual requirements for the school are described. Conducting an experiment in a biology lesson in general educational institutions allows students to quickly explain the meaning of a new scientific term, concept, theory introduced in the lesson, which is very important for improving academic performance and saving time.

Эксперимент - сабақта айналымға енгізілген жаңа ғылыми терминнің, ұғымның, теорияның мәнін қысқа уақыт ішінде оқушыларға нақты түсіндіруге мүмкіндік береді, бұл оқу үлгерімін арттыру және уақытты үнемдеу үшін өте маңызды.

Эксперименттің және оның элементтерінің ерекшелігі, біздің ойымызша, олар әртүрлі классификациялық сипаттамаларды қамтиды. Сонымен, экспериментті модельдеу құралдарының тізіміндегі элементтердің бірі ретінде ажыратуға болады, ол: психикалық, ақпараттық және нақты болуы мүмкін.

Сондай-ақ экспериментті материалды баяндау сипаты бойынша, студенттерді тарту дәрежесі бойынша, көрнекі құралдарды пайдалану

күрделілігі бойынша және т.б. жеке бөліп көрсетуге болады. Яғни, эксперимент мұғалімнің қолында, оқытудың әмбебап құралы ретінде әрекет ете алады.

Қазіргі таңда биология пәні студенттерінің оқу іс-әрекетін осы пәннің ерекшелігіне байланысты экспериментті оқыту құралы ретінде қолданбай елестету мүмкін емес.

Айта кету керек, биологиялық эксперимент ең маңызды әдіс қана емес, сонымен қатар сабақта көрнекі бейнелеудің негізгі құралы болып табылады.

Сызықтық немесе концентрлік тұжырымдамада жазылған биология бағдарламалары міндетті түрде биологиялық эксперименттерді қамтиды. Олар қандай тұжырымдамаға сілтеме жасаса да, олардың барлығы демонстрациялық эксперименттерге сілтеме жасайды. Мазмұны жағынан биологияны оқыту тұжырымдамасындағы демонстрациялық эксперимент сабақтастық тәртібімен және көрсетілген құбылыстардың санымен, олардың егжей-тегжейлілігімен ерекшеленетін көптеген ұқсас элементтерді қамтиды.

Жалпы білім беретін орта мектептерде биология пәнінен экспериментті ұйымдастырудың қазіргі тұжырымдамалық талаптары:

- курстың іргелі бөлімдерінің рефлексиясы;
- оқу орнының ерекшелігін ескере отырып, дисперсия;
- қоғам дамуындағы ғылымның ролін және оны күнделікті өмірдің жалпы қабылданған құбылыстарында жүзеге асыруды көрсететін практикалық бағыттылық;
- жаратылыстану ғылымының интегративті сипатын осы деңгей үшін қолда бар білім үлгілеріне көрсету;
- заманауи технологиялар мен оқу құралдарына бейімделу;
- қабылдаудың әртүрлі деңгейлерін ескере отырып, көрнекілігі;
- экологиялық бағыттылық;
- әртүрлі типтегі мемлекеттік оқу орындары үшін экономикалық қолайлылық [1].

Биология – практикалық тәжірибе теориялық білімді бекітетін ғылымдардың бірі. Мұндай бекіту студенттердің зерттеушілік дағдыларын, бақылау, өлшеу, қорытынды жасау, ғылыми құбылыстар мен гипотезаларды эмпирикалық жолмен растау.

Осылайша, эксперимент білімді сенімге айналдыра отырып, оқулықтағы теориялық материал мен тәжірибе арасындағы байланысты жүзеге асыруға ықпал етеді.

Өз кезегінде биологиялық экспериментті жүйелі қолдану арқылы зерттеушілік дағдыларды қалыптастыру білімді жақсы меңгеруге, білім сапасының артуына ықпал етеді.

Оқу мақсатына барынша тиімді жету үшін студенттерді ғылыми-зерттеу іс-әрекетіне жүйелі түрде тарту, ең алдымен, А.Я. Герда, М.М. Стасюлевич, Р.Е. Армстронг, Т. Хаксли. Бұл адамдар зерттеудің эксперименттік әдісінің жалпы идеясын қалыптастыруға қатысады.

Мазмұндық аспектіде зерттеу білімдер жүйесінің екі құрамдас бөлігі ажыратылады, олар биологиялық экспериментті ұйымдастыруға және өткізуге

байланысты арнайы білімдер және зерттеуге қызмет ететін тұжырымдамалық негізді қамтамасыз ететін пән, біздің жағдайда биологиялық білім. және кейбір биологиялық процестерді, фактілерді, құбылыстарды нақтылау [2].

Оқу биологиялық экспериментін ұйымдастыру үшін, мысалы, жануарлар әлемін зерттеу үшін мектеп оқушыларының биологиялық дағдыларын дамыту қажет, ең алдымен, мыналар: үлкейткіш құралдарды пайдалана білу; уақытша микропрепараттарды дайындау және оларды микроскоппен қарау мүмкіндігі; ең қарапайым тәжірибелерді қою мүмкіндігі; бақылаулар мен интроспекция жүргізу қабілеті және т.б. [2].

Биологиялық эксперимент көмегімен мектеп оқушыларының зерттеушілік дағдыларын қалыптастырудың тиімділігі бірқатар педагогикалық шарттарды сақтауға байланысты. Ең алдымен, бұл: мектеп оқушыларының биологиялық эксперимент жүргізуге дайындығы мен қабілетінің дәрежесі; студенттер биологиялық эксперименттің көмегімен шешуі тиіс мақсат пен міндеттерді бекітудің қолжетімділігі қамтамасыз етілуі керек; әрекеттерді орындау жолын нақты көрсету; оқушылардың оқу тапсырмасын орындаудағы психологиялық көңіл-күйі.

Айта кету керек, биологиялық эксперимент әрқашан белгілі бір мақсатпен жүргізіледі, ол нақты жоспарланған, қажетті құрал-жабдықтар мен компоненттер таңдалады. Мұның барлығы биология сабақтарында алынған теориялық білімдерді бекіту және дұрыстығын тексеру мақсатында жүргізіледі.

Сондықтан оқу үрдісінде ерекше орын – биологиялық экспериментті бөлу қажет, ол студенттерді биологияның маңызды заңдылықтарын түсінуге жетелеуі керек.

Биологияны оқыту процесінде эксперимент зерттеудің өзіндік нысаны, зерттеу әдісі, жаңа білімнің көзі мен құралы болып табылады.

Білім беру мақсатында биологиялық эксперименттер жүргізу үшін бірқатар талаптарды орындау қажет.

Экспериментке қойылатын бірінші және негізгі талап – тәжірибелердің көрнекілігі мен мәнерлілігі; екінші талап – тәжірибелердің қысқа ұзақтығы; үшіншісі – нанымдылық, қолжетімділік, сенімділік. Негізгі және міндетті талаптардың бірі – орындалатын биологиялық тәжірибелердің қауіпсіздігі.

Тәжірибелерді бақылау және жүргізу арқылы оқушылар тірі заттардың сан алуан табиғатын біледі, салыстыру, жалпылау және қорытынды жасау үшін фактілерді жинақтайды. Когнитивтік тұрғыдан биологиялық экспериментті екі топқа бөлуге болады: когнитивтік және көрнекі эксперимент.

Табиғи тіршілік құралдары - бұл арнайы іріктелген өсімдіктер (үйде, мектеп алаңынан немесе экскурсиядан әкелінген), аквариумдардағы, террариумдардағы және жабайы табиғат бұрышындағы торлардағы жануарлар.

Табиғи дайындалған көмекші құралдарға гербарийлер, ылғалды препараттар, микропрепараттар, коллекциялар, омыртқалы жануарлардың қаңқалары және олардың жекелеген бөліктері, тұлыптар жатады.

Көрнекі құралдарға көлемді – муляждар мен макеттер жатады; көбінесе биологияны оқытуда кестелер, карталар, картиналардың репродукциялары,

ғалымдардың портреттері, дидактикалық үлестірмелердің барлық түрлері қолданылады.

Жалпы білім беретін мектепте биологиялық білім беруді дамытудың қазіргі кезеңінде мультимедиялық құралдарды жаппай мектепке енгізуге, оқытудың жаңа әдістері мен мұғалімдердің кәсіби қызметін ақпараттандыру технологияларының дамуына байланысты биологиялық объектілерді көрсететін көрнекі құралдардың тізімі өзгерді. биология пәнінің мұғалімі [3].

Биология сабақтарындағы сөздік құралдар – дидактикалық материал, ол баспа құралы түрінде шығарылады, оған сәйкес мектеп оқушылары мұғалімнің тапсырмаларын (мысалы, үйде эксперимент жүргізу тапсырмасын) өз бетінше орындайды.

Оқыту құралдары жүйесінің тиімділігін анықтайтын негізгі факторларға жеке оқу құралдарының сапасы және оқытылатын материалдың сипатына, таңдалған әдістерге, сабаққа дайындық деңгейіне, сабаққа неғұрлым сәйкес келетін құралдарды таңдау, және оқушылардың танымдық әрекеттің белгілі бір деңгейінде жұмыс істеу қабілеті. Осы факторларды біріктіру арқылы мұғалім сабақ кешендерін құрайтын ауыспалы құралдарды қолдануға ынталандырылады [3].

Белгілі бір кешеннің құрамына қарамастан, негізгі дидактикалық жүктемені көтеретін құралдарды анықтау өте маңызды. Біздің ойымызша, мұндай құрал көп жағдайда эксперимент бола алады, өйткені ол көптеген оқыту құралдарының элементтерін қамтиды. Мысалы, жаңаны түсіндіргенде

Материалдық құралдарға қалыптасқан білімнің жүйелі түрде берілуін қамтитын құралдар жатады. Бұл көбінесе биология ғылымында бір рет жүргізілген тәжірибелер туралы мәліметтерді қамтитын сабаққа арналған оқу фильмдері, фильмдер, телебағдарламалар.

Эксперимент элементтерін қамтитын оқу құралдарын таңдауға танымдық іс-әрекет кезеңінен басқа, өткізілетін биология сабағының түрі де әсер етеді (морфологиялық және экологиялық мазмұндағы сабақтар, көбеюді (көбеюді) зерттеу сабақтары), экологиялық және жүйелі мазмұны және т.б.).

Сонымен, биологиялық экспериментті оқыту құралы ретінде пайдалану мектепте биологияны оқыту процесінде қазіргі білім беру стандарттарында көзделген нәтижелерге жетуге көмектеседі. Дұрыс ұйымдастырылған биологиялық эксперимент және одан нақты қорытындылар оқушылар әлемінің ғылыми бейнесін қалыптастырудың ең маңызды құралы болып табылады [3].

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. С.Е.Қуанышова. Биологияны оқыту әдістемесі. Шымкент- 2003. М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті. 300 бет.
2. Сарсекенова А.Ж. Биологияны оқыту әдістемесі. Шымкент – 2012. Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті. 100 бет.
3. Сихимбаева С.М. Дүниетануды оқыту теориясы мен технологиясы. Лекциялар жинағы. Шымкент- 2003. М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті. 100 бет.

БІЛІМ БЕРУ ТАНЫМДЫҚ ӘРЕКЕТ - ЖАНАШЫЛДЫҚ ҰҚПАЛ ҮЗДІКСІЗ ӨЗІН-ӨЗІ ДАМУ ЖОЛДАРЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ

Калдарова М.К., Турдалиева А.С., Садырханқызы Г., Асанхан Ә.М.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрена организация путей непрерывного саморазвития образовательной познавательной - деятельностной деятельности

Summary: The article considers the organization of ways of continuous self-development of educational cognitive activity

Білім берудің қоғамдық сипаты бірқатар белгілермен анықталады. педагогикалық жүйелер басқарымын демократизациялау және гуманизациялау. Бұл басшылардың, мұғалімдердің, оқушылар мен олардың ата-аналарының өзіндік іс-әрекеттері мен ынтасының дамуына жол ашады. Ал бұлардың орындалуы пікір алмасу және басқару шешімдерінің қабылдануына байланысты жариялылықты қажет етеді. Мұғалімнің, оқушының әрбір іс-әрекеті ынталандыру қажет. Себебі мұғалімге әрі материалдық, әрі моральдық жағынан ынталандыру ауадай қажет. Мұғалім өз еңбегінің әділ бағалауын көргенде оның жұмысқа деген көзқарасы, ынтасы, талпынысы артады. Мұғалім жұмысты ерекше ыждахатпен істейді, табысты еңбек етуге тырысады. Мұғалімді ынталандыру принципі – сапаға жетудің бірден бір құралы.

Мұғалімдерді ынталандыру түрлері:

- ауызша алғыс жариялау;
- еңбек кітапшасына ендіретіндей жазбаша түрде алғыс жариялау;
- алғыс хат, мақтау қағаздары, дипломдармен марапаттау;
- бағалы сыйлықтар беру;
- ақшалай сыйлықтар беру;

ҚР Білім және ғылым министрлігінің мақтау грамотасымен, арнайы төс белгілерімен марапаттау; демалуға тегін, жеңілдетілген жолдамалар беру және нақты іс-әрекеттерге байланысты шарттарды түзу.

Инновациялық іс-әрекет – индивидтің дәстүрлі іс-әрекетінен ерекше айырмашылығы бар іс-әрекеттің негізгі түрі. Ол өзара шиеленіскен қарама-қайшылықта жүзеге асады: дәстүрлі іс-әрекеттің қазіргі моделі тиімді болмай, оны одан әрі жетілдіру ешқандай нәтиже бермеген кезеңінде жаңаның өмірге келуі заңды құбылыс.

Инновациялық іс-әрекет үшін маңыздысы тек қана іс-әрекеттің мазмұнын ғана өзгерту емес, сондай-ақ оның әдіс-тәсілдерін модернизациялау, яғни іс-әрекеттің технологиясын да жетілдіру аса қажет. Осы тұрғыдан алғанда, жаңашылдықты – инновацияның нәтижесі ретінде қарастыруға болады, ал инновациялық процесс, ең аз дегенде 3 кезеңді қамтиды:

- идеялар генерациясы;
- қолданбалы бағытта идеяны жүйелеу;

- практикаға жаңалықты ендіруді жүзеге асыру.

1-сызбанұсқа. Биология сабағында танымдық әрекетін ұйымдастыру

Жаңашылдық ғылыми идеялардың тууынан оның практикалық қолданысқа енуіне дейінгі барлық кезеңдерді қамтитын және әлеуметтік - педагогикалық ортадағы осыған сәйкес өзгерістерді жүзеге асыратын процесс (1-сызбанұсқа).

Инновация – бұл тек педагогикалық процесс немесе мектепті басқаруды ұйымдастырудағы қандайда бір жаңалықтардың жемісі ғана емес, ол мектептегі тәрбиелеу және оқыту жүйесінің бәрінде өзгеріс әкелген өзара әрекеттер жиынтығының нәтижесі.

Осындай нәтижелі еңбекті ұйымдастырғанда мұғалімнің инновациялық іс-әрекетке қажеттілігі арта түседі. Жаңашыл мұғалімдердің негізгі идеясы – ұстаздық қызметтестік, яғни ұстаз бен шәкірттің өзара ынтымақтастығы:

1) Оқушыларға деген адамгершілік қатынас, әрбір оқушыға жеке тұлға деп қарау.

2) Оқушының ішкі жан дүниесін, оның мақсат-мүддесін, ынтасын, қабілеттілігін, әлеуметтік жағдайларын танып білу.

3) Оқушылармен қарым-қатынасты дұрыс құра білу, оларды оқу-тәрбие процесінің әріптесі, субъектісі жасау, баланың тілегі мен ынтымақ-ынтыласын есепке ала отырып, танымдық іс-әрекетке араластыру [1].

2- сызбанұсқа. Иновациялық іс-әрекеттерді басқару және ұйымдастыру жүйелері

4) Оқушыларға үлкен мақсаттар қоя білу және оқушылардың сол мақсаттарға жете алу сенімін нығайту.

5) Оқушылар ұжымына сүйену, ұстаз бен оқушылардың ұжымдық шығармашылығы.

6) Оқушыларға тапсырмаларды еркін таңдау құқығын бере алу.

7) Бағдарламалық материалдарды ірі блоктарға біріктіру, тірек сызбалар мен тірек конспектілерін пайдалану.

8) Оқушыларды ұжымдық және даралық өзін-өзі тани білуге үйрету.

9) Оқушыларды ұжымдық, қоғамдық шығармашылыққа үйрету.

10) Шығармашылық тұрғыда өзін-өзі басқару.

Мұғалімнің танымдық және практикалық іс-әрекеттерінің бірлігі мен өзара байланысын көрсетеді [2].

Мұғалімнің инновациялық іс-әрекетін қалыптастыруда төмендегідей педагогикалық принциптерді басшылыққа алған жөн:

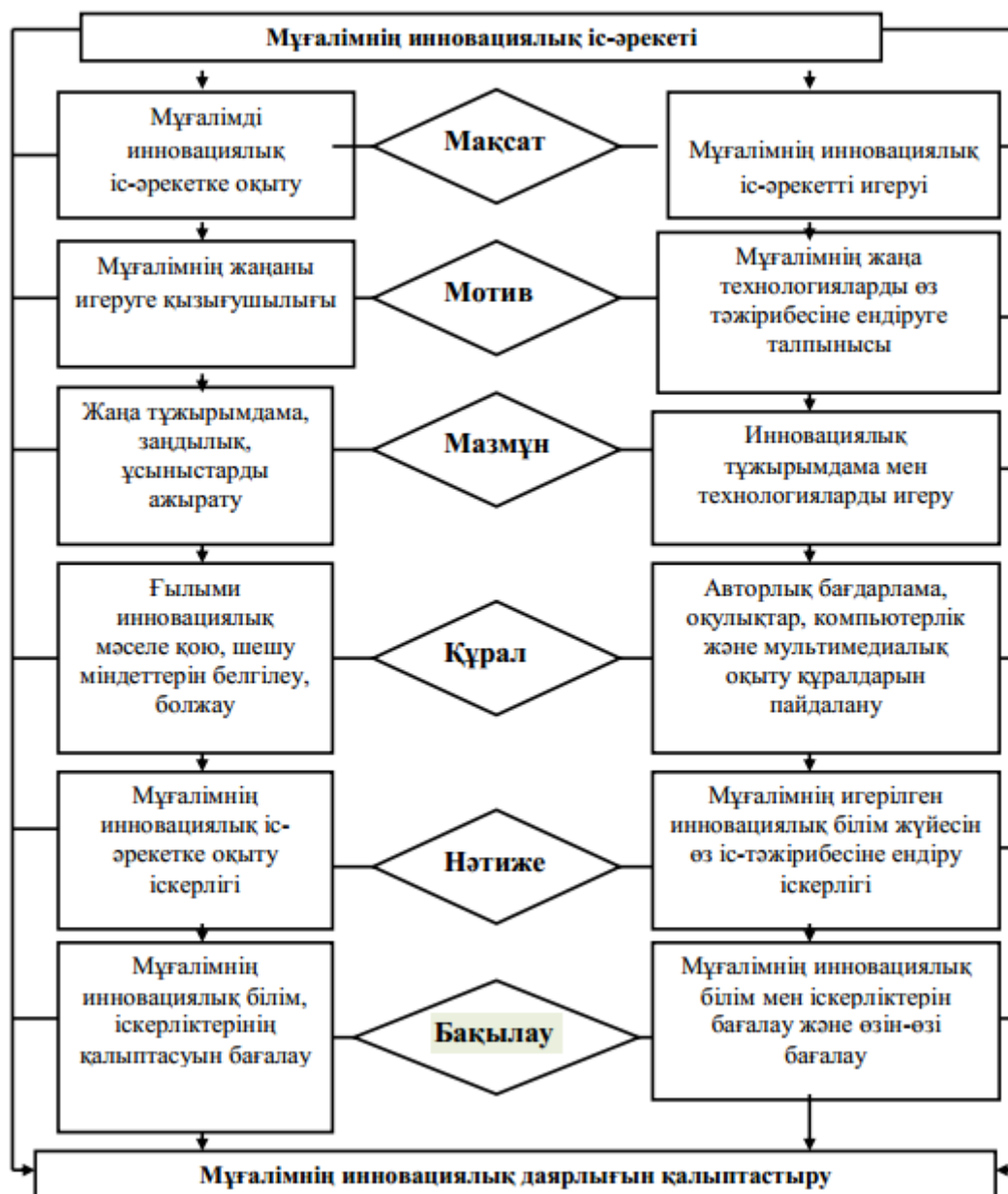
1) таңдаған (жаңа) әдістің оқыту заңдылықтарына сәйкестігі;

2) жаңа әдістің оқытудың дидактикалық мақсат- міндеттеріне сәйкестігі;

3) жаңа әдістің жеке оқушылардың дербес ерекшеліктеріне сәйкестігі;

4) таңдаған әдістің мектептің материалдық-техникалық базасына сәйкестігі;

5) жаңа әдістің мұғалімнің әдістемелік мүмкіндігіне сәйкестігі және т.б.

3-сызбанұсқа. Инновациялық іс-әрекет

Педагогикалық процесті рефлексивті басқару тұлғаны дамытуға әсер

ететін факторларға байланысты, осының нәтижесінде оқушы өз іс-әрекетінің мәнін түсінетін болады. Мұғалім мен оқушы арасындағы саналы түрдегі қажеттілік мақсатқа бағытталған түрленуші іс-әрекеттің ішкі және сыртқы мотивтерін қалыптастырады (3-сызбанұсқа).

Оқушының өзін-өзі түсіну барысында оның дамуына үлкен әсерін тигізетін өзін-өзі тану, өзін-өзі жетілдіру, өзін-өзі түзету сияқты процестер жүре бастайды. Осылайша, рефлексивті іс-әрекет оқушының зерттеумен, болжаумен, модельдеумен айналысуына әкеліп, оның өзін-өзі дамытуына

жол ашады. Нәтижесінде дұрыс ұйымдастырылған дидактикалық процестегі «оқыту - оқу» өзара байланысқан жүйе «оқу» компонентін түзейді [3].

Оқыту процесі деп оқыту мақсатын жүзеге асыратын мұғалімнің жан-жақты ойластырылған іс-әрекеті, ал оқу – оқушының таным негізінде жасайтын іс-әрекеті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Кларин М.В. Педагогическая технология в учебном процессе. Анализ зарубежного опыта. –М.: Знание, 2002.г. с.45,89-94
2. Гузеев В.В., Дахин А.Н. Кульбеда Н.В., Новожилова Н.В. Образовательная технология XXI века: деятельность ценности, успех. –М.: Центр Педагогический поиск, 2004. 96 б.
3. Булгаков В.И. Проблемное обучение - понятие и содержание. Воспитание школьников.2011.- №8. с.93-95.

УДК 37.013.41

**МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ОСНОВНЫХ ЭТАПОВ
ИНДИВИДУАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ОРГАНИЗМА В ШКОЛЬНОЙ БИОЛОГИИ**

Каримкулова З. Х., Мүтәлі А.С., Мухитқызы М., Оңғар Д.Б.
Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада оқытудың әдістерін жетілдіру мәселелері және жеке даму, онтогенез тақырыптарына арналған сабақтардың өтілу әдістемелері мен өңдеулері қарастырылған

Summary: The article discusses the issues of improving teaching methods and methodological development of lessons on the topic of individual development, ontogenesis

Совершенствование методов обучения должно дать возможность учащимся раскрыть свои способности, сориентироваться в высокотехнологичном конкурентоспособном мире. Поэтому современный учитель должен овладеть новыми технологиями, обеспечивающими индивидуализацию образования, достижение планируемых результатов, основанных на непрерывном повышении квалификации, инновационном поведении. Каждый учитель должен быть новатором и найти методику, которая соответствует его личным качествам.

Сегодня необходим учитель, который сможет овладеть технологиями, основанными на индивидуализации образования, достижении планируемых результатов, непрерывном профессиональном совершенствовании, инновационном поведении.

Учитель должен глубоко знать свой предмет, владеть различными методическими пособиями. Психолого-педагогическая подготовка должна быть на высоком уровне. Готовность учителя к реализации стандарта нового поколения определяет многое: наличие у него соответствующих ценностных ориентаций, любовь к своей профессии, предмету. Практика показывает, что предмет, который преподает любимый учитель, часто становится любимым

предметом ученика. Многие школы страны уже включены в инновационную деятельность, поскольку понимают, что без инноваций в настоящее время невозможно быть успешным и поддерживать должный уровень педагогического мастерства [1].

С этой целью на практических занятиях по предмету «Методика преподавания биологии» в университете «Мирас» мы изучаем учебные программы по биологии, определяем цели и задачи, которые будут рассмотрены в его содержании, изучаем вопросы о сформированных компетенциях и качествах обучающихся в образовании, на основе материалов обновленных учебников биологии составляем уроки и краткосрочные планы, долгосрочные планы, приобретем навыки работы будущего учителя химии и биологии закрепленным в группе классам (5,6,7,8,9,10,11.). Студенты под руководством учителя-методиста разрабатывают планы уроков нового образца и краткосрочные планы, долгосрочные планы, проводят занятия в лаборатории. В результате студенты накапливают данные по будущим профессиям и постепенно начинают формировать свои навыки. В ходе выполнения данной работы проводится предварительная подготовка к прохождению педагогической практики, формируются компетенции, квалификация студентов [2].

В результате этой деятельности мы формируем навыки подготовки и гибкости к педагогической учебно-воспитательной практике.

На практических занятиях по методике преподавания биологии мною была разработана методическая разработка одного урока по теме «Методика преподавания основных этапов индивидуального развития организма в школьной биологии». При выборе метода обучения биологии необходимо учитывать содержание учебного материала и конкретные учебно-воспитательные задачи, которые должны быть решены, оснащенность кабинета биологии учебным оборудованием, наличие раздаточного материала, возрастные особенности учащихся, уровень их подготовки. Далее рассмотрим ход урока и применяемые методические приемы данного урока.

Тип урока: урок формирования новых знаний.

Форма проведения: комбинированный урок с использованием компьютерной презентации.

Методы: проблемный, частично-поисковый, иллюстративно – демонстрационный, личностно-ориентированный.

Цели урока:

Образовательная - сформировать знания о закономерностях индивидуального развития организма на примере позвоночных животных, осмыслить практическую значимость, полезность приобретенных знаний и умений.

Развивающая - развивать исследовательские и творческие навыки, способствовать развитию умения сопоставлять факты, (этапов зародышевого развития с историческим развитием организмов).

Воспитательная - создать условия для развития навыков общения и совместной деятельности; прививать навыки здорового образа жизни; о вреде алкоголя, никотина и наркотических веществ на развитие зародыша.

Оборудование: телевизор, компьютер, презентация, плакат «Деление клетки», динамическое пособие «Деление клетки», видеофрагмент.

Основные понятия темы: онтогенез, эмбриология, филогенез, бластула, гастрюла, нейрула, постэмбриональное развитие, прямое развитие, непрямое развитие, метаморфоз.

Самостоятельная работа:

Составление опорного конспекта, составление схем, сообщения студентов – задание опережающего характера.

1. Ход урока начинается с организационного момента (5 мин.)

2. Актуализация знаний – повторение ранее изученного материала (20 мин.)

Фронтальная беседа с группой по вопросам:

- Что называется размножением?
- Какие Вы знаете способы размножения?
- В чём различие между бесполом и половым размножением?
- Что такое гамета?
- Какие Вы знаете гаметы?
- Деление клеток, в результате которых образуются половые клетки?
- Что такое конъюгация и кроссинговер хромосом?
- В чём заключается биологический смысл мейоза?
- Что называется оплодотворением?
- Что образуется в результате оплодотворения?
- Что такое зигота?

Работа у доски:

– объяснить основные этапы мейоза I, используя плакат и динамическое пособие, объяснить мейоз II.

3. Изложение нового материала – (55 мин).

3.1. Сообщение темы урока, постановка целей.

Тема нашего урока «Индивидуальное развитие организма»

Цели сегодняшнего урока:

1. Познакомиться с понятием «онтогенез».
2. Познакомиться с периодами онтогенеза.
3. Узнать, что такое эмбриональное развитие?
4. Выделить основные этапы эмбрионального развития.
5. Узнать, что такое постэмбриональное развитие?
6. Выделить периоды постэмбрионального развития.
6. Установить вредное воздействие на развитие зародыша человека алкоголя, никотина и наркотических веществ.

3.2. Запись темы в тетради, концентрация внимания обучающихся на том, какие записи они должны сделать на уроке.

3.3. Объяснение нового материала с использованием презентации по плану:

3.3.1. История развития эмбриологии.

Зигота – это одна клетка. Все живые организмы начинают своё развитие с зиготы, то есть с одной клетки.

Ставим проблему, которая решается по ходу урока: *как из одной клетки образуется многоклеточный зародыш, имеющий различные органы? Как генетически идентичные клетки в организме становятся разными?*

Объясняется новый материал с использованием презентации.

Онтогенез – процесс, присущий любому живому организму, независимо от сложности его организации.

Онтогенезом, или индивидуальным развитием, называют весь период жизни с момента слияния половых клеток и образования зиготы до гибели организма. Изучением вопросов, связанных с индивидуальным развитием организмов, занимается эмбриология.

Исторические сведения (сообщение студента):

Великий Аристотель, наблюдая за развитием цыпленка, предположил, что эмбрион образуется в результате смешения жидкостей, принадлежащих обоим родителям. Такое мнение продержалось в течение 200 лет. В XVII веке английский врач и биолог У. Гарвей проделал некоторые опыты для проверки теории Аристотеля. Будучи придворным врачом Карла I, Гарвей получил разрешение на использование для опытов оленей, обитающих в королевских угодьях. Гарвей исследовал 12 самок оленей, погибших в разные сроки после спаривания. Первый эмбрион, извлеченный из самки оленя через несколько недель после спаривания, был очень мал и совсем не похож на взрослое животное. У оленей, погибших в более поздние сроки, зародыши были крупнее, у них было большое сходство с маленькими, только что родившимися оленятами.

Основателем современной эмбриологии считается академик Российской Академии К.М.Бэр. В 1828 году он опубликовал сочинение «История развития животных», в котором доказывал, что человек развивается по единому плану со всеми позвоночными животными.

У многоклеточных видов размножающихся бесполом путем, онтогенез начинается с выделения группы клеток материнского организма (почкование гидры), которые делясь митозом, формируют новую особь со всеми ее системами и органами.

У тех видов, которые размножаются половым путем, онтогенез начинается с момента оплодотворения яйцеклетки и образования зиготы.

С генами родителей новая особь получает своего рода инструкцию о том, когда и какие, изменения должны происходить в организме, чтобы он смог успешно пройти весь жизненный путь.

Рассмотрим последовательно два этапа онтогенеза:

3.3.2. Эмбриональный этап онтогенеза:

Дробление зиготы, Гаструляция, Органогенез

По ходу объяснения студенты заполняют таблицу «Эмбриональное развитие организмов»

Основные этапы	Особенности этапа	Рисунок
Дробление зиготы		
Гастрюляция		
Органогенез		

3.3.3 Видеофрагмент «Эмбриональное развитие организма».

3.3.3. Постэмбриональный этап онтогенеза:

Типы постэмбрионального развития

Типы развития: 1) прямое 2) непрямое

Периоды постэмбрионального развития

Постэмбриональное развитие делится на 3 периода:

1. Дорепродуктивный - рост организма, развитие и половое созревание.

2. Репродуктивный - активное функционирование взрослого организма, размножение.

3. Пострепродуктивный - старение, постепенное угасание процессов жизнедеятельности.

Просмотр видеофрагмента «Постэмбриональное развитие организма»

Биогенетический закон (сравнение зародышей).

К. Бэр сформулировал закон зародышевого сходства: "В пределах типа эмбрионы, начиная с самых ранних стадий, обнаруживают известное общее сходство". Мюллер и Геккель сформировали биогенетический закон: "Онтогенез есть краткое повторение филогенеза".

Значение биогенетического закона - он свидетельствует об общих предках животных, относящихся к различным систематическим группам.

4. Закрепление изученного материала – (10 мин).

Зигота – это одна клетка. Все живые организмы (грибы, растения, животные) начинают своё развитие с зиготы, то есть с одной клетки. О чём это свидетельствует? (О родстве и единстве происхождения).

Составьте и заполните самостоятельно таблицу:

Зародышевые листки	Формирующиеся органы
Эктодерма	
Мезодерма	
Энтодерма	

5. Подведение итогов урока –(3 мин)

6. Домашнее задание –(2 мин).

-Кроссворд «Онтогенез. Эмбриональное развитие».

Список использованной литературы:

1. Государственный общеобразовательный стандарт основного общего образования от 31 октября 2018 года № 604 «Об образовании» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 28.08.2021 г.)

2. Кудряшева, Л.А. Педагогика и психология / Л.А. Кудряшева. - М.: Вузовский учебник, 2018. - 136 с.

3. Пидкасистый П.И., Полонский В.М. Педагогика // Москва: 2018г.

ТҰЗДЫҢ ҚҰПИЯСЫ

Кемелхан Інжу

Ғылыми жетекшісі: Ахметова Айгуль

№67 Көмешбұлақ жалпы орта мектебі коммуналдық мемлекеттік мекемесі, Түркістан обл., Сайрам ауд., Қазақстан

Резюме: Соль-это вкус жизни, я собрала много информации о целебных свойствах соли, о видах. Мысль о том, в чем польза и вред этой соли, начала меня беспокоить, а потом я решила попробовать. Научный прогноз исследовательской работы: если бы мы глубоко изучили пользу и вред соли, которую мы часто используем в повседневной жизни, всесторонне раскрыли информацию о ней, раскрыли ее интересные аспекты в истории распространения в мире, а также систематизировали рецепты ее приготовления в домашних условиях, то наши знания о соли возросли бы, возросло бы уважение к здоровому образу жизни, к своему здоровью.

Summary: Salt is a taste of life I have collected a lot of information about the healing properties of salt, its types. The idea of the benefits and harms of this salt began to bother me, and then I decided to explore. Scientific forecast of the research: if we could study in depth the benefits and harms of salt, comprehensively reveal information about it, reveal interesting aspects in the history of its spread around the world, as well as systematize recipes for its preparation at home, our knowledge of salt would increase, we would lead a healthy lifestyle, respect for our own health.

Тұздар қатты (ас тұзы) және еріген күйінде көл, теңіз, мұхит суларында, өсімдіктер мен жануарлар организмінде кездеседі. Тамақ өнеркәсібінде, ауыл шаруашылығында, медицинада, металлургия, шыны, т.б. өнеркәсіп салаларында, тұрмыста кеңінен қолданылады. Тұз адамға оның ішкі органдарының дұрыс жұмыс істеуі үшін қажет.

Қазақстан аумағында тұз қоры өте мол. Тұзды көлдерге суында 3,5%-дан жоғары тұзы бар көлдер жатады. Қазақстанда олар Каспий ойпатында, Арал ойысында, Балқаш маңында, Ертіс, Есіл, тағы басқа өзен аңғарларында таралған. Әсіресе тұзға Каспий маңы ойпаты бай. Ондағы кей жерлерде тұз қабатының қалыңдығы (тұз күмбездері) 2 км-ден асады. Қазақстан жылына шамамен 426 мың тонна тұз өндіреді. Соның ішіндегі 60-65 мың тоннасы ас тұзы. Ал йодталған сапалы тұз бізге Ресей мен Белорусьтен келеді. Елімізде тұз өндірумен 40-тан астам кәсіпорын айналысады. Бірақ ішкі нарықтың жартысынан көбін, яғни, 55 пайызын «Аралтұз» акционерлік қоғамы қамтамасыз етеді. Сонымен қатар тұз - Батыс Қазақстанның Басқұншақ, Елтон және Елек кәсіпшіліктерінде, Қазақстанның Солтүстік-Шығысындағы Коряков көлдерінде өндірілді. Ол өлкенің өзінде тұтыну үшін, Қазақстаннан тыс жерлерге шығарып сату үшін де өндірілді. Мәселен, 1909 жылы Коряков кәсіпшілігінің өзінде ғана 4 миллион пұтқа жуық тұз өндірілді. Онда 10 мыңнан астам адам жұмыс істейді. Коряков кәсіпшілігінде өндірілген тұз негізінен Батыс және Шығыс Сібірге, сондай-ақ Обь өзеніндегі балық кәсіпшіліктеріне жөнелтіліп отырды. Сондықтан елімізде сапалы йодталған тұз шығаратын кәсіпорындардың аз болуы, ал тұз болса адам өмірінде қаншама пайда әкелетіні менің тақырыбымның өзектілігі болмақ.

Тұздың адам өмірінде, өнеркәсіп, медицинада адамдардың тұзсыз тамақ ішпек түгілі, өмір де сүре алмайтыны ғылыми тұрғыда дәлелденген ақиқат.

Қазір дәрігерлер науқастарға тұз бен қантта шектеу қойғанымен, оларға тұзды мүлдем қолданба деп ешқандай ақыл-кеңес бермейді. Біздің халқымызда «Ет бұзылса, тұз салар, тұз бұзылса, не салар?» деген қанатты сөз бар. Бұл тұз тәрізді қасиетке ие ешқандай заттың әлемде жоқ екендігін де паш етеді.

Ас тұзының ағзаға қажеттілігі жайлы айтатын болсам. Адам ағзасының қалыпты жұмыс істеуі үшін бірден-бір қажетті зат — ас тұзы. Ол тағамдардың дәмін келтірумен бірге тіндердегі қажетті су мөлшерін реттеп, асқазан сөлінде тұз қышқылын түзеді. Ғылыми зерттеу деректеріне арқа сүйесем, адам ағзасында күн сайын тамақ арқылы орташа есеппен 10—15 граммдай ас тұзы сіңіріледі. Тағамда минералды заттардың, олардың ішінде ас тұзының жетімсіздігі әртүрлі ауруларды тудырады. Егерде жануарларды минералды заттардан біржолата айырса, олар көп ұзамай өліп қалады. Өсімдіктер болса, тұзды топырақтан алады [1,2].

Халық арасында «Астың дәмін тұз кіргізер» дейтін нақыл бар. Адам ағзасы мен денсаулығының беріктігін қалыптастыруда тұздың алар орны ерекше екенін мен мектеп аспазшысы Айгуль апаймен жүргізген сұхбатымнан түсіндім. (Қосымша- 2) Адам ағзасының дұрыс қызмет етуі барысында тұз элементі қажетті компоненттердің бірі саналмақ. Оның құрамында ағзадан калийдің, яғни өте зиянды өнімнің шығуына ықпал тудыратын натрий орналасқан. Натрий мен кальцийдің ағзада тең дәрежеде жұмыс істеуі бойымыздағы сұйықтықтың белгілі мөлшерін ұстау арқылы, ұлпадағы су мөлшерін реттеп, қан тамырларының тұрақтылығын сақтайтын көрінеді. Ең бастысы асқазан сөліндегі тұз қышқылының түзілуіне жағдай жасайды. Сол себептен де, әр тұтынушы тұздың $\frac{1}{4}$ бөлігін пайдалану қажет. Бұл алмасу процесінің адам үшін өмірлік маңызы бар. Натрий мен калийдің теңгерімі ағзада сұйықтың белгілі бір мөлшерін ұстап отырады, ұлпадағы судың мөлшерін реттеп, қан тамырларының тұрақты күйін сақтап, маңызды компонент – асқазан сөлінің тұз қышқылының түзілу көзі болып табылады. Натрий – жасушааралық кеңістіктегі басты реттеуші, былайша айтқанда, ол біздің ағзамыздың су-электролиттік балансы үшін жауапты. Сонымен қатар, ол қан ағысының қышқылдық құрамы мен артериялық қысымның деңгейін реттеп отыруға көмектеседі. Дәл сол себептен де тұз адамға оның ішкі органдарының дұрыс жұмыс істеуі үшін қажет [3].

Мен өзімнің жұмысымды зерттеу барысында мектеп медбикесі Гулмира апаймен кездесіп сұхбаттастым. (Қосымша- 2). Ол кісінің айтуы бойынша:

Жас нәрестелер тұзды анасының сүтінен алады.

Тұзды сумен тамақты шайқау — тамаққа, тіске пайдалы.

Мұрын қабынуы және гаймориттерге тұзды сумен шайса өте пайдалы.

1. Басқа және денеге шыққан теміреткіге 10 г мөлшеріндегі тазаланған ас тұзын сірке суына ірітіп жақса, бірден ақ тандақ болып жоғалады.

2. 1-2 г ас тұзын аз мөлшердегі меруерт ұнтағына араластырып, сірке суына ерітіп, ауызды шайқаса, құрт жеген тіс пен босаған тістің түбі қатаяды. Сірке суына ерітіп, ауыз шайқаса, жоғарыдағыдай ем болады.

3. Зиянды жәндіктер шақанда, тиісті мөлшердегі ас тұзын зығыр немесе балға қосып езіп, балшық дәрі жасап, жараға жақса, уытты қайтарады, аурған жерді басады.

4. Ұрылып- соғудан болған немесе буын шығып қайта салғаннан кейінгі ісікті қайтару үшін тұзды езіп, түйе жүніне шылап, ісінген орынға таңады. Мұны сорбақта деп атайды.

5. Іш кірнесі ұстағанда, бір кесе тұзды қазанға қуырады да, дорбаға салып, ішке басып, ыстық өткізеді.

6. Ішектің қызметін күшейтіп, кілегейлі қабаттың сұйықтың шығаруын арттырады. Сөйтіп үлкен дәреттің сыртқа шығуына көмектеседі, белоктың денеге сіңіруін күшейтеді.

Минералды тұздарды адам ағзасы жеген тағам мен ішкен суы арқылы қабылдайды. Адам пайдаланатын барлық табиғи тағамдардың құрамында тұздар кездеседі. Күнделікті тұрмыста ас тұзын табиғи қалпында пайдаланады. «Тұз - астың иманы» деген сөзде терең мағына бар. Тұзсыз астың дәмі татымайды.

Тұз – тісті ағартуда таптырмайтын құрал.

Стоматологке барып, медициналық жолмен тісті ағарту оның эмалін кетіреді деп естідім. Ендеше, ешқандай дәріге жүгінбей-ақ, тісті ағартудың жолы бар ма? Негізінен, тісіңіз ауырмасын әрі маржандай болсын десеңіз, онда алдымен тісті дер кезінде тазалап отыру керек. Ал ағартуға келсек, әрине, оған үй жағдайында қарапайым заттардың көмегімен қол жеткізуге болады. Мәселен, кәдімгі ас тұзының қасиеті өте зор. Себебі күнделікті тісіңізді күніне 3-4 мәрте тұзды сумен шайып отыру оларды маржандай етіп ағартып қана қоймай, күні бойына ауыз қуысын тап-таза етіп сақтайды. Тұзды ерітпей-ақ құрғақтай тіс щеткасымен алып, тісті ысқылауға болады. Тағы бір қарапайым рецепт: жарты шай қасық ас содасына, жарты шай қасық сіркесуын қосып, шымшымдап ас тұзын араластырыңыз да, сол қоймалжың ерітіндіні тісіңізге жағып, 3-5 минут ұстаңыз да, шайып тастаңыз. Әрі арзан, әрі сондай жақсы нәтижеге жеткізетін әдіс сізді стоматологтен құтқаратыны сөзсіз.

Ұзақ уақыт темекі тартқан адамның тісінде сарғайу, тіпті қарайу құбылысы пайда болады. Мұны төмендегі әдіспен тазартуға болады:

Алдымен лайықты мөлшерде қара шекерді ауызға салып, дәмі тістің ұңғыл-шұңғылына сіңгенге дейін он минут сору керек. Онан талшығы қатты тіс шөткісімен екі-үш минут ысқылаған соң, ауызды дайындап қойған тұзды сумен (таза суға аз мөлшерде ас тұзы, тамаққа пайдаланатын содадан елу грамм қосылады) бір-екі минут шайып тастайды. Осылайша ертелі-кеш үзбей бір апта жалғастырса, тіс аппақ боп жарқырайды [4,5].

Әркім йодтың қалыпты өсуге, даму мен тіршілік етуге өмірлік қажеті бар микроэлемент екенін білуі тиіс. Йодтың тапшылығы алқымның ісуіне, яғни

қалқанша бездің үлкеюіне әкеп соқтырады. Егер йод тапшылығының орнын толтырмаса, қалқанша бездің гормондарды өндіру қызметі бұзылады.

Адам ағзасында йодтың 90 пайызы тағам арқылы қабылданады. Йодтың көпшілігі теңіз өнімдерінде (теңіз балығында, балық майында, теңіз орамжапырақтарында) кездескенімен, оны бір шөкім йодталған тұзбен алмастыруға болады. Қазақстанның аумағында табиғи йодтың мөлшері жеткіліксіз болып келеді, сол себептен біздің көптеген отандастарымыз үшін йодпен байытылған тұз пайдалы болып келеді. Адам өз өмірінде бір шай қасығына сиятын 8 грамм йод тұтынатыны есептелген. Негізінен құрамындағы йод ауаға ұшып кетпеуі үшін тұзды қақпағы жабық ыдыста сақтайды. Йодталған тұздың сақталу мерзімі — 6 ай, мұны сатып алған кезде есте сақтаңыз. Йод жарық әсерінен тез бұзылатындықтан, оны дүкеннен герметикалық орамамен сатып алу қажет. Тұздың қорабындағы кішкентай қуыстың өзі оның құрамындағы йодты азайтады.

Өмірде теңіз тұзын косметика ретінде де қолданатындар бар. Егерде бет безеулі болса, оны (бет терісін) теңіз тұзымен емденіз, деп ақыл-кеңес береді бірқатар халық емшілері. Ол үшін 1 шай қасық теңіз тұзын бір стақан жылы суға салып, жақсылап араластыру керек екен. Сосын онымен безеулі бетті жуып, сүртпей кептіреді. Жарты сағаттан соң мұндай бетті жылы сумен жуады. Күніне бір рет бет терісін осылай жуу екінші аптада-ақ өз нәтижесін беретін болады [6].

Тамаққа тұз салып жатып, осы тұздың қайдан келгені туралы ойланбаймыз да. Ал ол жерасты шахтасынан немесе тұзды көлдің түбінен өндіріледі. Тұзды өндіру жұмысы күрделі, ал оны тұрмыста өте көп қолданамыз. Себебі оны тек тамаққа салып қана қоймайды, онсыз сабын, шыны, және бояулар мен дәрілердің кейбір түрлерін дайындау мүмкін емес. Тұз жануарларға да керек. Қорықшылар жануарларға тұз қойып, оларды қосымша қоректендіріп отырады. Жануарлар тұз қойған жерді үнемі тауып келіп жалап тұрады. Үй жануарларына да тұз беріледі. Қазақстанда тұзды негізінен тұзды көлдерден өндіреді. Еліміздің тұз өндіру нарығында 80 жылдық жұмыс тәжірибесі қалыптасқан «Аралтұз» кәсіпорын жылына 400 мың тонна тұтынылатын тұздың барлық түрін өндіреді. Тұз өндірушілер арасындағы кең тараған дилерлік желі – географиялық тұрғыдан бүкіл Қазақстанды 100 пайызға қамтуға, сондай-ақ Орталық Азияның нарығын белсенді түрде жаулап алуға мүмкіндік беруде. «Жақсы қылыш» тұз кен орнын пайдалана отырып, кәсіпорын елімізде өндірілетін барлық тұздың 80 пайызын қамтамасыз етеді. Дегенмен бұл өндірістің шығаратын тұз мөлшері еліміздің барлық халқын қамтамасыз ете алмайды. Сол себепті қазіргі таңда игерілмей жатқан тұздықөлдерді игеріп, сол жерлерден шипажай ашу қажет деп ойлаймын.

Өз ғылыми жобамды қорыта келе айтарым, «Тұз — адамзатқа берілген асыл сый.» Оны қадірлеп, өз мөлшерінде тиімді тұтына білейік. Әйтеуір жаңа туған баланы тұзды суға шомылдырып, денесінің пісіп-жетілуін жақсартудан бастап, тұздың өмірімізде қажетті кезі көп.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Дүниетану: жалпы білім беретін 11 жылдық мектептің 3-сыныбына арналған оқулық /Қ.Аймағамбетова, Н.А.Ким, Г.Д.Мырзақанова, Т.Г.Напалкова.-Алматы: Алматыкітап баспасы,2014.-132б.,сур. ISBN 978-601-01-1710-5
2. Ғаламтор материалдары: Уикипедия — ашық энциклопедиясынан алынған мәлімет, Маңғыстау энциклопедиясы, Алматы, 1997, Қазақ энциклопедиясы I том
3. Мұхиттар мен өзендер –Алматы: «Аруна » баспасы.-32 бет.-Сер.: «Балаларға арналған танымдық энциклопедия» ISBN 9965-26-441-4
4. География және табиғат /Ғылыми педагогикалық журнал/қаңтар-ақпан 2012,№1
5. Зердеңізге тоқыңыз. Жинақ. /Құрастырушы:Т.Б.Әділжан- Көкшетау,2011ж264б ISBN 978-601-80159-8-4
6. Оқушылардың қысқаша анықтамалығы.5-11 сынып.Авторлар мен құрастырушылар: П.И.Алтынов, П.А.Андреев, А.Б.Балжи және басқалары.

ОӘЖ 87.569

АЛМА ЖЕМІСІНІҢ ПАЙДАСЫ

Керімбай Аянат

Ғылыми жетекшісі: Токтамисова Маржан
№69 ЖОББМ, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Изучить разнообразие видов яблони в мире, их общие характеристики. Осознать тот факт, что яблоки являются более целебным и интеллектуальным продуктом, а также исследовать и определить лечебные свойства этого фрукта. Если бы разносторонние свойства яблочного плода, раскрытые полезной для человечества стороной, а также систематизированные лечебные свойства, были бы на должном уровне, молодое поколение, будущее поколение было бы великим, добрым, мудрым.

Summary: To study the diversity of Apple species in the world, their General characteristics. To master the fact that apples are a more curative and intelligent product, and to investigate and determine the medicinal properties of this fruit. If I were the versatile features of the Apple fruit, are disclosed useful for the humanity party, and also systematised medical properties, would be at the proper level, the young generation, the future generation would be great, good, wise.

Алмалар туралы аңыздар, ертегілер, әңгімелер бар. Мен дүкенде алманың әртүрлі сорттарын жиі көремін. Күнделікті дүкеннен алма сатып алғанда оның ір түрін көресің, сол кезде менде: алма қайдан пайда болды? Неліктен оларды жеу керек? Олар адам ағзасына қандай пайда әкеледі? деген сұрақтар қызықтырды. Осы және мені қызықтыратын басқа да сұрақтарға жауаптарды қосымша әдебиеттер мен интернет-ресурстардан табу маған қызық болды.

Неліктен менің анам үнемі алманы біздің отбасымыздың рационына енгізеді? Ол жылына 48 кг алма жеу керек деп санайды, оның 40% - ы өңделген түрінде, ең алдымен шырындар түрінде. Бұған айтарлықтай себептер бар. Дұрыс па, анамның айтқаны? Мен бұл мәселені тереңірек зерттеуді шештім.

Алма тарихы жабайы алма ағашынан басталады (*Pyrus malus*). Ол Орта Азиядан шыққан шығар: Оңтүстік Қазақстан, Қырғызстан, Тәжікстан және Қытайдың Синдзян провинциясы. Жабайы алма ағашынан бүгінде өсірілген алма ағаштарының барлық сорттары шыққан [1,2].

Еуропалық қоныстанушылар жаңа әлемге алма тұқымын әкелді. Алма Жаңа Англияда 1630 жылы өсірілді. Джон Макинтош бүгінде бүкіл әлем білетін алма сорттарын-Макинтош алмаларын тапты.

Алма – біздің отандық жемістеріміздің ең құнды түрі. Жемістердің ішінде бұл біздің күнделікті нанымыз деп айтуға болады. Өйткені, алма жыл бойы бізде дастарханнан түспейді.

Жабайы ағаштардың жемістері ата-бабаларымыздың күнделікті асында айтарлықтай орын алды.

Аңыздарда алма туралы көп айтылады. Құранда Адам мен Хауа жұмақ бағындағы алмаларға азғырылады. Ертегілер мен халық дәстүрлерінде бұл ерекше жеміс жиі айтылады.

Археологиялық қазба жұмыстары кезінде 12 ғасырға жататын қабаттарда алма тұқымдары табылды, ол алманың мәдени шығу тегі. Алманың отаны – Қазақстан екендігін білесіз бе? Білмесеңіз, біле жүріңіздер! Ғалымдардың пікірінше, ғаламшарымыздағы барлық алма атаулының арғы атасы қазақтың жерінде өскен! Алматы қаласының атының шығу тегі де алма атауымен байланысты.

Сәндік алма ағаштарының ерекше сорттары бар. Олар саябақтарға, алаңдарға отырғызылады, көшелермен жеміс үшін емес, безендіру үшін көгалдандырылады. Жеміс дақылдарын өсіру ғылымының негізін қалаушылардың бірі көрнекті орыс ғалымы Мичурин болды. Ол жеміс өсімдіктерінің 300-ден астам түрін жасады. Оның әртүрлілігі, шафран бүгінде бақтарды безендіреді.

Алма мыңдаған сорттарға ие, әртүрлі мөлшерде, құрылымдарда және хош иістерде кездеседі. Алма қабығының түсі жасыл, сары немесе түрлі реңктермен болуы мүмкін. Сары алманың қоңыр дақтары бар, ал қызыл алманың ақ дақтары бар. Алма целлюлозасы сары, ақ немесе кілегей сияқты түрлі түстерге ие. Алманың әртүрлі сорттарында әртүрлі хош иістер бар. Алма құрылымдарында жұмсақтан қатты және қытырлақ болатын көптеген нұсқалар бар [3].

Алма әртүрлі климатқа бейімделген. Салқын климат қызыл алманы бояу үшін қажет. Жалпы, бүкіл әлемде өсірілетін алманың 7500 түрі бар.

Алма ағаштары отырғызғаннан кейін бес жылдан кейін жеміс бере бастайды. Пепин Ньютонның алмалары 1768 жылы Америкадан Лондонға әкелінген алғашқы алма болды

Алма – пектин талшығының үлкен көзі. Бір алмада бес грамм талшық бар. Алма отанының біздің елімізде орналасуы тек бір ғажайып тұжырым деп ойлаған боларсыздар, дегенмен бұл ғылыми дәлелденген дерек. Оксфордтық ботаника профессоры доктор Барри Джунипер және француз зерттеушісі Кэтрин Пэкс бұған дәлел ретінде генетикалық талдамаға негізделген зерттеу жұмысын ұсынады.

Ғылымдағы бұл жаңалық – батыс зерттеушілерінің көпжылдық ізденісінің нәтижесі. Ғалымдар қазірде белгілі барлық алманың сұрыптарына генетикалық талдама жасап, жер бетіндегі алғашқы және, бәлкім, сол Тауратта

айтылатын жұмақтағы алма жемісінің отаны – Қазақстан, дәлірек айтсақ Алмалы шатқалы екендігін мойындады. Бұл мекен сан ғасыр бойына осылай аталып келеді. Алматы қаласының атауы да осы алма жемісінен шыққандығы баршаға мәлім.

Британдық ғалымдар ғаламшарымыздағы алғашқы жеуге жарамды алма жемісі таулы Қазақстанның аумағында теңіз деңгейінен шамамен 2000 метр биіктікте өскендігін анықтады. «Алма тарихы» кітабының авторы Бэрри Джунипердің айтуынша, қазіргі заманғы алманың арғы атасы өзінің «тарихи отанында» әлі де өседі, бірақ оның саны көп емес, ал «Жаннат бағының» жемісін тек білікті мамандардың көмегімен ғана табуға болады.

Ғалымның ойынша, қазақ алмасын алғашқы болып таратқан – аюлар. Адамдар пайда болғанға дейін Тянь-Шань тауларында аюлардың үлкен тайпасы тіршілік еткен, олар балықпен, етпен қоректенген. Сонымен қатар, аюлардың тәттіні жақсы көретіні белгілі ғой, олар ең дәмді, тәтті де нәрлі жемістерді таңдап жеген. Бірақ аюлар тайпасы отырықшы келеді, сол себепті олар мекенінен онша алыстай қоймайды. Ал көшпелілердің қолға үйретілген жылқылары иелерімен бірге батысқа қарай сапар шеккен [4,5].

Адам баласы жылқыны қолға үйреткеннен бастап алма ағашының тұқымдары шартарапқа жайыла бастаған. Ал жабайы жылқыны адамдар алғаш рет, ғалымдардың анықтауынша, Қазақстанда, еліміздің солтүстік аймағында қолға үйреткен. Бұл жануарлар алма жемістерін жеп, оның тұқымдары жылқының қиымен бірге топыраққа түскен, кейін ол жерде алма ағаштары өсіп шыққан. Қола дәуіріне қарай алма жемісі Парсы шығанағына жетіп, бұл аймақта алғаш алма бақтары отырғызылған. Еуропаға алманы римдік легионерлер жеткізген.

Бұған дейін жабайы алманың отаны қазіргі Түркияның аумағында болған деп есептелетін. Бірақ қазіргі таңда ғалымдар жабайы алманы Александр Македонский б.з.д. 328 жылы қазіргі Қазақстан аумағынан тауып, оларды қолдан өсіріп, бақ отырғызу үшін Македонияға алып кеткен деген мәлімдемелер жасауда. Антикалық дәуір хроникаларына сәйкес, ұлы қолбасшы Орталық Азияның қалаларын катапультаармен атқылап, оқ ретінде алма жемісін қолданыпты-мыс. Снаряд ретінде алма ағаштары көп кездесетін Алмалы мекенінде тау бөктерінде өскен жабайы алма ағаштарының жемістері қолданылған деп саналады. Атақты қолбасшы бұл өлкеден әрі бармады, бірақ Ұлы Жібек Жолының бойында тағы бір аңыз қалдырды.

2006 жылы ғалымдар қазіргі алманың 2500-ге жуық сұрыптарына ДНҚ талдауын жасады. Нәтижесінде ғаламшарымыздағы алғашқы алма «Сиверс алмасы» болғандығы анықталды. Айтпақшы, осы бірегей алма ағашы 1796 жылы оған алғаш сипаттама берген Петербург ботанигі Иоганн Сиверстің құрметіне аталған. Сондай-ақ бұл алмаларды Тянь-Шань жабайы алмасы, қырғыз жабайы алмасы (яғни қазақ алмасы, себебі пашталық Ресейде қазақтарды қырғыз деп атайтын болған) деп атаған.

Алмаларды шикі жеген жақсы, өйткені оларды термиялық өңдеу кезінде флавоноидтардың 70% - ы жоғалады. Негізгі пайдалы заттар алма қабығында

және оның астында орналасқан, сондықтан қолданар алдында алманы тазаламаңыз. Жасыл алмада қызыл алмаға қарағанда С дәрумені көп.

Осылайша, алма-адамзат тұтынатын ең әмбебап өнімдердің бірі. Алма жылдың кез-келген уақытында еркін қол жетімді болатын жалғыз жеміс болып табылады, жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, әр отбасының рационына алма қосудың негізгі себептерін анықтауға болады.

Зерттеу жұмысы – мен үшін өзін-өзі танудың, өзін-өзі дамытудың тағы бір көзі болды. Атқарылған жұмыс барысында мен биология және химия саласындағы білімімді кеңейттім. Алма ағаштарының сорттарын зерттеген кезде мен сатуға қандай алма сорттарын әкелетінін білдім, өсіру тарихын білдім. Жұмыстың эксперименттік бөлігін орындау кезінде алмада темір, йод, аскорбин қышқылы көп екенін білдім және мұны мұғалімнің көмегімен тәжірибе жүзінде дәлелдедім. Рас, мен әлі химияны оқымаймын және химиялық білімім жоқ, бірақ мен химия саласындағы білімімді дамытамын. Болашақта алма зерттеу жұмыстарын жалғастырамын [6].

Сонымен, біз күнделікті өмірімізде жиі пайдаланатын алма жемісінің түрлерімен таныстық. Оның адам ағзасына тигілер орасан зор пайдасын білдік.

Алмадан жасалған шырындар да адам ағзасын ауыр металдардан тазартуға, қан бұзылу және жүрек ауруларын емдеуге қолданылады. Алма жемісі тасымалдауға, сақтауға жарамды. Алма жемісінен шырын, тосап, компот, джем, қақ жасалады. Сондай-ақ тамақ, кондитер және иіс су өнеркәсібінде қолданады. Алманы күнделікті тағамға, салаттарға қосып пайдаланады.

Ал алманың құрамында алма қышқылы, май, шекер, силлолоза, таннын қышқылы, алуан түрлі дәрумендер, минералды заттар мол.

Алманың пайдасы көп. Қан қысымын түсіреді, ағзаның радиацияға қарсы күшін арттырады. Алманың қышқыл сорты сусамыр мен семіздікке, ал тәтті түрлері бүйректегі тасты түсіруге көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. М.Бекеева. Алманың пайдасы көп. Егеменді Қазақстан. 2011 ж. №24.3-б.
2. Құлжабаева Г.Ә.;«Өсімдіктер әлемі» оқу-әдістемелік кешені, Жемістер: Дидактикалық материал. - Алматы, 2011. - 16 б
3. Жетісу. Энциклопедия. - Алматы: «Арыс» баспасы, 2004. — 712 бет.
4. Шаңырақ: Үй-тұрмыстық энциклопедиясы. Алматы : Қаз.Сов.энцикл.Бас ред., 1990 ж.
5. Ботаника бойынша оқуға арналған кітап: 5-6 сынып оқушыларына арналған. Д. И. Трайтак. – 2-ші басылым.,. - М.: ағарту, 1985. – 223 б.,
6. Химия. 9 сынып: оқу. үшін общеобразоват. мекеме/О. С. Габриелян.–13-ші басылым.,стереотип.– М.: Дуадақ, 2008.

ӨСІМДІКТЕРДІҢ ТАБИҒАТТАҒЫ БИОЛОГИЯЛЫҚ БАЙЛАНЫСЫ

Курбаналиева З.А., Тәңірберген А.А., Чуманов Ф.Г.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Исходя из научных выводов, в жизни растений существует удивительная закономерность, которая подчиняется времени и биологической частоте. Например, в три часа ночи цветок «козакал «раскрывается, а в половине ночи вновь покрывается обычной кактусовой шелухой, которая называется» Король Ночи". Такое свойство растений было замечено и исследовано в XVIII веке французским астрономом Мэраном. При наблюдении за вращением Земли вокруг своей оси он обнаружил, что некоторые растения в течение суток распускают листья и цветы, а затем повторно покрывают шелуху, что соответствует определенному сроку времени. Ученые думали, что это относится к солнечным лучам, ставили эти растения в темное помещение, где не было света, и наблюдали, как они одновременно взрывают листья и цветы, одновременно закрывая их. Затем они сделали вывод, что» растения имеют систему измерения времени, не связанную с внешней средой".

Summary: Based on scientific conclusions, there is an amazing pattern in plant life that obeys time and biological frequency. For example, at three o'clock in the morning, the kozakal flower opens, and at half past midnight it is again covered with the usual cactus husk, which is called the "King of the Night". This property of plants was noticed and investigated in the XVIII century by the French astronomer Meran. When observing the rotation of the Earth around its axis, he found that some plants spread leaves and flowers during the day, and then re-cover the husk, which corresponds to a certain period of time. Scientists thought that this refers to the sun's rays, put these plants in a dark room where there was no light, and watched as they simultaneously explode leaves and flowers, simultaneously closing them. Then they concluded that "plants have a time measurement system that is not related to the external environment."

Өсімдіктерде де сезім бар...

Ағаш және флораның басқа өкілдері бір-бірімен өзара тиімді қарым-қатынас орнатуға қабілетті. Мұндай позитивті байланыстардың формалары әртүрлі және өте гетерогенді – жанама және уақытша өзара әрекеттесуден бастап, көршімен бірге өмір сүру өмір сүрудің қажетті шарты болған кезде тығыз тұрақты өмір сүруге дейін. Өсімдіктер бір-біріне қалай көмектеседі және қолдау көрсетеді?

Жақсырақ және міндетті

Өсімдік организмдері өзара пайда алатын қатынастарды мутуалистік деп жіктеуге болады (мутуализм – латын тілінен *mutuus* – "өзара"). Әдетте факультативті және міндетті (латын тілінен аударғанда *obligatus* – "ажырамас", "міндетті") мутуализм бөлінеді. Бірінші жағдайда, өзара ынтымақтастық өмір сүруге көмектеседі, бірақ организмдер үшін міндетті емес. Екіншіден, ынтымақтастық екі серіктес үшін де өте маңызды. Егер сонымен бірге бірге өмір сүретін серіктестер бөлінбейтін және бір-біріне тәуелді болса, онда мұндай байланыстар симбиотикалық деп аталады (симбиоз-грек *sym-ден*) [1,2].

Саңырауқұлақ мицелийі мен жоғары сатыдағы өсімдіктердің тамырлары – микориза арасындағы симбиоз кеңінен танымал. Саңырауқұлақ гифалары мен тамыр жасушалары өзара әрекеттескенде, тамыр жүйесінің сору беті бірнеше

есе артады, бұл топырақтан қоректік заттар мен судың қарқынды жеткізілуіне және (нәтижесінде) иесі өсімдіктің жақсы дамуына ықпал етеді. Жауап ретінде саңырауқұлақ өсімдік ағзасынан көмірсулар, дәрумендер, фитогормондар және т.б. алады. Сонымен қатар, микоризальды саңырауқұлақтар өсімдіктер қолданатын көптеген биологиялық белсенді заттарды өздері синтездейді, сіңуі қиын топырақ фосфор қосылыстарын еритін түрге айналдырады, тамырларды потенциалды патогендермен инфекциядан қорғайды және өсімдіктер арасындағы метаболиттердің алмасуына қатысады. Қазіргі уақытта микоризаның түзілуі барлық дерлік гимноспермдерде және көптеген ангиоспермдерде кездеседі. Көптеген өсімдіктер (орхидеялар, алмұрт ағаштары, кейбір Хизер және ағаш) микоризасыз өте нашар дамиды немесе мүлдем дамымайды. Фитоценоздағы тығыз өзара қарым – қатынастың тағы бір классикалық мысалы-атмосфералық азотты сіңіріп, оны жоғары сатыдағы өсімдіктерге қол жетімді пішінге айналдыра алатын азотты бекітетін бактериялармен өсімдіктердің симбиозы (мысалы, бұршақ дақылдары мен мимозалар-зерттелген түрлердің шамамен 90%). Бактериялардың колониялары қожайын өсімдіктің тамыр түктеріне орналасады, бұл тамыр тіндерінің өсуіне әкеліп, қалыңдататын түйіндер түзеді. Осындай "бірге өмір сүру" нәтижесінде бактериялар өсімдік ассимиляттарын алады, ал өсімдіктер тұрақты азотты алады (көбінесе аспарагин түрінде). Әр түрлі ағаштар мен бұталардың тамырларымен ұқсас симбиотикалық қатынастар актиномицеттерді құрайды. Азотты бекітетін микроорганизмдермен Симбиоз серіктес өсімдіктерге азот тапшылығы жағдайында (мысалы, шымтезек батпақтарында немесе құмды жерлерде) сәтті өсуге мүмкіндік береді. Көбінесе жақын өсетін ағаштарда (бір түр немесе бір-бірімен тығыз байланысты) тамырлардың бірігуі байқалады, бұл олардың арасында ылғал, минералды және органикалық заттармен алмасуға мүмкіндік береді. Мұндай симбиоз оларды құрғақшылыққа, аязға, жәндіктердің зақымдалуына және т. б. төзімді етеді. Жеке ағаштардың жер үсті бөліктері өлгенде, олардың сақталған тамыр жүйесін көрші ағаштар пайдаланады, бұл бүкіл топтың өсуі мен тұрақтылығын жақсартады. Кесуден кейін мұндай жағдайларда "тірі" діңгектер пайда болуы мүмкін, олар ұзақ уақыт бойы камбиальды өсуді сақтайды. Тамыр жүйелерінің бірігуі әртүрлі жастағы ағаштарда, сондай-ақ гимноспермдерде де, ангиоспермдерде де анықталды. Көбінесе бұл құбылыс қайың, жасыл күл, емен, қарағаш, қарағай үйеңкі, түрлі қылқан жапырақты ағаштар – қарағай, шырша, балқарағай, шыршада байқалады. Тамырдың өсуі жеміс ағаштарына да тән (алмұрт, алма, кара өрік, тау күлі). Бағбандар өсуді жақсарту және өнімділікті арттыру үшін тамырларды егу арқылы жасанды "көп тамырлы" ағаш жүйелерін жасайды.

Кешкі асқа серіктер

Өсімдіктер қауымдастығында жағымды қарым – қатынастың тағы бір түрі – комменсализм (кеш латын тілінен *commensalis* - "Серік"), онда кейбір өзара әрекеттесетін серіктестер "бірге тұрудан" пайда көреді, ал басқалары бәрібір. Әдетте организмдердің бірі көршісін тіршілік ету ортасы және тамақ көзі ретінде пайдаланады. Қарым-қатынастың ұқсас формалары эпифиттерге,

жүзімдерге, топырақ пен жердегі сапрофиттерге тән. Эпифиттер ағаш діндері мен бұтақтарының бетінде дамиды, оларды тек қоныстану орны ретінде пайдаланады. Осының арқасында олар топырақ бетінде өмір сүретін өсімдіктерден жарық пен қоректік компоненттер үшін бәсекелестіктен құтылады. Паразиттерден айырмашылығы, эпифиттер субстрат өсімдігімен тікелей физиологиялық байланысқа түспейді. Олар өліп жатқан тіндермен және иесі өсімдіктің секрецияларымен немесе фотосинтез арқылы қоректенеді, ал ылғал ауа мен жауын-шашыннан алынады. Көбінесе олардың тамыры саңырауқұлақтармен микоризаны құрайды [3,4].

Біздің ендіктерімізде қатар өмір сүрудің бұл формасы негізінен мүктерге, қыналарға, кейбір папоротниктерге, балдырларға, гүлдерге тән. Шамадан тыс өсу кезінде олар иесінің тіндерінің шіріп кетуіне ықпал етуі мүмкін. Жүзімге әлсіз жылдық немесе көпжылдық сабақтары бар альпинистік өсімдіктер жатады. Жүзім арасында ағаш және шөптесін формалар бар. Олар ағаштар мен бұталарды тірек ретінде пайдаланады және Антенналарды, бағынышты тамырларды, тікенектерді пайдаланып жеткілікті жоғары көтеріледі. Лиана ұзын және үлкен сулы горизонттармен сипатталады, бұл судың едәуір көлемін тәжге жеткілікті биіктікке "айдау" қажеттілігімен байланысты. Ағаш түрлері қуатты тәжді дамыта алады және ұзақ өмір сүруімен ерекшеленеді (мысалы, жүзім 200 жылға дейін өмір сүреді). Лиана әдетте топырақ бетінде шағын аумақты алады, көпшілігінде әдемі гүлдер мен жапырақтар бар, кейбіреулері жеміс береді. Осы қасиеттердің арқасында олар жасанды екпелерде көгалдандыру үшін сәндік өсімдіктер ретінде кеңінен қолданылады. Біздің қоңыржай ендіктерімізде Актинидия, лимонграсс, жүзімнің әртүрлі түрлері, Шырмауық, құлмақ жиі отырғызылады. Сапрофиттер өлі организмдердің органикалық заттарымен қоректену арқылы (ішінара немесе толығымен) өмір сүреді. Негізінен саңырауқұлақтар, бактериялар, актиномицеттер. Гүлді (алмұрт, Орхидея тұқымдасының кейбір өкілдері), мүк, папоротниктер арасында сирек кездеседі. Гетеротрофты қоректенуге көшкен гүлді өсімдіктердің мысалы-қылқан жапырақты ормандардың сапрофиттері-қарапайым қоқыс, жапырақсыз супрагон.

Сапрофиттер орман қауымдастығының өмірінде маңызды рөл атқарады, өлі өсімдік қалдықтарын ыдыратады және күрделі органикалық қосылыстарды қарапайым формаларға айналдырады, осылайша топырақтың құнарлылығын арттырады. Позитивті байланыстардың барлық түрлерін кез-келген өсімдіктер қауымдастығынан табуға болады, өсімдіктердің өзара әрекеттесу формалары өте динамикалық және олардың даму кезеңдеріне, қоршаған орта жағдайларының өзгеруіне және жаңа серіктестердің пайда болуына байланысты өзгеруі мүмкін. Бір өсімдік ағзасы бір уақытта көршілерімен әртүрлі (кейде мүлдем қарама – қарсы) қарым – қатынаста болуы мүмкін: кейбіреулерімен – комменсалистік, басқаларымен-симбиотикалық, үшіншісімен-бәсекеге қабілетті және т. б.

Өсімдіктердің бірге өмір сүруін қолдайтын ынтымақтастық неғұрлым алуан түрлі және ұзаққа созылса, олардың бірге өмір сүруі соғұрлым өнімді

болады. Әдетте, белгілі бір тіршілік ету жағдайларына сәйкес келетін максималды өзара бейімделуі бар түрлердің комбинациясы уақыт өте келе таңдалады. Сондықтан, әдетте, ұзақ мерзімді даму тарихы бар табиғи орман қауымдастықтары адам жасаған (саябақтар, ландшафттық бақтар және т.б.) қарағанда әлдеқайда тұрақты. Өміршең жасанды қалыптастыру

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Торманов Н. Биологияны оқытудың инновациялық әдістері: оқу құралы/Торманов Н., Абылайханова Н.Т.. — Алматы : Казахский национальный университет им. аль-Фараби, 2013. -260 с.
2. Очкур Е., Курманғалиева Ж. Биология. 7- сыныпқа арналған мектеп оқулығы. Мектеп: 2017. -257 б.
3. Асанов Н., Соловьева А.Р., Ибраймова Б., Алина Ж. Биология. ГҚ. 10- сыныпқа арналған мектеп оқулығы. Атамұра: 2019. -288 б.
4. Аблайханова Н.Т., Калыбаева А.М., Паримбекова А.М. Биология. ГҚ. 11- сыныпқа арналған мектеп оқулығы. Мектеп: 2019. -252 б.

ОӘЖ 541.6

**ХИМИЯ ЖӘНЕ БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ
ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ**

Курбаниязова Л.Н.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается использование инновационных технологий в обучении химии и биологии

Summary: The article discusses the use of innovative technologies in teaching chemistry and biology

Қазіргі кезеңдегі шапшаң әрі қарқынды дамып жүріп жатқан жаһандану үрдісі әлемдегі әлемдік бәсекелестікті күшейте түсуде. Тұңғыш Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев Қазақстанның әлемдегі бәсекеге қабілетті 50 елдің қатарына кіру стратегиясы атты жолдауында «Білім беру реформасы – Қазақстанның бәсекеге нақты қабілеттілігін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін аса маңызды құралдарының бірі» деп атап көрсеткен болатын [1].

Қай ұлттың, қай мемлекеттің болмасын рухани дамудың басты тірегі, негізгі қазығы – мектеп болып саналады. Ал мектептің жүрегі яғни жетекшісі – ол мұғалім. Ұстаз қазіргі кезде бәсекеге қабілетті заман талабына сай білім алуға, сонымен қатар шығармашылық жұмыстарға белсенді түрде қатысып, білімі мен білігі жоғары дәрежеде, оқытудың заманауи технологиясын жетік меңгерген жағдайда ғана білікті, білімді тұлға иесі саналады. «Мұғалім – мектептің жүрегі» демей отырып, әрбір мұғалімнің негізгі мақсаты – сабақты жаңа әдістермен қызықтыра отырып, мектеп оқушыларын пәнге деген қызығын арттыру, сабақ сапасын көтеру, оқушылардың талпынысын, танымдығын қалыптастыру. Ең бастысы алған білімін өмірде қолдана білетін, өмір ағымына бейімделуін жеке тұлға қалыптастыру.

Химия сабағын ауылдық мектептерде ақпараттық - коммуникациялық технологияларды тиімді пайдалана отырып, сабақты қызықты өткізудің негізгі талаптарының бірі мұғалімнің үнемі ізденіп отыруы, ұтымды әдіс - тәсілдерді пайдаланып сабақ талаптарына сай қызық және үйлесімді қолдануы, оқыту әдістемесін үнемі жаңартып оқытуына тікелей байланысты.

Қазіргі таңда химия және биология пәндерінің мұғалімдері инновациялық және инновациялық технологияларды сабақ барысында пайдалана отырып, сабақты сапалы, әрі қызықты өтуін жоғары деңгейде ұйымдастырып келеді. Себебі, ақпаратты инновациялық технологияларды қолдану тұлғаның жан - жақта ашылуына, білікті маман болуына жағдай жасайды, шығармашылық ниетін арттырып, жоғары білімді жастар тәрбиелеуге үлес қосады.

XXI ғасыр ақпарат ғасыры болып табылғандықтан адам баласына компьютерлік салаларын жетік меңгеруең басты істердің бірі. Білім берудің негізгі мақсаттарының бірі – білім беру мазмұнын жаңартумен бірге, оқытудың әдіс-тәсілдері мен әр түрлі құралдарын пайдаланудың және қолданудың тиімділігін арттыру болып табылады. Осы мақсатты жүзеге асыруда ақпараттық технологияны пайдалану әдісі маңызды рөл атқарады.

Осы орайда мемлекет Президенті Н.Ә.Назарбаевтың халыққа жолдауындағы «оқу үрдісінде ақпараттық технологияларды білім беру саласын жақсартуда қолданыс аясын кеңейту керек» деген нұсқауды еске ала отырып, сабақта жаңа ақпараттық технологияларды пайдалануға жаппай көшуіміз керек деген жолдау жасаған болатын [2].

Осындай ақпараттық технологияларды сабақта пайдаланудың негізгі мақсаты: Қазақстан Республикасындағы білім орталарын біртұтас білімдік ақпараттық ортаны құру, жаңа ақпараттық технологияларды дұрыс пайдалану Қазақстан Республикасындағы ақпараттық білім беру кеңістігін әлемдік білім беру кеңістігімен сабақтастыру болып табылады.

Осындай көптеген пайдалы жаңа технологиялар соңғы кездері химия пәні сабақтарында ақпараттық технологиялар жиі қолданылып жатыр. Заттардың құрамы мен құрылысының, қасиеттерінің құрылымына тәуелділіктерін, қасиеттері белгілі жаңа заттар мен материалдар алуда, химиялық өзгерістердің заңдылықтарын және оларды басқару жолдарын зерделеу- мектепте химия пәнін оқытудағы негізгі мәселенің бірі болып саналады.

Заттар әлемін яғни олардың құрылысы, құрылымын, бір дара заттың басқа екінші затқа айналуын анықтай отырып, оқушылар практикалық қызмет үшін сапалы білім алуы тиіс. Осындай қондырғылардың күнделікті сабаққа ең қажетті заттары:

- мультимедия кабинеттері
- зертханалық жұмыстар жасап тұру;
- компьютерлер
- сөздік мәліметтер ұсыну

- интернет және осындай көрнекі ақпараттарды пайдалану айқын нәтиже береді.

Осындай сапалы қондырғылар білім алушылардың сабаққа деген қызығушылықтарын арттырып, сабақты бар талпынысымен тыңдауға және алған мәліметтерін дұрыс түсінуге мүмкіндік береді. Білім алушылардың сабаққа деген қызығушылықтарын ояту мұғалімдердің сабақ өткізу тәсілдеріне байланысты, және осы мұғалімнің негізгі мақсаттарының бірі.

Қазіргі таңда оқытудың бірнеше интерактивті әдіс-тәсілдері бар. Педагог ғалым мен сапалы тәжірибелердің бүгінгі даму деңгейінде белгіленіп отырған оқытудың тәсілдерінің бәрін де жақсы игеру қажет.

Әртүрлі белгілі жағдайларға орай ең дұрысын тандап алу қажет және осылардың көптеген жиынтығын түрлендіре отырып ең тиімдісін, үйлесімдісін әртүрлі қызығушылықпен қолдану - сабақтың сапалы әрі қызық өткенінің кепілі болып табылады. Осы ретте мынандай мәселелерге басты назар аударғым келеді.

1. Мұғалім өзінің өткізген сәтсіз сабақтарын өзіндік талдауын жасай отырып, оны қорытындылап, өз кемшіліктерін іздеуге әрекет жасауға талпыну қажет.

2. Білім мен тәрбие беруде оқытушы басқада педагогикалық заттарды пайдалана отырып, өз ынтымақтастығын ұжым арасында дұрыс пайдаланып, ғылыми жаңа ізденістерге сүйене отырып жаңашылдыққа талпыну қажет.

3. Мұғалім өзінің күнделікті әр сабағына шығармашылықпен дайындалуы керек. Өйткені, сабақ-мұғалімнің жемісі, өнері, шығармасы болып саналады. Сондықтан әр сабақты тиімді ұйымдастыра отырып, оқушыны жалықтырмайтындай етіп, қабілетін арттыратындай жағдай туғызуға мұғалім бар күшін салуы қажет.

Сонымен Ақпараттық технология негізінде жеке адамның химия саласынан алған білім сауаттылығы мен жүйесін жоғарылатуға өз көмегін тигізеді. Мысалы: интернеттегі түрлі сайт жүйелері арқылы жоғарғы деңгейдегі материалдарды, ақпараттарды пайдалануға болады. Заман талабына қарай сабаққа телеофндар, түрлі гаджеттер, видеолар, аудио таспалар, түрлі қондырғылары мен телевизорлар, компьютерлерді дұрыс қолдану білім алушының өзіндік білімін және сауаттылығын кеңейтеді. Әсіресе, оқулықтардағы бөлімдерді қорытындылау кезінде білім алушылар өздеріне қажет қосымша материалдар жинап алып, білімдерін кеңейтіп, танымдық белсенділіктерін арттырып қана қоймай, дұрыс және нақты ойлау жүйесін қалыптастыра отырып шығармашылығын дамытады.

Бақылау және мұғалім дайындаған тест тапсырмаларын тапсырады. Қондырғылардың көмегімен оқытудың оң нәтижелерін береді. Ақпараттық мәдениет деп - тек қана компьютермен жұмыс істеуді білу емес, сонымен бірге басқада түрлі қондырғыларды, яғни телевизор, анықтама, сөздіктер сияқты заттарды дұрыс түсініп, қолдану болып табылады. Мысалы, бір ғана химия пәніндегі химиялық формуланың өзінен оқушы өзіне керек көптеген ақпарат ала алады.

Химиялық формула дегеніміз –химия пәнінің ең негізгі мүшесі, тірегі секілді. Маңызды бір бөлігі болып табылады.

Жаңа ақпараттық технологияның негізгі ерекшелігі – бұл оқушыларға өз бетімен немесе бірлескен түрде шығармашылық жұмыспен шұғылдануға, ізденуге, өз жұмысының нәтижесін көріп, өз өзіне сын көзбен қарауына және жеткен жетістігінен ләззат алуға мүмкіндік береді. Ол үшін мұғалім өткізетін сабағының түрін дұрыс таңдай білуі қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Н.Ә.Назарбаев «Қазақстанның әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті 50 елдің қатарына кіру стратегиясы».
2. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы // Алматы 2010.6-б.

ОӘЖ 37:001

**ХИМИЯ ЖӘНЕ БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ
ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ**

Қалмурат Н.М., Тағабай Г.Қ.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан.

Резюме: В статье описаны инновационные технологии обучения химии и биологии

Summary: The article describes innovative technologies for teaching chemistry and biology

Бүгінгі күні кез келген студенттің қолында жұмыс үстелі немесе ноутбук бар екені ешкімге құпия емес және бұл аудиторияда өзіндік немесе ситуациялық жұмыстың басқа форматындағы мүмкіндіктерді ашады. Оқу процесін информатика элементтерімен қамтамасыз ету оқу іс-әрекетінің мазмұнын ішінара өзгертеді, белгілі бір құзыреттерді қысқа мерзімде толығырақ меңгеруге мүмкіндік береді және оқу-тәрбие жұмысын түбегейлі қайта құруға жағдай жасайды [1,2].

Маңыздылығы бойынша біріншілердің бірі - белгілі бір оқу пәні бойынша проекцияда коммуникациялық және ақпараттық технологиялар. Ең алдымен, бұл формада инновациялық қызмет оқу пәндерін информатикамен біріктірумен байланысты екенін атап өткен жөн. Білім беру үдерісін ақпараттандыру мен цифрландырудың әсері бар, бұл білім беру процесін ұйымдастырудың бұл қасиеттері қазіргі заманғы бүкіл қоғамға тән деген берік сенім тудыруы керек.

Мұнда студенттердің оқу пәні бойынша ғана емес, сонымен қатар информатиканың өзінде базалық білімді игеруге бар ұмтылысын пайдалануға болады. Оқу пәнінің жоспарын меңгеру, компьютердің мүмкіндіктерін пайдалану нәтижесінде оқу іс-әрекетінің мақсатына жету барысында бағдарламалық қамтамасыз етудің әртүрлі түрлерінің қажеттілігі туындайды. Бұл тенденция жоғары білім ақпараттық құрамдас бөлікті белсенді дамыту жолына түсуге дайын екендігін және студенттік аудитория үшін тартымды формада білім беру үдерісіне жана қолдау көрсетуді ұсынады.

Нәтижесінде оқытудың әдістемелік негізі ақпараттық технологияны пайдалана отырып оқытудың жаңа бағытын құрайтын элементтерді қамтиды

деп айта аламыз [2]. Оқу жоспарлары оқудың және материалды түсінудің бай бағдарламасы бар сағаттарды басқаша бөлуді қамтуы мүмкін. Оқу пәнін ақпараттандырусыз және компьютерлік техникамен жұмыс істеу дағдыларын меңгермей жұмыс бағдарламасы енді мүмкін емес. Тәжірибе көрсеткендей, коммуникациялық және ақпараттық технологияларды қолдану арқылы барлық жаңалықты үлкен дайындықпен қабылдайтын ашық кеңістік мәртебесін алатын оқу орнының ақпараттық ортасының қолжетімділігі артады.

Бұл қашықтықтан оқытудың әртүрлі нысандарын, вебинарларды, қашықтықтан лекцияларды және көрнекті ғалымдармен кездесулерді қамтуы керек, бұл жастардың көп бөлігін ғылыми ортаға, жоғары ғылыми жетістіктер саласына тарта алады. Оқыту бағдарламаларының цифрлық сапасы мен дизайнының жан-жақты және қолжетімді болуына байланысты білім беру қызметінің тартымдылығы артып келеді. Студенттерді цифрлық модельдер бойынша зерттеу мүмкіндігі қызықтырады, олар оқу және ғылыми-зерттеу іс-әрекеттерін жобалау үшін өз идеяларын алға тарта алады [3].

«Мұғалім-компьютер-оқушы» құрылымын қарастыра отырып, сандық форматта материалды меңгеруде психологиялық жеңілдік сапасы бар. Мұғалім мен оқушының ескі құрылымы біршама ескірген және биология және химия сабақтарында құзіреттілікті қалыптастыруда оңтайлы емес көрінеді. Объективті деректер оқу-тәрбие жұмысының берілу деңгейінің артып келе жатқанын көрсетеді, сонымен қатар цифрлық форматтағы шығармашылық жұмыстар үлесінің артқанын сеніммен айтуға болады. Ақпараттық технологияларды қолданудың мұндай түрлері мұғалімнің жұмысы үшін тартымдылығының жоғары дәрежесіне ие, өнімділік пен сапаны арттырады [3].

Инновациялық технологияның келесі түрі – психологиялық-педагогикалық жобалау. Жұмыстың бұл түрін қолдану аясында пәннің қалыптасу кезеңдері мен оқушы тұлғасын негіздей отырып, оқушылардың жас құрылымы ескеріледі. Ол студент оқу бағдарламаларын ойдағыдай меңгеру және олардың перспективалық ерекшеліктерін білу арқылы оның болашақ кәсіби өміріне бейімделуге көмектесетін дағдылар мен дағдыларды меңгеретіндей етіп жүзеге асырылады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы
“Болашақтың іргесін бірге қалаймыз” Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы, 2011 жыл.
2. «Биолог анықтамалығы» педагогикалық ғылыми-танымдық журнал №1-2016ж.
3. «Химия мектепте» ғылыми –педагогикалық журнал №2 2012 ж.

КӨКӨНІС ДАҚЫЛДАРЫН ӨСІРУДІҢ АГРОТЕХНИКАСЫ

Қуанышбек А.Б., Құралбай Д.О., Жумабекова Т.Н.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В этой статье рассказывается об использовании инновационных технологий в процессе изучения биологии современными школами. При рациональном овладении биологией учителю следует обратить внимание на повышение мотивации учащегося к принятию технологии за счет выбора, выбора и совершенствования технологии обучения.

Summary: This article describes the use of innovative technologies in the process of studying biology by modern schools. When rationally mastering biology, the teacher should pay attention to increasing the motivation of the student to adopt technology through choice, selection and improvement of learning technology.

Еліміздің әр түрлі аймақтарындағы топырақ өңдеу жүйесі климаттың, топырақ құрамының ерекшеліктеріне және жылдың ауа райы жағдайларына қарай құрылуы керек.

Көкөніс дақылдары үшін негізгі топырақ өңдеу түрі - толық түренді соқалармен 28-30 см тереңдікте аудара жырту. Топырақты тұқым себер алдында өңдеу мерзімі тұқым себу және көкөніс отырғызу уақытымен анықталады. Ерте көктемде (ақпан айының аяғы мен наурызда) танап екі ізбен тырмаланады. Танапты көктемде қайта жыртпау керек. Өйткені бұл шара ерте пісетін көкөністер тұқымын себу мен отырғызуды кешіктіреді, сонымен қатар топырақтың құрғауына, түйіршіктер мен кесектердің пайда болуына әкеп соғады, сондай-ақ өсірілетін көкөніс дақылының түсімін кемітіп жібереді.

Тұқым сәуір айында және мамыр айының басында себілетін болса, топырақ тырмаланады және 20-22 см тереңдікте қыртысты қайырусыз жыртылады немесе 15-20 см тереңдікте чизельденеді. Егер тұқым жазда себілетін болса (маусым, онда ерте көктемде танап тырмаланады және қатқакты қопсытып, арам шөптерді жою үшін 1-2 рет жаппай қопсыту жүргізіледі. Содан кейін тұқым себу немесе көшет отырғызу алдында 20-22 см тереңдікте қыртыс қайырусыз жыртылып, тырмаланады. Топырақ өте құрғап кеткен жағдайда жыртар алдында суарылады [1].

Ерте пісетін көкөніс өнімдері жиналғаннан кейінгі жаздық қайталама егіс алдындағы топырақ өңдеу жұмыстары, алдын-ала суарудан, жерді жыртудан және тырмалаудан тұрады. Ұсақ тұқымды дақылдарды (сәбіз, жуа т.б.) көктемде және жазда себер алдында топырақтың құрылымын жақсарту үшін тырмалаумен қатар малалау да қажет.

Асқабақтың агротехникасы. Асқабаққа күннің көзі түсетін, желден қорғалған, топырағы құнарлы, әрі терең құрылымды үлескіні бөледі. Ол көкөністі ауыспалы егісте көң енгізілген қырыққабаттан кейін жемісті жақсы байлайды.

Топырақты дайындау басқа бақша дақылдарынікінс ұқсас. Сүдігер көтергенде бір гектарға 20-25 т шірінді, 3-4 ц суперфосфат және 1 ц хлорлы

калий енгізу ұсынылады. Көктемде топырақ қопсыту 2-3 ц аммиак еслитрасы енгізіледі.

Себуге ірі, жақсы толған тұқым алынады. Тұқымды себуге дайындау қарбыздікіне, қиярдікіне ұқсас [2].

Асқабақты СКГН-6 немесе СКГП-4 тұқым сешкіштерімеі сортына қарай 1,4x1,4 немесе 2,1x1,4 м төсімімен, гектарына 2-3 кг тұқым себеді.

Асқабақтың ең оңтайлы себу мерзімі мамырдың 15-20 жұлдызы.

Асқабақты биік сабақты – жүгері, күнбағыс, сорго дақылдарының ықтырмасында себу жақсы нәтиже береді. Асқабақты күтіп-баптау, қарбыздікіне ұқсас. Өнімділігін көтеру үшін гүлдерін жасанды тозақдандырады, әсіресе салқын ауа райында. Тозаңдандыруды таңертен, алғашқы аналық гүлдері ашылысымен, арасына 1-2 тәулік салып жүргізеді.

Асқабақ жемісінің пісуін жеделдету үшін күзгі бозқырауға шамамен бір ай қалғанда, жемістен жоғары 6-7 жапырағын қалдырып, сабақ өркендерін шырпиды. Вегетация кезеңінде гектарына 500-600 м³ су беріп 6-7 рет суарады. Жемістерін бозқырау түсер алдында жаппай, шіруден сақтау үшін, жеміс сағағымен жинайды.

Жемістерін тауарлы және мал азықтық деп сұрыптайды. Тауарлысына ірісі, өсуі аяқталған, піскендері жатады. Ұсақ, жасылдары малға беріледі. Асқабақ жылы, желдетілетін сайда жақсы пісіп жетіледі. Жемісті құрғақ жайда 5-10°С-та бір-қатармен сөреде сақтайды [3].

Топырақ түзуші жыныстардың, рельефтің, климаттың, өсімдіктердің рөлі, топырақ пен өсімдіктердегі бор, марганец, мырыш, мыс, молибден және кобальттың көші-қоны мен концентрациясындағы топырақтың маңызды физика-химиялық қасиеттері атап өтілді.

Тәжірибелік дақылдар әртүрлі агротехникалық жағдайларда өсіріледі: суарылмаған жерлерде, суару кезінде және қорғалған топырақта және . олар ылғал мен тамақпен әр түрлі қамтамасыз етіледі. Далалық тәжірибелер мен өндірістік сынақтар ауа — райының әр түрлі жылдарында-қатты құрғағаннан ылғалға дейін жүргізілді. Микротыңайтқыштардың барлық қолжетімді түрлері мен нысандары сыналды: микроэлементтерді қоса отырып бір жақты және кешенді тыңайтқыштар, химиялық таза тұздар және жергілікті, құрамында макро - және микроэлементтер бар агрорудтар. Оларды қолданудың әртүрлі әдістері болды: топыраққа қолдану (негізгі, қатардағы, базальды таңу), тұқымдарды суландыру, бүрку және шаңдау арқылы алдын-ала егу, өсімдіктерді тамырдан тыс байыту. Көптеген тәжірибелердегі учаскелердің ауданы үш рет 500 м² және төрт рет қайталанған кезде 100-200 м² құрайды. Қорғалған топырақтағы учаскелердің ауданы 8 м², қайталануы-төрт есе. Микроэлементтер көп жағдайда макро тыңайтқыштар аясында қолданылды. • Тұқымдарды егу алдындағы өңдеу және өсімдіктерді тамырдан тыс қоректендіру үшін микроэлементтердің көзі ретінде химиялық таза тұздар пайдаланылды: бор қышқылы (НЗВ03), марганец сульфаты (МпБ04 • 5Н20), мырыш сульфаты (2пб04 • 7н20), мыс сульфаты (Сисо^ 5н20), кобальт сульфаты (СоБ04 • 5н20) және аммоний Молибден қышқылы (НН4)2мо04 •

4н20). Құрамында макро-және микроэлементтер бар күрделі тыңайтқыштар ниуиф, Винница және Гомель химиялық комбинаттарының эксперименттік зауытынан келді, сонымен қатар негізгі тыңайтқыштардың түйіршіктерін химиялық таза тұздармен сіндіру арқылы сол жерде дайындалды. Туктегі микроэлементтердің концентрациясы негізгі тыңайтқыштың түріне, Өсімдіктердің қоректену сипаттамаларына және оларды өсіру жағдайларына байланысты өзгерді. Қарапайым суперфосфаттағы марганец мөлшері тук массасына 1,55, мырыш—1,25, бор — 0,5 және кобальт — 0,25% болды. Қорғалған топырақта қияр өсіру кезінде қолданылатын нитроаммофоск құрамындағы бор мен мыстың концентрациясы 0,1, ал марганец пен мырыш тук массасына 0,5% құрады Жұмыс барысында 80-нен астам далалық тәжірибе жүргізіледі, 1200 үлгі іріктеліп, талданды, оның ішінде: 514 топырақ, 616 өсімдік және 70 аналық жыныс үлгілері. Топырақтағы микроэлементтердің жалпы құрамы химиялық және спектрлік әдістермен белгіленеді. Топырақтағы микроэлементтердің концентрациясы мен мінез-құлқын анықтайтын факторларды анықтау үшін жалпы қабылданған әдістермен Топырақтың негізгі физика-химиялық қасиеттерін: механикалық құрамын, қарашірікті, қоршаған орта реакциясын және т. б. қосымша конъюгациялық зерттеулер жүргізіледі. Өсімдіктердегі микроэлементтердің құрамы Ринкистің химиялық әдісімен анықталды. Әдетте, олардың саны ескерілді. тауарлық және жанама өнімдерде, ал кейбір жағдайларда өсімдіктердің жекелеген мүшелеріне таралу динамикасы анықталды. Микротыңайтқыштармен жүргізілген тәжірибелердегі нақты түсім әрбір мөлдектің барлық ауданынан тауарлық өнімді өлшеу арқылы ескерілді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Агрохимия и система применения удобрений : учебно-методическое пособие для студентов вузов/ С. Ф. Шекунова ; УО "БГСХА" ; 2016. - 258 с.
2. Баздырев, Г. И. Интегрированная защита растений от вредных организмов: учебное пособие для магистров, обучающихся по направлению "Агрономия" / ИНФРА-М, 2014. - 302 с.
3. Ключков, П. Новицкий, А. Маркевич: техническое будущее защиты растений / Наше сельское хозяйство. - 2017. - N 23.

ОӘЖ 546.47

АНАЛИТИКАЛЫҚ ХИМИЯДАҒЫ САНДЫҚ ЖӘНЕ САПАЛЫҚ ТАЛДАУ

¹Құралбай Динара Оспанбайқызы, ²Бекмуратова Айдай Кочкорбаевна
¹«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан, ²И.Арабаева атындағы Қырғыз мемлекеттік университеті, Бишкек қ., Қырғызстан

Аналитическая химия — наука об определении химического состава веществ и материалов, т.е. о методах и средствах химического анализа. Химический анализ делится на виды: элементный анализ, вещественный анализ, молекулярный анализ, изотопный анализ и в некоторых случаях – структурно-групповой анализ. Различают качественный анализ (идентификация) и количественный анализ.

Analytical chemistry is the science of determining the chemical composition of substances and materials, i.e. methods and means of chemical analysis. Chemical analysis is divided into

types: elemental analysis, material analysis, molecular analysis, isotope analysis and, in some cases, structural group analysis. There are qualitative analysis (identification) and quantitative analysis.

Аналитикалық химияның алдында маңызды және нақты міндет түр — зерттелетін заттардың сапалық және сандық құрамын анықтаудың тиімді әдістерін таңдау. Тапсырмаға байланысты әдістер талаптарға сай болуы керек:

- дәлдік;
- селективтілік;
- жеделдік;
- аналитикалық компонент;
- сезімталдық.

Аналитикалық химияның ғылым ретінде дамуы алхимиядан бастау алады, ол адамдардың қоршаған заттардың құрамын және олардың бір-біріне айналу механизмдерін анықтауға деген ұмтылысының арқасында пайда болды. Зерттеудің қарабайыр әдістері біртіндеп қазіргі ғылымдардың жетістіктеріне сүйене отырып, зерттеу мақсатын жаңасына бере отырып, өткенге айналды. Бүгінгі таңда кейбір талдаулар автоматты түрде жүргізіледі, екінші бөлігі үшін математикалық және физикалық әдістер әзірленді.

Бұрын болған практикалық әзірлемелерге болып жатқан реакциялардың теориялық негіздемесі қосылды. Осылайша Физикалық химия пайда болды — электролиттер теориясын және олардың диссоциациясын, ерітінділер теориясын, химиялық тепе-теңдік постулаттарын және т. б. ашқан ғылым.

Осылайша, бүгінгі таңда аналитикалық химияны зерттеу пәні адам өмірінде қолданылатын материалдардың химиялық құрамы, сонымен қатар оны зерттеудің қолданыстағы әдістерінің ішінен ең дұрыс және сенімді болып табылады [1].

Химиялық талдау міндеттері

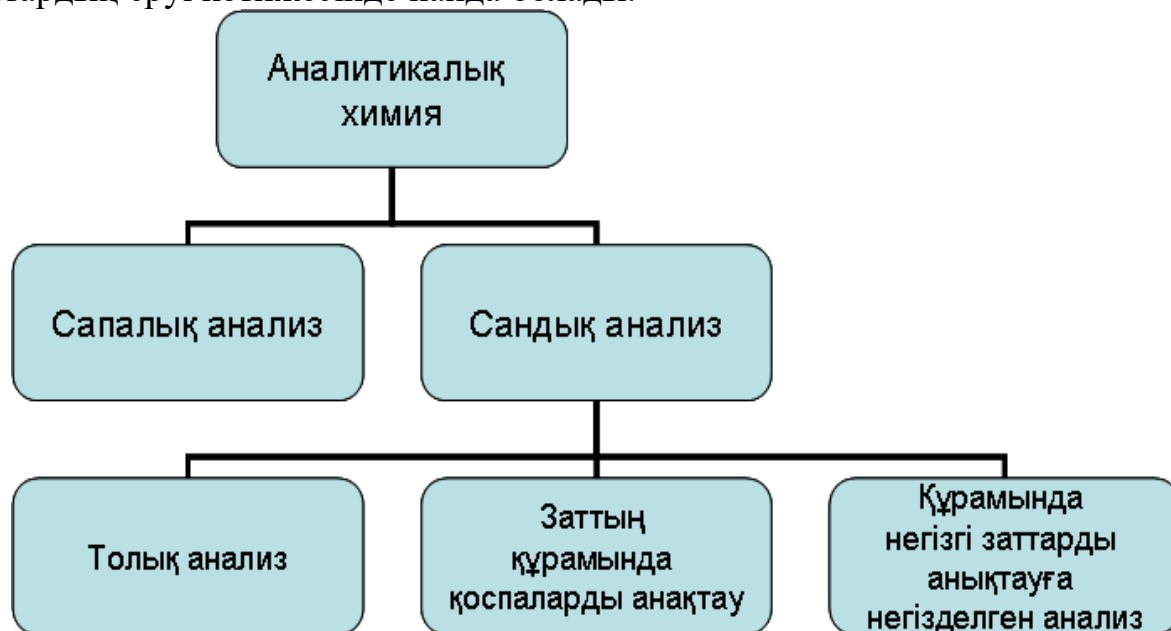
Химиялық талдау механизмі сынамада белгілі бір элементтерді анықтауға, олардың саны мен қатынасын анықтауға бағытталған. Заттар мен олардан жасалған заттардың химиялық және физикалық қасиеттері осыған байланысты. Шикізаттың сандық және сапалық құрамына тиісті түзетулер енгізе отырып, адам оңтайлы параметрлер мен сипаттамаларға қол жеткізеді.

Бүгінгі таңда ғалымдар элементтік, материалдық, молекулалық талдаумен, сондай-ақ заттарды изотоптық құрамы деңгейінде зерттеумен айналысады. Жекелеген жағдайларда құрылымдық-Топтық зерттеу жүргізу қажет. Осындай әдістердің нәтижесінде зерттелетін Сынамадағы заттарды толық немесе ішінара сәйкестендіруге қол жеткізіледі, көрінетін қасиеттерге нақты әсер ететін қоспаларды анықтайды. Мысал ретінде металл өнімдерінің коррозияға әр түрлі сезімталдығы, химиялық реагенттерге төзімділігі, беріктік кедергісінің төмендеуі келтірілген.

Химиялық құрамы бойынша тек металл қоспалары ғана талданбайды. Зерттеудің бұл әдісі атмосфералық ауаға, тамақ өнімдеріне, ауыз суға, ашық су қоймаларының суларына, топыраққа, тұрмыстық химия заттарына, киімге және т. б. қолданылады.

Атмосфералық ауада химиялық қоспалардың болуы белгілі бір химиялық өндірістік процестер нәтижесінде оны сапасыз тазартуды көрсетеді. Азық-түлік өнімдеріндегі кейбір химиялық элементтердің мөлшері (мысалы, ауыр металл тұздары) оларды тұтынуға қауіпті етеді.

Көбінесе жер асты суларындағы қоспалардың рұқсат етілген концентрациясынан асып түседі, бұл жер астында жатқан геологиялық қабаттардың еруі нәтижесінде пайда болады.

Сызбанұсқа 1. Аналитикалық химия: сандық және сапалық талдау

Адамды жасанды және табиғи ресурстарды қауіпсіз пайдалану тек экологтардың ғана емес, сонымен қатар химия өнеркәсібі мамандарының да, химик ғалымдардың да міндеті. Синтезделген заттардың қасиеттерін білу үшін химиялық реакцияларды зерттеу оларды қолдануды мүмкіндігінше пайдалы, ыңғайлы, қауіпсіз ету дегенді білдіреді.

Аналитикалық химия бөлімдері

"Аналитикалық химия" ұғымында сапалық және сандық талдау сияқты бөлімдер ерекшеленеді. Алайда, мұндай бөлуді шартты деп жіктеу керек, өйткені Анықталмайтын зат қолданылатын құрылғы анықтайтын шектен төмен мөлшерде болуы мүмкін. Екінші жағынан, заттың құрамына қандай компоненттер кіретінін ғана емес, сонымен қатар қандай пропорцияда екенін білу әрдайым маңызды. Бұл оның физикалық көрсеткіштері мен қасиеттеріне әсер етеді.

Сапалы талдау

Сапалы талдау процесі зерттелетін үлгіде компоненттің болуын анықтауға бағытталған. Ол сонымен қатар қосу формасын нақтылауды қамтиды.

Сапалы талдаудың мәні:

Компоненттердің болу фактісін сенімді анықтау (молекулалар, атомдар немесе иондар деңгейінде).

Оны компонент ретінде анықтау және пішінді анықтау.

Зерттелетін материалда қандай химиялық зат бар екенін анықтау үшін оның қасиеттері туралы ақпарат жинау керек. Бұл жағдайда аналитика бастапқы заттың қасиеттерін ғана емес, сонымен қатар реакциялар нәтижесінде пайда болған заттарды да қызықтырады.

Мұндай талдау механизмі мыналарды қамтиды:

- физикалық форманы анықтау (бұл сұйық, газ тәрізді немесе қатты);
- органолептикалық қасиеттері (түсі, иісі, дәмі және т. б.);
- белгілі бір реактивтермен өзара әрекеттесу кезіндегі "мінез-құлық".

Үшінші компонент-бұл химиялық реакция, ол дымқыл немесе құрғақ жолдармен жүруі мүмкін [2].

Ылғал жол еритін зат (белсенді принцип) және еріткіш бар ерітіндідегі реакцияны білдіреді. Сапалы талдау үшін (компоненттердің нақты салмағын анықтамай) дымқыл реакциялар қарастырылады, олардың нәтижесінде әдеттегі сезім органдарының (көру, иіс, дәм және т.б.) көмегімен байқалатын өзгерістер болады. Бұл жағдайда ерітіндінің түсінің өзгеруі, ерімейтін шөгінділердің түсуі, газ тәрізді заттардың шығарылуы мүмкін.

Химиялық реакцияны сапалы жүргізу үшін қажетті жағдайларды (температура, жылу, жарық, катализатордың болуы және т.б.) сақтау керек. Уақыттың немесе көлемнің жетіспеуі мүмкін.

Құрғақ жол заттардың ерігіштігін, жалынның түс сипатын өзгерту қабілетін, өзгергіштігін, тотығуға немесе тотықсыздануға бейімділігін анықтау үшін қолданылады. Көбінесе жалынның жарқыл әдістері қолданылады.

Тотығу қасиеттері балқытылған боракс көмегімен зерттеледі. Құрғақ талдаудан өткен зат боракс шарларына енгізіліп, қыздырылады.

Сандық талдау

Сынамада массалық үлестер, концентрациялар, ерекше ауырлық немесе компоненттерді бекітудің басқа әдістері анықталатын талдау Түрі сандық деп аталады. Практикалық тұрғыдан алғанда, бұл неғұрлым айқын және іс жүзінде талап етілетін теориялық материал. Ғалымдар олардың қауіпсіздігі мен беріктігін тексеру үшін заттардың сандық сипаттамаларын бағалаудың жаңа формаларын іздеуді тоқтатпайды.

Алайда, мұндай жұмысқа кірісе отырып, маман әрқашан зерттелетін затты құрайтын компоненттер жиынтығын, сондай-ақ оларды сандық бағалау әдістерін ұсынады.

Сандық талдау бөлімі екі бағытта жұмыс істейді: салмақ және көлем. Салмақ индикаторы ерімейтін тұнбаны бөлуді және оны өлшеуді қажет етеді. Қажет болса, келесі әрекеттер есептеу арқылы жасалады. Көлем әдісі көлем бірліктерін өлшеуден тұрады.

Химиялық сандық талдау келесі әдістерге негізделуі мүмкін:

Электролиттік (металдарды бөліп алу үшін электролизді пайдалана отырып).

Колориметриялық (ерітінділердің түстерін белгілі бекініс пен іздеумен салыстыруға негізделген).

Газды талдау (арнайы құрылғылар қолданылады, мысалы, газ хроматографтары, онда әртүрлі компоненттер — газдар жалында әр түрлі жарқырайды).

Органикалық (зерттеу барысында органикалық заттар көмірқышқыл газы мен суға жағылады, содан кейін реакция нәтижелері бойынша С және Н₂ бастапқы құрамы анықталады.

Тағы бір әдіс бар — медициналық. Оның мақсаты-әртүрлі органикалық сұйықтықтардың құрамына тиімді бақылау орнату: қан, зәр, қақырық, сілекей [2].

Сандық талдау әдістерінің жіктелуі көбінесе кросс-зерттеулерді қарастырады. Сонымен қатар, тамақ өнімдерін, ауыз суды зерттеу, ауруларды диагностикалау кезінде клиникалық зерттеулер жүргізіледі.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Аналитическая химия. Химические методы анализа: учебник и практикум для ВУЗов / Ф.Ж.Абилканова. – Алматы.: Издательство Бастау, 2018. – 288 с.

2. Вершинин В.И. Основы аналитической химии: уч. пособие / В.И.Вершинин, И.В.Власова, И.А.Никифорова; ОмГУ. – Омск: Изд-во ОмГУ, 2007. – 592 с.

ОӘЖ 37.0

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЖҮЙЕ ТҮСІНІГІ, МӘНІ, ТҮРЛЕРІ МЕН ДЕҢГЕЙЛЕРІ

Матлабханова О.Б., Үсенова А.А., Файзуллаева Р.Э., Абдикадинова У.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Экосистема, или экологическая система (от др.-греч. οἶκος — жилище, местопребывание и σύντημα — «целое, составленное из частей; соединение») — основная природная единица на поверхности Земли, совокупность совместно обитающих организмов (биотических) и условий их существования (абиотических), находящихся в закономерной взаимосвязи друг с другом и образующих систему.

Одно из основных понятий в науке Экология. Это биологическая система, состоящая из сообщества живых организмов (биоценоз), среды их обитания (биотоп), системы связей, осуществляющей обмен веществ и энергии между ними.

Summary: An ecosystem, or ecological system (from other Greek. οἶκος - dwelling, residence and σύντημα — "a whole made up of parts; a compound") is the main natural unit on the Earth's surface, a set of jointly living organisms (biotic) and their conditions of existence (abiotic), which are in a natural relationship with each other and forming the system.

One of the basic concepts in science is Ecology. This is a biological system consisting of a community of living organisms (biocenosis), their habitat (biotope), a system of connections that carries out the exchange of substances and energy between them.

Экожүйеге бір-бірімен және оларды қоршаған жансыз ортамен (климат, топырақ, күн сәулесі, ауа, атмосфера, су және т.б.) белгілі бір дәрежеде өзара әрекеттесетін барлық тірі организмдер (өсімдіктер, жануарлар, саңырауқұлақтар және микроорганизмдер) кіреді. Экожүйенің мәні

Экожүйеде әр организмнің өз орны немесе рөлі болады.

Шағын көлдің экожүйесін қарастырыңыз. Онда сіз микроскопиялықтан бастап жануарлар мен өсімдіктерге дейін тірі организмдердің барлық түрлерін

таба аласыз. Олар су, күн сәулесі, ауа сияқты жансыз табиғатқа, тіпті судағы қоректік заттардың мөлшеріне байланысты. (Тірі организмдердің бес негізгі қажеттілігі туралы көбірек білу үшін мына жерді басыңыз).

Көл экожүйесінің схемасы

Экожүйеге "бөтен" енгізілген сайын (тірі зат немесе температураның жоғарылауы сияқты сыртқы фактор) апатты салдарлар болуы мүмкін. Бұл жаңа организм (немесе фактор) өзара әрекеттесудің табиғи тепе-теңдігін бұзып, табиғи емес экожүйеге зиян келтіруі немесе бұзуы мүмкін болғандықтан орын алады. Әдетте, экожүйенің биотикалық мүшелері абиотикалық факторларымен бірге бір-біріне тәуелді. Бұл бір мүшенің немесе бір абиотикалық фактордың болмауы әсер етуі мүмкін дегенді білдіреді. Масштабқа байланысты экожүйе түрлері:

Микроэкожүйе – тоған, шалшық, ағаш діңі және т. б. сияқты шағын масштабтағы экожүйе.

Мезоэкожүйе-орман немесе үлкен көл сияқты экожүйе.

Биом. Өте үлкен экожүйе немесе ұқсас биотикалық және абиотикалық факторлары бар экожүйелер жиынтығы, мысалы, миллиондаған жануарлар мен ағаштар бар бүкіл тропикалық орман және әртүрлі су объектілері. Экожүйелердің шекаралары нақты сызықтармен белгіленбеген. Оларды көбінесе шөлдер, таулар, мұхиттар, көлдер мен өзендер сияқты географиялық кедергілер бөледі. Шекаралар қатаң белгіленбегендіктен, экожүйелер бір-бірімен біріктіріледі. Сондықтан көлде өзінің ерекше сипаттамалары бар көптеген шағын экожүйелер болуы мүмкін. Ғалымдар мұндай араластыруды "Экотон" деп атайды.

Пайда болу түрі бойынша экожүйелердің түрлері::

Жоғарыда аталған экожүйе түрлерінен басқа, табиғи және жасанды экологиялық жүйелерге де бөліну бар. Табиғи экожүйені табиғат (орман, көл, дала және т.б.), ал жасанды экожүйені адам (бақ, үй учаскесі, саябақ, өріс және т. б.) жасайды.

Экожүйелердің түрлері

Экожүйелердің екі негізгі түрі бар: су және жер үсті. Әлемдегі кез-келген басқа экожүйелер осы екі санаттың біріне жатады.

Орман экожүйелері

Бұл салыстырмалы түрде шағын кеңістікте өмір сүретін өсімдіктердің көптігі немесе көптеген организмдері бар экожүйелер. Осылайша, орман экожүйелерінде тірі организмдердің тығыздығы өте жоғары. Бұл экожүйедегі шамалы өзгеріс оның бүкіл тепе-теңдігіне әсер етуі мүмкін. Сондай-ақ, мұндай экожүйелерде фаунаның көптеген өкілдерін кездестіруге болады. Сонымен қатар, орман экожүйелері бөлінеді: Тропикалық мәңгі жасыл ормандар немесе тропикалық жаңбырлы ормандар: жылына орташа жауын-шашын мөлшері 2000 мм-ден асатын тропикалық ормандар. Олар әртүрлі биіктікте орналасқан биік ағаштар басым болатын тығыз өсімдіктермен сипатталады. Бұл аумақтар жануарлардың әртүрлі түрлеріне арналған баспана болып табылады.

Тропикалық жапырақты ормандар: ағаштардың алуан түрлілігімен қатар, бұталар да осы жерде кездеседі. Орманның бұл түрі планетаның көптеген бұрыштарында кездеседі және флора мен фаунаның көптеген өкілдерінің үйі болып табылады.

Қоңыржай мәңгі жасыл ормандар: ағаштардың саны өте аз. Мұнда жыл бойы жапырақтарын жаңартатын мәңгі жасыл ағаштар басым.

Жапырақты ормандар: жауын-шашын жеткілікті ылғалды қоңыржай аймақтарда орналасқан. Қыс айларында ағаштар жапырақтарын Төгеді.

Тайга: тундраның табиғи аймағының алдында орналасқан тайга анықталады [1].

Тау экожүйелері

Таулы аймақ көптеген жануарлар мен өсімдіктерді табуға болатын әртүрлі тіршілік ету ортасын қамтамасыз етеді. Биіктікте, әдетте, тек альпілік өсімдіктер өмір сүре алатын қатал климаттық жағдайлар басым болады. Биік тауларда тұратын жануарлардың суық ауа райынан қорғау үшін қалың пальтолары бар. Төменгі беткейлер әдетте қылқан жапырақты ормандармен жабылған

Су экожүйесі-су ортасында орналасқан экожүйе (мысалы, өзендер, көлдер, теңіздер және мұхиттар). Ол су флорасын, фаунаны, сондай-ақ судың қасиеттерін қамтиды және екі түрге бөлінеді: теңіз және тұщы су экологиялық жүйелер.

Теңіз экожүйелері

Теңіз экожүйелері-жер бетінің шамамен 71% - алып жатқан және планетаның 97% суын қамтитын ең үлкен экожүйелер. Теңіз суында еріген минералдар мен тұздардың көп мөлшері бар. Теңіз экологиялық жүйесі:

Мұхиттық (континенттік қайраңда орналасқан мұхиттың салыстырмалы түрде таяз бөлігі);

Профундальды аймақ (күн сәулесімен енбейтін терең теңіз аймағы);

Бентальды аймақ (төменгі организмдер мекендейтін аймақ);

Тыныс алу аймағы (төмен және жоғары толқындар арасындағы орын);

Өзен сағалары;

Маржан рифтері;

Тұзды батпақтар;

Химосинтетикалық бактериялар қоректену базасын құрайтын гидротермиялық саңылаулар. Организмдердің көптеген түрлері теңіз экожүйелерінде өмір сүреді, атап айтқанда қоңыр Тұщы су экожүйелері

Теңіз экожүйелерінен айырмашылығы, тұщы сулар жер бетінің 0,8% - охватыв ғана қамтиды және әлемдегі жалпы су қорының 0,009% құрайды. Тұщы су экожүйелерінің үш негізгі түрі бар:

Тұрақты: бассейндер, көлдер немесе тоғандар сияқты ағын жоқ сулар.

Ағындар: ағындар мен өзендер сияқты жылдам қозғалатын сулар.

Сулы-батпақты жерлер: үнемі немесе мезгіл-мезгіл су басқан топырақ бар жерлер.

Тұщы су экожүйелері бауырымен жорғалаушылар, қосмекенділер және әлемдегі балық түрлерінің шамамен 41% мекендейді. Жылдам қозғалатын суларда әдетте еріген оттегінің жоғары концентрациясы болады, осылайша тоғандар мен көлдердің тұрақты суларына қарағанда биологиялық әртүрлілікті сақтайды.

Бет пен мойындағы папилломалар? Бұл рецепт сізді 6 күнде олардан құтқарады

Қараша айында қанша ақша алатыныңызды біліңіз. Туған күнін басыңыз

Бұл шпондар кірістірілген жаққа қарағанда 70 есе жақсы және бір тиын тұрады!

Бағдаршам сатушысы бір аптада миллион табыс тапты! Күн сайын..

Экожүйе тірі организмдерден (биоценоз) және олардың жансыз ортасынан (абиотикалық немесе физика-химиялық) тұратын табиғи функционалды экологиялық бірлік ретінде анықталады, олар өзара әрекеттеседі және тұрақты жүйені жасайды. Тоған, көл, шөл, жайылымдар, шабындықтар, ормандар және т.б. экожүйелердің кең таралған мысалдары болып табылады.

Экожүйеде кездесетін тірі заттар, соның ішінде өсімдіктер, жануарлар және микроорганизмдер (бактериялар мен саңырауқұлақтар) биотикалық компоненттер болып табылады. Олардың экологиялық жүйедегі рөліне сүйене отырып, биотикалық компоненттерді үш негізгі топқа бөлуге болады: Өндірушілер органикалық заттарды бейорганикалық заттардан күн энергиясын пайдаланып шарады;

Тұтынушылар өндірушілер өндіретін дайын органикалық заттармен қоректенеді (шөпқоректілер, жыртқыштар және барлық қоректілер);

Редуценттер. Тамақ үшін өндірушілердің (өсімдіктердің) және тұтынушылардың (жануарлардың) өлі органикалық қосылыстарын бұзатын және олардың метаболизмінің жанама өнімдері ретінде түзілетін қарапайым заттарды (Бейорганикалық және органикалық) қоршаған ортаға шығаратын бактериялар мен саңырауқұлақтар.

Бұл қарапайым заттар биотикалық қауымдастық пен экожүйенің абиотикалық ортасы арасындағы циклдік метаболизм арқылы қайта өндіріледі

Жеке тұлға - Жеке тұлға-кез-келген тіршілік иесі немесе организм. Жеке адамдар басқа топтардың адамдарымен көбеймейді. Өсімдіктерден айырмашылығы, жануарлар бұл ұғымды білдіреді, өйткені флораның кейбір мүшелері басқа түрлермен қиылысуы мүмкін. Жоғарыда келтірілген схемада алтын балықтың қоршаған ортамен әрекеттесетінін және тек өз түрлерінің өкілдерімен көбейетінін байқауға болады [2].

Халық - Популяция-белгілі бір уақытта белгілі бір географиялық аймақта өмір сүретін осы түрдің даралар тобы. (Мысал ретінде алтын балық және оның түрлерінің өкілдері). Популяцияға пальто/көз/тері түсі және дене өлшемі сияқты әртүрлі генетикалық айырмашылықтары болуы мүмкін бір түрдің даралары кіретінін ескеріңіз.

Қоғамдастық - Қауымдастық белгілі бір аумақтағы барлық тірі организмдерді қамтиды, қазіргі уақытта. Онда әр түрлі тірі организмдердің популяциясы болуы мүмкін.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Бартенева Т. П., Ремонтов А. П. Использование информационных компьютерных технологий на уроках биологии. Международный конгресс «Информационные технологии в образовании». – Москва, 2003.

2. Булычева М. Б. Использование информационных и коммуникативных технологий на уроках биологии // Биология в школе. – 2008. – № 16

ОӘЖ 78.459

БАЛАЛАРҒА АРНАЛҒАН ЕМДІК МАССАЖ ЖӘНЕ ЕМДІК ЖҰЗУ

Махаш Гүлназым

Ғылыми жетекшісі: Медетова Ж А
№69 ЖОББМ, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В научной работе рассматриваются о лечебном массаже и лечебном плавании для детей. Работа состоит из вводной, основной, заключительной части и списка использованной литературы. Во введении дается краткая информация о целях и задачах, актуальности и значении научной работы. Основная часть состоит из трех разделов. Целью работы является ознакомление с видами лечебного массажа и лечебного плавания.

Summary: The scientific work deals with therapeutic massage and therapeutic swimming for children with disabilities. The work consists of an introductory, main, final part and bibliography. The introduction provides brief information about the goals and objectives, the relevance and significance of the scientific work. The main part consists of three sections. The aim of the work is to familiarize with the types of therapeutic massage and therapeutic swimming treatment of children with limited capabilities.

Биология пәнінде «Балаларға арналған емдік массаж және емдік жүзу» тақырыбы ерекше орын алады. Балаларға арналған емдік массаж және емдік жүзу түрлерімен білім алушыларды таныстыру, білім алушылардың бойындағы қазақтың емдік қасиеті бар өсімдіктеріне деген білімі мен дағдысын қалыптастыруға көмек береді.

Бүгінде жаһандану заманында жас ұрпаққа әлемдік стандартқа сәйкес білім беру мәселесі республикамызда ғылыми-педагогикалық тұрғыда ізденіспен әлемдік жинақталған тәжірибеге, отандық қол жеткен табыстарды саралай отырып, ұлттық ерекшеліктерді ескере, оқыту мен тәрбелеуді жаңаша ұйымдастыру көкейкесті мәселе болып отыр. Осыған орай ғылыми техникалық прогрессия дамыған уақытта компьютер көмегімен есепті шешу технологиясының ерекшеліктері туралы сөз қозғамақпыз. Келешектің кез келген маманы компьютерді өз жұмысында тиімді пайдаланғысы келсе, онда ол өз саласы бойынша алға қойылатын проблемаларды тұжырымдай алуы тиіс.

Біз «Балаларға арналған емдік массаж және емдік жүзу» тақырыбын дене шынықтыру пәнінде оқытуды жолдары мен мазмұны туралы ой бөлісеміз.

Қазіргі таңда, әдеттегідей, білім алушылар үшін мектептегі оқулықтар мен басқа да оқу құралдарындағы күрделілігі білім алушылар санасына денсаулығында зерде бұзылыстары бар балаларға арналған емдік массаж және емдік жүзу туралы білуге қиындықтар тудырады [1].

Бұл жұмыста білім алушы денсаулығында кемістігі бар балаларға арналған емдік массаж және емдік жүзуге тоқталған. Білім алушы зерттеу жұмысын жаза отырып өзінің денсаулығында зерде бұзылыстары бар балаларға арналған емдік массаж және емдік жүзуге аса қызығушылықпен қарайтынын, замана талқысынан өтіп, өңі өзгерген де сөлі қалған, атадан балаға мұраға қалған, жүрек қылының пернесі - ауызекі тараған емдік қасиеті бар өсімдіктерді жинап, оларға сипаттама берген. Бұл берілген жұмысты дене шынықтыру пәнінен қосымша сабақтарда білім алушылардың пәнге деген қызығушылықтарын арттыра отырып, логикалық ойлау қабілеттерін кеңінен дамытуға қолдануға болады деген ұсыныс жасаймын.

Баланы шынықтырудың дәстүрлі әдістері өткен ғасырдың 80 – жылдарында ескіріп қалып қойды және қайта қажет етеді. Бала денесін шынықтырудың ғылыми – әдістемелік түпнұсқасын қайта құрып, өсіп келе жатқан ұрпақтың дене шынықтыру әдістемесін жаңарту керек.

Массаж артикуляциялық бұлшықеттердің тонусының бұзылысы байқалған жағдайда қолданылады. Перифириялық сөйлеу тілінің аппаратының бұлшықеттерінің күйін өзгерте отырып, ол нәтижесінде сөйлеуді жақсартуға негіз болады.

Логопедиялық массажды өткізуге қарсы көрсетілімдер.

- Логопед пен баланың терісінің іріңді және саңырауқұлақ аурулары
- массаж жасалатын дененің бөлігіндегі гематома
- туберкулездің белсенді формасы
- қан мен қан тамырлары аурулары
- тамырлардың тромбылары
- онкологиялық аурулар
- жұқпалы жаралар
- фурункулез
- гиперсезімталдылық
- эпилепсия
- эписиндромы бар балалар (сақтықпен қолдану керек)әсіресе, бала жылаған кезде, айқайлаған кезде
- егер балада тамақ ауруларымен ауырған болса, жазылғаннан 10 күннен кейін массаж жасалмауы керек.
- конъюнктивит.

Жүзу – адам организмінің тепе-теңдікте өсуін жан-жақты қалыптастыратын спорт түрінің бірі. Жүзу дағдылары балаларға да, ересектерге де күнделікті өмірде қажетті.

Сол сияқты жүзудің емдік қасиеті де маңызды. Дұрыс ұйымдастырылған жүзусабағы оқушыны жан-жақты дамытады, күштің қалыптасуына ықпал етеді,

шыдамдылықты, ептілікті, жылдамдықты және басқада қабілеттерді қалыптастырады.

Адам баласы жаратылысынан әрқашан сумен байланысты болды. Адамзаттың өркендеп өсуіне Ніл, Тигр мен Евфрат өзендерінің, Янцзы және Хуан Хо, Инд және Ганг сияқты үлкен өзен аңғарларын мекендеуі негіз болған. Суға табынушылық көне заманнан бері барлық дерлік халықтарда болған. Негізгі Олимпиада табынушыларының бірі, ежелгі гректердің теңіз билеушісі Посейдон болды. Ал әлдеқайда кейінірек б.э.д. III ғасырда ежелгі римдіктерде Нептун есімімен байланыстырылды.

Осы ерекше ортаға икемделу адамдар үшін өте маңызды болды. Өйткені адам суға алғаш түскенде, батады. Сондықтан жүзу – суға бейімделіп, қозғалумен байланысты өмірлік маңызды дағды. Жүзіп үйрену әсіресе әскер үшін теңіз шайқастарында шешуші роль атқаратын.

Ертедегі египеттіктер жүзуді әскери мақсатта және қарапайым тұрмыста да үйреніп, білгеніне сол кездегі ыдыстар мен бұйымдардағы суреттер дәлел болады. Фараонның балалары үшін Ніл өзенінде арнайы жүзуді үйрену айқын басымдылыққа ие міндеттілік болатын. Б.э.д. 2,5 мың жыл бұрын билеушінің қабірінде мынадай жазулар бар: «Ол маған ханның балаларымен бірге жүзу сабақтарын үйреткен» [2,3].

Ежелгі Грекияда да жүзе білу жоғары бағаланатын. Алайда, жүзу Ежелгі Олимпиада ойындарының құрамында болған емес. Дегенмен б.э.д. 1300 жыл бұрын Истмий ойындарында жүзу жарыстары өткізілді.

Жүйелі түрде жүзумен айналысу омыртқаның дұрыс жетілуіне, гигиеналық тазалықтың сақталуына дағдыландырады, әр түрлі ауруларға қарсы күресу үшін организмді шынықтырады. Жоғарыда айтылған себептеге негізделе отырып, жүзу денсаулығы нашар балаларға да қажетті екені айқындалды. Жүзумен 1 сыныптан айналысқан дұрыс, себебі, ол жастағы балалар жүзу техникасын тез ұғынады, ересектерге қарағанда олардың жүзу қабілеттері мен дене қимылы жылдам болады

Берілген бағдарламының басқа бағдарламадан ерекшелігі бұл баланың шыныға дамуы мен спорттық түрін үйрену.

Берілген оқыту бағдарламасының сипаттары бағдарлы таңдау және оқыту мазмұнын сатылай меңгерту, алған білімдерінің практика жүзінде біліктілігі мен дағдыларын қолданыс табуы, оларды өз бетімен қолдана білуі, дидактикалық ережелердің сақталуы «белгіледен белгісізге» және «жеңілден ауырға көшуі» негіздеріне бағытталған. Әр бір саты бір оқу жылына бағытталға.

Оқушылар дене-бітімінің дұрыс дамуы, денсаулығының нығаюы, жұмыс қабілетінің артуы сыртқы ортаның қолайсыз жағдайларына қарсы тұруға ықпал етеді. Жақсы денсаулық – адамның еңбек және қоғамның іс-әрекетке жемісті қатысуының маңызды кепілі. Оқушылардың денсаулығына қамқорлық жасауға біздің қоғамымыз мейлінше мүдделі. Сабақтарда, сабақтан тыс уақытта, спорт секцияларында дене тәрбиесін күн сайын ұйымдастырып, қолайлы жағдайлар жасау қажет.

Табиғи қозғалыстың түрлері жүгіру, қарғу, жүзу, лақтыру, шаңғы, коньки, велосипед тебу, акробатика өмірге қажетті дағды және іскерліктерді қалыптастырады. Жас адамдардың денесі түрлі жаттығулар көмегімен ширап, дамиды. Сондықтан күш, жылдамдық, төзімділік, икемділік сияқты адам қабілетін дамыту оқушылардың қозғалтқыш тәжірибесін байытады, дене қозғалысын үйлестіреді.

Бүгінгі таңдағы өркениетті елдердің жаһандану белесінде болып жатқан түбегейлі жаңғыруындағы басты мәселе: қоғам саласының ғаламдануы мен білім мен тәрбие мазмұнының жаңаруы. Мұндай өзгерістерге дайындау, қалыптастыру, қамтудағы игі істер білім беру саласының басты мақсаты.

Оқушыларды гимнастикалық жаттығуларды жасауға, жаттығулардың түрлері мен олардың қимылдық ерекшелігін, денсаулыққа пайдалылығын ескерту жұмыстарын жүргізу – мұғалімнің міндеті.

Елбасы Н.Ә.Назарбаев өзінің қазақстан халқына жолдаған кезекті үндеуінде: «Спорт – әлем елшісі. Спорт – денсаулық кепілі. Жастар мен өскелең ұрпақты түгелдей спортқа жұмылдыру керек» дегенді. Міне, Елбасы жолдауына қолдау танытып, жас буынның денесін қатайтып, спорттық іс-шаралар мен түрлі олимпиада, байқауларға тарту, оларды ұйымдастыру жұмыстары біздің курстық жұмысымызда түгелдей айтылып, әдістемелік көмекші құрал ретінде қамтылды.

Болашақта жері мен дәулеті, ұлттық болмысы сақталып қалу үшін ұрпақты дұрыс тәрбиелеп білімнің саналы да сапалы болуын қамтамасыз ету – педагог мойнындағы жауапкершілік, себебі баланың дүниетанымы, интеллектуалдық дамуы мектеп қабырғасында қалыптасады. Заман мен қоғам тудырып жатқан өзгерістер құбылмалы да қарқынды, сол өмір ағымы мен ақпараттар тасқынында еркін жүзе алатын жан-жақты қабілетті ұрпақ дайындау – білім беру мекемелеріне жүктелген дүние болғандықтан, түбегейлі өзгерістер мен жаңалықтар іске асырылуда. Мектепке дейінгі білім беру мазмұны заңдар мен құжаттарға негізделген. Бағдарламалар жасалып, іс жүзінде іске асырылуды.

Ағартушы педагог, қазақ балалар әдебиетінің атасы Ы.Алтынсарин: «Маған жақсы мұғалім бәрінен де қымбат, өйткені – мұғалім – мектептің жүрегі» деген екен. Жүрген жерінің жүрегіне айнала білетін тәрбиелі, білімді, қабелетті, дарынды педагогтардың күн санап өсе түсетіндігіне біз де кәміл сенімдіміз.

Қазіргі өмірдің өзінен туындап отырған талаптарды орындау, жаңашылдыққа жаршы болу үзіліссіз тәрбие негізінің бастау бұлағы – мектепке дейінгі ұйымдардан басталғаны орынды. Бала тәрбиесі отбасынан бастау алады десек те, ғылымға негізделген әдіс – тәсілмен берілетін тәлім – тәрбие ісі көбінесе балабақшадан басталып, мектепте жан – жақты педагогикалық өрісін табады. Әсіресе, балабақшадағы тәрбие бала табиғатына ерекше әсер етіп, оған өмір бойы өшпестей із қалдырады. Сондықтан зерттеу мәселесінің өзектілігі баланың жан – жақты дамуында маңыздылығы басым.

Білім берудің алғашқы деңгейлері балабақшадан басталмақ. Хакім Абай: «Адам ата-анадан туғанда есті болмайды: естіп, көріп, ұстап, татып ескерсе, дүниедегі жақсы-жаманды таниды-дағы, сондайдан білгені, көргені көп болға адам білімді болады» – десе, француз педагогы Жан Жак Руссо: «Бала туғанда ақ қағаздай болып туады, оның үстіне шимайды қалай салсаң, қағаз бетіне солай түседі, бала тәрбиесі сол сияқты, өзің қалай тәрбиелесең, ол солай тәрбиеленеді».

«Адам ұрпағымен мың жасайды» - дейді халқымыз. Жақсылыққа бастайтын жарық жұлдыз-оқу. «Надан жұрттың күні – қараң, келешегі тұман», - деп М.Дулатов айтқандай, егеменді еліміздің тірегі – білімді ұрпақ . Сусыз, құрғақ, таса көлеңке жерге дән ексең өнбейтіні сияқты, жас ұрпақтарымызды тәрбиелемесек өспейді, өнбейді.

Тарих көші жылжыған сайын – жаңа ұрпақ пен жаңа қоғамның жаңалықтарға деген сұранысы күн санап арта бермек. Осыдан ширек ғасыр бұрынғы бүлдіршін мен қазіргі заман баласының арасында жер мен көктей айырмашылық бар. Тіпті, ширек ғасыр демей-ақ, әрбір бес-он жыл сайын ауысып келіп отыратын балдырғандардың арасындағы айырмашылықтарды, олардың сан қырлы сипаттарын санамалап кете беруге болар еді. Өйткені айнала қоршаған ортаның, болашақты тәрбиелейтін қоғам мен заманның күнбе-күнгі өз-герісінде соншалықты шапшаңдық бар.

Дене тәрбиесі үрдісінде болашақ мұғалімдер дене тәрбиесі құндылықтарын денсаулықты нығайту, жоғары кәсіби жұмыс қабілетін, денені жетілдіру мүмкіншілігін ғана емес, оқушылармен тәрбие жұмысында дене шынықтыруды бойынша кәсіби біліктіліктің жоғарғы деңгейін де қамтамасыз ететіндей дәрежеге меңгеруге тиіс. Мұнда мұғалім жалпы білім беретін мектеп оқушыларының дене тәрбиесі туралы ережеде тіркелген шағын міндеттермен шектеліп қалмауға тиіс. Ол дене тәрбиесін ұйымдастырушы және насихаттаушы төреші ретінде балалардың оқуы мен демалысының гигиеналық жағдайларын қамтамасыз ете отырып, олардың ауқымын кеңейтуі керек.

Болашақ жаттықтырушылар бұл қызметтің мәніне сенім, оның нәтижесі үшін жауапкершілік, тәрбие үрдісінде әдістемелік негізін меңгеруге құштарлық болса ғана кәсіби дайындықтың осы бағдарламасын орындай алады.

Жаттықтырушыларды тұтастай кәсіби дайындау қрылымында олардың өз денсаулығына, кәсіптік жұмыс қабілетіне қатысы, дене тәрбиесіне қалыптасқан көзқарасы, сенімі, құнды бағдары тәрбиелік деңгейін көрсетіп, педагогикалық қызметіне, сондай-ақ бос уақытта дене шынықтыру мен спорт құралдарын нақты пайдалануы жалпы мәдени және кәсіби дамуының аса маңызды көрсеткіші болып табылады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Матвеев Л.П. Теория и методика физической. – М : «ФиС», 1991 г. - 336 с.
2. Русанов В.П., Колкутин А.М. Основы теории и методики физической культуры и спорта. У- Ка, изд-во ВКГУ, 2003 г. - 325 с.
3. Уанбаев Е.Қ. Дене мәдениеті мен спорттың теориясы мен әдістемесі. -Өскемен, ШҚМУ баспасы. 2006 ж. 272 б.

БИОЛОГИЯЛЫҚ КЕРІ БАЙЛАНЫС ӘДІСІНЕ НЕГІЗДЕЛГЕН СТУДЕНТТЕРДІҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ ЖАҒДАЙЫ

Медетбеков Р.Е., Алмасбек Б.А., Мырхайдар А.Е.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В этой статье рассказывается об эмоциональном состоянии студентов. Дается определение методам сбора информации об эмоциональном состоянии учащихся
Summary: This article examines the emotional state of students. The definition of methods for collecting information about the emotional state of students is given

Биологиялық кері байланыс – бұл микропроцессорлық немесе компьютерлік технологияны қолдана отырып, адамға оның физиологиялық процестерінің жай-күйі мен өзгеруі туралы ақпарат берілетін процедуралар [1].

Биологиялық кері байланыс әдісін қолданудың маңызды клиникалық емес саласы педагогика болып табылады, онда оның көмегімен оқытудың тиімділігін арттыру, шығармашылық қабілеттерін дамыту және т.б. мәселелер шешіледі.

Жүйке жүйесінің жұмыс істеу принциптерін ескере отырып жасалған нейротехнологиялар заманауи оқу процесіне көбірек енгізілуде. Нейротехнологияларға негізделген құрылғыларды пайдалану білім беру үдерісі мазмұнының мәтіндік, графикалық және дыбыстық мазмұнынан тактильді, моторлы, эмоционалды және басқа мазмұнды пайдалануға көшу арқылы жаңа білім беру өнімдерін жасауға, білім мазмұнын кеңейтуге мүмкіндік береді.

Еліміздің мамандары, шетелдік әріптестер сияқты, биологиялық кері байланыс әдісі негізінде ғылыми-зерттеу жобаларын белсенді түрде жүргізуде. Сонымен, студенттердің Петрдің Санкт-Петербург политехникалық университетінде оқуға бейімделуіне жүргізілген мониторингтік зерттеулердің бірі студенттердің техникалық университетте оқуға бейімделу процесінің қиындауы олардың эмоционалды және коммуникативті салаларының ерекшеліктерімен ғана емес, сонымен бірге олардың интеллектуалдық дамуының әртүрлі кемшіліктерімен де байланысты болуы мүмкін логикалық, дерексіз және кеңістіктік инженерлік ойлау болып табылатын қабілеттер [2].

Білім беру саласы үшін ең перспективалы нейротехнологиялардың бірі – биокері байланыс әдісі (ВFB), ол студенттердің жағдайын және олардың кейбір физиологиялық процестеріндегі өзгерістерді анықтауға және алынған мәліметтер негізінде оқу процесін түзетуге, жақсартуға мүмкіндік береді. оның сапасы мен тиімділігі. Мақалада сипатталған эксперименттік жұмыстың мақсаты – білім беру саласындағы зерттеулерде биокері байланыс әдісін қолданудың перспективалық мүмкіндіктерін анықтау [3]. Оқушылардың психофизиологиялық жағдайын мақсатты аппараттық бақылау оқу үшін тәуліктің қай уақыты мен нақты жағдайлары тиімді екенін анықтауға; оқу процесінің жеке режимдерін реттеуге; студенттер мен оқытушылардың жағдайын тиімді басқаруға мүмкіндік береді. Осылайша, БОС әдісін

сауықтырудың жеке тәсілін оқыту құралы ретінде, салауатты ұрпақты өмірге дайындауға мүмкіндік беретін құрал ретінде, жеке денсаулыққа зиян келтірместен оқытудың әдістері, формалары мен әдістерінің жиынтығы ретінде, педагогикалық технологияларды бағалаудың тиімді әдісі ретінде қолдануға болады [4]. 2022 жылдың ақпан айында Шымкент қаласы Мирас университетінің химия және биология, дене тәрбиесі және спорт, көркем білім беру және дизайн " секторының базасында пилоттық зерттеу жүргізілді, оның мақсаты студенттердің жағдайын диагностикалау үшін аппараттық әдістерді қолдану мүмкіндігін зерттеу болды биологиялық кері байланыс негізінде қарастырылды. Біз интерактивті оқыту әдістерінің студенттердің эмоционалды саласына әсерін анықтау міндетін қойдық.

Студенттердің эмоционалды жағдайы туралы ақпарат жинау әдісі ретінде бағдарламалық – аппараттық кешен түрінде жүзеге асырылған SMS (ағымдағы психикалық күй) психофизиологиялық әдісі қолданылды. Бұл әдіс субъектілердің ағымдағы (жедел) психикалық жағдайы туралы идеяға негізделген. SMS әдісі кардиоритмограмма бойынша психикалық жағдайдың қасиеттерін объективті бағалауға, сонымен қатар қазіргі психологиялық жағдайды тез анықтауға, әртүрлі уақыт кезеңдеріндегі өзгерістерді басқаруға және психикаға әртүрлі әсерлердің әсерін өлшеуге мүмкіндік береді. Бағдарламалық-аппараттық кешенге микрокардиоанализ-тор және SMS бағдарламасы кірді.

Зерттеу нәтижесінде студенттердің жай-күйінің қолда бар үлгілермен (эталондармен), сондай-ақ белгілі ауытқулары бар бірқатар жай-күйлермен, мысалы, өзгерістермен ұқсастық немесе бөліну дәрежесі айқындалған, зерттелетін адамдардың ағымдағы психикалық жай-күйі параметрлерінің (өлшемдерінің) сандық мәндері алынды .

Қазіргі уақытта, тіпті бірдей ынталандыруларға ұшыраған кезде де, адам өзінің эмоционалды жүйесінің түріне байланысты ақпаратты таңдамалы түрде қабылдайтыны анықталды . Эмоциялар әр түрлі ақпаратты жақсы қабылдауға ғана емес, сонымен бірге тиімді оқытуға да ықпал етеді, өйткені олар заттардың алмасуына және жалпы гормоналды фонға әсер етеді, бұл өз кезегінде іс-әрекеттің өнімділігіне және шешім қабылдауға әсер етеді [3]. Пилоттық зерттеуге қатысу үшін саны жағынан бірдей, жасы мен гендерлік белгілері жағынан жақын студенттердің екі тобы құрылды. Сонымен қатар, топ мүшелері психологиялық параметрлер бойынша ұқсас үлестірімге ие болуы керек, олар үшін PEN сауалнамасы қолданылды. Сауалнамада тақырыптар "иә" немесе "жоқ" деп жауап беруі керек 100 сұрақ болды және нейдің психикалық қасиеттерін өлшеді-ропсихикалық тұрақсыздық, экстраверсия және психотизм.

Дайындық кезеңінің нәтижесінде студенттердің екі фокус-тобы бөлінді – Экспериментальды және бақылау, әрқайсысы 10 адамнан. Зерттеудің негізгі кезеңі аясында екі топта да пилоттық биологиялық кері байланыс зерттеу алдында әртүрлі педагогикалық технологияларды қолдана отырып, "тұтынушылардың мінез-құлқы" пәні бойынша практикалық сабақтар өткізілді. Тәжірибелік фокус-топ үшін сабақ аясында шығармашылық тапсырмалар

бойынша 3-4 адамнан тұратын топтық жұмыс ұйымдастырылды. Уақыт өте келе, командалар эксперимент жүргізушілер ұсынған байланыссыз сөздерді қолдана отырып, өнімнің жарнамасын ойлап тауып, көрсетуі керек еді. Екінші тапсырма дыбыссыз көрсетілген жарнамалық бейнеролик мәтінінің мазмұнын анықтау болды. Фокус-бақылау тобы үшін оқытушы ұсынған тақырыптар бойынша студенттердің баяндамалары бар әдеттегі семинар өткізілді.

Баяндамалар мен полемиканы белсенді талқылауға жол берілмеді. Сабақтан кейін әрбір фокус-топ SMS психофизиологиялық әдіснамасының күшімен тексеруден өтті. Зерттеу аяқталғаннан кейін студенттердің фокус-топтарының мәліметтері компьютерге енгізіліп, өңделді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Торманов Н. Биологияны оқытудың инновациялық әдістері: оқу құралы/Торманов Н., Абылайханова Н.Т.. — Алматы: Казахский национальный университет им. аль-Фараби, 2013. -260 с.
2. Очкур Е., Курманғалиева Ж. Биология. 7- сыныпқа арналған мектеп оқулығы. Мектеп: 2017. -257 б.
3. Асанов Н., Соловьева А.Р., Ибраймова Б., Алина Ж. Биология. ГҚ. 10- сыныпқа арналған мектеп оқулығы. Атамұра: 2019. -288 б.
4. Аблайханова Н.Т., Калыбаева А.М., Паримбекова А.М. Биология. ГҚ. 11- сыныпқа арналған мектеп оқулығы. Мектеп: 2019. -252 б.

ОӘЖ 581

БӨЛМЕ ӨСІМДІКТЕРНІҢ ФИТОНЦИДТІК ҚАСИЕТТЕРІН ЗЕРТТЕУ

¹Мунайдарова Б.А., ²Жансейіт Г.С.

¹«Мирас» университеті, ²Орталық Азия Инновациялық университеті,
Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: обусловлена необходимостью поиска экологически безопасных и, с учетом растущей устойчивости микроорганизмов к химическим антибактериальным препаратам, эффективных средств защиты окружающей современной человека среды от патогенных микроорганизмов. Растительные фитонциды, как правило, не нарушают баланс естественной микрофлоры человека, не загрязняют окружающую среду, к ним реже вырабатывается устойчивость микроорганизмов.

Таким образом, данная тема представляется мне актуальной и практически значимой, хотя и остающейся неизученной во многих аспектах. В данной работе мною было проведено исследование фитонцидной активности комнатных растений, что представляет особую значимость в плане правильного озеленения помещений и общеобразовательных учреждений.

Summary: It is due to the need to search for environmentally friendly and, taking into account the growing resistance of microorganisms to chemical antibacterial drugs, effective means of protecting the environment of modern man from pathogenic microorganisms. Plant phytoncides, as a rule, do not disturb the balance of the natural microflora of a person, do not pollute the environment, and microorganism resistance is less likely to develop against them.

Thus, this topic seems to me relevant and practically significant, although it remains unexplored in many aspects. In this work, I conducted a study of the phytoncidal activity of indoor plants, which is of particular importance in terms of proper landscaping of premises and educational institutions.

Ғасырлар бойы адамдар үйлерін өсімдіктермен безендіруге және жабдықтауға тырысты. Қазіргі шулы, тез өзгертін және ластанған әлемде өсімдіктердің рөлі бірнеше есе артты. Әсіресе, адам уақытының көп бөлігін үйде өткізетін және табиғатпен қарым-қатынас жасау мүмкіндігінен айырылған суық климатта өте жақсы. АҚШ-тың ғарыштық зерттеулер орталығы мен Кельн университетінің мәліметі бойынша, қалалық үйлер мен кеңселердегі ауада 200-ден астам түрлі улы заттар бар.

Формальдегид, ацетон, метанол, бензол буы – мұның бәрі өркениеттің жемісі. Сондықтан ұзақ уақыт үйде отырған адамдарда жүрек айну, аллергия, жоғарғы тыныс жолдарының катаральды ауруы жиі кездеседі.

Мұндай жағдайларда балалардың қалыпты дамуы мен денсаулығы көбінесе ішкі ортаның - мектептердің, балабақшалардың және т.б. сапасына байланысты. Өздерін шаң мен шудан қорғай отырып, заманауи үй-жайлар ауа өткізбейтін болып келеді және олардағы ықтимал қауіпті заттардың концентрациясы төмендейді. ұлғайту. Тәуекел факторларын азайтуға көгалдандыру арқылы қол жеткізуге болады. Бұл аймақ аз зерттелген, сондықтан мені қызықтырды. Мен жабық өсімдіктердің фитонцидтілігін зерттеуді шештім [1,2].

Атақты орыс ғалымы Б.П. Токин өз әдістемесін жасады. Ол ең қарапайым - кірпікшелілерді пайдаланып, жабық өсімдіктердің фитонцидтілігін зерттеді. Зертханасы профессор Б.П. Токин, фитонцидтік қасиеті бар 500-ден астам өсімдік түрлері ашылды. Көптеген зерттеулердің негізінде фитонцидтік өсімдіктермен байланыссыз әсер еткеннен кейін қарапайымдылардың өлу уақыты анықталды. Мен зерттеу жүргізіп, бөлмеде, әр түрлі ұйымдардың кіре беріс дәліздерінде өсетін жабық өсімдіктердің фитонцидтерінің қарапайымдыларға әсерін анықтауды, сонымен қатар биология кабинетінің ауасын микроорганизмдерден тазартуға жабық өсімдіктердің әсерін анықтауды жөн көрдім.

Жұмыстың мақсаты: жабық өсімдіктердің ұшпа фитонцидтерінің биологиялық объектілерге әсерін зерттеу.

Негізгі мақсаттар: Бөлме өсімдіктерінің фитонцидтік құрамы мен биологиялық сипаттамаларын зерттеу.

Мен ұсынған жұмыстың өзектілігі экологиялық таза және микроорганизмдердің химиялық антибактериалды препараттарға тұрақтылығын ескере отырып, қазіргі адамның қоршаған ортасын патогендік микроорганизмдерден қорғаудың тиімді құралдарын табу қажеттілігіне байланысты. Өсімдік фитонцидтері, әдетте, адамның табиғи микрофлорасының тепе-теңдігін бұзбайды, қоршаған ортаны ластамайды, микроорганизмдердің оларға қарсы тұруы азырақ болады.

Осылайша, бұл тақырып маған көптеген аспектілері бойынша зерттелмеген болса да, өзекті және практикалық маңызды болып көрінеді. Бұл жұмыста мен үй-жайларды және оқу орындарын дұрыс көгалдандыру тұрғысынан ерекше маңызды болып табылатын жабық тұқымды өсімдіктердің фитонцидтік белсенділігіне зерттеу жүргіздім.

Бұл мәселенің шешімін табиғи биологиялық көмекшілер – белсенді ұшқыш қасиеттері бар жабық өсімдіктерді зерттеу мен қолданудан көреміз.

Зерттеу нысаны ретінде белгілі фитонцидтік белсенді өсімдіктер: аймақтық пеларгония, хош иісті герань, ағашты алоэ, бегония, лимон, узамбар күлгін, қырлы хлорофитум таңдалды, олар кеңінен танымал, мектептің сыныптарында бар және сипатталған. Әдебиет, биология, география, технология кабинеті. Қойылған міндеттерге сәйкес зерттеу барысында келесі әдістер қолданылды:

1. Осы мәселе бойынша әдебиеттерді зерттеу және талдау

2. Жабық тұқымды өсімдіктер мен микроорганизм жасушаларының колонияларына морфологиялық сипаттама

Фитонцидтер дегеніміз не?

Фитонцидтер - грек-латын сөзі: фито- (грекше) - өсімдік, cido- (лат.) - «Мен өлтіремін». Бұл өсімдіктер түзетін әртүрлі химиялық табиғаттағы биологиялық белсенді заттар. Олардың бактериялардың, вирустардың, қарапайымдылардың, микроскопиялық саңырауқұлақтардың дамуын тежеу және тіпті оларды өлтіру қабілеті бар. Фитонцидтер өсімдіктер иммунитетінің негізгі факторы болып табылады, олар адамдар мен жануарлардағы патогенді микробтардан қорғайды. Фитонцидтер - бұл өсімдіктерден бөлінетін ұшқыш заттардың барлық фракциялары, соның ішінде айтарлықтай мөлшерде жинау іс жүзінде мүмкін емес. Оларды «өсімдіктердің микробқа қарсы жергілікті заттары» деп те атайды (Аникеев, 1983).

Фитонцидтердің ашылу және зерттелу тарихы

Төменгі сатыдағы өсімдіктер мен бактериялардың фитонцидтері туралы барлық зерттеулердің идеялық атасы атақты орыс биологы И.И. Мечников қазіргі медицинаның негізін салушылардың бірі. Жоғары сатыдағы өсімдіктердің ұшпа фитонцидтері алғаш рет 1928-1930 жылдары ашылды. Филатова А.Г және А.Е. Тебекина. Негізгі жаңалықтың мәні жоғары сатыдағы өсімдіктер зақымданған кезде микробқа қарсы ұшқыш заттар түзеді.

Көптеген өсімдіктердің ұлпалық (жасушалық) шырыны бұдан да белсендірек болып шықты. Фитонцидтер терминінің өзін 1934 жылы орыс ғалымы Б.Т.Токин өсімдіктерден бөлінетін микробқа қарсы қасиеттері бар ұшқыш заттарды белгілеу үшін ұсынған. Б.П.Токин шығыс базарларында, антисанитариялық жағдайда дайындалған азық-түлік өнімдерінің жұқпалы аурулардың өршуіне жол бермейтініне назар аударды.

Ғалым шығыс дәмдеуіштерінің көптігі қалай болса да тағамды бұзылудан сақтайды деген болжам айтты. Ол дәмдеуіштердің құрамындағы заттарды зерттеп, ұшпа компоненттердің антисептикалық әсер беретінін анықтады. Ол бұл «ұшпа өсімдіктердің уларын» фитонцидтер деп атауды ұсынды.

Бөлме өсімдіктердің фитонцидтік қасиеттері

Академик Н.Г.Холодный жоғары сатыдағы өсімдіктер бөлетін және бізді қоршаған ауада кездесетін ұшқыш заттар адамның өкпесіне сіңіп, оның ағзасына пайдалы әсер ететін «атмосфералық витаминдер» немесе «дәрумен тәрізді заттар» деп болжайды.

Қарағай мен емен орманының ауасындағы ұшқыш заттардың адамның жалпы әл-ауқатына және оның жүйке жүйесіне әсері баршаға белгілі. Осы тұрғыдан алғанда фитонцидтері ең қолайлы әсер ететін өсімдіктерді таңдап алу арқылы қалаларды, цехтар мен зауыттардың аумақтарын, тұрғын үй-жайларды көгалдандырудың денсаулық үшін үлкен маңызы бар.

Бір гектар жапырақты орман жазда тәулігіне 2 кг ұшқыш фитонцидтер, қылқан жапырақтылар 5 кг, ал арша 30 кг микроорганизмдерге зиянды ұшқыш заттар бөлетіні белгілі. Сондай-ақ жабық өсімдіктер фитонцидтерді бөліп, ауаны оның құрамындағы микроорганизмдерден тазартады. Мысалы, бегониялар мен гераньдар қоршаған ауадағы микрофлораның құрамын 43%, киперус - 59%, ал ұсақ гүлді хризантема - 66% төмендетеді.

Ғалымдар үйде және халық көп шоғырланатын жерлерде профилактикалық және емдік мақсатта қолдануға болатын тропикалық шыққан жабық өсімдіктердің ассортиментін жасады: балабақшаларда, мектептерде, емдеу-профилактикалық және басқа да мекемелерде, оларды 3 топқа біріктіруге болады:

1-топ – ұшпа секрециялары ауа микрофлорасына қарсы айқын бактерияға қарсы, вирусқа қарсы, зеңге қарсы белсенділігі бар өсімдіктер. (Сансевера үш жолақты, дақты диеффенбахия, түрлі-түсті сциндапус, антарктикалық цисс, тетрастигма Вуанже, хош иісті пеларгония (герань), Блум гүлі, мәңгі жасыл пирамидалық кипарис, кәдімгі олеандр, мәңгі жасыл шыбыншақ, Бенджамин фикус).

2-топ - ұшпа секрециялары жүрек жұмысын жақсартатын, иммунитетті арттыратын, тыныштандыратын, қабынуға қарсы және басқа да емдік әсері бар өсімдіктер.

(Хош иісті пеларгония (герань), Самбак жасмині, кәдімгі мирт, лимон).

3-топ – ауадан зиянды газдарды сіңіретін фитосүзгі өсімдіктері. Мысалы, *spathiphyllum* бөлме өсімдігі ацетонды, нефролепис пен фикус формальдегидті сіңіруге қабілетті. Дәл осындай өсімдіктер тобына мыналар жатады: қырлы хлорофитум, Бенджамин фикусы, антарктикалық циссус.

1970 жылдардың соңы – 1980 жж. фитодизайн деп аталатын бағыт болды. Оның негізін қалаушы А.М. Гродзинский, оған мынадай анықтама берді: «Фитодизайн – өсімдіктерді жасанды жүйелерде тіршілік ету ортасын жақсарту үшін пайдалану». Фитодизайн міндеттері: үй ішіндегі ауаны тазарту және жақсарту, оны ылғалдандыру, иондау және адам денсаулығына пайдалы әсер ететін заттармен байыту, сонымен қатар жайлы және эстетикалық жағымды орта жасау [3,4].

Ішкі ауа ортасын жақсарту үшін фитонцидтік белсенділігі жоғары өсімдіктер қолданылады. Ең фитонцидтік белсенділері мыналар болып табылады: қырлы хлорофитум, шегіргүл, дракаена, юкка, монстера, арабика және араб кофесі, каланхоэ, гибискус, лимон және т.б.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Мухитдинов Н.М. Геоботаника. Алматы – 2011. Дәуір. 384 бет
2. Иманкулова С.К. Botany. Алматы- 2016. АвРК. 280 бет

3. Бегенов А.Б. Аметов А.А. Ботаника пәнінен оқу тәжірибесін жүргізуге арналған әдістемелік нұсқаулар. Алматы- 2015. Қазақ университеті. 81 бет.

4. Скок А.В. Ботаника : Систематика растений. Брянск. 2013. 74 стр

ОӘЖ 14.252

РОБОТОТЕХНИКА - ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТТІ ДАМУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Нидибай Н.Н.

Ғылыми жетекшісі: Орымбекова Гүлмира Турдыбаевна
ЖСШ «ACADEMY OF GOLDEN KIDS» Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Одним из важнейших направлений научно- технического прогресса является овладение робототехникой , обучение моделированию, умение применять это в реальной жизни. Демонстрация теоретических знаний на практике. В исследовании использовались разные методы. Контроль метод: какие способности у детей развиваются. Создал программу методом анализа. Методом анализа была создана модель различных роботов.

Summary: One of the most important areas of scientific and technological progress is the mastery of robotics, learning to model , the ability to apply it in real life. Demonstration of theoretical knowledge in practice. Different methods were used in the research . Control method: what abilities children develop. Created a program by the method of analysis. The method of analysis was used to create a model of various robots.

Қазіргі кезде бүкіл дүние жүзінде робототехника ғылымын кеңінен қолданып келеді. «Робототехника сөзінің негізін қалайтын «робот» сөзін 1920жылы Карл Чапек деген чехиялық жазушы алғаш болып ойлап тауып, өзінің 1921жылы ғылыми фантастикалық «Россумекие универсальные роботы» атты пьеса қойылымында көрермендердің ілтипатына ие болған.

«Робототехника» немесе «роботика», «robotic» сөзі алғаш рет Айзек Азимовтың 1941 жылы ғылыми фантастикалық « Жалғаншы » атты әңгімесінде қолданылған. 1942 жылы Айзек Азимов робототехниканың 3 заңын ойлап табады.

1. Бір де бір робот адамға залал келтіре алмайды, немесе әрекетсіздігімен залал келуіне жол бермейді.

2. Бірінші заңға қарсы келмесе, робот адамның барлық бұйрықтарын орындауға тиіс.

3. Бірінші және екінші заңдарға қайшы келмесе, робот өз қауіпсіздігін қамтамасыз ету керек, робототехника.

Робототехниканың дамуы кезеңмен бөліп қарастыруға болады:

I кезең. Осыдан 350 жыл бұрын алғашқы механикалық көгершін пайда болған. Оны ежелгі грек математигі Архит құрастырған.

II кезең. Адам тәріздес 1770 жылы алғашқы механик адам жасалған.

III кезең. 1948жылы Норбер Винер тәжірибелік робототехниканың негізін құрайтын кибернетиканың қағидаларын тұжырымдаған. Ең бірінші сандық басқаруы бар бағдарламанатын робот «Unimate». Ол робот автомобиль зауытында көліктердің ауыр бөлшектерін дайындау, ауыстыру, көтеріп, жинауға арналған. Робототехника – автоматандырылған техникалық жүйелерді

және олардың жетістігін зерттейтін ғылым. Робототехника ХХ ғасырдың екінші жартысында қарқынды дамыды.

Роботтардың жіктелуі: үлкен дәлдікті талап ететін тапсырмаларды орындау үшін; заводтар мен фабрикалардың өнімділігін арттыру үшін; жолы қиын, қауіпті, лас және қараңғы жерлерде жұмыс жасау үшін; қайталанатын әрекеттерді орындау үшін қажет болды.

Қазіргі таңда роботтардың 6 түрлері бар.

1. Өнеркәсіптік роботтар. Роботтардың бұл түрі өндірісте жұмыстарды жоғары өнімділікпен қатесіз орындауға мүмкіндік береді.

2. Әскери роботтар. Олар автономды немесе қашықтан басқарылатын роботтар, олар көлік және іздеу, құтқару және шабуыл жасау сияқты әскери қолданбаларға арналған.

3. Ойын сауық роботтар. Бұл типтегі роботтар дизайнымен ерекшеленетін, ойыншық ретінде қолданылады.

4. Медицина саласындағы роботтар. Ең көп қолданылатын медициналық роботтардың кейбіреулері хирургиялық операцияларды орындайтын заманауи жабдық. Бұл роботтар ауруханалар да, оңалту орталықтарын да, емханалар да т.б. қолданылады.

5. Қызмет роботтар. Бұл роботтар бір уақытта көптеген тапсырмаларды тиімділікпен және дәлдікпен орындайды. Мысалы, кір жуу машинасы, ыдыс жуу машинасы және үй жинайтын роботтар.

6. Ғарыштық роботтар. Роботтың бұл түрін аналогтар деп атайды. Ғарыш станцияларында ғарышкерлердің жұмысын қолдау үшін пайдаланылатын роботтар.

Осы бағыт-бағдарда оқушылардың интеллектісін дамытып, ой - өрісін кеңейту мақсатында инновациялық үйірмелер пайда болды. Алматы қаласында алғашқы «Robot X» робототехника мектебін айтуға болады.

Қазіргі кезде Шымкент қаласында да «Робопарк» үйірмелері ашылған және мен сол үйірмеде ғылыми жұмысымды жүргіздім. Мұнда балалардың жас ерекшеліктеріне қарай бағдарламалары жасалып, топтарға бөліп үйретеді. Робототехника курстары бірқатар қиын техникалық пәндерді оқушыларға үйретуде керемет құрал.

Қорыта келе, қазіргі мен робопарк үйірмесінде зерттеу жұмысымды жасадым. Онда мен робототехника ғылыми жайында тереңірек білдім. Робототехника механика және жаңа технологиялар проблемасын жасанды интеллект проблемаларымен ұштастырады. Орта білім беру саласында робототехника бойынша балалардың зерттеушілік біліктіліктерін дамыту мен шығармашылық идеяларды іске асыруға мүмкіндік береді. Сондай – ақ, түрлі сайыстар, олимпиадалар, ғылыми сайыстар нәтижесінде балалар өз жобаларын жүзеге асыра алады. Бүгінгі таңда технологиялар дамыған заманында, адамның сауаттылық туралы түсініктер күн сайын өзгеріп тұруда. 10 жыл бұрын адамның сауаттылығы оқу мен жазу көрсеткіштері арқылы бағалайтын болса, қазір компьютермен жұмыс істеу тәжірибесі маңызды болып саналады. Ал ертеңгі күні әр сауатты адам роботпен жұмыс жасай білу қажет.

Бұл зерттеу жұмысы бақылау, талдау, анализ әдістерімен жүргізілді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. You Tube
2. naqtugazeti.kz
3. wikiwand .com
4. znanija.com

ОӘЖ 37.0

**БИОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДАҒЫ ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ
МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ**

¹Нуралиева Д.М., ²Бекболот уулу Төрөгелди

¹«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан, ²И.Арабаева атындағы Қырғыз мемлекеттік университеті, Бишкек қ., Қырғызстан

Резюме: В основе методологии исследования лежит совокупность приёмов, методов и принципов, применяемых в науке. В исследовании использовались методы анализа документов и литературы, сравнительный анализ. В данное время меняются цели и задачи, стоящие перед современным образованием, вместо усвоения знаний, усилия направляются на формирование компетентностей. Но, тем не менее, урок был и остается главной составной частью учебного процесса. Качество подготовки учащихся определяется применением новых педагогических технологий. Использование мультимедийных презентаций целесообразно на любом этапе урока, для формирования умений: обобщать, анализировать, систематизировать информацию; работать в группе; находить информацию в различных источниках.

Summary: The research methodology is based on a set of techniques, methods and principles used in science. The study used methods of analysis of documents and literature, comparative analysis. At this time, the goals and objectives facing modern education are changing, instead of mastering knowledge, efforts are directed to the formation of competencies. But, nevertheless, the lesson was and remains the main component of the educational process. The quality of students' training is determined by the use of new pedagogical technologies. The use of multimedia presentations is advisable at any stage of the lesson, for the formation of skills: generalize, analyze, systematize information; work in a group; find information in various sources.

Қазіргі психологтар, әдіскерлер әлеуметтену процесінде Өзін-өзі тәрбиелеуге, өзін-өзі бақылауға баса назар аудара отырып, оқушылардың қабілеттерін қалыптастыру қажеттілігін мәлімдейді. Жедел, зияткерлік жалпы білім беру дағдыларын игеру, сол сияқты білім алу емес, басымдық болып саналады. Оқушылардың өзгеру қабілеті, жаңа жағдайда білім беруді жүзеге асыру модернизацияның басталуымен мектепте пайда болған жаңа "құзыреттілік" ұғымының мағынасын анықтайды. Әр түрлі қызмет түрлерінде құзыретті тұлғаны қалыптастыру және дамыту мектептегі білім беру процесінің мақсаты болып саналады. Қазір білім беру жүйесінде оқушының ғана емес, мұғалімнің де жеке басын үздіксіз жетілдіруге бағытталған оқыту технологияларын әзірлеуге басымдық беріледі. Ойлаңыз, талдаңыз, салыстырыңыз, бастысы бөлектеңіз, білім алуда белсенді болыңыз [1,2].

Студенттерді оқытудың заманауи технологиялары

Қазіргі сабақ - бұл, ең алдымен, мұғалім оқушының жеке басын дамыту, оның белсенді өсуі, білімді мағыналы игеруі, адамгершілік негіздерін қалыптастыру үшін барлық мүмкіндіктерді шебер қолданатын сабақ. Сабақтың мәні-мұғалімнің жаңа білім, Дағдылар мен дағдыларды игеру бойынша оқушылардың әртүрлі жұмыстарын ұйымдастыруы, оның барысында оларды тәрбиелеу және дамыту жүзеге асырылады. Қазіргі сабақ оқушылардың оқу үдерісіндегі көркемөнерпаздығы, олардың өзін-өзі ұйымдастыруы, ұжымдық оқу іс-әрекеті, оқушылардың жауапкершілігі негізінде құрылуы керек. Қазіргі қоғам білім беру сапасын арттыруды және оның құрылымын жетілдіруді ғана емес, сонымен қатар оқушылардың денсаулығын нығайтуды, педагогикалық процеске қатысушыларға психологиялық жайлылықты қамтамасыз етуді талап етеді. Бұл жоғары технологиялардың қарқынды дамуымен байланысты. Ақпараттық технологияларды қолдану мақсаты:

1. Студенттің жеке басын дамыту, ақпараттық қоғам жағдайында тәуелсіз өнімді қызметке дайындық: компьютермен қарым-қатынас ерекшеліктеріне байланысты ойлауды дамыту; ақпараттық мәдениетті, ақпаратты өңдеу дағдыларын қалыптастыру (кестелік процессорларды, мәліметтер базасын пайдалану кезінде).

2. Қазіргі қоғамды ақпараттандырудан туындаған әлеуметтік тапсырысты іске асыру: ақпараттық технологиялардың көмегімен білім алушыларды дербес танымдық қызметке даярлау

3. Оқу процесін ынталандыру: ақпараттық технологиялардың мүмкіндіктерін енгізу арқылы оқыту процесінің сапасы мен тиімділігін арттыру; когнитивті белсенділікті анықтау және белсендіру. Биологияны оқыту кезінде компьютерлік технологияларды қолдану жаңа материалды (презентациялар мен дәрістер) оқу сабақтарында, дағдыларды өңдеу. Технологияның бұл түрі университеттерге тән білім беру қызметінің формаларынан тұрады. Орта мектеп университетке түсуге көбірек көңіл бөлетіндіктен және мамандандырылған оқытуды жүзеге асыратындықтан, жоғары сынып оқушылары жаңа білім беру ортасына алдын-ала дайындалуы керек. Ал биологияны оқытуда оқу іс-әрекетінің бұл түрін орта деңгейде қолдануға болады [3,4].

Дәріс, семинар, тест бірлікте және өзара байланыста оқыту мен дамыту міндеттерін жүзеге асырады. Мектептегі дәріс-бұл мұғалім мен оқушылардың оқу материалына деген жеке көзқарасын кеңінен көрсетуді көздейтін оқу процесін ұйымдастырудың бір түрі. Мектеп дәрісінің ерекшелігі-әңгімелесу элементтерін, проблемалық және дамушы жағдайларды пайдалану, студенттерді белсендіру, оларды ынтымақтастыққа тарту мақсатында тұжырымдамаларды пысықтау. Мектептегі дәрістен кейін мұғалім семинарды шығармашылық білім іздеудің бір түрі ретінде жоспарлайды. Биология сабақтарындағы зерттеу қызметі. Зерттеу қызметі проблемаға көзқарастарды іздеуде, нәтижелерді талдауда, жаңа тәсілдерді, логикалық білім мен дағдыларды іздеуде белгілі бір тәжірибені қалыптастыруға ықпал етеді. Бірінші кезең-зерттеу қызметін ынталандыратын сыныптағы теориялық және

эксперименттік зерттеу жағдайы. Бұл кезеңде танымдық қызығушылық пен танымдық қажеттіліктің қалыптасуы басқа қызығушылықтар мен қажеттіліктерді дамыту арқылы жанама түрде жүреді., қажетті нәтижені білу. Биология сабақтарында бұл дайын алгоритмді қолдана отырып, қысқа мерзімді эксперимент жүргізу. Бұл әр балаға жаңа, белгісіз есікті ашатын ғалым сияқты сезінуге мүмкіндік береді. Эксперимент барысында өз бетінше білім ала отырып, оқушылар өздерінің шынайылығы мен әділдігіне сенімділік алады. Мұндай білім мағыналы, оны санада логикалық байланыстармен бекітуді талап етеді. Зерттеу әдістемесі ғылымда қолданылатын әдістер, әдістер мен принциптер жиынтығына негізделген [5].

Зерттеуде құжаттар мен әдебиеттерді талдау, салыстырмалы талдау әдістері қолданылды. Қазіргі уақытта қазіргі білім берудің мақсаттары мен міндеттері өзгеруде, білімді игерудің орнына күш-жігер құзыреттілікті қалыптастыруға бағытталған. Бірақ, соған қарамастан, сабақ оқу процесінің негізгі құрамдас бөлігі болды және болып қала береді. Студенттерді даярлау сапасы жаңа педагогикалық технологияларды қолдану арқылы анықталады. Сабақтың кез-келген кезеңінде мультимедиялық презентацияларды қолдану дағдыларды қалыптастыру үшін ұсынылады: ақпаратты жалпылау, талдау, жүйелеу; топта жұмыс істеу; ақпаратты әртүрлі көздерден табу. Бүгінгі таңда білім беру процесінде заманауи ақпараттық технологияларды қолдану оқу материалының сапасын жақсартуға және оқытудың тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Қазіргі қоғам мұғалімнің алдына Даму міндетін қояды.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Бартенева Т. П., Ремонтов А. П. Использование информационных компьютерных технологий на уроках биологии. Международный конгресс «Информационные технологии в образовании». – Москва, 2003.
2. Всесвятский Б.В. Системный подход к биологическому образованию в средней школе. – М.: Просвещение, 2013
3. Сальникова Т.П. Педагогические технологии: Учебное пособие.– М.: ТЦ Сфера, 2014
4. Сухова Т.С. Не сумма, а система знаний. / Биология в школе. № 2. 2012.
5. Ухова Т.С. Урок биологии. Технология развивающего обучения. “Библиотека учителя”. – М.: Вентана-Граф, 2013

ОӘЖ 654.87

ЭЛЕКТР ЭНЕРГИЯСЫНЫҢ ҒАЖАЙЫПТАРЫ

Оңғарбек Алинұр

Ғылыми жетекшісі: Саденбаева Айгул Бактыбаевна
№69 ЖОББМ, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Когда я расчесал волосы расческой, я обнаружил, что мои волосы электризуются и получают электрический заряд. Но ничего к ним не прибавилось! Знаю разные электроприборы: стиральные машины, телевизор, фен, пылесос. Они работают от электричества. Я знаю, что электричество очень опасно, и с ним нельзя играть. При работе с электроприборами необходимо соблюдать правила безопасности. Но на этот раз

я узнал, что есть статическое электричество, которое не опасно, обычно живет тихо, незаметно.

Summary: When I combed my hair with a comb, I found that my hair is electrified and receives an electric charge. But nothing has been added to them! I know various electrical appliances: washing machines, TV, hair dryer, vacuum cleaner. They are powered by electricity. I know that electricity is very dangerous, and you can't play with it. When working with electrical appliances, safety rules must be observed. But this time I found out that there is static electricity, which is not dangerous, usually lives quietly, unnoticed.

Әр кеште қала көшелерінің үстінде, үйлердің терезелері және үлкен дүкендер терезелерінен қызыл бұлт сияқты электр шамдары жарқырайды. Қала ішіндегі барлық көшелермен жүйткіген көліктер де, темір жолмен зулаған поездар да электр тогын пайдаланады. Бәрінің төбесінде электр сымдары бар. Троллейбустар мен трамвайларда да – электр сымдар. Электр тогы сымдар арқылы өтеді. Сымдар электр энергиясын тасымалдайды. Мұның бәрін орнынан қозғайтын алып күш бар. Ол – электр энергиясы (Сурет 1).

Сурет 1. Троллейбус және темір жол

Әр бөлмедегі қабырғада екі тесігі бар кішкене қорап бар, бұл – электр розеткасы. Әдетте бұл қораптарға мән бере бермейміз. Бірақ оларсыз үйде тұру көңілсіз де және ыңғайсыз да болар еді. Мысалы теледидар арқылы қызықты мультфильм көру үшін де сол теледидар сымның тетігін әлгі қорапқа салу керек. Шаңсорғыш онсыз іске қосылмас еді. Электр үтігінсіз киімдер қырмыжалып қалар еді. Бұрышта тұрған тоңазытқыш та өз қызметін атқара алмас еді. Осы заттардың әрқайсысынан арнайы сымдар розеткаға тартылады. Олар арқылы электр тогы өтеді. Электр қуаты болмаса, теледидар экрандары сөніп, үтіктер салқындатылады, шаңсорғыштар мен тоңазытқыштар жұмыс істеуден бас тартады. Барлығына таныс өмір тоқтайды. Барлығына электр қуаты қажет! Электр энергиясы – барлық машиналардың күші мен қозғалысының көзі [1,2].

Жылыжайда қызанақ, қияр піседі. Олар электрлік күнмен жылытылады. Балапандарды инкубаторға салыңыз. Олар жылы электрлік "асыл тұқымды" шамдармен жылытылады. Мұны құс фабрикасынан көруге болады. Барлығына жылу электр қуаты беріледі!

Үйде, мектепте, зауытта, жер астында, су астында – барлық жерде ол адамның қасында. Электр қуатын жылжытады, жылытады, жарықтандырады. Бізге қанша электр энергиясы қажет!

Жылыжайда қызанақ, қияр піседі. Олар электрлік күнмен жылытылады. Балапандарды инкубатордан шығарады. Олар жылы электрлік шамдармен

жылытылады. Мұны құс фабрикасынан көруге болады. Барлығына жылу электр қуаты беріледі!

Сурет 2. Жылыжай

Үйде, мектепте, зауытта, жер астында, су астында – барлық жерде ол адамның қасында. Электр қуатын жылжытады, жылытады, жарықтандырады. Бізге барлық жерде электр энергиясы қажет (Сурет 2).

Болып жатқан сиқырдың негізі болып табылатын «электр заряды» ұғымы осы құбылыстардың тамырында жатыр. Бұл теорияның негізінде біздің әлемдегі барлық нәрсе атомдардан тұрады деген идея жатыр. Біз дем алатын ауа, кітап беттері, біздің денеміз – мұның бәрі миллиондаған көрінбейтін атомдардан жасалған. Әр атомның ортасында протондар деп аталатын ұсақ бөлшектері бар ядро орналасқан. Электрондар деп аталатын одан да кішкентай бөлшектер ядро айналасында қозғалады. Олар ядро айналасындағы орбиталарда планеталар Күн айналасында қозғалатындай айналады, электрондар саны әрқашан протондар санымен бірдей.

Әр электронның (-) белгісімен теріс электр заряды бар, ал әр протонның (+) белгісімен белгіленетін оң электр заряды бар.

Электрондардың қозғалуын бастау үшін электр өткізгіші қажет. Электр өткізгіші – бұл электр қуатын оңай өткізетін нәрсе. Жақсы өткізгіштің атомында бір «бос» электрон бар, оның орбитасы басқалардан алыс орналасқан. Ол атомнан оңай ажырап кете алуы керек. Металдарда атомдар кристалды тор түзеді. Сондықтан металдар соншалықты күшті [3,4].

Еркін электрондар өз атомдарының орбиталарында болмайды, бірақ атомнан атомға ауыса алады. Бұл электрондардың бағытталған қозғалысы электр тогы деп аталады.

Сымнан өтетін электр тогының күші ол арқылы өтетін бос электрондардың санына байланысты. Бос электрондардың үлкен саны күшті токты қамтамасыз етеді, аз саны – әлсіз ток.

Сонымен, электр энергиясы – бұл өзенге ұқсас зарядталған бөлшектердің бағытталған қозғалысы, тек өзенде су ағып, сымдар арқылы атомның ұсақ бөлшектері – электрондар болады.

Арнайы әдебиеттерді оқып, бірқатар тәжірибелер жасай отырып, үйкеліс кезінде денелер электрленетінін түсіндіре аламыз. Біздің «статикалық электр кейбір заттардың үйкелісі нәтижесінде пайда болады» деген болжамымыз расталды.

Осылайша, статикалық электр тогының көмегімен біз сұлу ұлпаларын «билеуге», тұзды жармадан бөлуге, суды басқаруға үйреттік.

Жүргізілген зерттеу маған келесі қорытынды жасауға мүмкіндік берді:

- статикалық электр шынымен бар;
- электрлендіру үйкеліс нәтижесінде пайда болады;
- егер ондағы электрондар саны көбейсе немесе азаятын болса, дене электрленеді;
- бірдей белгідегі зарядтары бар денелер итеріледі. Әр түрлі белгілердің зарядтары бар денелер бір-біріне тартылады.

Зерттеу нәтижесінде мен ұсынған гипотеза оның толық растауын тапты. Шынында да, электр тогы, дұрыс қолданған кезде адамның таптырмас досы және көмекшісі. Мен жасаған тәжірибелер маған электр энергиясының мәнін түсінуге мүмкіндік берді. Мен электр энергиясының қандай құпиялары бар екенін білдім. Статикалық электр қуатын зерттеу барысында практикалық тәжірибе жинақтадым. Ата-анамды, сыныптастарымды тәжірибелерімен қызықтыра алдым деп ойлаймын. Менің алдымда, әлі талай зерттеулер бар. Орта мектепте мен электр энергиясы туралы көп нәрсе білетін боламын деп үмітенемін [5].

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Куликовская И. Э., Совгир Н. Н. Балалар тәжірибесі. Мектепке дейінгі жас. — М.: Ресейдің педагогикалық қоғамы, 2003.
2. Тугушева Г. П., Чистякова А. Е. Орта және үлкен мектеп жасына дейінгі балалардың тәжірибелік қызметі. әдістемелік құрал. — СПб. : БАЛАЛЫҚ ШАҚ-БАСПАСӨЗ, 2007.
3. Дыбина О. В. Мектеп жасына дейінгі балалар үшін қызықты тәжірибелер. Мәскеу. Шығармашылық орталығы саласы. 2007.
4. "Балалық шақ - Пресс баспасы ЖШС 2012 ж.
5. Мектеп жасына дейінгі балалардың эксперименттік қызметін ұйымдастыру әдістемелік ұсыныстар ред. Прохорова Л.Н Аркти, 2014 ж.

ОӘЖ 371.31

БИОЛОГИЯ САБАҒЫНДА ЖАҢАРТЫЛҒАН ОҚЫТУДЫҢ МОДЕЛІН ЗЕРТТЕУ

Орналықызы Ж., Садуаева Э.М., Эргешова С.И.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье проведено исследование модели обновленного обучения на уроке биологии
Summary: The article investigates the model of updated learning in the biology lesson

Қазіргі биология негіздерін оқыту үдерістері мен оқушылардың танымдық қабілеті арасындағы қарама-қайшылықтарды түсіну, бір жағынан, оқу материалын оның оңтайлы деңгейіне дейін айтарлықтай қысқартуға әкелсе, екінші жағынан, оқытудың дамуына ықпал етті. оқу процесін ұйымдастыруда жаңа (инновациялық) технологияларды іздеу [1].

Мұның бәрі еліміздің қоғамдық-саяси және экономикалық өміріндегі өзгерістер аясында болды. Қоғамның назары жеке тұлғаның мәдениетін дамыту институты ретінде жалпы білімге аударылды. Мектепке балалардың гуманистік

және экологиялық-мәдени құндылықтар туралы түсініктерін қалыптастыру міндеті қойылды. Мектепте биологияны оқытуға деген қазіргі көзқарастар осы пәнді оқыту әдістемесінің бірқатар жаңа мәселелерін, ең алдымен мектепте биологияны оқытудың мақсаттарын, пәннің мазмұнын және оның құрылымын анықтау мәселесін ашып берді.

Мектеп оқушыларының жас ерекшеліктерін ескере отырып, биологиялық білім беруді жүзеге асырудағы принциптер мен тәсілдерді қайта өңдеу, сонымен қатар алға қойылған мақсатқа жету әдістемесін анықтау қажет болды. Бұл мәселелерді шешу орта мектепті жаңғыртуға сәйкес оның 12 жылдық білім беруге көшуі болмақ. 12 жылдық жалпы білім беруге көшудің мақсаты:

- ғылыми-техникалық прогресс жағдайында түлектерді дайындаудың ғылыми деңгейін арттыру;

- білім беру ұзақтығы 12 жылды құрайтын дамыған елдердегі отандық білімнің баламалылығын, жалпы білім берудің әлемдік жүйесімен интеграциялануын қамтамасыз ету;

- мектепте биологиялық білім берудің оң дәстүрлерін сақтау, оқушылардың пәнге деген беделі мен қызығушылығын арттыру;

- негізгі мектепте міндетті оқу мерзімін 10 жылға дейін ұлғайту арқылы оқушылардың шамадан тыс жүктемесін жою, бұл олардың денсаулығын жақсартуға мүмкіндік береді.

Ғылымның дамуында, оны тәжірибеде қолдануда және жетістіктерді бағалауда ғылыми зерттеу әдістері айтарлықтай маңызды рөл атқарады. Олар зерттелетін пәнді тану құралы және мақсатқа жету жолы болып табылады. Биологияны оқытудың жетекші әдістері мыналар болып табылады: бақылау, педагогикалық эксперимент, модельдеу, болжау, тестілеу, педагогикалық жетістіктерді сапалық және сандық талдау [2].

Ұтымды білу беру барысы оқыту процесінде тәрбиелік бағыт-бағдар беру мақсатын қалыптастыруды болжайды. М.Кларин төмендегі қызмет кезеңдерін көрсетеді:

1-ші кезең - оқушылардың анықтау қызметінің бір жиынтығы арқылы және тілеген мөлшерде оқушылардың білімін анықтауды жоспарлау.

2-ші кезең- анықтап білу - ол оқушының алдағы уақыттағы тынымдылық қысиетін, қабылдау іргеліліуін анықтау. Оның ішінде әр оқушы жуықтау емес өте нақты айқындықты білуі керек.

3-ші кезең- дайындық бөлімі: оның көлемінде оқытудың тиісті нәтижесін бағдарлау және тәрбие берудегі керекті әсерді жинақтауды қамтамасыз етуді таңдау.

4-ші кезең- белгіленген жоспарды іске асыру.

5-ші кезең- алдыңғы белгіленген мөлшердегі өлшеммен нәтижелерін, салыстыра бағалау, тапсырманы біртіндеп қиындату арқылы жүйелі, кезең деп тест алу [3]. Оқыту шарттарын ұйымдастыруды қамтамасыз ету және оқыту жағдайларындағы тәрбиелік мәні бар тренинг технологиясы қызметіне кіру.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Кенеш Ә. С. Болашақ мұғалімдердің әдістемелік дайындық жүйесін дамыту. – Астана, 2013.Б.78
2. Мырзабаев А. Оқушылар шығармашылығын дамытуда белсенді оқытудың дидактикалық мүмкіндіктері. – Алматы, 2015.Б.89
3. Тұрғынбаева Б. Жеткіншектердің шығармашылық қабілетін дамыту. – Қазақстан мектебі. – №8, 2014.

ОӘЖ 37:001

ГИДРОПОНИКА ТИІМДІ ӘДІС

Орынбай Ж.Қ., Әшір Ж.Ж., Үсен Ұ.Б., Әмірова А.Ғ.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье показано, как эффективно использовать метод гидропоники
Summary: The article shows how to effectively use the hydroponics method

Гидропоника - өсімдіктерді топырақсыз өсіру әдісі, онда өсімдік ерітіндіден барлық қажетті қоректік заттарды қажетті мөлшерде және дәл пропорцияда алады. [1].

Гидропоника дегеніміз өсімдіктерді топырақсыз, жасанды сулы ортада – қоректік заттардың судағы ерітіндісінде өсіру әдісі болып табылады. Ол жерде өсімдік тамыры арнайы сол үшін құрылған субстратта (топырақ орнына қолданылатын заттар) орналасырырылып құрылады. Гидропониканың бірнеше түрлері бар: су дақылды Гидропоника – тамыр жүйесінің тіршілік ортасы болып табылады – минералдық тұздардың судағы ерітіндісі; агрегатопоника – қатты агрегатты субстратта (қиыршықтас, керамзит, құм, вермикулит, перлит, шлак, полимер материалдар) дақыл өсіру; хемопоника – минералдық тыңайтқыштардың ерітіндісімен ылғалдандырылатын органикалық субстратта дақыл өсіру, тамыр жүйесінің тіршілік ортасы – борпылдақ органик. материалдар (таза шым, сабан, ағаш үгіндісі және басқа да органик. материалдар); ионитопоника – екі түрлі шайыр қоспасы – катионит пен анионитте дақыл өсіру; аэропоника – тамыр жүйесінің тіршілік ортасы – ауа болып табылды. Өндірістік жылыжайларда, көп жағдайда, агрегатопоника мен хемопоника пайдаланылады. Гидропониканың басқалардан артықшылығы: бір қалыпты минералдық қоректендіру мүмкіншілігі, автоматиканы кеңінен қолдануға болады, бұл әдіспен өндірілетін көкөніс дақылдары топырақта өсірілетін дақылдарға қарағанда өнімді ерте мерзімде (қияр 3 – 4 күн, қызанақ 15 – 18 күн бұрын) беріп отырады, жалпы өнімділігі де жоғары деңгейде болады. Ал кемшіліктеріне келетін болсақ: қоректік ерітінді жасап, оны жылыжайдағы өсімдікке беретін технологиялар мен құрал-жабдықтар кішкене ғана қымбатқа түседі [2]. Гидропоника жаңа емес. Оның тарихы ежелгі дәуірден басталады. Мысалы, ежелгі Вавилонның археологиялық қазбалары бізге әлемнің жеті кереметінің бірі болып табылатын аспалы бақтар жасанды топырақта өсімдіктерді өсірудің алғашқы сәтті әрекеттерінің бірі болса керек.

Бұл техниканы отырғызу кезінде қолданған кезде тамырлар өсуге қажетті қоректік заттарға бай және суда еріген тепе-тең концентрациялы ерітінді алып отырады. Сонымен бірге, бұл ерітіндіде өсімдіктің жақсы дамып жетілуі үшін барлық маңызды деген балық химиялық элементтер бар. Осылайша, өсімдік тек минералды ерітіндіде өсе алады, немесе инертті ортада, мысалы, қиыршық таста, перлитте немесе құмда және т.б

Бұл әдіс XNUMX ғасырда ғалымдар маңызды минералдардың өсімдіктерге суда еріген бейорганикалық иондар арқылы сіңетіндігін көргенде ашылды. Табиғи жағдайда, топырақ минералды қоректік заттардың қоры ретінде жұмыс істейді, бірақ өсімдіктің өсуі үшін топырақтың өзі маңызды емес болады. Топырақтағы минералды қоректік заттар суда еріген кезде өсімдіктің тамыры оларды сіңіре алады.

Гидропоника әдісі өсімдіктің тамыр жүйесін, атап айтқанда өсімдіктің қалай қоректенетінін зерттеуге негізделген. Ғалымдар тамырдың топырақтан не шығаратынын түсіну үшін ондаған жылдар бойы жұмыс істеп келеді. Мұны өсімдіктерді суда өсіру тәжірибесінің арқасында анықтау мүмкін болды. Кейбір қоректік заттар (минералды тұздар) тазартылған суда ерітілді.

Өсімдіктер қоректік заттарды ерітіндіге енгізе алатындықтан, өсімдіктің дамуы мен өсуі үшін субстрат керек емес. Кез-келген өсімдікті гидропоникалық технологияның көмегімен өсіруге болады, дегенмен, басқаларына қарағанда оңай және керемет нәтиже беретіндер бар.

Гидропониканы қолданады

Бүгінгі күні бұл қызмет ауылшаруашылығы үшін қолайсыз елдерде үлкен жетістіктерге жетуде. Гидропониканы жылыжайды жақсы басқарумен біріктіру арқылы өнім ашық аспан асты дақылдарынан алынған өнімнен әлдеқайда жоғары деңгейде болады.

Қазіргі күні біз көкөністерді жылдам өсіре аламыз және оларды қоректік заттарға бай тағаммен қамтамасыз ете аламыз деп ойлаймын. Гидропоника техникасы бұл қарапайым, таза және арзан, сондықтан да шағын ауыл шаруашылығы үшін бұл өте жақсы ресурс болып табылады.

Ол тіптен коммерциялық стандарттарға қол жеткізді және кейбір топырақтардың жетіспеушілігімен байланысты әлдебір себептермен кейбір тағамдар, сәндік және жас темекі өсімдіктері осылайша өсіріледі.

Бүгінгі күні өсімдіктер ауруын тудыратын төгілу процесі немесе микроорганизмдермен ластанған болмаса топырақтардың сапасын төмендететін жер асты суларын қолданған топырақты көптеген аудандар баршылық. Осылайша, гидропоникалық өңдеу - бұл ластанған аумақ мәселелерін шешуге арналған технология.

Гидропоникада кәдімгі ауылшаруашылық топырағы келтіретін кедергілер мен шектеулерден барынша аулақ болады. Ауылшаруашылық топырақтарына субстрат, қатты материал, гербицидтер, тыңайтқыштар, пестицидтер және т.б.

Гидропониканың қалауы бойынша инертті субстрат болуы мүмкін деген болжам бар, мысалы перлит, пемза, шымтезек, қиыршық тас және т.б [3].

Факт тыңайтқыш қажет емес бұл қоршаған ортаға әсер ету жағынан үлкен артықшылық. Белгілі болғандай, азотты тыңайтқыштарды шамадан тыс пайдалану оның пайда болуының негізгі себептерінің бірі болып табылады сулардың эвтрофикациясы және жер асты суларының ластануы. Тыңайтқыштарды пайдалануды болдырмау арқылы біз қоршаған ортаға кері әсерін азайтамыз [4].

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Гидропоника // Газлифт — Гоголево. — М. : Советская энциклопедия, 2011. — (Большая советская энциклопедия : [в 30 т.] / гл. ред. А. М. Прохоров ; 2010, т. 6).
2. Энциклопедический словарь юного химика / Сост. В. А. Крицман, В. В. Станцо. — М.: Педагогика, 2012.- С.52.
3. Журнал «Hydroponics Journal» (издается с 2010 года)
4. Алиев Э. А. Выращивание овощей в гидропонных теплицах. — К.: Урожай, 2010.

ОӘЖ 598.25:591.5 (571.5)

ЭНДЕМИК ӨСІМДІК ТҮРЛЕРІНІҢ БИОЛОГИЯСЫН ЗЕРТТЕУ

Раман А.Г., Илашбекова Ф.М., Рахимберді А.Е., Урдабеков И.К.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Статья по изучению биологии эндемичных видов растений состоит из следующих разделов: введение, обзор литературы, раздел исследования, заключение, список использованной литературы. Во введении обосновывается актуальность темы исследования, приводится информация о цели, задачах, объектах и методах исследования, научной новизне, результатах тестирования и ожидаемых результатах

Summary: Endemic are plant species found in a very limited area. Strictly speaking, a genus and a species can be endemic, and not just an appearance. Although endemic plants are spread over several hundred kilometers, they cannot be found on any other Land because they are endemic. The places where plants grow are a complex complex of various reasons that are limited. Most often, this is geographical or climatic isolation, which prevents the spread of species to a wide range of territories

Қазақстанның жазық бөлігі орманды дала, дала, шөлейт және шөлейт-шөлді аймақтарға (zones) бөлінеді. Орманды дала аймағы-республика жерінің 2,04% алып жатыр, Өскеменнен жоғары Көкшетау және Петропавл қалаларына жақын орналасқан. Орман түзуші тұқымдар: жүзбелі қайың, талдың бірнеше түрі, бұталардан: итмұрын, тобин, дала шиесі, etc.in бұл аймақтың шалғынды және дала аймақтарында әртүрлі шөптесін өсімдіктер мен дәнді шөптер басым болатын бірлестіктер кең таралған. Бұл аймақ 2 белдеуге бөлінеді: 1) қардың ылғалдылығы төмен оңтүстік жылы орман белдеуі-сұр орман топырақтарында қайың-терек, терек – терек, ал қара топырақтарда-шалғынды-дала экожүйелері кездеседі; 2) орташа құрғақ орманды дала белдеуі-Қайыңды-терек қара топырақтарындағы топтық ормандар және әртүрлі және әртүрлі дала экожүйелері дәнді шөп өсімдіктері. Қазақстан флорасында 900-ден астам сирек өсімдіктер бар. Олардың кейбіреулері ежелгі өсімдіктер. Реликті өсімдіктер жасыл әлемнің тарихы мен эволюциясын көрсетеді. Сондықтан сирек

кездесетін өсімдіктерді қорғауға және көбейтуге үлкен мән беріледі. Сирек өсімдіктердің тұқымдары желге немесе құстардың табандарына ұшып кетуі мүмкін. Табиғи апаттарға байланысты ол көбінесе аралдарға түседі, су аймақтары мекендейтін жерлерде су арқылы таралуы мүмкін.

Қазақстан аумағында өсетін жабайы өсімдіктердің генофондына ұқсас арпа, қара бидай, бағалы тағамдық жемістер - сирень, өрік, қарақат, таңқурай, сұлы, жабайы жүзім бар. Егер емдік өсімдіктердің түрлері болса, онда 500-ге жуық [1].

Қазіргі медицинада олардың тек 30-дан астамы қолданылады. Жыл сайын теңіз шырғаны, дәрілік шөптер, сиқыршылар, қара және ақ калина сияқты дәрілік өсімдіктерге сұраныс артып келеді [2].

Қазақстан аумағында 165 түрге және 44 ұрпаққа жататын эндемиктердің 677 түрі өседі. Орталық Қазақстан флорасын талдау нәтижесінде Қарағанды облысы Қарқаралы ауданының аумағында өсімдіктердің 34 эндемикалық түрі өсетіні анықталды, бұл Қазақстан эндемаларының жалпы түрлік құрамының 5% - кұрайды. Түрлердің ең көп саны күрделі гүлдер отбасында шоғырланған. Осы түрлердің тіршілік ету формалары мен негізгі өсу шарттары анықталды. Түрлердің ең көп саны шөптесін көпжылдықтарға жатады. Экологиялық топтар арасында мезофит басым.

Қазақстан аумағында реликті өсімдіктердің жойылып кету қаупі бар, олардың көптеген түрлеріне Жетісу инкарвиясы, Сексеуіл, Регель қызғалдағы және т.б. жатады. Оңтүстік аймақтарда көптеген факторларға байланысты бұл сирек кездеседі, сондықтан реликті өсімдіктер "Қызыл кітапқа" енгізілген, қорықтарда үлкен ұйымдастырушылық жұмыстар жүргізілуде. Қазақстан флорасындағы эндемикалық өсімдіктерді зерттеу биологиялық әртүрлілік туралы Конвенцияны іске асырудың маңызды аспектісі болып табылады [4]. Биологиялық әртүрлілік туралы Конвенция кез-келген түрдің құндылығы адамның іс-әрекеті үшін пайдалы ма, жоқ па, күмән тудырмайды деп болжайды. Флораны сақтау тек жеке компоненттер үшін ғана емес, сонымен қатар бүкіл популяция әртүрлілігі үшін қажет.

Қазақстанда өсімдіктердің 15 мыңға жуық түрі бар. Олардың ішінде 2 мыңнан астам балдырлар, 5 мыңнан астам саңырауқұлақтар, 600-ге жуық қыналар, 500-ге жуық мүктер және 6 мыңнан астам құбырлы өсімдіктер бар. Олардың ішінде 12 ерекше монотиптік туыстар бар: физандра, рафидофитон, жалған шөл, жалған шандра, боченцевия, канкринелла, тоболгул, птеригостемон, парснип, тогая, недзвецкий, шолактауия. Қазақстан флорасының көптеген түрлері 15 ұрпаққа шоғырланған. Оңтүстік-шығыстағы ерте континентальды өсімдіктердің қалдықтары. Балқаш облысы мен Бурынтауда емес. ордовик қабаттарында кездеседі. Оларға *akdalophyton caradocki* және *sarituma tatjanae* жатады. Бұл шамамен 450 миллион. бір жыл бұрын өмір сүрген. Республиканың қазіргі флорасы құнды. Қазір мезофильді ауыл, тау-ксерофитті, субтропиктік-ксерофитті бұта және миоцен-плиоценнің алғашқы дала өсімдігі [3].

Қазақстан аумағында өсімдіктердің таралуы, табиғи аймақтар мен тау

белдеулерінде әртүрлі эндемиктер мен түрлерді топтастыру. Республикада өсімдіктердің осындай бай биологиялық түрлері бар, экологиялық, эволюциялық, әр түрлі бірлестіктер мен жүйеленген қауымдастықтардың ерекшеліктеріне байланысты. Дала аймағы ел аумағының 28% алып жатыр. Батыстан 110,2 млн. Шығысқа қарай 2500 км (Еділ-Орал өзендерінің арасында) (Алтай - Тарбағатай бөктеріндегі тау). дала флорасының шамамен 2000-нан астам түрі бар. Олардың 175-і эндемик. Өсімдіктердің негізгі басым түрлері: олар мәңгі жасыл, соның ішінде Тобыл, қарағай, Бадам.

Қазіргі уақытта Қазақстанда көптеген ғылыми жұмыстар бар, соның ішінде Қазақстан ботанигі-ғалым Сабанбеков, "жабайы өсімдіктердің құпиясы" кітабында табиғаттағы, адам өміріндегі, экономикадағы жабайы өсімдіктер туралы қызықты деректер келтірілген. Жабайы өсімдіктерді қорғау, оларды жасанды өсіру мәселелері бойынша құнды пікірлер айтылды. Кітап Қазақстанның таулары мен шөлдерінде, көлдер мен өзен жағаларында, Дала мен белдеулерде өсетін жабайы және сирек кездесетін пайдалы өсімдіктерді зерттеу болып табылады. Бұл ретте Қазақстанның экожүйесі биіктігі 4-5 м биік тауларды ғана ескере отырып, 18,6 млн. тау экожүйелері флорасының Саны 3400-3600 түрді құрайды. Олардың 540-570 түрі эндемикалық [4].

Өсімдіктердің бірқатар түрлерінің жойылуына ауа мен судың ластануы, топырақ құнарлылығының жоғалуы, биологиялық жүйенің тұрақтылығының бұзылуы ықпал етеді. Жайылымдардың кеңеюі, жер жырту кез-келген Аймақтық жағдайда әр тіршілік иесінің экологиялық себептерінің бірі болып табылады. Сонымен қатар, ірі қалаларда серуендеу демалыс аймақтарының көбею кезеңінде орталықта сәндік өсімдіктер санының азаюына әкеледі. Қазақстанның сирек кездесетін және Құрып кету қаупі төнген өсімдіктері туралы ақпарат ұсынылды. Бұл жұмысты Қазақстан Ғылым академиясының, Ботаника институтының және Орталық ботаникалық бақтың қызметкерлері, сондай-ақ республиканың жоғары оқу орындарында жұмыс істейтін ботаник-ғалымдар дайындады. Кагидаттардың негізінде кітапқа енгізілген өсімдіктер таңдалады: біріншіден, бұл табиғатты қорғаудың одақтас "Қызыл кітабына" енгізілген өсімдіктер, олардың мақсаттылығы, сұлулығы, жемшөп, техникалық маңыздылығы; үшіншіден, әлемдік және ежелгі дәуірден сақталған, ғылыми маңызы бар, оқылатын жерлерде кездесетін реликті түрлер; төртіншісі-халық арасында кең таралған белгілі өсімдіктер.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Жапарова Н.К., Қазақстанның сирек кездесетін өсімдіктерін қорғау және зерттеу мәселері туралы //Изучение растительного мира Казахстана и его охрана. –Алматы, 2018
2. Қызыл кітабы «Жоғалып кету қаупі бар сирек кездесетін өсімдіктер мен жануарлар» (2 бөлім/өсімдіктер). –Алматы: Қайнар, 2012.
3. Искендіров Ә. Қазақстанның дәрілік өсімдіктері. –Алматы: Қазақстан, 2015
4. Ботаническая география Казахстана и Средней Азии (в пределах пустынной зоны). Алматы, 2013

МЕКТЕП БИОЛОГИЯ САБАҒЫНДА ОҚУШЫНЫҢ ЛОГИКАЛЫҚ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТІН ДАМУДЫҢ ЖОЛДАРЫ

Социалова Б.Е., Урзымбаева Р.Ж., Яхшибаев А.Д., Абдужалилов Ш.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В этой статье рассказывается о путях развития логического мышления ученика на школьном уроке биологии. Изложены пути выявления логического мышления современных школьников, уровня самостоятельности, повышения мотивации учащихся к познанию.

Summary: This article describes the ways of developing the logical thinking of a student in a school biology lesson. The ways of revealing the logical thinking of modern schoolchildren, the level of independence, and increasing the motivation of students to cognition are outlined.

Оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытуда логикалық тапсырмалар орындатудың маңызы зор. Логикалық тапсырмалар оқушыларды белсенділікке тәрбиелеу, өз бетінше жұмыс істеуге дағдыландыру, сондай-ақ оқушыларды икемділік пен шеберлікке баулу мақсатында пайдаланылады.

Егемендік алған тәуелсіз Қазақстанның әлемдік өркениетке жетудегі бірден - бір дара жолы -білім жүйесі. Орта мектеп -білім жүйесінің ең басты буыны. Орта мектепте қаланған білім негізі оқушының болашағына жол ашады. Қазіргі экономикалық, экологиялық дағдарыс кезеңінде болашақ ұрпақтың тәрбиесі мен білім алуында ұстаздардың атқаратын рөлі ерекше. Егемен еліміздің болашағы, оның әлемдік өркениеттегі өз орны, ең алдымен білім мен тәрбиенің бастауы – ұстаз қолында [1].

Қазіргі таңда білім беру жүйесінің алдында тұрған негізгі міндет білімді де білікті жас ұрпақты тәрбиелеу. Ол үшін оқушылардың логикалық ойлау қабілеті жоғары болуы қажет.

Қазіргі мектеп оқушыларының логикалық ойлау қабілеті, өздігінен іздену деңгейі төмен. Оқушылар тек қана тыңдаушының рөлін ғана емес, ізденушінің рөлін де атқаруы қажет. Оқушылардың білуге деген қызығушылығын арттыру үшін:

- ✓ оқушылардың өздерінің ізденістерін ұйымдастыру қажет;
- ✓ өткен сабақ пен жаңа сабақты байланыстырып отыру қажет;
- ✓ оқушылардың білімі мен білігін тексергенде әр түрлі жұмыс формаларын пайдалану керек.
- ✓ сабақта жаңа әдістермен белсенді сабақ түрлерін пайдаланған жөн.

Жалпыға бірдей орта білім беру кезеңінде мұғалім оқушылардың бәрін бірдей жақсы оқытуға міндетті. Сондықтан қазіргі кезде мектептерде жаңаша оқытуға көшу жүйесі жасалынды, пән мұғалімдерінің алдында тұрған жауапты міндет – оқушылардың білім деңгейлерін барынша жетілдіру.

Оқушылардың білім деңгейлерін төмендегі -олардың қабілетінің жоқтығынан емес, өз беттерімен жүйелі түрде білім алуға дағдыланудан, жүйені еңбектің жоқтығына. Сондықтан әр мұғалімнің мақсаты-

оқушылардың алған білімін қолдана білуге үйрету. Олардың жеке тұлға ретінде дамуына жағдай жасау, өз бетінше білімді меңгерту, оқушылардың біртұтас өмірге деген көзқарасын қалыптастыру және интеллектуалдық іс-әрекеттерге әзірлеуде, білім берудің инновациялық әдістерін қолданудың маңызы зор. Оқытудың нәтижесі көбінесе оқушылардың сол пәнге деген қызығуынан туындайды. Биология пәніне қызығуды тек сабақ үстінде түрлі кестелерді, суреттерді, ылғалды препараттарды т.б көрсету арқылы ғана емес, сондай-ақ оқушылардың тірі табиғатпен, қоршаған ортамен қарым-қатынас арқылы да оятуға болады. Сондықтан өтілетін сабақтың тақырыпқа сай, биологияны, экология, география, физика, математика, тарих, сияқты пәндермен кіріктіре отырып өтсе, оның нәтижесі өте тиімді болады [2].

Биология сабақтарында және сыныптан тыс жұмыс жүргізуде биологиялық ойындардың маңызы зор. Олар тез ойлануға, білгенің еске түсіруге, көргенің есте сақтауға, сезім мүшелерінің жұмысын дамытуға мүмкіндік туғызады. мұндай ойындарды биология сабағында, кештерде биологиялық апталықтарда қолданудың маңызы зор. Осы ойындар арқылы оқушылардың пәнге деген қызығуы арта түседі. Сонымен қатар ойын түрінде жұмбақтарды, жаңылтпаш, мақал-мәтелдерді пайдалану оқушылардың алғырлығын, тапқырлығын, дүниетаным шеңберінің өсуіне көмектеседі [3].

Логикалық ойлаудың ерекшелігі – қорытындылардың қисындылығында, олардың шындыққа сай келуінде. Логикаға түскен құбылыс түсіндіріледі, себептері мен салдарлары қатесіз анықталады. Ұғымдар арасындағы байланыстар мен қатынастар логикалық ойлау жолымен ашылады. Бұл байланыстар мен қатынастардың дұрыстығын теріске шығаруға болмайтыны пікірлерде көрсетіледі.

Тәжірибе көрсеткендей әдеттегі бірсарынды сабақта үндемей отыратын оқушылар ойын кезінде өте белсенді болатын кедергілер жиі кездеседі. Өйткені ойын кезінде олар тең құқыққа ғана қолы жетіп қоймай, басқаларды өзіне қарататын мүмкіндікке ие болады. Олардың әрекеттері еркін және батыл, ойлаудың тереңдігін көрсете бастайды. Басқа әрекеттер сияқты сабақтағы ойын әрекеті де белгілі бір мақсатқа негізделіп, оқушылар оның қажеттігін сезінулері керек. Ол үшін мұғалім оқушылардың психологиялық ерекшеліктерін ескеріп, ойынның мақсаты, міндеті, мазмұны мен жүрісін анықтап алуы қажет. Оқу ойындарының мазмұны қызықты, балаларды тартатындай болуы және әрбір ойын әрекеті оқушылар үшін құнды белгілі бір қорытынды алумен бітуі қажет [4].

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Торманов Н. Биологияны оқытудың инновациялық әдістері: оқу құралы/Торманов Н., Абылайханова Н.Т.. — Алматы: Казахский национальный университет им. аль-Фараби, 2013. -260 с.
2. Очкур Е., Курманғалиева Ж. Биология. 7- сыныпқа арналған мектеп оқулығы. Мектеп: 2017. -257 б.
3. Асанов Н., Соловьева А.Р., Ибраймова Б., Алина Ж. Биология. ГҚ. 10- сыныпқа арналған мектеп оқулығы. Атамұра: 2019. -288 б.

4. Аблайханова Н.Т., Калыбаева А.М., Паримбекова А.М. Биология. ГҚ. 11-сыныпқа арналған мектеп оқулығы. Мектеп: 2019. -252 б.

ОӘЖ 57(075.8)

БИОЛОГИЯ ПӘНІНЕН «ҚАЗАҚСТАНДА ЕРЕКШЕ ҚОРҒАЛАТЫН АЙМАҚТАР» ТАҚЫРЫБЫН ОҚЫТУДЫҢ ӘДІСТЕМЕСІ

Сабитова А.С., Асатулла Д.А., Абдуганиева Д.Х., Абдуллаева З.С.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: определение важности использования новых технологий обучения на уроке биологии, повышение познавательного интереса и активности учащихся на уроке и обучении за счет эффективного преподавания курса биологии, формирование понимания у обучающегося по теме «Особо охраняемые территории Казахстана».

Summary: determining the importance of using new teaching technologies in a biology lesson, increasing the cognitive interest and activity of students in a lesson and learning through the effective teaching of a biology course, building a student's understanding on the topic "Specially Protected Territories of Kazakhstan".

Зерттеудің өзектілігі. Қазақстан Республикасы Еуразия материгінің қойнауында орналасқан, қоңыржай белдеудің орталық және оңтүстік ендіктерін 55°26' сол. 40°59' с.б. дейін және 46°05' ден 87°03' шығысқа дейін ел аумағының ұзындығы солтүстіктен оңтүстікке қарай 1600 км, батыстан шығысқа қарай 3000 км, ауданы 2,7 млн км². Қазақстан территориясында ландшафттық кешендердің бірегей жиынтығы бар: шөлдерден биік таулы аймақтарға және ішкі теңіздердің экожүйелеріне дейін. Қазақстан Республикасы аумағының 75%-дан астамын құрғақ және дымқыл жерлер алып жатыр. Оларда бүкіл биологиялық әртүрліліктің түрлік құрамының 40%-дан астамы бар [1,2].

Қазақстанның флорасы бірқатар бағалаулар бойынша 13 мыңнан астам түрді қамтиды, оның ішінде жоғары тамырлы өсімдіктердің 5754 түрі, саңырауқұлақтардың 5000-ға жуық түрі, 485 қыналар, 2000-нан астам балдырлар, 500-ге жуық бриофиттер. Саңырауқұлақтардың және жоғары сатыдағы өсімдіктердің түрлері барынша толық түгендеуден өтті. Өсімдіктер арасында 14% түр эндемик болып табылады. Олардың арасында көптеген құнды жәдігерлер бар.

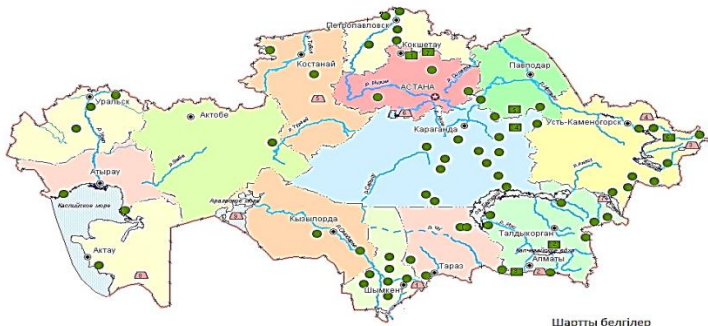
Зерттеудің мақсаты: биология сабағында оқытудың жаңа технологияларын қолданудың маңыздылығын анықтау, биология курсы тиімді оқыту арқылы оқушылардың сабаққа, білім алуға деген танымдық қызығушылықтарын, белсенділіктерін арттыру. «Қазақстанда ерекше қорғалатын аймақтар» тақырыбында оқушының бойында түсінік қалыптастыру.

Ұзақ мерзімді жоспардың тарауы: Экожүйелер	Мектеп:
Күні:	
Сынып: 7	
Сабақтың тақырыбы: Қазақстанда ерекше қорғалатын аймақтар. Жергілікті жердің ерекше қорғалатын аймақтары.	
Осы сабақта қол	7.3.2.3 – ерекше қорғалатын Қазақстан Республикасының табиғи

жеткізетін оқу мақсаттары (оқу бағдарламасына сілтеме)	аймақтарының өсімдіктері мен жануарларын сипаттау.
Сабақтың мақсаты	Барлық оқушылар: ерекше қорғалатын табиғи аумақ түрлерін және олардың арасындағы айырмашылықты біледі. Оқушылардың басым бөлігі: Қазақстанның физикалық картасын пайдалана отырып, ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың орналасуын табады. Кейбір оқушылар: ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың Қазақстан Республикасы халқының өміріндегі және олардың болашақ ұрпақ үшін маңызына баға береді.
Бағалау критерийі	Ерекше қорғалатын Қазақстан Республикасының табиғи аймақтарын анықтайды. Ерекше қорғалатын Қазақстан Республикасының табиғи аймақтарының өсімдіктері мен жануарларын сипаттайды.
Тілдік мақсаттар	Термин сөздермен жұмыс: қорықтар, қорықшалар, флора, фауна. Негізгі сөздер мен тіркестер: ұлттық табиғи саябақтар, табиғи қорыққорлар, табиғат ескерткіштері, табиғи резерваттар т.б. Талқылауға арналған тармақтар: Қорық дегеніміз –аумақ. Табиғат ескерткіштері....., себебі Табиғи қорыққорлар.....қолданылады, бірақ.....шектеулері болады.
Құндылықтарға баулу	«Мәңгілік Ел» идеясының құндылығы:Қазақстандық патриотизм және азаматтық жауапкершілікті сезіне отырып, өзінің отанына, табиғатына деген жауапкершілікті сезіну, өсімдіктер мен жануарлар әлемін қорғауға тәрбиелеу.Оқушыларды іздемпаздыққа,өз бетінше ой қорыта білуге,есте сақтауға,еңбектенуге ,тиянақтылыққа тәрбиелеу.
Пәнаралық байланыс	Жаратылыстану, география, экология.
Алдыңғы білім	7.3.2.2 Адам әрекеттерінің экожүйеге жағымсыз әсері. Экожүйе-тұрақты күйге ұмтылатын өзін-өзі реттейтін жүйе екендігін және адамның әс-іркектінің экожүйені өзгертетін күшті фактор екенін біледі.

САБАҚ БАРЫСЫ

Сабақтың жоспарланған кезеңі	Сабақтағы жоспарланған жаттығу түрлері	Ресурстар
Сабақтың басы 0-10 минут	Ұйымдастыру: сәлемдесу. «Бүгінгі сабаққа тілек». Өткен сабақты еске түсіру. Үй тапсырмасын тексеру:«Шынжыр» әдісі Оқушылар екі қатарда бір – бірлеріне қарама – қарсы отырып, жұбына сұрақ қояды, сағат тілі бағытымен орындарын ауыстырып әр кім өзінің бастапқы жұбына қайтып келгенге дейін сұрақтар жалғаса береді. Мысалы өткен тақырып бойынша мынандай сұрақтың төңірегі қамтылады: 1.Эко жүйе деген не? 2.Экожүйеге адамның іс әрекетінің қалай әсер ететінін мысалдармен дәлелде? 3.Неліктен Жер шарында өсімдіктер мен жануарлардың көптеп жойылу қаупі бар? 4.Қазіргі кезде тірі табиғатты сақтау үшін қандай іс-шаралар ұйымдастырылуда? Қалыптастырушы бағалау:	

	<p>Жапондық бағалау тәсілі арқылы. Топқа бөлу:«Мозайка» Суреттерді құрастыру арқылы 4 топқа бөлу. (Қазақстанда ерекше қорғалатын аймақтардағы өсімдіктермен жануарлардың суреттері беріледі) «Бес минуттық эссе» әдісі арқылы төмендегі сөздерді қатыстырып эссе жазады.Осы сөздердің ішінен бүгінгі сабаққа қатысы бар сөзді табады,жазған эсселерін топта оқиды. (қорық,мұз,мысық,қазан) Мадақтау,қолпаштау.</p>													
<p>Сабақтың ортасы</p> <p>25 минут</p>	<p>О.Ж:Ойлан*Жұптас*Бөліс әдісі</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Жеке мәтінді оқиды 2. Жұппен талдайды 3. Топпен талқылап, бөліседі. <p>Ойлан,жұптас,бөліс әдісін мәтінде жұмыс жасаған кезде алған мәліметтерін топта бөлісу үшін қолданамын.</p> <p>1 – тапсырма:«Парақшадағы сұрақтар » (мұғалім 1-2 топқа)</p> <p>Оқушыларға қорықтар мен орналасқан жері жазылған парақшалар таратылады, сол орналасқан жеріне байланысты қорықтарды анықтаған соң, әр жұпқа қорықтардың атауы, эндемиктер(жер шарының шағын аймақтарына ғана таралған өсімдіктермен жануарлар)мен жойылып кету қаупі бар жануарларды зерттеп, кестеге толтыру ұсынылады.</p> <table border="1" data-bbox="470 1025 1177 1303"> <thead> <tr> <th>Қорықтың атауы, орналасқан жері</th> <th>Қорықтағы эндемиктер</th> <th>Жойылып кету қаупі бар ануарлар</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td> </td> <td> </td> <td> </td> </tr> <tr> <td> </td> <td> </td> <td> </td> </tr> <tr> <td> </td> <td> </td> <td> </td> </tr> </tbody> </table> <p>Жұптар өздерінің толтырған кестесі арқылы басқа жұптармен өзара пікір алмасады. Әр жұптардан бір оқушыдан шығып өз тұжырымдарын жазып, қысқаша түсінік береді.</p> <p>Бағалау. «Бағдаршам» тәсілі арқылы. 2 – тапсырма: «Картамен жұмыс» (мұғалім 3-4 топқа)</p> <p>Шартты белгілер ■ Қорықтар ■ Ұлттық саябақтар ● Кіші қорықтар</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Картаны пайдаланып, жергілікті жердегі ерекше қорғалатын табиғи аймақты анықтаңыз. 2. Жергілікті жердің ерекше қорғалатын табиғи аймағын атнән флора мен фаунасын сипатт 	Қорықтың атауы, орналасқан жері	Қорықтағы эндемиктер	Жойылып кету қаупі бар ануарлар										<p>Оқулық «Алматы Мектеп» 2017 ж 7 сынып Очкур Е.А., Құрманғалиева Ж.Ж. Оқулық 1 – тарау, 7 – тақырып, парақшалар, сурет, кесте.</p> <p>Қазақстан Республикасының картасы</p>
Қорықтың атауы, орналасқан жері	Қорықтағы эндемиктер	Жойылып кету қаупі бар ануарлар												

	<p>аңыз.</p> <p>Бағалау критерийі: Қазақстанның физикалық картасын пайдалана отырып, ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың орналасуын ажырата алады.</p> <p>Дескриптор: 1. Жергілікті жердегі ерекше қорғалатын табиғи аймақты атайды; 2. Ерекше қорғалатын табиғи аймаққа тән өсімдіктер мен жануарларды сипаттайды.</p> <p>Қалыптастырушы бағалау: Басбармақ тәсілі арқылы. Серігіту сәті: Аттар шабысы</p>	
10-минут	<p>«Бір ауыз сөз» әдісі: «Қазақстанның мемлекеттік табиғи қорықтары» видеороликтері ұсынылады. «Қоржын» (әр оқушы оқулық және видеоролик бойынша қоржынға бүгінгі сабақтың тобықтай түйінін 1 сөйлемнен стикерге жазып салады)</p> <p>Рефлексия: «Тұжырым рефлексия» әдісі. Оқушылар өз тұжырымдарын жазады. 1. Сабақта алынған мәлімет өміріме қажет деп есептеймін, себебі..... 2. Сабақта алынған мәліметтің қажеттілігіне күмән келтіремін, себебі..... 3. Сабақ кезінде берілген тапсырмалар арқылы білімімді тексердім, себебі..... Сабақ кезіндегі берілген тапсырмалар қиындық тудырды, себебі</p>	Кері байланыс қағазы
Саралау - Сіз қандай тәсілмен көбірек қолдау көрсетпексіз? Сіз басқаларға қарағанда қабілетті оқушыларға қандай тапсырмалар бересіз?	Бағалау – Сіз оқушылардың материалды игеру деңгейін қалай тексеруді жоспарлап отырсыз?	Денсаулық және техника қауіпсіздік техникасын сақтау
<p>Барлық оқушылар -«Картамен жұмыс» тапсырмасы арқылы қорықтың орналасқан орнын, қорықтағы эндемиктер, қорық аумағында мекен ететін екі жануарға мысал келтіре алады</p> <p>Көптеген оқушылар – «Парақшадағы сұрақтар » тапсырмасы арқылы түрдің жойылуына әсер етуші факторларды тізбектей алады.</p> <p>Кейбір оқушылар – осы барлық қамтылған тапсырмалар арқылы қорықтардағы жануарлар және өсімдіктер әлемін сипаттайды, оларға әсер етуші факторларды біледі. Олардың жойылып кетпеуінің алдын алу шараларын ұсынады.</p>	<p>Жасыл - Қазақстанның қорықтарын атай аламын Сары- картадан қорықтарды таба аламын Қызыл-өсімдіктер мен жануарларды табуда қателіктер</p> <p></p> <p>жібердім Шапалақтау Екі жұлдыз, бір ұсыныс</p>	Денсаулық: Сыныптың санитарлық нормаға сай болуы. Ток көздерімен жұмыс жасағанда сақтық ережелерін сақтау.

Қазақстанда эндемикалық, сирек кездесетін және жойылып кету қаупі төнген түрлерді, бірегей анықтамалық нысандарды және табиғи экожүйелерді сақтау мақсатында ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың аумақтарын ұлғайту бойынша жұмыстар жалғасатын болады. Бұл міндет Қазақстанның

2025 жылға дейінгі стратегиялық даму жоспарында белгіленген. «2025 жылға дейінгі кезеңде тағы екі ұлттық парк, үш табиғи қорық құру және Қазақстанның ерекше қорғалатын табиғи аумақтарының ауданын ел аумағының 10-12 пайызына жеткізу жоспарлануда».

Сондай-ақ Қазақстан аумағының орман жамылғысын ұлғайту және оны 4,8%-ға жеткізу, мемлекеттік табиғи-қорық қорының объектілерін сақтау, жабайы жануарларды, оның ішінде сирек кездесетін және сирек кездесетін жануарлардың санын көбейту және сақтау арқылы биологиялық әртүрлілікті сақтау саясатын жалғастыратыны атап өтілген. Түрлер санының құрып кету қаупі төніп тұрғандар, еркін жағдайда аң шаруашылығын дамыту, балық түрлерін сақтау және тауарлық қатынасты дамыту көзделуде [3,4].

"Тұрақты жер ресурстарын басқарудың ұлттық стратегиясы аясында жердің тозу және шөлейттену проблемаларын жүйелі шешуге бағытталған стратегиялық шараларды іске асыру бойынша жұмыс жалғасады. Ормандарды молықтыру және орман өсіру көлемін ұлғайту күтілуде. Облыс орталықтарының айналасында жасыл желектер, жеке орман өсіруді дамыту көзделуде», - делінген стратегиялық жоспарда. Қазақстан 2 млн 724,9 мың шаршы метр аумақты алып жатыр, көлемі жағынан дүние жүзінде тоғызыншы орында. Республика халқының саны 18,1 миллион адамнан асады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Божбанов А.Ж., Байбатшанов М.Қ. Экологиялық зоогеография негіздері. Алматы – 2013. 340бет.
2. Алишева К.А. Экология. Алматы. NURPRESS.2011. 342бет.
3. Әлімбетов Қ.Ә. Оспанова Г.С., Мейірбеков А.Қ. Табиғатты пайдалану және оны қорғау негіздері. Алматы -2000. Экономика. 186 бет.
4. Сихымбаев Ә.Е. Тастанов Е.А., Сихымбаева С.М. Экология негіздері және табиғатты қорғаудың қысқаша курсы. Шымкент-2003. 104бет.

ОӘЖ 378.016

БИОЛОГИЯДАН БІЛІМ БЕРУДІҢ ЖАҢА ТҮРЛЕРІ МЕН ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІН ЗЕРТТЕУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ӨЗДІГІНЕН БІЛІМ АЛУЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ

Сағынбек А.Е., Ермахан А.С., Искандарова С.Р., Сапарәлі Ж.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается обеспечение самообразования учащихся через изучение новых форм и методов обучения по биологии

Summary: The article considers the provision of self-education of students through the study of new forms and methods of teaching biology

Күрделі әлемдік мәселені шешудің бір жолы – оқушыларды үздіксіз тәрбиелеудің жаңа түрлері мен әдістерін іздестіру және олардың өздігінен білім алуын қамтамасыз ету. Сондай жаңа оқыту әдістерінің бірі академик В.М. Монаховтың педагогикалық технологиясы. Көптеген мұғалімдер технологияның мазмұнын толық түсінбейді, оны әдістемеден ажырата алмайды.

Егер әдістеме көбінесе оқу-тәрбие процесін ұйымдастыру мен өткізу бойынша ұсыныстар жиынтығы болса, педагогикалық технологияның өзіне тән ерекшеліктері болады [1].

Педагогикалық технологиядағы В.М.Монахов мынадай анықтама береді – білім берудің тиімді түріне жету үшін адамдық және технологиялық ресурстардың арақатынасын ескере отырып, білімді жалпы мұғалімнің меңгеру, оны бағалау процесін жүргізу.

В.М.Монаховтың педагогикалық технологиясы ғылыми негізде мұғалім жұмысын екі кезеңге бөледі:

1. Оқу үдерісін жобалау кезеңі.
2. Осы жобаны іске асыру кезеңі.

Бірінші кезеңде мұғалім оқу материалын шағын мақсаттар жүйесі ретінде көрсетеді. Бұл шағын мақсаттарға жету-жетпеуін жазбаша жұмыстар арқылы тексереді, яғни болжам жоспарланады.

Білім алушылар болжамды жақсы тапсыру үшін мұғалім студенттерге өзіндік жұмыс үшін алдын ала тапсырмалар береді. Екіншісінде, яғни. жобаны жүзеге асыру кезеңі, мұғалім оқу процесінің нақты жағдайларын ескере отырып, жобаны жүзеге асырады. Оқу процесін жобалаудағы негізгі объект – оқыту тақырыбы. Бұл оқу тақырыбының көлемі тақырыптың күрделілігіне қарай 6-7 сабақтан 22-24 сабаққа дейін болуы мүмкін.

Технологиялық картаның жұмыс істеу құрылымы технологияда оқу үдерісін жобалаудың толық және бөлшектелген көрінісін технологиялық картадан көруге болады.

Технологиялық карта 5 бөліктен тұрады:

- 1) мақсат қою;
- 2) болжам;
- 3) үй жұмысын мөлшерлеу;
- 4) логикалық құрылым;
- 5) түзету.

Жоғарыда айтылғандардан мектептерде жаратылыстану пәндерін оқытуда белгілі бір жетістіктерге қол жеткізілгенін байқауға болады. Алайда, көп жағдайда барлық бастамалар жеке озық ұстаздардың жеке ісі болып қала берді, бағдарламалар мен оқулықтар жаппай мемлекеттік мектептерге енгізілмеді, олар негізінен жеке оқу орындарында қолданылып, оқушылардың аз ғана бөлігін қамтыды. Сондықтан оқытудың мазмұны, құрылымы мен әдістемесі бойынша ғылыми негізделген әзірлемелер мен мектептегі оқу-тәрбие процесінің жаппай тәжірибесі арасында үлкен алшақтық болды.

1-кесте. В.М.Монаховтың педагогикалық технологиясы бойынша болжауды құру барысында мына жеті аксиома орындалу керек:

1-аксиома	Өзіндік жұмыстың (ӨЖ)	Білім беру бағдарлама деңгейіндегі тапсырма жоғары деңгейдегі тапсырма
2-аксиома	Стандартты өзіндік жұмыстың төрт тапсырмадан	Алғашқы екеуі стандартты деңгейінде Соңғы екеуі жоғары деңгейде

	тұрады	
3-аксиома	Өзіндік жұмыстың түрі	Білім беру стандарты талаптары деңгейіндегі тапсырма
		Білім беру стандарты талаптары жоғары деңгейдегі тапсырма
		«Төрттік» баға деңгейіндегі тапсырма
		«Бестік» баға деңгейіндегі тапсырма
4-аксиома	Алғашқы екі тапсырма	Қиындығы жөнінен бірдей, оқушыларға түсінікті әрі қарапайым болуы керек
5-аксиома	Білім беру Заңына(әрбір3 оқушы стандарт деңгейіне жетуге міндетті	Одан әрі ол осы деңгейде тоқтай ма, жоқ па, әлде әрі қарайғы деңгей тапсырмасын орындай ма, ол оқушының өз еркінде болады
		Сәйкес кез келген оқушы тапсырманы берілген тәртіп бойынша және екінші тапсырма орындалмай тұрып үшінші, сол сияқты төртінші тапсырманы орындауға болмайды
6-аксиома	«Төрттік» бағаға берілетін	№3 тапсырма алғашқыларға қарағанда қиынырақ болу керек. Тапсырманың қиындығы болжанатын мақсаттың мазмұнына байланысты.
7-аксиома	«Бестік» бағаға берілетін	№4 тапсырма №3 тапсырмаға қарағанда қиындау болуы керек

Осы аксиомалар (1- кестеде келтірілген) талаптары толық сақталғанда болжау жұмысының тапсырмалары алдыға қойған мақсатқа толық жеткізеді.

Аксиома 3 болжамдағы тапсырмалардың санын бекітеді. Онда білім стандартының талаптары деңгейіндегі тапсырмалардың саны екі екені айтылған. Олай дейтін себебіміз, «Егер студент алғашқы екі тапсырманы қатесіз орындаса, оның білімі мемлекеттік талаптарға сай» және оның сынақтан өтті деген бағасын алуға толық мүмкіндігі бар. Екі тапсырма да орындалмаса, оқушы түзету тобына түседі. Екі тапсырманың бірі дұрыс, екіншісі қате орындалса, технологиялық картаның «Сыныптан тыс тапсырмалар» бөліміндегі тапсырманың стандартты деңгейінің тапсырмаларын орындаса, ол оқушының да тестілеуден өтуге мүмкіндігі бар. В.М. Монахов эксперименталды зерттеу нәтижелеріне сүйене отырып, оқу орнының түріне байланысты келесідей «төрттік» санын ұсынады: егер ол гимназия немесе лицей болса, онда «төрттік» деңгейі оның деңгейіне тең. «бес». «сынып, ал жалпы орта білім беретін орта мектепте «төрт» деңгейі стандарт болып табылады, ол оны тиімді деңгейге жақындатады. Сонымен бірге эволюцияның іргелі мәселелерін зерттеу организмнің қоршаған ортамен байланысының ерекшеліктерін қарастырумен біріктірілді. Ғалымдар, әдіскерлер мен мұғалімдердің күш-жігері жас ұрпаққа білім мен тәрбие беруде маңызы зор биология пәнін оқытудың деңгейін көтеруге бағытталды [5].

Жұмысымызда қайталау тақырыптары көмекші құрал ретінде алынған. Қайталау тақырыптары жаңа ұғымды енгізу кезінде, оның анық болуы және жаңа ұғымның бұрынғы ұғымдармен байланысы үшін қажет. Сынып оқушыларының жеке ерекшеліктеріне байланысты оқу-тәрбие процесінің логикалық құрылымы оқушылардың ойлау қабілетін, есте сақтау қабілетін,

сөйлеу мәнерін, ынтасын дамытуды қамтиды. Ең соңғы технологиялық «Түзету» (түзету) туралы қарастырайық. Бұл бөлім сынақтан өтпеген, яғни білім деңгейі мемлекеттік стандарттан төмен оқушыларға арналған. Бұл бөлім негізінен үш жағдайды қамтиды [6,7].

Шын мәнінде технологиялық карталардың сипаттамасы мұғалім мен оқушылардың іс-әрекеттерін мақсатқа жету, ұйымдастыру, бақылау және реттеу іс-әрекеті суреттей келе, технологиялық жобалау мен құрастыру деңгейінде білім беру үдерісін елестету болып табылады. Технологиялық карта оқу іс-әрекетін басқарудың негізі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Өстеміров К. Қазіргі педагогикалық технологиялар мен оқыту құралдары. – Алматы, 2017.Б.56
2. Бейсенова Г. Жаңа ақпараттық технологиялардың тиімділігі. –Қазақстан мектебі №6, 2016. Б.46
3. Түсіпова А. Ж. Компьютер– жаңа оқытудың технологиясы. – Алматы, 2012.Б.54
4. Ошанова Н. Т. Білім беру жүйесінде коммуникациялық технологиялар-дың көмегімен оқушылардың дүниетанымдық көзқарастарын қалыптастыру. – Алматы, 2008. Б. 85
5. Бұзаубақова К.Ж. Білім берідегі инновациялық технологиялар – Тараз, 2014. 243 – 261 бет
6. Мырзабаев А.Б. Биологияны оқыту әдістемесі – Қарағанды, 2006. 227 – 279 бет.
7. Тұрғынбаева Б. Шығармашылық қабілеттерін дамыту. – Қазақстан мектебі. – №4, 2005.

ОӘЖ 573.22(075.8)

МЕКТЕП БИОЛОГИЯСЫ КУРСЫ БОЙЫНША ПӘНДІК НӘТИЖЕЛЕРДІ БАҚЫЛАУ ӘДІСТЕРІ

Сайдифаниева Д.К., Сарманова М.А., Сейсенбай А.Н., Тұрсын И.А.
Университет “Мирас”, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются вопросы эффективности применения контроля качества знаний как процесс определения уровня знаний, умений, навыков в процессе преподавания предмета биологии.

Summary: The article discusses the effectiveness of the application of knowledge quality control as a process of determining the level of knowledge, skills, and skills in the process of teaching the subject of biology.

"Білім беру процесінің тиімділігін арттыру құралы ретінде білімді бақылау" тақырыбы Оқу процесінде өте маңызды компонент болып табылады. Оқушылардың білімін бақылау оқу процесінің ажырамас бөлігі болып табылады. Анықтама бойынша бақылау қол жеткізілген нәтижелердің жоспарланған оқу мақсаттарымен арақатынасы болып табылады. Кейбір мұғалімдер дәстүрлі түрде бақылауды ұйымдастыруға жақындайды, оны негізінен қол жеткізілген көрсеткіштер үшін пайдаланады. Оқушылардың білімін тексеру тек орындалған іс-әрекеттің түпкілікті нәтижесінің дұрыстығы немесе дұрыс еместігі туралы ғана емес, сонымен бірге ол туралы да ақпарат

беруі керек: іс-әрекет формасы ассимиляцияның осы кезеңіне сәйкес келе ме. Оқушылардың оқу іс-әрекетін дұрыс бақылау мұғалімге алған білімдерін, дағдыларын, икемділіктерін бағалауға, уақытында қажетті көмек көрсетуге және оқу мақсаттарына қол жеткізуге мүмкіндік береді. Мұның бәрі оқушылардың танымдық қабілеттерін дамытуға және биология сабақтарында өзіндік жұмысын жандандыруға қолайлы жағдай жасайды. Жақсы қойылған бақылау мұғалімге оқушылардың зерттелетін материалды игеру деңгейін дұрыс бағалап қана қоймай, өз сәттіліктері мен қателіктерін көруге мүмкіндік береді.

Білім сапасын бақылау-бұл білім деңгейін, дағдыларды, икемділіктерді анықтау процесі.

Білім мен дағдыларды тексеру биологияны оқытудың маңызды буыны болып табылады. Ол оқыту мақсаттарына қол жеткізуге бағытталған: әлемнің ғылыми бейнесін қалыптастыру, оқушыларды экологиялық және гигиеналық тәрбиелеу үшін қажетті биологиялық білім жүйесін игеру, оларды тірі табиғат заңдары қолданылатын өндіріс салаларында еңбек қызметіне дайындау. Білім мен дағдыларды тексеруге келесі міндеттер жүктеледі: оқушыларды оқыту, тәрбиелеу және дамыту.

Оқушылардың биологиялық дайындығының жай – күйін зерттеу оқу-тәрбие процесін жетілдірудің міндетті шарты болып табылады. Жүйелі тексеру оқушыларды оқуға жауапкершілікпен қарауға тәрбиелейді, оқушылардың жеке ерекшеліктерін анықтауға және оқытуда сараланған тәсілді қолдануға мүмкіндік береді. Ол оқушылардың жетістіктері мен оларды дайындаудағы олқылықтар туралы неғұрлым сенімді ақпарат береді, мұғалімге оқу баспасөзін басқаруға мүмкіндік береді.

Білімді жүйелі түрде тексеру оқушылардың ұзақ мерзімді есте сақтауға, оларды дайындаудағы олқылықтардың орнын толтыруға, бұрын алған білімдерін қайталауға және жаңа жүйеге енгізуге деген көзқарасын дамытуға ықпал етеді.

Білімді бақылаудың функциялары, түрлері, әдістері мен формалары туралы. Бақылау функцияларын білу және түсіну мұғалімге сауатты, аз уақыт пен күш жұмсай отырып, бақылау шараларын жоспарлауға және өткізуге, тиісті нәтижеге қол жеткізуге көмектеседі. Ғалымдар-педагогтар мен әдіскерлер тексерудің келесі функцияларын ажыратады: бақылау, оқыту, бағдарлау және тәрбиелеу. Бақылау функциясы-оқушылардың білімі мен дағдыларының жай-күйін, олардың ақыл-ой даму деңгейін анықтау, танымдық іс-әрекет әдістерін, ұтымды оқу дағдыларын игеру дәрежесін зерттеу.

Бақылаудың оқыту функциясы білім мен дағдыларды жетілдіру, оларды жүйелеу болып табылады. Тексеру барысында оқушылар зерттелген материалды қайталайды және бекітеді. Олар бұрын білгендерін қайталап қана қоймай, білім мен дағдыларды жаңа жағдайға қолданады. Тексеру оқушыларға зерттелетін материалдағы басты, негізгі нәрсені бөліп көрсетуге, тексерілетін білім мен дағдыларды неғұрлым айқын және дәл етуге көмектеседі. Бақылау сонымен қатар білімді жалпылауға және жүйелеуге ықпал етеді.

Бақылаудың диагностикалық функциясының мәні-оқушылардың білімі мен дағдыларындағы қателіктер, кемшіліктер мен олқылықтар және оларды тудыратын оқушылардың оқу материалын игерудегі қиындықтарының себептері, қателіктердің саны, сипаты туралы ақпарат алу. Диагностикалық тексерулердің нәтижелері оқытудың ең қарқынды әдістемесін таңдауға, сондай-ақ оқыту әдістері мен құралдарының мазмұнын одан әрі жетілдіру бағытын нақтылауға көмектеседі.

Тексерудің болжамды функциясы оқу-тәрбие процесі туралы озық ақпарат алуға қызмет етеді. Тексеру нәтижесінде оқу процесінің белгілі бір бөлігінің барысы туралы болжам жасауға негіз болады: оқу материалының (бөлім, тақырып) кейінгі бөлігін игеру үшін нақты білім, Дағдылар жеткілікті түрде қалыптасқан ба.

Болжам нәтижелері бүгінгі күні осы типтегі қателіктер жіберетін немесе танымдық іс-әрекет әдістерінің жүйесінде белгілі бір кемшіліктері бар оқушының одан әрі мінез-құлқының моделін құру үшін қолданылады. Болжам оқу процесін одан әрі жоспарлау және жүзеге асыру үшін дұрыс қорытынды жасауға көмектеседі [2].

Бақылаудың дамыту функциясы-оқушылардың танымдық белсенділігін ынталандыру, олардың шығармашылық қабілеттерін дамыту. Бақылау оқушылардың дамуында ерекше мүмкіндіктерге ие. Бақылау процесінде оқушылардың сөйлеуі, есте сақтау қабілеті, зейіні, қиялы, еркі мен ойлауы дамиды. Бақылау қабілеттер, бейімділік, мүдделер, қажеттіліктер сияқты жеке қасиеттердің дамуына және көрінуіне үлкен әсер етеді.

Бағдарлаушы бақылау функциясының мәні – жеке оқушының және жалпы сыныптың оқу мақсатына жету дәрежесі туралы ақпарат алуда-оқу материалының қаншалықты игерілгені және қаншалықты терең зерттелгені. Бақылау оқушыларды олардың қиындықтары мен жетістіктеріне бағыттайды.

Оқушылардың олқылықтарын, қателіктері мен кемшіліктерін аша отырып, ол оларға білім мен дағдыларды жетілдіруге күш қолдану бағыттарын көрсетеді. Бақылау оқушыға өзін жақсы білуге, білімі мен мүмкіндіктерін бағалауға көмектеседі.

Бақылаудың тәрбиелік функциясы оқушыларды оқуға, тәртіпке, дәлдікке, адалдыққа жауапкершілікпен қарауға тәрбиелеуден тұрады.

Тексеру мектеп оқушыларын тапсырмаларды орындау кезінде өздерін байыпты және үнемі бақылауға шақырады. Бұл ерік-жігерді, табандылықты, тұрақты жұмыс істеу әдетін тәрбиелеудің шарты[1].

Бақылау-оқытудың ажырамас бөлігі. Оқу процесінде бақылаудың функцияларына байланысты оның үш негізгі түрін ажыратуға болады: алдын ала, ағымдағы, қорытынды, деңгейін (сапасын) бақылау құралы ретінде қарастырылады.

Бақылау әдістері-бұл оқушылардың оқу-танымдық іс-әрекетінің және мұғалімнің педагогикалық жұмысының тиімділігі анықталатын әдістер. Оқушылардың білімін бақылау әдістерінің әзірленген жіктемелері Қос

функцияларды қамтиды: бір жағынан бақылаудағы дербес функция, екінші жағынан — оқушыларды оқытудағы оқу-танымдық функция [3].

Кесте -1. Оқушылардың білімін бақылау әдістері:

Ерекшеленген белгі (авторлар)	Белгіленген белгі бойынша әдістердің құрамы
Мұғалім мен оқушылар қызметінің өзара байланысына екілік тәсілді қолдану (М. И. Махмутов)	Ақпараттық-коммуникациялық және орындаушылық; түсіндірме-иллюстрациялық және репродуктивті; нұсқау-практикалық және нәтижелі-практикалық; ақпараттық-ынталандырушы және ішінара-ізденушілік; ынталандырушы және ізденушілік (зерттеу)
Білім көзі, мұғалім мен оқушылар қызметінің сипаты, 1-Қабылдау (Н. М. Верзилин, Б. Е. Райков, Н. А. Рыков, и. Д. Зверев)	Ауызша, көрнекі, практикалық, моторлы
Ұғымдармен логикалық операциялар	Анықтау, талдау, синтез, салыстыру, шектеу, нақтылау, жіктеу, детерминизм, дәлелдеу, жалпылау
Оқушылардың оқу-танымдық белсенділігі мен шығармашылық ойлау белсенділігінің деңгейлері (Ю. К. Бабанский, Б. Е. Райков, Е. П. Бруновт, Д. К. Богданова)	репродуктивті, проблемалық-ізвестіру (өнімді), шығармашылық (зерттеу)
Тапсырманың дербестік дәрежесі және білімді игеру кезеңдері (М. Н. Скаткин, и. Я. Лернер)	Түсіндірме-иллюстрациялық, Нұсқаулық-репродуктивті, проблемалық презентация, ішінара іздеу (зерттеу)
Білімді бақылау процесін басқаруды ұйымдастыру	Орындаушылық, өзін-өзі бақылау, бағалау

Оқушылардың білімін бақылау формаларының номенклатурасы да өте кең. Төмендегі кестеде мұғалімнің таңдауы бойынша бірдей қолдануға болатын бақылау формалары келтірілген.

Кесте -2. Оқушылардың білімін бақылау нысандары

Ерекшеленген белгі	Білімді бақылау нысандары
Өткізу мерзімділігі бойынша (Е. В. Сенина)	Эпизодтық, мерзімді, жүйелі
Оқушылардың сандық құрамы бойынша (Е. И. Перовский, В. Ф. Шалаев, Г. И. Щукина)	Жеке (дербес), топтық, фронтальды, сыныптық-жалпылама
Оқушылардың қызметін ұйымдастыру және мұғалімді басқару ерекшеліктері бойынша (Е.И. Перовский, В. Ф. Шалаев)	Жазбаша, ауызша, өзін-өзі бақылау, өзара бақылау, семинар, рөлдік ойын, іскерлік ойын, эссе, үйдегі өзіндік жұмыс, практикалық жұмыс, емтихан, реферат
Өткізу технологиясы, кескін сипаты, ТҚҚ қолдану бойынша (В. П. Беспалько, Д. П. Гольнева, Н.В. Падалко)	Графикалық, бағдарламаланған, Автоматты, карточкалар бойынша сараланған жұмыс, тестілеу, машиналық, машинасыз
Тексеру қарқындылығы бойынша (Н. М. Верзилин, Г. О. Нога) мектеп	Сынақ, тығыздалған сауалнама, біріктірілген
Оқушылардың танымдық дербестігі деңгейі бойынша	Репродуктивті репродуктивті жұмыс, оқу мазмұнымен өзіндік жұмыс, өзіндік практикалық зерттеулер, эвристикалық әңгіме

Білімді ауызша тексеру бақылаудың ең кең таралған түрі болып саналады. Фронтальды ауызша тексеру (немесе еркін сауалнама) жеке адамнан өзінің қысқалығымен ерекшеленеді. Тығыздалған сауалнама дәстүрлі ауызша тексеруден жоғары тиімділік пен қарқындылықпен ерекшеленеді. Жазбаша жұмыс осы уақытқа дейін білімді тексерудің ең объективті түрі болып қала береді. Практикалық жұмыс-бұл алынған білімді студенттердің қалыптасқан дағдылары мен дағдылары арқылы зертханалық бақылаулар жүргізу, эксперименттер жасау. Сынақтардың қорытынды нысаны ретінде сынақ негізінен IX-X сыныптарда қолданылады

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі.

1. Өстеміров К. Қазіргі педагогикалық технологиялар мен оқыту құралдары.- Алматы,2007
- 2 .Қисымова А.Қ., Обаев С.Н. Биологияны оқыту әдістемесі.Жалпы бөлім:дәріс курсы.-Алматы,2015.
3. Биология Қазақстан мектебінде журнал №1 2022.

ОӘЖ 37:001

ХИМИЯ ПӘНІН ОҚИТУДА АКТ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Сарсен А.Р., Шералы М.Т., Омархан Н.О.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: При обучении химии, наиболее естественным является использование компьютера, исходя из особенностей химии как науки

Summary: When teaching chemistry, the most natural is the use of a computer, based on the characteristics of chemistry as a science

Жаңа технологияның көмегімен жас ұрпаққа сапалы білім мен жақсы тәрбие беру, олардың өмір жолына түсуіне барлық жағдайды жасау үшін білім беруді әлеуметтендіру өте маңызды. Білім берудің жаңа ақпараттық-коммуникациялық технологияларын меңгеру – бүгінгі күннің талабы. 21 ғасыр – ақпараттық технологиялар ғасыры. Қазіргі қоғамдағы білім беру жүйесін дамытуда ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың маңызы зор. Білім беруді ақпараттандыру мен пәндерді ғылыми-технологиялық негізде оқыту міндеттері алға қойылды. Химияны оқыту тәжірибесінде оқу процесінің мазмұны мен ұйымдастыру ерекшеліктеріне қарай оларды қолдану әдістерін түрлендіруге мүмкіндік беретін және мүмкіндіктері зор дайын бағдарламалық өнімдерді пайдалану ең қарапайым және тиімді әдістеме болып табылады.

«Қорытпалар және олардың қолданылуы» тақырыбына арналған сабақ өткенге виртуалды экскурсия ретінде өткізіледі, мұнда студенттер қорытпаларды адамның жасау және пайдалану тарихын қарастырады, ал электрохимиялық коррозияны зерттегенде студенттер мұның механизмін қарастыра алады. бірнеше минут ішінде өте баяу процесс. Әрине, зертханада эксперименттер жүргізудің даусыз артықшылықтары бар, бірақ галогендер

сияқты улы заттарды зерттеу кезінде виртуалды әлем денсаулыққа қауіп төндірмей химиялық эксперимент жүргізуге мүмкіндік береді [1,2].

Қазіргі қоғамды ақпараттандыру үдерісінің басым бағыттарының бірі – білім беру жүйесіне ақпараттық компьютерлік технологияларды енгізу. Қазіргі уақытта білім беруді компьютерлендірудің екі бағыты бар. Бірінші бағыт әртүрлі есептерді шешуде компьютерді сәтті пайдалануға мүмкіндік беретін білім, білік және дағдыларды игеруді көздейді.

Компьютерлік оқыту оң нәтиже береді. Ақпараттық мәдениет – бұл компьютермен дұрыс жұмыс істей білу ғана емес, сонымен қатар кез келген ақпарат көзін: анықтамаларды, химиялық формулаларды, сөздіктерді, телебағдарламаларды және т.б. дұрыс пайдалануды білу деген сөз. Мысалы, бір химиялық формуладан көп ақпарат алуға болады. Химиялық формула химиялық тілдің ең маңызды бөлігі болып саналады, себебі ол заттың химиялық құрамын көрсетеді. Менің ойымша сабақты ойдағыдай ұйымдастырудың бірнеше алғы шарттары бар [3,4].

Осындай ақпараттық құралдарды пайдалана отырып, сабақ барысында оқушыларды қабілетіне, білім деңгейіне, ынта-ықыласына қарай топтарға бөліп, өз бетінше жұмыс істеуге, ізденуге, сайып келгенде оқуға, оқушының ой-өрісін дамытуға баулиды. , өзіндік дүниетанымын қалыптастыру, әр баланың сабаққа деген ынтасын арттыру, тапсырманы орындау, жұмыс барысында жіберілген қателер мен кемшіліктерді анықтап, түзетуге болады [5].

Екінші бағыт компьютерлік технологияны оның тиімділігін айтарлықтай арттыра алатын қуатты оқу құралы ретінде қарастырады. Бүгінгі таңда химия пәні мұғалімінің жұмысын ақпараттық технологияны қолданбай елестету қиын, бұл көрнекі дидактикалық материалды сабақтарды дамытуда, сыныптан және сыныптан тыс жұмыстарда пайдалануға мүмкіндік береді.

Оқу процесінде электронды оқулықтар ерекше орын алады, дәстүрлі оқулықтардан айырмашылығы, олар теориялық материалды оқып, ұсынылған тапсырмаларды шешуге және орындауға ғана емес, сонымен қатар әртүрлі химиялық процестерді, құрылымын және құрылымын қозғалыста көруге мүмкіндік береді. қарапайым және күрделі молекулалардың құрылысы, химиялық тәжірибелерді бақылау. Электрондық оқулықтарды талдау олардың негізінен ақпараттық блокты алып жүретінін, олардың кейбіреулері оқушылардың білімін бақылау үшін әртүрлі типтегі тапсырмалар беретінін, кейде ақпараттық блоктың күрделілік дәрежесіне қарай бірнеше деңгейге бөлінетінін көрсетті.

Мұғалім жұмысының ең тиімді ақпараттық технологиясы – оқушылардың білім деңгейін анықтауға, зерттеу жұмыстарын жүргізуге, түзету жұмыстарын жүргізуге тиімді. Қазіргі даму қарқыны ұстаздар шығармашылығының жаңаша, ғылыми ізденіс бағытында қалыптасуын талап етеді. Демек, 21 ғасыр – информатика ғасыры, яғни еліміздің болашағы – ақпараттық технологияның дамыған ғасыры – жас ұрпақтың заман талабына сай білім алуын қамтамасыз етіп, олардың жан-жақты дамуына ықпал ету – шығармашылық пен үлкен сұранысты талап етеді. Менің де оқушыларым арнайы берілген үй

тапсырмасын дискіге жазып жүреді. Зертханалық жұмыстар жүргізген уақытта тағамдар құрамындағы зиянды заттардың құрамына талдау жасадық. Мысалы, жеңіл тұздалған селедка балығын алып, оны ұзақ мерзімде сақтау үшін уротропин қоспасымен өңдейтіні туралы ақпарат алдық. Ал сірке қышқылына қосылған уротропин өте улы формальдегид қоспасына айналады. Бұл – адам ағзасы үшін өте қауіпті зат. Ол көру, есту, дем алу мүшелеріне залал келтіріп, орталық жүйке жүйесін де зақымдауы мүмкін. Сонымен қатар, картоптан жасалған фри мен үй жағдайында пісірілген картопты бөлек ыдысқа салып сақтап, арада 45 күн өткенде үйде пісірілген картоптың бұзылып, шіріп кеткенін, ал арнайы «Фаст фуд» фирмасынан шыққан ыдыста дайындалған фри өзінің тауарлық түрін жоймай сақтағанын көрдік. Менің оқушыларымның арасынан осындай ұстаздар шықса онда менің еңбегімнің жанғаны деп ойлаймын. Сондықтан, өз шәкірттеріме білімді одан әрі жетілдіре отырып, талантты да талапты оқушылар оқытып тәрбиелеу – негізгі мақсатым болып саналады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Ә.М.Нұрмағамбетова. Ақпараттық-коммуникативтік технологияны оқу үрдісінде пайдалану.// Педагогикалық альманах, №3-4, 2014, -64-бет.
2. А.Ғабитқызы. Кәсіби құзыреттілік және жаңа ақпараттық технологиялар.// Қазақстан мектебі, №11, 2012,-5-бет.
3. Б.Ибраимова. Ақпараттық технология - нәтижелі білім берудің көзі.// Қазақстан мектебі, №6, 2012,-3- бет.
4. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.
5. М.Ж.Жадрина. Жалпы білім берудегі жаңа үрдістер.// Открытая школа, №5, 2004. Білім технологиялары -2012.-№ 2.

ОӘЖ 47.875

ФАСТ- ФУД НЕМЕСЕ ЖЕҢІЛ ТАҒАМДАРДЫҢ АДАМ АҒЗАСЫНА ӘСЕРІ

Сиязбаева Ж.Қ., Дәулет М.Қ., Жүсіпова А.Ә., Тұрғалиева Ә.А.

Резюме: Фаст-фуд является одним из самых актуальных видов продукции, но мы предполагаем, что он не сможет заменить полноценное питание.

Summary: Fast food is one of the hottest products, but we assume that it will not be able to replace a full meal.

Қазіргі әлемде фастфуд индустриясы (немесе қарапайым, фастфуд) ең дамыған және сұранысқа ие салалардың бірі болып табылады. Шын мәнінде, фаст-фуд ежелгі Римнен бастау алады, ол кезде нарықта ыстық торттарды жолда жейтін барлық тәтті тағамдарға арналған табақ ретінде пайдаланды. Кейінірек бұл табақтар пиццаға айналды, бұл да фаст-фудтың классикалық өкілі [1,2].

Фаст-фуд (ағылшанша « *fast food*» – *тез тамақтану*) тез әзірленетін тамақтар. «*Фаст-фуд*» термині ең алғаш рет 1951 жылы Merriam-Webster сөздігіне енгізілген.

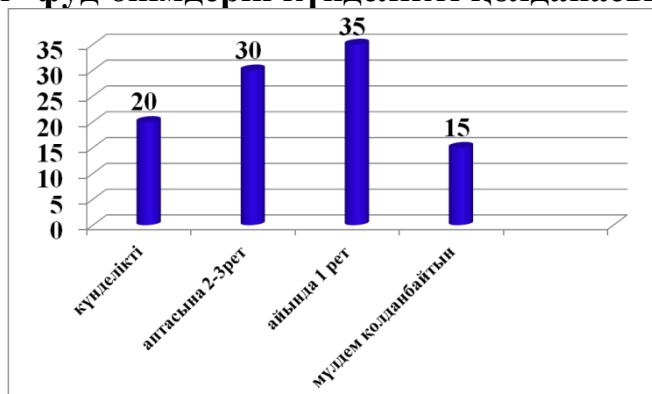
Адам үшін денсаулық – басты құндылық, әр адам өз денсаулығына өзі жауапты. Денсаулықты сақтаудың негізгі ережесі – дұрыс тамақтану. Егер адам дұрыс тамақтанып, пайдалы және пайдалы тамақ ішсе, ол қартайғанша дені сау болады.

Кесте 1. Зиянды тағамдық заттар қоспалары

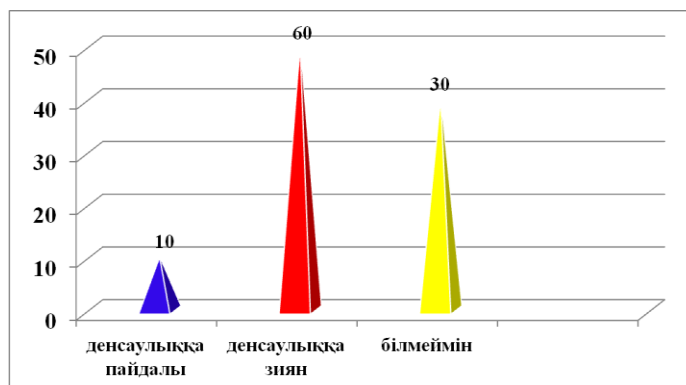
Өте қауіпті	E 123, E 510, E 513, E 527
Қауіпті	E102, E110, E120, E124, E127, E129, E155, E180, E201, E220, E222, E228, E233, E242, E400-405, E501
Канцерогенді	E131, E142, E219, E954, E213, E212E338,
Асқазан құрылысына	E338-341, E343, E450, E461-463, E465, E466
Тері аурулары	E151, E160, E231, E232, E239, E311, E312, E320
Ішек құрылысы	E154, E626, E627, E628, E629, E630, E631, E632-635
Бала үшін өте қауіпті	E270
Тыйым салынған	E103, E105, E111, E121, E123, E125
Күдікті	E104, E122, E141, E171, E173, E241, E471
Қысымға	E154, E250, E252

Сауалнамаға барлығы 145 оқушы қатысты. Сауалнама нәтижесін саралай келе, біздің мектеп оқушыларының 20%-ы күнделікті, 30%-ы аптасына 2-3 рет, 35%-ы айына бір рет, 15%-ы пайдаланады. % күн сайын жасаңыз. оны мүлдем қолданбаңыз. Оқушылардың 70 пайызы кирска мен саңырауқұлақ қосылған чипсы жейтіні белгілі болды. Студенттердің 70%-ы эссеге қарамайтындарын айтты. Ал кириешки мен чипсы, коко-кола негізіндегі сусындардың ағзаға әсері туралы оқушылардың 30 пайызы білмейтіні анықталды. Оқушылар арасында жүргізілген сауалнама нәтижесі бойынша ең көп қолданылатын түбірлер анықталды [3,4].

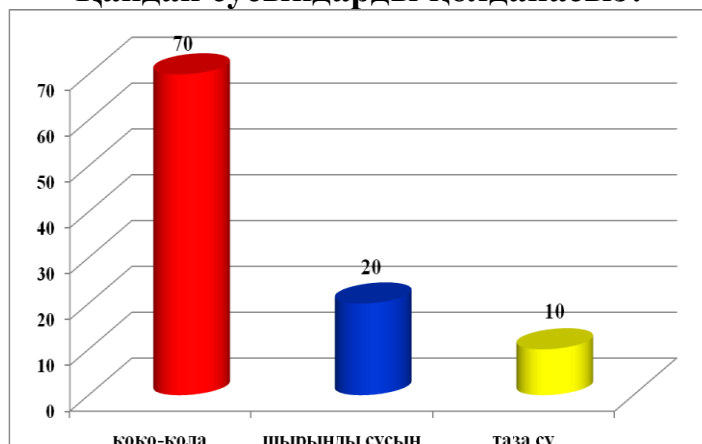
Фаст -фуд өнімдерін күнделікті қолданасың ба?

Фаст- фуд тағамдарының денсаулыққа қандай пайдасы бар?

Қандай сусындарды қолданасыз?

Фаст-фуд табысының сыры неде? Бұл қарапайым - бұл уақыт пен ақша. Тұтынушылар үшін ас үйде тамақ пісірудің немесе мейрамханада талғампаз қымбат тағамды ұзақ күтудің қажеті жоқ. Ал фастфуд мейрамханаларының иелері үшін жоғары ақы төленетін аспаздарды жалдаудың мағынасы жоқ, олар жасанды тағам жүйесінде мүлдем талап етілмейді.

Басқа нәрселермен қатар, біз мойындаймыз: фастфуд өте дәмді. Негізінен дәмді күшейткіштердің үлкен санының мазмұнына байланысты.

Нәтижесінде оны тез пісетін, жоғары өңделген жаппай өндірілген өнімдер деп сипаттауға болады. Әдетте фастфуд грильде, қуырғышта немесе микротолқынды пеште дайындалады. Фаст-фуд мейрамханалары әр уақытта қытырлақ және майлы картоп алу үшін арнайы пісіру әдістерін пайдаланады.

Соңғы жылдары үзіліссіз ораза салмақты бақылаудың танымал әдісіне айналғанымен, белгілі бір мақсатсыз тамақты өткізіп жіберу өте сирек пайдалы. Өртүрлі мәліметтер бойынша, салмақ жоғалтудың және салмақты сақтаудың ең жақсы жолы - жаттығу кезінде жағылатын мөлшерді арттыра отырып, тұтынылатын калориялар санын азайту. Тамақты өткізіп жіберу шаршауға және кейбір маңызды қоректік заттардың жоғалуына әкелуі мүмкін. Егер сіздің өміріңізде жылдам тағамдар болса, сарапшылар, мысалы, қуырылған картопты қамтымайтын пайдалы фастфудты таңдауды ұсынады. Жемістер, жаңғақтар, көкөністер сатып алыңыз немесе өзіңізбен бірге алыңыз. Сондай-ақ олардың құрамында денені толық тамақтануды күтуге көмектесетін заттар бар. Қант немесе майы жоғары тағамдарды жеуге болмайды.

Адам дәстүрлі тағамдарды баяу жейді, бұл аштықты шектеулі мөлшерде тұтынылатын тағаммен қанағаттандыруға мүмкіндік береді. Адамның психоэмоционалдық жағдайы қуаныш пен жақсы көңіл-күй әкелетін «сау» және пайдалы тағамға байланысты екенін білу маңызды.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. “Биолог анықтамалығы” ғылыми-педагогикалық журнал №5, 6 2011 жыл
2. “Биология және салауаттылық негіздері”
3. “Орталық Қазақстан”. 2010ж №4
4. “Қазақстан әйелдері” 2011 ж №2

ОӘЖ 67.85

ЕМЕННІҢ АҒАШЫНЫҢ БІЗ БІЛМЕЙТІН СЫРЛАРЫ

Ташпулот Б.

Ғылыми жетекшісі: Қасымбекова Нәзипа Қасымбекқызы
№69 ЖОББМ, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Дуб – красивое, гигантское дерево, царь между деревьями. Он изображен многими словами благодаря своей красоте и энергии. С древнейших времен в разных национальностях мира сложилась традиция культивировать дуб как священное дерево. У него особая энергетика и своя история. Древние греки почитали его, даже были убеждения, что дуб предсказал судьбу человека. Они предсказывают, какие события ждут человека от ветрового ветра, глядя на движения листы или ветвей от урагана: счастье или беда? Научный прогноз исследовательской работы: если бы глубоко узнав о невосполнимых краях дубового дерева, он раскрыл информацию о нем, раскрыл бы интересную сторону в истории его распространения на мир, а также был систематизирован его лечебные свойства, то бы у нас было бы больше познаний о дубовом древе, уважение к удивительной природе.

Summary: Oak is a beautiful, giant tree, the king among the trees. He is depicted in many words due to his beauty and energy. Since ancient times, there has been a tradition in different nationalities of the world to cultivate oak as a sacred tree. It has a special energy and its own history. The ancient Greeks revered him, there were even beliefs that the oak predicted the fate of man. They predict what events await a person from the wind wind, looking at the movements of foliage or branches from a hurricane: happiness or trouble? Scientific forecast of the research work: if he had learned deeply about the irreplaceable edges of the oak tree, he would have disclosed information about it, revealed an interesting side in the history of its spread to the world, and its medicinal properties were systematized, then we would have had more knowledge about the oak tree, respect for the amazing nature.

Күнделікті өмірде айналамыздағы көп заттарды байқамай жатамыз, ойлаған нәрселерді жасауға асығамыз. Ал біздің қасымызда өмір сүріп жатқан көптеген тамаша және қызықты заттар, құбылыстар, оқиғалар бар. Біз үшін тек қадаммызды баяулатып, бір сәтке тоқтап және айналаға назар аудару жеткілікті.

Барлық ғажайыптар қасымызда!

Адам бүкіл әлемді айналып келе алады, ал әлемнің ең құпия сырлары, таңғажайыптары - олар ең таныс және бұрыннан белгілі нәрселеріміз. бізге тек оларға мән беріп қарап, маңыздылығын тани білу.

Орман әлемі қанша жұмбақ жатыр? Ағаштардың арасындағы емен қанша естеліктерді біледі, ескі көлдің жадында қанша тарих жатыр, ескі жолдар қанша сырды бүгуде?

Емен – әдемі, алып ағаш, ағаштар арасындағы патшасы. Ол өзінің сұлулығы мен қуатынының арқасында көптеген сөздермен бейнеленген. Әлемнің әр түрлі ұлттарында ежелден еменді қасиетті ағаш ретінде дәріптеу дәстүрі қалыптасқан. Оның ерекше энергетикасы мен өз тарихы бар.

Ежелгі гректер оны құрметтеді, тіпті емен адам тағдырын болжайты деген сияқты сенімдер болған. Олар желдің әсерінен жапырақтардың сыбдырын немесе дауылдан бұтақтардың қозғалысына қарап адамды қандай оқиғалар күтетінін болжады: бақыт па, әлде, қайғы ма?

Еменде қандай құпия болуы мүмкін? Ең қарапайым ағаш ...

Сіз емен туралы қанша ғажайып фактілерге таң боласыз.

Емен – өте жай өсетін қатты ағаш. Еменнің жапырағы жалпақ болады. Сондықтан еменді жалпақ жапырақты ағаш деп атайды. Емен өндіріске жарамды болу үшін шамамен 150-200 жылдай уақыт керек. Ол 1000 жылдай уақытта толық пісіп жетіледі. Емен суға онша шірімейді. Емен ағашын суға төзімді материал ретінде бағалайды. Жиһаздар, құрал-саймандар жасауға кеңінен пайдаланады. Емен жаңғақты малдарға жемге қоспа ретінде береді.

Емен шамшат тұқымдастарға жатады. Ол 40 метрлік биіктікке дейін өседі. Оның қабығы майда және ағаш жас болғанда сұрғылт-жасыл түсті болады да, ал содан кейін піскен уақытында жарықшақ және сұр-құба түсті болады.

Еменнің ұзын, кен тәрізді, қалақты жапырақты бұдыр бұтақтары бар, олардың ұзындығы 15 см дейін жетеді, сабақтары қысқа. Жаңғақтары сабақтағы жасылдау гүлдерінен табақшаларға айналады.

Еменнің тамыры терең, мықты, өзекті болып келеді, сондықтан да ол жерасты сулардың деңгейі өте терең орналасқан жерлерде өсе алады. Емендер кең таралған, көбінесе Еуропа мен Солтүстік Америкада.

Еменнің белсенді заттарын (негізінен таниндерді) қабыққа айнала қоймаған майда, күміс түстес беттері бар жас бұтақтардан алады. Бұл заттар микробқа қарсы сипатқа ие және Имупрет® препаратында басқа дәрілік өсімдіктермен қоса иммундық қорғау жүйесін нығайту үшін пайдаланылады.

Емен жарық сүйгіш ағаш. Он бес – алпыс жылда жеміс бере бастайды. Әрбір төрт – сегіз жыл сайын жаңғағы көбейе береді. Бес жүз – мың жыл және одан да көп уақыт (мысалы, Литвадағы Стелмужи табиғи саябағындағы еменнің жасы – екі мың жылға жуық) өсіп тұрады. Оның дүние жүзінде төрт жүз елудей (кейбір деректер бойынша алты жүздей) түрі кездеседі. Жайық өзенінің аңғарында емен орманы кездеседі. Алматы, Жамбыл, Оңтүстік Қазақстан облыстарында көгалдандыру мақсатымен егіледі. Қазақстанда сирек кездесетін бір түрі – кәдімгі емен бар. Оның биіктігі 40 – 50 м. Діңі бірнеше жуан бұтақтан тұрады, тілім-тілім болып жарылған, қоңыр сұр түсті қалың қабықпен қапталған. Жас өркені жапырақсыз, қызғылт-қоңыр болып келеді. Жапырағы ірі (ұзындығы 7 – 20 см-дей), дөңгелек, қою жасыл түсті. Реңсіз

гүлдері дара жынысты, аталық гүлі сырға тәрізді, аналық гүлі жеке-жеке не екі – үштен бірігіп, гүл сабағына шоғырланған. Сәуір – мамырда гүлдеп, қыркүйек – қазан айларында жеміс береді. Тұқымы – жаңғақ. Жаңғағынан мал азығы және кофе қоспасы дайындалады. Емен қабығының құрамы илік зат – танинге бай, олар медицинада, тері өнеркәсібінде қолданылады. Сүрегі қатты әрі берік, аса бағалы құрылыс материалы ретінде өнеркәсіпте (мысалы, кеме, вагон, жиһаз жасау, т.б.) пайдаланылады.

Емен мен адамды ғасырлар бойы берік достық байланыстырады. Ол туралы қанша ән қалыптасқан, қанша әдемі мата жасалған, ертегілер, повестер, романдар жазылған, үйлер, кемелер салынған, адамдар емделген.

Сондықтан, ең басында, өкінішке орай, біздің планетамызда емен ормандары аз және жыл сайын азайы келе жатқанына назар аударғым келеді.

Егер ежелгі Еуропада емен орманы ормандардың 50% – ын құраса, енді өкінішке орай 3% ана құрайды. осы ағаштарды сақтап қалуға әлі де кеш емес, ол біздің қолымызда.

Орыс халқы емен ағашын ағаштардың емен патшасы ретінде санайды.

Емен-күш, төзімділік және қуат символы.

Емен- ағаштар мен бұталардың түріне енеді.

Ол тек жоғары және әдемі ағаш қана емес, бұта да болуы мүмкін. Испанияда биіктігі 2-3 метрден аспайтын бұталы емен өседі.

Ол, жазғы, ағылшын қызыл емені. Ағаштың отаны – Ресейдің оңтүстігіндегі орман, Шығыс Еуропа.

Кәдімгі емен – жапырақ ағаш, оның биіктігі 50 метрге жетеді, бұталары – 2 - 3,5 метрге дейін, ал ұшасы 30-45 метрге дейін жуылады. Орта есеппен 200 жылға дейін өсіп, өмір бойы кеңейді. Бұл белгі бойынша ағаш шамамен қанша жыл екенін анықтауға болады.

Әлемде барлығы алты жүз емен түрлері бар. Барлық емендер Солтүстік жарты шарда өседі, бірақ олардың бірнеше түрлері Оңтүстікте игерілген. Еменнің барлық алуан түрлілігіне қарамастан Қазақстанда олардың бір ғана түрі өседі. Бұл кең жапырақты тұқымдар. Олар жылу сүйгіш және жарық сүйгіш [1,2].

Емен ормандарында тыныс алу өте оңай, себебі емен көптеген оттегі бөледі. Біздің елімізде орман дала облысында және жапырақты ормандар аймағында кең таралған. Емен ормандары адамдарды киіндірді, емдейді және тамақтандырды. Жалғыз емен далада, өзен жағалауларында кездеседі. Бірақ Сібірде ол өспеді: катал климатқа төзбейді. Орта Азияда емен өседі. Кавказда - қоңырға ұқсас жапырақтары бар жартасты мамық емен. Қиыр Шығыста- Моңғол емен өседі.

Емен – күшті ағаш. Бірақ оның әлсіз жағы бар – суықтан қорқады.

Жас жапырақтар мен сабақтар аязда өледі. Суықтан қорғану үшін басқа ағаштардан кеш жапырақтайды.

Еменнің мықтылығы – суды үлкен мөлшерде қажет етуі, сондықтан тіпті өте ескі ағаштар тәулігіне 200 литрге дейін су сіңіре алады.

Еменнің көптеген түрлері мәңгі жасыл деп аталатындар қатарына жатады, яғни бірнеше жыл бойы жасыл боп тұра беретін тері жапырақтары бар. Басқа түрлерінде жапырақтар жыл сайын түсіп немесе кепкені ағашта қалады және біртіндеп жойылады.

Еменнің өте ерекше және қызықты түрлері бар:

Ақ емен Солтүстік Американың шығысында өседі. Өте ірі, ұзын-сопақ жапырақтары, 22 см дейін, 5-9 тұйық қалақтары бар; ашық-қызыл, жазда — ашық жасыл, төменгі жағы ақшыл-сары.

Каштанжапырақты емен Арменияда, Кавказда және Солтүстік Иранда өседі. Ресейдің Қызыл кітабына енгізілген. Каштан жапырақтары сияқты жапырақтары қызық.

Кавказдың Қара теңіз жағалауында, Оңтүстік Францияда, Испанияда, Алжирде өсетін тығын емен қызықты. Ол қабығында түзілетін тығынның қалың қабатымен ерекшеленеді. Бұл қабат қалыңдығы бірнеше сантиметр бөтелке тығындарын жасауға келеді.

Мәңгілік жасыл тас емен, Италияда және Жерорта облысында өсіп, тамаққа пайдаланатын тәтті жаңғақтар береді. Шығыс пен Американың жылы елдерінде, әсіресе Калифорнияда көптеген емендердің тәтті жаңғақтары кеңінен қолданылады.

Планетадағы басқа ағашқа қарағанда Емен ұзақ өмір сүреді деген рас па?

Емен планетадағы басқа ағашқа қарағанда ұзағырақ өмір сүреді деп саналады.

Ежелгі уақыттан бастап адамдар ағаштарды өз туыстары деп санады, орманды қастерледі, оларға құрметпен қарады.

Жас емен өте баяу өседі. Және ол нағыз мықты еменге айналғанша қанша ұрпақ ауысады. Кейбір емендер 1000 жылға дейін өмір сүреді, одан да ұзақ өмір сүретіндері бар.

Ежелгі кезде емен кесілмеген – бұл бақытсыздық әкелді.

Емен ағаштарының екі мың жылға дейін өмір сүретіні бар. Мұндай емен Литвада сақталған. Бұл Стелмуж емені, ол екі мыңжылдықта.

Еменнің биіктігі 23 метрді құрайды, ал егер бұталары 3 метрге жоғары көтерілсе, ұзындығы 13,5 метрге жетеді. Орташа адамның кеуде деңгейінде емен диаметрі 4 метрге жетеді. Емен бұрынғыша жап-жасыл.

Стелмуж емені 1960 жылы Табиғаттың ескерткіші болып жарияланды және Литваның күзетілетін объектілерінің қатарына енгізілді.

Тағы бір емен Киелі кітапты құрған кезден бар. Ол Иордан өзенінің жанында Хеврондағы орыс монастырының аумағында.

Боуторп еменіне 1200 жыл. Ұлыбританияның шығысында өседі бұл емен. Оның биіктігі 12,75 метрді құрайды, ал бұтағына 40 адам орналасуы мүмкін. Бұл Еуропадағы көне емендердің бірі.

Емен-сағат – көрнекті, Францияның Алувиль-Белефос ауылында. Еменнің нақты жасы белгісіз, бірақ ХІХ ғасырда ол 800 жылдан артық деп санаған. Қазір ол шамамен 1200 жаста, ол Франциядағы көне емен, ал 1932 жылдан бастап тарих ескерткіші деп санайды.

Оның биіктігі 18 м, ал шеңбері 16 м жетеді. Оларға кіру бұрандалы баспалдақ қамтамасыз етеді. Жылына бұл көрікті жерлерге 30-40 мың турист келеді.

Аңыз бойынша емен 911 жылы отырғызылған және бұл оқиға Нормандияның негізімен байланысты болды.

Ескі еменде қанша құпия сақталған!!!

Әрі таныс, әрі бейтаныс ағаш.

Бұл шын мәнінде ең көне, қасиетті және күшті ағаш.

Біз емен ағашының табиғаттың нағыз кереметі екенін дәлелдедік және оны сақтап, қорғап қалу қажет.

Қазір ормандар азаюда және оларды сақтау үшін орман ағаштарына күтім керек. Сіз ағашты қорғауға, құстарды тамақтандыруға, сирек өсімдікті сақтауға, кішкентай емен немесе қарағай өсіруге көмектесесіз бе?.

Орман бізге байлығын сыйлайды. Ал біз нағыз білім иелері ретінде олар туралы бәрін білуіміз керек. Барлық орман сыйын алайық және оны қорғайық.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Құлжабаева Г.Ә.; «Өсімдіктер әлемі» оқу-әдістемелік кешені, Ағаштар: Дидактикалық материал - Алматы, 2010 - 15 б; ISBN 978-601-7237-03-5
2. А.А. Плешаков. Атлас - определитель "От земли до неба" М. 2012 г.

УДК 504

БИОИНДИКАЦИОННАЯ СВОЙСТВА РАСТЕНИЯ QUERCUS

Тойчибаев А., Изтлеуов Г.М., Жумадуллаева А.И.
Шымкентский университет, Южно Казахстанский университет М.Ауезова,
г.Шымкент

Аннотация: В статье изучено биосорбционное свойство растения Quercus ilex с целью выявления загрязнения атмосферы. Исследованы биоиндикационные свойства 1 кг листьев растения Quercus ilex, расположенных на расстоянии от 5 м - 17 м от автотрассы для экологического мониторинга. Было обнаружено, что металлы хорошо биосорбируются в форме катиона, очень сильно воздействуя на растение. А анионный тип они слабо влияют на растение. Установлено, что в растениях существует связь между концентрациями кадмия, свинца. (вероятность 35 %) и расстоянии от дороги.

Ключевые слова: город Шымкент, медицинские отходы, дезинфекция

Аннотация: Атмосфераның ластануын анықтау мақсатында мақалада Quercus ilex өсімдігінің биосорбциялық қасиеті зерттелді. Қоршаған ортаны бақылау үшін тас жолдан 5 м – 17 м қашықтықта орналасқан 1 кг Quercus ilex жапырақтарының биоиндикативті қасиеттері зерттелді. Металдардың катион түрінде жақсы биосорбцияланатыны, өсімдікке өте күшті әсер ететіні анықталды. Ал анионды түрі олар өсімдікке аз әсер етеді. Өсімдіктерде кадмий мен қорғасын концентрациясы арасында байланыс бар екені анықталды. (ықтималдық 35%) және жолдан қашықтығы.

Негізгі сөздер: Шымкент қаласы, медициналық қалдықтар, дезинфекция

INTRODUCTION.

At present, 20 bln. tons - solid, liquid and gaseous wastes. In addition, several million tons of waste are generated annually in the country's industries. Among these

wastes are formed in large quantities harmful compounds that are highly toxic and harmful to the environment - superectoxins.

In recent years, it has been used by environmentalists in the 1920s in connection with the environment monitoring. The concept is widespread. Environmental monitoring - anthropogenic factors under the influence of environmental conditions, biosphere component change monitoring, evaluation and forecasting system. The concept of monitoring is widely used in the economy, industry, and other areas of control. This concept is in scientific textbooks in Stockholm UN organized by (June, 1972 g) after the last conference on environmental protection [1-2].

Methods of biological indication and reclamation are the most effective and environmentally friendly methods. To determine the parameters of pollution of the biosphere, it is necessary to know the state of pollutants and pollutants, before and after pollution. In this case, it is important to conduct environmental monitoring in contaminated areas. Biological monitoring of the natural environment is a system of monitoring changes in the life cycle of living beings under the influence of anthropogenic factors. The only task of biological monitoring is to control the degree of pollution of ecosystems.

The determining factor is the influence of the environment on the biotic processes of ecosystems. (population association of biotics, dynamics of species structure, species features). Environmental factors include light, temperature, water regime, nutrients, salinity and other conditions. These factors affect all stages of the life cycle of a living organism. The negative impact of any of these conditions can lead to a change in the balance of life of living organisms. [1-2].

Thus, bioindication is the determination of the state of the environment of a living organism and its community by biological characteristics.

In the case of pollution of the environment under the influence of anthropogenic loads, biological changes of living organisms or their communities that are sensitive to changes in environmental conditions are determined by bioindication and biotest methods. The aquatic environment can be assessed ecologically and hygienically with the help of biotests. And some species of mosses adsorb those heavy metals. Therefore, plants have a special role in solving environmental problems of nature.

The study of the use of plants as adsorbents will begin soon. But already, the data confirm the biological differences between the two groups of plants. While some species adsorb these elements very well, other species are independent of the amount of metals in the environment. N.M. Skripichenko conducted research to find species of algae that can be an indicator of the amount of metals in the environment. He got different types of lichens in Estonia [2-3].

The purpose of the study - *Quercus ilex* The plant is derived from anthropogenic polluting objects The study of the biosorption properties of metals and the possibility of using it as a biological indicator for biomonitoring.

Research methods. For monitoring of air pollution 1 kg *Quercus ilex* leaves of the plant from the road (highway) 17 m distance to the ground 5 m Set to **Quercus**

ilex plant obtained from the study. It was found that these and other types of metals have a strong effect on the plant in the form of cations. As for the anion type, they have a weak effect on the plant. It was found that there is a link between the concentration of cadmium and lead in plants located at a distance from the road. (probability 35%).

Research results. It was found that the leaves of the plant *Quercus ilex*, located in the village of Turlan near the Shymkent-Turkestan highway in 2018-2020, contain a lot of metals. This research work Auezov University was conducted within the approved theme of the research plan. The amount of iron, aluminum, barium, lead 1 meter The size is shown when approaching the mast. Over time, the concentration of metals increased, for example, in 36 months, iron reached 450 mg / kg, aluminum 520 mg / kg, barium 14 mg / kg, lead 8 mg / kg. At 24 months iron showed 440 mg / kg, aluminum 450 mg / kg, barium 12 mg / kg, lead 6 mg / kg, at 12 months *Quercus ilex* leaves of the plant iron 160 mg / kg, aluminum 170 mg / kg, barium 6 mg / kg, lead 3 mg / kg.

6 months *Quercus ilex* on the leaves of the plant iron 150 mg / kg, aluminum 150 mg / kg, barium 4 mg / kg, lead 1.5 mg / kg.

In the case of pollution of the environment under the influence of anthropogenic loads, biological changes of living organisms or their communities that are sensitive to changes in environmental conditions are determined by bioindication and biotest methods. Ecological and hygienic assessment of the aquatic environment with the help of biotests is possible.

The amount of bioavailable micronutrients in the soil or the elemental content of biosensitive plants is used in many countries to identify elements that are insufficient in the soil. Symptoms of deficiency can disappear with the addition of a certain amount of substance, and the plant grows well. However, the addition of nutrients can not affect the growth when it reaches a certain level, but after a certain amount can show harmful toxicity.

We can see this phenomenon in Figure 1. Soil is a set in which the sum of different elements interacts and interacts. The amount of mineral elements that nourish plants in the soil solution is very small. Most of them are bound (adsorbed) to colloidal parts of the soil. Many nutrients are found in the soil in the form of water-soluble minerals or organic compounds. Plants grown only in the soil grow very poorly. This proves that the soil solution is very deficient in nutrients and minerals. Therefore, the plant must be able to use bound and insoluble minerals in the soil. Plant nutrients in the soil are in stock - dissolved in water (soil solution), easily absorbed by plants, but quickly washed away; bound to the surface of soil colloids, non-washable, but absorbed by the plant through the exchange of ions; in the form of inorganic salts (sulfates, phosphates, carbonates) that are difficult to absorb into the plant, exchanging with ions (H^+) released from plants [3].

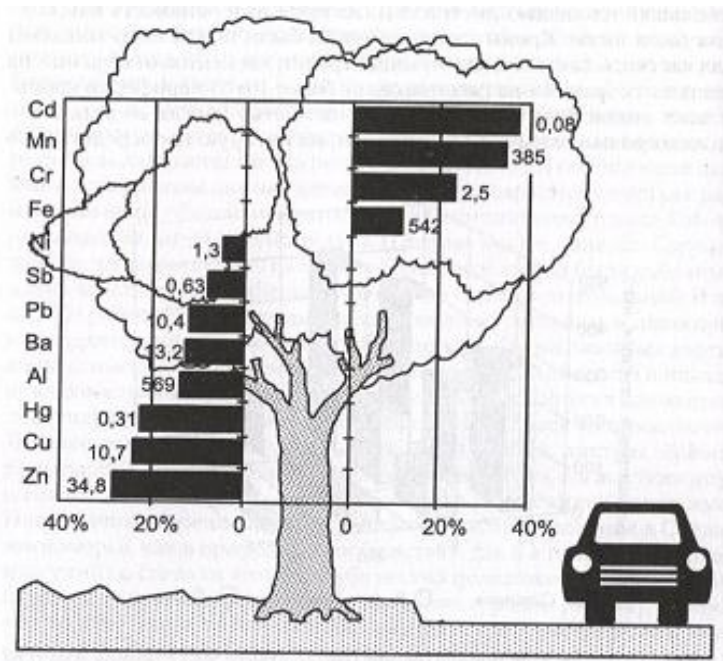

Figure 1. The highway is assembled on the side accumulation of chemical elements along the leaves of the plant

Even under the influence of low concentrations of pollutants, biological methods help to analyze the negative changes in the environment through tests and phytotests. To do this, the following requirements are set for the types of bioindicators:

- it is necessary to know the distribution of the test object in the natural environment and its biological properties and characteristics;
- monitor organisms should be distributed throughout the target area;
- species-indicators need a qualitative and accurate response to environmental changes in the environment;
- the test object in the contaminated area must not die;
- uses perennial flora for long-term control;
- the genetics of phytotests must be the same;
- biotest necessary and clear results;
- The error range of the calculation should not exceed 20-30% compared to the classical and standard methods of testing.

If these requirements are met, the following problems can be solved with the help of bioindicators:

- replacement of pollutants polluting the ecosystem;
- determining the rate of environmental change;
- detection of pollutants for wildlife only with bioindicators;
- guides the development of ecosystems;

Conclusion. Summing up the results of our research *Quercus ilex* leaves of the plant It was found that the amount of metals is very biosorbable and can be used as a biological indicator for biomonitoring. Analyzing the bioindication and

bioremediation properties of plants, it is safe to conclude that this industry is the future of biological regeneration and control systems in the era of rapid industrial development.

List of literature

1. Iztleuov G. M, Isaeva AU, Dayrabaeva A.Zh., Zhaksybek KK The influence of pesticides on soil micro-organisms, ТМНПК «Ауезовские чтения - 18: к 175-летию Абая Кунанбаева Шымкент: ЮКГУ им. М.Аuezova 2020, С133-139
2. Dairabaeva A., Abduova A., Dusenova S., Askerbekova A. Momin Saya Optimization and organization agrolandscapes sustainable agroecosystems., Materials XVI Mezinárodní vědecko - practical conference «Zprávy výdecké ideje -2020», Volume 5: Praha. Publishing House «Education and Science» -7-9 p
3. Iztleuov G. M, Askerbekova A., Dairabaeva A., Abduova A., Dosbaeva A., Uzdenova K Methodological basis of environmental assessment agrolandscapes, Materials XVI Mezinárodní vědecko - practical conference «Zprávy výdecké ideje -2020», Volume 5: Praha. Publishing House «Education and Science» -3-6 s ..

ОӘЖ 25.263

АДЫРАСПАН-ЕМГЕ ДАУА, ЖАНҒА ШИПА!

Толықбай А.Н.

Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Адыраспан (Harmal или Peganum Harmala) — растение с глубокими корнями, относящееся к семейству многолетних растений

Summary: Adyraspan (Harmal or Peganum Harmala) is a deep-rooted plant belonging to the family of perennial plants

Қазақстан әсем, сұлу табиғатымыздың аясы өсімдіктер дүниесіне бай. Еліміздің табиғи жағдайлары әр түрлі болып келетін орманды, далалы, таулы аймақтардан тұрады. Республикамыздың аймағында 6000-ға жуық өсімдік түрлерін кездестіруге болады. Соның 500 түрінен дәрілік заттар алынады. Біле білген адамға осының өзі қаншама байлықтың көзі деп айтуға болады. Осынша байлықты игерумен бірге дәрілік өсімдіктерді зерттеудің, оны танып білудің маңызы зор. Ерте заманнан бері мал бағумен айналысқан көшпелі қазақ халқы шөптердің, жалпы өсімдіктердің емдік қасиеттерін білген.

Адыраспан – ең көп тараған емдік шөптердің бірі. Одан жасалған гармалин алкалоидының әсері банистерин алкалоидынан асып түседі. Ол эниефалит ауруын емдегенде жақсы нәтиже береді [1,2].

Адыраспанның тағы бір қасиеті – жерді тақырланудан сақтайтын өсімдік екенін көп адамдар біле білмейді. «Адыраспанның жерді азып – тозудан сақтайтынын көбіміз біле білмейтіміз рас. Мен оны өз көзіммен көрдім. Ол айналасына шөптердің тұқымын жинап, олар өсіп жетілген кезде өзі жойылып кетеді екен», - деп белгілі жазушы әрі саяхатшы Темірхан Момбекұлы 2005 жылы арнайы «Қасиетті қазақ жері» деген бағдарлама бойынша кең – байтақ еліміздің біраз аймақтарын велосипедпен аралап, өз көзімен көргендерін республикалық «Ана тілі» газетінде жазған.

Шығыс халқы адыраспанның киесі бар деп есептеген. Әлі күнге дейін өзбектер жол сапары сәтті болсын деп көлігінің алдыңғы әйнегіне іліп қояды екен. Жалпы, адыраспанды түрлі микроптарды аластау үшін дезинфекция ретінде қолдануға болады. Біздің жеріміздегі өсімдіктердің қай – қайсысы да шипалық қасиетке бай. Алайда олардың ішінде улы өсімдіктерді дәрі – дәрмек ретінде пайдаланғанда аса сақтық, білімділік, тәжірибелік қажет.

Адыраспан – сортаңдау ыстық өлкеде кездесетін, басында ащы дәні бар дәрілік өсімдік. Адыраспанды емшілер дәрілік шикізат ретінде шілде айында гүлдеген кезінде жинап алады екен. Алғанда да, сол тұрған бойы бәрі ала бермейді, оның енді пісіп-жетілген бұтақшаларын, жапырағы мен гүлін бір қиқымын жерге түсірмей көлдей орамалға түйеді. Алғанда тамырдан жоғары жағынан ұқыпты кесіледі. Кептірер кезде темір шатыр астындағы көлеңкелі, ауа өтіп тұратын жерге қойылады. Осылайша ол екі жыл сақталуы керек. Ал тұқымын өскіннің қауашағы ашыла бастаған кезде теріп алады. Оны да төбесі жабық болғанымен, ауа өтіп тұратын бастырма астында кептіреді. Астына мата төсеп, сосын тұқымын шөбі мен қауызынан ажыратады. Ол – улы өсімдік, дәмі ащы, мал жемейді. Жаз, күз мезгілінде тұтас денесін, күз мезгілінде жемісін жинап, кептіріп сақтайды. Шындығында, өзіміз табиғат берген байлыққа көңіл аударма бермейміз. Емдік шөптер – үйіміздің жанында, бау-бақшамызда, жол бойларында кездесетін арам шөптер. Өсімдіктер сарқылмайтын қазына емес, сондықтан оларды орынды пайдаланып, қорғай білудің өмірлік маңызы зор. «Мың теңге тұратын дәрі дәл шарбағыңның түбінде өсіп, тұр» деп дана аталарымыз бекер айтпаса керек. Біздің тұрып жатқан жерімізде дәрілік өсімдіктер түрлерінің 60 пайызы өседі. Соның бірі – адыраспан. Қазақстан аумағында адыраспанның үш түрі өседі. Оның ішінде «кәдімгі адыраспан» (*Reganum harmala*) деген түрі көп кездеседі. Адыраспан – түйетабан тұқымдасына жататын шөптектес иісті, терең тамырлы өсімдік. Биіктігі 30-60 см. Сабағы жұмыр әрі жан-жаққа тармақталып және топталып өседі. Тамыры тереңге кетеді әрі жуан болып келеді. Жемісі қоңыр түсті, ірі ұрығы бар, диаметрі 1 сантиметрдей шар тәрізді қауашық. Көктем мезгілінде гүлдейді, жазда жемісін береді. Топтанып өсетін өскін гүлдеген кезде оның хош иіс төңіректі алып кетеді. Бір ғажабы, адыраспан өсіп тұрған маңайға шыбын-шіркей жоламайды. Адыраспан тұқымдары арқылы көбейеді. Ақын С.Кеттебайұлының «Дала дәріханасы» деген өлеңінде дәрілік өсімдік – адыраспанның биологиялық ерекшелігі, морфологиялық құрылысы өте жақсы сипатталған [3,4].

Біздің ата-бабаларымыз адыраспанды киелілік қасиеті мол деп санап оны үйдің босағасына немесе есіктің маңдайына іліп қойып, осы арқылы отбасын алуан түрлі бәле-жаладан сақтауға тырысқан. Адыраспан тұрған жерге жын-шайтан жоламайды деп есептейді.

Адыраспан тұнбасымен емдеу:

Невростения, малярия, мерез ауруына, талма, сал, ұмытшақтық, қояншық ауруы, ауыздың қызыл иегі ауырғанда, іш ауруының алғашқы кезеңінде, ішкі

мүшелерге суық тигенде, ревматизм, тарамыс, ми қабынуы ауруларын емдеуге болады.

Адыраспан шөбінің қайнатындысы мен тұнбасы бас ауруды басып, адамды тыныштандырады, сырқатты асқындырмауға көмектеседі. Сонымен қатар, белге суық тигенде адыраспан көмегімен емдеуге болады. Ол үшін кептірілген, ұнтақталған 50 грамм адыраспан шөбін шүберекке түйіп, сыртынан қайнаған су құяды. Сәлден соң суын сығып, қалтаны жылы күйде белдің ауырған тұсына басып, үстіне қыздырғыш (грелка) қояды. Белді осылай күніне 30-40 минуттан бер рет булау керек. Бір қалта адыраспанды ыстық суға қайталап салып төрт рет пайдалануға болады. Адыраспан улы өсімдік болған соң, оны емге ішкен кезде аса сақ болған жөн. Адыраспанды мөлшерден артық қолданса, ауыздан көпіршік атып, еріксіз зәр шығаратын азапты қалтыраулар міндетті түрде болады.

Жолда бір жерге түнейді. Түнде жаулары тыңшы жіберіп, байлаулы тұрған аттарын босатып, жан-жаққа шашыратып қуады. Оспанның атының шылбыры бір түп адыраспанға оратылып қалады. Оның кісінеген даусын естіп, өзге аттардың бәрі сол араға жиналады. Оспан да серіктерін ертіп жылқының дауысы шыққан жерге келеді. Қараса барлық жылқы бір жерге үйіріліп тұр екен. Оспан адыраспанды дорбасына салып алады. Сол жорықта жолы болып, жеңіспен оралады. Елге келген соң, Мұхамбет пайғамбарға болған жайды баяндайды. Пайғамбар:

– Бұл шөптің аты қалай? – деп сұрады. Оспан:

– Мұны адыраспан деп атадым, – деді. Пайғамбар:

– Ұлық Алла бұл шөпті себеп қылып, бір апаттан сақтапты. Бұдан кейін де адыраспан менің үмбетіме игілікті қызмет етсін, – деп, аят оқып, шөпке дем салған екен.

Содан бері адыраспанға емдік қасиет дарыпты. Осыған орай ел ішінде:

Ассалаумағалейкум, адыраспан,

Атыңды қойған екен Әзіретті Оспан.

Пайғамбар дұғасынан нәр алған соң,

Өзіңе келіп тұрмын жол алыстан, – деген сөз қалған екен.

Адыраспан (*Harmal* немесе *Peganum harmala*) — түйетабандар тұқымдасына жататын көп жылдық өсімдіктер туысы, терең тамырлы өсімдік. Дәрілік шикізат ретінде шілде айында бұтақшаларын, жапырағы мен гүлін жинап алады [4].

Пеганин гидрохлорид, дезоксипегонина гидрохлорид (таблетка және укол ретінде қолданады).

Тұқымынан «Дезоксипеганин гидрохлорид» деген препарат алынады. Бұл препарат мононеврит, неврит, полиневрит және миастенид ауруларын емдеу үшін қолданады.

Қазақстанда адыраспанның бір ғана түрі – ақ адыраспан өседі.

Көпжылдық өсімдіктер туысы.

Түйетабандар тұқымдасына жатады.

Жапырақтары кезектесе орналасады.

Тұқымы ұсақ бозғылт, не қара түсті болады.

Жемісі қоңыр түсті, диаметрі 1см шар тәріздес қауашақ.

Сабы мен гүлінде уы болады.

Ерекше сасық иісті, дәрілік өсімдік.

Гүлі ақ, сары, бозғылт-сары түсті 1-3-тен орналасады.

Биіктігі 30-80 см, мамыр-шілде айында гүлдейді.

Сабағы бұтақты, салалы тамыры 10 м тереңдікке дейін кетеді.

Адыраспан құрамында улы гармин және гармалин алкалоидтары, гүлі мен бұтағында пеганин алкалоиды болады. Адыраспан – улы өсімдік, сондықтан оны тек дәрігердің нұсқауымен ғана пайдалануға болады. Емдік мақсатта адыраспанның шөбін яғни сабағын, жапырақтары мен гүлдерін пайдаланады.

Тұқымында – 3,5 – 6 % алкалоид, 60% гармалин, 30 гармин және шамалы ғана мөлшерде гармалол, пеганин мен дезоксивицинон.

Шөбінің құрамында 1,5 – 3% алкалоид, 60 % пеганин мен вазицинон бар.

Тамырында – 1,7 – 3,3%,

Сабағында – 0,23 – 3,57 %,

Жапырағында – 1,07 – 4,96%,

Гүлінде – 2,82 %,

Жемісінде – 1,08%,

Тұқымында 2,38 – 4,59% алкалоидты заттар, хинализин мен индол бар.

Жас өсімдіктің тамырындағы алкалоидты заттың мөлшері 2 есе көп келеді.

Адыраспан тұқымы жүйке жүйесінің ауруларын емдеуге, пайдалануға болады. Адыраспанның есірткіге тәуелділікке қарсы тұра алатын қабілеті бар. Сондықтан бұл өсімдік алкоголь мен никотинге тәуелділіктен емдеу үшін қолданылады.

Қорытынды. «Кімде-кім халқынан алмаса тәлім, оны үйрете алмас ешбір мұғалім», - дейді Жүсіп Баласағұн. Демек біз еліміз үшін, болашағымыз үшін ештеңеден аянбай, ұлы дала көшпенділерінің тарихын, ата-бабаларымыздың өсімдіктерден қолданған емді ары қарай дамытуымыз қажет. Дәрілік өсімдіктер кептірілген шөп, тұнба, қайнатынды түрінде қолданылады. Көптеген өсімдіктердің біз білмейтін емдік қасиеттері бар. Осы заманғы кейбір дәрілер жабайы шөптерден жасалынады. Сонымен, өсімдік-медициналық препараттардың сарқылмас көзі. Улы деген өсімдіктің өзі пайдалы. Қазіргі заманда адам денсаулығын сақтау жайындағы күрес, бүкіл елдің қасиетті парызы. Өсімдік – тіршілік көзі, өзегі. Дәрілік өсімдіктермен айналысу денсалықты сақтауға, табиғат байлығын қорғауға көмектеседі.

Біздің Бәйдібек ауданы, Алмалы ауылымыз дәрілік өсімдіктерге бай, қысы жылы, жазы жайлы, әрі күн сәулесі көп түсетін табиғаты жағынан тартымды жерлердің бірі. Ауылымыздың жер бедері таулы және ылғалды болғандықтан өсімдіктер дүниесіне бай. Туған ауылымыздың шипалы өсімдіктер түрлерін Республика және шетелдерге насихаттап, халықаралық деңгейге жеткізу біздің міндетіміз. Қазіргі уақытта өз өлкемізде өсетін

өсімдіктерді дер кезінде жинап, кептіріп, шөп қайнатпаларын дайындасақ жанға шипа, дертке дауа болары сөзсіз!

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Иващенко А. А. «Растительный мир Казахстана» 2016 ж., 85 – 86б.
2. Шәріпбаев Н. «Пайдалы өсімдіктерді мал дәрігерлігінде қолдану», 2015ж., 186-188б.
3. Бөгенбаев Н.С. «Адыраспан – дәрілік өсімдік», 2014.
4. Жаңагүл Сұлтанова «Адыраспан туралы ақиқат», 2012.

ОӘЖ 578.1

COVID-19 КОРОНАВИРУСТІК ЖҰҚПАСЫНАН КЕЙІНГІ ОРГАНИЗМДЕГІ ӨЗГЕРІСТЕР

Турлыбек Т.С., Құрбан Ұ.Б., Елтаева Э.Х., Арыстан А.Н.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В этой статье рассказывается о неприятных осложнениях после коронавируса, о негативном влиянии вируса на организм человека. Рекомендуются упражнения для восстановления легких после лечения инфицированного человека.

Summary: This article tells about unpleasant complications after coronavirus, about the negative impact of the virus on the human body. Exercises are recommended to restore the lungs after treatment of an infected person.

Коронавирустан кейінгі ең жағымсыз асқынулардың бірі-өкпеде талшықты өзгерістердің пайда болуы. Талшықты өзгерістер-бұл өкпедегі қабыну және дистрофиялық процестен туындаған дәнекер тіннің көбеюі. Бұл патологиялық процестің даму нәтижесі өкпенің негізгі функциясының - газ алмасу функциясының бұзылуы болып табылады. Науқастарда физикалық күш салу кезінде енгігу пайда болуы мүмкін, ал ауыр фиброзбен - енгігу тыныштық жағдайында да пайда болуы мүмкін.

COVID-19 кезінде альвеолярлы эпителий зақымдалады, қабыну реакциясы күрт пайда болады, онда біздің ағзамыздың қорғаушы жасушалары, соның ішінде фибробласт жасушалары белсендіріледі. Фибробласттар коллаген шығарады, бұл фиброздың дамуына әкеледі. Дегенмен, талшықты аймақтардың барлығы емес шын мәнінде олар болып табылады. Уақыт өте келе өзгерістердің бір бөлігі өтуі мүмкін. Аурудан кейінгі бірінші жыл өте маңызды! Сондықтан: респираторлық вирустық инфекциялардан (тұмау және ЖРВИ) аулақ болу керек, бұл қабыну процесіне және өкпедегі талшықты өзгерістердің одан әрі дамуы мен өршуіне себеп болуы мүмкін [1].

Вакцинация арқылы бронхопульмональды аурулардың қаупін азайту қажет. Ол үшін тұмау вирусына және пневмококк инфекциясына қарсы вакцинация жасалады.

Кез келген темекі шегуді болдырмаңыз! Сонымен қатар, қарапайым ғана емес, электронды темекі, вап, кальян бұл қабыну мен фиброздың дамуын арттырады.

Өкпенің дұрыс жұмыс істеуін қалпына келтіру үшін емдік гимнастика, тыныс алу гимнастикасы маңызды, бұл қосымша тыныс алу бұлшықеттерін қосуға және өкпенің көлемін арттыруға мүмкіндік береді. Классикалық тыныс алу жаттығулары, шарларды үрлеу сияқты, COVID - 19 пациенттеріне қарсы болуы мүмкін, өйткені өкпе тінінің тығыздалуымен өкпеге қосымша зақым келуі мүмкін. Жаттығулар науқастың диагнозы мен ерекшеліктерін ескере отырып таңдалады. Ықтимал жанама әсерлердің пайда болу қаупі жасына, жүрек-тамыр жүйесі мен тыныс алу жүйесінің созылмалы ауруларына, иммунитеттің төмендеуіне, темекі шегуге байланысты артады. Гимнастика курсының ұзақтығы пневмония сатысына және оның асқынуларының болуына байланысты.

Сондай - ақ төмен қарқынды аэробты жаттығуларды орындау ұсынылады: жаяу жүру, велосипедпен күніне кемінде 30 минут жүру 8-12 апта бойы аптасына 3 рет.

Тыныс алу жаттығулары өкпенің жұмысын қалыпқа келтіреді және дененің басқа мүшелері мен жүйелерінің жұмысына оң әсер етеді. Дене шынықтырумен емдеудің негізгі курсының арқасында қабынудан туындаған ауруды тезірек жоюға болады, өйткені тыныс алу проблемалары клиникалық көріністе мас болу белгілеріне және дене температурасының жоғарылауына қарағанда ұзағырақ болады. Инфекцияны жұқтырған адам ұзақ уақыт бойы таяз тыныс алудан, енгігуден және жөтелден зардап шегуі мүмкін. Енгігу ағзадағы оттегінің жеткіліксіз екендігін көрсетеді.

Тыныс алу жаттығулары ықпал етеді:

- өкпеде қан айналымы мен газ алмасуды жақсарту;
- өкпеде эмфизема, ателектаз және адгезия даму қаупін азайту;
- іш бұлшықеттерін күшейту;
- созылмалы шаршауды жою;
- жасушалық деңгейде зат алмасуды қалпына келтіру;
- кеуде қуысының деформациясы алдын алады.

Жаттығудың пайдасы әр бұлшықет жиырылуымен байланысты-өкпеде рефлекстер деңгейінде тыныс алу функцияларын белсендіретін процестер жүреді.

COVID-19 сонымен қатар, жүрек, ми тарапынан, бүйрек, қан тамырлары және адамның басқа да маңызды жүйелері мен мүшелеріне ауыр асқынулар тудыруы мүмкін [2].

Жүрек-тамыр жүйесі. COVID-19 аритмияның дамуын, декомпенсацияны тудырады жүрек қызметі және тіпті миокард инфарктісінің пайда болуы. Бар адамдарға жүрек аурулары COVID-19 инфекциясының алдын алу үшін шаралар қабылдауы керек, ал әл-ауқат нашарлаған жағдайда дереу кардиологпен кеңесіңіз.

Иммунитет. COVID-19 жұқтырған адамдарда иммунитеттің ұзақ уақытқа созылуы байқалады. Ағзаның қорғаныс функцияларына жауап беретін қандағы лимфоциттер деңгейінің төмендеуі, уақытша да, ұзақ мерзімді де болуы мүмкін.

Лимфопения (тұрақты төмендеу қан лимфоциттері) - COVID-19 пациенттеріне тән симптом (тіпті 4-11 аптадан кейін қалпына келтірілгеннен кейін).

Ішкі ағзалардың аурулары. Covid-19 ауруы кезінде экскреторлық оттегі ашығуына байланысты адам жүйесі өз жұмысын тоқтатады қанның детоксикациясы (тазартылуы) болмайды. Осы фонда дамиды көптеген органдардың жеткіліксіздігі және ішкі ағзалардың тіндерінің көптеген ісінуі.

Орталық жүйке жүйесі. Вирусқа тек эпителий жасушалары ғана сезімтал емес тыныс алу органдарының (шырышты қабаты), сонымен қатар орталық жүйке жүйесінің тіндерінің жасушалары. Мұндай әсердің жанама әсері ОЖЖ қызметінің бұзылуы болып табылады, неврологиялық және психикалық бұзылулар. Бұл әсіресе науқастарға қатысты, желдеткіштерге (өкпені жасанды желдету) қосылған. Сонымен ПИТ синдромы деп аталады (қарқынды терапиядан кейін) мұндай науқастарда көрінеді белгілі бір бұзушылықтар. Адам мазасызданады, депрессия, есте сақтау қабілетінің нашарлауы, зейін, ойлау жылдамдығы, реакция жылдамдығы төмендейді, оқуда қиындықтар туындайды, әдеттегі жұмыс және күнделікті тапсырмаларды орындау.

Қанайналым жүйесі. COVID-19 кезінде бұзылу қаупі артады қанның ұюы, бұл инсульт пен өкпе ісінуіне әкеледі. Науқастарда кейіннен тромбоздық асқынулар болуы мүмкін. Қан ұйығыштары әртүрлі мүшелерді-өкпені қоректендіретін қан тамырларын бітеп тастайды. Бұл өкпе эмболиясының, инсульттің, инфаркттың даму қаупін арттырады [3].

Коронавирустық инфекцияның және оның ауыр асқынуларының алдын алу мақсатында мамандар салауатты өмір салтын ұстануға, иммунитетті нығайтуға, жеке және қоғамдық гигиена ережелері, сондай-ақ маска-қолғап режимі және қашықтық сақтауға кеңес береді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Лекции по инфекционным болезням: в 2 т. / Н.Д. Ющук, Ю.Я. Венгеров – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2016.
2. Вирусные болезни: учебное пособие / под ред. Н.Д. Ющука – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2016. – 640 с.: ил.
3. Микробиология және вирусология (жалпы бөлім): Оқу құралы Ү.Т. Арықбаева, К.Х. Алмағанбетов, Н.М. Бисенова, Н.Б.Рахметова, Г.Д. Асемова, К.Б. Койшебаева, С.К.Бисимбаева, Н.В. Калина /1-ші басылым. -Астана, 2015.-208 б.;

ОӘЖ 67.479

СІРІҢКЕМЕН СИҚЫРЛАР

Тұрғанбайұлы Д.

Ғылыми жетекшісі: Қалдыкөзова Айнұр Керімбайқызы
ЖСШ «ACADEMY OF GOLDEN KIDS» Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В свободное время многие из нас любят играть в компьютерные или телефонные игры. Головоломка – непростая задача, для решения которой необходимы не специальные знания высокого уровня, а скорость и смекалка.

На самом деле, многие древние отчеты были головоломками, которые использовались при чтении. Решение некоторых из них привело к дальнейшему развитию

математики, что, в свою очередь, способствовало разнообразию головоломок, поскольку расширило их тематическое содержание. Определить, насколько головоломки со спичками влияют на логическое развитие и смекалку детей, станет самой важной задачей нашего исследования.

Summary: in our free time, many of us like to play computer or phone games. The puzzle is not an easy task, which requires not high-level special knowledge, but speed and ingenuity.

In fact, many ancient reports were puzzles that were used when reading. The solution of some of them led to the further development of mathematics, which, in turn, contributed to the variety of puzzles, since it expanded their thematic content. To determine how much puzzles with matches affect the logical development and ingenuity of children will be the most important task of our research.

Сіріңке – ұшында тұтандырғыш баспен жабдықталған, ашық от алуға қызмет ететін жанғыш материалдан жасалған таяқша (сабақ, сабан).

Адамзат үйкеліс арқылы от алу әдісін тапқаннан кейін оны жетілдіру және жеделдету жолын табу туралы көптеп ойлана бастады. Сіріңке алудың қаншама тәсілі болғанымен, ол нағыз сіріңкенің қасында түкке тұғысыз еді.

XVIII ғасырдың аяғы мен XIX ғасырдың басындағы химиядағы өнертабыстар мен ашылулардың тарихы әртүрлі сіріңкелердің өнертабысына әкелді. Ол кезде Халықаралық патенттік құқық болған жоқ, Еуропа елдері көптеген жобаларда бір-бірінің басымдығына жиі қарсы болды, әр түрлі өнертабыстар мен ашылулар әр түрлі елдерде бір уақытта пайда болып жатты. Сондықтан сіріңкенің өнеркәсіптік (өндірістік) өндірісі туралы ғана айтуға болады.

Алғашқы сіріңкелер XVIII ғасырдың соңында пайда болды. Бұл қант пен калий перхлоратының күкірт қышқылымен араласқан кездегі химиялық сіріңкелер болды. 1813 жылы Венада Австрия-Венгриядағы алғашқы Mahliard 'A және Wik' а сіріңке өндірісі тіркелді. Күкірт сіріңкелерін шығару басталған кезде (1826) ағылшын химигі және фармацевт Джон Уокер (Джон Уокер) химиялық сіріңкелер Еуропада кең таралған болатын (Чарльз Дарвин мұндай сіріңкенің нұсқасын пайдаланып, колбаның шыны әйнегін тістеп, қышқылмен күйіп қала жаздаған).

Джон Уокердің сіріңкелерінің бастары сүрме сульфидінен, бертолет тұзынан және гуммиарабика (камеди – акация шығаратын тұтқыр сұйықтық) тұрды. Мұндай сіріңкені наждақ қағазға (үккішке) немесе басқа бүдір бетке үйкесең бітті, сол кезде оның басы оңай жағылады.

Уокердің сіріңкесі өте ұзын болды. Оның 100 данасы қалайы қарындаш қораптарына салынды, бірақ Уокер өзінің өнертабысынан көп ақша таппады. Оған қоса, бұл сіріңкелердің өте жағымсыз иістері болды. Кейінірек аз мөлшердегі сіріңкелер сатылымға түсе бастады (сурет 1).

Сурет 1. Сіріңкені жағу

1823 жылы неміс химигі Иоганн Вольфганг Деберейнер (1780-1849) алғашқы «химиялық сіріңкені» ойлап тапты.

1830 жылы 19 жастағы француз химигі Шарль Сория бертолет тұзы, ақ фосфор және желім қоспасынан тұратын фосфор сіріңкелерін ойлап тапты. Бұл сіріңкелер өте қауіпті болды, өйткені олар қораптағы өзара үйкелістен және кез-келген қатты бетке тисе бітті жана беретін болған (сіріңкені өз шалбарына жағып жіберген кейіпкер Чарли Чаплинді қалай еске түсіруге болмайды).

Сория сіріңкелері иіссіз болды, бірақ денсаулыққа зиянды болды, өйткені ақ фосфор өте улы [1,2].

Сіріңкелермен есептерді шешу үшін нақты ережелер, формулалар, анықтамалар жоқ. Манипуляция, тәжірибелер және қателік жасау арқылы біз дұрыс шешімге келеміз. Бірнеше шешім болуы мүмкін. Бір суретте сіз өз сұрақтарыңызды таба аласыз. Мұның бәрі сіздің ойыңыздың жұмысына байланысты. Сіріңке есептері мен басқатырғыштар – бұл ақыл-ой ойындары. Неғұрлым көп ойнайтын болсаңыз, соғұрлым көп идеялар пайда болады, көбірек басты ойландырсаңыз, ол – шығармашылықтың кілті. Француз жазушысы Стендаль бір кездері:

«Пароход көмірге мұқтаж болғанындай, маған күніне үш - төрт текше фут идея қажет», - деген екен.

Басқатырғыштарды шешу әдетте жоғары деңгейдегі арнайы білімді емес, логикалық ойлауды немесе математикалық тез ойлауды қажет етеді. Сонымен, әр түрлі жастағы және әр түрлі білімі бар адамдар зияткерлік бос уақыттарын оңай ұйымдастыра алады. Басқатырғыштар – бұл әртүрлі қызықты формалардағы логикалық немесе математикалық есептер. Басқатырғыштарды шешу процесі жас ұрпақты дамыту мен тәрбиелеудің тиімді әдісі болып табылады, кез-келген жаста ақыл-ой мен тапқырлықты арттырады, адамның жасырын мүмкіндіктерін оятады.

Сіріңкелерден тұратын математикалық басқатырғыштарды шешу әдістерін қарастырайық. Сіріңкелер балаларға тыйым салынғандығына қарамастан, олармен басқатырғыштар құрастыру және шешу түрінде пайдалану – олардың тікелей мақсаты туралы мүлдем ұмытып кетуге мүмкіндік береді.

Арифметикалық есептерді рим және араб сандарымен теңдеулер мен теңсіздіктерді қолдана отырып, жасалған есептерге бөлуге болады. Бір немесе

одан да көп сiрiңкелердi жылжыту бойынша тапсырмалар, сондай-ақ сiрiңкелердi мүлде алып тастау қажет тапсырмалар болуы мүмкiн. Мысалы,

1. Теңдiк дұрыс шығуы үшiн бiр сiрiңкенiң орнын ауыстырыңыз (мұны екi жолмен жасауға болады):

Сурет 2. Сiрiңке арқылы есептеулер

Тапсырмаларды шешу үшiн сiзге сiрiңке қорабы қажет (сурет 2).

Бiз осы жұмыстың басында алдымызға қойған барлық мiндеттердi орындадық:

1. Түрлi басқатырғыштармен таныстық;

2. Сiрiңкелермен есептердi жүйелеп шықтық;

3. Танымал сiрiңке басқатырғыштары бар шағын тапсырмалар кiтабын құрастырдық.

Қорыта айтқанда, сiрiңкелермен басқатырғыштарды шешудiң нақты жүйесi жоқ, бiрақ ұқсас басқатырғыштарды шешуге болатын бiрқатар заңдылықтар бар. Егер басқатырғыштың шешу жолдарын түсiнiп алсаңыз, оларды өзiнiз де құрастыра аласыз.

Сiрiңкемен жасалатын есептер мен басқатырғыштар балалардың жылдам шешiм қабылдауына, логикалық ойлау қабiлеттерiнiң дамуына және математикалық тапқырлықтарына оңтайлы әсер етедә деп айта алам.

Жоба бойынша жұмыс барысында бiз қол жеткен жетiстiктермен тоқтап қалмай, ары қарай зерттеулер жасауға талпынамыз, өз басқатырғыштарымызды жасауын боламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тiзiмi:

1. Қызықты тапсырмалар, тиындар мен сiрiңкелерден басқатырғыштар. Тарадейко Н. С., Донецк, "ПКФ БАО "ЖШС, 2011 ж

2. Математикалық ғажайыптар мен құпиялар. Мартин Гарднер, М. "ғылым", 1978 ж

3. Ойын-сауық математикасы Я. И. Перелман, М. "Уақыт", 1927 ж

ОӘЖ 373.3.091.12

БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДА КӨРНЕКІ ҚҰРАЛДАРДЫ ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ ЖОЛДАРЫ

Тұрқара А.Н., Әзім Б.Т., Абдуганиева Д.Х., Абдуллаева З.С.
«Мирас» университеті, Шымкент қ. Қазақстан

В данной статье представлены способы эффективного использования наглядных пособий при обучении биологии

This article presents ways to effectively use visual aids in teaching biology

Жалпы білім беретін мектептің оқу-материалдық базасын жетілдіру-оқу-тәрбие процесінің деңгейін арттырудың басты шарттарының бірі. Оқу жабдықтары сабақтың ажырамас бөлігіне айналды, өйткені оқушылар үшін онымен жұмыс істеу жаңа білім көзі және зерттелген материалды игеру, жалпылау, қайталау құралы болып табылады. Биологияны оқыту әдістемесінде сабақтарда оқу жабдықтарын қолданудың әртүрлі әдістері жасалды. Биологияны оқытудың оқу-материалдық базасы оқу жабдықтарын орналастыру, сақтау және пайдалану үшін жағдайлар жасалған ұтымды ұйымдастырылған және жабдықталған кабинет болып табылады. Қазіргі уақытта өнеркәсіп көптеген оқу құралдарын шығарады, олардың биология кабинетін жабдықтауға қажетті номенклатурасы "жалпы білім беретін мектептерге арналған Оқу жабдықтары мен оқу-көрнекі құралдарының үлгілік тізбелері" нормативтік құжатымен анықталған [1].

Биология бойынша оқу жабдықтарының тізімдері 500-ге жуық атауды қамтиды. Мектептегі биология курсы оқушыларды табиғат пәндері мен құбылыстары, біздің арамыздағы қарапайым қатынастар, сондай-ақ адам мен табиғаттың өзара әрекеттесуі туралы қарапайым біліммен қаруландыруға арналған. Биология саласындағы жұмыстың жетекші әдістері жаратылыстану ғылымдарының әдістері болып табылады: табиғаттағы бақылау, сыныптағы бақылаулар, экскурсиялар, тәжірибелер, практикалық жұмыстар.

Алайда, сынып жағдайында заттар мен құбылыстарды табиғи күйде тікелей байқау, көру әрдайым мүмкін емес. Бұл жағдайда қажетті түсініктер мен түсініктерді кестелер мен картиналар, табиғи заттар, үлестірмелі материалдар, кинофильмдер мен кинофрагменттер, мультимедиялық жабдықтар кіретін көрнекі оқыту құралдарының көмегімен қалыптастыруға болады [2].

Биология сабақтарында бұл көрнекі құралдарды Сабақтың тақырыбы мен мақсатына байланысты әртүрлі комбинацияларда қолдануға болады. Көрнекілік орта мектепте биологияны зерттеудің барлық кезеңдерінде білім беру процесінің қажетті және табиғи құралы болып табылады. Алайда, биология мұғалімі "көрнекілік" терминін түсінуге сараланған көзқараспен қарауы керек, өйткені ол әртүрлі педагогикалық ұғымдарды білдіру үшін қолданылады. Көрнекілік принципі, оқу құралы ретінде көрнекілік және көрнекі құрал сияқты ұғымдар бар. "Көрнекілік" термині әдетте мұғалімнің Биологияны оқыту процесінде басшылыққа алатын принципін білдіреді. Көрнекілік сенсорлық және логикалық, нақты және абстрактілі бірлікті қамтамасыз етеді, абстрактілі ойлаудың дамуына ықпал етеді, көптеген жағдайларда оның тірегі ретінде қызмет етеді [3].

Оқу құралы ретінде көрнекілік студенттерде статикалық және динамикалық бейнелерді жасауға арналған. Ол объективті немесе көрнекі болуы мүмкін. "Көрнекілік құралы" немесе "көрнекі құрал" ұғымы мазмұны жағынан "көрнекі құрал" ұғымымен өте жақын, бірақ көлемі жағынан едәуір кең. Мәселен, мысалы, фотосинтезді көрсететін тәжірибе, бейне, тақтадағы сурет, оқулықтағы суреттер көрнекі құралдарға жатады, бірақ көрнекі құралдар

емес. Көрнекі құралдар-бұл мұғалім сабақта қолданатын нақты Нысандар. Олар коллекциялар, гербарий, тірі өсімдіктер мен жануарлар, сызбалар мен диаграммалар, муляждар, қосымшалар, үлестірмелі материалдар, дидактикалық карталар түрінде болуы мүмкін. Зерттелетін пәндер мен құбылыстардың биологиялық мазмұнын білдіретін Көрнекі құралдар оқытудың негізгі құралдары, ал әртүрлі құралдар, құралдар, техникалық жабдықтар көмекші болып табылады [4].

Көрнекі құрал-бұл ақыл-ойды дамыту құралдарының бірі. Олар оқушының оқуында белгілі бір орын алады, бірақ олар оқытудың барлық бағытын анықтамайды. Қазіргі мұғалімде көрнекі құралдардың үлкен таңдауы бар. Қазіргі мұғалімде көрнекі құралдардың үлкен таңдауы бар. Сонымен қатар, оқытудың көрнекі құралдары жетілдіріліп, мұғалім қойған міндеттерді орындау үшін ыңғайлы және тиімді бола түсуде. Оқытудың заманауи шарттары мұғалімдерді көрнекі құралдарды қолдануға ғана емес, сонымен қатар олардың тапсырмаларды орындауға қаншалықты ықпал ететінін ойлауға мәжбүр етеді.

Көрнекі құралдар білімді жақсы игеруге, игеру процесіне бейтарап болуға немесе теориялық материалды түсінуге кедергі келтіруі мүмкін. Оқыту нәтижелері оның әртүрлі оқу құралдарымен қаншалықты байытылғанына, сондай-ақ осы құралдарды пайдаланатын мұғалімнің шеберлігіне байланысты. Білім беру мазмұнын жетілдіру, әрине, оқыту нысандарын, әдістерін, тәсілдері мен құралдарын жетілдіруді талап етеді. Оқыту құралдарын құру техниканың дамуымен, озық педагогикалық тәжірибемен тығыз байланысты. Оқытудың сәттілігі сонымен қатар баланың барлық ақыл-ой әрекеттерін дұрыс ұйымдастыруға байланысты [3].

Оқытудың көрнекілігі оқу материалын игеру сипатына әсер ететін факторлардың біріне айналады. Көрнекілік құралдары қандай да бір бейненің, Тұжырымдаманың толық қалыптасуын қамтамасыз етеді және сол арқылы білімді неғұрлым берік игеруге, ғылыми білімнің өмірмен байланысын түсінуге ықпал етеді. Оқу процесінде көрнекілік құралдарын қолдану әрдайым мұғалімнің сөзімен үйлеседі. Тәуелсіз тәжірибелер жүргізе отырып, оқушылар алған білімдерінің шынайылығына, мұғалім айтқан құбылыстар мен процестердің шынайылығына көз жеткізе алады. Алынған ақпараттың ақиқатына деген сенімділік, білімге деген сенімділік оларды саналы, берік етеді. Көрнекілік құралдары білімге деген қызығушылықты арттырады, оларды игеру процесін жеңілдетеді, зейінді қолдайды, оқушылардың хабарланған білімге эмоционалды-бағалау қатынасын дамытуға ықпал етеді. Профессор Л.в. Занковтың жетекшілігімен және С. г. Шаповаленко, в. г. Болтянский және Л. П. Прессманнның жетекшілігімен мектеп жабдықтарының ғылыми-зерттеу институтында өткізілген көрнекілікті қолдану, көрнекілік құралдары мен мұғалімнің сөздерінің үйлесімі туралы дидактикалық зерттеулер көрнекілік құралдарын қолданудың кейбір жалпы ережелерін анықтауға мүмкіндік берді[3].

Сабақ үшін көрнекіліктің бір немесе басқа түрін таңдамас бұрын, оның дидактикалық мүмкіндіктеріне байланысты оны қолдану орны туралы ойлану

керек. Бұл жағдайда, ең алдымен, белгілі бір сабақтың мақсаттары мен міндеттерін есте ұстаған жөн және сабақта зерттелетін құбылыстың маңызды жақтарын нақты көрсететін және оқушыға осы сабақта қалыптасқан идеяның немесе тұжырымдаманың негізінде жатқан маңызды белгілерді оқшаулауға және топтастыруға мүмкіндік беретін көрнекі құралдарды таңдау керек. Көрнекілік құралдары Биологияны оқыту процесінің барлық кезеңдерінде қолданылады: жана материалды түсіндіру, білімді бекіту, Дағдылар мен дағдыларды қалыптастыру, үй тапсырмаларын орындау және оқу материалын игеруді тексеру.

Оқыту құралдары тек сабақта ғана емес, сонымен қатар биологияны оқытудың басқа түрлерінде де қолданылады. Биология сабақтарында оқытудың көрнекі құралдары және олардың жіктелуі Мектептегі биологияны зерттеудің маңызды әдісі-бақылау. Дегенмен, табиғи күйдегі заттар мен табиғат құбылыстарын бақылау әрқашан мүмкін емес. Бұл жағдайда қажетті түсініктер мен түсініктерді көрнекі оқыту құралдарының көмегімен қалыптастыруға болады. Көрнекілік құралдарын олардың табиғаты мен биологияны оқытудағы маңыздылығына қарай екі топқа бөлуге болады: негізгі және көмекші. Негізгі құралдар: нақты (табиғи); символдық (бейнелеу) құралдар; ауызша емдеу құралдары. Көмекші құралдар: Оқытудың техникалық құралдары ; зертханалық жабдық.

Олардың жіктелуіне сәйкес көрнекілік құралдарын қарастырыңыз. Нақты (табиғи) көрнекілік құралдары Табиғи тірі құралдар-бұл арнайы таңдалған өсімдіктер. Бұл мектеп алаңынан немесе экскурсиядан әкелінген бөлме өсімдіктері, аквариумдардағы, инсектарийлердегі, террариумдардағы және жабайы табиғат бұрышындағы торлардағы жануарлар болуы мүмкін. Табиғи препараттарға гербарийлер, дымқыл препараттар, микропрепараттар, коллекциялар, омыртқалы жануарлардың қаңқалары және олардың жеке бөліктері, тұлыптар, практикалық жұмыстарға арналған үлестірмелі материалдар жатады. Тірі өсімдіктер мен жануарларды үлестірме материал ретінде көрсету оларды алдын-ала дайындауды қажет етеді. Бұл нысандарды таңдау бағдарламамен, жергілікті жағдайлармен және табиғатты қорғау талаптарымен анықталады [5].

Табиғатта объектілерді жинаудан басқа, өсімдіктерді үлестірме материал дайындау үшін сайтқа арнайы себуге болады, ал оқу-тәжірибелік учаскенің өсімдіктеріне қоныстанған зиянкестерді зоология бойынша үлестірме материал ретінде пайдалану үшін коллекцияларға жинауға болады. Гербарийлермен және коллекциялармен жұмыс істегенде, бұл материал тірі организмдер туралы толық емес түсінік беретінін ескеру қажет. Сондықтан оны зерттелетін организмдердің қасиеттерін түсінуге көмектесетін басқа жабдықтармен бірге қолдану керек. Кептірілген табиғи заттардан басқа - гербарий, тұқымдар, гүлшоғырлар, жемістер, конустар коллекциясы - 6-сыныпта және жәндіктер коллекциясы, жануарлар денесінің жекелеген бөліктері (қауырсындар, сүйектер, қабыршақтар, қабықтар) - 7-сыныпта екі шыны табақтың арасына орнатылатын және консервілейтін сұйықтықпен бөтелкеге түсірілетін ылғалды

биологиялық препараттар қолданылады. Осылайша дайындалған дымқыл препараттар организмдердің ішкі және сыртқы құрылымын олардың табиғи мөлшерінде зерттеуге мүмкіндік береді. Олардың ішінде келесі препараттарды атауға болады: "түйіндері бар бұршақ өсімдігінің тамыры", "бақаның дамуы", "жәндіктердің дамуы", "дөңгелек құрт", "өзен қатерлі ісігінің ішкі құрылымы" және басқалар. Осы препараттардың көмегімен жануарлардың ішкі құрылымы, жәндіктердің даму фазалары зерттеледі. Табиғи оқулықтардың маңызды түрлерінің бірі-микروпрепараттар.

Олар организмдердің жасушалық құрылымын, сондай-ақ бактериялар, зендер, саңырауқұлақтар споралары, мүктер мен папоротниктер, өсімдік тозандары, қан жасушалары сияқты басқа микроскопиялық шағын табиғи заттарды білуде алмастырылмайды. Микропрепараттар бөлінеді: оқу үшін арнайы зауыттық жолмен жасалған тұрақты; мұғалім сабаққа немесе сабаққа оқушылардың өздері дайындаған уақытша. Тұрақты микропрепараттар-бұл организмдер тіндерінің, олардың мүшелерінің ең жақсы бөліктері. Жасушалардың көпшілігінде түс болмайды, сондықтан микроскоптың үлкен ұлғаюымен де жасушаішілік құрылымдарды, соның ішінде ядроны қарастыру қиын болуы мүмкін.

Осыған байланысты жасушалық микропрепараттар оларға айқындық беру үшін арнайы бояғыштармен боялады. Зерттелетін микропрепаратты түсіну үшін оны кескінмен микрографпен немесе кестемен бірге қолданады. Уақытша препараттар деп аталады, өйткені олар ұзаққа созылмайды. Микро объектімен танысқаннан кейін уақытша препарат слайдтан жуылады. Микропрепаратты дайындау-б-сыныптан бастап Биология курсында қалыптасатын дағдылардың міндетті түрлерінің бірі. Жинақтар көрнекіліктің маңызды құралы болып табылады.

Биология сабақтарында белгілі бір тақырыппен біріктірілген табиғи нысандарды орнатуды білдіретін жинақтар жиі қолданылады. Мысалы, коллекцияларды организмдердің немесе олардың бөліктерінің сыртқы құрылымын зерттеуде қолдануға болады, мысалы, "жемістер мен тұқымдар жинағы", "жәндіктер отрядтарының өкілдері". Мұндай жинақтар морфологиялық деп аталады. Олар объектілерді салыстыру, ұқсастықтар мен айырмашылықтарды анықтау үшін қолданылады. абиғаттағы жануарлардың рөлін зерттеу үшін басқа оқу жинақтары бар, мысалы, "шалғынды өсімдіктердің тозандандыратын жәндіктері", "астық дақылдарының зиянкестері", "қабық қоңыздары қылқан жапырақты ағаштардың зақымдануы".

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Мырзабаев А.Б., Биологияны оқыту әдістемесі, Қарағанды, 2012.
2. С.Г.Мамонтов, В.Б. Захаров, Н.И.Сонин, Ә.Қ.Қисымова «Биология. Жалпы заңдылықтар». Оқулық, А.2014.
- 3.Валиева М. Білім беру технологиялары және оларды оқу тәрбие үрдісіне енгізу жолдары. Алматы, 2012.
4. Н.И.Сонин, Ә. Қ. Қисымова «Биология. Тірі организм». Оқулық, А. 2011.
5. В.Б. Захаров, С.Г.Мамонтов, Н.И.Сонин, Ә.Қ.Қисымова « Жалпы биология.

БИОЛОГИЯ ПӘНІНЕН ОҚЫТУДА ЖАҢА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР МЕН ИНТЕРБЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕРДІ ПАЙДАЛАНУ

Якубжанова Я.Х., Шарифуллаева М.З., Алимбекова С.М.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье показаны пути использования методов интеграции новых технологий в преподавание биологии старшеклассникам

Summary: The article describes ways to use of integrating new technologies in teaching biology to high school students

Қазіргі университетте білім беруде қолданылатын инновациялық технологиялардың алуан түрлі арсеналы бар [1,2]. Олардың ішінде коммуникация, дизайн, портфолио, қашықтан басқару, интерактивті және ойын технологияларын атап өткен жөн. Химия, биология сабақтарында зертханалық жұмыстарда қосымша материалды пайдалану, басқа жоғары оқу орындарында тәжірибелік-эксперименттік жұмыстарды қашықтықтан бақылау, белгілі бір ғалымдардың жетістіктері туралы мәліметтерді жинақтау заманауи білім беруге негіз болады [1,2]. Биологияда интерактивті технологияның алатын орны ерекше, ол бірнеше студенттік бригадалар арасында зертханалық жұмыс мәліметтерімен алмасуға және «Биология сабағында оқушылардың теориялық ойлауын дамыту» бағдарламасының курсы түзетуге мүмкіндік береді. Сонымен бірге, инновация мен инновацияны конструктивті ажырата отырып, инновациялық тәжірибені түсіну мүмкіндіктерін тереңдетуге болатынын атап өткен жөн. Критерийлердің бірі жаңа әдістемені қолдану мерзімі болуы мүмкін. Егер қолдану мерзімі өте қарапайым болса және ауқымды трансформацияларға себеп болмаса, онда инновация туралы айтуға болады.

Мұғалімнің алдындағы басты мәселесі қайтсем оқушыны сабаққа қызықтыра аламын деген сұрақ аясында болуы керек. Интербелсенді әдістерді қолдану білім алушы және білім берушінің ара қатынасын нықтай түседі. Ол үшін мұғалім ізденімпаз, талапшыл, тапқыр болуы шарт. Мұғалім бағыттаушы, ал шәкірт орындаушы болуы керек. Білімді игеру екі жақтың да (шәкірт пен ұстаздың) белсенділігін қажет етеді. Бұл үшін ұстаз дәстүрлі сабақ түрінен бас тартып, бас рөлді шәкіртке ұсынуы қажет. Заман талабына сай әрбір ұстаз сабақтарында оқушылардың біліктілігін арттыру үшін оқытудың жаңа әдіс - тәсілдерін кеңінен пайдалануы керек деп ойлаймын. Сонда ғана өзін - өзі дамыта алатын, өзін - өзі жетілдіре алатын қоғамның белсенді, білімді жеке тұлғасын қалыптастырады (кесте 1,2).

Кесте 1. Дәстүрлі сабақпен интербелсенді әдістің айырмашылығы

	Дәстүрлі сабақ	Интербелсенді әдіс
	Мұғалім уақыттың көп бөлігінде сөйлейді , белсенді.	Оқушылар көп уақыт бойы белсенді, тапсырманы талқылайды
	Оқушылар тыныш отырып, мұғалімді тыңдайды.	Мұғалім бағыттаушы. Пікірталас кезінде көмектеседі, сұрақтар қояды.
	Оқытудың басым түрі – түсіндіру.	Оқушының өзі сұраққа жауап іздейді.
	Сабақтың негізгі бөлігі-жеке-жеке бағалау	Бағалаудың жаңа түрлерінен пайдаланады.
	Сабақ кезеңі ұзақ мерзімде өтеді.	Жұппен және топпен жұмыс.

Кесте 2. Қызығушылық тудыру тәсілдері

	Мұғалім оқушыда қызығушылық тудыру үшін мынадай тәсілдерді қолдануға болады	Егер мұғалім төмендегідей жұмыс жүргізсе, оқушылардың қызығушылығы бәсеңдейді.
	Газет журналдардан қызықты бір оқиғаны айтып берсеңіз	Мұғалім оқушымен аз араласса;
	Даулы немесе басқалардың көзқарасына кереғар пікір айтыңыз	Мұғалім білімді өзі беріп, оқушының ой-пікірімен санаспаса;
	Өз өміріңізден немесе басқалардың көзқарасына кереғар пікір айтыңыз.	Мұғалім оқушының кемшіліктерін бетіне айтса;
	Ситуациядан шығатын тапсырмалар беріңіз, қалғанын оқушы жалғастырсын	Төтесінен берілген сұраққа жауап беруде қиналса;

Іс жүзінде дизайн жұмысы бүгінде жаңалық емес, оны қолданудың көптеген жағдайлары бар. Жобалық жұмыстың бірнеше негізгі түрлері бар:

- білім беру, педагогикалық және білім беру қызметін қамтитын білім беру бағдарламалары бар жағдайларда мұғалім жобалық қызметтің жеке деңгейін білдіреді;

- нақты білім беру бағдарламаларының бірізділігін қамтамасыз ету субъектісі ретінде білім беру бағдарламасының басшысы және оқу орны әрекет етеді;

- білім беруді басқару мәселелері білім алушының қалыптасуының білім беру мәселелерін шешу үшін жағдайларды жүйелі қамтамасыз ету, сондай-ақ ұйымдастыру мен оқу құрылымын дамыту көмегімен шешіледі;

- білім беру саясатын қалыптастыру белгілі бір аймақтың немесе жалпы мемлекеттің әлеуметтік-мәдени инфрақұрылым жүйесін құру міндеттерін жүзеге асыру деңгейінде жүзеге асады.

Биологияны оқыту процесінде тұлғаны дамытуға бағытталған технологиялар маңызды рөл атқарады. Жеке тұлғаға бағытталған технологиялар мен әдістер білім беру бағдарламаларын құру және пайдалану кезінде оқушының жеке тұлғасына шоғырлануымен сипатталады. Оларды жүзеге асырудың қолайлы жағдайлары бүкіл оқу үдерісінде оқушы дамуының маңызды және қауіпсіз критерийлерінің бірі болып табылады [3,4].

Тұлғалық-бағдарлы технологияның көмегімен оқушы басым даму субъектісіне және білім беру жүйесін енгізу мақсатына айналады. Оқу мақсатына жету барысында оқушы тұлғасының орташалық факторы толығымен жойылады. Технологияның бұл түрінде студенттерге мүмкіндіктер мен қажеттіліктерді үйлестіру үшін жағдай жасалады, бұл жеке білім беру бағдарламалары сияқты әдістер түрін құру процесінде ескеріледі.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Асхат Әлімов «Интербелсенді әдістемені ЖОО-да қолдану мәселелері», Алматы-2020 ж
2. Ресми мәліметтер//www.edu.gov.kz
3. Қазақстан Республикасы білім беруді дамытудың 2011 – 2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы
4. Қабдықайыров Қ. Инновациялық технологияларды диагностикалау – А 2015

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ЖӘНЕ СПОРТ ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И СПОРТ

ОӘЖ

БАЛАЛАРДЫ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУҒА ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫҢ РӨЛІ

Абенова А. Б.

А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай қ., Қазақстан
Ғылыми жетекші, аға оқытушы: Жумекенова Д. Е.

А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай қ., Қазақстан

Резюме: Мақалада қазіргі таңдағы дене шынықтыру сабақтарында балаларды тәрбиелеудегі ұлттық ойындардың рөлі мен алатын орны, маңыздылығы қарастырылды.

Summary: The article examines the role and place, the importance of national games in the upbringing of children in modern physical education lessons.

Дене тәрбиесі жалпы мәдениеттің құбылысы ретінде ерекше. Бұл адамның дамуындағы әлеуметтік және биологиялық байланысқа мүмкіндік беретін табиғи көпір. Сонымен қатар, дене шынықтыру - адамда қалыптасатын мәдениеттің алғашқы және негізгі түрі.

Дене шынықтыру дененің күйіне, психикасына, адамның мәртебесіне айтарлықтай әсер етуі мүмкін.

Қазіргі заманғы Қазақстандық қоғам жоғары білім беру жүйесінде іргелі білімі бар, кез келген мәселені, еңбек нарығында бәсекеге қабілетті, адамгершілікке тәрбиеленген және дені сау мамандарды дайындайды.

Білім беру орындарының, соның ішінде мектептің негізгі міндеттерінің бірі - баланың уақыт пен кеңістікте өзін-өзі анықтауын ұйымдастыру, яғни оның этномәдени сәйкестендіру процесі. Бұл жеке тұлғаның қалыптасуының қажетті шарты және оны әлемдік қоғамдастыққа біріктірудің алғышарты болып табылады. Осыған байланысты болашақ мұғалімдерді даярлауда да, мектеп жасындағы балалардың дене тәрбиесінде де халық ойындарын қолдану ерекше маңызға ие болады.

Тақырыптың қазіргі таңдағы өзектілігі әлем бойынша орын алған, бірнеше жылға созылған пандемияның әсерінен білім орталықтарының жұмыстарының шектелуі. Осыған сәйкес барша ел бойынша белгілі уақытқа спорттық шаралардың тоқтатылуы жас жеткіншектердің қоғаммен араласуына, физикалық қозғалыстың болмауына, олардың дене белсенділіктеріне, қызығушылықтарына белгілі бір деңгейде өз кесірін тигізді. Нәтижесінде балалардың қимыл қозғалыстан шектелуі түрлі дене ауруларына, бас ауруларының көбеюіне, гиподинамияға әкелді. Бұл мәселелер қазірде дене шынықтыру сабақтарын өз деңгейінде, толық мөлшерде өткізуге тосқауыл болуда. Өйткені балалардың дене шынықтыру сабақтарына қызығушылықтары

едәуір төмендегені байқалады. Дегенмен бұл олқылықтардың орнын толтыру үшін мемлекет тарапынан түрлі жаттықтырушылар мен педагогтарға арналған бағдарламалар қарастырылды. Мысалы балаларға жаттығулар үшін тегін спорттық кешендермен үйірмелерге қатысуға мүмкіндіктер ашылды. Бұл бағдарлама тек мемлекет тарапынан қаржыландырылады.

Ал, мектептегі дене шынықтыру сабақтарының қызықты өтуі тікелей мұғалімге байланысты. Оқушылардың қызығушылықтарын қайта қалыптастыру үшін дене шынықтыру сабақтарын қазақтың ұлттық ойындарымен байланыстыра өткізу ең тиімді жол. Себебі ұлттық ойындардың ерекшелігі оларды түрлі жағдайда ең аз құрал-жабдықтармен әрі қызықты болуында. Ойындар ұлттық даналықтың бөлшегі ғана емес, мектеп жасындағы балалардың ақыл-ой дамуының міндеттерін жүзеге асыруға ықпал ететін эмоционалды сауықтыру, танымдық және тәрбие кешендерінің негізі қаланған ұлттық және ойын фольклорының үлгісі ретінде әрекет етеді [1].

Халықтың дене тәрбиесі, оның қалыптасуы, кейінгі дамуы ел экономикасының қалыптасуы мен дамуына, оның мемлекеттілігіне, қоғамның саяси және рухани өміріне әсер ететін тарихи факторлармен тығыз байланысты.

Дене тәрбиесіне ұлттық мәдениетті белсенді енгізу дене шынықтыру сабақтарында қазақ халық ойындарын пайдалану жас ұрпақты оқыту процесін ізгілендірудің өзекті бағыты. Білім беру процесінде халықтық ойындарды қолдану дене тәрбиесінде ұсынылған қозғалыс компонентін, халықтық мәдениет туралы білімге негізделген танымдық компонентті және ұлттық ойындардың сюжеттік негізімен байланысты эмоционалды компонентті жүзеге асыруға мүмкіндік береді [2].

Негізінде ойындар мен ойын-сауықтар әрқашан қоғамдық функцияларды орындайды. Олардың қатарына тәрбиелік, әскери спорттық, салттық, ойын-сауық - эстетикалық, коммуникативтік және т.б қызметтер жатады.

Әрбір қазақ ойынының өзіндік мәні мен өзіндік құндылығы бар. Ұлттық ойындардың қазірде дене шынықтыру саласына қосқан үлесі орасан зор. Біз оны өз кезегімізде қол жеткерген жетістіктеріміз деп қарастыруымызға болады. Олардың қатарына:

- жас топтары бойынша дене қасиеттерінің физикалық және рухани дамуына қол жеткізу;
- адамдардың мерекелік көңіл-күйі мен спортқа деген қызығушылығын ояту;
- қазақ халқының ғана емес, республикада тұратын басқа ұлт өкілдерінің бірлігін қамтамасыз ету;
- ойын ойды сергітеді, әрекетке серпін беруін жатқызуға болады.

Ойын ғасырлар бойы жинақталған әдет-ғұрыптарды, халықтың дәстүрлерін, еңбекқорлықты, қадір-қасиетті, батылдықты, ептілікті, төзімділікті, шығармашылықты, тапқырлықты, жеңіске деген ұмтылысты қамтиды [3].

Ұлттық ойындар бізге ата-бабаларымыздан жеткен халықтың өткен және қазіргі баға жетпес байлығын құрайды. Сондықтан жас ұрпақты тәрбиелеуде

халықтық педагогиканы қолдану құралдары үлкен маңызға ие, жастардың шығармашылық мүмкіндіктерін жетілдіреді. Қазіргі уақытта Халықтық педагогика әдістеріне деген қызығушылық артып келеді. Түрлі мерекелер, конкурстар, фестивальдар мен жарыстар жиі өткізіле бастады. Білім беру орталықтарында педагогикалық әдістерді, құралдарды, халықтық педагогиканың ұсыныстарын қолдану бойынша өтінімдер жариялануда [4].

Тұлғаны тәрбиелеу мен дамытуда қолданылатын халықтық ойындар мен жаттығулар бұрыннан келе жатқан құбылыс. Бұл дегеніміз, халықтық ойындар мен жаттығулар тек әскери-патриоттық және сауықтыру бағытымен байланысты емес, сонымен қатар қолданбалы маңызға ие болды.

Жалпы білім беретін мектептерде ең өзекті мәселелердің бірі-ұлттық қозғалыс ойындары өте танымал емес. Қазіргі уақытта халықтық ойындарды қолдана отырып оқыту мен тәрбиелеу жастарға патриоттық және халықаралық тәрбие берудің кең мүмкіндіктерін ұсынады. Бұрыннан келе жатқан ойындар өз кезегінде түрлі тәжірибелер, қажеттіліктер нәтижесінде қалыптасқан. Әр ойын эмоциялар мен жеңіске деген құштарлыққа, мақсатқа айқындалған қимыл-қозғалыстарға толы [5].

Спорт түрлерінің дамуымен және халық ойындарымен таныса отырып, біз халықтың әлеуметтік-экономикалық өмір сүру жағдайлары туралы білеміз. Осылайша, атадан балаға берілетін халықтық дәстүрлер мен ойындар бай халық мәдениетінің мұрасы.

Ұзақ тарих бойы байтақ кеңіс даланың көшпелі халқы өскелең ұрпақты тәрбиелеудің бай тәжірибесін жинақтап, бұқараның шығармашылық тәжірибесі, адам мінез-құлқының ережелері, нормалары мен принциптері біріктірілген әдет-ғұрыптар мен дәстүрлерді қалыптастырды. Біз өскелең ұрпақты дәстүр мен озық мораль рухында тәрбиелеуге, оған мінездің жағымды қасиеттерін сіңіруге, прогрессивті халықтық әдет-ғұрыптарды өмірге енгізуге тырысамыз.

Ұлттық ойындар мен ойын жаттығулары ерте жастан бастап адамның рухани әлеміне енеді. Сондықтан да қазақ халық ойыны ойын қимылы ретінде білімнің түрлі салаларының өкілдерінің назарын өзіне аударады. Философтар, психологтар, мұғалімдер өздерінің ғылыми пәндері тұрғысынан ойындар мен ойын әрекеттерін зерттеуге тырысады: олардың шығу тегін, пайда болуын, жеке тұлғаның жеке және топтық дамуына, оқушылардың физикалық дамуы мен физикалық дайындығына әсер ету сипатын анықтауды маңызды орынға қояды.

Жастардың дене тәрбиесін ұлттық ойындармен ұштастырудың да өзіндік ерекшеліктері бар. Себебі ойындар халықтың өмірінен, тұрмысынан және дәстүрлерінен бастау алады, әлеуметтік әділеттілікке үйретеді. Сондықтан қазақтың ұлттық ойындары өмірде ерекше маңызы қалыптасқан - әр ойынның өзіндік мазмұны, айрықша ерекшелігі бар. Осы арқылы балалардың ойлауы жақсарып, бұлшықеттің қысылуының алды алынады, мидағы қан ағымы қалпына келеді, иммунитет белсендіріледі.

Ұлттық қозғалыс ойындары бастауыш сынып оқушыларының орталық жүйке жүйесіне пайдалы әсер етеді. Қозғалыс ойындарының жүйелі сабақтарының арқасында оқушылардың дене бітімі жақсарады, реттеледі, омыртқасы созылады, денесі тегіс, жасына сай болып қалыптасады. Сондай-ақ, ұлттық қозғалмалы ойындары оқушылардың жылдам қозғалу қабілетін анықтайтын жүйке процестерінің барысына әсер ететінін, нәтижесінде ептілік сапасының негізін құрайтын қозғалыс реакцияларының икемділігіне қол жеткізіледі.

Қорытындылай келе балаларды тәрбиелеуде ұлттық ойындардың дене шынықтыру сабақтарына енгізілуі олардың рухани, сонымен қатар физикалық қасиеттерін дамытуға әсер етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Жоғары мектеп жағдайындағы ұлттық зияткерлік әлеуеті: ғылыми еңбектерінің жинағы. - Алматы: ҚазҰПУ «Ұлағат» баспа үйі. Абай, 2012. - Б. 336.
2. Танекеев М. Т. От байги до Олимпиады. – Алма-Ата : Казахстан, 1983. – С. 208
3. Асарбаев А. Традиционные казахские национальные игры. // Физическая культура в школе. 2007. № 6. 6 с
4. Асадулаева Н. А. Развивающий потенциал традиционных игр народов. – 1985. – С. 120
5. Адамбеков К. И. Студенттердің дене тәрбиесінің әлеуметтік-педагогикалық негіздері. Алматы: Санат, 1998. – Б. 198.

УДК372.016.796

ИНТЕРАКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ В ПРОЦЕССЕ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНТОВ

Абитова Р.А., Хайдаркулов Б.З., Усманова К.А., Ахмедов С.С.
Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: бұл мақалада студенттердің дене тәрбиесі процесінде оқытудың интерактивті әдістері қарастырылады

Summary: this article discusses the issue of interactive teaching methods in the process of physical education of students

К основным характерным признакам интерактивных методов обучения по дисциплине «Физическая культура» относятся:

- направленность на преимущественное развитие или приобретение новых двигательных, поведенческих навыков и умений;

-достаточно длительное время вовлечения обучаемых в учебный процесс;

-активность носит не кратковременный, а пролонгированный период активной работы;

-самостоятельная творческая выработка решений, повышенная степень мотивации и эмоциональности при проектировании по заданию преподавателя индивидуальных комплексов физических упражнений;

- постоянное взаимодействие студентов и преподавателя с помощью прямых и обратных связей;

- принудительная активизация внимания и условно-рефлекторной деятельности: учащиеся вынуждены быть активными, независимо от их желания, на протяжении всего занятия;

При интерактивном обучении преподаватель и обучающиеся находятся в тесном взаимодействии друг с другом, обмениваются информацией, совместно решают проблемы, моделируют учебные ситуации, оценивают действия других и свое собственное поведение, погружаются в реальную атмосферу делового сотрудничества по разрешению создаваемой проблемы. В соответствии с этим современные интерактивные технологии обучения позволят повысить качество методического обеспечения изучения дисциплины «Физическая культура» [1].

В университете при изучении данной дисциплины на практических занятиях были внедрены игровые технологии обучения. Методы и методика обучения практических занятий были направлены на использование студентами новых форм обучения профессионально-прикладной физической культуры с использованием игровых технологий. При внедрении игровых технологий у студентов формируются специальные знания, освоение прикладных умений и навыков, воспитываются психофизические качества для успешной реализации учебно-тренировочных и физкультурно - оздоровительных программ в процессе овладения учебным материалом. Играя в грамотно и планомерно подобранные подвижные игры на занятиях физической культурой студенты овладевают умениями быстрее и лучше мыслить, принимать самостоятельные решения, осваивают актуальные способы физкультурной деятельности с общеприкладной и спортивно-рекреационной направленностью учебного предмета.

Понятие игрового метода в сфере воспитания отражает методические особенности игры, т. е. то, что отличает ее в методическом отношении (по особенностям организации деятельности занимающихся, руководства ею и другим педагогически существенным признакам) от других методов воспитания. При игровом методе организации деятельности учащихся, двигательная деятельность занимающихся организуется на основе содержания, условий и правил игры. Игровой метод обеспечивает широкий выбор способов достижения цели в игровом варианте. Отличительной особенностью игрового метода от других является комплексный характер деятельности в условиях постоянного или непосредственного изменения ситуации. При этом важно отметить наиболее характерные особенности:

- разнообразие способов достижения цели;
- инициативность и самостоятельность действий;
- повышенный эмоциональный фон;
- проявление двигательных умений и навыков не изолированно, а во взаимодействии;
- вероятностное прогнозирование действий и ситуаций.

В игровом методе можно выделить подражательно-игровой и классический игровой методы. Игровой метод необязательно связан с какими-либо общепринятыми спортивными играми, например футболом, волейболом, подвижными играми. Он может быть применен на базе любых физических упражнений. Таким образом, игровой метод в силу всех присущих ему особенностей используется в процессе физического воспитания не столько для начального обучения движениям или избирательного воздействия на отдельные физические способности, сколько для комплексного совершенствования двигательной деятельности в усложненных условиях. В наибольшей мере он позволяет совершенствовать такие качества и способности, как ловкость, быстрота ориентирования, находчивость, самостоятельность, инициативность [2].

Упражнения, выполняемые в игровой форме – подвижные игры, игровые задания, использование различных снарядов, стендов и т. д. отличаются глубиной и разносторонностью воздействия на физические качества занимающихся. Такие занятия повышают интерес к спорту и физической культуре, стимулируют процесс усвоения техники отдельных элементов физических упражнений, способствуют стремлению к преодолению трудностей для решения поставленных перед занимающимися задач. Вместо знакомых знаний, умений и навыков на первый план были выдвинуты компетенции.

Компетенция - способность делать что-либо хорошо или эффективно, способность выполнять особые трудовые функции. Технология обучения - это способ реализации содержания обучения, предусмотренного учебными программами, представляющий систему форм, методов и средств обучения, обеспечивающую наиболее эффективное достижение поставленных целей. Метод обучения-это способ достижения какой-либо цели, решения конкретной задачи.

Существуют как известно, следующие формы обучения:

- пассивная - обучаемый выступает в роли "объекта" обучения (слушает и смотрит);
- активная - обучаемый выступает "субъектом" обучения (самостоятельная работа, творческие задания);
- интерактивная- взаимодействие.

Таким образом, при использовании интерактивной модели обучения предусматривается моделирование жизненных ситуаций, применение ролевых игр, совместное решение возникающих проблем. Исключается доминирование какого-либо участника учебного процесса или какой-либо идеи. Из объекта воздействия студент становится субъектом взаимодействия, он сам активно участвует в процессе обучения, следуя своим индивидуальным маршрутом [3].

В традиционной модели обучения студентам предлагается усваивать большие объемы уже готовых знаний. Учебный процесс, опирающийся на использование интерактивных методов обучения, организуется с учетом включенности в процесс познания всех студентов группы без исключения.

Освоение практического раздела программы занятий по физическому воспитанию направлено на повышение уровня функциональных и двигательных способностей, формирование необходимых качеств и свойств личности, на овладение методами и средствами физкультурно- спортивной деятельности, на приобретение в ней личного опыта, обеспечивающего возможность самостоятельно, целенаправленно и творчески использовать средства физической культуры и спорта.

Практический раздел программы реализуется на методико-практических и учебно- тренировочных занятиях в учебных группах. В занятиях используются активные методы обучения: метод конкретных ситуаций, познавательных задач, проблемности, игровые методы.

Наряду с игровыми технологиями нами рассматривался вопрос использования компьютерных технологий, которые позволят значительно расширять возможности предъявления учебной информации, осуществлять усиление мотивации обучения, применять элементы занимательности. Применение тренажеров с компьютерным обеспечением позволяет реализовать принципы индивидуализированного и дифференцированного обучения, изменить контроль за функциональным состоянием и двигательной толерантностью студентов, обеспечивая при этом гибкость управления учебным процессом [4].

Компьютерные технологии нашли широкое применение в образовательном процессе высшей школы. Но, несмотря на это, существующие разработки в области использования компьютерных технологий в физическом воспитании студентов носят как правило, частный характер: созданы базы данных обучающихся, мониторинг их физического развития и двигательной подготовленности, а особенно в спортивно-ориентированном физическом воспитании. Анализ психолого-педагогической литературы позволяет сделать вывод о том, что основными направлениями использования компьютерных технологий в физической культуре в вузе является статистический анализ и графическое изображение цифрового материала; текстовое редактирование методической документации; обучение и контроль теоретических знаний студентов; контроль физического развития и подготовленности занимающихся; оценка результатов соревнований по различным видам спорта; контроль и оптимизация технических приемов и тактических действий; контроль физической работоспособности испытуемых; создание компьютерных тренажерных комплексов на базе персональных компьютеров. Применение графиков, мультипликаций-средств видеотехники-позволяет воссоздать реальную обстановку игровой деятельности в спортивных играх как баскетбол, волейбол, гандбол и футбол (например, имитация выполнения броска мяча в ворота или в кольцо, передача мяча, ведение мяча, подача мяча и т. д.). Мыслительная деятельность студента на занятиях физической культурой с применением компьютера способствует быстрому усвоению двигательных навыков, и процесс становится интенсивнее и многообразнее. Естественно, по-другому конструируется занятие: педагог специально продумывает отдельные

его элементы, в которых используется компьютер, предусматривает интеграцию традиционных и интерактивных средств совершенствования, разрабатывает способы управления двигательной деятельностью. Особое внимание обращается на:

– представление в удобной форме различных спортивных приемов, протекающих в реальности с большой скоростью (бег, прыжки и другие двигательные действия);

– использование компьютера для формирования у студента правильного представления о технике двигательного действия. Исходя из вышесказанного, можно сделать вывод, что современный этап развития компьютерной техники и её применение в учебном процессе характеризуется использованием компьютерных технологий при составлении обучающих программ. Появилось множество программных продуктов на лазерных дисках, созданных на базе мультимедийных, офисных интернет-технологий, графических изображений, анимация и система программирования [1].

Очевидно, что дисциплине «Физическая культура» принадлежит значительная роль в формировании психомоторной составляющей и психофизического статуса человека, так как в процессе каждого учебно-тренировочного занятия происходит обучение и обязательная реализация нового двигательного акта или тактического навыка при существенном напряжении функциональных и двигательных резервов организма.

Обучение студентов решать ситуации, связанные с отсутствием интереса к занятиям физической культурой, оценкой собственного физического здоровья и влияние его на работоспособность, конструирование игр - все эти мероприятия позволяют реализовать в процессе практических занятий творческий потенциал и вызвать больший интерес у студентов к занятиям, чем проводимые традиционные занятия. Основополагающими компонентами компетентностной совокупности и эффективной реализации профессиональных знаний, умений, навыков бакалавра являются здоровье и высокая профессиональная работоспособность.

Список использованной литературы:

1. Бальсевич В. К., Лубышева Л. И. Информационная культура специалиста как фактор внедрения новых технологий в практику физической культуры и спорта // Теория и практика физической культуры. 2011. № 12. С. 18-19
2. Былеева Л. В., Коротков И. М. Подвижные игры. М.: Физкультура и спорт, 1982. - 224 Торияев А. Ш. Игровые методы в физическом воспитании
3. Педагогика физической культуры и спорта: учебник/ под.ред. С. Д. Неверковича.- М.:Физическая культура, 2006.-72с.
4. Петров П. К. Современные информационные технологии в подготовке специалистов по физической культуре и спорту (возможности, проблемы, перспективы) // Теория и практика физической культуры. 2009. № 10. С. 6

СПОРТ ОЙЫН ТҮРЛЕРІ АРҚЫЛЫ ДЕНЕНІ ДАМЫТУ

Айнабеков Б.Б., Сарбагышев А.С., Назарбекова Ж.А., Идиятуллаев М.С.
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Работа по развитию и совершенствованию физических качеств благодаря спортивным играм приводит к всестороннему развитию человека, улучшает иммунитет, здоровье, увеличивает разнообразие движений физических качеств, а также развивает привычки здорового образа жизни

Summary: Work on the development and improvement of physical qualities through sports games leads to the all-round development of a person, improves immunity, health, increases the variety of physical qualities movements, and also develops healthy lifestyle habits

Дене шынықтыру жеке тұлғаның жан-жақты, үйлесімді дамуына ықпал етеді. Адамды оқу мен жазуға, ғылым негіздеріне үйрету жеткіліксіз - денсаулықтың негізін қалау, өз денесін басқара білу, демалуға және жұмысқа араласуға, физикалық белсенділікке шыдамдылыққа тәрбиелеу. . Бүгінгі қоғам ұрпағы 80-90 жылдардағыдан өзгеше. Бүгінде баланы бір жерде қосымша сабаққа баруға мәжбүрлеу қиын, ал дене шынықтыру ең соңғы жоспарға дейін барады. Жыл сайын студенттердің физикалық дамуы нашарлайды, уақытының көп бөлігін отырықшы өмір салтында өткізеді.

Бірақ дене шынықтыру кез келген адамның денсаулығын жақсартуға бағытталғанын есте ұстаған жөн. ФК-ны елемеу және отырықшы өмір салтын жүргізу, адам денсаулығы нашарлайды, жарақаттар жиі пайда болады, қозғалыстарды үйлестіру төмендейді, өкпенің көлемі азаяды және т.б. Спорттық ойындар адамның физикалық қасиеттерін дамытады, сол арқылы оның денсаулығын жақсартады және тұрақтандырады [1].

Дене қасиеттерін спорттық ойындар арқылы дамыту.

Дене шынықтыру теориясы мен әдістемесінде дене қасиеттерінің анықтамалары әр алуан жаттығу процестері үшін ыңғайлы және қарапайым, сонымен қатар адамның қозғалыс қабілетін анықтаудың сапа критерийі болып табылады. Терминологияда бес негізгі физикалық қасиет бөлінеді: жылдамдық, күш, ептілік, төзімділік және икемділік. Мұндай қасиеттерді дамыту арнайы әдістер бойынша әзірленген дене жаттығуларының көмегімен жүзеге асырылады және адамның психологиялық, функционалдық, физикалық және функционалдық мүмкіндіктерін біріктіретін тұтас процесті құрады. Дене қасиеттерін тәрбиелеуге спорттық ашық ойындардың ықпалы зор.

Спорттық ойындарда ережелер қатаң түрде реттеледі, ол үшін кәсіби жабдықтар мен ойын алаңдары қажет. Олар ойынның өзінде күрделі техника мен тактиканы қамтиды. Қатысушылар арнайы дайындық пен оқу процесін талап етеді.

Спорттық ойындарда басқа дене қабілеттері де дамиды: жылдамдық-күш, координациялық төзімділік, жарылғыш күш және т.б.

Спорттық ойындар дененің жан-жақты әсеріне жақсы әсер ететіндіктен, жастар арасында танымал. Сондықтан олар дене тәрбиесінің құралы болып табылады. Барлық оқу орындарында спорттық ойындар оқу бағдарламасына енгізілген. «Спорттық ойындар» пәнінің негізгі міндеті – кез келген спорттық ойынның арқасында дене шынықтыру және спорт саласындағы кәсіби қызметті көрсетудің тұтастығын қалыптастыру.

Спорттық ойындар адамнан дене қасиеттерінің функционалдық мүмкіндіктерін барынша жұмылдыруды талап ететін жоғары дене белсенділігін, ойын әрекеттеріндегі күшті шиеленісті сипаттайтын спорттық ойын түрінде беріледі.

Спорттық ойындардағы негізгі дене қасиеттерінің бірі – жылдамдық.

Жылдамдыққа тәрбиелеу.

Жылдамдықты тәрбиелеудің негізгі әдістері - максималды жылдамдықпен қатар, максималды жылдамдыққа жақын орындалатын жылдамдық жаттығулары.

Құрылыс күші.

Күшті дамыту кезінде адамның қозғалыс жылдамдығын, әр түрлі әдістерді орындау жылдамдығын, секіру биіктігін анықтайтын және төзімділік пен ептілікті дамытуға әсер ететін жоғары күш қабілеттері қажет. Адамның күш жаттығулары әртүрлі режимдерде бұлшықет күшін дамытуы және әртүрлі болуы керек.

Төзімділікке тәрбиелеу.

Кез келген заманауи спортшы немесе әуесқой ойыншы жоғары дайындықпен және бәсекеге қабілетті жүктемемен, ойынның жоғары жылдамдықпен жүруімен, қарсыластың қарсылығына қарсы жоғары жылдамдықта әртүрлі техникалық әдістерді орындауымен, шабуыл мен қорғаныстың белсенді жүйелерін қолданумен, лезде басу мен серпіліспен ерекшеленеді. Бәсекелестік ойындардың жоғары қарқындылығы жарыс процестерінде шамадан тыс жұмыс істеуге қарсы тұру үшін төзімділіктің жоғары және дұрыс дамуын талап етеді.

Төзімділігі жоғары адам жоғары спорттық пішінді ұзақ уақыт сақтайды, ең тиімді және тұрақты техниканы көрсете отырып, ұзақ уақыт бойы ең жоғары қозғалыс белсенділігін көрсетеді, тез тактикалық шешімдерде көрінеді және тиімдірек ойыншы болып табылады [2].

Шапшаңдыққа тәрбиелеу.

Технологияны жетілдіру мен үйренуде ептілік өте маңызды. Жаңа қозғалыстарды тез және дәл меңгеру функционалдық мүмкіндіктер мен қозғалыс дағдыларының жинақталған қорына байланысты. Ептіліктерді дамытудың ең көп тараған құралдары гимнастика, акробатика, спорттық ойындар элементтері болып табылады, олар қозғалыс дағдыларының әртүрлілігін арттыра алады.

Икемділікке тәрбиелеу.

Икемділік – тірек-қимыл аппаратының морфофункционалды қасиеті, оның буындарының қозғалғыштық дәрежесін анықтайды. Буындардың

қозғалғыштығы, байламдардың, бұлшықеттер мен сіңірлердің серпімділігі, бұлшықет күші және орталық жүйке жүйесінің дамуы адамның қозғалыс ауқымына әсер етеді. Білек пен тобық буындарындағы ұтқырлықты арттыруға ерекше назар аудару керек.

Спорттық ойындар арқылы дене қасиеттерін дамыту және жетілдіру жұмыстары адамның жан-жақты дамуына әкеледі, иммунитетті, денсаулығын нығайтады, дене қасиеттерінің қимыл-қозғалыстарының әртүрлілігін арттырады, сонымен қатар салауатты өмір салтын қалыптастырады.

Дене қасиеттерін дамытуға дұрыс көзқарас адам ағзасына пайдалы әсер етеді. Мұндай сапалардың біркелкі жақсаруы олардың жетілдірілу жылдамдығын арттырады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Ильинич В.И. Профессионально-прикладная физическая подготовка студентов вузов. - М.: Высшая школа, 1978. - 144 с.

2. Кабачков В.А. Основы физического воспитания с профессиональной направленностью в учебных заведениях профтехобразования: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук. - М.: ВНИИФКС, 1996. - 63 с.

ӘОЖ:61371:796

ДЕНЕ ТӘРБИЕСІНІҢ АДАМ ӨМІРІНДЕГІ АЛАТЫН ОРНЫ

Акжигитов Б., Аманхан Ө., Дауит Т.

«Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті» КеАқ

Резюме: Ғылыми мақалада адам өміріндегі дене тәрбиесі мен дене жаттығуларының алатын маңызы баяндалады. Әлемде болып жатқан зерттеу жұмыстары мен ғалымдардың пікірлері негізге алынып, дене жаттығуларының адам өмірі үшін қаншалықты маңызды екені жайлы айтылады. Бүгінгі қоғамда болып жатқан түрлі кеселдер мен оларды дене жаттығулары арқылы жоюға болатын кеңестер ұсынылады.

Адам баласы күнделікті күйбең тіршіліктің қамын жейтін пенде болып табылады. Бүгінгі қоғамда адамзаттың бойынан не бір қауіпті ісіктер пайда болып, буын аурулары табылуда. Олардың түрлері де көп. Сонымен қатар барлық мемлекеттен осындай қорқыныш тудыратын «атауы жоқ» аурулар дендеп барады. Мұның барлығы түптеп келгенде салауатты өмір салтын ұстанбайтын жандардың бойында болатыны ащы шындық. Күнделікті жаттығу мен таза ауада серуендеген жандар қай-қашанда да сырқаттан аулақ болып, «ауру» деген сөзді білмейтіні де шындық. Сонымен, дене тәрбиесінің адам өміріндегі маңызы қандай? Ғалымдар бұл туралы не дейді?

Біріншіден, дене тәрбиесі деп отырғанымыздың өзі адам баласының жұмыс қабілетін жоғарылатуға негізделген, денсаулықты нығайтуға арналған адамды жетілдіру жүйесі болып табылады. Адам баласы тек білімімен ғана мықты емес, бастысы денсаулық болғандықтан дене тәрбиесі де маңызды болып табылады. Демек, ең әуелі дене тәрбиесінің маңызы адамның жұмыс қабілетін арттыруына негіз болып отыр. Физикалық жаттығу жасайтын адамның өзгелермен салыстырғанда энергиясы мол болып келеді.

Ғалымдардың пікірінше, бірнеше апта тұрақты жаттығу жасаған адам тез шаршаудан арылып, жұмысқа деген өнімділігі артқан. Осыдан екі жыл бұрын АҚШ ғалымдары тез шаршап қалатын 36 адамға зерттеу жасаған. Ғалымдардың зерттеулері бойынша, олар 6 апта бойы үздіксіз әрі тұрақты түрде жаттығу жасау арқылы шаршаудан арылып, энергиялары арта бастаған. Сәйкесінше күн сайынғы жаттығуды әдетке айналдырған. Мінекей, адамның өміріндегі дене тәрбесінің маңызы күнделікті атқаратын жұмысына да сөзсіз әсер етеді. Ата-анамыз кіштентайымыздан «дені саудың-жаны сау» - дегенді де текке айтпағанын осы орайдан аңғаруға болады. Дене тәрбесінің адам өміріндегі алар орнының ең біріншісі осы жұмыс қабілетінің жоғарылығында мен таусылмас энергияда жатыр.

Ал екіншіден, әрине денсаулық мәселесі. Бір Қазақстанда ғана емес, бар ғаламды алаңдататын денсаулық туралы не бір шипагер дәрілер мен шай түрлерін көріп жатырмыз. Алайда, қазақ «ауырып ем іздегенше, ауырмайтын жол ізде» - деп текке айтпаса керек. Сол ауырмайтын жол да осы дене тәрбиесінде екенін тілге тиек еткім келеді. Күн сайын таңғы жаттығу мен кешкі медитация адам миына жақсы әсер беріп, ауру-шипадан аулақ болады. Бұл туралы дәрігерлер де физикалық жаттығулардың созылмалы ауру қауіпін төмендететінін мойындаған болатын.

Физикалық белсенділігі жоқ, дене жаттығуларын жасамайтын адамдардың созылмалы ауруларымен ауырып, үдетіп алатынын айтып дәрігерлер жыл сайын дабыл қағуда. Тұрақты жаттығулар ағзадағы қан айналым мен жүрек жұмысын жақсартады. Сонымен қатар, қан-қысым мен холестерин деңгейін төмендетуге де септігін тигізеді. Бұлардың барлығы әлемнің дәрігерлері мойындаған зерттеулердің нәтижесі болып отыр.

Ал керісінше, денедегі бұлшық еттер еш қозғалыссыз, физикалық жаттығусыз күй кешсе, дене белсенділігі төмендеп, созылмалы аурулар адам бойын дендеп алады. Сонымен қатар денедегі физикалық жаттығулардың аздығы қан диабетінің жоғарылап кетуіне де әсер етеді. Адамның өмір сүру жасының ұзақтығы да осы дене жаттығуларымен тікелей байланысты.

Жапондық ғалымдардың пікірінше, адам баласы 120 жасқа дейін өмір сүре алады екен. Ғалымдар «мәңгі жастықтың сыры» - атты зерттеулерінде, күнінде 8 минут спортпен айналысу адам баласының денсаулығына жақсы әсер етіп, өмір сүру ұзақтығы мейлінше артатынын дәлелдеген. Бүгінде жапон халқында арнайы «радио бойынша гимнастика» атты бағдарлама қалыптасқан. Сол бағдарламаның аясында тұрақты түрде жаттығу жасау жапондықтар үшін әдетке айналған. Олар үшін «радио-фитнес» болып табылатын бұл бағдарлама барлық адамзатқа қол жетімді әрі салауатты өмір салтын ұстану болып табылады. Демек, дене жаттығуының адам өміріндегі маңызы денсаулықты сақтау мен ауырмаудың алдын алуда болып табылады. Сонымен қатар, ұзақ ғұмыр жасағысы келетін жандар үшін де дене жаттығулары таптырмас құрал болып табылады.

Үшіншіден, бүгінгі заманның басты проблемасы болып отырған артық салмақтан арылу мәселесі. Ең әуелі артық салмақтан арылудың қандай қатысы

бар? Кез-келген ер мен әйел заты денедегі артық салмақтан арылып, әдемі пішінге ие болғысы келеді. Ал кейбірі, бойындағы батпандар кіріп, мысқылдап шығатын аурулардан арылғысы келеді. Осындай бірнеше себептерден де адамның бүгінгі маңызды проблемаларының бірі де осы артық салмақтан арылу мәселесі болып отыр. Әрине, бұл жағдайда да, дене тәрбиесі көмекке келеді. Күніне таңғы және кешкі жаттығулар мен үздіксіз фитнестер сұлу сырт келбетке әсер етеді. 10 минут таңғы жатығу жасау арқылы артық салмақтан арылып, денедегі майлардан құтыла аламыз. Себебі, физикалық жаттығулар әсіресе таңғы уақытта адам денесіне жақсы әсер беріп, оң нәтиже көрсетеді. Көпшілігі артық салмақтан арылу үшін диетаны жөн деп табады. Десе де, зерттеулер нәтижесіне сүйенсек, дене жаттығулары жылдам әрі қалыпты түрде арықтауға мейлінше көп көмектеседі. Диета кезінде адам ағзасында калория мөлшері азайып, метаболизмнің төмендеуіне әкеліп соғады. Мұндай жағдайда, денедегі арықтау процесі нашарлайды. Ал күн сайынғы тұрақты жаттығулар керісінше, артық калорияды ыдыратып, артық салмақтан арылуға көмектеседі. Сонымен қатар, метаболизмнің жоғары түрде жұмыс істеуіне ықпал етеді. Демек, адам баласы сырт келбетінің қаншалықты сұлу да тартымды болуын қаласа соншалықты дене жаттығулары маңызды болып табылады. Дене тәрбиесіндегі тез жүру, секіру, кеудені жерден көтеру, отырып-тұру, бір орында қадам басу сынды не бір жаттығудың түрлері ағзадағы артық салмақтан арылуға көмектеседі. Бұл туралы ғалымдардың пікірлері мен зерттеулері тіптен қажеті де жоқ деп ойлаймын. Себебі адамзат бұл физикалық жаттығуларға әлдеқашан қол жеткізіп, түсініп те үлгерген. Әлеуметтік желілерден мыңдаған дене жаттығуларының түрлерін көруге болады. Бұл құбылысты адам баласы физикалық жаттығудың маңызы мен пайдасын түсінгені деп қабылдауымыз қажет. Әрі сұлу әрі денсаулығы мықты жан болу үшін дене жаттығуларын жасау маңызды әрі пайдалы.

Төртіншіден, физикалық жаттығулар ұйқыны жақсартып, ауырсынуды азайтады. Миға сыймайтын құбылыс болғанымен, дене жаттығулары ұйқының қанық әрі тыныш болуына әсер етеді. Себебі, физикалық күш кезінде дене қасиеттері жоғарылап, ұйқы кезінде тұрақтандыру үдерісінде іске асады. Сондықтан да, тұрақты дене жаттығулары тыныш әрі тәтті ұйқының кепілі болып табылады. Бүгінге дейін зерттеулер нәтижесінде, аптасына 150 минут орынды түрде дене жаттығуын жасау ұйқыны алпыс бес пайызға жақсартуға септігі тиетіні дәлелденген. Дене жаттығулары адам талдамайды. Әсіресе қарт жандардың ұйқысы тыныш болуы үшін бүгінде әлемнің түкпір-түкпіріндегі сауықтыру орталықтарында арнайы таңғы және кешкі жаттығулар ұйымдастырылған. Сол секілді өзіміздің мемлекетімізде де балалардың демалыс орындарында да уақытылы тамақ пен таза ауадағы жаттығулар қарастырылған. Мұның барлығы ғалымдардың сараптауымен, зерттеулерінен өтіп барып арамызға еніп отыр. Олай болса, дене жаттығуларының маңызы әуелгі бастан-ақ тыныш ұйқының кепілі болып табылады екен. Сонымен қатар, қандай да бір ауруға шалдыққан жандар үшін дене жаттығуларын жасау ауырсынуды азайтып, тезірек жазылу үшін таптырмас пайда алып келеді.

Адам баласының рухани бай болуы үшін де дене жаттығуларының пайдасы бол. «Жан ауырса тән азады, қайғы басса, жан азады» - деп дана халқымыз айтқандай, адам жанының емі шығармашылыққа жол ашады. Күнделікті таза ауадағы күнделікті жаттығу шығармашылыққа жол ашып, ойлау қабілетін арттырады екен. Бұл да ғалымдардың пайымдауының нәтижесі.

Қорыта айтқанда, адам баласының әрі шығармашыл әрі денсаулығы мықты әрі сұлу келбеті үшін дене жаттығуларынан асқан пайдалы әрекет жоқ. Ең бастысы ол-тегін. Жай ғана таңдау. Әркім өз денсаулығы мен өз сұлулығы үшін таңдау жасап, дене жаттығуларын қалыптастыра білсе, бәрі ойдағыдай болады деп білеміз.

Бүгінге дейін қаншама ғалымдар зерттеп келе жатқан, дәлелдеп келе жатқан дене жаттығуларының адамзатқа беретіні тек пайда ғана болып отыр. Деніңіз де жаныңыз да сұлу болуы үшін күн сайынғы дене жаттығуына мән беріп, уақыт арнау жетіп жатыр.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Адамбеков М.І., Е.Қ. Уанбаев «Мектептегі сыныптан тыс және күн тәртібі спорт, көпшілік спорт, сауықтыру жұмыстарын ұйымдастыру» (Әдістемелік ұсыныстар), 2012 ж. - 14 бет.
2. Атаев. К. А. «Балалардың жүйелі түрдегі дене тәрбиесі» 1991. -21 б.
3. Сапарбаев М. Б. «Дене тәрбиесі пәнінің мұғалімдеріне үздіксіз педагогикалық білім беру жүйесінің теориясы мен практикасы». – Алматы.1993, 31 б.

ӘӨЖ:371.72.796

ҚАЗІРГІ ЗАМАНДАҒЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ДЕНЕ –ТӘРБИЕСІН САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ҰСТАНА ОТЫРЫП ТАНЫМДЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН АРТТЫРУ

Ақжигитов Б., Сархын Г., Тохталхан Н.
«Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті»КеАҚ

Резюме: Бұл мақалада қазіргі замандағы оқушылардың спортқа деген қызығушылығының төмендеуі, олардың қимыл-қозғалыс қабілеттерінің төмендеуі және олардың басым бөлігі галамтор әлеуметтік желілерге беріліп кеткендіктен содан қалай шығу жолдары қарастырылады. Салауатты өмір салты тек мектептегі дене шынықтыру сабағында ғана емес, ол сабақтан тыс, мектептен де тыс денсаулыққа байланысты да жүйе. Қазіргі заманға байланысты жасөспірім оқушылардың психологиялық даму жағынан ерекшеліктері қандай, ойлау қабілеттері қандай деген сұрақтар мазалайды. Осыған байланысты баланың денсаулығын спортқа деген құлшынысын қалай алып шығуға болатыны жайлы қарастырылады.

Қазақта “Деннің саулығы – бастың амандығы” – деген ұғым қалыптасқан. Олай болса, салауатты өмір салты жас ұрпақтың салауатты өмір сүруге көзқарасын қалыптастыру, олардың денсаулығын сақтауға, қоршаған ортасын таза ұстауға және жоғары, сапалы білім алып, сол білімді келешектегі өмірінде пайдалана білуге тәрбиелеу.

Қазіргі замандағы жастардың өмір салты қарқынды дамып жатқаны жаңа дәуірде білім алуында деп ойлаймын. Жастардың өмір салтының шындығы мен фактілерін талдай отырып, оқушылардың көпшілігінің режимсіз өмір сүруі байқалады. Мысалы: дұрыс тамақтанбауы, ұйқының болмауы, дене дамуының нашарлығы, жоспарсыз жұмыс істеу және т.б. Бұл олардың салауатты өмір салтын қалыптастырмауынан дене тәрбиесін дене шынықтыру мен дене шынықтыруды күнделікті өмір қажеттілігіне айналдыруды әдетке айналдырмауынан, деп ойлаймын.

Дене шынықтырумен айналысу, үшін қолайлы орта мен өмір сүру жағдайын жасай алмауынан. Себебі қазіргі таңда жастардың басым бөлігінің көбі ұялы телефонға, неше түрлі ғаламторлық ойындарға уақытының жұмсауынан спорт аса қатты қызықтырмайтындай көрінеді.

Кезінде жастар ұйымдары дене спортын дамытуда үлкен рөл атқарып, жоғары оқу орындары арқылы спорттың жаңа түрлерін таратқан. Ол кездегі студенттер мен жастардың өмір салты, бос уақытын қалай өткізетіні, оқуын қалай қайталауы, қайталау туралы кеңес алуы қазіргіден басқаша болуы мүмкін.

Дегенмен, интернет-ойындардың, ғаламтор әлеуметтік ойын-сауық орталықтарының, демалыс орталықтарының, сауда үйлерінің пайда болуына байланысты қазіргі жастардың өмір салты өзгерді. Салауатты өмір салты жеке еңбек және қоғамдық белсенділік, эмоционалдық тұрақтылық, еңбек қабілеттілігінің артуы сияқты қолайлы әлеуметтік және мәдени микроортаны қалыптастырады.

Салауатты өмір салты оқушының өз денсаулығын сақтауға бағытталған нақты әрекеттерді қамтиды. Оларға жеке ұйымдастыру, күнделікті тәртіп, денсаулықты нығайтуға бағытталған іс-шаралар және әртүрлі өмір салты әдеттер жатады.

Қазіргі жастар өміріндегі жаман әдеттердің оқушының денсаулығына, жұмыс істеу қабілетіне кері әсерін тигізетіні анық. Қазіргі кезде қалыптасып келе жатқан жаман әдеттер, ұйқының болмауы, дұрыс тамақтанбау қозғалыстың болмауы және т.б. Мұндай жаман әдеттердің өмірдегі келеңсіз салдары оқу жылының аяғында студенттердің ауру-сырқауларының көбеюінен, жұмысқа қабілеттілігінің әлсіреуінен, бастамашылдықтың болмауынан көрінеді.

Қазіргі заман жағдайында дене жүктемелерінің азаюы адам организмі түрлі қызметтерінің нашарлауына әкеледі. Бұл жағдайларда жаппай дене шынықтыруды дамытудың рөлі зор. Ертедегі гректер: «Егер сұлу болғың келсе –жүгір, егер сау болғың келсе-жүгір, егер күшті болғың келсе-жүгір», - деген екен.

Дене қимылы организмнің тіршілігін қозғалтып жандандырып отырады. Тыныс алу жақсарады, қан айналысы жеделдейді, бұлшық еттің қозғалысынан лимфа ағысы жылдамдап, денеде жиналып қалған улы зиянды заттар сыртқа шығарылады. Академик В.В.Париннің айтқанындай, дене қимылы зат алмасуын тездетеді, тірек-қимыл жүйесінің, жүрек қан тамырлар жүйесінің

қызметін арттырады, ал бұл дененің қуат көзін ашады, жүйке-жүйесінің қызметін қалыптастырады.

Қозғалыс - бұл дене бұлшық еттерінің қатысуымен энергияны жұмсауға бағытталған кез келген физикалық әрекет. Қозғалыс адам өмірінің өте маңызды бөлігі ғана емес, сонымен қатар салауатты және бақытты өмір сүрудің кепілі болып табылады. Дене шынықтыру – бұл адам ағзасын пайдалануға қатысты барлық нәрселерді қамтитын және әрбір адамның біртұтас дамуына ықпал ететін пән.

Басқа пәндерге қарағанда дене шынықтырудың көптеген ерекшеліктері бар. Бұнда негізінен жас өспірімдердің оқушылардың қабілеті мен бейімділігі басқы назарда болуы керек. Дегенмен оларды бейімдеу, қабілетін дамыту дене шынықтыруға деген қабілетін арттыру жақсы ұйымдастырылған сабаққа байланысты. Сондықтан қызықтырып өткізу үшін тақырыпқа байланысты дамыған елдерді немесе спорттың әр саласындағы атақты спортшылар өмірін алуға болады. Мұғалім сабақты тартымды өткізу үшін теория мен практиканы ұштастырып тиімділігі басқы назарда болуы керек деп ойлаймын.

Салауаттылықты меңгеретін адам алдымен өзін-өзі біліп, түсінуден бастайды. Қазіргі таңда заманға қарай оқушылардың қызығушылығының жоғалуы техникалық құралдардың дамуына байланысты. Басым бөлігі бос уақытын ұялы телефонда өткізуі, денсаулығына кері әсерін тигізеді. Біздің мақсатымыз – оқушыларға салауатты өмір салтын ұстанатын дағдылар мен мінез-құлықтарды дамытуға көмектесу.

Бұл мақсаттың-мақсаты оқушыларға практикалық мүмкіндіктерді қамтамасыз ету болып табылады: денсаулыққа оң таңдау жасау, салауатты өмір салтын насихаттау үшін физикалық дағдыларды дамыту және физикалық белсенділік жағдайында жағымды әлеуметтік дағдылар мен мінез-құлықтарды қолдану. Ол оқушының өзіне деген сенімділігін және жалпы дағдыларын, әсіресе ынтымақтастық, қарым-қатынас, шығармашылық, сыни тұрғыдан ойлау және эстетикалық бағалауды дамытады. Олар дене тәрбиесіне оң құндылықтар мен көзқарастарды қалыптастырады және өмір бойы білім алуына жақсы негіз береді.

Салауатты өмір салтының бүгінгі маңызды мәселелерінің бірі – жасөспірімдер арасындағы ішімдікке салынуы, шылым шегу, маскүнемдік пен нашарлық зиянды әрекеттер. Бұл мәселенің алдын-алу үшін жасөспірімдердің қозғалыс белсенділіктерін арттыру қажет.

Қорыта айтсам салауатты өмір салты өмірді қалай қабылдаудан басталады. Қазіргі кездегі оқушыларды қимыл-қозғалысқа психологиялық даму жағына денесінің дамуына ойлау қабілетіне тәрбиелеу. Оқушылардың спортқа деген зейінің ашу, қимыл-қозғалысқа бағыт беріп, денсаулығының сау болуын қадағалау керек. Қазіргі замандағы оқушылардың басым бөлігі ғаламторлық желілерге байланысты спортқа аса үлкен қызығушылықтарының болмауы, әлсіз нәзік келетіндіктері де өтірік емес деп ойлаймын. Сондықтан денсаулығын жақсарту үшін көп қозғалысты қажет етуін өзінің өмір салтына көңіл бөлуі аса маңызды. «Дені саудың жаны сау» - деген сөзді ескере отырып

келешек өсіп келе жатқан ұрпақтарымыздың санасына сіңіріп, өз денсаулығына деген жауапкершілікті қалыптастыру біздің борышымыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Уанбаев Е.Қ., Уанбаева Ф.Ж. Дене мәдениеті және спорттың теориясы мен әдістемесі. Өскемен: ШҚМУ баспасы, 2006.
2. Ашмарин Б.А. Теория и методика физического воспитания / под ред. Б.А. Ашмарина. – М., 1990.
3. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. Алматы, 1998 ж.
4. Дене тәрбиесі сабағында оқушылардың дене мүмкіндіктерін дамыту. //Оқу- құрал. – Түркістан, 2005
5. Спорттағы қазіргі заманғы педагогикалық курстық жұмыс әдістері. //Оқу-әдістемелік құрал. – Кентау, 2007.

ӘОЖ 45.876

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ МӘДЕНИЕТІ ҰЖЫМЫНЫҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ

Алмас А.У., Еринтаев Ә.С., Нұралы А.Н., Аблаев А.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Двойственное значение физического и умственного воспитания в общем виде можно определить в следующих правилах.

Summary: The dual meaning of physical and mental education in general can be defined in the following rules.

Дене шынықтыру ұжымының білім беру құндылығы мәселесі білім берудің барлық түрлері үшін маңызды. Олардың адамгершілік және еңбек тәрбиесіндегі рөлі ерекше зор. Дене шынықтыру ұжымы адамгершілік тәрбие мәселелерін шешуде үлкен маңызға ие, өйткені Ш.С.Макаренконың тамаша педагогикалық тәжірибесі көрсеткендей, қоғамдағы білім беру жұмысының негізгі қозғаушы күші-ұжым [1,2].

Ұжымды ұйымдастыру және әр адамға қойылатын талаптар, орындалған топпен бірге адамның ұмтылысын ұйымдастыру оқу жұмысының мазмұнын құрайды. Осылайша, ұжым тәрбиенің объектісі және пәні ретінде әрекет етеді. Команда мүшелерін рухани байланыс, яғни мақсаттардың, әсерлердің бірлігі, денені жақсарту, спорттағы дағдыларды арттыру және жоғары нәтижелерге қол жеткізу әрекеттері біріктіреді. Бұл өз кезегінде жоғары сапалы тәртіпті, ауыр спорттық жұмысты, өзара көмекті, жеңіске деген ерік-жігерді ұстанатын басқалардың адамгершілік және энергетикалық қасиеттерін тәрбиелеуге қолайлы жағдай жасайды. Дене шынықтыру ұжымы спортшыға қоғамдағы өз орнын, әлеуметтік борышын, практикалық қызметтің мәнін білуге көмектеседі. Әсіресе жастардың моральдық бейнесіне спорт командасы қатты әсер етеді. Бірлескен жаттығулар сіздің спорттық шеберлігіңізді арттырып қана қоймай, жоғары адамгершілік қасиеттерді қалыптастырады, өз командасына, әріптесіне деген сүйіспеншілікті дамытады. Командадағы әр спортшының жеңісі әдеттегідей болады, ал серіктестің сәтсіздігі альтруистік үлес қосуға деген ұмтылысты тудырады. Жақсы командада этикалық Өлшем талаптарын бұзу,

яғни белгіленген күн тәртібін елемеу, шындыққа жанаспайтын мінез-құлық көрсету және абайсыздық тудыру назардан тыс қалмайды. Дене шынықтырудың эксперименттік жұмысы негізінде ұрпақтан-ұрпаққа берілетін спорттық дәстүрлер пайда болады.

Түсіндірме және этикалық пайымдауды қолдана отырып, мадақтау, мадақтау, ойнақы бақылау, білдіру, сөгу және ауызша баяндау әдістері қолданылады. Дұрыс әсер ету әдістері мақұлдаумен, мақтаумен және басқаша айтқанда, балалармен жаттығуды енді бастаған спортшыларға ерекше жағымды әсер етеді. Бұл оларға оқу тапсырмалары мен мінез-құлық кемшіліктері кезінде қабілеттерінің белгісіздігін жеңуге мүмкіндік береді. Тәжірибелі спортшылармен жұмыс жасағанда, күшті қасиеттер мен мінез-құлық кемшіліктері туралы пікірлес адамдарды қолданған жөн, осы кемшіліктерді қалай жоюға болатындығы туралы кеңес берген жөн. Арнайы дарынды спортшыларды шамадан тыс мақтаудан сақ болу керек. Шамадан тыс мақтау оның күшін, қанағаттануын, абсурдын және т.б. асыра бағалауға әкеледі.

Дене шынықтыру ұжымының барлық Қызметі Әлеуметтік ұйымдармен тығыз байланысты және олардың тамаша мектебі болып табылады. Бұған әлеуметтік пайдалы жұмыс, ұжыммен қоғамдық міндеттерді бірлесіп орындау, дәстүрлі спорттық жарыстарда, қала сыртындағы іс-шараларда басқа командалармен кездесу ықпал етеді. Кеңестік спорттың үздік тәжірибелерінде көптеген дәстүрлер қалыптасты: спартакиада командасын ұйымдастыру, жоғары спорттық жетістіктер, көпшілікті спортқа тартқаны үшін марапаттау, жеңімпаз командаларға Вымпел тапсыру, спорттық кештер ұйымдастыру, ойын-сауық кездесулері, "спорт намысы үшін" құрметті кітабын шығару. Іс жүзінде еліміздің спортына халықаралық спорттық қозғалыстар практикасының келесі дәстүрлері, оның ішінде олимпиадалық қозғалыстар енгізілгені және бекітілгені, яғни жарыстың ұлттық тулары көтерілгені, елдің әнұраны, қатысушылардың салтанатты шеруі және т. б. айтылғаны түсінікті. Спорттық дәстүрлердің күші команданың пікірін көрсетеді.

Ұжымның қоғамдық пікірі ұжымның жекелеген мүшелерінің санасындағы, іс-әрекетіндегі және мінез-құлқындағы кемшіліктерді еңсеруге мүмкіндік береді. Команданың, мұғалімнің, дене шынықтыру мұғалімінің, жаттықтырушының, спорт төрешісінің және т. б. күшіне тәуелді емес.

Дене тәрбиесі мен психикалық тәрбие арасындағы байланыс. "Адамның психикалық және физикалық дамуы арасында күшті байланыс бар. Ақыл-ойдың дамуына сәйкес, даму дененің дамуын талап етеді, ал керісінше, дененің біржақты дамуы тек дәлелденбеген және бағдарсыз интеллектке әкеледі", - деп жазды көрнекті ғалым П.Ф. Лесгафт.

Спорт психологиясы физикалық жаттығуларда, әсіресе спортта кең интеллектуалды негізде жүзеге асырылады.

Әмбебап формадағы физикалық және психикалық тәрбиенің Қос мағынасын келесі позицияларда анықтауға болады. Денсаулықты, моториканы, физикалық жетілуді қамтамасыз ететін дене тәрбиесі жүйесі интеллектке, өнімділікке оралу көзі болып табылады. Өз кезегінде, қатысқан адамдардың

ақыл-ой тәрбиесі олардың ойлауын дамытуға бағытталған, терең ойлауды дұрыс жүзеге асыруға және қозғалыс әрекеттерін шығармашылықпен игеруге, еңбек пен спорт мүддесі үшін олардың физикалық қабілеттерін ұтымды жетілдіруге кепілдік береді.

Ақыл-ой тәрбиесінің мазмұны ақыл-ой тәрбиесінің мазмұнында, өзара байланысты білім беру аспектілері әр түрлі.

Білім беру бөлімі ерекше біліммен айналысатындарды жабдықтайды (мысалы, оқытылатын қозғалыс белсенділігінің негізгі механизмі, моториканы қалыптастыру және физикалық қасиеттерді тәрбиелеу туралы заңдар, таңдалған спорт түрінің әдістерінің ерекшеліктері, дене жаттығуларының адам ағзасына жалпы және шектеулі әсері, жаттығулар саны, гигиеналық талаптар және т.б.). Психологтардың айтуынша, интеллект дамуының алғашқы қажетті шарты-бұл құбылыс туралы шындықты білу. Білімсіз қарапайым ақыл-ой әрекеті болуы мүмкін емес [3].

Мақсатқа сәйкес моторикада ұтымды пайдалану үшін арнайы білімді күнделікті игеру және кеңейту дене тәрбиесі жүйесіндегі ақыл-ой әрекетінің негізгі мазмұнын қалыптастырады. Алайда, сараптамалық білімнің ерекше маңыздылығына қарамастан, қарастырылып отырған ақыл-ой іс-әрекетін дамытуда бұл білім мен қасиеттердің көмегі ақыл-ой іс-әрекетінің тиімділігіне өз бетінше кепілдік бере алмайтынын ұмытпаған жөн. Алынған білімді жүйелеу және осы білім мен қозғалыс тәжірибесін жұмыста, спортта әртүрлі өмірлік жағдайларда қолдана білу қажет. Кейде бұл қозғалыс белсенділігін үйрену процесіне қатысатындардың танымдық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Психологиясында. Тиімділік шығармашылық және парафразалық, репродуктивті ойлаумен ерекшеленеді. Дене тәрбиесі практикасында қозғалыс әрекеттерін оқыту оқушылардың танымдық іс-әрекетінің айқындылығы негізінде ережелер бойынша жүзеге асырылады. Дене шынықтыру маманы, ат менеджменті және мүдделі тұлғалар үнемі арнайы білім алады, ұсақ моториканы меңгереді және физикалық дағдыларды жақсартады. Жаттығу жаттығуларында көп орын қозғалыс әрекеттерін ұтымды шығармашылық ойлауға жатқызу керек, өйткені осының арқасында студенттер әртүрлі моторлық тапсырмаларды іздеуге және табуға және оларды өз бетінше шешуге ұмтыла алады. Бұл спортшының жеке ерекшеліктеріне негізделген спорттық жаттығулардың мәні мен ерекшеліктерін мүмкіндігінше терең білуге, көптеген әдістемелік ойлауды көрсетуге мүмкіндік береді.

Алайда студенттердің шығармашылықпен ойлау қабілеті олардың оқу сапасын жоғарылатады. Психологтар рационалды шығармашылық ойлауды оқу процесінде тәрбиелеуге болады және қажет деп санайды. Дене тәрбиесі жүйесінің ақыл-ой қызметінің тәрбиелік жағы танымдық қабілеттермен қатар оқушылардың ақыл-ой қасиеттерін дамыту болып табылады. Оқытудың алғашқы кезеңдерінде олар соңғы сыныптарда, әсіресе ең спорттық сыныптарда мотор белсенділігін, интеллектті, талапшылдықты, ақыл-ойдың жұмысын және т.б.

Психикалық тәрбиенің міндеттері. Дене тәрбиесі жүйесіндегі ақыл-ой әрекетінің мазмұнына байланысты ақыл-ой тәрбиесінің келесі үш негізгі міндетін ажыратуға болады.

1. дене шынықтыру саласына қатысатындардың сараптамалық білімдерін байыту.

2. сыни бағалауды, жалпылауды, аналитикалық қабілеттерді, зерттелген қозғалыс тәжірибесі туралы ойлау қабілетін дамыту.

3. қозғалыс белсенділігінде ақыл-ой белсенділігінің шығармашылық көрінісін қалыптастырыңыз және физикалық қабілеттеріңізді Еңбек және спорттық мақсаттарда пайдаланыңыз.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Мамбетказиев Е.А. Университеты XXI века: инновации и реформы. - Усть-Каменогорск: ВКГУ, 2002. - 286с.

2. Научное обоснование инновационных преобразований в сфере физической культуры и спорта. Круглый стол журнала «Теория и практика физической культуры» от 23 ноября 2002 года. // Теория и практика ФК, 2002

3. Матвеев Л.П. Общая теория спорта. – М.: 2003-30

ОӘЖ 738.46

ЖҮЗУ - ОҚУШЫЛАРДЫҢ ДЕНСАУЛЫҒЫН ЖАҚСARTУ ҚҰРАЛЫ

Алмахан Б.Р., Койлебайұлы Б., Куттыбек А.Ө., Ахмет А.Ж.
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматривается плавание как важнейшее средство оздоровления младших школьников. Рассмотрены основные плюсы занятия плаванием. Выявлены особенности и важнейшие составляющие оздоровления младших школьников. Доказана важность занятия плаванием, как эффективного средства, позволяющего повысить общий уровень здоровья ребенка в целом

Summary: This article examines swimming as the most important means of improving the health of younger students. The main advantages of swimming are considered. The features and the most important components of the health improvement of primary schoolchildren have been identified. The importance of swimming has been proven as an effective means of improving the overall health of the child as a whole

Жүзу ерте заманнан бері айналысады. Ежелгі Грецияда көптеген ғалымдар күшті физикалық белсенділіктің бұл түрімен айналысудың артықшылықтарын мойындады. Жүзу көбінесе денсаулық пен гигиена процедурасы ретінде қолданылды. Бүгінгі күні жүзудің өзектілігі біршама төмендеген жоқ, керісінше артып келеді. Көптеген адамдар, соның ішінде ересектер мен балалар әртүрлі физикалық қасиеттерді дамыту және жалпы дененің денсаулығын жақсарту үшін осы қызмет түрімен айналысады.

Осыған орай, қазіргі кезеңде жүзуді көптеген мамандар кіші жастағы оқушылардың денсаулығын жақсартудың ең маңызды құралы ретінде

қарастыратынын атап өткен жөн. Жақсы түсіну үшін төменде кіші жастағы оқушылар үшін жүзудің негізгі оң аспектілерін қарастырыңыз.

Жүзу – баланың денесін жан-жақты дамыту үшін маңызды дағды. Айта кететін жайт, жүзу – бала ағзасының сыртқы орта әсерлеріне (суық тию, төмен температура және т.б.) төзімділігін арттырумен қатар шыңдаудың ең тиімді құралы. Судың жылу өткізгіштігі өте жоғары, бұл оның қатаю әсерін түсіндіреді [1].

Жүзу – кіші мектеп оқушылары үшін ең маңызды дене жаттығулары екенін атап өткен жөн, өйткені ол жүрек-қан тамырлар мен тыныс алу жүйелерін дамытуға көмектеседі, бұл өз кезегінде оқушының тірек-қимыл аппаратын нығайтуға мүмкіндік береді. Жүзу баланың барлық дерлік бұлшықет топтарын дамыта алады. Жүзу бойынша жүйелі сабақтар кіші оқушының келесі физикалық қасиеттерін дамытуға мүмкіндік береді:

- жылдамдық;
- буындардың қозғалғыштығы;
- күш;
- төзімділік;
- қозғалыстарды үйлестіру.

Суда орындалатын жаттығулар өте маңызды, өйткені олар дененің бұлшықеттерін күшейтеді, бұл балалардың әдемі және дұрыс позасын қалыптастыру үшін өте маңызды. Бала денесінің омыртқа бағанасын оған түсетін дене салмағының қысымынан босататын көлденең орналасуына байланысты жүзу физикалық белсенділіктің бір түрі ретінде дене қалпын бұзуды (сколиоз, кифоз, еңкейту) жоюға мүмкіндік береді.

Суға төзімділікті үнемі жеңе отырып, қарқынмен үздіксіз, тұрақты аяқпен жұмыс істеу, тірексіз қалыпта орындалады, тобық буынының бұлшықеттері мен байламдарын жаттықтырады, балалардың табанының пішініне және нығаюына көмектеседі. Әйгілі жүзушілердің тобықтай ұтқырлығы бар және балериналар сияқты шұлықтарын кері тарта алады.

Жүзу сыртқы тыныс алу аппаратын нығайтады, өкпенің сыйымдылығын, сондай-ақ кіші оқушының кеуде қуысының көлемін арттырады, өйткені судың қысымы тыныс алуды және дем шығаруды қиындатады және сәйкесінше бұлшықеттер күшейіп, уақыт өте келе дамиды.

Жүзу, спорт әдістерінің техникасын меңгеру дене жаттығуларының ешбір түрі сияқты тыныс алудың дұрыс түрін жаттықтыратынын атап өткен жөн.

Жүзу дененің жүрек-тамыр жүйесіне бірдей пайдалы әсер етеді. Жүзу кезінде дененің көлденең орналасуы жүректің жұмысына жеңілрек жағдай жасайды. Жүзу нәтижесінде систолалық қан қысымы төмендейді, қан тамырларының серпімділігі жоғарылайды, жүректің соғу көлемі ұлғаяды. Мұны, ең алдымен, жүрек соғу жиілігінің өзгеруінен байқауға болады. Жүзумен үнемі айналысатын адамдарда жүрек соғу жиілігі минутына 10-15 соққыға аз болады. Жүрек ырғағы оңтайландырылған. Жүзушілер арасында басқа спорт түрлерінің өкілдерімен салыстырғанда гипертониялық науқастар 2 есе аз.

Жүзу қанның иммундық жүйесінің қорғаныш қасиеттерін арттырады, әртүрлі ауруларға (инфекциялық және иммундық) төзімділігін арттырады [2].

Жүзу дененің зат алмасу жылдамдығын арттырады. 24 ° С температурада суда 15 минут ішінде адам шамамен 100 ккал жылу жоғалтады.

Судың ұзақ болуы оқушының жүйке жүйесіне жағымды, тыныштандыратын әсер етеді, оның эмоционалдық тұрақтылығын арттырады, сау және тыныш ұйқысын қамтамасыз етеді. Жүзу баланың ақыл-ой қабілетін арттырады. Жүзу тірек-қимыл аппаратының жарақаттарын, ми шайқалуын, сынықтарын және басқаларын толығымен жояды.

Жүзу физикалық белсенділіктің бір түрі ретінде кіші оқушының денесін физикалық қалпына келтіруге ғана емес, оның әртүрлі психологиялық мәселелерін шешуге де ықпал етеді. Айта кету керек, барлық балалар сумен қарым-қатынас жасауды ұнатпайды. Кейбір мектеп оқушылары суға түсуге және сүңгуге қорқады, олар шашыраудан және тереңдіктен қорқады, ал кейбір балалар бұл немесе басқа жаттығуларды дұрыс орындай алмаймын деп қорқады.

Психологтар судағы басты қауіп ондағы әрекеттер емес, мектеп оқушыларының өз күштеріне сенбеуінде екенін анықтады. Сондықтан жаттықтырушылар мен мұғалімдердің жұмысы әртүрлі қорқыныштарды жеңуге, балалардың өзіне деген сенімін арттыруға бағытталған. Осыған орай, жүзу әртүрлі психологиялық мәселелерді шешудің тиімді құралы деп айта аламыз.

Жүзу сабақтары кіші жастағы оқушылардың келесі мінез-құлық қасиеттерін дамытуға мүмкіндік береді: шешімділік, мақсаттылық, батылдық, өзін-өзі бақылау, табандылық, ұжымда жұмыс істей білу, тәртіп.

Жүзудің маңызды ерекшеліктеріне оның барлық дерлік балаларға – қыздар мен ұлдарға, омыртқасының қисаюы бар балалар, жүрек-қан тамырлары аурулары, полиомиелиттің салдары, ампутациялар, әлсіреген және басқалар жатады [3].

Дамуында кемістігі бар балалардың денесін сауықтыру мақсатымен жүзуге келіп, нәтижесінде әлемге әйгілі спортшы атанған қызық жағдайлар да кездеседі. Мәселен, Дон Фрейзермен бірге ол полиомиелиттен айығу үшін жүзе бастады. Ол жүзуді қатты ұнататын және ол физикалық белсенділіктің бұл түрімен тұрақты түрде айналыса бастады. Ол үш Олимпиадада жеңіске жетті.

Еуропаның және КСРО-ның болашақ чемпионы Тина Леквейшвиліді анасы оның нашар күйіне алаңдап, жүзуге әкелді. Бұл мысалдар, әрине, өте көрнекі. Бірақ сонымен бірге жоғары спорттық көрсеткіштерге қол жеткізу соншалықты маңызды емес. Кіші мектеп оқушыларының бойында ойын-сауық құралы және дененің физиологиялық және психикалық қасиеттерін сауықтыру мен жетілдірудің тиімді әдісі ретінде жалпы жүзуге деген сүйіспеншілікті қалыптастыру қажет.

Ендеше, жүзу бүгінгі күні жас мектеп оқушыларының денсаулығын нығайтудың маңызды құралдарының бірі екені сөзсіз. Күшті дене белсенділігінің бір түрі ретінде жүзудің жан-жақты оң әсерін жоққа шығаруға

болмайды. Жүзу барлық дерлік бұлшықет топтарын дамытуға және тұтастай алғанда баланың денсаулығын жақсартуға мүмкіндік береді. Сондықтан жүйелі жүзу – кіші мектеп оқушыларының денсаулығын нығайтудың ең маңызды шарты.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. А.Б. Муллер, Н.С. Дядичкина, Ю.А. Богащенко. Физическая культура. – М.: Юрайт, 2013. – 432 с.
2. Е.М. Елизарова. Физическая культура. 2-4 классы. Уроки двигательной активности. – М.: Учитель, 2014. – 96 с.
3. Ж.К. Холодов, В.С. Кузнецов. Теория и методика физической культуры и спорта. – М.: Academia, 2013. – 480 с.

ОӘЖ 658.94

**ДЕНЕ ЖАТТЫҒУЛАРЫМЕН ШЫНЫҚҚАНДА ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫҢ
ТАМАҚТАНУ ПРОЦЕСІ**

Амирхан Ж.К., Әділбай Ш.Н., Калдибеков А.Т.
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены вопросы основ питания при занятиях физической культурой и спортом. Изучен термин «сбалансированное питание» и изображено правильное соотношение белков, жиров и углеводов питания при физической нагрузке. Аргументирована необходимость сбалансированного при занятиях спортом, а также раскрыты особенности организации рациона, в зависимости от интенсивности физической нагрузки

Summary: The article deals with the basics of nutrition in physical culture and sports. Studied the term "balanced diet" and shows the correct ratio of proteins, fats and carbohydrates during exercise. The author argues the need for a balanced in sports, and also disclosed the features of the diet depending on the intensity of physical load

Егер сіз физикалық және жүйке-психикалық стрессті көп жұмсамасаңыз, айтарлықтай спорттық нәтижелерге қол жеткізу мүмкін емес. Бірде-бір спортшының дайындығы оларсыз өтпейді. Ал жарыстар туралы айтатын болсақ, онда жүктеме өте жоғары болады. Энергия шығындарын өтеу және қарқынды режимде жұмыс істеген дененің барлық жүйелерін қалпына келтіру үшін денені энергиямен толық қамтамасыз ету қажет (сурет 1) [1].

Сурет 1. Спорттық жаттықтыру кезеңдері

Спортпен айналысатын кез келген адам өзі айналысатын спорт түрі бойынша ең жақсы спорт түріне қол жеткізгісі келеді. Ең алдымен, бұл дене салмағының нормасына жатады, яғни бұлшықет пен май тінінің балансы өте маңызды. Артық май тінін жинамау және спортшы үшін маңызды бұлшықеттерді жоғалтпау үшін ол энергияның оңтайлы деңгейін ұстап тұруы керек. Бұл дұрыс, теңдестірілген диетаны қажет етеді. Бұл жаттығудың тиімділігін қамтамасыз етеді (спортшы шамадан тыс шаршауды сезінбейді), энергия деңгейін толтырады (жаттығудан кейін қалпына келтіру тез болады), сондай-ақ дененің әртүрлі стресстік жағдайларға бейімделуіне көмектеседі.

Егер сіз физикалық белсенділікті жоғарылататын денені қажетті тамақтанумен қамтамасыз етпесеңіз, бұл ауруға, дененің тез нашарлауына, бұлшықет массасының, физикалық күштің жоғалуына және басқа да жағымсыз салдарға әкелуі мүмкін.

Спортпен шұғылданатын адамдардың негізгі қоректік заттарға қажеттіліктері физикалық белсенділігі төмен адамдар үшін бұл заттардың мөлшерінен айтарлықтай ерекшеленеді.

Спортшылардың энергия тұтынуы спорттан алыс және белсенді өмір салтын ұстанбайтын адамдардың энергия тұтынуынан 3-6 есе жоғары. Мысалы, қарқынды және ұзақ жаттығулар кезінде спортшылар күніне 6000 ккал-ға дейін жұмсай алады. Ал егер бұл ұзақ марафондық жарыс болса, онда энергия тұтыну тәулігіне 10 000 ккал жетуі мүмкін [2]. Сондықтан энергияны тұтынуды ескере отырып құрастырылған теңдестірілген диета спортшының физикалық белсенділігін қамтамасыз етудің негізгі әдісі болып табылады.

Сурет 2. Спортшы үшін дұрыс тамақтану деген не?

Спортпен айналысатын адамдардың тамақтану рационы белгілі бір міндеттерді орындауды ескере отырып құрылуы керек:

- ағзаны қажетті мөлшердегі калориялармен, микроэлементтермен және витаминдермен қамтамасыз ету (сурет 2);
- организмдегі зат алмасу процестерін оңтайлы қолдау;
- салмақты реттеу;
- морфологиялық параметрлерді өзгерту [3].

Сонымен, теңдестірілген диета термині кейбір аспектілерді қамтиды:

1. Тамақтың сапасы.
2. Тағам мөлшері.
3. Тағамдарды ассимиляциялау коэффициенті.
4. Тамақтану уақыты.

Теңгерімді диета әр спортшы үшін жеке дайындалуы керек. Бұл жағдайда дене ерекшеліктерін (түсі, бойы, салмағы, спорттық дайындығы), спорт түрін (ауыр атлетшінің диетасы спортшының диетасынан айтарлықтай ерекшеленеді), дене белсенділігінің деңгейін ескеру қажет. (жүктемелердің ұзақтығы, жиілігі, қарқындылығы).

Спортшылар үшін тәулігіне белоктардың, майлардың және көмірсулардың қатынасы формулаға сәйкес болуы керек: ақуыздар - 25%; майлар - 15%; көмірсулар 60%. Яғни, $\frac{1}{4}$ бөлігі белоктар, $\frac{1}{2}$ -ден сәл артық - көмірсулар, ал қалған шағын бөлігі - майлар болуы керек.

Белоктар спортшының тамақтануында негізгі рөл атқарады. Бұл адам ағзасының құрылыс материалы болып табылатын ақуыздар. Ақуыздар метаболизмге жауап береді, дене жасушаларының әртүрлі инфекцияларға төзімділігін арттырады. Сонымен қатар, белоктар гормондар мен ферменттердің синтезі үшін қажет. Спортшылардың ақуызға тәуліктік қажеттілігі:

- спорты төзімділікке байланысты спортшылар үшін дене салмағының әр кг-на 1-1,5 г ақуыз;
- спорттың күшті түрлері бойынша дене салмағының әр кг-на 1,7-1,8 г;
- өте ауыр жүктемелер үшін дене салмағының әр кг-на 2 г ақуызға дейін [4].

Ақуыз тек жануарлардан алынатын өнімдерде ғана емес, сонымен қатар өсімдік тағамдарында да кездеседі: дәнді дақылдар, жаңғақтар, бұршақ дақылдары. Салауатты протеиндердің өсімдік тағамдарында, көкөністер мен жемістерде де болатынын түсіну үшін үлкен бұлшықет массасы, күші мен төзімділігі (пілдер, жылқылар) бар көптеген шөпқоректілерді қарау керек. Жануарлардан алынатын белоктар етте, сүт өнімдерінде, теңіз өнімдерінде, жұмыртқада (әсіресе белоктарда. Сондай-ақ қазір спортшылардың рационында дайын протеинді сусындарды көбірек көруге болады: олар кәдімгі тағамнан алынған ақуыздарды алмастыра алады. Бірақ олардың қабылдау жаттықтырушымен келісілуі керек, сонымен қатар спортшының нақты энергия тұтынуын қанағаттандыруы керек.

Май – энергияның негізгі көзі. Ағзаға липоидтерге бай майлар, А және Д дәрумендері пайдалы. Олар майлылығы жоғары сүт өнімдерінде (қаймақ, қаймақ, майлы сүзбе, ірімшік, жұмыртқаның сарысы), жұмыртқаның сарысында, сондай-ақ балық майында кездеседі. және жаңғақтар. Дегенмен, жануар майларына артықшылық бермеу керек, өйткені оның құрамында холестерин бар, оның артық бөлігі денеде қан тамырларына зиянды. Өсімдік майлары да спортшының рационында болуы керек, өйткені оларда қажетті Омега 3 және Омега 6 бар.

Көмірсулар спортшының диетасында аз рөл атқармайды. Көмірсулар денені энергиямен қамтамасыз етеді. Көмірсулар өсімдік тағамдарында – дәнді дақылдарда, көкөністерде, жемістерде кездеседі. Тазартылған көмірсулардан бас тарту керек: қант, ақ ұннан пісірілген өнімдер, макарон өнімдері. Әдетте, түсетін энергияның кем дегенде 60% көмірсулармен қамтамасыз етілуі керек.

Жаттығудан шамамен 2-4 сағат бұрын көмірсуларға бай тағамдарды тұтыну ұсынылады. Көмірсулардың үлесі 1 кг дене салмағына 1-4 г сәйкес келуі керек. Жоғары шиеленістің ұзаққа созылған физикалық белсенділігі кезінде энергиямен қамтамасыз ету үшін сағатына 30-60 г мөлшерінде көмірсуларды тұтыну қажет. Мысалы, ұзақ жарыстар, марафондар алдында. Сондай-ақ физикалық белсенділік аяқталғаннан кейін бірден спортшының дене салмағының 1 кг-на 1 г қатынасында көмірсулар бар тағамды тұтыну қажет [5].

Ұзақ физикалық белсенділіктен кейін қалпына келтіру кезеңінде спортшылар диетаға гликемиялық индексі жоғары тағамдарды енгізуі керек, өйткені олар гликемиялық индексі төмен көмірсутектерге қарағанда бұлшықет гликогенінің қорын арттырады. Ұзақ физикалық белсенділік кезінде сіз мезгіл-мезгіл жоғары гликемиялық индексі бар көмірсутекті тағамдарды тұтынуыңыз керек.

Осылайша, спорт пен дене шынықтыру кезінде тамақтану оңтайлы теңдестірілген болуы және энергия шығындарын жабуы, ақуыздардың, майлардың және көмірсулардың дұрыс қатынасына ие болуы керек.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Заборова В. А. Энергообеспечение и питание в спорте: учебно-методическое пособие [Текст] / А.В. Заборова, С.А. Полиевский, В. Н. Селуянов. - М.: Физическая культура. - 2011. - 107 с.

2. Измаханова М.А., Сейтжанов К.М., Досмамбетов Т.А., Кулманов Р.Ж. Правила сбалансированного питания для спортсмена [Текст] / Молодой ученый. 2015. №8. 148 с..
3. Никитина А. С., Быков А. В. Питание спортсменов как необходимое условие достижения высоких результатов [Текст] // Молодой ученый. - 2016. - №23. – 562 с.
4. Парастаев С., Питание спортсменов. Рекомендации для практического применения (на примере футбола), Изд.: Спорт, 2018, 212 с.
5. Фицджеральд М., Диета чемпионов. 5 принципов питания лучших спортсменов, Изд.: Манн, Иванов и Фербер, 2017, 336 с.

ОӘЖ 616.12

ДЕНІ САУДЫҢ- ЖАНЫ САУ

Арапбаева А.А., Нуржаубаев Б.М., Мырзахан Д.Б., Үсен Ы.Қ.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В этой статье мы обсудили виды, историю и пользу спорта
Summary: In this article, we discussed the types, history and benefits of sports

Өркениетті елдің болашағы халықтың денсаулығына байланысты екенін барша біледі. Ел жастарының болашаққа қойған негізгі бағыты- салауатты өмір салтын ұстану. Абай Құнанбайұлы айтқандай, жан азығы мен тән азығы ұштасқанда салауатты ұрпақ дұрыс өседі. «Дені саудың- жаны сау» деп халқымыз деннің саулығы мен жанның саулығын бір жерге қойған.

Денсаулық дегеніміз- адамзаттың жаны мен тәнінің амандығы. Дені сау болуы үшін салауаттың өмір салтын ұстану маңызды деп білемін. Бір берілген өмірде дұрыс жасау қажет. Денсаулыққа көңіл бөліп, дұрыс сақтанғанымыз жөн [1].

Деніміз сау болмаса, ауру бойды жеңіп, қалжыратса, байлық пен дүниенің пайдасы қанша?

Халқымыз ежелден болашақты меңзеп, келешекке ұзақтан қарап, болжай алған. Көшпенді халық болса да, таза жерде өсіп, таза су ішіп, дұрыс тамақтана білген. Бұл денсаулықтың алғы шарттарының бірі.

Таза жерде өсу дегеніміз- табиғат Ананың қойнауында тау мен тастың сап ауасымен тыныс алып өсу. Қазақ жылына екі рет көшіп, қыста- қыстау, жазда- жайлау кереметін көріп өскен.

Өзен мен көлден, бұлақтан аққан су ішіп, бойына табиғаттың сыйы дарыған. Осыдан болар атам қазақтың ұрпағы сау өскен. Ыбырай Алтынсарин айтқандай: Таулардан өзен ағар сарқыраған,

Айнадай сәуле төгіп жарқыраған.

Жел соқса, ыстық соқса бір қалыпты,

Аралап тау мен тасты арқыраған.

Көңілің суын ішсе ашылады,

Денеңде бар дертіңді қашырады...

Міне қазақтың даласындағы судың тазалығына бұдан артық дәлел қажет пе?

Жоғарыда айтқандай, таза жер, таза суда өскен халық дұрыс тамақтана білген. Дұрыс тамақтану- денсаулықтың кепілі.

Төрт түлікті шеберлікпен өсіріп, баптай білген қазақ одан дұрыс, денсаулыққа пайдалы тамақ жасай да алған.

Сүт өнімдері: сүт, айран, құрт, май, ірімшік тағы басқа мол өнімдер калцийге бай болып, сүйектің беріктігін сақтаған. Адамның өсуіне оңды ықпал еткен.

Сонымен қатар, халықтың ұлттық ойындары жас буынды дененің шымыр болуына жаттықтырып қана қоймай, рухани тәрбие берген.

Жас қазақ туғанда табиғаттың өзінен-ақ ресурстар пайдаланып, ойын түрлерін ойлап тапқан. Мәселен, шекемтас- көлемі бір түрлі, қолға ұстауға ыңғайлы тастарды жинап, саусақ маторикасын дамыту үшін ойлап табылған ойын. Бұл ойын ойлау, есептеу қабілетін арттырады.

Асық ойыны- қойдың асықтарынан жиналып, есептеуге, ақылды, ойлау қабілетін арттыратын ойын. Сонымен қатар нақтылық, дәлдік, мергендікке баулиды [2].

Арқан тарту- топтық ойын түрі болып, бірлік пен ынтымаққа біріктіреді. Жүннен мықтап иірілген жіпті екі топ тарту арқылы ойналады. Бұл ойынды білектің мықтылығы айқын көрінеді.

Тоғызқұмалақ- ежелгі ойын түрі. Қой құмалағынан жасалған тастарды есептеу, ойлау, ақылды машықтауға баулиды. Ойынды екі ойыншы өз пайдасына құмалақ жинау арқылы жеңуге әрекет жасайды. Бұл ойын есепті жақсы көреді, миды машықтандырады.

Бүгінгі мемлекеттің басты байлығы- жеке адамның денсаулығы.

Осынау байлығымызға балаған денсаулығымызды ойлауды естен шығармауымыз қажет. Ынтымағы мен бірлігі жарасқан елімізде денсаулықты нығайту жолында бірталай жұмыстар атқарылуда. Осы жобалардың ең маңыздысының бірі- спорт деп білемін.

Спорт- денсаулықты нығайтып қана қоймай уақытты дұрыс пайдалануға үйретеді. Спортпен айналысқан адамның денсаулығы мықты, рухы күшті болады. Халық ойындарынан бөлек бүгінде әлем спорты төрінен орын алған спорт түрлері өте көп.

Маған ұнайтыны шығыстың тәрбие мен тағылымға толы ойыны- таеквондо. Таеквондо спорты әділеттік пен шындыққа негізделіп, шымыр болуға тәрбиелейді.

Үстел теннисі- спорттық жаттығулардың барлық түрінің жиынтығынан құралып, белсенділікке бағыттайтын спорт түрі. Көңіл-күйді көтеріп, психологиялық ахуалды жақсарта алатын ойын. Мергендік пен анықтықты талап етеді. Ойында белсеніп шабуылға шығып, саналы түрде қорғана аласың.

Жүгіру- спорттық ойындардың тағы бір керемет түрі. Бұл спорт түрімен айналысқан адам уақытты тиімді пайдаланып, денсаулығын шыңдай біледі. Жүрегі дұрыс жұмыс жасап, аяқ- қол бұлшық еттері шымыр болады. Жүгіру, әсіресе, таза ауада жүргізілсе денге дауа болары анық [3].

Менің спортқа деген мақсатым өте көп. Тек бір ғана спорт түрімен шектелгім келмейді. Спорттың түрлері көп. Қазір өзіме жақын деген 3 түрлі спорт түрімен айналысамын. Бәрін өзім ғана біле бермей, жан- жағымдағы адамдарға да үйреткенді жөн көремін. Біреуге пайдамды тигізсем деймін.

Қорыта келе, жан азығы мен тән азығын ұштастыра білген азамат болашағы жарқын болады. Келешегі кемел жас мемлекеттің тірегі. Денсаулықты нығайтып, дұрыс тамақтанып, спортпен шұғылданып, салауатты өмір салтын ұстанып, рухымызды жаңғыртып болашаққа үлкен үмітпен қарайық!

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Қазақ энциклопедиясы
2. Қазақстан - спортшылар елі. Энциклопедиялық анықтамалық. - Алматы: "Сөздік-Словарь".
3. Спорт гәзеті – Мұрағатталған С 17 желтоқсанның 2007 жылы.

ОӘЖ 147.458

ЖАЗҒЫ БАЛАЛАР САУЫҚТЫРУ ЛАГЕРІНДЕГІ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ЖҰМЫС ІСТЕУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Ахметжан Н.А., Өмірбек Е.М., Акназаров Ш.З., Темирова М.М.
«Мирас» университеті, Шымкент қ, Қазақстан

Резюме: Детский лагерь — организация отдыха детей и оздоровления, в которую направляются дети в период каникул или иной период, предусмотренный режимом функционирования организации.

Summary: Children's camp - an organization of children's recreation and rehabilitation, to which children are sent during the holidays or other period provided for by the mode of operation of the organization.

Заманауи экономикалық және әлеуметтік процестердің динамикасы жағдайында жақсы демалысты қажет ететін мектеп оқушыларына жүктеме үнемі артып келеді. Балалар сауықтыру лагерлері балалардың денсаулығын жақсарту және жақсы демалу мәселесін тиімді шешеді. Дегенмен, жазғы кезеңде балаларды сауықтыру және демалу мәселелерін шешу ғана емес, сонымен қатар оқу процесін ұйымдастыру маңызды, өйткені білім берудің үздіксіздігі тәрбиелік әсерлердің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Сондықтан тәрбиешілер, психологтар және әлеуметтік педагогтар белсенді түрде айналысатын балалар сауықтыру лагері жағдайында оқу үдерісін ұйымдастыру, балалармен жұмыс істеу әдістемесін әзірлеу бүгінгі таңда өзекті болып отыр. Балалар сауықтыру лагерлері бүгінде мектептен тыс тәрбие мен оқытуды жүзеге асыратын мекеме. «Сауықтыру лагері туралы ережеде» [1,2] тұлғаның дамуы, денсаулығын нығайту және кәсіби өзін-өзі анықтау үшін қажетті жағдайларды қамтамасыз ету бойынша мекеменің негізгі мақсаттары көрсетілген:

балалардың денсаулығын жақсарту, салауатты өмір салты дағдыларын және олардың денсаулығына және қоршаған ортаға саналы қатынасын

қалыптастыру; бейімделу дағдыларын қалыптастыру және қоғамда өмір сүруге дайындау; балалардың интеллектуалдық, рухани әлеуетін, шығармашылық қабілеттері мен қызығушылықтарын дамыту, әртүрлі іс-әрекеттерге белсенді қатыстыру.

Сондай-ақ, бұл ереже мекеме қызметінің ұйымдастырушылық негіздерін, балалардың сауықтыру лагерлеріндегі өмірін ұйымдастыру мен құрылғысын белгілейді.

А.С. Макаренко, А.В. Луначарский, С.Т. Шацкий, Н.К. Крупская, балалар лагерлерінің қалыптасуы мен дамуының бастауында болды. Қазіргі уақытта мектептен тыс мекемелер қызметінің теориялық және әдістемелік негіздерімен В.А.Никитин, Н.А.Карасева, Г.И.Руденкова, Р.В.Овчарова, А.В.Мудрик, Л.И.Новикова айналысады. Е.А.Винников, Н.К.Катович, Л.В.Васюта зерттеулері балалар сауықтыру лагерінің өмірлік қызметін ашады. Балалар демалысы педагогикасының заманауи негіздерін Т.А.Юзефовичиус, Г.А.Шереш.

Қазіргі уақытта мұғалімнен балалармен жұмыс жасауда барған сайын жоғары кәсіби шеберлік, қарым-қатынасты ұйымдастыру, әр баламен оның рухани дамуы мен білім алуына ықпал ететіндей қарым-қатынас орнату қабілеті талап етілуде. жоғарыда аталған авторлардың жинақталған материалдарын кешенді түрде пайдалану арқылы қол жеткізілді.

Бұл авторлардың идеяларын жүзеге асыру қосымша педагогикалық әлеуетті ашып қана қоймайды, сонымен қатар балалар лагерінің педагогикалық процесінің жаңа мазмұнын, бүкіл лагерь қоғамдастығының өмірін ұйымдастырудағы жаңа принциптерді, білім беруді қамтамасыз етудің жаңа тәсілдерін іздеуге бағытталған. жеке тұлғаның өзін-өзі анықтауы мен өзін-өзі дамытуға қажетті жағдайлар. Педагог балалар ұжымының ұйымдастырушысы қызметін атқара отырып, өзінің өмірі мен іс-әрекетін бүкіл ұйымдастырудың шығармашылық мазмұнын үнемі іздестіреді [3].

Әлеуметтік педагогтың жазғы сауықтыру лагерлеріндегі жұмысы қоғамымыз үшін жаңалық. Әлеуметтік педагог әртүрлі типтегі білім беру ұйымдарында, балалар мен жасөспірімдердің бос уақытын және шығармашылық орталықтарында, жазғы сауықтыру мекемелерінде, балалар лагерьлері мен сауықтыру орталықтарында, балалар қоғамдық ұйымдарында, қоғамдағы клубтарда, қосымша білім беру мекемелерінде, бос уақытты ұйымдастыру мекемелерінде балалармен және жасөспірімдермен жұмыс жасайды. - тәрбиеші, педагог-ұйымдастырушы, әдіскер; балалар үйлерінде және проблемалары бар балаларға арналған мамандандырылған мектеп-интернаттарда (сурет 1).

Сурет 1. Балаларды сауықтыру лагері (БСЛ)

Әлеуметтік педагог қызметінің мақсаты – отбасындағы келеңсіз құбылыстардың алдын алу мен жеңудің әлеуметтік, құқықтық, психологиялық, медициналық, педагогикалық механизмдерінің көмегімен баланың психологиялық жайлылығы мен қауіпсіздігі үшін жағдай жасау, оның қажеттіліктерін қанағаттандыру, мектеп, лагерь, жақын орта және басқа қоғамдар. Жазғы сауықтыру лагерінде баланың қоғаммен қарым-қатынасына көмектесу, оның дамуына, тәрбиесіне, білім алуына, кәсіби шындалуына, әлеуметтік ортаның қалыптасуына көмектесу – әлеуметтік педагог қызметінің міндеті де маңызды.

Қазіргі жағдайда балаларды сауықтыру білім беру мекемелерінің білім беру ортасын қалыптастырудың педагогикалық шарттарын анықтау бірқатар жағдайларға байланысты. Біріншіден, соңғы онжылдықта орын алған қоғамдағы әлеуметтік-экологиялық қатынастар сипатының өзгеруі қоғам мен азаматтардың білім беру саясатындағы әлеуметтік басымдықтардың өзгеруіне әкелді, бұл білім беруді дамытудың жаңа жолдарын іздестіру қажеттілігін тудырды. Балаларды оқыту, тәрбиелеу, бос уақытын және демалысын ұйымдастыру жүйелері [2].

Бұл топтамада мектеп каникулында балалардың бос уақытын ұйымдастыру жүйесінде түбегейлі жаңа тәсілдерді, демек, әлеуметтік педагог жұмысының әдістемесін анықтау қажеттілігі айқын көрінеді. Екіншіден, жақында балалардың жазғы демалысының бүкіл жүйесін дерлік қамтыған бұрынғы балалардың демалысы мен демалысын ұйымдастырудың дағдарысы лагерь қызметін ресурстық қамтамасыз етудің барлық инфрақұрылымына, сауықтыру және тәрбие жұмыстарының мазмұны мен нысандарына таралады.

Әрбір баланың жеке басының физикалық, интеллектуалдық, эмоционалдық, рухани, адамгершілік дамуы жағдайында сапалы өзгерістерге деген қажеттіліктің артуы тұрақты үрдісі байқалды. Үшіншіден, балалардың, жасөспірімдердің және олардың ата-аналарының демалыс кезеңіндегі демалыс түрлері мен іс-шаралары туралы өтініштерін талдау бұрынғы (пионер) бағыттағы лагерьлердің беделінің күрт төмендегенін көрсетеді.

Төртіншіден, балаларды тәрбиелеуде педагогикалық әсер ету парадигмасынан баланың өзін-өзі дамытуға жағдай жасау парадигмасына көшу жағдайында арнайы қалыптасқан педагогикалық орта педагогикалық процесті ұйымдастыруда үлкен мәнге ие болады. Баланың өзін-өзі жүзеге асыруына қажетті жағдайлар.

Бесіншіден, білім берудің қазіргі теориясы мен тәжірибесінде қарама-қайшылықтар бар: мемлекет пен қоғам арасында білім беру тәжірибесін түбегейлі өзгерту қажеттілігі, оны қайта құрудың нақты алғышарттарының болуы және педагогикалық ұжымның көпшілігінің білім беруді жетілдіру туралы жүйелі идеяларды қолдануға дайын еместігі, балаларды тәрбиелеу процесін жаңарту; білім беру жүйелерінің ықтималдық, күрделі ұйымдастырылған сипаты мен практиктердің іс-әрекетінің қатаң детерминацияланған, утилитарлы-механистік сипаты арасында қарастырылады [3].

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Қасымбекова С.И. Футболдың теориясы мен әдістері: оқу-әдістемелік құралы /С.И. Қасымбекова, Е.К. Дилмаханбетов. - Алматы: Қазақ университеті
2. Бейбитов Айткозы Аллабергеневич «Жаңа технологияларды дене шынықтыру сабағында енгізудің тиімділігі». «Қазақстан мұғалімі» журналы, 29.11.2016 жыл, №11.
3. Тагариев Р.З., Шихов С.Е. Новые образовательные технологии и принципы организации учебного процесса в сфере физической культуры // Современные наукоемкие технологии. – 2007. – № 6 – С. 92-93 2.

ОӘЖ 152.488.558.5

ҚОҒАМ ДАМУЫНДАҒЫ СПОРТТЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК РӨЛІ

Базарбай А.Б., Абдигаппар Ж.С., Сайлауов Е.Н., Өрікбай А.Б.
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В этой статье представлена информация о социальной роли спорта в развитии общества и социализации личности

Summary: This article provides information on the social role of sport in the development of society and the socialization of the individual

Спорт маңызды әлеуметтік құбылыс ретінде қазіргі қоғамның барлық деңгейіне еніп, қоғамның негізгі салаларына кеңінен әсер етеді. Ол ұлттық қатынастарға, іскерлік өмірге, әлеуметтік жағдайға әсер етеді, сән, этикалық құндылықтарды, адамдардың өмір салтын қалыптастырады.

1970 және 1980 жылдардан бері Америка Құрама Штаттарындағы спорт американдықтардың көпшілігі сенетін «екінші дін» болды. Халық өз денсаулығына мұқият қарайды, бұл жеке капитал, оның сапасына өмірде көп нәрсе байланысты: мансап, жеке бақыт, жарқын болашақ. Спортты танымал етуде бұқаралық ақпарат құралдарының рөлі зор болды. Дәл осы фактор халықтың дене белсенділігіне қатынасындағы «психологиялық тосқауыл» деп аталатын жағдайды жеңуге көмектесті [1].

Халықтың, әсіресе спортпен шұғылданатын жастардың арасында жүргізілген социологиялық сауалнамалар спорттың өмір мен әлем туралы алғашқы идеясын қалыптастыратынын көрсетеді. Қазіргі қоғам үшін табысқа жету мүмкіндіктерінің теңдігі, жетістікке жету, бірінші болуға ұмтылу, қарсыласты ғана емес, өзін де жеңу сияқты маңызды құндылықтар спортта айқын көрінеді.

«Спорт мектебінен» өткен адамдар спорт олардың өз күштері мен мүмкіндіктеріне деген сенімін, сондай-ақ оларды пайдалана білу қабілетін дамытуға көмектескеніне сенімді. Спорт мақсатқа жету үшін құрбандыққа баруға үйретеді. Жас спортшылардың спорт алаңында алған сабақтары өмірде де көмегін тигізеді. Көптеген спортшылар оларды тұлға ретінде қалыптастырған спорт екенін айтады. Спорт арқылы қазіргі өмірдің «өзіне сену» қағидасы жүзеге асады. Бұл жетістікке жету ең алдымен жеке, жеке қасиеттерге – амбицияға, бастамашылыққа, еңбекқорлыққа, шыдамдылыққа, ерік-жігерге байланысты екенін білдіреді.

Спорттық іс-әрекеттер арқылы әлеуметтенудің тиімділігі спорт құндылықтарының қоғам мен жеке тұлғаның құндылықтарымен сәйкес келуіне байланысты. Мысалы, американдық қоғамның теңдік, бостандық, демократия, индивидуализм, ұлтшылдық пен патриотизм, мінез-құлқындағы сыртқы әдептілік, гуманизм, бәсекелестік, достық, ынтымақтастық, құрмет сияқты құндылықтар арасындағы тығыз байланысты талдауға болады. бар тәртіп, өзін-өзі бағалау және спорттың құндылық мазмұны [2].

Американдық әлеуметтанушылар спорт американдық қоғамның негізгі құндылықтарын жинақтайды деген қорытындыға келді. Спортпен айналысу арқылы немесе тіпті спорттық жарыстарды ойлау процесінде әлеуметтік құндылықтар жеке тұлға ретінде қабылданады. Бұл ереже американдық ғалымдардың еңбектерінде расталды. Тарихшы Джон Беттс былай деп жазады: «Спорт пен капиталистік рухтың ортақ тұстары көп: бастамашылдық, қарсыластық және бәсекелестік рухы» (Дж. Беттс, 1974). Тағы бір танымал американдық профессор Р.Форс спортты өмірдің миниатюрасы деп дұрыс санайды және осылайша құндылықтардың оң жүйесін құруға болатын зертхана қызметін атқарады (1982).

Дегенмен, спорт арқылы әлеуметтендірудің оң аспектілері туралы айтқанда, оның құндылықтарына айтарлықтай әсер еткен қазіргі заманғы спорттың дамуының жағымсыз фактілерін айтпай кетуге болмайды. Медаль мен рекордқа ұмтылу спортта қалай болса да жеңіске ұмтылу, допинг, ерте мамандандыру, қатыгездік, зорлық-зомбылық, т.б. Сондықтан «Қазіргі заманғы

спорт ізгілікті ме, бұл құбылысты тұлға мен қоғам дамуының асыл мақсаттары үшін сақтап қалу үшін не істеу керек?» деген сауал жиі туындайды. Өзінің табиғаты бойынша спорт, өзіне тән бәсекеге қабілеттілігіне қарамастан, адамгершілік, өйткені ол жеке тұлғаның дамуына ықпал етеді, адам денесі мен рухының белгісіз мүмкіндіктерін ашуға көмектеседі. Спорттың гуманистік әлеуетін жүзеге асыру өздігінен болмайды және көп жағдайда қоғамның спортты қандай мақсатта пайдаланатынына байланысты.

Коммерцияландыру және кәсібилендіру процестері шамадан тыс және қайтымсыз сипатқа ие болды. 20 ғасырдың аяғында кәсіби спорт халықаралық спорттық және олимпиадалық қозғалыстың құрамдас бөлігіне айналды. Бүгінгі таңда көптеген ғалымдар халықаралық спорттың қалыптасқан даму жолын сынай отырып, бәсекелестік қызметтің жаңа үлгілерін табуға тырысуда. Мұндай зерттеулер әсіресе бұқаралық және балалар спорты үшін маңызды. Спартандық қозғалыс, спорттық дене шынықтыру, жастарды валеологиялық және олимпиадалық тәрбиелеу концепциялары қазірдің өзінде құрылды. Бұл спорттың гуманистік құндылықтарын сақтау мен дамытудың алғашқы қадамдары [3].

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Современная система спортивной подготовки. / Под ред. Ф.П.Суслова, В.Л.Сыча, Б.Н.Шустина – А.: Изд-во «СААМ», 2018. – 448 с.
2. Холодов Ж.К, Кузнецов В.С Теория и методика физического воспитания и спорта. А.: Академия, 2019. - 469 с.
3. Теория и методика спорта. Учебное пособие. Под общей редакцией Ф.Л.Суслова, Ж.К.Холодова. – М.:4-й филиал Воениздата, 2019.

ОӘЖ 74.145

ЖЕҢІЛ АТЛЕТИКА

Базарбеков Б.А., Тулен А.Д., Балтаев М.Ш., Сейдуәлі Р.Ф.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Лёгкая атлетика — олимпийский вид спорта, включающий бег, ходьбу, прыжки и метания. Объединяет следующие дисциплины: беговые виды, спортивную ходьбу, технические виды (прыжки и метания), многоборья, пробеги (бег по шоссе) и кроссы (бег по пересечённой местности). Один из основных и наиболее массовых видов спорта

Summary: Athletics is an Olympic sport that includes running, walking, jumping and throwing. It combines the following disciplines: running, race walking, technical types (jumping and throwing), all-around, runs (road running) and crosses (cross-country running). One of the main and most popular sports

Жеңіл атлетика – жүгіруді, жүруді, секіруді және лақтыруды қамтитын олимпиадалық спорт түрі. Ол келесі пәндерді біріктіреді: жүгіру, жүгіру, техникалық түрлер (секіру және лақтыру), көпсайыс, жүгіру (жолда жүгіру) және кросс (кросс жүгіру). Негізгі және ең танымал спорт түрлерінің бірі.

Басқару органы 1912 жылы құрылған және 212 ұлттық федерацияларды біріктіретін Халықаралық жеңіл атлетика федерациялары қауымдастығы (IAAF) болып табылады (2011 ж.). IAAF жеңіл атлетика терминіне келесідей анықтама береді: «стадиондағы жарыс, жолда жүгіру, жарыста жүру, кросс және тауда жүгіру (тауда жүгіру)».

Жеңіл атлетика – ең көне спорт түрлерінің бірі. 2800 жылдан астам - бұл жеңіл атлетиканың ғасыры (егер б.з.б. 776 жылғы Бірінші Олимпиада ойындарын ескеретін болсақ). Бірінші Олимпиада ойындарындағы жарыстың жалғыз түрі қысқа жүгіру болды – «дромос», немесе бір кезеңге жүгіру, ол стадионның ұзындығына тең, 192,27 м – «стадион» сөзі осыдан пайда болды. Бірте-бірте Олимпиада ойындарының бағдарламасы жүйелі түрде күрделене түсті. Ұзындыққа секіру, диск лақтыру, т.б спорт түрлері қосылды.

Қазіргі қоғамда жеңіл атлетика – адамдардың дене шынықтыру құралы мен тәсілі болып табылатын дене шынықтырудың бір бөлігі, ал жалпы дене шынықтыру – мектеп оқушыларының дене дамуының тәсілі. Жеңіл атлетика дене шынықтыру жүйесінің барлық құрылымдық элементтерінде көрсетіледі: дене шынықтыру, спорт, қозғалысты қалпына келтіру, бейімді дене шынықтыру.

Жеңіл атлетикадағы негізгі құралдар жаттығулардың 4 тобы: жүру, жүгіру, секіру, лақтыру. Жеңіл атлетика сабақтары жыл бойы үйде де, сыртта да өткізіледі. Жеңіл атлетика жаттығуларын орындау кезінде адамның бұлшық еттерінің едәуір бөлігі жұмысқа қатысады, жүрек-тамыр, тыныс алу және басқа дене жүйелерінің белсенділігі күшейеді. Жаттығу процесінде кондиция (жылдамдық, күш, төзімділік, икемділік) және үйлестіру қабілеттері дамиды.

Жеңіл атлетика спорт түрі ретінде 120-дан астам түрді біріктіреді. Белгілі бір қимыл-қозғалыс дағдылары мен дағдыларының басым көрінісі бойынша іс-әрекеттің мақсаттары жүру және жүгіру болып бөлінеді, мұнда максималды жылдамдықпен қашықтықты еңсеру міндеті шешіледі, секіру, спортшылар ұшуда максималды қашықтықты еңсеруге ұмтылады, лақтыру. , онда снарядты максималды қашықтыққа жіберу қажет. Жүгіру, секіру және лақтыру бойынша жарыстарды қамтитын көпсайыс - бұл көпсайыс, онда нәтиже арнайы кестелерге сәйкес әрбір түр бойынша нәтижелерге сәйкес жиналған ұпайлар қосындысымен анықталады. Жеңіл атлетикадан Олимпиада ойындары мен әлем чемпионаттарының бағдарламасы ерлер арасында 24, әйелдер арасында 23 жарысты қамтиды.

Жабық кешендегі әлем чемпионатында ерлер де, әйелдер де 13 сайыс бойынша: 60м, 400м, 800м, 1500м, 3000м, 60м кедергілермен жүгіру, биіктікке секіру, ұзындыққа секіру, сырықпен секіру, үш қарғып секіру, ядро лақтыру, көпсайыс бойынша сынға түседі.

Жүгіру және секіру командалық спорт түрлерінің көпшілігінің құрамдас бөлігі болып табылады, сондықтан баланы кез келген спорт түріне бергенде оның физикалық дайындығы туралы ойлану керек. Жеңіл атлетика - дене қасиеттерін, үйлестіру қабілеттерін дамытудың, дененің барлық жүйелерін шыңдаудың және нығайтудың тамаша құралы. Жеңіл атлетика жаттығулары

арқылы құрастырылған эстафеталар мен ойындар сабақтың эмоционалдылығын арттырады, ұжымдық жұмысты, өзара көмекті, мақсаттылықты тәрбиелеуге қабілетті. Дозаланған жүру және жүгіру қалпына келтірудің ең маңызды құралы болып табылады, аэробты мүмкіндіктерді арттырады, жүрек-тамыр және тыныс алу жүйесінің күйіне, бұлшықет тонусына оң әсер етеді, метаболикалық процестерді белсендіреді.

Жеңіл атлетика өте көне спорт түрі болып саналады, оны барлық жерде кездесетін археологиялық олжалар (тиындар, вазалар, мүсіндер және т.б.) дәлелдейді. Жеңіл атлетиканың ең көне түрі – жүгіру. Айтпақшы, жүгіру бір кезеңге тең - жүз тоқсан екі метр қашықтықта жүргізілді. Стадион сөзі осы атаудан шыққан. Ежелгі гректер барлық дене жаттығуларын жеңіл атлетика деп атады, бұл өз кезегінде әдетте «жеңіл» және «ауыр» деп бөлінді. Олар ептілік пен төзімділікті дамытатын жеңіл атлетика жаттығуларына (жүгіру, секіру, садақ ату, жүзу т.б.) сілтеме жасады. Тиісінше, күшті дамытатын барлық жаттығулар «ауыр атлетика» ретінде жіктелді. Жеңіл атлетикадан тұңғыш Олимпиада чемпионы Коройбос (б.з.д. 776 ж.) болып саналады, бұл күн жеңіл атлетика тарихының басы болып саналады. Жеңіл атлетиканың заманауи тарихы 1837 жылы регбиде (Ұлыбритания) колледж студенттерінің шамамен 2 км қашықтыққа жүгіру жарыстарынан бастау алады. Кейінірек жарыс бағдарламасына спринт, кедергілер, салмақ лақтыру, ұзындыққа секіру және жүгіру биіктігі кіре бастады. 1865 жылы жеңіл атлетиканы танымал етумен айналысатын Лондон атлетикалық клубы құрылды. 1880 жылы Британ империясының барлық жеңіл атлетикалық ұйымдарын біріктіретін әуесқойлық спорт қауымдастығы ұйымдастырылды. Жеңіл атлетиканың қарқынды дамуы Олимпиада ойындарымен (1896 ж.)

Финалдық жарыстарда немесе техникалық пәндердің соңғы талпыныстарында ең жақсы нәтиже көрсеткен спортшы немесе команда жеңіл атлетика жарыстарында жеңімпаз болып саналады. Жеңіл атлетиканың жүгіру түрлері, әдетте, бірнеше кезеңдерге бөлінеді:

- біліктілік;
- $\frac{1}{4}$ финал;
- $\frac{1}{2}$ финал;
- финал.

Жарысқа қатысушылардың саны жарыс регламентімен белгіленеді, ал ерлер мен әйелдер жалпы старттарға қатыспайды.

Жеңіл атлетика стадиондары ашық немесе жабық. Әдетте стадион футбол стадионы мен алаңмен біріктіріледі. Ашық стадион 400 метрлік сопақ жолдан тұрады, ол өз кезегінде 8 немесе 9 жолаққа бөлінген, сонымен қатар техникалық пәндерге арналған секторлар. Көбінесе найза немесе балға лақтыру жарыстары стадионнан шығарылады, бұл қауіпсіздік мақсатында жасалады. Жабық стадиондар (ареналар) ашық стадиондардан қысқа жолымен (200 м) және оның бөлінген жолақтарының санымен (4-6 дана) ерекшеленеді.

Жарыспен жүру – бұл жеңіл атлетика пәні, оның жүгіруден айырмашылығы, спортшының аяғы үнемі жерге тиіп тұруы керек. Жарыспен

жүру жарыстары трассада (10 000 м, 20 000 м, 30 000 м, 50 000 м) немесе тас жолда (20 000 м және 50 000 м) өткізіледі [1].

Жүгіру – 1896 жылғы ең бірінші заманауи Олимпиада ойындарынан бастап бағдарламаға енгізілген ресми жарыс ережелері бекітілген ең көне спорт түрлерінің бірі. Жеңіл атлетикада жүгіру келесі түрлермен ұсынылған: спринт, орта қашықтыққа жүгіру, ұзақ қашықтыққа жүгіру, кедергімен жүгіру, эстафеталық жарыс.

Жеңіл атлетикада жүгіру түрлері:

1. Қысқа қашықтыққа жүгіру (100 м, 200 м, 400 м), стандартты емес қашықтыққа 30 м, 60 м, 300 м жатады.

2. Орта қашықтыққа жүгіру (800 м, 1500 м, 3000 м), қосымша 600, 1000, 1610 м (мил), 2000 м.

3. Ұзақ қашықтыққа жүгіру (5000 м, 10000 м, 42195 м).

4. Аренада 2000 м және ашық стадионда 3000 м кедергіден жүгіру.

5. Кедергілер (әйелдер – 100 м, ерлер – 110 м, 400 м).

6. Эстафета (4×100 метр, 4×400 метр).

Секірулер тік (биіктікке және сырықпен секіру) және көлденең (ұзындыққа және үш қарғып секіру) болып бөлінеді.

Биіктікке секіру – техникалық түрдегі тік секіруге жататын жеңіл атлетика пәні. Секіру жүгіру, ұшып көтерілуге дайындық, ұшып көтерілу, штангадан өту және қонудан тұрады.

Сырықпен секіру – тік секіруге жататын техникалық пән. Бұл секіруде спортшы жеңіл атлетика таяқшасын пайдаланып штангадан (оны құлатпай) өтуі керек.

Ұзындыққа секіру көлденең секіруге жатады және спортшылардан спринттік қасиеттер мен секіру қабілетін талап етеді.

Үш қарғып секіру жүгіруден, үш кезектесіп секіруден және қонудан тұрады.

Лақтыру - бұл «жарылғыш» бұлшықет күшін қажет ететін спортшыларға арналған жаттығу. Бұл іс-шараның мақсаты - снарядты спортшыдан максималды қашықтыққа жылжыту.

Жеңіл атлетикада лақтыру түрлері:

1. Гранатаны немесе допты лақтыру, гранатаның салмағы 700 г ерлерге, әйелдерге және орта жастағы ұлдарға 500 г гранатаны лақтырады. Шарлардың салмағы 155-160 г.

2. Балға лақтыру, еркек балғаның салмағы 7,260 кг, ал әйелдің салмағы 4 кг.

3. Дискі лақтыру, ерлер дискінің салмағы 2 кг, әйелдердікі - 1 кг.

4. Найза лақтыру. Аталық найзаның салмағы 800 г, ұзындығы 260-270 см, аналық найзасы сәйкесінше 600 г және 220-230 см.

Көпсайыс – бір немесе әртүрлі спорт түрлерінің бірнеше түрінен жарыстарды қамтитын спорттық пән.

Ерлер декатлоны (жазғы маусым): 100 м, ұзындыққа секіру, ядро лақтыру, биіктікке секіру, 400 м, 110 м кедергілермен жүгіру, диск лақтыру, сырықпен секіру, найза лақтыру, 1500 м жүгіру

Әйелдер гепатлоны (жазғы маусым): 100 м кедергілермен жүгіру, биіктікке секіру, ядро лақтыру, 200 м жүгіру, ұзындыққа секіру, найза лақтыру, 800 м жүгіру.

Ерлер гепатлоны (қысқы маусым): 60 м жүгіру, ұзындыққа секіру, 60 м кедергілермен жүгіру, ядро лақтыру, биіктікке секіру, сырықпен секіру, 1000 м жүгіру

Әйелдер бессайысы (қысқы маусым): 60 м кедергілер, биіктікке секіру, ядро лақтыру, ұзындыққа секіру, 800 метрге жүгіру

Сондай-ақ әйелдерге арналған ерлер арасындағы декатлон бағдарламасындағы жарыстар сияқты сирек кездесетін түрлері бар. Кейде коммерциялық жарыстардың құрылтайшылары стандартты емес бағдарлама бойынша көпсайыс өткізе алады [2].

Бүгінгі таңда Олимпиада ойындарының бағдарламасына ерлер арасында 24, әйелдер арасында 23 жарыс енгізілген. Спортшылар жарысады:

100, 200, 400, 800, 1500, 5000 және 10 000 метрге жүгіру,

марафондық жүгіру (42,195 км),

110 м кедергілермен жүгіру (әйелдер үшін 100 м),

400 м жүгіру

Кедергілермен жүгіру – 3000м кедергіден жүгіру

20 және 50 км қашықтыққа жүгіру (тек ерлер),

биіктікке секіру,

сырықпен секіру,

ұзындыққа секіру,

үш қарғып секіру, ядро лақтыру,

диск лақтыру,

балға лақтыру,

Көпсайыс найза лақтыру - ерлер үшін декатлон және әйелдер үшін гепатлон,

эстафеталық жарыстар 4 x 100 және 4 x 400 метр.

Жеңіл атлетиканың циклдік түрлеріне: жүру, спринт, орташа және ұзақ қашықтыққа жүгіру жатады. Жеңіл атлетиканың техникалық түрлеріне: лақтыру, тік және көлденең секіру жатады.

Ағзаға әсері. Адам ағзасында физикалық күш салу кезінде әртүрлі процестер іске қосылады, олардың үйлестіруін орталық жүйке жүйесі жүзеге асырады. Жұмысқа дененің негізгі қажеттіліктерін қамтамасыз ететін қозғалтқыш аппараты мен ішкі органдар кіреді. Сонымен қатар, ғалымдар қозғалтқыш аппаратының қызметі негізінен ішкі ағзалардың күйіне байланысты екеніне сенімді. Ал дененің ішкі жүйелерінің қызметі қозғалыс аппаратымен тығыз байланыста болады. Сондықтан жеңіл атлетика дененің тұрақты өмір сүруіне қажетті талап болып табылады.

Сонымен қатар, тіпті ежелгі Қытай мен Грецияның өзінде әртүрлі дене жаттығулары ақыл-ой қабілеттеріне жақсы әсер етеді деп есептелді. Мысалы, Пифагор жұдырықтасуда чемпион болған және сонымен бірге атақты философ болған. Немесе тағы бір әйгілі философ - Платон. Ол аралас жекпе-жекте екі дүркін чемпион болған.

Жеңіл атлетиканың пайдасы

· Жүгіру жақсы әсер етеді және жүрек-тамыр жүйесін нығайтады, өйткені аяқ бұлшықеттерінің тұрақты кернеуі және босаңсығуы болады.

· Капиллярлар жақсы дайындалған, олардың саны бірнеше есе артады. Олар икемді және кеңірек болады, сондықтан олар дененің әртүрлі бөліктеріне көбірек оттегі мен қоректік заттарды жеткізе алады. Спортпен айналысу кезінде дененің метаболизмі артады, қан айналымы жақсарады, сондықтан артық калориялар белсенді түрде жұмсалады.

· Жүгірудің барлық түрлері эндокриндік жүйеге оң әсер етіп, иммунитетті күшейтетіні дәлелденген факт.

· Сондай-ақ жеңіл атлетика ептілік, төзімділік және реакция жылдамдығы сияқты дағдыларды дамытуда тамаша.

Физикалық жүктеме кезінде тыныс алу тереңдеп, жиілейді, нәтижесінде тіндердің оттегімен қамтамасыз етілуі артады. Бұл физикалық және психикалық өнімділікті жақсартады.

· 30 минуттан 1 сағатқа дейін созылатын жүгіру жасушалардың ыдырауын белсендіреді, сондықтан жаңаларын өндіру басталады. Ең алдымен ауру және ескі жасушалар жойылатындықтан, ағза жаңарып, жасарады.

· Серотонин гормоны немесе оны бақыт гормоны деп те атайды, шетте қалмайды. Осыдан адам жүгіргеннен кейін өзін бақытты сезінеді және демалады.

Барлық бұлшықет топтарының тамаша жаттығулары бар - баспасөз, аяқтар, арқа, бөкселер. Сондықтан, жеңіл атлетикамен үнемі айналысатын адамдардың қалпы жақсы, дене бітімі сергек болады.

Қысқа кешкі сабақтар да ұйқының сапасын жақсартуға көмектеседі.

· Таңертеңгі жүгірудің арқасында дене тезірек оянып, күні бойы қуатпен қуатталады, сонымен қатар тәбетсіздіктен арылуға көмектеседі.

Гипертония мен гипотензия қаупінің төмендеуі байқалады.

· Сыртта күн шығып тұрғанда жүгіру екі есе пайдалы болады, өйткені адам одан D витаминін алады.

· Қыста жүгіру жазға қарағанда тиімдірек болуы мүмкін, өйткені суық мезгілде бет тайғақ болғандықтан жұмысқа көбірек бұлшықеттер қатысады.

Жүгіру адамның жігерін, ерік-жігерін, өзін-өзі бақылауын, өзіне деген сенімділігін дамытады және өзін-өзі бағалауды арттырады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Дене тәрбиесі. Әдістемелік құрал Г.Маковецкая, Т.Васильченко, О.Меркель. Алматы кітап 2009ж.

2. Қ.Р. үздіксіз білім беру жүйесінде “Салауатты, денсаулықты сақтау бағдарламасы бойынша салауатты өмір салтын қалыптастыру” тұжырымдамасы. – Валеология, дене тәрбиесі, 2003. №1.

ОӘЖ 74.145

ДЕНЕ ТӘРБИЕСІНДЕГІ ФИЗИКАЛЫҚ ЖҮКТЕМЕНИҢ НЕГІЗГІ ПАРАМЕТРЛЕРІ ЕСЕПТЕУ

Байболат Д.С., Амирхан Е.К., Хусанов Н.И., Илхамов А.А.
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме. Физические упражнения направлены на развитие и совершенствование физических и специальных качеств, формирование прикладных навыков

Summary: Physical exercises are aimed at the development and improvement of physical and special qualities, the formation of applied skills

Соңғы 30-40 жыл ішінде психологтар мен басқа ғалымдар арасында биологиялық және экологиялық факторлардың, атап айтқанда әлеуметтік факторлардың әсері мен корреляциясы туралы пікірталастар жүргізілгені белгілі. Алайда мұндай келіссөздер тұрақты түпкілікті шешімге келе алмады.

Әр адам бала кезінен үлкен сәтті өмір сүруді армандайды. Олардың кейбіреулері ерте жастан бастап белгілі бір әрекеттерді орындай алады (билеу, сурет салу, ән айту, белгілі бір аспапта ойнау, мүсіндеу), ал кейбіреулері белгілі бір әрекеттерді орындай алады. Алайда, егер бұл дағды жүйелі түрде өспесе және дамымаса, ол жасына қарай біртіндеп жоғалады және жас жігіттің болашақ кәсіби өміріне назар аудару мүмкін емес.

Қабілет ұғымы *moderna Science* қабылдаған бірнеше анықтамаларға ие:

1) шеберлік-бұл бір адамды екіншісінен ерекшелейтін жеке психологиялық сипаттама;

2) шеберлік-бұл бәріне тән жалпы сапа емес, бір адамға қатысты әрекеттерді тиімді жүзеге асыруға жарамды өзара ептілік;

3) дағды-бұл адамға берілген білімнен, дағдылардан және қабілеттерден бөлек қажетті әрекеттерді игеруде ғана пайда болатын дағды.

Жоғарыда келтірілген анықтамаларға сүйене отырып, қарым-қатынас адамның психологиялық сапасы болып табылады, ол іс-әрекетте көрінеді және оны жүзеге асырудың шарты болып табылады. Шеберлік дегеніміз-білімді, дағдыларды және дағдыларды игеру процесінің жылдамдығы, тереңдігі, жеңілдігі және шоғырлануы, ал шеберліктің өзі білім мен ептілікке әкелмейді. Зерттеулерге сәйкес, дағдылар-бұл адамның іс - әрекеті процесінде дамитын өмірдің қалыптасуы, ал қоршаған орта, білім-оларды белсенді түрде қалыптастырады.

Moderna әлеуметтік-экономикалық жағдайында кәсіби жетістікке тек дағдылар, білім, шығармашылық арқылы қол жеткізуге болады. Осылайша, ата-аналар мен мұғалімдер өз болашағына назар аудара отырып, әлемге өз елін, саясатын көрсете отырып, балалардың ерекше қабілеттері мен бейімділіктерін уақтылы анықтап, дамыта алады. Бұл проблема соншалықты өзекті, сондықтан

адамның талантын қолдау қажеттілігін уақтылы талдап, көрсетудің қажеті жоқ. Сонымен қатар, шеберлік өсу мен даму үшін қажетті жағдайлар мен қоршаған орта факторларын қажет етеді [1].

Кез-келген физикалық күш салу кезінде дене толығымен белсенді: жүйке жүйесі, жүрек жұмысы, реттеу, оттегі және энергиямен қамтамасыз ету. Қозғалыс болмаған кезде бұлшықет пен сүйек атрофиясы пайда болады, өкпе көлемі азаяды және, ең алдымен, қаңқа бұлшықеттерімен байланысты жүрек-тамыр жүйесі бұзылады.

Қозғалтқыш жүйесі адамның әртүрлі әрекеттерді орындауын, сыртқы ортаға көшуді, тәртіптік жазаларды жүзеге асыруды, жұмысқа орналасуды қамтиды [2].

Тірек-қимыл аппараты бірінші болып әрекетке нақты жауап береді. Ол сондай-ақ энергияны қажет етеді. Қозғалтқыш аппараты қаңқа, буындар мен байламдардан, бұлшықеттер мен қозғалыстарға жауап беретін жүйке орталығынан тұрады. Яғни, бұл қозғалыстың негізгі параметрлеріне байланысты.

Әркім өз уақытын өз билігінде өткізеді. Біреуі таңертеңгі жаттығуға 20 минут, екіншісі 30-40 минут жұмсайды. Сондықтан таңертеңгілік жаттығуларды өз қалауыңыз бойынша орындаған жөн, дегенмен кем дегенде 15-20 минут жасаған дұрыс.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Матиевская СМ. Крутько Г.А. Совершенствование учебной программы вуза по дисциплине «физическая культура» (на примере волейбола) Международный журнал экспериментального образования. – 2012. – № 4 (часть 2) – С. 156-159
2. Орлова В.В., Халалеева О.Е. Студенческий спорт как фактор подготовки спортсменов высших достижений // СИСП. 2015. №3 (47).

ОӘЖ 372.016.796

ЖЕКЕ ТҮЛҒАНЫҢ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫ МЕН ДЕНЕ БЕЛСЕНДІЛІГІ

Бекеева Г.О., Амирбек Н.Д., Шертай М.М.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье представлены основы здорового образа жизни и физической активности студентов

This article presents the basics of a healthy lifestyle and physical activity of students

Әлеуметтік маңыздылығы бар аурулардың біріншілік алдын алуға бағытталған іс-шараларды құрастырудың бірден-бір жолы — жастардың өмір сүру салты мен денсаулығына жағымсыз әсер ететін факторларды зерттеу болып табылады. Салауатты өмір салтын қалыптастыруға ықпал ететін негізгі факторларды (дұрыс ұйымдастырылған еңбек, оптималды қозғалыс режимі, дене шынықтыру, ұтымды тамақтану принциптерін сақтау, зиянды әдеттерден бас тарту) ескеру керек. Қоғамда студент жастар өмір сүру салты ерекше, өз ұстанымдары мен мінез-құлықтық эталондары бар топ ретінде қарастырылады.

Соңғы екі онжылдықта жастар денсаулығының көрсеткіштерінің төмендеуі байқалады. Оның себептерінің бірқатары – ұтымсыз тамақтану, гиподинамия, стресс [1].

Бастапқы курста оқитын студенттер денсаулығына, уақыттарын, қаражаттарын өздігінше үнемді үйлестіруге арналған дағдылардың жоқтығы, тамақтану және жұмыс пен демалыс алу тәртібін сақтамауы, уақытында дәрігерге қаралмауы, залалды дағдылардың пайда болуы сияқты психо–эмоционалдық және ақпараттық факторлар әсер ететіні анықталған. Осы факторлар барлық айтылған студенттерге бірдей емес, әр индивидке де әр қалайша әсер етеді және олар өмір сүру салтына да байланысты болады. Болашақ медицина қызметкерлері салауатты өмір салтын насихаттаудың маңыздылығын түсініп, оған деген халықтың дұрыс көзқарасын қалыптастыруды үйрену керек. Бұл мәселе медицина қызметкерлерінің өздері осы принципті ұстанса ғана іске асады.

Жұмыстың мақсаты. Осы айтылғандар мұғалімдердің әдістемелік басқаруы мен студенттер ұйымдарының бақылауы арқылы жүзеге асырылуы керек. Бастапқы курстарда психикалық сәйкестіліктерін ескере отырып студенттердің тобын құрастыру, олардың үйлесімді күн тәртібін таңдауына және салауатты өмір сүру салтына үйрету [2].

Зерттеу материалдары мен әдістері. Біздің зерттеу жұмысымыздың мақсаты; қозғалыс белсенділігінің, тамақтану тәртібінің, эмоционалдық стресстің студенттер денсаулығына әсерін сауалнама арқылы талдау. Сауалнамада денсаулық аспектілерін, салауатты өмір салтына деген көзқарастарын, қозғалыс белсенділігін, тамақтану тәртіптерін анықтауға арналған сұрақтар қамтылған. Тиісті дене салмағын анықтау үшін арнайы формула қолданылды.

Зерттеу объектісі ретінде ҚазҰМУ-нің 1-2 курсінің 77 студенті алынды. Оның 45-і қыз бала, 22-сі ұл бала. Алынған нәтижелердің статистикалық мәліметтері Microsoft Excel бағдарламасында өңделді, Студент коэффициенті арқылы көрсеткіштер шынайлығы, параметрлер сенімділігі ескерілді.

Зерттеу нәтижелері. Біздің зерттеулеріміздің нәтижесінде жас ерекшеліктеріне сәйкес антропометриялық көрсеткіштер бойынша — қыз балалардың салмағы тиісті дене салмағының ең жоғарғы шегінде, ал ұл балалардың салмағы қалыптыға жақын екені анықталды (1 кесте).

1 кесте — Зерттелуші студенттердің жасына, салмағына, бойына байланысты сипаттама

Көрсеткіштер	Қыз бала	Ұл бала
Орташа жасы	19.5 + 1.8	19 + 1.5
Орташа бойы, см	165 + 3,5	175 + 7,6
Орташа салмағы, кг	59,5 + 4,0	69,5 + 4,5
Ескерту: сенімділігі * — $p < 0,05$		

Респонденттердің қозғалу белсенділігін аптасына физикалық жаттығуларға (шамалы немесе интенсивті жүктемелер) неше сағат жұмсағандықтарын талдау арқылы бағаланды [3].

Интенсивті физикалық жүктемелерге жүгіру, би, шомылу, баскетбол, футбол сияқты түрлері жатқызылды. Қыз балалардың жартысынан көбі (58%) мұндай дене шынықтыру түрлерімен мүлде айналыспайды. Ал ұл балалардың 44,5% ы осындай жүктеме түрлеріне аптасына 2 сағат уақыттарын бөледі. Шамалы жүктемелі жаттығуларға тез жүру, бөлме ішіндегі жаттығулар, волейбол сияқты түрлерін жатқыздық. Студенттердің 40% айтылған спорт түрлеріне немқұрайлы қарайды. Ұлдардың 24,7 %-ы, ал қыздардың 47,4%-ы аптасына 2 сағат уақыттарын жұмсайды. Сонымен қатар студенттердің пассивті демалысқа (көңілдерін көтеретін интернет және теле көріністер қарау, компьютерлік ойындар) жұмсайтын уақыттарына талдау жүргізілді. Студенттердің жартысынан көбі интернет пен компьютерлік ойындарға күніне 3 сағаттан көп уақыт жұмсайтындығы анықталды.

Респонденттердің сауалнаманы толтыру кезінде, олардың күйзеліс деңгейлері де зерттелді. Өйткені психикалық факторға олардың қозғалыс белсенділігі мен тамақтану тәртіптері байланысты. күйзеліс деңгейін бағалау үшін он баллдық шкала қолданылды. 0-ден 1-ге дейін – күйзелістің мүлде болмауы, 2-5 балл – шамалы деңгейде болуы, 6-8 балл – жоғары деңгейде, 9-10 балл – өте жоғары деңгей.

Респонденттердің көп бөлігі өздерінде шамалы күйзеліс деңгейін белгіледі. Бұл көрсеткіш бастапқы курс студенттерінің күйзеліске деген бейімділіктің жоғары болуы деген мағына емес, сонымен қатар олардың «күйзеліс» деген түсінікке көзқарастары әртүрлі болуы мүмкін.

Тамақтану тәртібін бағалау мақсатында, соңғы бір аптада қаншалықты тиімді тағам өнімдерін пайдаланғандықтары туралы сұрақтарға жауап алынды. Көкөністер мен жеміс-жидектерді, жаңа сығылған шырындарды аптасына пайдалану біздің студенттер арасында сирек. Оның орнына тез дайындалатын тағамдар мен фастфудтарды, макаронды тағамдарды жиі қолданатындығы белгілі болды [4].

Қорытынды. Жүргізген тәжірибелер нәтижесін талдай отырып, студенттердің денсаулығының деңгейі біріншіден олардың өз денсаулықтарына деген көзқарасына, екіншіден – студенттердің өмір сүру салтына байланысты екенін анықтадық. Студенттердің денсаулығын бағалау кезінде осы факторлардың тығыз байланыстығын есте сақтай отырып, әр индивидтің көңіл-күйіне, іс-әрекетіне назар аудару керек.

Салауатты өмір салты, денсаулық және жұмысқа деген қабілеттілік, тамақтану тәртібі, психологиялық факторлар бір-бірімен тығыз байланыста болғандықтан әрқашан салауатты өмір салтын насихаттау керек.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Сәтбаева Х.Қ., Соколов А.Д., Абишева З.С. Валеология - наука о здоровье. Оқу-әдістемелік нұсқау. - 2007. - 178 б.
2. Апанасенко И.А., Попова Л.А. Медицинская валеология. - Р.-на-Дону: 2000. - 248 с.

3. Брехман И.И. Валеология - наука о здоровье. 2-ое изд. - М.: 1990. - 208 с.
4. Жетписбаев Г.А. Валеология. - Алматы: 2004. - 124 с.

ОӘЖ 796.01

ГРЕК-РИМ КҮРЕСІ – КЛАССИКАЛЫҚ КҮРЕСТІҢ БІР ТҮРІ

Бердалы Р.Н., Зибубуллаев С.А., Исанкулов С.А., Тұзақбай Е.Ө.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В этой статье рассматривается греко-римская борьба
Summary: This article discusses Greco-Roman wrestling

Грек-рим күресі (классикалық күрес, Француз күресі, грек-рим стиліндегі спорттық күрес)-спортшы жекпе-жектің еуропалық түрі, онда спортшы техникалық әрекеттердің (әдістердің) белгілі бір арсеналының көмегімен қарсыласын тепе-теңдіктен шығарып, күректерін кілемге басуы керек. Грек-рим күресінде аяқтармен техникалық әрекеттерге (ілгектер, аяқтар, ілмектер) және аяқтарыңызды қолдарыңызбен ұстауға тыйым салынады. Классикалық күрес Ежелгі Грецияда пайда болды және Рим империясында дамыды, ал грек-рим күресінің қазіргі түрі Францияда ХІХ ғасырдың бірінші жартысында пайда болды.

1896 жылдан бастап Олимпиада ойындарының бағдарламасында, 1904 жылдан бастап әлем чемпионаттарында, 1898 жылдан бастап Еуропада. Халықаралық күрес Федерациясында 120-дан астам ел.

Халықаралық күрес федерациясы 3 дүркін Олимпиада чемпионы, 10 дүркін әлем чемпионы, 12 дүркін Еуропа чемпионы және КСРО мен Ресейдің 13 дүркін чемпионы болған ресейлік спортшы Александр Карелин ХХ ғасырдың грек-рим стилінің ең үлкен күресшісі деп танылды.

Грек-рим күресі-екі спортшының жекпе-жегі. Техникалық жағынан күрес белдеуден төмен емес қолданылатын әртүрлі әдістер көмегімен жүзеге асырылады. Жекпе-жектің басты мақсаты-қарсыласты кілемге (қаңқаға) басу. Сондай-ақ, балуан қарсыласынан 6 ұпай (техникалық артықшылық) асып кетсе немесе көп ұпаймен (техникалық ұпай) жекпе-жекті аяқтаса жеңіске жетуі мүмкін. Балуандар әр лақтыру, ұстау немесе қабылдау үшін белгілі бір ұпай жинайды. Кілемдегі төреші ұпай жинайды, бірақ бас төреші (немесе кілем төрағасы) бұл ұпайлар есептелмес бұрын оның шешімімен келісуі керек. Егер оның қарсыласы жекпе-жекті жүргізудегі енжарлық (күресуден жалтару) сияқты бұзушылықтарға жол берсе, балуанға ұпайлар берілуі мүмкін [1].

Жекпе-жектің ұзақтығы-екі минуттың үш кезеңі. Егер жеңімпаз анықталмаса, онда жеребе арқылы балуандардың біріне шабуыл жасауға мүмкіндік беріледі, сәтті шабуыл болған жағдайда, жеңіс шабуылдаушыға, ал сәтсіз болған жағдайда-өзін қорғаған адамға беріледі. Шайқасқа терлеуге, сондай-ақ денені "тайғақ" тудыруы мүмкін кез-келген заттармен майлауға тыйым салынады, тырнақтар қысқа кесілуі керек, қол орамал болуы

керек. Судьямен талқылауға кіруге тыйым салынады және жеңілісті қабылдау арқылы жазаланады.

Классикалық күрестегі ұстаным жоғары, орташа, төмен және қарсыласқа қатысты-оң, сол, алдыңғы. Әдетте, балуанның аяғы күшті болады. Жоғары және орта позиция маневр жасау және шабуыл жасау үшін ыңғайлы, ал төмен-қорғаныс үшін.

Аяқтар "шайқасқа қатыспаса да", бірақ олардың күші мен жылдамдығы үлкен мәнге ие. Жүргізу кезінде көптеген соққының көтере отырып, қарсыласының аяғынан бастап согнутого да тізе жағдайына ауысады қалыпқа түзеу преодолевая салмағы атакуемого.

Қозғалыс тез, бірақ тұрақты болуы керек және келесідей болады: алдымен бір аяғы алға қойылады, содан кейін екіншісі оған тартылады, аяқтарын кесіп өтуге тыйым салынады, өйткені бұл тұрақтылықтың жоғалуына әкелуі мүмкін.

Грек-рим стиліндегі балуандарға, еркін стильдегі балуандардан айырмашылығы, техникада ілгектер мен тіректерді қолдануға, сондай-ақ қарсыластың аяқтарына шабуыл жасауға тыйым салынады, буындарға қарсы техникалық әрекеттерге, ауырсыну әдістеріне, екі қолмен (5 секундтан астам) мойын алуға қатаң тыйым салынады... балуандар бір-біріне жақын қашықтықты ескере отырып, қолдарымен лақтыру, қарсыластың денесін көтеру үшін тек жоғарғы денені пайдаланады. Бұл күрес стилінде қарсыласты күшпен баса алатын палуандардың артықшылығы бар.

Классикалық күресте күрес стендте де, партерде де (жатып) жүргізіледі. Стендтегі күресте басты мақсат-қарсыласты тепе-теңдіктен шығару-партерге ауыстыру. Мұны істеу үшін әртүрлі лақтырулар ("бұрылмалы табак", иілу, бұрылу) және соққылар қолданылады, мысалы, жауды "циклмен" (мойын мен иықты ұстап алу) және кілемге күшпен басу; қарсыластың қолының астына "сүңгу", артқы жағында болу, денені екі қолмен ұстап, көпірге лақтыру (лақтыру) арқылы лақтыру. Лақтырудың ерекшелігі-шабуылдаушы шабуылдаушының құлауымен бірге жүруі керек-бұл лақтырудың жоғары амплитудасына әкеледі. Партерде күресу кезінде қарсыласты иық пышақтарымен кілемге қысып, оны бірнеше секунд ұстап тұру керек. Ол үшін әртүрлі орамалар, орамалар, орамалар қолданылады, ал қарсыласты "көпірдегі" позициядан "иық пышақтарында" (қаңқа) позицияға ауыстыру үшін "қысқыш" қолданылады.

Классикалық күресте дзюдо мен самбодан айырмашылығы, денеге көбірек техникалық және физикалық күш қажет. Киім, құлақ, мұрын, саусақтар, жыныс мүшелерін ұстауға тыйым салынады. Қол, білек, иық, мойын (бір қолмен), денені ұстау қолданылады [2].

Классикалық күрес-икемділік пен күш тандемі. Күрес ерекшелігіне байланысты жаттығуларда "көпірді" дамытуға ерекше орын беріледі, спортшының позициясы кілемге тек қол, маңдай, кейде иек пен өкшеге тиіп, артқы жағы доғамен иілген. Икемділікті дамыту үшін акробатикалық жаттығулардың белгілі бір жиынтығын үйрену қолданылады: құлату, доңғалақ, колба, рондат, қолдарда тұру және жүру артқы жағынан иілу. Күшті және

серпімді буындар, қан тамырлары мен лимфа жүйесі болмаса, балуан жеңіске жете алмайды, сондықтан құлау және өзін-өзі сақтандыру техникасы мұқият өңделеді. Тыныс алу жүйесі мен жалпы төзімділік ұзақ қашықтыққа жүгіру және ашық ойындар арқылы дамиды, регби ережелері бойынша баскетбол әсіресе танымал. Техникалық әрекеттер манекенде (қуыршақ, толтырылған жануар), содан кейін серіктеспен жұмыс істейді. Оқу шайқастарында техника жетілдіріліп, арнайы төзімділік дамиды. Төзімділік үлкен рөл атқарады.

Гимнастикалық қабырғаға жақын турникетте жаттығу, бұрылыстар жасау ұсынылады: жамбас.

Грек-рим күресінде ұтыс болмайды, жеңімпаз әрқашан анықталуы керек.

Грек-рим күресіндегі жаттығулар үлкен физикалық белсенділікпен байланысты болғандықтан, 10-14 жасқа дейін бұл спорт түрімен айналысуға кеңес берілмейді.

Балуандарды жылдамдықты-күштік даярлау әдістемесінің негізгі бағыттары адам қозғалысы физиологиясының келесі үш негізгі сәтіне сүйенеді:

- бұлшықетаралық үйлестіру деңгейі мен ерекшелігі;

- бұлшықетішілік үйлестіру деңгейі мен ерекшелігі;

- бұлшықеттердің өзіндік реактивтілігі. Бұлшықет аралық үйлестіруді жақсарту үшін балуанның негізгі бәсекеге қабілетті жаттығуларына ұқсас жаттығуларды, яғни оның "тәждік" әдістерін қолдану пайдалы. Бірақ бұл өте қиын міндет. Мысалы, классикалық стильдегі палуандар иілу арқылы лақтырудың тиімділігін арттыру үшін келесі жаттығу қолданылады: тіздегі серіктестің денесін орап, оны кілемнен жыртып, бүгіліп, 5-6 м артқа қарай жүріңіз, содан кейін серіктесті жібермей, иілу арқылы лақтырыңыз. Бұл жаттығуда бұлшықет аралық үйлестірудің ұқсастық дәрежесі және палуанның жарыстарда жасаған иілісі туралы сұрақ туындайды. Бұл жаттығулар ұқсастықтың жоғары деңгейіне ие және оларды жаттығуда игеру лақтыру үшін қажет бұлшықет аралық үйлестіруді жетілдіруге ықпал етеді деп айтуға болады. Бұлшықет ішілік үйлестіруді жақсарту үшін орталық жүйке жүйесіне мүмкіндік беретін жаттығуларды қолдану керек:

- бір уақытта жұмысқа мотор қондырғыларының ең көп санын қосу;

- миондардың мотонейрондармен импульсінің жоғары жиілігіне қол жеткізу;

- жұмыс істейтін мотонейрондардың оңтайлы синхрондауына қол жеткізу.

Олардың бірі-әр түрлі салмақтағы аспалы динамометрде жоғары жылдамдықты тарту-қол иілгіштерінің жылдамдық мүмкіндіктерін анықтауға мүмкіндік береді. Мұнда динамометрдің көрсеткіштері жазылады, олардың мәні тартылу жылдамдығына және тақырыптың дене салмағына байланысты. Сонымен, егер тақырып динамометрге ілінсе, онда бекітілген мән дене салмағына тең болады, ал тартылуды неғұрлым тез орындаса, динамометр соғұрлым жоғары болады [3].

Бұлшықет ішілік үйлестіру осы үш нейрофизиологиялы "механизмдердің" жұмысының үйлесімділігіне байланысты. Ең үлкен физиологиялық өзгерістерді

тудыру үшін жүктеме жаттығулары қолданылады (мысалы, үлкен салмақпен жаттығулар).

Бұлшықеттердің өзіндік реактивтілігін жақсарту үшін күш жаттығулары қолданылады, онда салмақ мөлшері 7-13 аралығында өзгереді (қайталанатын максимум). Сонымен, морфологиялық тұрғыдан 7-10 және 11-13 кезінде бұлшықеттердің өзіндік реактивтілігі артады, ал 1-3 және 4-6 кезінде бұлшықет ішілік үйлестіру жақсарады. Сондықтан бодибилдерлердің кез-келген салмағы 7-10 құрайды, онда ақуыз фракцияларының катаболизмінде (ыдырауы) және анаболизмінде (синтезі) ең үлкен ығысуларға қол жеткізіледі.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. А. А. Новиков, Н.Н.Каргин, В. Д. Миронов. ФиС, 2018 ж.
2. Н. Н. Каргин, ФиС, 2016ж.
3. Спорттық күрес. Жылнамасы. 2015ж. Каргин, а.ф. Колесник, В. Д. Миронов, и. в. Старостин, В. М. Хохлов, С. А. Преображенский, Н. Н. Каргин

ОӘЖ 73.92

БОКСШЫЛАРДЫҢ ТЕХНИКАЛЫҚ ДАЙЫНДЫҒЫНДАҒЫ ӘДІСТЕР МЕН ТӘСІЛДЕР

Бестай Қ.Қ., Тәжен С.К., Қойшыман О.С., Шорат Н.Ш.
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Бокс – это олимпийский контактный вид спорта (единоборство), в котором разрешены удары только кулаками и только в специальных перчатках

Summary: Boxing is an Olympic contact sport (martial arts) in which punches are allowed only and only with special gloves

Бұл әдістемелік әдіс боксшыға техниканы жетілдіру үшін ұсынылатын жаттығуларда шартты қарсыластың (жаттығудағы серіктес) шектеулі, бірақ бірте-бірте күшейетін белсенділігі мен қарқындылығының қарсылығын енгізуден тұрады.

Техниканы жетілдіру пассивті қарсылық жағдайында басталуы керек, бұл боксшыға әдісті сәтті орындауға мүмкіндік берді, оның әрекетін бірден дұрыс жолға бағыттайды, жіберілген қателерді сезінуге мүмкіндік береді. Әрі қарай жаттығуға белсенді қарсылық біртіндеп енгізіледі, ол спортшылардан бастапқы позицияны, дайындық әрекеттерін және техниканың ұтымды құрылымын дұрыс тандауды талап етеді. Шартты қарсыласқа қарсы күрес элементтері боксшыға техниканың құрылымы мен қажетті ырғағын тиімдірек жақсартуға, оның тұрақтылығы мен тиімділігіне тезірек жетуге көмектеседі [1,2].

Мысал: - боксшы қатаң белгіленген әдіспен шабуыл жасайды, серіктес алдымен бір ғана қорғаныс техникасын жетілдіреді, содан кейін әдістердің комбинациясы: қорғаныс және жауап соққысы, содан кейін бір мезгілде қорғануға және қарсы соққыға және, ең соңында, қарсы соққыға ілгерілеу.; - боксшы басына тікелей немесе бүйірлік соққылармен баяу қозғалыста шабуыл

жасайды, ал серіктес сүңгуір немесе көлбеу қорғанысты қолданады және денеге соққылармен жылдам, бірақ жартылай күшпен және т.б.

Әдеттен тыс бастапқы позицияларды пайдалану. Матч барысында боксшы ол үшін ыңғайсыз бастапқы позицияда болуы мүмкін, бұл оған қажетті техникамен жылдам жауап беруге мүмкіндік бермейді, бұл жағдайда өзін қорғаушы қамқорлығынан босату үшін бірқатар әрекеттер қажет. қарсылас.

Мысалы: Рингтегі осындай жағдайларды модельдеу. Боксшыны арқанға немесе рингтің бұрышына басқан кезде маневр шектеледі, қарсылас оның әрекеттерін бұғаттайды, тоқиды, итереді, қашықтық минималды, қарсыластар бір-бірімен тікелей байланыста болады.

Осыған ұқсас жағдай боксшы қарсыласын артына жібергенде, боксшы тайып кеткенде, ал қарсылас оны қолымен қысып жібергенде, қарсыласын сәтті қорғағаннан кейін боксшы құлап кеткенде және т.б. Мұндай жағдайлардан шығудың бірнеше ықтимал жолдары әзірленуде.

Техникалық әрекеттерді максималды жылдамдықпен және дәлдікпен орындау. Көптеген спорт түрлерінде техниканы орындау жылдамдығы үшін күрес оны орындаудың жоғары дәлдігі мен тұрақтылығы үшін күреспен тікелей немесе жанама түрде байланысты.

Сондықтан «жоғары жылдамдық» техникасын жетілдіру процесінде қозғалыстардың жылдамдығы мен дәлдігі бір жаттығуда әдістемелік байланысты болуы керек, ал жылдамдықты немесе дәлдікті дамытудың басым құқығы жаттығу циклінің міндеттері мен кезеңіне байланысты.

Мысалы: боксшыға белгілі бір уақыт аралығында – бір раундта соққылардың жоғары жылдамдығы беріледі.

Жаттығуларда резеңке амортизаторлар, соққылар бағытында әрекет ететін салмақтары бар блоктар және осы қозғалыстың жылдамдығын арттыру, боксшыға соққы қозғалысының жылдамдығы мен дәлдігін жақсартуға мүмкіндік беретін арнайы тренажерлар қолданылады.

Техникалық әрекеттерді орындауға арналған кеңістікті өзгерту. Бағдарлау жағдайларының күрделенуі шектеулерді енгізу немесе қабылдауды жүзеге асыру үшін кеңістікті кеңейту арқылы жүзеге асырылады.

Мысалы: шартты немесе еркін жекпе-жектер үшін қысқартылған сақина қолданылады немесе негізгі сақина төрт бөлікке таспалармен жабылады; кейбір жағдайларда екі жұп боксшымен рингте жұдырықтасуға рұқсат етіледі.

Әдеттен тыс жағдайларда әрекеттерді орындау. Спорттық қозғалыс дағдылары спорттық іс-әрекет жағдайында барынша айқын көрінетін кеңістіктік, уақыттық және қуат сипаттамаларының жиынтығымен сипатталады. Техникалық жетілдіру процесінде осы сипаттамалар жиынтығын негізгі дағды буынының ұтымды өзгергіштігінен аспайтындай етіп «байланыстыру» маңызды.

Мысалы: әр түрлі қаттылықтағы (жұмсақ беті, ағаш еден, жер беті және т.б.) сақинада техника техникасы жетілдіріледі.

Елеулі шаршау жағдайында жаттығуларды орындау. Техникалық дағдыларды жетілдіруде ережелерді таңдаудың тиімділігінің көрсеткіші

дағдылар мен дағдылардың бәсекелестік қызметтің міндеттері мен шарттарына сәйкестігі болып табылады. Жарыс күресінің жауапты міндеттерінің көпшілігі экстремалды және максималды шиеленіс жағдайында шешілуі керек.

Белгілі болғандай, терең шаршау жағдайында спортшы ең алдымен үлкен дәлдікпен байланысты жоғары жылдамдықтағы қозғалтқыш әрекеттерінде бұлшықет кернеуі құрылымының бұзылуына ие.

Қозғалыс дағдыларының бейімделу реакцияларын дамыту және жақсарту және олардың шаршаудың алаңдататын әсерлеріне қарсы шуға қарсы иммунитетіне қол жеткізу үшін үлкен көлемдегі және қарқынды физикалық жаттығулардан кейін жаттығуларды орындау қажет. Боксшының психикасын біршама «түсіру» үшін денені шаршаған күйге спорттың негізгі жаттығуларымен емес, арнайы дене шынықтыру жаттығуларымен жеткізген жөн.

Мысал: GPP немесе SPP жаттығуларынан кейін боксшы «табандар» жаттығуына көшеді; бокс сәмкесіндегі ауыр жұмыстан кейін боксшы серіктесімен өзінің сүйікті комбинацияларының техникасын орташа қарқынмен жетілдіреді (сонымен бірге жаттықтырушымен «табандарда»). Бұл жаттығуларда қозғалыстардың жеке бөлшектері нақтыланады және түзетіледі.

Елеулі эмоционалды күйзеліс жағдайында жаттығуларды орындау. Заманауи спорт түрлерінің қарқынды эмоционалдық белсенділігі бәсекелестікке жақын жағдайларда сенімділігі үшін жақсартылатын әдістерді орындау кезінде боксшының психикасының тұрақтылығына жоғары талаптар қояды.

Көптеген зерттеулердің деректері эмоционалдылығы жоғары техникаға арналған жаттығулардың көлемі (мұндай жаттығулар орталық жүйке жүйесіне ең жоғары талаптарды қояды, ал кейбір жағдайларда - мұндай жаттығулардың көлемін асыра бағалау - жоғалтуға әкеледі) «психикалық» балғындық деп аталатындардың) жалпы техникалық дайындықтың 30-40% аспауы керек.

Мысалы: Жаттығу, фристайл жекпе-жегі, іріктеу спаррингі арнайы шақырылған көрермендердің қатысуымен өтеді. Бокс техникасына бақылау нормативтерін жеткізу жаттықтырушылардан тұратын арнайы комиссияның қатысуымен және т.б.

Көруді мерзімді өшіруді немесе шектеуді қабылдау. Тәжірибе көрсеткендей, көптеген спортшылар техниканың барысы мен дәлдігін визуалды бақылауды қалайды.

Әдетте мұндай спортшылардың өз қимылдарын қабылдау және бағалау қабілеті жеткіліксіз дамыған. Сондықтан көруді мезгіл-мезгіл өшіру және шектеу спортшыны жаттығуларды сәтті аяқтау үшін бұлшықет сезімінің барлық физиологиялық механизмдерін барынша жұмылдырады. Көруді бақылаудан бұлшықет-артикулярлық сезімге және тепе-теңдік сезіміне бірте-бірте көшу қозғалыс шеберлігінің бағдарлау компонентін жақсарту үшін спортшының психикасын (орталық жүйке жүйесін) босатады.

Мысал: «көлеңкемен» жекпе-жекте боксшының жаттығуларын визуалды бақылаусыз және белгілі бір әдістерді немесе көру аймағы шектеулі бокс

сөмкесіндегі сүйікті жаттығуларын жетілдірмей немесе толық бақылаусыз орындау.

Жұмыс қондырғысының қалыптасуын қабылдау. Бұл трюм боксшыны бәсеке жағдайында жетілдірілген әдістемені міндетті түрде орындауға дайындайды. Жетілдірілген әдістемені экстремалды жағдайларда міндетті және шешуші қолдану үшін жұмыс көзқарасын қалыптастыру мотивтері спортшыға түсінікті анық семантикалық мазмұнға ие болуы керек.

Мұнда қозғалыс дағдыларын орындау кезінде жинақтың жұмылдыру ерекшеліктерін, зейін мен ойлауды бөлу және ауыстыру мүмкіндігін ескеру қажет.

Мысал: Жаттығуды орындау кезінде боксшы қозғалыстың бастапқы немесе соңғы кезеңдерінде жетілдірілген әдістердің немесе комбинациялардың дұрыстығы мен тиімділігіне назар аударады. Шартты және еркін жекпе-жекте боксшының әдіс-тәсілдерін тиімді жүзеге асыру үшін мадақтау қажет (қосымша ұпайларды жинақтау арқылы, сабақ нәтижесін талдау кезінде ескертпе және т.б.).

Әрекет элементін оқшаулаудың әдістемелік әдісі. Спорттық іс-әрекет процесінде техникалық техниканың кейбір элементтері айтарлықтай өзгертуді немесе тіпті оларды қайтадан меңгеруді талап ететіні белгілі болды (бұл спорттық шеберлікті арттырудағы ілгерілеудің табиғи шарты). Техниканы «модернизациялау» процесін жеделдету үшін ең алдымен спортшының орталық жүйке жүйесіне бағытталған мақсатты ынталандыру көзін арттыру қажет.

Мұндай ақпаратты оқшаулау жаттығулардың әртүрлі көріністерінде модификацияланған әдістемені тұтас қайталау фонында осы әдісті боксшының дараланған техникасының арсеналына міндетті түрде енгізу арқылы жүзеге асырылуы керек.

Мысал: қолдың екпінді соққы қозғалысын, аяқтың итерілуін және жамбастың айналуын, торс және иық белдеуінің айналмалы қозғалысын, содан кейін осы элементтердің үйлесімді үйлесімін оқшаулау ұсынылады.

Бұлшықет кернеуін азайту үшін қабылдау. Әдістемені орындау кезінде бұлшықет кернеуінің максимумнан минимумға дейін (оптимум арқылы) өзгермелілігі қимыл-қозғалыс дағдысында жекелеген қозғалыстарды неғұрлым нәзік түзетуге, қозғалыстарды үйлестіруді бақылауды орнатуға мүмкіндік береді, бұл жетілдіру процесін күшейтеді. Бұлшықет кернеуін төмендету үшін техниканың орындалу жылдамдығын және қозғалыс амплитудасын азайту, қарқынды, орындауға қойылатын талаптарды, снарядтың салмағын өзгерту арқылы техниканың тиімділігін төмендету және т.б.

Мысалы: боксшылар ауыр бокс қапшықтарында жаттығудан кейін жеңіл жаттығу қолғаптарында жаттығу жасайды, олар жеңілге ауысады; қабырғаға соққы жастықшасынан пневматикалық алмұртқа дейін. Бұл ретте соққы күшіне қойылатын талаптар қозғалыстардың жылдамдығын, босаңсуын, орындаудың қарапайымдылығын және дәлдігін бақылау пайдасына төмендейді.

Қосымша бағдарларды және шұғыл ақпаратты қабылдау.

Әдістеменің жаңа құрылымын іздеуді оңтайландыру үшін: амплитудалық, қарқын және ырғақ деңгейін, орындалатын әрекеттер туралы хабардар болу процесін белсендіру үшін жаттығуға қосымша нұсқаулар енгізіледі, боксшыға бұл туралы дереу хабарланады. техника құрылымының жетілдірілген бөліктерін орындау сапасы.

Мысал: қабырға жастығында немесе бокс сөмкесінде денеге және басына соққылардың негізгі нүктелерін бөліп көрсететін адамның контуры сызылады. Соққылардың күшін, олардың санын, жылдамдығын және т.б. жазып алатын құрылғылар да қолданылады.

Конъюгаттық әсерлер әдісі

Мамандандырылған динамикалық жаттығуларды қолдану [3,4]. Бұл әдістемелік әдіс дене қасиеттері мен қозғалыс дағдыларын өзара байланысты дамытуға негізделген.

Бұған боксқа тән қозғалыс белсенділігінің биомеханикалық және анатомиялық және физиологиялық ерекшеліктеріне толық сәйкес келетін нақты бұлшықет топтарын дамытуға бағытталған арнайы жаттығуларды таңдау арқылы қол жеткізіледі. Жаттығу процесінде жұмыс істейтін бұлшықеттердің құрамы ғана емес, сонымен қатар әрекеттердің дайындық кезеңдерінде, максималды кернеу фазасында және редукция мен босаңсу фазасында күш-жігердің шамасы, режимі ескеріледі. Осы мақсатта боксшының өз салмағының шамамен 3-5% -ын құрайтын шағын салмақты қолдану ұсынылады.

Біртұтас дағды жетілдіретін жағдайда салмақты азайту керек; дағдының жеке элементін жетілдіру үлкен салмақты қолдануға мүмкіндік береді.

Нұсқаулар: Снарядтарға соғу техникасы пысықталуда, сонымен бірге соққы бағытына қарсы әрекет ететін резеңке амортизаторларды жеңумен жаттығуларда, әртүрлі салмақ түрлерінде (үлкен қолғап, гантель және т.б.) соққы күші әзірленеді.

Арнайы изометриялық жаттығуларды қолдану. Соңғы уақытта спорт тәжірибесінде күшті дамытуға арналған изометриялық (статикалық) жаттығулар жеткілікті түрде кеңінен қолданыла бастады және осы жаттығулардың көмегімен күшті дамыту техникаларға тән белгілі бір артикулярлық бұрыштарда жүзеге асырылуы керек.

Изометриялық жаттығуларды мөлшерлеу бойынша ұсыныстар: сабақтағы жалпы жаттығулар – 3-тен 5-ке дейін; әр жаттығудың 3-4 рет қайталану саны; ұзақтығы артты - 4-6 сек; әр қайталау арасындағы үзіліс - 3-5 минут; үзілісте икемділік пен релаксация жаттығулары орындалады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Барчуков, И.С. Физическая культура и спорт: методология, теория, практика: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / И.С. Барчуков, А.А. Нестеров. М.: Издательский Центр «Академия», 2016. - 528 с.
2. Васильков, А.А. Теория и методика физического воспитания: учебник / А.А. Васильков. - Ростов н/Д: Феникс, 2018. -381 с., ил.
3. Верхошанский, Ю.В. Основы специальной физической подготовки спортсменов / Ю.В. Верхошанский. - М.: ФиС, 2012. - 331 с.

4. Гогун, Е.Н. Психология физического воспитания и спорта / Е.Н. Гогун, Б.И. Мартянов. М.: Издательский центр «Академия», 2012. - 288 с.

ОӘЖ 73.248/95

ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ҚОЗҒАЛМАЛЫ ОЙЫНДАРДЫҢ ҚАЖЕТТІЛІГІ

Бибалаев.У.А., Дүйсебай Б.С., Андасов О.Б., Алипбаев Н.Н.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Подвижные игры следует выбирать таким образом, чтобы воспитывать у учеников высокие морально волевые качества и, укреплять здоровье, оказывая содействие правильному физическому развитию и формированию жизненно важных двигательных привычек и умений.

Summary: Outdoor games should be chosen in such a way as to educate students in high moral and volitional qualities and improve health by promoting proper physical development and the formation of vital motor habits and skills.

Дене тәрбиесі – жас ұрпақты тәрбиелеу мен дамытудың құрамдас бөлігі. Мектептегі дене тәрбиесінің негізгі міндеттері – денсаулықты нығайту, дұрыс дамуына ықпал ету, оқушылардың өмірлік маңызды моторикасын үйрету, дене, ерікті және адамгершілік қасиеттерді тәрбиелеу. Ойын дене тәрбиесінің құралы мен әдісі ретінде әрекет ете отырып, осы міндеттерді шешуге белсенді түрде ықпал етеді.

Түрлі ойындардың ішінде қозғалмалы ойындар кең таралған.

Мазмұны жүгіру, секіру, лақтыру және басқа да қозғалыс түрлерінен тұратын қозғалмалы ойындарды ойын деп атайды [1].

Қозғалмалы ойынның мазмұны оның мақсатына жету жолындағы әртүрлі қиындықтарды жеңуге бағытталған ережелермен шектелген (жалпы қабылданған, жетекші немесе ойыншылар белгілеген) сюжеті (тақырып, идея) және қозғалыс әрекеті.

Мысалы, мектеп бағдарламасына енгізілген ойындардың бір ғана тізімі әртүрлі сюжеттер мен сәйкес қозғалыс әрекеттері туралы айтады, бұл балаларды қатысушылар ретінде тартады және көшбасшыларға дамуды басқаруда қажетті қасиеттер мен дағдыларды таңдауға мүмкіндік береді.

Қозғалмалы ойындардың ең маңызды ерекшелігі дене жаттығуларының әмбебап түрін білдіреді. Ойын ойнау қатысушылардың моторлық және психикалық салаларына әсер етеді. Ойынның үнемі өзгеріп отыратын жағдайындағы мінез-құлықты таңдау сана механизмдерін басқару және реттеу процестеріне кеңінен енгізуді алдын ала анықтайды.

Нәтижесінде жүйке процестерінің күші мен қозғалғыштығы артады, барлық дене жүйелерінің қызметін реттеу функциялары жақсарады.

Қозғалмалы ауада ойналатын ойындар дене қасиеттерінің: жылдамдық, ептілік, күш, шыдамдылық, икемділік сияқты қасиеттерін дамытуға көп ықпал етеді, ең бастысы, бұл дене қасиеттері кешенді түрде дамиды.

Ойындағы жағдайдың үнемі өзгеріп отыруы, қатысушылардың бір қимылдан екінші қимылға жылдам ауысуы ептілікті дамытуға ықпал етеді.

Күшті тәрбиелеу үшін жүктеме бойынша орташа көріністі, қысқа мерзімді жылдамдық-күштік кернеулерді қажет ететін ойындарды қолданған дұрыс. Қарқынды қозғалыстардың бірнеше рет қайталанатын, тұрақты қозғалыс белсенділігі бар, күш пен энергияның айтарлықтай шығынын тудыратын ойындар төзімділіктің дамуына ықпал етеді. Икемділікті жақсарту қозғалыс бағытының жиі өзгеруімен байланысты ойындарда орын алады.

Қозғалмалы ойындарда дене қасиеттерімен қатар балаларда батылдық, тапқырлық, табандылық, ұйымшылдық сияқты қасиеттер қалыптасады.

Мобильді ойын ұжымдық сипатқа ие. Әр ойыншының мінез-құлқына құрбыларының пікірі үлкен әсер ететіні белгілі. Белгілі бір рөлді орындау сапасына қарай, қозғалмалы ауада ойынға қатысушы жолдастарының жігерленуіне немесе керісінше, құптамауы мүмкін; Осылайша балалар топта жұмыс істеуге үйренеді.

Ұжымдық қозғалмалы ойындардың бәсекелестік сипаты ойыншылардың әрекеттерін күшейтіп, мақсатқа жету үшін табандылық, батылдық пен табандылық көрінісін тудыруы мүмкін. Дегенмен, бәсекелестіктің ауырлығы ойыншыларды ажыратпау керек екенін есте ұстаған жөн. Ұжымдық қозғалмалы ойында әрбір қатысушы кедергілерді жеңуге және ортақ мақсатқа жетуге бағытталған ортақ, достық күш-жігердің пайдасын анық түсінеді. Ұжымдық қозғалмалы ойында қабылданған ережелер бойынша іс-әрекеттерге шектеулерді өз еркімен қабылдау, сонымен бірге ойынға ынта-жігермен қарау, балаларды ойнау тәртібі.

Ойын бір ойыншының екіншісіне, бір команданың екіншісіне қарсы тұруымен сипатталады, бұл кезде ойыншы тез арада шешуді қажет ететін көптеген тапсырмаларды орындайды. Ол үшін тез арада қоршаған ортаны бағалап, ең дұрыс әрекетті таңдап, оны орындау керек. Сондықтан қозғалмалы ойындар өзін-өзі тануға ықпал етеді.

Сонымен қатар, ойын ойнау үйлесімді, үнемді және үйлесімді қозғалыстарды дамытады; ойыншылар қажетті күш пен табандылықты көрсете отырып, өмірде маңызды болып табылатын жұмыстың қажетті қарқыны мен ырғағын тез енгізу, әртүрлі қозғалыс тапсырмаларын ептілікпен және жылдам орындау қабілетіне ие болады.

Қозғалмалы ойындарда «допты белгілі бір қозғалмалылықтан ғана лақтыру», «белгіден кейін ғана жүгіру», «шартты жерге жүгіру», «тек бір немесе екі аяқпен секіру» ережелерінің болуы ерік-жігерлік қасиеттерді дамытады. Балалар. Доппен, құрсаумен, арқанмен ойындарда балалар жоғары, төмен, алыс, жақын, т.б ұғымдарын бекітеді.

Қозғалмалы ауадағы ойындар барысында оқудың табысты болуының маңызды шарттарының бірі - балалардың өздерінің оларға деген қызығушылықтары. Сондықтан ересектер ұйымдастыратын барлық ойындар эмоционалды, жанды және табиғи түрде жүргізілуі керек.

Дене шынықтыру сабақтарында жылжымалы ойындар бағдарлама талаптарына сәйкес оқу, тәрбиелік және сауықтыру міндеттерін шешу үшін қолданылады.

Гимнастика, жеңіл атлетика, спорттық ойындар, шаңғы жаттығулары, жүзу және басқа да спорт түрлері кезінде оқытылатын қозғалыс әрекеттеріне құрылымы мен сипаты жағынан ұқсас ойындардың тәрбиелік маңызы бар.

Сауықтыру міндеттеріне балалардың қалыпты физикалық дамуына ықпал ету және олардың денсаулығын нығайту кіреді.

Осыған байланысты дененің әртүрлі үлкен және кіші бұлшық еттерін әртүрлі динамикалық жұмысқа тарта отырып, қозғалмалы ойындардың үлкен маңызы бар; буындардың қозғалғыштығын арттыратын ойындар. Ойындарда қолданылатын дене жаттығуларының әсерінен зат алмасудың барлық түрлері (көмірсулар, ақуыздар, майлар және минералдар) белсендіріледі. Бұлшықет жүктемелері эндокриндік бездерді ынталандырады

Қозғалмалы ойындардың бала тәрбиесінде алатын орны зор. Ойындар жасөспірімдердің ынтымақ, жолдастық, бір-бірінің әрекетіне жауапкершілік сезімін оятады. Ойын ережелері саналы тәртіпке, адалдыққа, төзімділікке, күшті толқудан кейін «өзіңді жинай білуге», эгоисттік импульстарды тежеуге ықпал етеді [2].

Сауықтыру, тәрбиелеу және білім беру міндеттері кешенді түрде шешілуі керек, тек осы жағдайда ғана әрбір қозғалмалы ойын балалар мен жасөспірімдердің жан-жақты дене тәрбиесінің тиімді құралы болады.

Тәжірибелі дене шынықтыру пәнінің мұғалімдері спорттық іс-шараларды өткізу кезінде сабақта және сабақтан тыс уақытта ойын әдісін кеңінен қолданады, бұл оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттырады, оларға берілген уақытты толық пайдаланады, демек, педагогикалық міндеттер де артады. сәтті шешілді.

Ойындарды қолдану мұғалімге өз шәкірттерін ертерек және толық оқуға мүмкіндік беруі де маңызды. Болашақта балалар оң қасиеттер белсенді түрде жетілдірілетін жағдайларға арнайы орналастырылады. Ойындардың көмегімен тәрбиенің жетекші қағидасы – «ұжымда, ұжым үшін және ұжым арқылы» іс жүзінде жүзеге асады.

Қозғалмалы ойындар спорттағы көмекші құралдардың бірі болып табылады. Олар оқытудың дайындық, конкурстық және өтпелі кезеңдерінде қолданылады, бірақ олардың көлемі, сипаты және пайдалану әдістемесі оқытудың әрбір кезеңінің мақсаттарына сәйкес өзгереді. Егер сабақтың барлық негізгі бөлігі ойындарға арналса, онда көбірек мобильді ойындар аз қозғалмалы ойындармен алмасады, ал қимыл-қозғалыс сипаты бойынша әртүрлі ойындар таңдалады [3].

Дене шынықтыру және сауықтыру сабақтарының формалары кешенінде ойын құралдарын мақсатты және кеңінен қолдану баланың дамуының бастапқы кезеңдерінде қоршаған шындықты білуге, әлеуметтік мінез-құлық саласында бастапқы бейімделуін алуға байланысты мәселелерді шеше алады, және қозғалтқыш режимін оңтайландыру мәселесін шешуге мүмкіндік береді [4].

Қозғалмалы ойын, кез келген басқалар сияқты, адамның балалық шағында бірге жүреді, қозғалмалы ойындар денсаулықты нығайтып, денені дамытып қана қоймайды, сонымен қатар мәдени-адамгершілік тәрбиесінің және адамды қоғамға таныстырудың құралы болып табылады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Матвеев Л.П. Теория и методика физической культуры. - М.: Физкультура и спорт, 2013. - 543 с.
2. Озолин Н.Г. Молодому коллеге. - М.: Физкультура и спорт, 2014. - 288 с.
3. Сирис П.З., Гайдарская П.М., Рачев К.И. Отбор и прогнозирование способностей в легкой атлетике. - М.: Физкультура и спорт, 2013. - 103 с.
4. Теория и методика физического воспитания, учебник для институтов физической культуры/ под общей редакцией Матвеева П.П. и Новикова А.Д. М. Фис, 2013.

ӘОЖ 54. 531. 145:543.292:546.

**ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҚТАРЫНДА ДЕНЕ ҚОЗҒАЛЫСТАРЫН ЖАҚСARTY
ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

Гайбназаров Ж.А., Нұрбек Н.Ж., Шағырбай Б.Е., Анар А.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье рассмотрены методы развития двигательных качеств на уроках физической культуры

This article discusses methods for developing motor skills in physical education classes

Қозғалу әрекетін меңгеру тек қана дағдының қалыптасуымен ғана емес, сол сияқты физикалық жаттығуды қажетті күшпен, жылдамдықпен, төзімділікпен, ептілікпен және буынның қозғалмалығымен орындауға мүмкіндік туғызатын ерекшеліктердің дамуымен байланысты. Осындай заңдылықтарды білу мұғалімге физикалық жаттығудың техникасында жұмыс істеудің дұрыс ара-қатынасын және сандық нәтижесін табуды, әр бір сапалық ерекшеліктердің дамуында үйлесімді кешендік шамасын белгілеуге, оның нәтижелі түрде даму шегіндегі жас мөлшерін анықтауға жағдай жасайды.

Қозғалыс (физикалық) көрсеткіштері деп қозғалу әрекетінің келесі сапалық ерекшеліктерін айтады: күші, жылдамдығы, төзімділігі, ептілігі және буынның қозғалмалығы.

«Қозғалу» және «физикалық» көрсеткіштер терминдерінің екуі де дене тәрбиесі туралы ғылымда біркелкі, себебі осы сапалық ерекшеліктерді белгілейтін әр түрлі факторларға назар аудартады. Қозғалуды басқару үрдісінің орталық-жүйке реттеушілерімен байланыс негізінде «қозғалу сапасы» термині қолданылады. Егерде қозғалыстың биомеханикалық сипатын белгілеу қажеттіігі туындаса, онда «физикалық көрсеткіштер» термині әрекетке түседі. Ең соңында, физиологиялық және психологиялық реттеу (адам еркінің сипаты) тарапынан қозғалу әрекетінің сапалық ерекшеліктерін қарай келе, үшінші «психомоторлық сапа» термині қолданысқа енеді [1].

Қозғалу сапасын екі біршама өз бетінше сипатқа ие болатын топтарға бөлуге болады: жылдамдық, күш қасиеттері және т.б. Алайда, бірқатар сапа түрлерінде ұқсас психофизикалық механизмдер көзге түседі. Сондықтан, күшті, жылдамдықты, төзімділікті, икемділікті біршама өз бетінше пайда болған сапалық ерекшеліктерге (ең алдымен бұл икемділік) қолдан жасап шығаруы барынша көзге түседі. Әр түрлі сапаның жалпы бөліктері мен механизмдерін іздеу оларды дифференциациялауға, құрамын нақтылауға әкеліп соғады. Осыдан бұрын қарапайым деп есептелген қозғалыс сапасы, енді бір бірінен тәуелсіз осыдан гөрі анағұрлым қарапайым қатарына бөлініп отыр. Қазіргі кезде толық аяқталған жіктеу жоқ, соның салдарынан әр түрлі қозғалу сапасының пайда болу механизміне жүгіну мүмкін емес. Солай болса да, құрылым күрделілігіне қарамастан әр бір қозғалу сапасы қозғалу аппараты мен жалпы алғанда дененің құрылысын, ал кейбіреулері реттеу жүйелерінің жұмыс істеу ерекшеліктерін бейнелейді. Мысалы, ептілік (қозғалу нақтылығымен қатар) биохимиялық және морфологиялық бөлімдеріне қарағанда көп мөлшерде орталық-жүйке әсер етумен сипатталады, ал күш пен жылдамдық көп жағдайда морфологиялық бөлімдерге (бойы, салмағы), бұлшықеттердегі, жалпы ағзадағы биохимиялық және гистологиялық өзгерістерге тәуелді. Қозғалу сапасының құрамдас бөлімдерінің арасында жалпы және арнайы түрлері ажыратылады. Жалпы түрі бірнеше қозғалу сапасына тән (мысалы, шыдамдылықтың әр түрі кезінде батылдық пен төзімділіктің жігерлік қасиеті). Арнайы бөлімдері белгілі бір сапаның өзгешелігін көрсетеді. Жалпы бөлімдердің болу арқасында жаттыққандықтың бір сапасы екінші түріне өтуі мүмкін. Сонымен қатар, бір бөлімнің дамуы екіншісін тежеуі мүмкін, сондықтан бір сапаның дамуы екіншісін деңгейін төмендетеді. Қарапайым және күрделі қозғалу сапаларын ажырату мақсатқа сай келеді. Мысалы, соңғысына икемділік пен дәлдік жатады. Олардың міндетті сипатына психикалық қасиеттер (мысалы, дәлдікте – көзбен өлшеу қасиеті) жатады. Қарапайым және күрделі қозғалыс сапасына ерекшелік қасиеті тән (баскетболистің икемділігі гимнастың икемділігімен бірдей емес). Қозғалу сапасының жас мөлшерлік дамуы әр түрлі уақытпен сипатталады. Ол әр түрлі қозғалу сапасы өзінің барынша табиғи дамуын әр түрлі жас мөлшері кезінде жететінін дәлелдейді (жылдамдық сапасы 13-15 жаста, күш-жігерлік сапасы 25-30 жаста және т.б.). Қозғалу сапасының әр түрлі бағытта өзгеруі әсіресе жыныстық даму кезінде байқалады. Бұл кезде жылдамдық-күш-жігерлік қасиеттер кенеттен артып, қозғалысты реттеу және мөлшерлеу тоқтайды немесе артқа қарай ауытқиды. Бұл нейродинамиканың өзгеруімен байланысты: жылдамдық-күш-жігерлік қасиеттерді арттыратын және реттеу мүмкіндігін тежейтін қозғалудың, жүйкелік үрдістердің қозғалмалылығының өсуі [2].

Күш және оны дамыту әдісі. Адамның күші дегеніміз ол сыртқы күшке қарсы әсер ету және сыртқы қарсыласуды өту. Адам күшінің негізгі факторы бұл бұлшықет күші, сонымен қатар дене салмағының да маңызы зор. Оқушылардың жас мөлшерінің ерекшеліктеріне байланысты дене тәрбиесі сабақтарында күш жаттығуларын қолдану шектеулі. Кіші және орта жастағы оқушыларда күш-жігер қасиеттерін жедел түрде дамытудың қажеті жоқ.

Жаттығулар статикалық бөлімдерді шектеумен жылдамдық-күш бағытқа ие болған жөн. Алайда, соңғыны мүлдем алып тастаудың қажеті жоқ, себебі, мысалы статикалық қалыпты сақтаумен байланысты жаттығулар дұрыс келбетті қалыптастыруда пайдалы. Жас өте келе осы жаттығуларды пайдалану кеңейе түседі. Бұл кезде тыныс алуға міндетті түрде бақылау қажет, себебі ұзақ уақыт тыныс алуды тоқтату зиянды әсер етеді (әсіресе қыз балаларда) және кейбір кезде естен тануға әкеліп соғады. Мектептегі күш жаттығуларының негізгі міндеті дұрыс келбеттің дамуымен байланысты арқа және қарынның ірі бұлшықеттер топтарының дамуы. Сол сияқты қалыпты жағдайда нашар дамиды бұлшықеттерге (дененің қиғаш бұлшықеттері, жамбастың артқы бұлшықеттері) назар аударған жөн.

Жылдамдық және оны дамыту әдістері. Қозғалыстардың және қимылдардың жылдамдық сипаты шапшаңдық деген жалпы бір атпен біріккен. Қозғалыс әрекетінің жылдамдық сипатына келесі қозғалыс түрлері жатады: 1) жеке қозғалу жылдамдығы (сыртқы қарсылықтың аз мөлшерде болуы); 2) қозғалу жиілігі; 3) қозғалу реакциясының жылдамдығы. Өз бетінше жеке дара қозғалысты дамыту құралдары мен әдістері туралы тек шартты түрде айтуға болады. Спорттық жаттығулардың кейбір түрлерінде (мысалы, лақтыруда) қозғалыс жылдамдығы бұлшықет күшімен бірігіп, кешенді жылдамдық ерекшелігін – қозғалыс кенеттілігін құрайды. Сондықтан, жылдамдық-күш-жігер сипаты бар спорт түрлерінде қозғалыс жылдамдығының дамуына бұлшықет күшін дамытатын құралдар әсер етеді (әсіресе үлкен сыртқы қарсылықтың болуы кезінде лақтыру түрлеріне тән). Бұлшықеттің тез арада жиырылуын дамыту үшін күш жаттығуларының құндылығын өсіретін, жылдамдық жаттығуларының санын арттыру, сонымен қатар күш мүмкіндіктерін жоғарлату қажет. Қозғалу жиілігі циклдік қозғалыстармен сипатталады. Қозғалу жиілігінің өзгеруі қысқа уақыт аралығында жүреді. Мысалы, 100 м жүгіретін спринтерлердің орташа жүгіру жиілігі 1 с бір қадамға тең. Жас ерекшеліктері қозғалыс жылдамдығының даму мүмкіндіктерін біршама шектейді. Аса қолайлы болып қыз балаларда 11-12 жас, ер балаларда 12-13 жас болып есептеледі. Балаларда қозғалу жылдамдығын дамыту кезінде табиғи қозғалыс түрлеріне және олардың орындауына стереотиптен тыс әдістерге сүйенген жөн. Жылдамдықты барынша пайдаланумен стандарттық жаттығуларды қайталау бала кезінен бастап жылдамдық тосқауылын қалыптастыруға әкеліп соғуы мүмкін. Кіші мектеп жасындағы қозғалмалы ойындар мен орта және жоғары мектеп жасындағы спорттық ойындар жылдамдыққа бағытталған стандарттық жүгірістер алдында үлкен артықшылыққа ие болады. Кіші мектеп жасында тез арада қысқа мерзімді орын ауыстыру мен оқшауланған қозғалыстарды қажет ететін әр түрлі жаттығуларды қолданады. Оған қысқа және ұзын секіргішпен жаттығулар (кіру және шығу), жүгіріспен эстафета, допты лақтыру және ұстап алу және т.б. жаттығулары жатады [3].

Төзімділік және оны дамытудың әдістері. Төзімділік деп адамның қарқындылықты төмендетпей жұмысты ұзақ уақыт істеу қаблетін

айтады. Төзімділікті дамыту — бұл жұмысты ұзақ орындауға себеп болатын биохимиялық үрдістердің дамуы және үлкен қарқындылықпен қозу кезінде жүйке жүйенің тұрақтылығы. Төзімділік айқын түрде байқалады, себебі әрекеттің нақты шарттарымен белгіленеді. Алайда, қарқындылығы ұқсас әрекет түрлерінде жалпы физиологиялық және биохимиялық механизмдермен сипатталатын төзімділікті тасымалдау құбылысы байқалады. Мысалы, шаңғы тебуші әрекеттің басқа да циклдық түрлерінде (жеңілатлетикалық жүгіріс, ескек және т.б.) үлкен төзімділікке ие болады, себебі онда ағзаның аэробты мүмкіндіктерінің даму деңгейі шешуші факторға айналады. Төменгі сыныптардың оқушыларында орташа және ауыспалы қарқындықтағы жұмысқа деген төзімділікті дамыту мақсатқа сәйкес келеді. Төзімділікті дамыту құралдар қатарына моторлық тығыздығы жоғары қозғалмалы ойындар жатады, алайда бұл ойындар жүктемені дәл бөлуге мүмкіндік туғызбайды.

Ептілік және оны дамыту әдістері. Ептілік дегеніміз үйлесімдік қаблеттерінің жиынтығы. Осындай қаблеттердің бірі жаңа қозғалыстарды тез арада меңгеру болса, екіншісі тез арада өзгерген жағдайдың талаптарына сай қозғалыс әрекетін жедел түрде қайта құру. Тек қана осы кезде үйлесімділікті дамыту барынша көп нәтиже береді. Кіші жастағы оқушылар күрделі физикалық жаттығулар техникасын өте оңай меңгеріп алады, сондықтан техникалық тұрғыдан күрделі спорт түрлерінде ерте спорттық мамандану байқалады. Кіші және орта мектеп жасында дененің тепе-теңдігін сақтау қаблеті салыстырмалы түрде оңай қалыптасып, қозғалыс дәлдігі (қозғалыстың кеңістік, күш-жігерлік және уақыттық шамаларын дифференциациялау және жаңғырту қаблеті) күшейтілген түрде дамиды. Содан кейін, жыныстық жетілу кезеңі келген кезде осы сапаның бәсеңдеуі, ал кейбір жағдайда тіпті нашарлауы байқалады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Кузнецов В.С., Холодов Ж. К. Дене тәрбиесі және спорт теориясы мен әдістемесі. Жоғары кәсіби оқу орындарының студенттеріне арналған оқулық. 12-басылым. – Москва, «Академия». 2014
2. Максименко, А. М. Дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесі: оқулық /А. М. Максименко. – М.: Дене тәрбиесі, 2005. – 544 б.
3. Матвеев, Л. П. Дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесі. Пәнге кіріспе : жоғары арнайы дене тәрбиесі оқу орындарына арн.оқулық / Л. П. Матвеев. – 4-бас., стереотип. – СПб.: Лань; М.: Омега-Л, 2004. – 160 б.

ОӘЖ 632

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІНІҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

Даубай Б.Б., Абдыкадыр Н.А., Әбішбек С.К., Кембаев И.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье изложены основы преподавания физической культуры, формирования культуры физического воспитания, формирования здоровой культуры

физического воспитания и приобретения физических навыков, характерных для движения и спорта.

Summary: This article outlines the basics of teaching physical culture, the formation of a culture of physical education, the formation of a healthy culture of physical education and the acquisition of physical skills characteristic of movement and sports.

Бастауыш сыныптарда білім беру процесі келесі құжаттар негізінде жүзеге асырылады:

✓ Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің Мемлекеттік жалпыға міндетті бастауыш білім беру деңгейінің стандарты, 2018 жылғы 31 қазандағы № 604 бұйрығымен бекітілген 2020 жылғы 5 мамырдағы №182 өзгерістер мен толықтырулар енгізілген;

✓ Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 12 қазандағы № 564 бұйрығымен бекітілген Бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білімнің жалпы білім беретін оқу бағдарламаларын іске асыратын білім беру ұйымдарына оқуға қабылдаудың үлгілік қағидалары;

✓ Тиісті үлгідегі білім беру ұйымдары қызметінің үлгілік қағидаларын бекіту туралы 2018 жылғы № 595 30 қазандағы ҚР Білім және ғылым министрлігінің бұйрығы.

Дене тәрбиесінің мақсаты-тұлғаның жан-жақты және үйлесімді дамуы. Ол психологиялық, адамгершілік, еңбек және эстетикалық тәрбиемен тығыз байланысты.

Дене шынықтыру білім беру саласындағы пәні дене шынықтыру деп аталады қамтиды.

Дене шынықтыру пәніні оқытудың дене тәрбиесі мәдениетінің негіздерін қалыптастыру, дене тәрбиесінің сау мәдениетін қалыптастыру және қозғалысты және спортқа тән физикалық дағдыларды игеру болып табылады [1].

Дене шынықтыру пәнін оқытудың мақсаты дене тәрбиесі және дене тәрбиесі саласында теориялық білім мен практикалық дағдыларды дамыту; дене және психикалық денсаулықты арттыруға ұмтылуға ықпал ету; оқушылардың қарсылығына, төзімділігіне, күшіне, ептілігі мен икемділігіне ықпал ететін қозғалыс дағдыларын дамыту; Отансүйгіштікке, Отанға деген құрметке, жауапкершілікке тәрбиелеу; дене шынықтыру және спорт саласындағы білім туралы түсініктерді қалыптастыру болып табылады. Спорт жалпыадамзаттық мәдениеттің бір бөлігі ретінде қарастырылады.

Оқу пәні бойынша аптасына оқу жүктемесі:

1 бірінші сыныпта 3 сағат, оқу жылында 99 сағат;

2 екінші сыныпта аптасына 3 сағат, оқу жылы ішінде 102 сағат;

3 үшінші сыныпта аптасына 3 сағат, оқу жылы ішінде 102 сағат;

4 төртінші сыныпта аптасына 3 сағаттан, оқу жылында - 102 сағатты құрайды.

Дене шынықтыру мұғалімдері оқушылардың денесінің анатомиялық және физиологиялық ерекшеліктеріне жетілуіне негізделген оқыту әдістерін бақылауы және өзгертуі керек.

Дене шынықтыру сыныптар бойынша мазмұны: 1-4 сыныптар үшін: денсаулық туралы білім; қауіпсіздік ережелері; спорт мәдениеті дегеніміз не; күнделікті өмір; жүру және жүгіру; секіру және лақтыру; ойындар арқылы қарым-қатынас дағдыларын дамыту; қозғалмалы ойындар мен ертегілер; гимнастиканың белгілі символдарын үйрену; салауатты өмір салтын қалыптастыру; таза ауада жаттығу; жылдамдық, күш және ептілік; даму міндеттері;

Үш сағаттық оқу жоспары оқушылардың спорттық белсенділігін спортпен шұғылдану және ашық ауадағы ойындар санын арттыру есебінен және сауықтыру үдерістерін арттыруға бағытталған.

Курста оқытылатын шаңғы, коньки сабақтары аймақтың климаттық жағдайына байланысты ауыстырылуы мүмкін.

Мұғалімнің әр сыныпта жүзеге асыратын бақылау функциясы жүйелі түрде жүзеге асырылады, бұл оқушылардың өз міндеттерін орындау қабілетін түсінуге және олардың білім траекториясын реттеуге мүмкіндік береді.

Есептелінді және есептелінген жоқ орнату арқылы біз стандартты бағалау принципінен шығуымыз керек. Басқаша айтқанда, студенттер сабаққа қатысып қана қоймай, сонымен қатар физикалық даму және есептелінді деп сынақ алу үшін дағдылары туралы негізгі білімге ие болуы керек.

Дене шынықтыру пәні бойынша тоқсан соңында жіне оқу жылының соңында есептелінді және есептелінген жоқ бағасы сынып журналына қойылады [2].

Оқытудың басталуымен балалардың ақыл-ой жұмысының көлемі едәуір артады, сонымен бірге олардың физикалық белсенділігі мен таза ауада болу мүмкіндігі айтарлықтай шектеулі. Осыған байланысты, бастауыш мектеп жасындағы дұрыс дене тәрбиесі оқушының жеке басының үйлесімділігін дамытудың қажетті шарты ғана емес, сонымен бірге оның ақыл-ой қабілеттерін арттырудың тиімді факторы болып табылады. 7 жастағы баланың қан қысымы 85/60, 10 жастағы 90/55. Жүректің салмағы мен мөлшері ересектерге қарағанда аз, қаңқаның оссификациясы әлі аяқталған жоқ, бұлшықеттер нашар дамыған, әсіресе Магистраль, байламдар мен сіңірлер бұлшықеттері жеткіліксіз, бұл омыртқаға жүктеме кезінде деформацияға әкеледі. Шамадан тыс жүктеме баланың өсуінің баяулауына әкелуі мүмкін.

Еліміздің жалпы білім беретін ұйымдарының бастауыш мектептеріндегі білім беру процесі Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 31 қазандағы № 604 бұйрығымен бекітілген Бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартына сәйкес жүзеге асырылады.

ББ МЖМС мемлекеттік білім беру стандартының талаптарына негізделген бастауыш білім оқушылардың жан-жақты дамуын, қоғамда лайықты орын таба алатын тұлғаны қалыптастыру үшін негіз құруды, білім мен тәрбие сапасын арттыруды, алған білімдерін қолданбалы мәселелерді шешу

үшін қолдана білуді дамытуды қамтамасыз етуі керек.

Бастауыш мектептегі білім беру процесі Қазақстан Республикасының Білім беру саласындағы қолданыстағы нормативтік базаға сәйкес жүзеге асырылады.

Бастауыш сыныптардағы сабақтың форматы балаларды оқу процесіне белсенді тартуды, зерттелген материалды талқылауға, талдауға және қорытындылауға, зерттеулер жүргізуге, бағалау пікірлерін шығаруға, өзін-өзі бағалауға, өзара бағалауға және т. б. қатысуды көздейді [3].

Сабақтың міндетті элементі кері байланыс болуы керек, бұл мұғалімнің оқушыны қолдауға бағытталған әрекеттерін түзетуге және оқу процесін жақсартуға мүмкіндік береді. Қалыптастырушы бағалау кезінде мұғалім оқушылардың санын және кері байланыс жиілігін дербес анықтайды.

Күнделікті дене шынықтырумен ұтымды ұйымдастырылған сабақтар баланың денесінің жұмысын кеңейтеді, ақыл-ой жұмысының өнімділігін арттырады, шаршауды азайтады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Адамбеков К.Т. «Оқушылардың дене тәрбиелеудің педагогикалық негізі» п.ғ.д. дисс. Авторефераты Алматы, - 2013, 38-б.
2. Сапарбаев М.Б. Дене тәрбиесі пәнінің мұғалімдеріне үздіксіз педагогикалық білім беру жүйесінің теориясы мен практикасы. п.ғ.д.дисс. авторефераты. Алматы, 2013, 318 б.
3. Гейнца К.А. Қазақстандағы жалпы білім берері мектептердегі 1-9 сынын оқушыларының нұсқалық, бөлімдерін жете зерттеу. п.ғ.к. днсс. авторефераты. М., 2015, 22

ӘОЖ 5527.7.092

ӨЗГЕ ЕЛДЕРДЕ ОЙНАЛАТЫН СПОРТ ТҮРЛЕРІН ЕЛІМІЗДЕ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ НЕГІЗІ

Ерболат А.Д., Нұрлыбай Ұ.Н., Абдулла Р.С.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

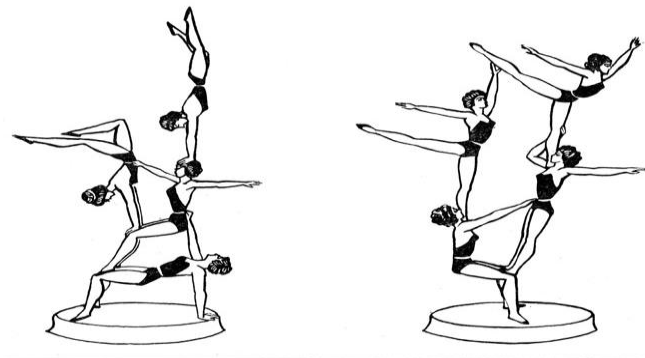
Резюме: В этой статье мы рассмотрим способы развития видов спорта, которые менее популярны в Казахстане, но в которые играют в зарубежных странах и как олимпийские игры, которые мы смотрим только по телевизору и в интернете

Summary: In this article, we will look at ways of developing sports that are less popular in Kazakhstan, but which are played in foreign countries and line the Olympic Games, which we watch only on TV and on the internet

Адамдар неге спортпен айналысады? Себебі, спорт адамдарға қуаныш сыйлайды. Өзіңіз ойланып қараңызшы, кез келген жарысқа қатысып, жеңіп шықсаң қандай қуаныш! Сонымен қатар бірге спортпен айналысқан адам сымбатты, қайратты әрі денсаулығы мықты болады [1].

Спорттың неше түрі бар. Әркім өз қалаған спорт түрімен айналыса алады. Неге онда қазақ отбасындағы тәрбие бойынша: Ұл балаларды тек: бокс, қазақша күрес, каратэ, дзюдо, футбол, баскетбол сынды спорт түрлеріне ғана береді. Қыз балаларға ше? Спорт қыз балаларға жат деп санайтын отбасылар да бар. Бұл – қорқынышты, қауіпті мәселе. Егер бұлай жалғаса беретін болса,

Қазақстанның атынан шығатын, ел намысын қорғайтын жас спортшылардың болмауына әкеліп соғады. Содан шет елден адам жалдап шақырғанша, оданда қазірден бастап ел ішіндегі дамыған спорт түрлерін қолға алып және оданда басқа спорт түрлеріненде әлемдік аренада көк туымызды желбірететін спортшыларды дайындауымыз керек деп есептеймін.

Сурет 1 - Акробатика

Акробатика, (Акробатео – аяғының ұшымен жүремін, жоғары өрмелеймін), көне дәуірлерден белгілі секіру, айналу, аударылу жаттығуларынан тұратын спорт түрі. Дененің тепе-теңдік қалыпын ұстап жеке-дара, топтасып (4-8 адамнан, одан да көп) орындалады. Көптеген жаттығулары өте тез орындалады және мидың тепе-теңдік қалпын ұстау орталығына әсер ететін болғандықтан көптеген мамандық иелері (ғарышкерлік, парашютпен секіру және т.б.) онымен айналысады. Б.з.б 2300 ж. Ежелгі Мысырда, Грекияда т.б. елдерде ойын-сауық ретінде шыққан. Кейінірек цирктерде ойналатын болды. Қазір акробатика спорттың бір түріне айналды (сурет 1).

Акробатиканың Қазақстанда дамуы 1933 жылдан басталады. Бұрынғы заманда қазақ ақсүйектерінің (хандардың, сұлтандардың, батырлардың) жанындағы сайқымазақтар, акробатикалық өнер көрсеткен көрінеді. Осы салада еңбек еткен: А. Тулупов, И. Долц, Н. Иванов, Ю. Сотников тағыда көптеген Ксро командалары жеңіске жеткен болатын. Қазақ жастары арасынан бірінші болып Дәри Құттымұратов спорт шебері атанды.

Армрестлинг (білектесу), арнайы үстел үстінде қол күрестіру, XX ғ. Арасында АҚШ-та пайда болған спорт түрі. Кейбір ережелері: жарыс оң қолмен де, сол қолмен де өткізіледі. Алақандарды түйістіріп ұстасқан кезде басбармақ төрешіге көрініп тұруға тиіс. Спортшы бос қолымен үстелге бекітілген тіреумен ұстайды, білектесу біткенше сол қалпынан айнымайды. Шынтақтың астына төртбұрышты жабдық төселді. Білекпен ұстасқан алақандар үстелдің шетімен өтеді. Спортшылар ұстасқаннан кейін білектесу басталғанша 1 мин. уақыт беріледі, төреші осы уақыт аралығында қарсыластардың қалыптарын түзейді де, сосын «Внимание! Марш!» командасынан кейін бәсекені бастап кетеді. Армрестлингтен жарысқа қатысушылар салмақ дәрежелеріне бөлінеді. Әлем чемпионаты 1990 жылдан, ал Еуропа чемпионаты 1969 жылдан бері өткізіліп келеді (сурет 2).

Армрестлинг Қазақстанда 1990 жылдан Мәскеудегі 1-ші халықаралық турнирге қатысудан бастап дамып келеді.

Сурет 2 - Армрестлинг ойын барысы

Бейсбол, (ағыл. Baseball, base – база, boll – доп сөздерінен шыққан) әрқайсысында 9 ойыншысы бар доппен және ұратын таяқпен ойналатын командалық спорт ойыны. Әр команданың құрамында 9 ойыншыдан бар. Ойынның мақсаты – доп ойынға қосылған кезде қарсы команданың ойыншылары белгіленген ойындардың (бахандардың) барлықтарын жүгіріп өтуге тиіс. Мұнда допты ойынға қосушы тенттер, ал допты ұстаушы кетчер деп аталады. Егер допты ұстаушы команда қарсыластарының үш ойыншысын ұстап алса онда бұл ойыншылар ұстаушылардың қатарына қосылады. Қазақ халқында бейсболға ұқсас «қашпа доп» деген ойын бар.

Белгі беру (спорт тәжірибесінде), оқу-жаттығу мен жарыстарды өткізу кезінде жиі қолданатын дыбыспен, жарықпен, жалаумен және т.б. көп қолданылатын белгілер. Ойыншылар шөп үстінде тайғанақтамау үшін бейсбол туфлилерінің табанына металл пластинкалар жапсырылады. Ең көп толық жүгіріс жасаған команда жеңімпаз болады. Қарсыластары соққыгерді барлық рұқсат етілген әдістерді пайдаланып, ойыннан шығаруға тырысады. Мысалы, ұшып келе жатқан допты қағып алу немесе базаға қарай соққыгер жетпей қарсыласының үш соққыгерін шығарып жібере алса, онда өздері шабуылдаушы болады. Пластик дулыға ойыншының басын жылдам ұшып келе жатқан доптың соққысынан қорғайды. Кэтчер де дулыға киіп ойнайды, бірақ оған қоса бетперде, көкірекше, тізеқап пен балтырға қалқанша киеді.

Футбол – Әлемдегі ең танымал топ – 3 спорт ойынына кіретін бірден-бір спорт түрі. Оның жанкүйерлері мен оған қызықпайтын адам жоқ. Теңбіл ала допты қуалап, жүгіруге жігіттермен қатар қыздар қауымыда қызығушылық танытуда. Бұл әрине қуантарлық жағдай. Футбол тарихы бірнеше ғасырды құрайды. Ең алғаш бейресми түрде Англияда «Футбол» деп аталған. Қорытынды, Қазақстан – ел ретінде, мемлекет ретінде қай жағынан алсаңда, алдыңғы қатарлы мемлекет болып табылады. Бірақ, спорт жағынан менің ойымша, артқа қарай шегініп жатқан сияқты. Біріншіден, отбасыдағы ата-аналардың спортты тек хобби ретінде ғана түсіндіруі. Екіншіден, мемлекет тарапынан жеткілікті ақша бөлінбейтіндігі. Мысалы, қаншама талантты жастар

ауылда жүр. Ең болмағанда, бір ауылдан кем дегенде 10 спортшы дайындап шығаруға болады. Үшіншіден, жарнаманың болмауы. Теледидарда, инстаграмда тек блогерлер, әншілер ғана. Спортшыларға әдмі жарнама жетіспейді. Себебі, жастарға мотивация керек, біреуден үлгі алғысы келеді. Сол осы уақытқа дейін жүлделері көп, тек ойын болатын кезде ғана оларды іздемей, оларды жақсы жарнама жасайық. Осы мәселелерді қолға алатын болсақ, еліміздің атын, даңқын шығаратын қазақтың қарапайым қара домалақ балалары мен қарагөз қыздары шығатынына сеніміз мол.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Әлем спортын қызықтайық.Т. Өмірзақұлы. Алматы – 2010ж.

УДК 372.016.796

НАЦИОНАЛЬНЫЕ СПОРТИВНО-ДВИЖИТЕЛЬНЫЕ ИГРЫ

Ерғазы Е., Даниярұлы Ө., Бегалы Е.А., Оразбаев Б.Е.
Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада ұлттық спорт түрлері мен ашық ойындарға қатысты мәселелер қарастырылған

Summary: The article deals national sports and outdoor games

Ни одна отрасль науки не продвинется вперед, пока не углубится в свою историю. Следовательно, "начало исследования в своей истории, наряду с освоением достижений науки, создает большие возможности для ее дальнейшего продвижения"» Именно это и относится к истории развития казахских национальных игр. Своеобразные исторические пути развития, этапы становления, воспитательное значение национальных и спортивных игр народа стали основой политического социально-экономического развития народа. По свидетельству современных исторических наук, период становления национальных игр, дошедших до нас, начинается со дня сотворения человечества и, следовательно, первобытнообщинного строя, сложившегося на казахстанской земле. Среди национальных игр, которые дошли до нас с тех пор, различные кумалакские игры, бестас, асык, стрельба из лука, Карагие и многие другие были сыграны около 5000 лет назад, английский ученый Э. Маккей«...кажется, что почти все эти игры распространились среди племенных союзов в азиатских странах". Такие комментарии также добавляет путешественник из Венеции Марко Поло. Игра «Кызбори», которую он видел во время своего путешествия по Семиречью, также напоминает о происхождении племен на территории Казахстана, т. е. родившихся вместе со классовыми отношениями» [1].

Казахские национальные игры, развивавшиеся на основе обычаев самых ранних родов, населявших территорию современного Казахстана, развивались в соответствии с природой степей кочевого народа. Неоспоримым является то, что каждое искусство систематизировано в определенной среде и включает в

себя народные игры, песни и кюи, которые относятся к актуальным драматическим элементам: праздникам труда, праздникам кыз узату, обрезанию ребенка и трапезе смерти. Таким образом, после нрте в течение долгого времени " в конце концов, у казахов, которые пасли скот, были обычаи и своеобразные домыслы. Несмотря на то, что казахский народ пережил разные эпохи, разные периоды, он сумел духовно прокормить свои привычки, сложившиеся в кочевом быту. Народ, терпя беды и радости жизни, эти обычаи, песнопения и песнопения, песнопения исполнял, утешая, утешая, утешая, утешая в суровые дни. Поэтому основная основа казахских развлечений, обычаев связана с развитием животноводства и экономических отношений [2].

История казахского народа богата мужеством, силой, упорством, быстротой, терпением и выносливостью, нравственными национальными видами спорта. Если посмотреть на истоки нашей истории, то можно сказать, что молодые люди очень восприимчивы к воспитанию, поэтому они с детства совершенствуют свое мышление, познание через национальные спортивные игры. Подрастающее поколение, играя на лошадиных ушах, натягивая лук, размахивая алмазным мечом, копьем, добилось своего. Эти национальные спортивные игры, считающиеся народным наследием, также можно рассматривать как средство воспитания в определенной системе.

Ученые-этнографы считают, что история национальных игр, дошедших до нас от наших предков, сложилась на казахстанской земле еще в первом тысячелетии до нашей эры. Среди них игры тогызкумалак, асык получили широкое распространение в странах Азии в племенных союзах и первых государствах. Истоки национальных игр в нашем обществе восходят к кочевым традиционным хозяйственным обычаям нашего народа. Среди них казахские национальные игры, игры которых до сих пор не теряют своей национальной ценности: «Қазақ күресі», «байге», «кокпар», «Қыз куу», «тенге алу», «Жамбы ату», «жорға Жарық», «аударыспак», «Тоғызқұмалақ». Ученые е. Сагындыков, А. Диваев, М. Жумабаев, М. Танекеев, Б. Тындаев, М. Балгимбаев, А. Буркитбаев и др. отмечают большое воспитательное значение национальных игр для молодежи.

Казахские национальные игры» Аксерек-Коксерек«»,» Ақсірек«»,» Орамал тастамак«»,» Шилик«»,» Арқан тарту«»,» аударыспак «повышают активность, наблюдательность и чувствительность, а такие игры, как» тогызкумалак " повышают мышление. Этнограф М. Гуннер, живший в начале XX века, классифицирует казахские национальные игры следующим образом:

- общие игры;
- игры противоборствующего и противоборствующего характера;
- игры на открытой площадке;
- игры зимой;
- игры выходного дня;
- игры на лошадях;
- аттракционно-зрелищные игры.

Отличая казахские национальные подвижные игры от спортивных, ученый М. Гуннер предлагает использовать национальные игры в учебном процессе, составляя классификацию казахских игр. Здесь следует отметить, что в соответствии с решением Совета народных комиссаров Казахской ССР от 1943 года в 1949 году была издана дополненная и переработанная книга М. Гуннера «краткий сборник казахских народно-национальных видов спорта». В начале ХХ века кочевые народы: казахские, узбекские, киргизские, туркменские, калмыцкие и др. Сбор этнографических данных о колониальных странах, их ветвях национальной культуры – народных играх, составной частью которых они могли бы стать, был поручен Туркестанскому генерал-губернатору специальным чиновникам и ученым-миссионерам. Русский ученый А. Васильев в своей статье «Игры сартовских детей» выделил несколько видов национальных игр узбекского народа, населявших Ферганский и Сырдарьинский районы.

В ходе этнографических исследований особое значение придается возникновению и развитию казахских национальных игр. Содержание игр менялось в соответствии с изменениями в жизни и быте населения.

В свое время на Игры казахов влияли игры народов Средней Азии, а также наоборот, некоторые народы Средней Азии адаптировали для себя ряд интересных игр казахов.

Предлагаемые вашему вниманию национальные игры казахов имеют высокий интерес: это прекрасное средство физического воспитания; они очень разнообразны как по содержанию, так и по внешнему виду [2].

Казахские национальные игры подразделяются на командные и не командные. Некоторые игры могут использоваться в качестве подготовки к видам спорта и местным играм. Основная цель данной работы – представить некоторые казахские национальные игры для использования в программе физического воспитания школьников.

Использование казахских национальных игр в работе с учащимися показало, что эти игры очень полезны для успешного решения основных задач физического воспитания учащихся, улучшения их здоровья и формирования жизненно важных двигательных склонностей.

Они оказывают определенное воспитательное воздействие на учащихся: учат героизму и мужеству, настойчивости, сдержанности, организованности, товарищеской взаимопомощи, сознательному порядку.

Предлагаемые игры также способствуют решению оздоровительных задач: развивают гибкость в ходьбе, беге, прыжках, метании. Некоторые игры помогают учащимся улучшить свои навыки, полученные в гимнастике, легкой атлетике и спортивных играх. Эти игры мы классифицировали на подготовительные группы к отдельным видам спорта. В национальных играх есть некоторые трудности, для преодоления которых учащиеся должны приложить соответствующие усилия.

В казахских национальных играх существуют правила, устанавливающие определенные отношения между игроками. В каждой игре

игроки должны действовать по тем же правилам. Наконец, по тем же правилам игроки должны будут выбрать соответствующие действия [3].

В современной педагогике образовательные и воспитательные цели тесно взаимосвязаны. Поэтому, решая образовательные задачи, мы выполняем воспитательные цели, в процессе игры формируются такие качества личности, как настойчивость, сдержанность, стрессоустойчивость, стремление к победе.

Президент Республики Казахстан: нашей стране нужны здоровые, отзывчивые, сердечные, грамотные граждане, обладающие качествами любви к стране и земле, бескорыстно служащие нашей суверенной стране, поэтому в формировании патриотизма у граждан, не оскудевших чести будущей страны, в сфере воспитания как примера героических поступков предков особо подчеркнула необходимость применения.

Литература:

1. М. Болғанбаев. Қазақтың ұлттық спорт түрлері. Алматы: «Қайнар» 2015ж.
2. Қ. Р. Байдосов, Е. М. Мұхидинов, А. А. Жылмағанбетов. Қазақша күрес. Алматы, 2017ж.
3. М. Тәнекеев, І. Қ. Адамбеков. Қазақтың ұлттық спорт ойындары. Алматы, 2016ж.

ОӘЖ 247.148

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНДА ЖАРАҚАТТАНУДЫҢ СЕБЕПТЕРІ

Есболатов Б.Е., Ауелбек Е., Ауелбек Т.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается вопрос о травматизмах на уроках физической культуры

Summary: This article discusses some of the injuries on the lessons of physical culture

Дене тәрбиесінің жалпы ережелерін ескере отырып, мектеп сабағына әртүрлі сынып оқушыларының жас ерекшеліктері, бағдарламаның мазмұны, педагогикалық жобаның тұтастығы, сабақ кестесі және олардың әрқайсысына байланысты басқа да жағдайлар кіреді. Мұның бәрі дене шынықтыруды оқытудың нақты әдістерін қажет етеді [1].

Оқушылардың жеткілікті физикалық дамуы, денсаулығын нығайту және жұмыс істеу қабілетін арттыру қоршаған ортаның қолайсыз жағдайларын жеңуге ықпал етеді. Жақсы денсаулық-бұл адамның іс-әрекеті мен қоғамға қатысуының маңызды кепілі. Біздің қоғамдастық студенттердің денсаулығына көп қызығушылық танытады. Сыныпта дене шынықтырудың күнделікті сабақтарын, қоғамдық іс-шараларды, спорт секцияларын ұйымдастыру үшін қолайлы жағдайлар жасау қажет.

Жаттығудың табиғи түрлеріне жүгіру, жүзу, лақтыру, шаңғымен сырғанау, коньки тебу, велосипед, акробатика және басқа да өмірлік дағдылар жатады. Жастардың денесі әртүрлі жаттығулар арқылы жақсарайды. Сондықтан күш, жылдамдық, шыдамдылық, икемділік сияқты адамның қабілеттерін дамыту оқушылардың қимылдарын байытады, дене қимылдарын үйлестіреді.

Дене тәрбиесінің негізгі тәсілдері - дене шынықтыру, гимнастика, ойындар, туризм, спорт, табиғи элементтер. Гимнастика-дене тәрбиесі жүйесінің негізі. Дене шынықтыру жүйесіндегі барлық жаттығулар гимнастикалық жаттығулардың негізі болып табылады [2].

Сонымен, жалпы дамыту жаттығулары-барлық спорт түрлерінде, ең алдымен денені жылыту үшін, арнайы жаттығуларға дайындалудан бастаңыз. Мысалы, таңертеңгілік жаттығулар жиынтығы жалпы жаттығулар жаттығуларынан тұрады. Сондықтан гимнастикалық жаттығулар барлық спорт түрлеріне негіз болады. Гимнастика Таланттың, күштің, Рақымның және т.б. барлық қасиеттерін барабар дайындаудың негізгі көзі болып табылады. жеке. Ол жалпы адамның адам ядросын құрайды. Гимнастика адамның өзін-өзі тәрбиелеуге дайындығын білдіреді. Гимнастика негізінен екі бағытта жүреді. Біріншіден, дамуға арналған жалпы жаттығулар-бұл негізгі гимнастика. Сондықтан оны негізгі театр деп атайды. Негізгі гимнастика-барлық жаттығулардың негізгі күрделілігі [3].

Спорт-жарыстың айналасында барлығы 10 спорттық жаттығу бар. Олар жүгіреді, секіреді, сызықша қояды және кедергілерді жеңеді. Егер олар төменгі төсектен қалай тұруды білсе, тезірек жүгіре алатын спортшылар. Бұл оның жетекшілік ету қабілеті бар екенін білдіреді. Ал жоғарғы сөре илектеу технологиясына айтарлықтай әсер етпейді. Бірақ сіз орта және ұзақ қашықтыққа жүгіргенде, аяғыңызды алға және алға созу функциясы бар. Мысалы, біреу қысқа қадам жасайды, ал біреу жүгіру арқылы қадамды ашады. Қозғалыс жылдамдығы көбінесе осы Шарттың орындалуына байланысты [4].

Жаттығу формасы олардың сыртқы және ішкі ұйымдастырылуымен, жүйелілігімен, үйлесімділігімен анықталады.

Ішкі пішін қозғалыстарды орындау кезінде негізгі функцияларды қамтамасыз ететін байланыс пен процестердің реттілігін қамтиды. Мысалы, қазіргі процестердің (биологиялық және басқалар) байланысы ұрыс кезіндегі байланыстан өзгеше болады.

Әлеуметтік спорттық тәрбиенің міндеттері: баланың денсаулығын нығайту; дене шынықтыру, оқушылардың жан-жақты дамуына ықпал ету, дене тәрбиесінің оқу бағдарламасын тиімді дамыту; балаларға жүйелі дене тәрбиесі мен спорт дағдыларын үйрету; қозғалыс дағдыларын тәрбиелеу. Дене шынықтыру және спорттағы Әлеуметтік жұмыстың негізгі нысандары: палаталардағы сабақтар, спорттық жарыстар, серуендеу, серуендеу, дене шынықтыру және спорттық іс-шаралар. Жаяу серуендеу мен серуендеу балалардың табиғат туралы білімдерін кеңейтетін керемет адам оқиғаларын ести алатындай етіп ұйымдастырылуы керек [5].

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. К.Бержанов, С.Мусин. Педагогика тарихы. - Алматы: Мектеп, 1972.
2. Е.Сағындықов. Ұлттық ойындарды тәрбие жұмысында қолдану. - Алматы, 1992.
3. К.Сейталиев. Тәрбие теориясы. - Алматы, 1986.
4. Ж.Қоянбаев, Р.Қоянбаев. Педагогика. - Алматы, 1998.
5. Савин Н.В. Педагогика. - Алматы, 1983

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУДЫҢ АДАМ ДЕНСАУЛЫҒЫН ЖАҚСARTУДАҒЫ РӨЛІ

Есенбай Н.Н., Полатұлы А., Өмірсерік Е.Е., Махамеджанов Е.Е.
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Роль физической культуры в улучшении здоровья человека в работе рассматривается значимость физической культуры и физического воспитания в жизни человека. Недостаток физической активности человека признан глобальной проблемой современного мира, так как приводит к сбоям в работе всех систем и организма в целом, способствуя возникновению различных заболеваний.

Summary: The role of physical culture in improving human health The work examines the importance of physical culture and physical education in human life. Lack of human physical activity is recognized as a global problem of the modern world, as it leads to malfunctions in the work of all systems and the body as a whole, contributing to the occurrence of various diseases.

Қазіргі уақытта адамзаттың маңызды мәселелерінің бірі-денсаулықты сақтау және нығайту. Адамның өмірі дененің денсаулығына байланысты. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы (ДДҰ) денсаулықты "ауру мен физикалық жағдайдың жоқтығынан гөрі толық физикалық, рухани және элеуметтік әл-ауқат жағдайы" деп анықтайды. Адамның өмірі оның денсаулық деңгейімен анықталады. Денсаулық келесі факторларға байланысты: өмір салты-49-53 % (шарттар еңбек және тұрмыс, стресстік жағдайлар, гипокинезияның салдары, теңгерімсіз тамақтану, жаман әдеттер және т.б.), тұқым қуалаушылық – 18-22 %, экология және қоршаған орта – 17-20%, Денсаулық сақтау тиімділігі – 8-10%. Осылайша, біздің денсаулығымыз 50% адамның өзіне байланысты, Қалғаны оның өмір салтына байланысты. Салауатты өмір салтының негізгі элементтері: Еңбек және демалыс, ұйқы және тамақтану режимін сақтау; гигиена және қатаю талаптарын орындау, жаман әдеттердің алдын алу, қозғалыс белсенділігі режимін ұйымдастыру және т. б. Қозғалыс белсенділігінің жеткіліксіздігі гиподинамияға әкеледі, бұл отырықшы өмір салтына байланысты пайда болады [1].

Дене шынықтыру-бұл қоғамның жалпы мәдениетінің бөлігі. Адамның денсаулығын сақтауға және нығайтуға, оның физикалық дамуына және салауатты өмір салтын қалыптастыруға ықпал етеді. Физикалық мәдениет ағзаның қолайсыз әрекеттерге төзімділігін арттырады қоршаған орта факторлары (стресс, гипоксия, жарақат және т.б.). Оның ұлы адам ағзасының иммунитетін арттырудағы рөлі, атап айтқанда суыққа және инфекцияларға төзімділік. Спорт дене шынықтырудың бір бөлігі болып табылады. Ол үлкен ерікті және арнайы қолданбалы қасиеттерді тәрбиелеудегі маңызы (гипоксияға, төмен және жоғары температураға немесе олардың өзгеруіне төзімділік, ұзақ уақыт шоғырлану қабілеті және т. б.) физикалық дамудың кемшіліктерін (дене ұзындығы мен салмағын) түзетеді, және психофизикалық дайындықты жақсартуға, яғни физикалық қасиеттерді (күш, төзімділік, жылдамдық, ептілік) дамытуға ықпал етеді.

Дене шынықтыру құралдарының бірі физикалық жаттығу. Бұл қозғалыс дағдылары мен дағдыларын қалыптастыру және жетілдіру, физикалық қасиеттерді дамыту үшін қолданылатын қозғалыстар. Жүйелі жаттығулар ерте қартаюдың алдын алуға ықпал етеді, сонымен қатар өмір сүру ұзақтығын арттырады. Кез келген жаста тұрақты жаттығулар олар адам ағзасының денсаулығына пайдалы әсер етеді, атап айтқанда жүрек-тамыр және тыныс алу жүйесінің, қан айналымы жүйесінің және тірек-қимыл жүйесінің қызметі жақсарады [2].

Физикалық белсенділіктің әсерінен:

- барлығының қанмен қамтамасыз етілуі артады.
- қан қысымы қалыпқа келеді.
- өмірлік маңызы артады.
- өкпенің сыйымдылығы, сүйек тіндері қалыңдайды.

Қан айналымы жүйесінде өзгерістер бар: қанда жоғарылайды

• қанның оттегі сыйымдылығының өсуін қамтамасыз ететін гемоглобин мен эритроциттердің саны; лейкоциттер санының артуы

- ағзаның инфекцияларға және суыққа төзімділігі.

Жаттығу жағдайға үлкен әсер етеді

Жүрек-тамыр жүйесі. Жүрек-жаттығуды қажет ететін орган, ал жаттығу оған тиімді ықпал етеді. Жүрек мөлшері мен жүрек бұлшықетінің массасы ұлғаяды. Таза ауада физикалық жаттығулар жасаған кезде тыныс алу жүйесінде қолайлы өзгерістер болады, атап айтқанда дененің оттегімен қамтамасыз етілуі. Энергия қажеттілігін толық қамтамасыз ету үшін қажет тіндік жасушаларда оттегінің жетіспеушілігі гипоксияны тудырады (оттегінің ашығуы). Гипоксияға төзімділікті қарапайым және қол жетімді әдіспен жасауға болады – тыныс алуды ұстап тұру жаттығуы. Осылайша, дене шынықтыру және салауатты өмір салты ережелерін сақтау адам денсаулығын сақтау мен нығайтуда үлкен маңызға ие. Дене жаттығулары, дене шынықтыру құралдарының бірі ретінде мәдениеттер адам ағзасының барлық анатомиялық жүйелеріне оң әсер етеді, көптеген аурулардың алдын алады және емдік әсері бар. Физикалық рөлді бағаламау мүмкін емес адам өміріндегі мәдениеттер, өйткені онымен байланысты болмайтын адам қызметінің мұндай саласы жоқ. Спорт және дене шынықтыру-кез-келген адам үшін маңызды рухани әлеуметтік және материалдық құндылық тұлғалар. Жылдан жылға біздің елімізде дене тәрбиесі туралы жиі айтылады қоғам феномені және адамның жеке ерекшеліктері туралы. Сонымен бірге психологтар, мұғалімдер мен философтар келіседі: бұл құбылыс адамдардың физикалық көзқарасына мұқият болғанына қарамастан әлі жеткілікті зерттелмеген ұзақ уақыт бойы мәдениет. Салауатты өмір салтын қалыптастырудың негізінде белгілі бір адамның әлеуметтік бейнесін бейнелеуге деген жеке мотивациялық көзқарасы жатыр, физикалық, интеллектуалдық және ақыл-ой қабілеттері мен мүмкіндіктері. Салауатты өмір салты-бұл адамның іс-әрекетінің бір түрі денсаулықты сақтауға және оны нығайтуға бағытталған. Сонымен бірге салауатты сурет өмір өмірдің әртүрлі аспектілерінің болуы мен дамуының шарты ретінде қарастырылады [3].

Денсаулыққа жағымды әсер ететін барлық нәрсені салауатты өмір салтына жатқызуға болады, мұнда дене шынықтыру немесе спорт ерекше рөл атқарады. Салауатты өмір салты сақтау және нығайту процесіне жағымды әсер етеді денсаулық және алдын алу мәселесінде негізгі компонент болып табылады.

Адам өміріндегі дене шынықтырудың рөлін қарастыра отырып, дене шынықтырудың әлеуметтік құбылыс ретіндегі бірегейлігін мойындау керек. Көптеген қарым қатынас бұл адамның әлеуметтік дамуы мен арасындағы байланыс биологиялық прогресс. Мұндай мәдениет негізінен мәдениеттің барлық аспектілерінен туындайтын бірінші болып табылады; бұл адам түрінің кез-келген өкілі үшін негіз болып табылады. Физикалық сипаттамалардың бірі білім-дуализм. Осы себепті көп жағдайда бұл туралы айту әдеттегідей дене тәрбиесінің адамға күшті Қос әсері: жеке адамның денесіне де, оның психикасына да. Тарихи адам өміріндегі дене шынықтырудың рөлін бағалау контексте, ежелгі дәуірден бастап дене шынықтыру адам мен қоғамның практикалық қажеттіліктерінің көрінісі болғандығын атап өткен жөн. Адамдарға тиісті дайындық қажет болды, бұл әсіресе балалар мен жастарды тәрбиелеуде көрінеді. Дегенмен, дене тәрбиесінің маңызды аспектісі-ересек адамды осындай әрекеттер арқылы жұмыс істеуге үйрету мүмкіндігі. Біздің қоғамның ілгерілеуі білім беру жүйелерінің дамуымен және білім беру бағдарламаларының қалыптасуымен тығыз байланысты. Ескере отырып бұл фактор, дене тәрбиесі туралы бір нәрсе ретінде сенімді түрде айтуға болады. Адамның дағдылары мен қабілеттерін қалыптастыруға көмектесетін негізгі құбылыстар (моторлық, реакциялар және т.б.).

Адамның биологиялық табиғаты белгілі, дене тәрбиесіне өте тәуелді. Денсаулық жаттығуларға байланысты, физикалық даму және қабілеттер. Дене тәрбиесі не әсер етеді. Энергия шығындарының жетіспеушілігі ішкі органдар мен дененің белсенділігінің ортамен сәйкес келмеуімен бірге жүреді. Алайда шамадан тыс жүктеме кем емес сиянды. Дене шынықтыру денені сауықтыруға, оны нығайтуға және өмір сүру жағдайларының теріс әсерін болдырмаңыз. Осылайша, дене тәрбиесі адамның ерте жастан бастап өмірінің бір бөлігі болуы керек қартайған кезде жүктеме деңгейі қажеттіліктерге байланысты болуы керек.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Черепанова, В. Н. Роль PRв формировании здорового образа жизни населения / В. Н.
2. Блинова, И. В. Роль физической культуры в укреплении здоровья человека / И. В. Блинова, В. А. Бакаева, А. Е. Ильченко // StudNet. – 2020. – №7. – С. 88–91.
3. Поляков, А. Ю. Значение физической культуры и спорта в жизни человека / А. Ю.

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ҚОЗҒАЛМАЛЫ ОЙЫНДАРДЫҢ СИПАТТАМАСЫ

Есханов К.О., Балтабай А.Т., Турсынбай З.М., Ермаков К.Е.
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Подвижные игры – сознательная инициативная деятельность направленная на достижение цели, установленной самими играющими. Эти подвижные игры не требуют специальной подготовки. Активные двигательные действия устанавливаются правилами игры, которые определяют характер препятствий и трудностей в игре при достижении цели.

Outdoor games are a conscious initiative activity aimed at achieving the goal set by the players themselves. These outdoor games do not require special training. Active motor actions are established by the rules of the game, which determine the nature of the obstacles and difficulties in the game when reaching the goal.

Қозғалмалы ойындар дене тәрбиесінің құралы ретінде бірқатар ерекшеліктерге ие. Олардың ең сипаттысы ойыншылардың белсенділігі мен дербестігінен, ұжымдық іс-әрекетінен және әрекет жағдайындағы өзгерістердің үздіксіздігінен тұрады. Ойыншылардың әрекеті олардың мінез-құлқы мен қарым-қатынасын реттейтін ойын ережелеріне бағынады. Ережелер әрекет тактикасын таңдауды және ойынды басқаруды жеңілдетеді. Ойыншылар арасындағы қарым-қатынас ең алдымен ойын мазмұнымен анықталады. Қарым-қатынастардағы айырмашылық екі негізгі топты ажыратуға мүмкіндік береді – командалық емес және командалық ойындар, олар өтпелі ойындардың шағын тобымен толықтырылады [1].

Командалық емес ойындарды көшбасшылары бар және жетекшісіз ойындарға бөлуге болады. Сондай-ақ, раушанның командалық ойындары екі негізгі түрге бөлінеді: барлық ойыншылардың бір мезгілде қатысуымен ойындар; кезектесіп қатысатын ойындар (эстафеталар). Командалық ойындар ойыншылардың дуэлі түрінде де ерекшеленеді. Қарсыласқа қарсы күреске ойыншылар қосылмайтын ойындар бар, ал басқаларында, керісінше, олармен белсенді күреседі. Ойындардың толығырақ жіктелуі олардың мобильді әрекеттерге бөлінуіне негізделген. Ойындар бар: еліктеу (еліктеу әрекеттерімен); сызықшалармен; кедергілерді жеңу; доппен, таяқтармен және басқа заттармен; қарсылықпен; бағдарлаумен (есту және көру сигналдары бойынша).

Бір немесе басқа ойынды таңдау ойынның нақты міндеттері мен шарттарымен анықталады. Әр жас тобының ойынды таңдауда және әдістемесінде өзіндік ерекшеліктері бар.

Ойынның пайда болуының тарихи алғы шарттары.

Ойын – адамның тамаша өнертабысы; оның биологиялық, әлеуметтік және рухани дамуы үшін от пен дөңгелектен кем емес, мүмкін одан да маңыздырақ. Онда да айнадағыдай адамзат тарихы өзінің барлық трагедиялары мен комедияларымен, күшті және әлсіз жақтарымен көрсетілді.

Алғашқы қауымдық қоғамда да соғысты, аңшылықты, егіншілік жұмыстарын, жаралы жолдасының өліміне жабайылардың уайымын бейнелейтін ойындар болған. Ойын әр түрлі өнер түрлерімен байланысты болды. Жабайылар балалар сияқты ойнады, ойынға би, ән, драмалық және бейнелеу өнерінің элементтері кірді. Кейде сиқырлы әрекеттер ойындарға жатқызылды. Сонымен, адам ойыны өнімді еңбек әрекетінен бөлінген және адамдар арасындағы қарым-қатынастардың ұдайы өндірісін білдіретін әрекет ретінде туындайды. Осылайша ересектер ойыны пайда болады, ойын болашақ эстетикалық, бейнелеу әрекетінің негізі ретінде [2].

Ойын өздігінен пайда болмайды, тәрбие процесінде дамиды. Баланың дамуы үшін күшті ынталандыру бола отырып, оның өзі ересектердің әсерінен қалыптасады. Баланың объективті дүниемен әрекеттесу процесінде міндетті түрде ересек адамның қатысуымен бірден емес, осы әрекеттестіктің дамуының белгілі бір кезеңінде нағыз адамдық балалар ойыны пайда болады. Платонның айтуынша, тіпті Ежелгі Мысырдың діни қызметкерлері арнайы оқу және білім беру ойындарын құрастырумен танымал болған. Мұндай ойындардың арсеналы толықты. Платон өзінің «Мемлекетінде» этимологиялық тұрғыдан екі сөзді біріктірді: «білім беру» және «ойын». Ол қолөнер мен жекпе-жек өнерін үйренуді ойынсыз елестету мүмкін еместігін орынды дәлелдеген [2].

Ойын – баланың рухани әлеміне айналадағы әлем туралы идеялар мен түсініктердің өмірлік ағыны түсетін үлкен жарқын терезе. Ойын – ізденімпаздық пен құмарлықтың алауын тұтандыратын ұшқын. Сонымен қатар, жылдар өткен сайын ойын мектеп жасындағы балалар басым болатын топтардың өмірінде барған сайын азырақ орын алды. Мұның бір себебі – мектеп оқушыларының ойын теориясын дамытуға жеткіліксіз көңіл бөлу. Мұғалімнің ойын позициясының ең жарқын мысалы - А.М. Макаренко. Ол былай деп жазды: «Мен ойынды тәрбиенің ең маңызды тәсілдерінің бірі деп санаймын. Балалар ұжымының өмірінде жауапты және іскер ойын үлкен орын алуы керек. Ал сендер, мұғалімдер, ойнай білулерің керек.

Қозғалмалы ойындар – балаға оның белсенді көмегі арқылы әсер етудің ең қолжетімді және тиімді әдісі. Ойындардың арқасында кәдімгі нәрсе әдеттен тыс болады, сондықтан әсіресе тартымды. Ойында табиғи қозғалыстар көбінесе көңіл көтеретін, көзге түспейтін формада қолданылады [3].

Ойын баланың табиғи серігі болып табылады, сондықтан баланың дамып келе жатқан ағзасында табиғаттың өзі белгілеген заңдылықтарға жауап береді - оның көңілді қозғалыстарға деген басылмайтын қажеттілігі. Қозғалмалы ойындардың негізгі ерекшелігі - белсенді қозғалыс әрекеттерінің болуы, соның арқасында олар дене тәрбиесі мен дамытудың танылған құралы мен әдісі болып табылады. Сырттағы ойындардың тәрбиелік мәні жылдамдық, күш, ептілік, төзімділік, икемділік сияқты құнды дене қасиеттерін дамытумен ғана шектелмейді. Көптеген интеллектуалдық қасиеттер дамиды: байқағыштық, есте сақтау, логикалық ойлау, тапқырлық.

Сюжеттік формадағы ойындарда қиял мен көркемдік, би мен ән салу элементтері бар. Музыкалық сүйемелдеуді ұйымдастыруға болады. Осының

барлығы эстетикалық дүниетанымды қалыптастырады. Ойынның жетегінде кеткен балалар өздерінің мінездерін және басқа да жеке ерекшеліктерін өте тікелей және айқын көрсетеді [3]. Дене шынықтыру сабағында ойын материалын практикалық пайдаланудың мазмұндық бағыты, ең алдымен, төмендегідей.

Егер сабақта күш-қуатты дамыту міндеті шешілсе, онда қысқа мерзімді жылдамдық-күш кернеулерімен байланысты көмекші және жетекші ойындарды және онымен тікелей байланыста қарсыластың бұлшықет кедергісін жеңудің әртүрлі формаларын қосу өте тиімді. Мұндай ойындардың негізгі мазмұндық құрамдастарына әртүрлі сүйрету, итеру, ұстау, итеру, күрес элементтері, гір көтеру және т.б.

Бұл мәселені шешу үшін өте тиімді болып табылады, сондай-ақ қол жетімді ойын салмағы бар мотор операциялары болып табылады - еңкейту, еңкейту, итермелеу, көтеру, бұрылыстар, айналу, жүгіру немесе олардың күші бар жүкпен секіру. Бұл сонымен қатар әртүрлі заттарды ққозғалмалытыққа лақтырумен айналысатындардың күшін дамыту үшін өте пайдалы болуы керек.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Барчуков, И.С. Физическая культура и спорт: методология, теория, практика: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / И.С. Барчуков, А.А. Нестеров. М.: Издательский Центр «Академия», 2016. - 528 с.
2. Васильков, А.А. Теория и методика физического воспитания: учебник / А.А. Васильков. - Ростов н/Д: Феникс, 2018. -381 с., ил.
3. Верхошанский, Ю.В. Основы специальной физической подготовки спортсменов / Ю.В. Верхошанский. - М.: ФиС, 2012. - 331 с.

ОӘЖ 796/75/0

АДАМ ДЕНСАУЛЫҒЫН ТҮЗЕУДЕГІ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІНІҢ МАҢЫЗЫ

Әбденев С.Б., Ахмет Б.О., Мейрханов С.Т., Әуелбек Е.Н.
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Роль физической культуры в улучшении здоровья человека в работе рассматривается значимость физической культуры и физического воспитания в жизни человека. Недостаток физической активности человека признан глобальной проблемой современного мира, так как приводит к сбоям в работе всех систем и организма в целом, способствуя возникновению различных заболеваний.

Summary: The role of physical culture in improving human health The work examines the importance of physical culture and physical education in human life. Lack of human physical activity is recognized as a global problem of the modern world, as it leads to malfunctions in the work of all systems and the body as a whole, contributing to the occurrence of various diseases.

Дене шынықтыру және спорт денсаулықты нығайту мен сақтаудың маңызды факторларының бірі болып табылады.

Дене тәрбиесі адамға өмірінің барлық кезеңінде қажет. Балалық және жасөспірімдік кезеңде олар дененің үйлесімді дамуына ықпал етеді. Ересектерде олар морфофункционалды жағдайды жақсартады, тиімділікті

арттырады және денсаулықты сақтайды. Егде жастағы адамдарда осымен қатар жасқа байланысты қолайсыз өзгерістер кешіктіріледі.

Жүйелі дене шынықтыру және спорт барлық жастағы адамдарға бос уақытын тиімді пайдалануға көмектеседі, сонымен қатар ішімдік ішу және темекі шегу сияқты әлеуметтік және биологиялық зиянды әдеттерден бас тартуға ықпал етеді [1].

Дене белсенділігін теріс пайдалану айтарлықтай зиян келтіруі мүмкін, сондықтан денеге стресс дәрежесін таңдағанда, жеке көзқарасты қолдану қажет.

Біздің еліміздегі дене тәрбиесінің міндеттерінің бірі – адам ағзасын жан-жақты, жүйелі түрде дамыту. Адам мықты, епті, еңбекке төзімді, дені сау, шыңдалған болуы керек.

Тұрақты жаттығулар немесе спорт алмасу процестерінің белсенділігін арттырады, ағзадағы зат алмасуды және энергияны жүзеге асыратын механизмдерді жоғары деңгейде ұстайды.

Қозғалыс белсенділігінің жеткіліксіз мөлшері немесе қозғалтқыш белсенділігі шектеулі дене функцияларының бұзылуы тұтастай алғанда денеге теріс әсер етеді. Адамдар қозғалыстарды шектеумен өмір сүре алады, бірақ бұл бұлшықет атрофиясына, сүйек күшінің төмендеуіне, орталық жүйке, тыныс алу және басқа жүйелердің функционалдық күйінің нашарлауына, дененің тонусы мен өмірлік белсенділігінің төмендеуіне әкеледі.

Мақсатты дене шынықтыру жаттығулары қан айналымын жақсартады, жүрек бұлшықетінің жұмысын ынталандырады, бұлшықеттердің қанмен қамтамасыз етілуін арттырады, олардың қызметін жүйке жүйесі арқылы реттеуді жақсартады [2].

Дене шынықтыру және спорт процесінде жүректің жиырылуы азаяды, жүрек күшейіп, үнемді жұмыс істей бастайды, қысым қалыпқа келеді. Мұның бәрі тіндердегі метаболизмді жақсартуға ықпал етеді. Ғалымдар қарқынды физиологиялық шығындардан кейін қалпына келтіру процестері жүретінін анықтады.

Дене белсенділігі кезінде пайда болатын бүйрек үсті безінің гормондары жүрекке жақсы әсер етеді.

Дене жаттығулары кезінде дененің функциялары моторлық (шыдамдылық, бұлшықет күші, икемділік, қозғалыстарды үйлестіру) және вегетативтік (тыныс алу және басқа дене жүйелерін жақсарту, метаболизмді жақсарту) таңдамалы түрде жақсартылуы мүмкін.

Жастар қазір зиянды әдеттерді жиі қолданып, отырықшы өмір салтын жүргізеді және, негізінен, оларды ештеңе қызықтырмайды. Олар көп уақытын компьютер алдында өткізеді. Жастар нені, қандай мөлшерде тұтынатынын қадағаламайды. Сондықтан дене тәрбиесі мәселесі бүгінгі күні ерекше өзекті болып отыр. Өкінішке орай, адамдардың басым көпшілігі күн сайын жаттығу жасамайды [3].

Көпшілігі университеттегі жұмыстың көптігінен, уақыттың аздығынан, спортзалға барғысы келмейтіндіктен және т.б. дене жаттығулары мен жүктемелерді жасамайды. Біреу спортпен айналысу өте қиын, энергияны қажет

ететін, қымбат екеніне сенімді және бұл дене шынықтыруда терең білімді қажет етеді. Тұлғаның жан-жақты дамуын дене күштерінің дамуымен де байланыстыруға болады, бұл өз кезегінде рухани күш пен шығармашылық дағдыларды дамытады. Неліктен дене жаттығулары жан-жақты тұлғаны дамытуда маңызды рөл атқарады және тәрбиелік мәні зор?

Дене шынықтыру және спортпен айналысу кезінде айналысатындарды адамгершілікке тәрбиелеу жүзеге асырылады. Бұл даму адам бойында оның басқа адамдарға, қоғамға, өзіне деген қатынасын қалыптастыратын және әдетте адамгершілік тәрбиесі деп аталатын әлеуметтік құнды қасиеттерді қалыптастыруға бағытталған. Бұл қасиет тұлғаны анықтауда ең маңызды болып табылады. Оның мазмұнын қоғамдағы негізгі болып табылатын адамгершілік нормалары анықтайды.

Жоғары оқу орындарында дене шынықтыру әртүрлі функцияларды орындайды. Мысалы, дене дамуының қажетті деңгейін қамтамасыз ету, оқушының жеке басын жетілдіру, оның денсаулығы мен денесін нығайту. Дене шынықтыру сонымен қатар жастарды бірлескен іс-әрекетке біріктіретіндігімен сипатталады, бұл кейбір студенттер үшін қарым-қатынас кедергісін жеңуге көмектеседі. Дене шынықтыру пәні ретінде дене белсенділігінің даму деңгейін анықтауға, өзін-өзі тануға, өзін-өзі дамытуға көмектесіп, жеке тұлғаның қабілеттерін ашу жүзеге асырылады.

Жастардың көпшілігі жаттығулар мен дұрыс тамақтану бойынша ешқандай білімнің жоқтығынан спортпен айналыспайтынын мойындайды. Дене шынықтыру осы салада жан-жақты дамып, алған білімдерін практикада белсенді пайдалануға мүмкіндік береді.

Дене тәрбиесі теориясында денсаулықты нығайту мен сақтаудың әртүрлі жолдары мен әдістері бар. Солардың бірі – салауатты өмір салтын сақтау. Салауатты өмір салты физикалық белсенділікті, теңдестірілген тамақтануды, жақсы ұйқыны қамтиды. Осы қарапайым ингредиенттер арқылы студент жақсы физикалық дайындыққа қол жеткізе алады, бұл физикалық жетілдіруге әкелуі мүмкін.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Черепанова, В. Н. Роль РРв формировании здорового образа жизни населения / В. Н.
2. Блинова, И. В. Роль физической культуры в укреплении здоровья человека / И. В. Блинова, В. А. Бакаева, А. Е. Ильченко // StudNet. – 2020. – №7. – С. 88–91.
3. Поляков, А. Ю. Значение физической культуры и спорта в жизни человека / А. Ю.

ОӘЖ 79.304

БОКСШЫЛАРДЫҢ БӘСЕКЕЛЕСТІК БЕЛСЕНДІЛІГІН ТАЛДАУ

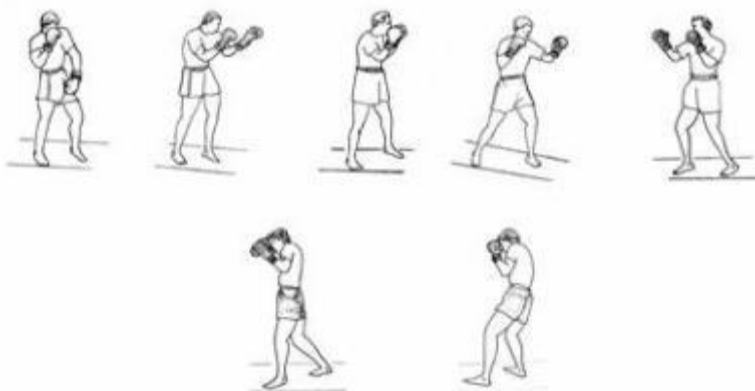
Әбдіманап А.А., Әбен Ғ.Е., Жұман Е.С., Азларов А.Р.
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Бокс – это олимпийский контактный вид спорта (единоборство), в котором разрешены удары только кулаками и только в специальных перчатках

Summary: Boxing is an Olympic contact sport (martial arts) in which punches are allowed only and only with special gloves

Боксшылардың бәсекелестік белсенділігін талдау шабуыл және қарсы соққылардың пайыздық арақатынасын белгілеуге мүмкіндік берді. Сондықтан боксшылардың көпшілігі шабуылдаушы соққылар береді (47%); содан кейін келе жатқан (28%) және жауап қайтару (25%) соққыларға артықшылық беріледі (Никифоров Ю.Б., 1984). Жоғарыда келтірілген фактілер боксшылардың шабуыл және қарсы соққыларды басым қолданумен жекпе-жектің белсенді-шабуыл түрін кеңінен қолдануын айғақтайды.

Барлық қорғаныстардың ішінде көбінесе қолдың көмегімен қорғаныс қолданылады (49%). Аяқтардың көмегімен сәл азырақ (33%) және денемен әлдеқайда аз (18%). Қол қорғанысы ең қарапайым және жылдам болғандықтан, ол жоғары қарқынды сақтауға және шабуыл мүмкіндігін сақтауға көмектеседі, сондықтан оларды кеңінен қолдану анық болады. Магистральдық қорғанысты орындау қиын, олар тек «торсальды көмек» деп аталады, шын мәнінде, бұл қорғанысқа қолдар мен аяқтар және денелер қатысады және бұлшықеттердің жоғары деңгейде координациясы қажет (сурет 1).

Сурет 1. Бокс жаттығулары

Жекпе-жек уақытының көп бөлігінде (60%-ға дейін) боксшылар алыс қашықтықта болғанды жөн көреді, олардың орта және жақын қашықтықта болуы бүкіл жекпе-жек уақытының сәйкесінше 28% және 15% құрайды. Орташа қашықтықта шабуылдың тиімділік коэффициенті 0,25-ке жетеді, жақын қашықтықта аздап төмендейді - 0,23, ал ұзақ қашықтықта минималды болады - 0,21.

Қазіргі боксшылардың дайындық әрекеттерінің тиімділігі айтарлықтай жоғары (0,51), бұл шабуылдың тиімділігінен (0,24) әлдеқайда жоғары. Бұл дайындық әрекетінен кейін соққылар дайындық әрекеттерін қолданбай-ақ нысанаға екі есе жиі жетеді дегенді білдіреді.

Ю.Б.Никифоровтың (1984) айтуы бойынша, жекпе-жек әдебін талдау барлық боксшылардың жартысына жуығы темповиктерге (50-52%), боксшылардың үштен бірі генералистерге, 16-18% - ойыншыларға және тек 6 - 9% - нокаутқа дейін [1,2].

Дегенмен, көптеген боксшыларды аталған түрлердің кез келгеніне жіктеу қиын. Боксшылардың шамамен үштен екісі қажет болған жағдайда жекпе-жек кезінде тактиканы қалай өзгерту керектігін біледі. Мысалы, олар шебер ойнау немесе нокаут тактикасы үшін жоғары қарқынның тактикасын, шайқастың шабуыл түрін - қарсы шабуыл үшін және т.б. өзгертеді. Бұл әсіресе генералдар мен ойыншыларға қатысты. Нокауттар мен қарқындар әлдеқайда сирек қайта құрылады.

Жоғарыда айтылғандардың барлығы боксшылардың тактикалық даярлық деңгейін арттыру ең жоғары спорттық нәтижелерге жетудің маңызды резерві болып табылады деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Бұл көптеген еңбектерінде көрсетілген [3,4]. Алайда, мәліметтері бойынша, еркін стильдегі жекпе-жек пен спаррингті ескере отырып, тактикалық дағдыларды жетілдіруге арналған жаттығуларға жұмсалған таза уақыттың жалпы жаттығу уақытының шамамен 14% ғана беріледі. Сонымен бірге, автор тактикалық шеберлік деңгейін көтерудің негізгі жолы – бәсекелестік әрекеттің ерекшеліктерін ескере отырып, оқытуға мақсатты көзқарас деп есептейді. Бұл тәсіл жарыстарда кездесетін сәйкес жағдайлар мен жағдайлар үлгіленетін жаттығулардың көмегімен тактикалық әрекеттерді бағытталған қалыптастыру мен жетілдіруден тұрады.

Көрсетілген ұстаным тактика бойынша теориялық сабақтарға толығымен қатысты, ол спортшылардың нақты тапсырмалар мен бәсекелестік шайқаста туындайтын жағдайларды ескере отырып, тактикалық әрекеттерді қолданудың мақсаттылығы мен ерекшеліктері туралы білімін арттыруға бағытталуы керек. Бәсекелестік жағдайларға арналған жаттығуларды модельдеу серіктеспен жаттығуларда оңай орындалады. Шартты шайқастар бұл мақсаттар үшін әсіресе ыңғайлы.

Боксшыларға қойылатын міндеттер нақты, түсінікті және белгілі бір тактикалық іс-әрекетті оны жарыстарда жүзеге асырудың нақты жағдайларын ескере отырып жетілдіруге бағытталған болуы керек. Бұл жерде екі серіктестің әрекетіндегі белгісіздік шарттарын сақтау ерекше маңызды.

Қазіргі бокстың даму ерекшеліктері мен тенденцияларын ескере отырып, боксшылардың тактикалық дайындығын жетілдіру жұмыстары екі бағытта жүруі керек. Олардың біріншісі ұрыс жүргізудің агрессивті және қатал тәсіліне қарсы тұру тактикасын, сондай-ақ қолданылатын әртүрлі әдістермен және олардың жиі өзгеруімен сипатталатын әмбебап тактиканы жетілдірумен байланысты.

Екінші бағыт – боксшылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, тізбеленген өз-өзімен күресу әдістерін жетілдіру.

Жекпе-жек өтетін қашықтыққа байланысты ұрыстың үш негізгі тактикалық түрін ажыратуға болады: ұзақ, орташа және жақын қашықтықтағы ұрыс.

Қолданылатын ұрыс құралдарына және жекпе-жек сипатына қарай екі негізгі форманы ажырату әдетке айналған: шабуыл және қарсы шабуыл.

Бұл ретте, жауап қайтару шабуылы қорғаныс әрекетінен кейін орындалатын шабуыл әрекеттерінің ерекше жағдайларының бірі болып табылады деп есептейміз, сондықтан болашақта қарсы шабуылдар кезінде біз қарсы соққыларды айтамыз [3].

Ұрыстың жеке (біздің ойымызша, негізгі) түрі аралас ұрыс болып табылады, ол әртүрлі қашықтықтағы және әртүрлі нысандардағы ұрыс қимылдарын біріктіру мен кезектесуді қамтиды: шабуылдау және қарсы шабуыл.

Заманауи жекпе-жек спортшылардан әртүрлі тәсілдермен күресу мүмкіндігін талап етеді, кейде раунд кезінде қазіргі жағдайға сәйкес әдісті өзгертеді. Сондықтан боксшылардың жекпе-жек өткізу тәсіліне қарай әртүрлі топтарға бөлінуі шартты сипатқа ие және әрқашан шындыққа сәйкес келе бермейді [4]. Бұл, өз кезегінде, әртүрлі жекпе-жек стиліндегі боксшылармен жекпе-жекті қалай құру керектігі туралы қалыптасқан идеяны қайта қарауға мәжбүр етеді.

Белгілі бір стильді ұстанатын қарсыластармен қалай жұдырықтасу керектігі туралы қалыптасқан пікірге сүйене отырып, ресейлік боксшылар жекпе-жек кезінде жағдайлар талап еткенде жиі өз тактикасын қалпына келтіре алмайды, бұл көбінесе жеңіліске әкеледі. Бұл көптеген жолдармен болады, өйткені бапкерлер мен боксшылардың тактикада ненің негізгі және ненің қосалқы екендігі туралы нақты түсініктері жоқ.

Белсенділік теориясына сүйене отырып, бокстағы барлық әрекеттерді мыналарға бөлуге болады: дайындық, негізгі шабуыл немесе қарсы шабуыл соққысының орындалуын қамтамасыз ету; негізгілері – соққы беру немесе (соғу) және соңғы әрекеттер – ұрыс алаңынан міндетті түрде шығу.

Жауынгерлік іс-қимылдардың барлық осы құрамдас бөліктері өзара тығыз байланысты және өзара тәуелді болуы керек. Жауынгерлік іс-қимылдардың осы құрамдас бөліктерінің біреуін жоғалту олардың тиімділігін айтарлықтай, кейде толығымен төмендетеді.

Тактикалық әрекеттердің тиімділігінің маңызды шарты олардың қорғаныс әрекеттерімен міндетті түрде үйлесуі болып табылады.

Дайындық әрекеттерін аяқтың, қолдың, дененің және осы элементтердің әртүрлі комбинацияларының көмегімен техникалық-тактикалық әрекеттерді орындауға болады. Көбінесе жауынгерлік практикада дайындық әрекеттерінің осы элементтерінің комбинациясы бар. Сонымен қатар, олардың арасында негізгі орынды аяқпен жұмыс істеу керек, өйткені боксшы әртүрлі қозғалыстардың көмегімен қашықтықты тандайды, шешуші соққы немесе соққылар сериясын беру үшін ыңғайлы бастапқы жағдайды жасайды.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Алимханов Е. Ұлттық ойындар мен спортты жүйелеу топтау //Абай атындағы ҚҰПУ. Хабаршы. - №3, (27).- 89-93бб.
2. Мухтаров С.М.. Дене тәрбиесі сабағында // Қазақстан мектебі., 2001. – № 6 . 67-68 б.б.
3. Дене тәрбиесі. М. Тұрыскелдина. Алматы: Атамұра,2003. 112 б.

4. Жуков М.Н. Подвижные игры: Учеб. для студ. пед. вузов. – 2-е издание., стереотип. – М.: Издательский центр «Академия», 2004ж.

ОӘЖ 37.015-8

ҚАЗІРГІ ТАҢДАҒЫ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ЖӘНЕ СПОРТ МҰҒАЛІМІНІҢ ҚҰЗІРЕТІ

Әмір Ж.Ө., Салкен Е.С., Спатаев Е.Б., Мысыр Р.М.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В этой статье рассказывается об учителе физкультуры и спорта
Summary: This article will tell you about the teacher of Physical culture and sports

Қазіргі заманғы мұғалім заманауи білім беру технологиялары саласындағы білімді жетік білуі және оларды өз қызметінде сәтті қолдануы керек. Дене шынықтыру және спорт мұғалімі заманауи технологияларды қолдана отырып, физикалық қасиеттерді жетілдіріп қана қоймай, оқушылардың шығармашылық әлеуетін дамыта алады.

Дене шынықтыру-бұл денсаулықты сақтауға және нығайтуға, саналы қозғалыс белсенділігі процесінде адамның психофизикалық қабілеттерін дамытуға бағытталған әлеуметтік қызмет саласы.

Дене шынықтыру және спорт мұғалімінің жұмысында оқушылардың шығармашылық қабілеттерін белсендіруді қамтамасыз ететін әртүрлі педагогикалық технологиялар қолданылады.

Педагогикалық технология (басқа грек. τέχνη-өнер, шеберлік, шеберлік; λόγος — сөз, ілім) — мәлімделген психологиялық-педагогикалық көзқарастар негізінде білім беру процесінде жүйелі түрде қолданылатын формалардың, әдістердің, әдістердің, оқыту әдістерінің және білім беру құралдарының арнайы жиынтығы, ол әрдайым болжамды білім беру нәтижесіне қол жеткізуге мүмкіндік береді [1].

Дене шынықтыру және спорт мұғалімінің заманауи технологияларына, әдістеріне, жұмыс формаларына мыналар жатады:

Білім беру жүйесінде қолданылатын Денсаулық сақтау технологиясы денсаулықты сақтаудың әртүрлі тәсілдерімен және, тиісінше, әртүрлі жұмыс әдістері мен формаларымен ерекшеленетін бірнеше топтарды анықтайды. Дене шынықтыру-сауықтыру технологиялары дене шынықтыру мұғалімдеріне жақын. Олар оқушылардың физикалық дамуына бағытталған. Оларға: қатаю, күш, төзімділік, жылдамдық, икемділік және дені сау, үйретілген адамды физикалық әлсізден ерекшелейтін басқа да қасиеттер жатады.

Әрекет сипаты бойынша келесі технологиялар бөлінеді:

- стимуляторлар дененің өз күштерін белсендіруге, оның ресурстарын жағымсыз күйден шығу үшін пайдалануға мүмкіндік береді. Мысал ретінде температураның қатаюы, физикалық белсенділік болуы мүмкін;

- профилактикалық қорғаныс санитарлық-гигиеналық нормалар мен талаптарды орындаудан тұрады. Шамадан тыс жұмысты болдырмайтын шекті

жүктемені шектеу. Жарақаттануды болдырмайтын спорт залдарында сақтандыру құралдары мен қорғау құралдарын пайдалану;

- компенсаторлық-бейтараптандырғыштар-бұл физикалық минуттар, физикалық үзілістер, олар белгілі бір дәрежеде сабақтың статикалық әсерінің жағымсыз әсерлерін бейтараптандырады;

- ақпараттық-оқыту технологиялары оқушылардың денсаулығына тиімді күтім жасау үшін қажетті сауаттылық деңгейін қамтамасыз етеді.

Жоғарыда аталған құралдарды қолдануға қойылатын негізгі талаптардың бірі-алдын-алу әдістерін қолдана отырып, сабақтар түрінде оларды жүйелі және жан-жақты қолдану; функционалды музыканы қолдана отырып; жоғары және төмен қозғалыс белсенділігі бар сабақтардың кезектесуімен сабақтарды аудио сүйемелдеу; оңалту шаралары түрінде; жаппай сауықтыру іс-шаралары, спорттық-сауықтыру мерекелері арқылы; табиғатқа шығу, экскурсиялар, салауатты өмір салтын насихаттау мақсатында отбасымен жұмыс жасау және дамыту процесінің Денсаулық сақтау технологиялары арқылы.

Жас ерекшеліктерін ескере отырып, ойын технологияларын қолдану өзектілігін жоғалтпайды. Әрбір жасы келмесе де, өз жинағы ойындар, дегенмен қандай болдырмау. Ойын технологиясы-бұл қарапайым сабақты қызықты және қызықты етуге мүмкіндік беретін оқытудың ерекше түрі. Дене шынықтыру сабақтарындағы ойын әрекеті білім беру процесінде маңызды орын алады. Ойын іс-әрекетінің құндылығы-бұл баланың психологиялық-педагогикалық табиғатын ескереді, оның қажеттіліктері мен мүдделеріне сәйкес келеді. Ойын әлеуметтік мінез-құлықтың типтік дағдыларын, құндылықтардың нақты жүйелерін, топтық және жеке іс-әрекеттерге бағдарлауды қалыптастырады, адами қауымдастықтардағы мінез-құлық стереотиптерін дамытады. Мектептегі сабақтардағы ойын әрекеті Оқушылардың оқу сабақтарына деген қызығушылығын арттыруға мүмкіндік береді. Бұл сізге ойында модельделген нақты іс-әрекеттің мысалдарына негізделген көбірек ақпаратты игеруге мүмкіндік береді, ойын барысында балаларға қиын жағдайларда жауапты шешім қабылдауға үйренуге көмектеседі. Сабақтың ойын формаларын қолдану студенттердің шығармашылық әлеуетін арттыруға және материалды тереңірек, мағыналы және тез игеруге әкеледі.

Қазіргі өмірдің қарқынын тездету жас ұрпақты тәрбиелеу үшін ойынды белсенді пайдалану міндетін қояды. Енді ойындар ақыл-ой, физикалық және эмоционалды жүктемелердің үйлесімді үйлесімін, жалпы ыңғайлы жағдайды қамтамасыз ету үшін қажет екені анық.

Балалардың ерекшеліктеріне байланысты кез-келген ойынды қолдануға болмайды, ойынның қиындық деңгейін және ойыншылардың өзара әрекеттесуіндегі күрделілігін ескеру қажет. Ойын қол жетімді және түсінікті болса қызықты болады. Мұны істеу үшін Сіз бір ойынның әртүрлі нұсқаларын қолдана аласыз, олар балалардың жасына және жеке ерекшеліктеріне байланысты оның ережелері мен дағдыларын сақтауды қамтамасыз етеді. Үшін ойын жағдай мәз пайдасына қажет продумывать, оны ұсақ-түйек. Ойын

ережелерін, қауіпсіздік ережелерін қатаң сақтаңыз, ойыншылар үшін де, ойынды бақылаушылар үшін де.

Мұғалім әр оқушыға өзінің белсенділігін, шығармашылығын көрсетуге, қозғалыс және танымдық белсенділікті арттыруға мүмкіндік беретін оқыту әдістерін тауып, қолдануы керек. Заманауи педагогикалық технологиялар, сондай – ақ Интернет-ресурстарды, жаңа ақпараттық технологияларды пайдалану мұғалімге максималды нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Мұғалімнің презентацияларды қолдануы теориялық материалды егжей-тегжейлі және нақты ұсынуға мүмкіндік береді, бұл білім беру процесін тиімді етеді. Жұмыстың бұл түрін үйреншікті қозғалыстарды орындау техникасын зерттеуде қолдануға болады, өйткені көрнекі суреттің көмегімен бұл қозғалысты орындау кезеңдеріне ғана емес, сонымен қатар қысқа фрагменттерге де бөліп, студенттердің қозғалыс техникасы туралы дұрыс идеясын жасауға болады.

Презентацияның көмегімен спорттық ойындардың ережелерін, ойыншылардың тактикалық әрекеттерін түсіндіруге, тарихи оқиғаларды, спортшылардың өмірбаянын түрлі-түсті көрсетуге болады. Ақпараттың визуалды сериясының болуы жадта бекітуге мүмкіндік береді.

Жалпы дамыту жаттығулары кешендерімен флеш-презентациялар мен бейнероликтер жасау дене шынықтыру және спорт педагогына көмекші бола алады.

Дене шынықтыру және спорт саласында деңгейлік саралау технологиясын қолдану арқылы оқушылардың денсаулығын нығайтуға және қозғалыс белсенділігін дамытуға болады. Негізгі нәтижелер-балалардың сырқаттанушылығының алдын алу, сондай-ақ дене шынықтыру мен спортқа деген қызығушылықты арттыру, әрбір адамның іске асырылу, табысқа жету мүмкіндігі. Технологияның бұл түрін келесі бағыттар бойынша қолдануға болады:

- дайындық деңгейін, дамуын, ойлау ерекшеліктерін және дене шынықтыру мен спортқа танымдық қызығушылығын ескере отырып тапсырма;
- қол жеткізілген нәтижені ғана емес, сонымен бірге оқушының дене дайындығының өзгеру динамикасын да ескеру;
- денсаулық жағдайын ескере отырып, оқушыларды медициналық топтарға бөлу;
- арнайы медициналық топтың білім алушылары үшін жеке тапсырмалар;
- денсаулық жағдайы бойынша сабақтан босатылған оқушылар үшін және т. б.

- Оқытуды саралау (оқытудағы сараланған тәсіл) – біртекті топтарда оқытуды қамтамасыз ететін әдістемелік, психологиялық-педагогикалық және ұйымдастырушылық-басқарушылық іс-шаралар кешенін қолдану арқылы білім алушылардың ерекшеліктерін ескеру мақсатында оқытудың әртүрлі жағдайларын жасау[2].

Біртекті топтардың қалыптасуының негізін құрайтын балалардың жеке психологиялық ерекшеліктеріне сәйкес саралау бөлінеді:

- жас құрамы бойынша;
- жынысы бойынша;
- мүдделер саласы бойынша;
- психикалық даму деңгейі бойынша;
- жеке психологиялық түрлері бойынша;
- денсаулық деңгейі бойынша.

Тұлғаға бағытталған оқытудың мазмұны-бұл моториканы саралап оқытудың педагогикалық технологияларының жиынтығы, физикалық қасиеттерді дамыту, білім мен әдістемелік дағдыларды қалыптастыру және физикалық жетілуге қол жеткізуді қамтамасыз ететін оқу процесін басқару технологиялары.

Қимыл әрекеттерін үйрету. Бұл біртұтас әдіспен жүзеге асырылады, одан кейін саралау (техникалық бөлшектерді бөлу және оларды күрделілігі бойынша "өсіру"), содан кейін жаттығуларды сапалы орындау мақсатында оқушылардың техникалық дайындық деңгейіне байланысты осы бөліктерді әртүрлі тәсілдермен біріктіру (біріктіру). Моториканы оқыту белгілі бір мотор міндеттерін шешу үшін операцияларды таңдау мүмкіндігін қарастырады. Бұл жағдайда әрбір студент өзіне қолайлы операциялар құрамында мотор әрекетін игере алады, бұл жеке, ең тиімді, қызмет стилін қалыптастыруға негіз болады.

Неғұрлым дайындалған балалар жаттығуларды бәсекелестік жағдайда немесе өзгертін күрделі жағдайларда (салмақ қолдану, қолдаудың жоғарылауы, әртүрлі қарсылықтар) орындайды, сонымен қатар олар үшін қайталану саны мен шеңбердің өту саны артады. Аз дайындалған студенттер стандартты жағдайда жұмыс істейді [3].

Физикалық қасиеттерді дамыту. Әр түрлі дайындық топтарындағы физикалық қасиеттердің сараланған дамуы бірдей және әртүрлі құралдар мен әдістерді қолдана отырып жүзеге асырылады, бірақ жүктеме мөлшері әр түрлі жоспарлануы керек, нәтижесінде оқушылардың дене шынықтыру деңгейі бастапқы деңгеймен салыстырғанда жақсаруы керек. Әр оқушының физикалық белсенділігін сабақтың басталуына дейін және аяқталғаннан кейін жүрек соғу жиілігі бойынша бақылау міндетті болып табылады. Әр түрлі сипаттағы физикалық белсенділік процесінде студенттердің функционалды жағдайын анықтау үшін импульстің өзгеру шамасын жүктемелердің сипаты мен мөлшерімен салыстыруды қолдануға болады, сонымен қатар демалу кезінде импульстің қалпына келу жылдамдығын байқауға болады.

Оқушылардың физикалық және техникалық дайындығы бойынша сараланған белгі қою. Оқушылардың физикалық дайындығын бағалау кезінде максималды нәтиже де, нәтиженің өсуі де ескеріледі. Сонымен қатар, жеке жетістіктер (яғни нәтижелердің өсуі) басымдыққа ие. Дене шынықтыру бойынша белгілерді қою кезінде теориялық білімді де, қозғалыс әрекетін орындау техникасын да, еңбекқорлықты да, дене шынықтыру-сауықтыру іс-әрекетін жүзеге асыру қабілетін де ескеру қажет.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Ахутина Т.В. денсаулық сақтауды оқыту технологиялары: жеке бағдарланған тәсіл // Денсаулық Мектебі. 2014.
2. Молоков Ю.г., Молокова а. в. білім беруді ақпараттандырудың өзекті мәселелері // білім беру технологиялары: Ғылыми еңбектер жинағы. - Новосибирск, 2015 ж.
3. Селевко г. К. Заманауи білім беру технологиялары: оқу құралы. - М.: халық білімі, 2015.

ОӘЖ 76.58.4

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ САБАҚТАРЫНДА ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУ ӘДІСТЕРІ

Әшіммырза А.М., Жақан М.С., Смадияр Н.Х., Нуржігіт Б.Н.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются методы и способы применения игровых технологий на уроках физической культуры в начальной школе

Summary: This article discusses the methods and methods of using gaming technologies in physical education lessons in elementary school

Бастауыш мектептегі ойын технологиялары - кіші оқушы тұлғасын тәрбиелеудің, оның әр түрлі моторлық қабілеттерін дамытып, шеберліктерін жетілдірудің өзара байланысты міндеттер кешенін шешудің таптырмас құралы. Осы жаста олар шығармашылықты, қиялын дамытуға, бастамашылықты, іс-әрекеттің тәуелсіздігін тәрбиелеуге, қоғамдық тәртіп ережелерін сақтау қабілетін дамытуға бағытталған. Бұл міндеттерге қол жеткізу көбінесе олардың мазмұнына емес, ойындардың өткізілуіне қойылатын әдістемелік талаптардың шебер ұйымдастырылуына және сақталуына байланысты [1].

Қозғалмалы -ойындар - бұл бала үйренетін және күнделікті өмірде өз бетінше белсенді қолданатын іс-әрекет түрі. Олардың балалардағы саналы тәртіпті тәрбиелеуде маңызы өте зор, бұл әр ұжымдық ойын үшін таптырмас шарт. «Ойындық педагогикалық технологиялар» ұғымына педагогикалық үдерісті әр түрлі сәйкес ойындар түрінде ұйымдастырудың әдістері мен тәсілдерінің едәуір кең тобы кіреді.

Қозғалмалы ойындарға енгізілген әр түрлі қимыл-қозғалыс үйлестіру қабілеттерін жақсартуға кешенді әсер етеді (реакцияға қабілеттілік, кеңістік пен уақыттағы бағдар, қозғалыс әрекеттерін қайта құру, жылдамдық пен жылдамдық-күш қабілеттері). Мұғалім ашық ауада ойнайтын жүйелі түрде ойнай отырып, оған табиғи және табиғи түрде тезірек жүгіруді, биіктіктен және алыстан секіруді, нысанаға дәл тигізуді, содан кейін доп лақтыруды, ептілікпен және командалық жарыстарда тиімді әрекет етуді үйренеді. Ойын еңбекпен және оқумен қатар, адам қызметінің негізгі түрлерінің бірі, біздің тіршілігіміздің таңғажайып құбылысы [1].

Дене шынықтыру саласындағы ойын әдісінің тұжырымдамасы ойынның сәйкес ерекшеліктерін, яғни оны әдіснамалық тұрғыдан ерекшелендіретін нәрсені көрсетеді (қатысушылардың іс-әрекетін ұйымдастыру, ойын басқару,

басқа да педагогикалық тұрғыдан маңызды ерекшеліктері) білім берудің басқа әдістерінен. Бұл жағдайда ойын әдісі кез-келген жалпы қабылданған ойындармен, мысалы, футбол, волейбол немесе қарапайым ашық ойындармен байланысты емес. Негізінде ол кез-келген физикалық түрге қолдануға болатын жаттығулар. Сонымен, дене шынықтыру сабағындағы ойындар тек ашық және спорттық ойындар бөлімінде ғана емес, сонымен қатар секцияларда: гимнастика және жеңіл атлетика жаттығуларында қолданыла алады. Гимнастика сабақтарында формациялар мен қайта құрылымдауды, жалпы дамыту жаттығуларын, дұрыс тұру дағдыларын, бастапқы және соңғы позициялардың дәлдігін, альпинизм дағдыларын бекіту үшін ашық ойындарды қолданады [2].

Сурет 1. Ойын технологиясының маңызы

Жеңіл атлетика сабағында ойын әдісін қолдану жеңіл атлетика жаттығуларын үйрету мен жетілдіруде тиімді құрал болып табылады. Жеңіл атлетикалық жаттығулар ойын түрінде өткізіліп, балаларға қуаныш пен рахат әкеледі, ал олардың жетістіктерін сауатты бағалау нәтижелерді одан әрі жақсартуға түрткі болады. Жеңіл атлетика сабақтары негізінен ашық аспан астында өткізіледі, соның арқасында айқын емдік әсерге қол жеткізіледі.

Сабақтың жоспарланған міндеттері шеңберінде оларды шешуге көмектесетін ашық ойындар жалпы дамытушы және арнайы жаттығулармен кешенді қолдану арқылы басқа құралдармен тығыз байланыста қолданылады. Нақты сабақ үшін пайдалы ашық ауада ойынды жоспарлау кезінде сабақтың

жалпы жүктемесі ескеріліп, оның басқа жаттығулар мен оқу міндеттері арасындағы орны анықталады [2].

Егер сабақта күшті дамыту міндеті шешілсе, онда оған қысқа мерзімді жылдамдық-қуат шиеленістеріне байланысты көмекші ойындар, онымен тікелей байланыста қарсыластың бұлшықет қарсылығын еңсерудің әр түрлі формалары - тарту, итеру, ұстау, итеру және т.б., қолда бар салмақпен әртүрлі моторлық операциялар - жүгіру, секіру, лақтыру, оларды кеңістікте жылжыту, командаластарға беру және т.б.

Жылдамдықты дамыту үшін визуалды, дыбыстық, тактильдік сигналдарға жедел жауап беруді, кенеттен тоқтаумен жаттығуларды, жылдам серпілістерді, лезде кідірістерді, қысқа уақыт аралығында қысқа қашықтыққа жүгіруді және саналы және мақсатты түрде жетуге бағытталған басқа қозғалыс әрекеттерін қажет ететін ойындар таңдалады. Шапшаңдықты дамыту үшін белгілі бір физикалық ептілік пен тактикалық тапқырлыққа, және сирек кездесетін жағымды сәттер мен жағдайларды уақытында және тиімді пайдалануға мүмкіндік беретін қимылдарды нақты үйлестіруді және олардың іс-әрекеттерін командаластарымен жылдам үйлестіруді қажет ететін ойындар қолданылады, олар ымырасыз психофизикалық бәсекелестік жағдайында болжанбай дамиды.

Төзімділікті дамыту үшін қолданбалы ойын ережелеріне байланысты күрделі моторлы операциялардың жиі қайталануымен немесе ұзаққа созылған моторлық белсенділікпен күш пен энергияны әдейі жоғары жұмсауға байланысты ойындарды қолданады [3].

Біздің балаларымыздың ерекшеліктеріне байланысты кез-келген ойынды қолдануға болмайды, ойынның өзара әрекеттесуінде ойынның қиындық деңгейі мен күрделілігін ескеру қажет. Ойын олар үшін қол жетімді және түсінікті болса, қызықты болады. Сондықтан қарапайымнан күрделіге қарай ұстанымды ұстану қажет. Ол үшін бір ойынның әртүрлі нұсқалары қолданылады, олар балалардың жас ерекшеліктері мен жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оның ережелері мен дағдыларын сақтауды қамтамасыз етеді. Қозғалмалы ойындар барысында ойынға қатысушылар қадағаланады, бұл оның соңында шағылыстыруды сауатты ұйымдастыруға және коммуникативті ОЖ-нің қалыптасу дәрежесін анықтауға көмектеседі, сонымен қатар осы ойындарды қолдану тиімділігін талдайды. Ойынды ұйымшылдықпен аяқтау маңызды: түгендеу, нәтижелерді жариялау, жағымды және жағымсыз жақтарын атап өту. Нәтижелерді шығаруға қатысушылардың өздері жиі қатысуы керек. Бұл балаларда өз әрекеттерін, жолдастарының іс-әрекеттерін бағалау, жеңістер мен жеңілістердің себептерін анықтау қабілеттерін тәрбиелеуге ықпал етеді.

Дене шынықтыру сабағында ойын технологияларын қолданғанда келесі алгоритмді ұстануға болады:

1. Ойын таңдау. Ол, ең алдымен, алдағы сабақтың мақсаттарына, оқушылардың жас және білім беру қабілеттеріне, олардың физикалық дайындығына негізделіп жүзеге асырылады.

2. Ойын алаңының жабдықтары. Жаттығу сабақтарын жоспарлау кезінде ойын және гигиеналық стандарттарға сәйкес келетін, оқушылар үшін қауіпсіз және ыңғайлы болатын орынды таңдаған жөн.

3. Балаларға ойын ұсыну. Ойын ұсынудағы басты міндет - оған қызығушылықты ояту, баланың тәрбиенің мақсаттары мен тілектері сәйкес келген кездегі сұрақты осындай тұжырымдауда. Ойынның ұсынысы оның ережелері мен тәсілдерін түсіндіруден тұрады. Мен ойынды дәл және қысқаша, басталмай тұрып түсіндіремін. Түсіндірме ойын атауын, оның мазмұнын және ойынның негізгі ережелерін, оның ішінде ойыншылардың рөлдерін, ойын керек-жарақтарын түсіндіруді қамтиды. Қосымша ережелерді ойын барысында түсіндіремін.

4. Командаларға, топтарға бөлу, ойындағы рөлдерді бөлу. Дене шынықтыру сабағында, ойындар өткізген кезде топтар балалардың дене дайындығы жағынан тең болатындай етіп, мен сыныпты топтарға бөлемін. Капитан немесе жүргізушілерді қажет ететін ойындар үшін мен оқушы үшін әсіресе қандай роль пайдалы болатынын ескеремін.

5. Ойын жағдайын дамыту. Ойындарды ұйымдастырған кезде келесі қағидаларды ұстаныңыз:

- ойын динамикасының даму принципі;
- ойын атмосферасын сақтау принципі;
- ойын және ойыннан тыс әрекеттердің өзара байланысының принципі;
- қарапайым ойындардан күрделі ойын формаларына өту принциптері [4].

Ойынды қорытындылау. Алдын ала көрсетілген ережелерге сәйкес оқушылармен бірге ойынды қорытындылаймыз, жеңімпаздарды анықтаймыз және денсаулығына байланысты осы ойынға қатыса алмайтын балаларды әділқазылар алқасы ретінде тартамыз.

Ойындар жүргізу кезінде мұғалім алдына келесі міндеттерді қоюы керек:

- Алдыңғы жастағы жетістіктерге сүйену;
- Белгілі бір жастағы әлеуетті жұмылдыруға ұмтылу;
- оқушылардың физикалық дайындығының келесі деңгейіне дайындаңыз;
- Оқу іс-әрекетінің мотивтерін жақын арада дамыту аймағына назар аударыңыз;

• Ең бастысы - баланың жеке басын құрметтеу, жұмысқа деген қызығушылықты өлтірмеу, оны дамытуға ұмтылу.

Дене шынықтыру сабақтарында ойын технологияларын кеңінен қолдану пәнге деген көзқарастың өзгеруіне әкелді.

Олар оқушылардың эмоцияларының байланысына байланысты дене шынықтыру сабағында қозғалыс белсенділігін белсендіретін дәлелденген құрал. Ойын әдісінің маңызды артықшылығы - оны оқу бағдарламасының барлық түрлеріне енгізу мүмкіндігі және оны дене тәрбиесінің ойыннан тыс түрлерінде бірдей сәттілікпен қолдану мүмкіндігі. Дене тәрбиесінің оқу процесінде ойын әдісін қолдану сабақтың қызықты өтуіне көмектеседі. Қозғалмалы ойындар үнемі қолданылып келген барлық жастағы оқушылар дене

шынықтыру сабақтарына үнемі және қуанышпен қатысады, сондай-ақ оларды бос уақытында өз бетінше таңдап, достарымен өткізуді біледі [4].

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Алимханов Е. Ұлттық ойындар мен спортты жүйелеу топтау //Абай атындағы ҚҰПУ. Хабаршы. - №3, (27).- 89-93бб.
2. Мухтаров С.М.. Дене тәрбиесі сабағында // Қазақстан мектебі., 2001. – № 6 . 67-68 б.б.
3. Дене тәрбиесі. М. Тұрыскелдина. Алматы: Атамұра,2003. 112 б.
4. Жуков М.Н. Подвижные игры: Учеб. для студ. пед. вузов. – 2-е издание., стереотип. – М.: Издательский центр «Академия», 2004ж.

ОӘЖ 72.345

ЕРКІН КҮРЕСШІНІҢ ДЕНЕ-КҮШ ҚАБІЛЕТІН АРТТЫРУҒА ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР

Жансейіт А.Ғ., Алихан Г., Керімбаш Н.К., Юлдашбеков А.Ш.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются требования к повышению физической силы вольного борца

Summary: This article discusses the requirements for increasing the physical strength of a freestyle wrestler

Еркін күрес жекпе-жектің бір түрі ретінде қолданыстағы халықаралық жарыс ережелерімен шектелген спорттық іс-әрекеттің үйлестіру жағынан күрделі болып табылады. Күрестегі спорттық шеберліктің әлемдік деңгейінің жылдам өсуі, оның серпінділігінің артуы спорттық жетістіктерге байланысты дайындықтың барлық аспектілерін жетілдіруге мұқият назар аударуды талап етеді [1].

Жүйке және эндокриндік жүйелердің өзгеруіне байланысты органдар мен жүйелердің функционалдық бұзылыстары кенеттен пайда болуы мүмкін. Атап айтқанда, эндокриндік жүйеге жүктеменің жоғарылауы қалқанша безінің аурулары мен қант диабетінің дамуына әсер етуі мүмкін.

Медицинада «жас жүрек» немесе «жасөспірімнің жүрегі» деген ұғымдар жиі кездеседі. Мұндай ұғымдар миокард мөлшерінің жоғары өсуімен, сондай-ақ жүрек шуларының болуымен сипатталады. Жиі сондай-ақ қан қысымының жоғарылауы, жүрек соғуы, импульстің жоғарылауы немесе төмендеуі, елтігу, маңдайдағы бас ауруы байқалады. Жүрек-қантамыр жүйесінің өзгерістері көбінесе спортпен үнемі айналыспайтын, қозғалыс белсенділігі шектелген немесе керісінше шамадан тыс жаттығулардың әсерінен жасөспірімдерде байқалады.

А.С. Солодков асқазан-ішек жолындағы өзгерістерді де атап өтеді. Әсіресе ішектің жұмысында және ол арқылы тағамның қозғалысы оңай бұзылады. Өт жолдарының жиі аурулары. Бел аймағының гипотермиясы

кезінде жасөспірім қыздарда зәр шығару жолдарының қабыну аурулары дамиды [2,3].

Жасөспірімдерде ұзақ уақыт тұрғанда бас айналуы мүмкін. Ұзақ қозғалыссыз отыру кезінде жүрек, іш және аяқ аймағында жағымсыз сезім пайда болады. Ұзақ уақыт тұруға мәжбүр болған кезде бала есінен танып, беті ағарып, қолдары суып, тіпті көкшіл реңкке ие болуы мүмкін. Жатқан күйдегі бұл құбылыстар тез өтеді.

Мұндай жасөспірімдерде терлеу, қызыл дермографизм, көңіл-күйдің тез өзгеруі байқалады. Мұндай бұзылулардың себебі көбінесе осы жасқа тән автономды жүйке және эндокриндік жүйелердің тұрақсыздығы, сондай-ақ физикалық шамадан тыс жүктеме болып табылады.

Психологияда 10 мен 15 жас аралығы жасөспірімдік кезеңге, балалық шақтың аяқталу, одан өсу, балалық шақтан есеюге өту кезеңіне сәйкес келеді. Мектептің ортаңғы сыныптарында оқу іс-әрекетінде қалыптасқан рефлексия қабілеті оқушыны өзіне қарай итермелейді. Өзін ересектермен және кіші балалармен салыстыру жасөспірімді ол енді бала емес, ересек адам деген қорытындыға әкеледі. Жасөспірім басқалардың оның тәуелсіздігі мен маңыздылығын мойындағанын қалайды, өзін ересек адам ретінде сезіне бастайды.

Бұл жастағы жеткіншектің негізгі психологиялық қажеттіліктері – құрбыларымен қарым-қатынасқа ұмтылу, дербестік пен тәуелсіздікке ұмтылу, ересектерден эмансипация, өз құқықтарын басқа адамдардың мойындауы (Шаповаленко И.В. Даму психологиясы (Психология развития и даму психологиясы). М.: Гардарики, 2005.349 б.) [4,5].

Жасөспірімдердің дене тәрбиесі құралдарының ішінде жеңіл атлетика құралдары (жүгіру, секіру және лақтыру түрлері) негізгі орындардың бірін алады. Бұл олардың қолжетімділігіне, динамизміне, эмоционалдылығына және табиғилығына байланысты. Дұрыс ұйымдастырылған жеңіл атлетика сабақтары дене тәрбиесінің басқа құралдарымен үйлесімде мыналарға ықпал етуі керек:

а) балалар мен жасөспірімдердің денсаулығын жақсарту;

б) үйлесімді дене дамуы;

в) дене, адамгершілік және ерік қасиеттерін дамыту;

с) ұйымдастырушылық, дене шынықтыру және санитарлық-гигиеналық дағдыларды тәрбиелеу.

Жеңіл атлетика жаттығулары дұрыс қолданылғанда зат алмасуды жақсартуға, жүйке, жүрек-тамыр және тыныс алу жүйелерін нығайтуға, сондай-ақ дұрыс дене қалпын дамытуға көмектеседі. Оның жасөспірім денесі ересек адамның денесінен бөлек екенін де ұмытпаған жөн.

Жасөспірімде физикалық жұмыс кезінде қан ағымы 40-60 есе немесе одан да көп артады, ал қаңқа бұлшықеттері олар арқылы нормадан әлдеқайда көп мөлшерде қан өтеді.

Физикалық жағынан жақсы дамыған жасөспірімдер спортта жетістікке жету ықтималдығы жоғары, мұндай балаларды белгілі бір спорт түріне бағыттау оңайырақ. Сондықтан балалар мен жасөспірімдер спорт

мектептерінде сабаққа жаңадан келген балалардың да спортпен шұғылданбайтын құрбыларына қарағанда физикалық дамуы жақсы. Іріктеудің маңыздылығы спорттың әртүрлі түрлеріне маманданған жасөспірімдердің даму деңгейінің теңсіз болып шығуынан да көрінеді.

Әр спортшының спорттық жолының 5-6 жылдан 20-25 жылға дейін және одан да көп болуына әр кезеңдегі бейімделу-қалыптасу кезеңдері бір-бірінен жоғары болып отырғанда ғана жететіні белгілі болды.

Спортшының үлкен жүктемелерді жеңуге бейімделу мүмкіндігін ең жоғары деңгейде ұстап тұру мерзімінің ұзақтығы, әр спорттың түріне және әр спортшының фенотипикалық ерекшелігіне және атқарылған жаттығу жұмысының адам ағзасына әсеріне байланысты [5].

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Мягченков Н.И. Классическая и вольная борьба. Справочник-М, ФиС, 1984 г.
2. Туманян Г.С. Спортивная борьба - 1985 г.
3. Купцов А.П. Спортивная борьба - 1978 г.
4. Байдосов Қ. Қазақша күрес - 1987 ж.
5. Кобланов Ж.Н. Спорты күрес әдістемесінің негіздері - 1992 ж.

ОӘЖ 796.837

БОКСТЫҢ СПОРТ САЛАСЫНДАҒЫ РӨЛІ

Жарылқапова А.Б., Базарбай С.Т., Муса Г.Б., Алибек Н.Ж.
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Бокс – это олимпийский контактный вид спорта (единоборство), в котором разрешены удары только кулаками и только в специальных перчатках

Summary: Boxing is an Olympic contact sport (martial arts) in which punches are allowed only and only with special gloves

Бокс – бұлшық еттерді жаттықтыру, ойлау мен күшті дамыту. Мұнда реакция жылдамдығы, ептілік, төзімділік, психологиялық тұрақтылық және реакция жылдамдығы маңызды. Бұл сонымен бірге адамдар өзін көрсете алатын рахат спорт, бірақ сонымен бірге бұл екі қарсыластың тартысты күресі.

Бокс сіздің барлық жағымды жақтарын сезінуге және тірі және белсенді болуға көмектеседі. Жеңіске деген құштарлық сізді мақсатыңызға кез келген жолмен жетуге үйретеді.

Бокс – күрделіліктің бірнеше деңгейінен тұратын тұтас ғылым. Жаңадан бастаушылар үшін қарапайым жаттығулар таңдалады, ал тәжірибелі шеберлер мүлдем басқа сыныптардағы жарыстарға дайындалады. Сондықтан сіздің қажеттіліктеріңіз бен физикалық жағдайыңызды ескеру маңызды. Егер ол ауырса, тоқтап, дем шығарыңыз. Жаттығу кезінде денеге демалу қажет. Кейінірек денсаулыққа қатысты проблемаларды болдырмау үшін жүрек соғу жиілігін жоғалтпайынша жаттығуға болмайды.

Кез келген сабақ дене шынықтырудан басталады. Оған жүгіру, арқанмен секіру немесе басқалары кіреді. Дене қызуы керек.

Одан кейін жаттықтырушы немесе серіктеспен бірге жаттығудың өзі келеді. Оның барысында бокс жабдықтарын пайдаланып, қолдың икемділігі мен төзімділігі, реакция жылдамдығын дамыту үшін әртүрлі жаттығулар жасауға болады [1].

Салқындату 100-ге дейін итермелеуді, денені көтерудің және бұрылыстардың бірдей санын қамтиды. Бұл қадам келесі күні бұлшықет ауырсынуын болдырмауға көмектеседі.

Боксты жаттықтыру кезінде міндетті түрде басқа спортшылармен араласып, олардан кеңес сұраңыз. Олар сізге бірнеше трюктерді үйретеді, дұрыс диета мен күнделікті режимді таңдауға көмектеседі.

Бокс техникасы шын мәнінде теория қолданатын әдістер мен әдістер. Мысалы, боксты жаттықтыру әдістемесі қолданылатын жаттығу әдістеріне байланысты төзімділік пен күш қасиеттерін дамытуға да бағытталуы мүмкін. Жаттығу әдістері әртүрлі болуы мүмкін - мысалы, жаттығу бағдарламасына кроссты қосуға болады немесе жаттығу алдында жаттықтырушылар тобына қарағанда жоғары деңгейдегі боксшылардың қатысуымен тақырыптық бейнелерді көруге болады. Бұл әртүрлі әдістер, бірақ екеуінің де мақсаты ең жан-жақты дайындалған спортшыны құру.

Теория кез келген бизнесте маңызды және оның практикадан бөлінбегені жөн. Тәжірибе – кітаптарда жазылған нәрселердің өмірде орындалуы. Керісінше, әдебиет пен оқыту көптеген жылдар бойы тәжірибе көрсеткен нәрселерге негізделеді. Демек, бұл екі ұғым да өзара байланысты. Бұл бокс жаттықтырушысы негізінен білуі керек негіз. Боксшыларға белгілі бір даму кезеңіне дейін бұл жай ғана қажет емес. Боксшының міндеті – жаттықтырушы үйрететін бокс сабақтарын мүлтіксіз орындау.

Жаттығуда көптеген қызықты нәрселер бар: бұл бүкіл әлем бойынша жаттықтырушылар мен боксшылардың көптеген жылдар бойы жинақтаған толыққанды ақпарат көзі. Бокс – ғылым сияқты. Мұнда әртүрлі мектептер бар - американдық, кубалық, кеңестік бокс. Оқу процесін қалай жүргізу керектігі туралы көптеген кітаптар мен альбомдар бар. Мұның бәрі бокс теориясының тұжырымдамасында біріктірілген.

Егер Ұлы Отан соғысынан бұрын Қазақстанда бокс тек Алматы мен Қарағанды қалаларында дамыған болса, елуінші жылдардың ішінде Қызылорда мен Ақтөбеде, Жамбыл мен Шымкентте, тағы да басқа қалаларда, тіпті алыстағы аудандарда қарыштап дами бастады.

Бұрынғы Кеңес Одағының спорт шебері Густаф Кирштейн 1946 жылдың өзінде Қарағандыда бес секция құрады. Балқаш қаласында он жеті жасар мендігедей Хайрутдинов бір топ жастың басын қосып, жаттығуларға кірісіп кетті [2].

1946 ж Алматыда ашылған жастардың спорт мектебінде негізгі секциялардың бірі-бокс секция еді. «Ринамо» ерікті спорт қоғамында жаттықтырушы Дәулеткерей Муллаевтың Шәкірттері бой көрсете бастады. Осы секциядан Қазақстанның алғашқы спорт шеберлері, бүкілодақтық, халықаралық жарылыстардың жеңімпаздары мен жүлдегерлері қанат қақты.

Оның шәкірттері Г.Рожковтың, И.вановтың, А.Кадетовтың, тағы басқалардың есімдері тек республикаға ғана емес, бүкіл тәуелсіз достастық елдерге әйгілі болды. Сол жылдарыбылғары қолғаптың жас шеберлерінің көптеп шығуына тқаудан, облысы, республика бірліктері ғана емес, Орта Азия республикалары мен Қазақстан спортшыларыда елеулі үлес қосқан.

Қазақстанның былғары қолғап шеберлерінің үлкен аренда көрінуі -1946 жыл. Осы жолы өздерін күштілер қатарында санап жүрген Белорусия, Армения, Эстония құрамы командаларын артқа тастау біздің республикамыздың боксшыларын сынау керектігін көрсетеді. Осындай жарысқа тұңғыш рет қатысып отырған жас команда бұл жоғарғы табыс еді. Жекелей біріншілікте Мақсұт Омаров қола жүлдегер атанып, Асқар Үсенов төртінші орынға шықты.

Натуралды деп адамдар өнімді айырбасқа рынокқа жеткізкізуге ұмытылмастан тек өздерінің жеке бас қажеттіліктерін өтеу үшін өндіретін шығармашылықты айтамыз. Ол универсалды қол еңбегіне негізделуі анағұрлым таза түрінде қоғамдық еңбек бөлінісінен хабары мдық халықтарда болды. Өндіргіш күштер мен өндірілетін өнімдер жиыны ғасырлары бойы өзгерместен жылдан-жылға бірдей көлемде өндіріледі.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Гандельсман А.Б., Смирнов К.М. Физиологические основы методики спортивной тренировки. - М.: Физкультура и спорт, 1970. - 232 с.

2. Масальгин Н.А., Лукиных М.Т., Барановский В.А. // Измерение факторов скоростно-силовой подготовленности спортсменов// Теория и практика физ. культуры. - 1976. - № 8. - С. II- 14.

ОӘЖ 76.098

ВОЛЕЙБОЛШЫЛАРДЫҢ ФИЗИКАЛЫҚ ШЫНЫҚТЫРУ

Зайнанов Ю., Нұрдаулет Т.О., Ержігіт Ж.А., Сапарбаев Б.О.
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Волейбол – это олимпийский вид спорта, целью в котором является направить мяч в сторону соперника таким образом, чтобы он приземлился на половине соперника или добиться ошибки со стороны игрока команды соперника. Во время одной атаки допускается только три касания мяча подряд.

Summary: Volleyball is an Olympic sport in which the goal is to direct the ball towards the opponent in such a way that it lands in the opponent's half or to cause an error on the part of an opposing player. During one attack, only three touches of the ball in a row are allowed.

Волейбол ойынын ойнау қатысушылардан физикалық түрдегі мүмкіндіктерін, ерікті күш-жігерлерін және алған дағдыларын пайдалануды қажет етеді. Моторикалардың дағдылары мен ойын техникаларының қалыптасулары физикалық қасиеттердің артуымен тығыз байланысты.

Волейбол ойынын ойнау әдістерін меңгеру ол өзіне тән қасиеттердің мақсатты түрде дамытуда сәтті болып табылады. Жалпы алғанда дене

шынықтыру волейболшылардың жан-жақты үйлесімді дамуына, барлық негізгі физикалық қасиеттердің деңгейін арттыруға, дене мен мүшелер жүйесін нығайтуға, функционалдылықты арттыруға және спортшының денсаулығын жақсартуға бағытталған. Арнайы дене шынықтыру әр волейболшыға қажет физикалық қасиеттерді дамытуға бағытталған [1,2].

Волейболшының физикалық шынықтыру тактикалық, техникалық және психологиялық дайындықпен тығыз байланысты. Бұл тактикалық дағдылар мен техникалық әдістерді тез игеруге және берік бекітуге ықпал етеді. Қазіргі волейбол волейболшының физикалық дамуына өте жоғары талаптар қояды. Әрбір волейболшы шабуылға да, қорғауға да қатысуға міндетті, бұл оның жылдамдықты шынықтыру на үлкен талаптар қояды, ал техникалық әдістерді бірнеше рет әр түрлі орындау және ойын ұзақтығы ерекше төзімділікті қажет етеді (Сурет 1).

Спортшылардың физикалық қасиеттерін тәрбиелеуге, олардың техникасы мен тактикасын үйретуге бағытталған жаттығулар мен бәсекелестік жүктемелерді жоспарлау міндетті түрде жыныстық жетілу кезеңдерін және белгілі бір физикалық сапаны дамытудың сезімтал (сезімтал) кезеңдерін ескеру қажет. Қажет сенситивные кезеңдерде басым дамытуға ықпал тиісті қасиеттерді қалыптастыру.

Сурет 1. Топтық ойын

"Артта қалған" табиғат туралы есте сақтау керек, оның дамуына назар аудару керек және әртүрлі физиологиялық механизмдерге (жалпы төзімділік пен жылдамдық, жалпы төзімділік пен күш) негізделген физикалық сипаттамалардың дамуында пропорционалдылық сезімін сақтау қажет. Жаттықтырушылар созылу жаттығуларын жылдамдықты күшейту

жаттығуларымен біріктіруді ұсынбайды, өйткені өткір соққылар бұлшықеттің қосымша созылуына әкеліп соғады, нәтижесінде жарақат пайда болады.

Әр сабақ үшін қаражат пен көлемді таңдау белгілі бір кезеңдегі оқытудың нақты міндетіне және сабақтар өткізілетін жағдайларға байланысты болады.

Бастапқы дайындық кезеңі білім деңгейіне және оқушының жасына байланысты 3-4 жылға созылуы мүмкін. Әр оқу жылы-бұл 15-тен 45 күнге дейін созылатын мезоциклдің кейбір түрлерін қамтитын макроцикл. Мезоциклдер өз кезегінде 3-тен 6 микроциклге дейін болады және орташа есеппен 6 күнге созылады. Бұл Даму екі аптаға созылатын ұзартылған мезоциклмен алғашқы жаттығудың мазмұнын ұсынады.

Оқушылардың әр тобында ерекше физикалық, техникалық және басқа да оқыту формалары болғандықтан, бұл Даму топтың сипаттамалары мен жетекшілік ететін оқытушының тәжірибесіне негізделген өзгерістер енгізуге негіз бола алады [3].

Бұлшықет күшін көрсетпестен ешқандай физикалық жаттығу мүмкін емес. Сонымен қатар, бұлшықет күші жылдамдық пен ептілік пен төзімділіктің төмен деңгейіне ықпал етеді. Жылдамдық пен күш белгілі бір комбинацияларда маңызды рөл атқарады. Бұл жағдайда бұлшықеттің жиырылу дәрежесін және қозғалыс жылдамдығын реттеу маңызды.

Доптың бірінші және екінші берілістерінде, пастарда, соққыларда қажет болатын қозғалыстардың кеңістіктік дәлдігіне ерекше назар аударылады. Бұлшықет күшінің дамуы волейболшының орталық жүйке жүйесінің жалпы жағдайына, биохимиялық процестерге, бұлшықеттің шаршау дәрежесіне және оның ми қыртысының белсенділігіне байланысты.

Күшті дамыту үшін волейболшының бұлшықеттерді үлкен күшпен созу және қысу қабілеті өте маңызды, бұл белгілі бір дәрежеде оның күш жаттығуларына байланысты.

Волейболшының күшін дамытуға бағытталған жаттығулар бұлшықет массасының өсуіне ықпал етеді және осы сапаны көрсету қабілетін арттырады.

Сіз бұлшықет массасын көбейту немесе жаттығу нәтижелерін жақсарту үшін арнайы жаттығуларды таңдай аласыз. Волейболда бұлшықет күшін дамыту үшін "сағыну" әдісі және максималды қуат әдісі қолданылады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. С. Қасымбекова — Әдістемелік құрал, Волейбол, Алматы, “Атамұра”
2. С. Қасымбекова, Д. Мырзамед. Дене тәрбиесі.
3. М. Т. Тұрыскелди – Қимыл- қозғалыс ойындары

ЖҮГІРУ - ДЕНСАУЛЫҚТЫҢ МАҢЫЗДЫ ҚҰРАМДАС БӨЛІГІ

Заманхан Е.К., Романов Е.М., Мұзапбар Н.А., Өтепберген Ә.Ғ.
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматривается понятие «оздоровительный бег», виды бега и их особенности, воздействие на организм, даются сжатые рекомендации занятий

Summary: This article deals with sweating "recreational running," the types of running and their features, the impact on the body, and gives concise recommendations of classes

Бүгінгі таңда қоғамда интеллектуалдық еңбек басым, бірақ ол дененің физикалық жағдайына кері әсер етеді және дененің жалпы өнімділігін төмендетеді, жүзу және жүгіру (жаяу) дене жаттығуларының ең үйлесімді түрлері болып табылады, олар көптеген адамдар үшін қолайлы және ең аз қарсы көрсеткіштер.

Дене шынықтыру кез келген жаста адамға қажет. Денсаулыққа арналған жүгіру уақыт стандарттары мен қашықтықтағы стандарттарға ие болмауымен ерекшеленеді. Жүгіру - үнемді, мобильді және өзекті спорт түрі. Жүгіру тәуліктің және жылдың кез келген уақытында мүмкін. Жүгіру білім беру ұйымдарына негізделген, өзіндік тақырыбы бар отбасылық жүгіріс болуы мүмкін, мысалы, ресейлік күнтізбелік мерекелердің құрметіне марафон.

Жүгірудің емдік әсері бар. Ең алдымен, ми қыртысы тиімді физикалық жаттығуларға жауап береді, содан кейін сигналдар жүрекке, бұлшықеттерге және өкпеге беріледі, қанның құрамы және оның барлық органдарға ағуы жақсарады.

Қыста жүгіру денсаулықтың маңызды құрамдас бөлігі «қан тамырларының жалпы кеңеюіне ықпал етеді, олардың бұлшықет қабырғаларының тонусын қалыпқа келтіреді, тамақтануды жақсартады және қан тамырларының қабырғаларында зат алмасуды арттырады» [1].

Сауықтыру жүгіру салауатты өмір салтының ажырамас бөлігі болып табылады, ол барлық жас топтарына сәйкес келеді, қыста метаболизм баяулайды және жүгіру спортпен айналысуға ең қолайлы. Жүгірумен бірге дене жаттығуларының жиынтығын жеке қалаулар мен денсаулық деңгейіне және ұмтылыстарына сәйкес таңдауға болатыны маңызды.

«Денсаулықты сақтау аспектісі бүгінгі таңда оқуда да, өмірде де өте маңызды», өйткені дене шынықтыру жаттығулары дұрыс бекітілген әдеттер, бұл диета, өмір салты және психо-эмоционалды стрессті жеңілдететін фактор, қыста жүгіру жалпы білім береді. күшейтетін әсері [2].

Бүгінгі күні сауықтырумен жүгірудің көптеген әдістері бар: жүгіру, жылдам жүру, орташа қарқынмен жүгіру. Сауықтыру жүгірісі үшін жүрек соғу жиілігі мен жеке сезімдер негізгі факторлар болып табылады.

Оңтайлы импульс минутына 110-нан 140 соққыға дейінгі диапазонда (дене салмағына, бойына және басқа сипаттамаларына байланысты) қарастырылады.

Жүгіру түріне байланысты спортшының немесе спорт әуесқойының белгілі бір қасиеттерін қалыптастыруға болады, мысалы, салмақты азайту, бұлшықет көлемін арттыру, дене төзімділігін арттыру, буындар мен байламдардың жұмысын жақсарту. «Дене белсенділігінің жетіспеушілігімен, әдетте, физиологиялық функциялардың әлсіреуі байқалады, ағзаның тонусы мен өмірлік белсенділігі төмендейді» [3].

Жүгіру кезінде жүрек-қантамыр жүйесін нығайтатын кардио жаттығуларын қолдануға болады, оттегі дененің және тыныс алу жүйесінің дамуына көмектеседі.

Жылыту ретінде сүйек тінін, омыртқаны және байламдарды күшейтетін тірек-қимыл аппаратына арналған жаттығуларды қолдануға болады. Қозғалыстарды үйлестіруге арналған жаттығулар төзімділік пен дәлдікті, зейіннің шоғырлануын талап етеді [4].

Жүгіру денсаулығының ағзаға әсерін зерттеу үшін антропометриялық зерттеу әдісі (грек тілінен аударғанда anthropos – адам, metro – өлшеу, өлшеу) қолданылады [5]. Бұл әдістің көмегімен тұлғаның конституциясының түрлері және жүгіру тиімділігінің көрсеткіші бөлінеді, сонымен қатар психикалық және эмоционалдық жайлылықты бақылау қажет.

Мәселе бойынша әдебиеттерді өз бетінше зерттеу де маңызды аспект ретінде қарастырылады. Психология, денсаулықты сақтау, спорт туралы кітаптарды оқи отырып, адам жүгіру және оның ағзаға әсері туралы сол немесе басқа сұрақтарға қажетті жауапты таңдауды үйренеді, бірқатар ғылымдар бойынша өз білімін кеңейтеді, зерттеу тәжірибесін жинақтайды және өзін-өзі көруге үйренеді. Әр түрлі қырынан қарасаңыз, алдымен жұмыс істеп тұрған жүйе арқылы денсаулығыңызға қамқорлық жасаңыз.

Жүгіру кезінде адам өз тәжірибесінде кездесетін бірқатар проблемаларды ескере отырып, келесі көрсеткіштерді бөлуге болады:

1) жүктеме көлемінің ұлғаюына байланысты күйзеліс туралы хабардар болу;

2) орындаушылық дағдыларды неғұрлым табысты меңгеруді қалыптастыру үшін бейімделу қажеттілігі;

3) жеке физикалық және ерікті дағдыларды дамыту.

Осы қарама-қайшылықтарды шешудің ең сәтті практикалық жолдарының бірі - денсаулықты сақтау, денсаулықты бағдарлау және денсаулықты құру элементтерін қамтитын сабақта әдебиетпен, жаттықтырушымен және өзін-өзі тәрбиелеумен кешенді жұмысты қолдану.

Дене жаттығулары саласында құзыреттілікті дамытудың тиімді жолы – денсаулықты сақтау.

Салауатты өмір салты мен салауатты жүгіру саласындағы кешенді, біртұтас, жүйелі білімдерді меңгеру денсаулыққа бағытталған дүниетанымын қалыптастыруға, жеке тұлғаның рухани, адамгершілік салаларын дамытуға қызмет етеді, адамды адам болмысының күнделікті мәселелері туралы ойлауға мәжбүр етеді, оны көрсетуге болады.

Денсаулық мәдениетін дамыту үшін салауаттылық әлеуетін олардың ұтымды тамақтанумен бірлігінде пайдалану, денсаулық мәдениетін дамыту және рухани сауықтыру, әсіресе дене шынықтыруға дейін дене шынықтыру кезінде қарапайым жаттығулардың бай мүмкіндіктерін ескеру қажет.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Вайнер, Э. Н. Лечебная физическая культура / Э.Н. Вайнер. - М.: Флинта, Наука, 2016. - 424 с.
2. Дубровский, В. И. Лечебная физкультура и врачебный контроль / В.И. Дубровский. - М.: Медицинское информационное агентство, 2016. - 600 с.
3. Епифанов, В.А. Лечебная физическая культура / В.А. Епифанов. - М.: Медицина, 2017. - 938 с.
4. Ермолаева, Светлана Влияние экологических и социальных факторов на здоровье/ Светлана Ермолаева. - М.: LAP Lambert Academic Publishing, 2015. - 124 с.
5. Лаптев, А.П. Закаливайтесь на здоровье / А.П. Лаптев. - М.: Медицина, 2016. - 160 с.

ОӘЖ 37.015

ШАХМАТ ЖӘНЕ ОНЫҢ АДАМ САНАСЫНА ӘСЕРІ

Иманберди Р.М., Нариманов Д.Д., Алтынбек И.С., Махамбетали И.Ж.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье мы рассмотрели шахматы и их влияние на человеческий разум

Summary: In this article, we looked at chess and its impact on the human mind.

Менің бүгінгі сіздерге толықтай түсіндіріп айтатын спорт түріміз - бұл шахмат. Шахмат жас ерекшелікке қарамайтын әлемге әйгілі спорт түрі.

Бұл спорт түрі ең әділ әрі жас ерекшелікке қарамайтын бір ден бір спорт

Енді бұл жайлы толық қанды білу үшін оның пайда болуы оның қайдан келіп Шыққанына үңілсек: Ежелден қалған аңыздар бойынша, шахматты ең алғаш болып біздің дәуірімізге дейін 1000 жыл бұрын үндістандық математик ойлап тауыпты. Ал кейбір деректер бойынша, шахмат біздің дәуірімізге дейін II-III ғасырда Мысыр, Ирак және Үндістанда пайда болған. Алайда, бұл ойыны туралы дәлелді нақты ақпарат болмағандықтан, көптеген тарихшылар шахматтың тарихын біздің дәуірімізден кейінгі 570 жылдан басталады деген тоқтамға келіп жүр. Шахмат туралы парсы дастандарында осы дәуірдің 600 жылдарында Үндістанда пайда болған деп жазылған. Ғасырлар бойы елге аса танымал болған шахматтан ресми әлем чемпионаты 1886 жылы өтті. Дәл осылай біздің қазіргі ойнап жүрген шахмат ойынымыз үнді математикігі арқалы ойлап тапылғанТарихшылардың дін көпшілігі шахматтың ережесі Үндістанда шыққан дегенмен келіскенімен, кейбірі оның тарихын Қытай мен Месопотамиямен байланыстырып жүр. Арабтардың Парсыны жаулап алуы ислам әлемінің осы ойынды жете игеруіне жол ашты. Алайда, арабтар аталмыш ойынды «шатрандж» деп атады.Сол кісіге біз үлкен рахметімізді айтуымыз қажет [1].

Себебі: дәл осындай спорт түрін ойлап табу кез келген адамның қолынан келе бермейді

Оған үлкен білім, терең ойлау қабілеті қажет.

Себебі бұл спорт түрінде түрлі айдалармен тактикалар қолданылады. Ең бастысы қарсыласқан деген құрметпен сыйластық орын алатын бұл спорт түрінде

Шахмат екі ойыншы арасында шахмат тақтасында ойналады. Ойын тақтасы 64 шаршыдан тұрады. Ойының басында әрбір ойыншының иелігінде ақ немесе қара түсті он алты тас (шахмат фигурасы) болады: бір патша, бір уәзір, екі піл, екі ат, екі тура және сегіз пешка. Ойынның мақсаты қарсыластың тастарын

шабуылдай отырып, патшаға мат қою. Қажет Дәл мат қоюмен ойын өз мәресіне жетеді.

Енді сіздерге түсінікті болу үшін өзімнің айтқан сөздеріме дәлел ретінде бір неше шахмат фигураларының жүріс жолдарын жазып өтейін ат ол Г әріпін әдісін қайталап шахмат тақтасында Г әріпін ұқсатып жүреді.

Уәзір: Патшадан кейінгі ең мықты фигура шахмат тасы кез келген бағытта өзінің қалаған қашықтығына жүре алады. Сіздерге түсінікті болды деп ойлаймын.

Енді бұл спорт түрінің қашаннан бері әлемдік спорт түрі болғанын білсек Ғасырлар бойы елге аса танымал болған шахматтан ресми әлем чемпионаты 1886 жылы өтті. Одан бері 14 шахматшы ғана жоғары дәрежелі атақты иеленді.

Даңқты чемпиондар деген бірінші болып ауызға Стейниц мен Ласкер, Капабланк, Алехин, әлем чемпионы Ботвинник ілінді. Ғасырлар көшіне ілесіп, өркениетті басып озып келе жатқан шахматтың тарихы әркімді-ақ қызықтырады даусыз. Археологиялық жәдігерлерге қарап біздің эрамызға дейінгі III-IV ғасырда Ассирия, Месопотамия және Мысырда халықтардың тақтайға тас қойып ойнағаны білеміз.

Бұл Шахмат ойыншыларын үлкен жетістіктерге жеткен кез келген Шахмат ойыншылары біледі. Мен үшін Капабланк ерекше орын алады. Оның өзіне тән ойын стилин қалыптасқан

Өзінің ойнау қабілетінмен мені таң қалдырған ойыншы. Карпов Каспаровтың кітаптары да екерше орын алады

Бұл әлем ойыншылары енді сіздерге өзіміздің жерлестеріміз мақтаныштарымыз отандастарымыз жайлы айтсам. Жансая Әбдімәлік — қазақ шахматшы қызы, он төрт жасында әйел гроссмейстер атанған. Жансая бес жасында шахмат ойынының ережелерін үйренді, ал жеті жасынан шахмат мектебінде жаттықтырушы Николай Перегудовтың жетекшілігімен оқыды. 2007 жылы қаңтарда өз жасындағы қыздар арасында Қазақстан чемпионы атанса, 2008 жылы да 8 жасқа дейінгі әлем чемпионатында 10/11 нәтижемен жеңімпаз атанды. Ол 2011 жылы 12 жасқа дейінгілер арасында 8/9 ұпай жинап,

әйелдер арасында халықаралық шебер атағын алды, қыздар арасында әлем чемпионы атанды.

Бұл сіздерге біздің елімізден шыққан бір ғана ойыншы жайында. Елімізден көптеген чемпиондар шыққан. Олардың барлығы біз үшін мақтаныштарымыз.

Мен атап өткендей шахмат жас ерекшелікке қарамайтын ең керемет спорт түрі оның адам денсаулығына тигізер пайдасы жоғары. Бірінші кезекте шахматол күрес"

Шахмат адамды жылдам ойлануға, шешім қабылдауға және қадам жасауға итермелейді. Ойнау логикасы зейінділікті дамытуға, әр алуан варианттарды жылдам әрі дәл есептей білуге, жеңіске жетуге итермелейді деген ерік-жігерді қалыптастыруға басқа да моральдық қасиеттерді тәрбиелеуге көмектеседі.

Шахмат ойыны- бұл адамның мінез-құлқын өзі басқарумен қоғамдық тәжірибені қалыптастыруға арналған жағдайлар негізіндегі іс-әрекеттің бір түрі болып табылады.

Сондықтан, адам баласының дүниетанымы кеңейеді, сөздік қоры, ойлау қабілеті дамиды, білім сауаттылығы математика, химия, физика секілді пәндерге көп септігін тигізеді. Әлемдегі кең таралаған ойындарының бірі болып табылады.

Менің ойымша кез келген адам Шахмат ойнап үйренгені дұрыс оның денсаулыққа пайдасы болмаса зияны жоқ. Мен сіздерге өзім бұл спорт түрін неге таңдап дәл осы спорт түріне мақала жазғанымды айтып өтейін Мен 6 жасымнан бұл спорт түріне қызығушылығым оянып осы спорт түрін жақсы үйреніп алдым.

Біздің Отбасымыз бұл спорт түрін Отбасылық спорт түрі етіп алған отбасымда барлығын белгілі бір жеткен жетістіктері бар. Біздің отбасылық спорт түрі болғасын мен осы Шахмат жайлы жаздым.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Шахмат // И.Майзилис 2006ж, А.Константин 1992ж, М.Садовяну 2009ж, М.М. Ботвинник 1923ж.

ОӘЖ 257.124

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНДА ҚОЗҒАЛМАЛЫ ОЙЫНДАРДЫ ӨТКІЗУ ӘДІСТЕМЕСІ

Ирисбек Н.Ф., Сапаралиев И.Ж., Халмуратов А.Д.
«Мирас» университеті, Шымкент қ, Қазақстан

Резюме: Подвижные игры следует выбирать таким образом, чтобы воспитывать у учеников высокие морально волевые качества и, укреплять здоровье, оказывая содействие правильному физическому развитию и формированию жизненно важных двигательных привычек и умений.

Summary: Outdoor games should be chosen in such a way as to educate students in high moral and volitional qualities and improve health by promoting proper physical development and the formation of vital motor habits and skills.

Қозғалмалы ойындарды дұрыс дене дамуы мен өмірлік маңызды қимыл-қозғалыс дағдылары мен дағдыларын қалыптастыруға ықпал ету арқылы оқушыларды жоғары адамгершілік және ерікті қасиеттерге тәрбиелейтіндей және денсаулықты жақсартатындай етіп таңдау керек. Ойын барысында адамның қадір-қасиетін қорлауға, дөрекілікке жол беруге болмайды. Сонымен, балаларды саналы тәртіпке тәрбиелеуде әр ұжымдық ойынның таптырмас шарты болып табылатын қозғалмалы ойындардың алатын орны зор.

Ойынның ұйымдасқан түрде жүргізілуі көбінесе балалардың саналы тәртіптің көріністерінен туындайтын ережелерін қалай меңгергеніне байланысты. Ойын процесінде балаларда әлеуметтік мінез-құлық нормалары, сондай-ақ белгілі бір мәдени әдеттер туралы түсінік қалыптасады. Дегенмен, мұғалім ойын барысында шешілетін педагогикалық міндеттерді (тәрбиелік, сауықтыру және тәрбиелік) жақсы білгенде, оқушылардың анатомиялық, физикалық және психологиялық ерекшеліктерімен, ойынды өткізу әдістемесі бар, ойынды меңгерген кезде ғана ойын тиімді. тиісті санитарлық жағдайларды жасау және сақтау туралы қамқорлық.

Ойын әрекетінің табысты болуының маңызды шарты ойынның мазмұны мен ережелерін түсіну болып табылады. Олардың түсіндірмесін жеке әдістер мен әрекеттерді көрсету арқылы толықтыруға болады. Балаларды оқытуды қарапайым, командалық емес ойындардан бастаған жөн, содан кейін оларды күрделі ойындармен - командалық ойындармен аяқтаған жөн. Күрделі ойындарды уақытында, оқушылардың бұрын оқығандарына қызығушылығын жоғалтқанша көшіру керек. Бұл әдеттер мен дағдыларды бекітуге көмектеседі.

Ойын алдында қойылған белгілі бір тапсырмаларды шешу. Белгілі бір ойынды таңдамас бұрын, қатысушылардың құрамын, олардың жас ерекшеліктерін, дамуы мен дене дайындығын ескере отырып, оны шешуге көмектесетін нақты педагогикалық міндет қою керек [1].

Ойынды таңдау кезінде сабақты өткізу формасын (сабақ, үзіліс, демалыс, жаттығу) ескеру қажет, сонымен қатар өте маңызды болып табылатын, жеңіл ойыннан біртіндеп өту педагогикасындағы белгілі ережені ұстану керек.

Ол үшін белгілі бір ойынның күрделілік дәрежесін анықтау үшін оның құрамына кіретін элементтердің саны (жүгіру, секіру, лақтыру және т.б.) есепке алынады. Аз элементтерден тұратын және командаларға бөлінбейтін ойындар оңайырақ болып саналады. Ойынды таңдау да өтетін орынға байланысты. Шағын, тар залда немесе дәлізде сіз бағандар мен сызықтарға тізілген ойындарды, сондай-ақ ойыншылар кезекпен қатысатын ойындарды ойнай аласыз.

Осылайша, ойынның тиімділігі келесі ұйымдастырушылық факторларды шешудің сәйкестігіне байланысты:

- ойынды анық және қызықты түсіндіре білу;
- іс-шара кезінде ойыншыларды орналастыру;

- жетекшілерді анықтау;
- командаларға бөлу;
- көмекшілер мен судьяларды анықтау;
- ойын процесін басқару;
- ойындағы жүктемені мөлшерлеу;
- ойынның соңы;

Түсіндіру алдында оқушыларды ойынды бастайтын бастапқы орынға қою керек. Түсіндіре отырып, мұғалім ойынның атын, оның мақсаты мен барысын айтады, әр ойыншының рөлі, оның орны туралы әңгімелейді. Ойынды түсіндіріп, жүргізгенде мұғалім оны барлық ойыншылар көретін және еститін жерде тұруы керек. Ойынды жақсырақ игеру үшін оқушыны жеке күрделі қозғалыстарды көрсетуге болады. Ойыншылар ойын ережелеріне ерекше назар аударуы керек.

Ал егер бұл ойын бірінші рет ойналса, мұғалім оның ережелерін барлық ойыншылардың түсінгенін тексереді [2]. Көшбасшыны анықтаудың бірнеше жолы бар және олар сабақтың шартына, ойынның сипатына және ойыншылардың санына байланысты қолданылады. Мұғалім өз таңдауын қысқаша негіздей отырып, ойыншылардың бірін өз қалауы бойынша көшбасшы етіп тағайындай алады. Көшбасшыны ойыншылардың өздері де таңдай алады. Дегенмен, бұл үшін олар бір-бірін жақсы білуі керек, әйтпесе олардың таңдауы әрқашан сәтті бола бермейді.

Алдыңғы ойындардың нәтижелері бойынша көшбасшыны тағайындауға болады. Бұл таңдау студенттерді жақсы нәтижелерге жетуге ынталандырады. Лоттар көбінесе балл түрінде қолданылады. Көшбасшының рөлдері әртүрлі болуы мүмкін және ұйымдастырушылық әдеттер мен белсенділікті қалыптастыруға ықпал етеді. Командалық ойындарда және эстафеталық жарыстарда екі немесе одан да көп командалар бір-бірімен жарысады, ал ойыншыларды командаларға бөлуді мұғалім келесі әдістердің бірімен жүзеге асыруы мүмкін:

- есептеулер көмегімен;
- фигуралы марш;
- бастың бағыты бойынша;
- ойыншыларын кезекпен алатын капитандардың таңдауы бойынша;

Командаларға бөлудің барлық әдістері ойынның сипаты мен шарттарына, сондай-ақ ойыншылардың құрамына сәйкес енгізілуі керек. Ойыншылар саны көп болатын күрделі ойындарға төрешілерді – көмекшілерді тарту қажет, олар ұпайларды немесе уақытты санайды, ойын өтетін орынның тәртібі мен жағдайын бақылайды.

Көмекшілер мен төрешілер дене шынықтыру жаттығуларына қарсы көрсетілімдері бар орташа және жоғары қарқынды дене жаттығуларын орындаудан студенттерден тағайындалады. Егер мұндай оқушылар болмаса, ойыншылар арасынан көмекшілер мен төрешілер тағайындалады. Ойынды басқару мұғалім жұмысындағы ең қиын және сонымен бірге шешуші сәт екені сөзсіз, өйткені тек осы ғана жоспарланған педагогикалық нәтижеге жетуді

қамтамасыз ете алады. Ойын нұсқаулығы бірнеше міндетті элементтерді қамтиды:

- оқушылардың, ойыншылардың әрекеттерін бақылау;
- қателерді жою;
- дұрыс және ұжымдық әдістерді көрсету;
- ойыншыларға дөрекі қатынас;
- жүктеуді реттеу;
- ойын бойына физикалық белсенділіктің қажетті деңгейін ынталандыру;

Ойын әрекетін бағыттап отырып, мұғалім ойыншылардың белсенділігіне, дербестігіне, шығармашылық бастамасына қол жеткізе отырып, ойын мәселесін шешудің жолын таңдауға көмектеседі. Кейбір жағдайларда ол осы немесе басқа жағдайда қалай жақсы әрекет ету керектігін көрсете отырып, ойынға өзі қатыса алады. Қателерді дер кезінде түзету маңызды. Мұны істеу үшін ең жақсы уақыт - бұл арнайы үзіліс (ойыншылар қазір өз орындарында қалады). Дұрыс әрекеттерді көрсете отырып, қатені қысқаша түсіндіру керек. Бұл әдістемелер жеткіліксіз болса, арнайы жаттығулар қолданылады, сол немесе басқа жағдай бөлек талданып, арнайы әрекеттер түсіндіріледі.

Қозғалмалы ойындарды басқарудың шешуші сәті физикалық белсенділікті мөлшерлеу болып табылады, оның анықтамасы ойын әрекеттеріне қатысы жоқ дене жаттығуларына қарағанда қиынырақ. Ойын әрекеті балаларды эмоционалдылығымен баурап алады және олар шаршамайды. Оқушылардың шамадан тыс жұмыс істеуіне жол бермеу үшін ойынды дер кезінде тоқтату немесе оның қарқындылығын және жүктеме сипатын өзгерту қажет.

Ойындағы физикалық жүктемені реттей отырып, мұғалім әртүрлі әдістерді қолдана алады: ойынға бөлінген уақытты азайту немесе көбейту; ойынның қайталану санын, алаңның көлемін және ойыншылар жүгіретін қозғалмалылықтың ұзындығын өзгерту; заттардың салмағы мен санын реттеу, ойын ережелерін және кедергілерді қиындату, демалу үшін қысқа үзілістерді енгізу немесе қателерді нақтылау немесе талдау [3,4].

Ойынның аяқталуы уақтылы болуы мүмкін (егер ойыншылар физикалық және эмоционалды жүктемені жеткілікті алған болса). Ойынның мерзімінен бұрын немесе кенет аяқталуы студенттердің наразылығын тудырады. Бұған жол бермеу үшін мұғалім ойынға бөлінген уақытты орындауы керек. Ойын аяқталғаннан кейін нәтижелерді шығару керек. Нәтижелерді хабарлау кезінде командалар мен жеке ойыншылар жіберілген қателіктерді және олардың мінез-құлқындағы жағымсыз және жағымды жақтарын көрсету керек. Ең жақсы жүргізушілерді, капитандарды, төрешілерді атап өткен жөн.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Теория и методика физического воспитания, учебник для институтов физической культуры / под общей редакцией Матвеева П.П. и Новикова А.Д. М. Фис, 2013.
2. Фарфель В.С. Физиология спорта. - М.: Физкультура и спорт, 2013. - 383
3. Фомин Н.А., Вавилов Ю.Н. Физиологические основы двигательной активности. - М.: Физкультура и спорт, 2014. - 224 с.

4. Холодов Ж.К. Кузнецов В.С. Теория и методика физического воспитания и спорта. - М.: Академия, 2016. - 480 с.

ОӘЖ 74.852

ДЕНЕ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҚҰРАЛДАРЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҰҒЫМ РЕТІНДЕ

Кенесбай Ж.М., Әуезхан М.М., Шаполатова Д.Ш., Қонырбаев М.Е.
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В современном мире спорт – это жизнь! На раннем этапе развития, каждый из нас должен осознавать, что здоровый образ жизни — это залог успеха, долголетие, это мир без болезни!

Summary: In the modern world, sport is life! At an early stage of development, each of us should realize that a healthy lifestyle is the key to success, longevity, this is a world without disease!

Адамның дене мәдениетін қалыптастыру дене шынықтыру жаттығулары, табиғаттың табиғи күштері және гигиеналық факторлар сияқты әртүрлі құралдарды қолдануды көздейтін дене тәрбиесі міндеттерін шешумен тікелей байланысты. Дене шынықтыру құралдарының толық кешенін және олардың сипаттамаларын білу мұғалімге қойылған міндеттерге сәйкес құралдардың барлық түрлерін кешенді түрде пайдалануға, тиімділерін таңдауға мүмкіндік береді. Дене тәрбиесінің құралдары – бұл оқушыларға арнайы әсер ету, олардың көмегімен дене тәрбиесінің міндеттері шешіледі. Бірақ бір уақытта ескеру керек, кез келген қолданылған агент тұтастай алғанда денеге әсер етеді, бірақ соған қарамастан әрқайсысы белгілі бір жүйеге, белгілі бір органға белгілі бір әсер етеді [1,2].

Осыған байланысты дене тәрбиесінің теориясы мен тәжірибесінде дене жаттығулары негізгі құрал ретінде қарастырылады, өйткені олар дене тәрбиесінің барлық дерлік міндеттерін шешуге мүмкіндік береді. Ал табиғаттың табиғи күштері мен гигиеналық факторлар ондай мүмкіндіктерге ие емес. Сондықтан олар ілеспе, қосымша қаражат ретінде қарастырылады.

«Дене жаттығулары» ұғымы адамның қозғалыстары мен қозғалыс әрекеттері идеясымен байланысты.

Қозғалыс дененің қозғалтқыш қызметі ретінде дененің немесе оның бөліктерінің орналасуының өзгеруі болып табылады. Дене тәрбиесі үшін туа біткен емес, ерікті қозғалыстар маңызды.

Әрбір ерікті қозғалыс үш белгімен сипатталады:

- бұл әрқашан сананың қызметі;
- оны адам иемденеді, ал тұқым қуаламайды;
- қимылдарды үйрету оқушының өз еркіне бағыну дәрежесін арттырады.

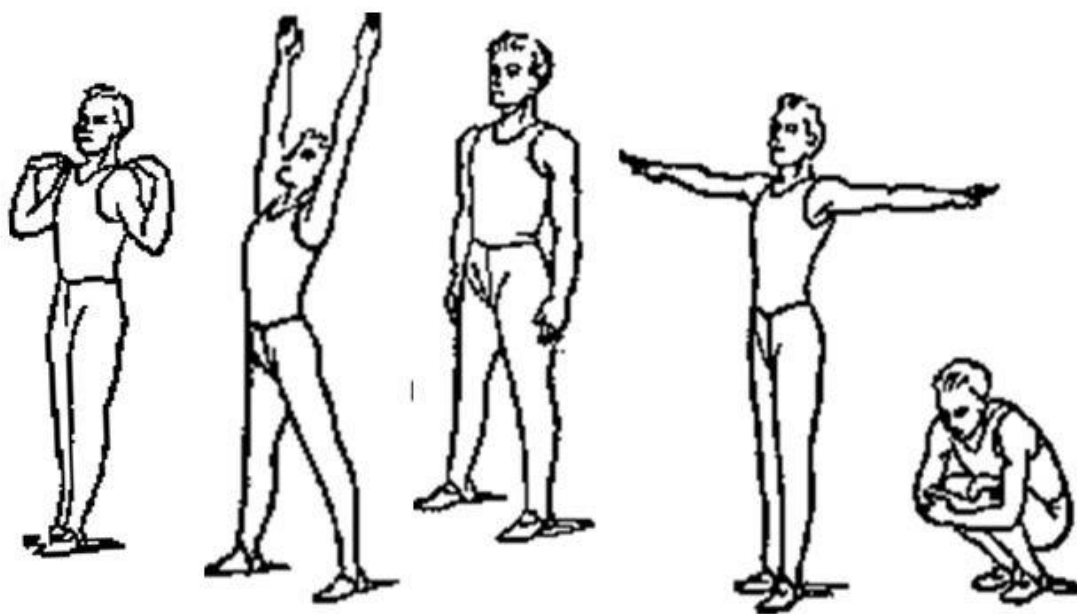
Жеке қозғалыс - бұл қозғалтқыш әрекетінің ажырамас элементі. Бірнеше өзара байланысты қозғалыстар арқылы қозғалыс әрекеті жүзеге асырылады. Мысалы, аяқтың, қолдың, дененің қозғалыстарының белгілі бір жүйесі адамға секіру түріндегі қозғалыс әрекетін орындауға мүмкіндік береді. Осылайша,

қозғалыс әрекеті - бұл белгілі бір қозғалыс міндетін шешуге бағытталған қозғалыстар жиынтығы.

Дене жаттығуларының теориясы қозғалыс пен қозғалыс әрекетінің берілген сипаттамалары негізінде құрылады [3].

Дене шынықтыру жаттығуларының себептері дене тәрбиесінің негізгі құралы ретінде

Дене тәрбиесінің тиімділігі барлық құралдар жүйесін кешенді пайдалану арқылы ғана қол жеткізіледі, дегенмен құралдардың әрбір тобының маңызы бірдей емес: дене тәрбиесі мәселелерін шешуде ең көп үлес дене жаттығуларының үлесіне келеді, бірқатар себептерге байланысты (сурет 1).

Сурет 1. Дене жаттығулары

1. Дене жаттығулары қимыл-қозғалыс әрекеттері мен қозғалыстарының жүйесі ретінде түптеп келгенде адамның ойын, эмоциясын, қажеттіліктерін, оның қоршаған шындыққа қатынасын білдіреді. Бұл ұстаным И.М.Сеченовтың (1863) сөздерінде айқын көрінеді:

«Ми қызметінің сыртқы көріністерінің шексіз алуан түрлілігі, сайып келгенде, бір құбылысқа - бұлшықет қозғалысына дейін төмендейді».

2. Дене шынықтыру жаттығулары – дене тәрбиесі саласындағы қоғамдық-тарихи тәжірибені, оның ғылыми және практикалық жетістіктерін беру тәсілдерінің бірі.

3. Дене жаттығулары дененің функционалдық жағдайына ғана емес, сонымен қатар оларды орындайтын адамға да әсер етеді, яғни. дене жаттығулары адамның іс-әрекетіндегі физикалық және ақыл-ойдың бірлігі туралы материалистік ілім көрінетін қозғалыс әрекеттері ретінде қарастырылады.

4. Педагогикалық іс-әрекеттің барлық түрлерінің ішінде тек дене шынықтыру сабағында ғана оқушының дене шынықтыруына бағытталған және

қимыл-қозғалыс әрекеттерінің өзін сіңіру мақсатында орындалатын қимыл-қозғалыс әрекеттері оқыту пәні болып табылады [4].

5. Дене жаттығулары адамның қозғалысқа деген биологиялық қажеттілігін қанағаттандыра алады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Дешле С.А. – Развитие ловкости у младших школьников //Физическая культура в школе.- 2012г.- № 8.-С.19-21.
2. Жук Э.И. Взаимосвязь моторной памяти с моторным созреванием и успеваемостью детей младшего школьного возраста //Вопросы теории и практики физической культуры и спорта. – Минск, 2014.- Вып. 11.-С.23-29.
3. Киршев С.П., Неверкович С.Д. - Построение программы по физической культуре для начальной школы// Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. -М.-2013.
4. Корниенко И.А. Проведение занятий по физической культуре во вторых классах общеобразовательной школы: Методические рекомендации. – М.- 2015.- 37с.

УДК372.016.796

ОПИСАНИЕ И ЗНАЧЕНИЕ ПАРУСНОГО СПОРТА

Кушмурадова М.А., Жүсіп Н.Е., Ерболат Н.Е., Махкамов А.М.
Университет «Мирас», город Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада желкенді жаттығудың ерекшеліктері қарастырылады
Summary: This article discusses the issue of the specifics of sailing

Парусный спорт, плавание, плавание - активные виды водных видов спорта, в которых спортсмены соревнуются друг с другом в основном с использованием плавучего оборудования, установленного на яхтах. Парусный спорт развит в основном в странах, где практически заниматься этим видом спорта, в зависимости от его географического положения. Яхты появились в Нидерландах в 16 веке. Слово «jaght» (вероятно, образованное от слов «jagen» - «вести», «погоня») впервые упоминается в голландско-латинском словаре с 1599 года. Парусный спорт - это водный вид спорта, в котором соревнования первоначально проводятся на ветряных лодках или спортивном оборудовании (например, досках). Эти корабли называются яхтами. Но теперь купаться можно не только летом, но и зимой на льду. Соревнования по парусному спорту проводятся зимой на коньках или лыжном снаряжении. Такие яхты называют парусными. Организуются береговые соревнования на колесных пляжных (песчаных) яхтах.

Конструкция парусов и аэродинамическая форма парусов, конструкция навигационных устройств позволяют яхте двигаться не только по направлению ветра, но и под углом к нему. Современные яхты позволяют плыть под острым углом по направлению ветра. Таким образом, меняя лодку (поворачивая), яхта может двигаться против ветра (для вентиляции), как лестница.

Формат соревнования

Парусные гонки проходят на высоких скоростях - какая из яхт быстрее преодолеет установленное расстояние. Все яхты группы отправляются одновременно. В то же время они не стартуют с одного места, но могут маневрировать, как им заблагорассудится, но им не нужно пересекать линию между двумя стартовыми отметками, пока они не начнутся. После сигнала «открытый старт» яхты могут пересечь линию старта и достичь указанного расстояния до линии финиша. Дистанция состоит из нескольких мечей, которые необходимо разрезать в определенном порядке, минуя каждый знак с определенной стороны, как показано организаторами гонки. Побеждает тот, кто передаст все мечи в правильном порядке и с правой стороны и достигнет финишной черты быстрее остальных. В яхтенных гонках с разными скоростными характеристиками иногда вводят гандикап-набор индивидуальных коэффициентов яхты и формулу пересчета пройденного на яхте расстояния [1].

Сложности гонки

В интриге парусного спорта не только техника управления яхтой для поддержания максимальной скорости, но и прямой путь от лодки к лодке для яхты не всегда бывает быстрым (и из одного направления в другое обычно не может противостоять ветру) расстояние может быть разным и направление может меняться в зависимости от расстояния. Кроме того, скорость яхты варьируется в зависимости от угла, под которым она плывет по ветру. Следовательно, это не просто стремление к скорости, а изменение направления и интенсивности далеких ветров, способность видеть, прогнозировать и правильно использовать, а также оптимальное проектирование боковой линии а А. В знаке может быть более одной компенсации.

Первые соревнования по парусному спорту прошли среди английских чайных кораблей. Затем чай был отправлен из Индии в Англию. Судно, пришедшее в Англию раньше других, могло продавать импортный чай дороже других. Позже это стало официальным соревнованием. Первая регата Российской Империи состоялась 8 июля 1847 года в Финском заливе, в нескольких километрах к западу от Толбухинского маяка. Всего было три шхуны с двумя мачтами, самой большой из которых была 257-тонная королевская яхта «Виктория Виктория» и четырех ухая снайперская, самая маленькая из которых - 51-тонная «Disciple». Конкурс и серебряная ваза были награждены на аукционе «Варяг».

Классификация спортивных яхт

Соревнования по парусному спорту обычно проводятся на прогулочных судах одинаковой формы и состоят из одного или нескольких соревнований, которые вместе называются регатами. В каждой гонке каждая лодка садится, и лодка получает несколько очков в зависимости от своего места в гонке. Победителем регаты считается тот, кто набирает наибольшее количество очков по результатам соревнований, составляющих регату.

Гоночные яхты обычно строятся по одному и тому же дизайну и четко определенным правилам - «правилам класса». Такие яхты сгруппированы в

категории. Однако яхты каждого класса могут отличаться и модифицироваться по-разному. В прогулочных лодках можно изменять наклон и кривизну мачты, аэродинамическую форму паруса, угол наклона паруса по отношению к яхте и ветру, наклон яхты и многие другие параметры. Материал и крой паруса также могут отличаться. Скорость лодки во многом зависит от настроек, техники управления и характеристик экипажа. Каждый экипаж настраивает лодку для отдыха в зависимости от ее веса, длины и стиля управления, а также от конкретных волновых условий, силы ветра и курса яхты.

На больших прогулочных катерах не всегда возможно построить все прогулочные катера строго по одним и тем же правилам, поэтому каждая яхта измеряется по нескольким параметрам, а затем рассчитываются специальные коэффициенты с использованием специальной формулы для пересчета яхтенного времени и последующего сравнения рассчитанного времени всех участвующих яхт "уравнительное соревнование"[2].

Соревнования по парусному спорту в мире. Самым престижным соревнованием парусных лодок является Кубок Америки. В этих соревнованиях соревнуются техники, крупные синдикаты, и обладатель Кубка определяет класс яхты для следующего развлекательного цикла. В результате научных, технических и технологических исследований, проведенных во время Кубка Америки, появилось много новых технологий и материалов, которые теперь успешно используются в аэрокосмической и других областях. В олимпийской программе парусный спорт впервые появился на летних Олимпийских играх 1900 года в Париже, а затем был включен в каждую последующую игру. Соревнования проходят в нескольких яхтенных классах. Есть соревнования между женщинами, мужчинами и экипажами. Всего на Олимпиаде 2017 года по парусному спорту будет разыграно 10 медалей. Первую золотую медаль Советской парусной Олимпиады в 1960 году завоевал экипаж Твима Пинегина и Федора Шуткова в технически сложном классе звездных яхт. Российские и советские победители и призеры Олимпийских игр (за рулем): Эспер Белосельский-Белозерский, Иосиф Шомакер, Тимир Пинегин, Александр Чучелов, Валентин Манкин, Борис Будников, Виктор Потапов, Андрей Балашов, Тыну Тинисте, Лариса Москалько, Лариса Шайдуко, Ларор [3].

В XX веке заливы успешно использовались во время боевых действий на Ладоге и Балтийском море в 1941-1944 годах. До строительства трассы они обеспечивали эвакуацию блокадного Ленинграда и его жителей, которые в дальнейшем активно использовались для поддержания их жизнедеятельности. Спортивные чемпионы И.П. Матвеев и Ермаков Н.М. наблюдали за боевым применением бамперов.

Парусный спорт во всем мире признан очень опасным, но при этом потрясающим видом спорта. На самом деле очень сложно сказать в какой из стран больше всего продвинут этот вид спорта, но могу сказать, что в Казахстане парусный спорт быстро набирает обороты и продвигается в лучшую сторону.

Список использованной литературы:

1. Колс К. А. - Под парусом в шторм. - Гидрометеиздат, 2018.
2. Григорьев Н. В., Лобач-Жученко Б. Б. — Парусный спорт. — Государственное Издательство «Физкультура и Спорт», 2014.
3. Григорьев Н. В., Коровельский Д. Н., Леонтьев Е. П. - Школа яхтенного рулевого. — Издательство «Физкультура и спорт», 2017.

ОӘЖ 73.29

БОКС ТАКТИКАСЫН ОҚЫТУДАҒЫ ӘДІСТЕМЕЛІК ЖҮЙЕЛІЛІК

Қалмұрат О.Ж., Кулыпбек А.Д., Есенбек А.Т., Тұяқбай Б.Ж.
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Бокс – это олимпийский контактный вид спорта (единоборство), в котором разрешены удары только кулаками и только в специальных перчатках

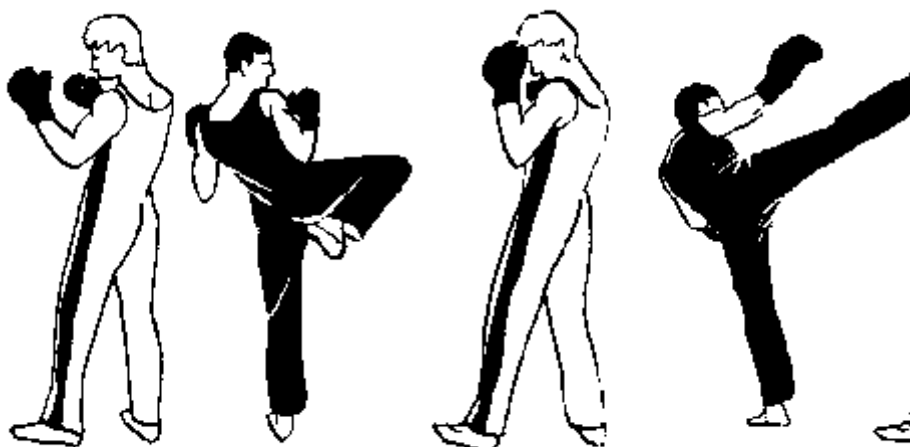
Summary: Boxing is an Olympic contact sport (martial arts) in which punches are allowed only and only with special gloves

Бокс техникасы мен тактикасын оқытудың қазіргі тәжірибесі бокс техникасына дайындық тактиканы оқытудан уақыт бойынша озып тұрғанын, бірақ қатар жүретінін көрсетеді.

Боксшының негізгі позицияларының техникасын үйрету боксшылардың техникалық дайындығының осы элементтерінің тактикалық маңыздылығын да алдын ала анықтайды.

Жауынгерлік позицияны және қарсыласқа қажетті қашықтықты сақтай отырып, рингте анық және мақсатты қозғала білу - бұл ең алғашқы сабақтарда оқытылатын бокс тактикасын үйренудегі алғашқы жаттығулар.

Бокстың теориясы мен әдістемесінде жұдырықтасу техникасын оқытуда белгілі бір жүйелілік қабылданған: алдымен сол және оң қолмен бас пен денеге тікелей соққылар, содан кейін бас пен денеге бүйірлік соққылар, ең соңында төменнен соққылар [1,2].

Сурет 1. Бокстағы тактикалық дайындықтар

Тактиканы оқыту кезінде келесі әдістемелік реттілік ұсынылады. Барлық әдістемелер алдымен шабуылда, содан кейін жауап беруде және ең соңында қарсы формада зерттеліп, жетілдіріледі. Сонымен қатар, әдістердің типтік техникасын зерттегеннен кейін қатысушылар оларды әртүрлі тәсілдермен жетілдіреді. Мысалы, басына сол жақ тік соққыны үйрену кезінде боксшылар алдымен жұдырықпен соғу және одан қорғану техникасын сол жерде және алға адыммен үйренеді; содан кейін - басына сол жақ тікелей соққымен жауап қайтару - кері адыммен қорғаныстан кейін; және қорытындысында – сол жерде басына тікелей соққы немесе артқа қадам жасау.

Әдістемені оқытудағы жүйелілікті есепке алуға негізделген бокс тактикасын оқыту мен жетілдірудің мұндай әдістемелік тәсілі жаттықтырушыға боксшылардың белгілі бір әдістерге бейімділігін дәлірек анықтауға мүмкіндік беретініне кек алу керек және, осының негізінде оларды оқытуды одан әрі даралау.

Боксшылардың бәсекелестік белсенділігін талдау боксшыны жекпе-жек кезінде тактиканы өзгертуге итермелейтін екі негізгі себепті бөліп көрсетуге мүмкіндік берді: I. Боксшы жеңіледі (тең жекпе-жек өткізеді):

а) тең дәрежедегі қарсылас. Мұндай жағдайларда боксшы көбінесе өзінің моральдық-ерікті және физикалық қасиеттерін жұмылдыра отырып, жекпе-жектің «толқынын бұруға» тырысады, ең болмағанда қарсыласынан техникалық және тактикалық дайындық деңгейінде өзінің минималды артықшылығын пайдаланады және дамытады;

б) жауға, төмендегі класс бойынша. Мұндай жағдайларда боксшылар сәттілік әкелмейтін жекпе-жек тәсілін бапкердің нұсқауы бойынша басқасына ауыстырады.

Боксшылар өз күштерін асыра бағалап, қарсыласының күшін жете бағаламай, оны күшті жалғыз соққылармен басып, мерзімінен бұрын жеңіске жетуге тырысады және жекпе-жекте артықшылыққа ие бола алмайды (соққы алмасу бар), және ұрыс тактикасын өзгерте отырып, олар сыныптағы басымдықтың арқасында бірден артықшылыққа қол жеткізеді;

в) жоғары сыныптың қарсыласы. Боксшының мінез-құлқының екі нұсқасы бар: біріншісі – боксшы өзін алдын ала жеңілген санайды және елеулі қарсылық көрсетпейді, жекпе-жекті соңына дейін жеткізуге және айқын басымдық немесе нокаутқа байланысты жеңілмеуге тырысады; екінші боксшы өзінің жаттығуларының ең күшті жақтарын пайдалануға тырысады, көбінесе бәс физикалық және моральдық-еріктік дайындыққа, соққы алмасуда қарсыластың күшті соққыны өткізіп алатындығын және сондықтан жеңіліске ұшырауын күтеді.

Боксшы жеңді:

а) тең дәрежедегі қарсыласқа қарсы. Мұндай жағдайларда боксшы өзінің жетістіктерін техникалық және тактикалық артықшылықтар немесе моральдық-ерікті және физикалық дайындық деңгейі арқылы сақтауға және дамытуға ұмтылады;

б) жаудан, класы төмен. Көбінесе боксшы жеңісті жылдамдатуға және айқын басымдыққа жетуге немесе қарсыласын нокаутқа түсіруге тырысады. Кез келген мәселені шешуде (салмақты ұстау, жаттықтырушының тапсырмасын орындау және т.б.) боксшы ертерек жеңіске ұмтылмайды. Осы мақсатта боксшы қарсыласының осал тұстарын пайдаланып, соған сәйкес жекпе-жек өткізеді (қарқынды арттырады, финтті қолданады, күшті соққылармен шабуылдар немесе қарсы шабуылдар және т.б.);

в) жау, тап жоғарырақ. Мұндай жағдайларда боксшы көбінесе жекпе-жектің тактикалық үлгісін өзгертпейді, бірақ оған жекпе-жекте сәттілік әкелетін жекпе-жек құралдарын одан әрі қолдану арқылы артықшылықты дамытуға ұмтылады.

Көрсетілген жағдайлар шайқас кезінде күштер тепе-теңдігінің ықтимал нұсқаларын толығымен дерлік тауысады. Осыған сүйене отырып, жекпе-жек өткізудің тактикалық нұсқаларының соншалықты алуан түрлілігі жоқ, дегенмен боксшылардың техникалық дайындығындағы даралығын ескере отырып, жекпе-жектердің алуан түрлілігі сонша, олардың тізімі мен сипаттамасы мүмкін емес, және мұның қажеті жоқ.

Жекпе-жектің тактикалық нұсқаларын талдаудың мұндай объективті сипаты жаттықтырушыға боксшылардың тактикалық дайындығын рингте қалыптасатын нақты жағдайларды ескере отырып, жеке техникалық көрсеткіштерге негізделген жекпе-жектердің шексіз алуан түрлілігін ескермей құруға мүмкіндік береді. боксшылардың дайындығы, олардың дене дамуының ерекшеліктері, жүйке жүйесінің типологиялық қасиеттері, т.б. Сондықтан боксшылардың тактикалық дайындығын жетілдіргенде жарыс жағдайында болатын жағдайларды жаттығу жағдайында имитациялаған жөн.

Ол үшін боксшылардың техникалық-тактикалық шеберлігін арттыруда шеберлік деңгейі жағынан бірдей ғана емес, сонымен қатар класы мен дайындық деңгейі бойынша да әр түрлі болатын жүйемен қойған жөн. Дегенмен, мұндай жаттығулар нақты мәселелерді шешуі керек және әлсіз боксшыны ұрып-соғуға айналмауы керек екенін ұмытпау керек.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Дене тәрбиесі. Әдістемелік құрал Г.Маковецкая, Т.Васильченко, О.Меркель. Алматы кітап 2009ж.

2. Қ.Р. үздіксіз білім беру жүйесінде “Салауатты, денсаулықты сақтау бағдарламасы бойынша салауатты өмір салтын қалыптастыру” тұжырымдамасы. – Валеология, дене тәрбиесі, 2003. №1.

ОӘЖ 75.847

САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН НАСИХАТТАЙТЫН СПОРТ

Қаңлыбай Т.С., Ақжігіт А.Ф., Бектемиров А.М., Ташкенбаев К.Р.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается вопрос влияния национальных видов спорта в развитии здорового образа жизни студентов

Summary: This article discusses some of the features of sports in the development of healthy lifestyles of students. Special attention is given to the national sport

Қазіргі уақытта қоғам адамдар тобынан емес, рухани әлемге бай дені сау отандастардан, таза жандардан, ерекше танымдық белсенділігі мен өзін-өзі тәрбиелеуге шығармашылық қабілеті бар болашақ ұрпақтардан, қоғамның болашағы туралы ойлайтын дені сау адамдардан тұруы керек екенін ескере отырып, кейбір спорт түрлерін зерттеу өзекті мәселе болып табылады. Modern-да әлеуметтік-экономикалық жағдайда жас ұрпақтың денсаулығының нашарлауының себебі оның рухани құндылықтарының құнсыздануы, санитарлық-гигиеналық мәдениетінің төмендігі, денсаулықты білмеуі, денсаулығы үшін жауапкершіліктің болмауы, салауатты өмір салтын қалыптастырудың мақсаттары мен міндеттерін түсінбеу болып табылады. Бұл тек Қазақстан Республикасын ғана емес, бүкіл әлем ғалымдарын да қозғайтын мәселе қоғамды жақсартудың тиімді жолдарын зерттей отырып, адам денсаулығына әсер ететін аса маңызды биологиялық және әлеуметтік факторларға назар аударады [1].

Түрлі тәжірибелер қазақтың ұлттық ойындары жастарды тәрбиелеуде маңызды рөл атқаратынын көрсетті. Ұлттық ойындар балалардың математикалық дағдыларын, ойлау қабілетін, күшін, төзімділігін, ептілігін дамытуға үлкен әсер етеді. Сонымен қатар, олар өзара қарым-қатынасты, этносаралық қатынастарды нығайтуда маңызды рөл атқарады. Қазақстанның ұлттық ойындарын зерттеу нәтижелері көрсеткендей, олар әртүрлі қозғалыстарды қамтиды: жүгіру, лақтыру, секіру, тепе-теңдік жаттығулары, ептілік, күш және т.б. қатысушылардың денесіне әр түрлі әсер етеді [2].

Ойынға қатысу үшін студенттер әртүрлі қасиеттерге ие болуы керек: дене шынықтыру, психикалық дайындық және энергетикалық ойлау. Ойындардағы үнемі өзгеріп отыратын жағдайлар қарапайым қозғалыс реакцияларының дамуына, қимылдарды үйлестіруге және ойынның әртүрлі бөліктеріндегі ептілікке әсер етеді. Ойынның сюжеттік бағдарламасы қатысушылардың әртүрлі деңгейдегі ақыл-ой және физикалық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.

Ұлттық ойындар-бұл ең күшті, жылдам және мобильді ойын ғана емес, сонымен қатар балалардың физикалық қабілеттерін ғана емес, олардың қасиеттерін де дамытатын педагогикалық құрал. Ол жерге келесі жолдармен жетуге болады:

- ережелерді орындаңыз: оған немесе жарыс күнтізбесіне сәйкес
- қатысушылардың өзін-өзі ұстау қабілеті;
- ойын ережелерін сақтаудың адалдығы;
- жеңімпаздарды анықтаудың дұрыстығы;
- топтық жұмыс сезімі (топ мүшесі, өз командасының ар-намысын қорғауға қатысу, командадағы әлсіздерге және әлсіздерге деген көзқарас) [3].

Сонымен, қазақтың ұлттық ойындары зор ар-намысқа, тәрбиеге, батылдыққа, ұжымшылдыққа, мұқтаж жандарға көмектесу, команданың ажырамас бөлігі ретінде сезіну қабілетіне негізделген. Moderna Moderna pedagogia, қазіргі педагогиканың маңызды мақсаттарының бірі-қазіргі заманғы

талаптарға сәйкес білім беру маңызы бар жас ұрпақты тәрбиелеуде қазақ халық ойындарын пайдалану. Осылайша, қазақтың ұлттық ойындары тәрбиелік мәнін дамытып қана қоймай, жас ұрпақтың ойлауын дамытады [4].

Отандық спортты одан әрі дамыту осы проблемалармен шектелмейді, біз олардың ең маңыздыларына ғана назар аудардық. Бастапқыда бұл мәселелердің шешімі спорттық ойындар мен ақпараттардың таралуына, салауатты өмір салтына, ұлт денсаулығын жақсартуға ықпал ететін сөзден фактіге көшудің басталуы болар еді.

Қорытындылай келе, әр түрлі спорт түрлері, соның ішінде ұлттық спорт түрлері біртіндеп жандана түсетінін атап өткен жөн.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Жолдасбекова Б.А. Ұлттық ат спорт түрлерінің жастардың салауатты өмір салтын қалыптастырудағы орны мен ролі. Бастауыш мектеп // 2010. №4. Б. 69-71.
2. Қ.Рысбекұлы. Қазақ балуандары: Тарихи - деректі басылым. 6 томдық - Астана: Ер-Дәулет, 2006. -472 бет 16 бет жапсырма. - Спорт саңлақтары. 2-том.
3. Жакилин Б. Қазақша күрес ережесі «Ер-Даулет». Алматы, 1995 ж., 4-5 бет.
4. Караков А. Дене тәрбиесінде к\рестің ұлттық түзін пайдалану. Оқу құралы. Алматы, 2006. 150 б.

ОӘЖ 75/796

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ МЕН АДАМГЕРШІЛІК МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Құралбай Е.Қ., Режаметова Ф.М., Әбіләз Б.Қ., Құралбай І.Н.
«Мирас» университеті, Шымкент қ. Қазақстан

В данной статье рассматривается социально-педагогическая значимость и нравственная культура физической культуры

This article discusses the socio-pedagogical significance and moral culture of physical culture

Дене шынықтыру жоғары мектепте де, күнделікті өмірде де үлкен маңызға ие. Әлеуметтік-педагогикалық маңыздылығы дене шынықтыру сабақтарында жеке тұлғаны тәрбиелеу контекстінде анықталады. Педагогикалық маңыздылығы тұрғысынан физикалық белсенділік пәннің көмегімен адамның дамуына ажырамас үлес қосады. Адамгершілік, ақыл-ой, эстетикалық және еңбек тәрбиесі физикалық тәрбиемен тығыз байланысты. Мұның бәрі жан-жақты тұлғаны тәрбиелеу үшін қажет. Ұжымшылдық пен тәртіптілік, ұйымшылдық және жауапкершілік сезімі спорт пен дене шынықтыру сабақтары кезінде адамгершілік аспектісін қалыптастыру арқылы тәрбиеленеді [1]. Сонымен қатар, жас ұрпақта патриоттық сезімдерді тәрбиелеу спорт туралы кинофильмдер мен телешоуларды, халықаралық жарыстар мен әңгімелерді бірлесіп қарау арқылы мүмкін болады. Ел ішіндегі қиын жағдай, нашарлар, маскүнемдер, құқық бұзушылар саны артып келе жатқанда, кәсіпқойларды жас ұрпақтың адамгершілік қасиеттерін, сезімдері мен

сенімдерін дамытуға баса назар аударуға міндеттейді, осылайша олардың мінез-құлқы болашақта қоғам үшін өткір проблемаға айналмайды. Спорттың өзіндік ерекшелігі-бұл өз кезегінде жеке тұлғаның моральдық-этикалық және моральдық қалыптасуына әсер ететін жарыстардың міндеттілігі. Қатаң ережелер жарыстың барысын ғана емес, сонымен қатар спортшының психологиялық көңіл-күйін де анықтайды. Жарыстарға дайындық адамның ерік-жігерін, белгілі бір ойлау қасиеттерін дамытуға және рұқсат етілген эмоционалды қозуды реттеуге көмектеседі. Сауалнама барысында студенттер арасында бала кезінен спортпен шұғылданатын оқушылардың 50% - ы емтихандардан толқуды оңай көтеретіні және оларға тәртіпті түрде дайындалатыны анықталды [2]. Жеке маңызы бар жаттығуларды психикалық жағдайды бақылау үшін қолдануға болады. Жаттығуды бөліп көрсету әдеттегідей: 1) жүйке разряды үшін; 2) бұлшықет қуанышын сезіну үшін; 3) арнайы теңшеу үшін. Артық жүйке-психикалық шиеленісті жүйке разрядына арналған жаттығулар арқылы жоюға болады. Алайда, алынған әсерді таңдау және сезіну өте жеке. Жаттығуларды таңдау критерийлері бар: зиянсыздық, жарақат алудың ең аз мүмкіндігі, әртүрлі жағдайларда жаттығу мүмкіндігі (қосымша жабдықты қажет етпейді) және сыртқы асқыну [3]. Қазіргі білім беру процесі жеке тұлғаны өзін-өзі дамытуға, өзін-өзі реттеуге және өзін-өзі анықтауға бағыттайтын кеңістікті қажет етеді. Мұндай кеңістік студенттерге болашақ өмірде өзін толық көрсетуге, сондай-ақ қоғамға жат құбылыстардың: алкоголизм, нашақорлық, нашақорлық және т.б. әсерін болдырмауға мүмкіндік береді [4]. Ұжымдық жаттығудың тәрбиелік мәнін бағаламаңыз. Тәртіпті жақсарту, командадағы орнын анықтау және бірлескен міндеттерге бағыну оның арқасында болады. Ұжымдық психорегуляциялық жаттығулардан бас тартуға болмайды. Физикалық төзімділіктің дамуымен байланысты жүктемелерден тез қалпына келтіру, дағдыларды пысықтауға және ұйымшылдыққа тәрбиелеуге психомоторлық көңіл-күйді дамыту да командалық жаттығуларға байланысты. Алайда, ұжымдық жаттығуды тек спортпен шұғылданатындардың көпшілігінің спорттық жүктемесі бірдей болған жағдайда ғана орындау керек. Дүниетанымды қалыптастыру, Өздеріңіз білетіндей, дүниетаным адамның өмірлік мақсаттарымен және оның ұмтылыстарымен анықталады. Осы жерден моральдық көзқарастар пайда болады, олардың көмегімен адамдар өз әрекеттерін басқарады. Сондықтан адам мен шындық арасындағы қарым-қатынас жүйесі дүниетанымды қалыптастыруда және белгілі бір мінез-құлықты тәрбиелеуде жүзеге асырылуы мүмкін. Бұл үшін студенттің оқу, ойын және еңбек қызметін ұйымдастыру қажет, онда "дұрыс мінез-құлық" тәжірибесін алуға болады. Дене шынықтыру-бұл адамның іс-әрекетінің нақты процесі мен нәтижесін, жеке тұлғаларды өздерінің әлеуметтік міндеттерін орындау үшін физикалық жетілдіру құралы мен әдісін білдіретін мәдениет түрі " [5]. Адамның жеке басына және қарым-қатынасына гуманистік әсер етудің керемет мүмкіндіктерінің мазмұны дене шынықтыруға да тән. Бұл саналы, мақсатты және ең бастысы әртүрлі физикалық, психикалық және рухани қасиеттерге тиімді әсер етуге мүмкіндік

береді. Алайда, салыстырмалы түрде тәуелсіз мәдениет бола отырып, оны басқалардан ерекшелендіретін өзіндік функциялары бар. Мысалы, физикалық қасиеттер мен қабілеттерді жетілдіру, моториканы қалыптастыру, еңбек қызметіне және Отанды қорғауға физикалық дайындық және т.б. демек, адамның физикалық өзгеруі дене шынықтырудың ерекше функциялары болып табылады. Дене тәрбиесінің әртүрлі тиімділігі мен өзектілігі бар әдістері бар. Оларға мыналар жатады: ойын әдісі, қатаң реттелетін жаттығу әдісі, қайта жаттығу әдісі, біркелкі жаттығу әдісі, бәсекеге қабілетті әдіс, ауызша және сенсорлық әсер ету әдісі. Бұл әдістердің көпшілігі оқушылардың моральдық-еріктік қасиеттерін дамыту және тәрбиелеу үшін қолданылады. Олар сонымен қатар тәрбиелік, білім беру және дамыту функцияларын орындайды [5]. Дене шынықтырудың білім беру қызметі туралы айта отырып, бұл оқушыларды дене шынықтыру теориясы мен тарихымен таныстырудан тұратынын атап өткен жөн. Дене шынықтыру-бұл еңбек өнімділігін арттыру құралы. Жаттығулар мен спорттың арқасында ептілік, күш пен жылдамдық дамиды. Алайда, физикалық жүктеме кезінде адам ағзасы жүйке жүйесінің қозуы мен тежелу процестерінің қозғалғыштығын арттырады, ауыр және ұзақ жүктемелерге бейімделеді, ал шаршау кейінірек пайда болады және пайдалы дағдыларды дамыту айтарлықтай артады. Сонымен қатар, дене шынықтыру және спорт өндірістегі аурулар мен жарақаттардың алдын алу құралы болып табылады. Отандық және шетелдік ғалымдар үйдегі және жұмыстағы жарақаттардың 60-80% - ы зардап шеккендердің кінәсінен болады деп болжайды. Бұл қауіпсіздік саласындағы кәсіптік даярлықтың төмен деңгейіне, сапасыз білімге, қауіпсіздік шараларының сәйкестігіне назар аудармауға, жарақат алу қаупі жоғары, жұмысшылардың шаршау жағдайында немесе қызметтің қауіпсіздігін төмендететін басқа да психикалық күйлерде болу қаупі жоғары адамдарға жұмыстарды көруге мүмкіндік береді. Көбінесе адам кәсіпті жеткіліксіз меңгергендіктен емес, шектеулі психофизиологиялық қабілеттерге байланысты қателіктер жібереді: оған берілетін ақпараттың жылдамдығы сезім мүшелерінің қабілеттерінен жоғары болады, сигналдардың формасы адамның оларды түсінуі үшін ауыр болады және т.б. [1]. Мұндай жағдайларды дене шынықтыру сабақтарында модельдеуге болады. Ерікті қасиеттердің қалыптасуы адамның алдына неғұрлым ауыр міндеттер қойып, барған сайын алыс мақсаттарды көздейтіндігімен, ұзақ уақыт бойы әсерлі ерікті күш-жігерді қажет ететіндігімен көрінеді. Ерік-жігердің қалыптасуы мотивациялық және моральдық саланың қанықтылығымен тығыз байланысты. Кәсіптік еңбекке жарамдылық мерзімдерін қысқартудың алғышарттары техникалық институттардың оқушыларының дене тәрбиесі практикасына дене шынықтыру сабақтарын енгізуді негіздейді, сондай-ақ кәсіптік қасиеттер мен еңбек өнімділігін жақсартуға, жарақаттануды азайтуға ықпал етеді және жоғары кәсіптік еңбекке қол жеткізуді қамтамасыз етеді. Әр түрлі еңбек жағдайларын модельдеуден басқа, бейімделу факторы ретінде физикалық жаттығулардың басты артықшылығы-қажетті қасиеттерді тәрбиелеу құралы. Дене шынықтырудың маңызды міндеттерінің бірі-жас ұрпақты экстремалды

жағдайларда кәсіби қызмет пен мінез-құлыққа дайындау. Дене шынықтыру құралдарын әдістемелік тұрғыдан дұрыс пайдалану адам денсаулығын нығайтады, оның тиімділігі мен еңбек өнімділігін арттырады. Студенттік кәсіптік және қолданбалы дене шынықтыру дәл осындай мақсаттарға қызмет етуі керек

Сондай-ақ, ұжымның өнімділігіне оның бірлігі әсер етеді. Ағылшын психологтары Дэвид Понсоби мен Морис Яфер қиын жағдайларда баскетболшылар допты командадағы жанашырлық пен құрметке ие ойыншыларға жиі беретінін анықтады. Бұл санадан тыс, бақыланбайтын түрде жасалады. Өйткені, жаттықтырушылар мұны жасамау туралы қатаң нұсқаулар бергенде де, ойыншылар автоматты түрде ауысады.

Пайдаланған әдебиет тізімі:

1. Бегидова Т. П. Теория и организация адаптивной физической культуры. М.: Юрайт, 2019. 192 с.
2. Бишаева А.А., Малков А.А. Физическая культура. Учебник. М.: КноРус, 2020. 312 с.
3. Братановский С.Н., Вулах М.Г. Административно-правовой статус граждан в сфере физической культуры и спорта // Спорт: экономика, право, управление. 2015. N 3. С. 14 — 19.
4. Виленский М. Я., Горшков А. Г. Физическая культура. Учебник. М.: КноРус, 2020. 216 с.
5. Германов Г. Н., Корольков А. Н., Сабирова И. А. Теория и история физической культуры и спорта. Учебное пособие для СПО. В 3-х томах. Том 1. Игры олимпиад. М.: Юрайт, 2019. 794 с.

ОӘЖ 75/796

ДЕНЕ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕЛУ ЖАҒДАЙЫ

Құралбек С.Ә., Абдаким С.Г., Асан Б.Б., Отарғали Ж.Е.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье представлена ситуация педагогической проработки формирования физической культуры

This article presents the situation of pedagogical study of the formation of physical culture

Қазіргі адам, көбінесе күрделі және динамикалық табиғи өмір салтын жоғалтты. Алайда, шарттар еңбек пен өмір жоғары кәсіби шеберлігі мен шығармашылық ұзақ өмір сүруі мүмкін жоғары оқу орындарының түлектеріне жоғары талаптар қояды денсаулығы жақсы болған жағдайда ғана. Заманауи өнеркәсіпке енгізу автоматтандыру, компьютерлендіру құралдарының кең спектрін өндіру бұл физикалық еңбек үлесінің айтарлықтай төмендеуіне әкеледі.

Орын ауыстыру қозғалыс саласынан ақыл-ой, психоэмоционалдыға баса назар аудару бұл табиғи қозғалыс белсенділігінің төмендеуіне әкеледі, бұл қозғалыс белсенділігі арқылы ағзаның функционалдық және бейімделу

мүмкіндіктерін дамытуды өзектендіреді. Университетте Оқу студенттерден айтарлықтай интеллектуалды талап етеді және емтихан кезеңінде жететін жүйке-психикалық кернеулер сеанстар максимумға дейін. Сонымен қатар, бұл шиеленістер әлеуметтік, тұрмыстық, экологиялық және басқа жүктеме факторларына байланысты болуы мүмкін әр түрлі функционалды және психикалық бұзылуларға әкеледі. Зияткерлік және бейімделу талаптары да өсті адамның қабілеттері [1].

Алайда, студенттерді дене шынықтырумен, спортпен және белсенді дене шынықтыру-спорттық іс-әрекеттермен, жеке маңыздылығы, қанағаттануы сияқты субъективті факторлармен өз бетінше айналысуға ынталандыратын мотивтердің қалыптасуына әсері, рухани байыту, кіші курстардан жоғары курстарға дейін үнемі төмендейді (М. Я. Виленский, 1991). Еңбектің күрделілігі мен қарқындылығын арттыру шешімдердің жылдамдығы мен дәлдігін, төзімділікті дамытуға жоғары талаптар қояды және өзін-өзі бақылау, адамдармен қарым-қатынас жасау, зейінді шоғырландыру маман, ал Төтенше және стресстік жағдайлар күшті физикалық және психикалық денсаулық, тұрақты жоғары өнімділік.

Бұл сөзсіз ағзаның жұмысының айтарлықтай шиеленісіне, үйлестіруді және қозғалыс мәдениетін арттыруға әкеледі. Бұл қасиеттер үнемі дамуды қажет етеді, өйткені технология неғұрлым күрделі және техника жетілдірілген болса, оларды басқаратын адам соғұрлым жетілдірілген және үйлесімді дамыған болуы керек. Сыртқы жағынан аз байқалады, бірақ өте маңызды адамның адамгершілік денсаулығы тәжірибе нәтижесінде жеке психологиялық қасиеттер мен мінез құлық қасиеттерінің өзгеру тенденциясы белгілі бір мемлекеттер [2].

Оқшаулану, шешімсіздік, мазасыздық, немқұрайлылық көбінесе әртүрлі "артық жүктемелердің"салдары ретінде пайда болады. Бұл пайда болуына әкеледі. Жоғарыда айтылғандардың барлығы студенттердің оқу еңбегіне толық қатысты. Салыстырмалы түрде аз қозғалыс белсенділігі араб тілін үйренуді қиындатады, және болашақ маманның жұмысқа дайындығы. Қозғалыстардың жетіспеушілігі, академик В. В. Париннің айтуынша, дененің барлық функционалды жүйелеріне таралатын физикалық жаттығулардың дамуына ықпал етеді.

Көптеген зерттеулер дәлелдейді адамның қозғалыс белсенділігінің ұзақ және айтарлықтай шектелуі оның жоғары жүйке қызметінің теріс өзгеруіне әкелетіні туралы: психикалық өнімділік нашарлайды (артады кателер саны), қарапайым және күрделі реакциялардың уақыты артады, зейін, ойлау, есте сақтау функциясының көрсеткіштері төмендейді, эмоционалды тұрақтылық әлсірейді. Қозғалыстардың ұзақ мерзімді шектелуі мотор әрекеттерінің дәлдігінің төмендеуіне, күрделі ғана емес, сонымен қатар қарапайым моториканың уақыттық және кеңістіктік үйлестіруінің нашарлауына әкеледі. Кемшілігі бұлшықет белсенділігі ішкі ағзалардың созылмалы ауруларының негізгі себептерінің бірі болып табылады (М.ф. Гриненко, г. г. Саноян, 1974). Қазіргі қала тұрғынында бұлшықет күшінің созылмалы жетіспеушілігі, жүйке

орталықтарында қозу тапшылығын тудырады молекулалықтан бастап барлық деңгейлерде организм жүйелерін дезорганизациялауға дейін тұтас. Адам ағзасына туа біткен қажеттілік тән өзін-өзі сақтау қажеттілігімен теңестірілуі мүмкін бұлшықет белсенділігі [3].

Дене белсенділігімен байланысты қаңқа бұлшықеттері табиғатпен физикалық жұмысқа бағдарламаланған және қозғалыс адамның белсенділігі организмдегі метаболикалық процестердің деңгейін, сүйек, бұлшықет, жүрек-қан тамырлары және басқа жүйелердің күйін анықтайтын негізгі факторлардың бірі болып табылады. И. А. аршавскийдің "Қаңқа бұлшықеттерінің энергетикалық ережесіне" сәйкес адам ағзасының барлық мүшелері мен жүйелерінің энергетикалық әлеуеті мен функционалдық жағдайы Қаңқа бұлшықеттерінің белсенділігіне байланысты. Қозғалу, адам өзі ол өз өмірінің сағаттарын қалай бастайды. "Егер бұлшықет жұмысы болмаса, энергетикалық потенциалдар жинақталмас еді, протоплазма пайда болмас еді – жасушаның тірі заты, яғни өсу мен даму процесінің өзі болар еді ойға келмейтін"[4].

Онтайлы шекарада қозғалыс белсенділігі неғұрлым қарқынды болса аймақтар, адамның генетикалық бағдарламасы неғұрлым толық жүзеге асырылса, энергетикалық әлеует, ағзаның функционалдық ресурстары және өмір сүру ұзақтығы. В. М. Зациорскийдің пікірінше, ұтымды жаттығу қартаю процесін баяулатуы мүмкін адам ағзасы 10-15 жыл. Егер адам ол белсенді дене жаттығуларымен айналыспайды, содан кейін 25 жастан кейін оның жасы физикалық қасиеттерін күрт нашарлатады.

Қозғалыс-өсудің, дамудың, физиологиялық функцияларды сақтау мен жетілдірудің, сондай-ақ бүкіл ағзаның қалыптасуының маңызды табиғи-биологиялық стимуляторы. "Ештеңе де сарқылмайды және болмайды адамды ұзақ әрекетсіздік ретінде бұзады", - деп тәлімгер болған ежелгі грек философы Аристотель. Гимнастика, жаттығу, жаяу жүру өнімділікті, денсаулықты, толыққанды және қуанышты өмірді сақтағысы келетіндердің барлығының күнделікті өміріне берік енуі керек (Гиппократ). М. Р. Могеновичтің моторлы-висцеральды рефлексер туралы ілімі қозғалтқыш аппаратының, қаңқаның өзара байланысын көрсетеді бұлшықеттер, вегетативті мүшелер және орталық жүйке жүйесі (ОЖЖ).

Дейін Ми құрылымдарының 90% механикалық қозғалысқа байланысты. Адам ағзасындағы қозғалыс белсенділігінің жеткіліксіздігі нәтижесінде табиғатта қалыптасқан жүйке-рефлекторлық байланыстар бұзылады және физикалық еңбек процесінде ішектерді бекітеді, бұл дененің әртүрлі жүйелерінің қызметін реттеудің бұзылуына әкеледі. Дене жаттығуларының әрекетіндегі маңызды физиологиялық механизмдердің бірі кортексте пайда болатын доминант болып саналуы керек дене жаттығуларын орындау кезінде үлкен жарты шарлар ол бүкіл ағзаның көріністеріне жан-жақты әсер етеді.

Дене шынықтыру дене денсаулығын сақтауға, денені жасауға мүмкіндік береді әдемі, оны басқарыңыз және, ең бастысы, дененің компенсаторлық-бейімделу механизмдерінің ауқымын едәуір кеңейтіңіз, арттырыңыз иммунитет, көптеген қолайсыз факторлардың әсеріне төзімділік: гипоксия,

стресстік жағдайлар, жоғары және төмен температура, гипотермия, инфекция, енетін радиация, улы заттар[5].

Күрделі, ерекше күшті және күшті физикалық жаттығулар денеге әр түрлі әсер ету, дененің белгілі бір функцияларын жақсартуға ықпал етеді, денсаулықты нығайтудың ең маңызды факторы болып табылады. Қазіргі жас Өскеменді тәрбиелеу мен тәрбиелеудің негізгі мақсаты бұрынғыдай болып қала беретіндіктен – үйлесімді дамыған тұлғаны қалыптастыру, осы мақсатқа жету үшін жас адамның өз денсаулығын қалыптастыруға саналы көзқарасын тәрбиелеу, оның жалпыадамзаттық құндылық ретіндегі маңыздылығын түсіну маңызды екенін мойындау керек.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Бегидова Т. П. Теория и организация адаптивной физической культуры. М.: Юрайт, 2019. 192 с.
2. Бишаева А.А., Малков А.А. Физическая культура. Учебник. М.: КноРус, 2020. 312 с.
3. Братановский С.Н., Вулах М.Г. Административно-правовой статус граждан в сфере физической культуры и спорта // Спорт: экономика, право, управление. 2015. № 3. С. 14 — 19.
4. Виленский М. Я., Горшков А. Г. Физическая культура. Учебник. М.: КноРус, 2020. 216 с.
5. Германов Г. Н., Корольков А. Н., Сабирова И. А. Теория и история физической культуры и спорта. Учебное пособие для СПО. В 3-х томах. Том 1. Игры олимпиад. М.: Юрайт, 2019. 794 с.

УДК372.016.796

МОТИВАЦИЯ И ОБУЧЕНИЕ ШАХМАТАМ НА УРОКЕ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ

Махаметов Диярбек

КГУ ОСШ №12 им. М.Горького, г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада оқушылардың дене шынықтыру сабағында шахматты ынталандыру және оқыту қарастырылады

Summary: This article the motivation and learning chess in a physical education lesson

Часто, когда принимаются процессы обучения и группы, родителей просят отвезти детей в секцию, потому что ребенок силен в математике или слаб в этой науке; они хотят развивать рациональное мышление с помощью шахмат. Еще одна важная мотивация заключается в том, что ребенок очень спокойный - уроки шахмат могут помочь решить эту проблему [1,2].

Цели изучения шахмат

Идея современного образования заключается в развитии личности человека, формировании его творческих способностей, воспитании важнейших индивидуальных качеств и т.

Помощь учителю шахмат в развитии:

Умение мыслить самостоятельно;

* Рациональность, последовательность, дисциплина и другие элементы культуры мышления;

* Память, внимание и проницательность;

* Творческое воображение и ассоциативное мышление;

* Навыки чтения;

* Независимые исследовательские возможности.

Давайте рассмотрим некоторые аспекты обучения шахматам.

На первых уроках шахмат ученик убеждается, что желания выиграть недостаточно. Это происходит только тогда, когда план реализуется более эффективно. Шахматный урок: чтобы выбрать правильные решения, нужно полагаться на объективные расчеты и оценку существующих ситуаций [3,4].

Внести свой вклад в шахматное образование:

* Сила воли

* Свобода

* Тяжелая работа

* Привязанность

* Способность к самоконтролю, самооценке и самокоррекции

* Кодекс поведения и дисциплины

* Истина

* Прочность

Умение мыслить самостоятельно

Изучая шахматы, игрок учится свободно использовать свои знания и навыки на разных позициях. Таким образом, изучая шахматы, индивид может проводить сравнительный анализ, находить существенные различия в подобных ситуациях и, казалось бы, сходства.

Развитие памяти

Значительное влияние шахматной подготовки на развитие памяти. В шахматных классах учитель помогает ученику улучшить физическую и логическую память информации на основе положения и взаимодействия объектов.

Культура, мысль

Шахматное образование воспитывает культуру мышления и дисциплину. Под руководством учителя шахмат ученик осваивает пятиступенчатую схему мышления и принятия решений: анализ позиций, общую оценку позиций, выбор дизайна, Выбор купальника, изучение и реализация выбранного купальника.

Этот мысленный дизайн универсален и используется академически, научно, экономически и в военном отношении для других задач.

Развитие внимания

Учитель шахмат помогает развить концентрацию, необходимую в матче. Уроки шахмат требуют длительного, постоянного, интенсивного и обширного внимания. В конце стоит совершить полную ошибку, ослабев на некоторое время, и результат всей предыдущей работы исчезнет. Карательное мышление-это особенность изучения шахмат, которая ограничивает время для

размышлений. Под руководством учителя шахмат игрок учится рационально использовать время, объективно оценивать временные интервалы и быстро принимать решения в стрессовой ситуации [5,6].

Печать

Изучение шахмат - это не только способность мыслить, но и большое влияние на развитие поведения. Шахматы требуют дисциплины, постоянного самоконтроля, учат ответственности за каждое движение, сделанное в матче, чего нельзя избежать. Обучение шахматам требует сочетания мужества, ответственности и здравого смысла.

Часть

Каждая игра становится вызовом для молодого человека. Это ожидания подготовки к непростой схватке с соперником в присутствии болельщиков соперников, сильные и красивые ходы, реальные мнимые ошибки (часто только при анализе матча можно отличить первое от второго), ответственность за результат, в том числе родителей, учителя шахмат и коллег. Урок шахмат обладает способностью проявлять настойчивость, динамизм, обучение, выносливость и выносливость в экстремальных ситуациях, преодолевая неуверенность и негативные эмоции, иррациональные, иррациональные импульсы, которые вызывают преждевременное расслабление и потерю объективности. Поэтому неудивительно, что студенты и студенты, а также высококлассные шахматисты успешно сдают экзамены на разных уровнях по сравнению с шахматистами.

Самооценка

Урок шахмат-это переход к объективной самооценке в результате соответствующего соответствия их потребностям. Достижения и стремления других. Шахматы учат вас не только выражать себя, но и уважать кого-то. Идея изучения шахмат заключается не только в том, чтобы играть в одиночку, но и с конкурентами и другими людьми в целом. Шахматист должен анализировать не только позиции на доске, но и сильные и слабые стороны соперника, а также особенности его характера. В этом случае человек учится ставить себя на чужое место. Этот метод облегчает общение с людьми в различных ситуациях.

Умение вести себя в обществе

Уроки шахмат и конкурсы с их четкими и честными правилами, четким делением на учеников, умением вести себя в обществе, уважением к людям. Увлечение шахматами позволяет ученику проявлять интерес, в некотором смысле, общаться со старшими шахматистами на равных условиях. Изучая теорию и историю игры с учителем шахмат, учащиеся видят вклад талантливых представителей разных стран и народов, особую привлекательность, взаимопроникновение и взаимообогащение шахматных идей.

Список использованной литературы:

1. Крогиус Н.В., "О психология шахматного творчества", Москва, 1969
2. Овакимян Г.Е., статья "Каким шахматам надо учить детей в школе?", источник - Интернет, 05.03.2012
3. Пожарский В.А., "Шахматный учебник", Ростов-на-Дону, 1996

4. Гершунский Б.С., Костьев А.Н., "Шахматы - Школе", Москва, 1991
5. Гришин В.Г., "Малыши играют в шахматы", Москва, 1991
6. Пожарский В.А., "Шахматный учебник в этюдах", Ростов-на-Дону, 2019
7. Чехов В.А., Архипов С.А., Комляков В.С., "Программа подготовки шахматистов IV - II разрядов". "Москва", 2017
8. Лысенко С.А., "Беседы с шахматным психологом", Москва, 2010

УДК 372.016.796

ОБЩАЯ ФИЗИЧЕСКАЯ ПОДГОТОВКА В ЛЕГКОЙ АТЛЕТИКЕ

Махмудова К., Сайфуллаев Р., Марипов А.А., Мубинов Н.Қ.
Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада жеңіл атлетикадан жалпы дене шынықтыру дайындығы қарастырылады

Summary: This article discusses general physical fitness in athl etics

Физическая подготовка общей направленности (ОФП) предполагает укрепление организма, общее развитие легкоатлета: повысить все морфологические и функциональные возможности всех систем и органов, развитие мышечной и двигательной мускулатуры, укрепление координационной способности, увеличение до корректировки воздействий на уровень их силы, качества, выносливости, ловкости, гибкости, физических и психических нагрузок. Для того, чтобы решить проблему на месте, используются различные физические упражнения из вышеупомянутых трех групп, в частности, в целом прогрессивные упражнения. Выбор различных упражнений будет осуществляться с учетом популярности и востребованности спортсмена-сплетника, например, в общем физическом состоянии копья, которое больше в объемных и школьных упражнениях, чем у бегунов на длинные дистанции. В этом случае упражнение с общим результатом является более эффективным и проводится строго прямо в школе ИПП. Но, в целом, физические условия, физические упражнения и цена, по которой они используются, устраняют некоторую эффективность физического развития, влияя на физические, сложные этапы и т.д. С увеличением возраста и способностей некоторые легкие упражнения, выполняемые другими людьми, способствуют развитию. Это общая строка кода. Количество дополнений к системе подготовки спортсменов зависит в первую очередь от их уровня понимания физического состояния. Если спортсмен недостаточно развит, ему нужна сила духа воспитания волевых качеств, из-за низкой подвижности суставов или в уходе и осведомленности о сердечно-сосудистой системе и подготовке системы, он используется в ОФП. Время по-прежнему зависит от типа эластичности мышц. Сложные упражнения по количеству затраченного времени, потому что призы превышают общий объем обучения (до 85%), поздравления по длине имеют меньше времени для доставки специальных алгем (благодарность в выбранной игре). Но есть большое количество

поверхностных упражнений на штангу, гибкость, укрепление группы мышц лица и т.д. [1,2].

С ростом спортсменов результаты спортсменов становится больше и, в некоторых случаях, поощряйте себя к пониманию общего физического состояния. И все это вызвано большим давлением, с которым сталкиваются студенты, прежде чем они решат в выборе физических действий. Это в первую очередь связано с эффективностью карты сердечно-сосудистых узлов и подготовки, в метаболическом процессе. Чтобы преодолеть ситуацию, он широко используется в беге на длинные дистанции, беговых лыжах и катании на горных лыжах [3,4]. Развитие общих функциональных способностей организма может повысить уровень специальной подготовки и улучшить способность подготовки. Каждая женщина может убедиться в том, что упражнение необходимо для укрепления брюшных и внутрибрюшных мышц. В некоторых случаях необходимо предварительно выполнять и короткие упражнения, контролировать состояние организма, укреплять мышцы нижней части конечностей тех, кто действительно выбирает упражнения тренера, это говорит о том, что техническая сторона обучения должна строиться на новых ИКТ. Это также относится к свойствам эластичных мышц. Важным фактором дисциплины организации является укрепление отношений тренера. Например, мы рекомендуем упражнения на гибкость с сильной нагрузкой для использования круговой тренировки, упражнения для динамического развития можно выполнять для бегунов, лидирующих как можно скорее, бегунов на длинные дистанции, медленнее, но дольше [5,6].

В своей статье мы хотели обратить особое большое внимание, что не надо забывать о самом главном, что эффект упражнений ОФП и «подводящие» виды спорта могут применяться и используются спортсменами также на загрузочном этапе занятия, когда нужно дать мышечную работу, а психосенсорике и нервной системе-передохнуть, а так же для активного и пассивного отдыха, такие виды отдыха как прогулки, бассейн, туристический поход и много другое. Надо принять во внимание, что упражнения для общей физподготовки тренер должен точно изучать и для решения каких конкретных задач он применяет эти спецупражнения. Непродуманный выбор упражнений ОФП может дать отрицательный эффект всему тренировочному процессу.

Общая и специальная подготовка по легкой атлетике. Основа и методика тренировок в беге на средние и длинные дистанции.

Бег на средние дистанции относится к области высоких энергозатрат. Показателем этой области является недостаток кислорода, а дистанция бега к концу увеличивается и достигает 20-25л. В составе крови увеличивается большое количество соляной кислоты (составляет 270-200мг%). При достижении финиша количество потребляемого кислорода увеличивается.

Мерой мастерства является то, что бегун на средние дистанции преодолевает эти трудности и выдерживает обмен энергией и энергией на двух половинах средней дистанции, особенно изменения кислотности и рН.

Список использованной литературы:

- 1.Озолин Н.Г., Марков Д.П. Легкая атлетика. Учебник. - М.: Физкультура и спорт,2017
- 2.Коробейников Н.К. Физическое воспитание. -М.:»Высшая школа», 2017
- 3.Мильнер Е.Г. Выбираю бег! - М.: Физкультура и спорт,2017
- 4.Шедченко А.К. Бег для всех: Сборник. - М.: Физкультура и спорт,2015
- 5.Исаев А.А. Если хочешь быть здоров : Сборник. - М.: Физкультура и спорт, 2018
6. Хоменкова Л.С. Учебник тренера по легкой атлетике. М . -2018.

ОӘЖ 75/796

ДЕНЕ ЖАТТЫҒУЛАРЫНЫҢ АДАМ АҒЗАСЫНА ТИГІЗЕТІН ӘСЕРІ

Меирбеков Ж.Т., Тұрсынов Е.С., Бектұрсын Р.Н., Тұрсынбай Н.Ы.
«Мирас» университеті, Шымкент қ. Қазақстан

*В этой статье раскрывается влияние физических упражнений на организм человека
This article reveals the effect of physical exercise on the human body*

Жалпы қоғамның қабілеті қалыпты жұмыс істеу көбінесе физикалық, психикалық және адамдардың әлеуметтік әл-ауқаты. Физикалық белсенділік болып табылады денсаулықты сақтаудың танылған материалдық базасы. Ол мысалы, жүрек-қан тамырлары ауруларының қаупін азайтуға көмектеседі, қант диабеті, остеопороз және қатерлі ісіктің кейбір түрлері айтарлықтай төмендейді стресс.

Жеткілікті физикалық белсенділік жақсы қолдайды адамның денсаулығы мен физикалық жұмысының жағдайы, өйткені бұл тыныс алуды жаттықтырады-өмірдің синонимі (Dum spiro-spero) және жүрек қызметі. Қазіргі қызығушылықтың көп бөлігі кардиореспираторлық жаттығу 1968 жылы Кеннет Купердің жұмысын жариялаудан басталды: "аэробика" Термині барлық формаларды сипаттайтын жалпы (термин) болды кардиореспираторлық төзімділікті жақсартуға бағытталған төмен қарқынды жаттығулар [1]. Сонымен қатар, барлық кардиореспираторлық жаттығулар фитнес аэробикасы деп аталды. Кардиореспираторлық фитнес — бұлшықет фитнесінің ерекше түрі төзімділік.

Бұл жүрек, өкпе және қан тамырлары жұмысының тиімділігі жұмыс істейтін бұлшықет тінін оттегімен қамтамасыз ету жүйелері физикалық жұмыстың ұзақтығы сақталуы мүмкін. Қабілеті адам ағзасы жұмыс істейтін бұлшықеттерге оттегін жеткізуге байланысты көптеген нақты физиологиялық параметрлерден.

Алайда, олар атап өткендей зерттеушілер, жүрек-қан тамырлары фитнесі негіз болуы керек және кез келген фитнес бағдарламасының ең маңызды аспектісі дененің кардиореспираторлық жүйесін жақсарту. Американдық медицина және спорт институты (2000) туралы мәліметтер бар, төмен қарқындылықтағы тұрақты физикалық белсенділік мыналарға әкеледі жүрек-қан тамырлары функциясын жақсарту, бұл ең сенімді максималды тұтынуды

арттыру арқылы жүрек қан тамырлары функционалдығының жоғарылауымен расталады оттегі[2].

Көлемі арнайы бағдарламаны дайындау арқылы өсті жиілікті, қарқындылықты және ұзақтығын анықтаумен кардиореспираторлық жаттығулар, сондай-ақ бастапқы фитнес күйі тұлғалар. Жүрек-қан тамырлары функциясының өзгеруі атап өтілді 4 олар демалу кезінде және режимде жаттығулар кезінде көрінеді максималды және минималды қарқындылық. Қазіргі уақытта Эфиопияның әртүрлі қалаларындағы фитнес орталықтары (ұйымдар, университеттер және колледждер) кеңінен қолданылады үздіксіз фитнес бағдарламасы ретінде аэробты би қимылдарының түрі.

Алайда фитнес нұсқаушылары мен клиенттерінің түріне байланысты кейбір шектеулер бар аэробты жаттығулар, осыған байланысты балама проблемалар туындайды кардиореспираторлық фитнес бағдарламаларының режимдері. Сонымен қатар, бір қазіргі уақытта бейімделу физиологиясының маңызды мәселелері метаболизмді қалыптастырудың тиімді әдістерін әзірлеу бейімделу. Дене жаттығуларының бейімделуге әсері үш эксперименттік топтағы ағзаның әлеуеті Биіктігі 1800 метр және субтропикалық климат жағдайында маңызы Зерттеудің 30 қатысушысының АП (EX GP-1) орташа есеппен $2,14 \pm 0,04$ құрады, бұл бейімделу механизмдерінің кернеуіне сәйкес келеді. Басқа топта сондай-ақ, 30 адам (EX GP-2) бейімделу әлеуеті тең болды орташа есеппен $2,11 \pm 0,01$ балл, бұл резервтердің шекаралық жағдайын көрсетеді Денсаулық. Бақылау тобында (30 адам) АП мәні орта есеппен тең болды $1,98 \pm 0,05$ – қанағаттанарлық деңгейге жақын. Сондықтан, фонда биік таулы гипоксия жағдайында тұрақты болу температуралық жайлылық Денсаулық резервтерінің механизмдерін әлсіретеді адам ағзасында анықталған АП мәндері не туралы айтады[3].

Субъектілердің жаттығу режимдерінің әсері мыналарға әкелді зерттеуге қатысушылардың ағзасындағы келесі өзгерістер. Сонымен, в 9 1-топқа АП орташа мәні $1,89 \pm 0,04$ -ке тең болды - қанағаттанарлық деңгей. 2 топта зерттелетін көрсеткіштің мәні орташа $1,83 \pm 0,03$ – қанағаттанарлық бейімделу деңгейі. Физикалық әсер ету нәтижесінде осы топтарда қалыптасқан АП мәндерінің жаттығулары жоғары сенімділікке ие ($p < 0,001$). Бақылау тобында тек шамалы ғана болды ($p > 0,05$) зерттеуге қатысушылардың АП ауытқуы.

Бұл ретте АП в мәні бақылау тобы резервтер көрсеткішінің төмендеуіне қарай жылжыды Денсаулық. Айта кету керек, адам ағзасындағы АП качествоысуларының сапасы екінші топ (доп ойындары) бірінші топпен салыстырғанда жоғары (аэробика), АП динамикасы мен индикаторының сандық мәндері не туралы айтады сенімділік (кесте. 1) биометриялық талдау нәтижелері. 1-кестеден оң жағдай болғанын атап өтуге болады 1 және 2 дене жаттығуларына дейін және кейін АП көрсеткіштерінің өзгеруі топтарда.

Бақылау тобында АП нашарлауы басталады ($p > 0,05$). Зерттеуге қатысушылардың арақатынасы да осының пайдасына айтылады бейімделу мүмкіндіктерінің әртүрлі деңгейлері. Зерттеудің басында бақылау тобында 100 болды% АП қанағаттанарлық деңгейі[4].

Тау жағдайында тұрғаннан кейін гипоксия, бірақ жаттығусыз, 8 апта ішінде 42% қатысушылар АП кернеу деңгейіне көшті. ANOVA нәтижелері арасындағы бейімделудің өзгеруін көрсетеді F мәндеріндегі эксперименттік топтар 5.38-ге тең, бұл маңызды ($p < 0,05$). Бұл олардың арасында айтарлықтай айырмашылықтар бар екенін білдіреді нәтижесінде бейімделу потенциалына қатысты топтарға жаттығулар. Дәл осындай сапалық өзгерістер 2-топта орын алады, бірақ әлі де бұл ретте денсаулық резервтері 13,3% - ға (1,83) өседі. Демек, осының негізінде артықшылық туралы айтуға болады аэробика режимінде жаттығу алдында доппен жаттығу.

Шынында да, ұсынылған жұмыстың нәтижелері көрсеткендей, тау гипоксиясы және температуралық жайлылық жағдайында болу (субтропиктер) бейімделу механизмдерінің шамадан тыс кернеуіне әкелді жалпы жастардың едәуір бөлігі 26,4-тен 62,5% - ға дейін. Осыған байланысты, осы зерттеу көрсеткендей, физикалық орташа импульстік-гипоксиялық сеанстарға еліктейтін жаттығулар, адам ағзасының АП 92,9% - ға (1-топ) және 100% - ға (2-топ) көтерілді. Кезінде бұл дененің бейімделу мүмкіндіктерінің күйі стресс басым қанағаттанарлық жағдай. Бұл қорытынды жаттығудың төзімділікке әсері туралы зерттеулерде қолдау көрсетіледі және жүрек-тамыр жүйесінің бейімделуі.

Шынында да, жоғарыда айтылғандай, тау жағдайында болу гипоксия айтарлықтай бейімделу механизмдерінің шамадан тыс жүктелуіне әкелді жалпы жастардың бөліктері 26,4-тен 62,5% - ға дейін. 11 Мұның себептері өкпенің артық желдетілуі болуы мүмкін (артериялық қаннан CO_2 "жуады"), пайда болатын ақпараттық (оқу) студенттердегі стресс (ROS деңгейін жоғарылатады), субтропикалық тұрақты Жоғары температуралы климат (hbo_2 бөлігі пайдаланылмайды жасушалар) [5].

Интеграцияда бұл факторлар қан қысымының жоғарылауын, тарылуын береді артериолалар мен жүректің шамадан тыс жүктелуі 1,5-2,5 есе, демалу уақыты азаяды миокард, O_2 жасушаларға жеткізілуінің бұзылуы. Зерттелетін жаттығулардың зерттелетін адамдардың ағзасындағы көмірқышқыл газының құрамына әсері 2-кесте жаттығуларға дейін және одан кейін тексеру топтарында келесі нәтижелер алынғанын көрсетеді.

Жаттығуға дейін орташа тыныс алу уақыты $24.83 + 1,81$ секунд болды, ал қандағы CO_2 концентрациясының мәні 4,47% болды, ал әсер ету жағдайында тыныс алу уақыты $12 44.33 + 1,57$ секунд, ал CO_2 концентрациясы 5,72% болды. Бұл топтың тыныс алу уақытының өзгеруі орта есеппен 19,70 секундты құрады.

. Жалпы және жергілікті әсер ету, қолданылатын жаттығулардың үйлестіру үйлесімділігі, әсер ету күші, бағыты, көлемі мен қарқындылығы, сондай-ақ қайталанған әсер ету кезінде қалпына келтіру аралықтары өзгертін дене белсенділігінің көмегімен адам ағзасының бұзылуын түзетуге бағытталған анықталған теориялық негіздемелер бұл құбылысты педагогикалық стратегия ретінде анықтады. Бұл ретте негізгі қағидаттар барабарлық пен оңтайлылық болып табылады, олардың іске асырылуы оқу-педагогикалық міндеттерді нақты

және уақтылы қоюмен, оқушылардың денсаулық жағдайын ұтымды және жедел бақылаумен анықталады.

СМГ үшін блоктық-модульдік жүйе әлсіреген ағзаның мүмкіндіктерін қатаң ескереді, қозғалыс әрекеттерінің кешенін көздейтін оқу материалын нақты жоспарлауды көздейді, ол: А) оқытудың табыстылығын дәл анықтауға мүмкіндік беретін модуль бөліктеріне; б) білім алушылардың денсаулық жағдайына байланысты оқу материалының құрамдас бөліктерін өзгертуге мүмкіндік беретін модульдердің реттілігіне, орналасуының өзара тәуелділігіне; в) мұқият жоспарланған мақсатты дене жаттығулары және жеке-бағдарланған жүктемелерді ашатын жеке жоспарларды жасау үшін оқу материалымен қамтамасыз ету.

Жоғары оқу орындары білім беру тұжырымдамасымен үнемі жұмыс істейді және оны заманауи талаптарға сәйкестендіреді. Бұл, әсіресе, халық шаруашылығы саласында сұранысқа ие мамандарды даярлау факторы ретінде қарастырылуы тиіс мамандықтар профилін әзірлеуге қатысты. Сондықтан студент жастарды сауықтырумен байланысты дене шынықтыру бойынша жаңа бағдарламаларды әзірлеу және енгізу мемлекеттік маңызы бар іс болып табылады. 1. Денсаулық пен кәсіби шеберлік деңгейін арттыру үшін дамыту қажет адамның қасиеттеріне тікелей немесе жанама әсер ететін дене шынықтыру сабақтарын ұтымды және мақсатты құру арқылы физикалық денсаулық деңгейін арттыру СМГ студенттері үшін "дене шынықтыру" пәні бойынша бейімделген бағдарламаны әзірлеумен байланысты. 2. Бейімделген Бағдарламаның талаптарын орындау ғылыми білімді игеру, кәсіби және жеке қасиеттерді қалыптастыру, білім деңгейін арттыру бойынша тиімді нәтижеге қол жеткізу процесінде педагог пен студенттердің оңтайлы субъектілік-субъектілік қатынастарын қамтамасыз ететін оқытудың мазмұнын, нысандарын, әдістері мен құралдарын модульдік негізде іріктеу мен құрастыруды айқындайтын педагогикалық тәсілдердің жиынтығы болып табылатын блоктық-модульдік оқытуды пайдалануды көздейді Денсаулық. 3. Блоктарда практикалық қолдану үшін оқу материалдарын жасау технологиясы келесі модульдерді қамтиды: оқу материалымен танысумен, оны түсінумен, СМГ студенттерінің өзіндік қызметімен байланысты ақпараттық-белсенділік (репродуктивті); оқытушының көмегімен және өз бетінше Дағдылар мен дағдыларды игеруге мүмкіндік беретін практикалық; бақылау модулі дене дайындығын арттыруды және ағзаның функционалдық мүмкіндіктерін жақсартуды тіркейді оқушылар.

СМГ студенттерінің оқу процесіне бақылау құжаты ретінде денсаулық паспортын енгізу денсаулықты орта деңгейден жоғары көтеруге және перспективалық жоспарлар мен мақсаттарды белгілеуге мүмкіндік беретін түзету жұмыстарын кезең-кезеңмен жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Бегидова Т. П. Теория и организация адаптивной физической культуры. М.: Юрайт, 2019. 192 с.

2. Бишаева А.А., Малков А.А. Физическая культура. Учебник. М.: КноРус, 2020. 312 с.
3. Братановский С.Н., Вулах М.Г. Административно-правовой статус граждан в сфере физической культуры и спорта // Спорт: экономика, право, управление. 2015. N 3. С. 14 — 19.
4. Виленский М. Я., Горшков А. Г. Физическая культура. Учебник. М.: КноРус, 2020. 216 с.
5. Германов Г. Н., Корольков А. Н., Сабирова И. А. Теория и история физической культуры и спорта. Учебное пособие для СПО. В 3-х томах. Том 1. Игры олимпиад. М.: Юрайт, 2019. 794 с.

ОӘЖ 796.022.7

ДЕНЕ ТӘРБИЕСІНІҢ НЕГІЗГІ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ

Мулдабеков А.Б., Алиханов С.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются методы физического воспитания
Summary: This article discusses the methods of physical education

Әр түрлі жаттығушылар тобымен әр қилы жағдайда белгілі бір міндеттер орындау үшін дене тәрбиесі жаттығуларын қолдану, пайдалану жолын дене тәрбиесінің әдістері дейміз.

«Әдіс» деген түсініктен біз «әдістеме» түсінігін ажырата білуіміз керек. Әдістеме деп дене тәрбиесі үрдісінде белгілі бір нәтижеге жету жолына бағытталған амалдар мен әдістер жүйесін айтады.

Дене тәрбиесінің барлық әдістері арнайы (тек қана дене тәрбиесі процесіне тән) және жалпы (дидактикалық білім беру және тәрбие бағытында қолданылатын) болып екі топқа бөлінеді.

Дене тәрбиесінің арнайы әдістері: а) қатаң шектелген жаттығулар әдістері; ә) ойын әдісі; б) жарыс әдісі.

Дене тәрбиесінің жалпы әдістері: а) сөзді қолдану әдістері; ә) көрнекілікті қолдану әдістері.

- Арнайы
- Жалпы
- Ойын әдісі

Дене тәрбиесі үрдісінде спорттық және қозғалмалы ойындардың элементтерін қолдану – ойын әдісі деп аталады. Ойын әдісінің мынандай өзіне тән ерекшеліктері мен белгілері бар:

1. Белгілі бір мақсатқа (жеңіске) жету үшін ойынның жоспары және тәртібі арқылы ойнаушыларды ұйымдастыру.

2. Ойын әрекеттері кезінде ойнаушылардың бәсекелестік, жеңіске деген ұмтылысының, көңіл-күйлерінің көтерілуі.

3. Ойын барысында жаттығушылардың өз бетімен қимыл-әрекет жасауға шешім қабылдауы (ойынға қатысушы жүгірудің, секірудің, лақтырудың жолын өзі таңдайды).

4. Қимыл-әрекеттердің алуан түрлілігі, олардың ойын барысында, әр түрлі жаттығуларда кенеттен пайда болуы.

5. Ойын барысындағы ойынға қатысушылардың әр түрлі қарым-қатынастары.

Ойын әдісінің көмегімен дене қасиеттерін (күш, төзімділік, шапшаңдық, ептілік) кешенді дамытуға, бұрын үйренген қимылдарды жетілдіру және оқушылардың өзіндік қасиеттерін тәрбиелеуге (батылдық, тапқырлық, ұйымдастырушылық, өз бетімен шешім қабылдаушылық), бұдан басқа да көптеген мақсаттарды жүзеге асыруға болады. Жаттығуларды ойын әдісімен жүргізу оқушыларды қызықтырып, жақсы әсер қалдырады, бірқалыптылықтан құтқарады. Ойын әдісінің бір кемшілігі, жүктеме мөлшерін дәл біле алмайтынымыз.

Жарыс әдісі

Дене тәрбиесі жаттығуларын жарыс, бәсеке түрінде орындауды жарыс әдісі дейміз. Жарыс әдісінің ең негізгі белгісі – біріншілікте қарсыласыңды, команданы, топты жеңу үшін бәсекелесу, күрес, күш сынасу жағдайында жоғарғы көрсеткіштерге жету. Бұл әдіс әр түрлі мақсаттарды орындауға пайдаланылады. Мысалы, адамгершілік, жігерлілік, дене қасиеттерін тәрбиелеу, күрделі жағдайда қимылдың ептілігі мен дағдысын жетілдіру. Жарыс әдісі адам ағзасының мүмкіншіліктеріне жоғарғы талаптар қояды да, оның ары қарай тез дамуына ықпал етеді. Бұл жарыс әдісінің міндетті түрде орындалуы үшін керекті шарт: жарыс, бәсеке жаттығуларына оқушылар өте жақсы дайындықпен келулері керек, ол болмаса берілетін үлкен қарқынды жүктемелер олардың денсаулығына зиян келтіруі мүмкін [1].

Сонымен қатар бұл әдіс оқушылардан жаттығуды орындау кезінде пайда болатын міндетке өз шешімін тез қабылдауын талап етеді (өйткені, мұғалімнің, жаттықтырушының ақыл-кеңесін жарыс кезінде ести қою мүмкіндігі өте аз).

Қатаң шектелген жаттығу әдістері

Жаттығу кезінде көп қайталанатын жүктеме мен тынығуды алмастыра орындайтын қимыл-әрекетте қатаң шектелген жаттығу әдістерін пайдалану көптеген мүмкіншіліктерге қол жеткізеді:

1. Жүктеме көлемін қатаң мөлшерлеуге. Бұл әдісті қолдану кезінде жүктемені ең төменгі шамаға дейін жоғарылатып, басқаруға болады.

2. Әр түрлі дене қуатының қасиетін дамыту және жаттығу арқылы жеке дене мүшелеріне әсер ету.

3. Дене тәрбиесі үрдісінде жеке үйретуді пайдалану.

4. Кез келген күрделі жаттығуларға үйрету.

5. Дене тәрбиесі жаттығуларын әр түрлі жастағы адамдар арасындағы сабақ, жаттықтыру кездерінде пайдалану мүмкіншілігі. Біз осы әдістің көмегімен жаттығуларды жас балалардан бастап егде жастағы адамдарға дейін қолдана аламыз.

Қатаң шектелген жаттығу әдістері екі топқа бөлінеді: а) қимыл-әрекетке үйрету; ә) дене қасиеттерін жетілдіру.

Қимыл-әрекетке үйрету әдістері

Қимыл-әрекеттердің күрделілігіне қарай тұтас та, бөлшектеп те үйретуге болады.

Тұтас үйрету әдісі жаттығуларды бөлшектемей толық үйрету кезінде мынадай жағдайларда қолданылады.

- қарапайым қимыл-әрекетке үйрету кезінде;
- дене қуаты және техникалық дайындығы жоғары оқушылармен жүргізілетін жаттығу сабақтарында;
- қимыл-әрекетті бөлшектеп үйретуге болмайтын, бөлшектесе техника негізінің сапасы болмайтын жағдайда;
- бұрын үйренген жаттығуларды жетілдіруде.

Жаттығуларды бөлшектеп үйрету әдісі кезінде қимыл-әрекетті бөлшектеп жеке-жеке меңгеріп, сонан соң бәрін қосып толық қайталайды. (Мысалы, гимнастика сабағындағы алға аунап түсу, басқа тұру, жанға айналу жаттығуларының техникасын жеке-жеке үйреніп, меңгергеннен кейін толық қайталау және т.б.).

Күрделі қозғалыс техникасын үйренуді жетілдіруге жақындататын жаттығулар қолданылады. Мұндай жаттығулардың техникасы негізгі, күрделі жаттығудың бөлшектеріне ұқсас болып келеді. Бұл жаттығулар біртұтас түрде, оқушыларға түсінікті және қолайлы болуы керек [2].

Дене қасиеттерін дамыту әдістері

Дене қасиеттерін дамытуға бағытталған қатаң шектелген жаттығулар әдістері әр түрлі формадағы жүктеме мен тынығудың түрлерін ұштастыру мүмкіндігіне байланысты қолданылады. Жүктеме дегеніміз – дене тәрбиесі жаттығуларымен адам ағзасына әр түрлі көлемде әсер ету. Жүктеменің шамасы оның қарқындылығы мен көлеміне байланысты. Жүктеменің көлемі – орындалған дене қуаты жұмысының саны (мысалы, 10 минуттық жүгіру, жаттығуды қайталау саны т.б.).

Жүктеме қарқындылығы - ол белгілі бір уақытта дене тәрбиесі жаттығуларын қарқынды, тездете орындау. Жүктеменің ішкі және сыртқы қарқынды көрсеткіштері болады. Сыртқы көрсеткіш – қозғалыс жылдамдығы (жүгіру, шаңғы жарысы, суда жүзу т.с.с.), спорт ойындарындағы ойын қарқыны т.б. Қарқындылықтың ішкі көрсеткіштері – жүректің соғу жиілігі, белгілі бір уақытта күш жұмсау өлшемі. Адам ағзасына әсер ету көлеміне байланысты жүктеме:

- кіші (жүректің минөтына 130 ретке дейін соғуы);
- орта (жүректің минөтына 131-155 рет соғуы);
- үлкен (жүректің минөтына 156-175 рет соғуы);
- жоғары (жүректің минөтына 176-190 рет соғуы);
- өте жоғары (жүректің минөтына 190-нан көп рет соғуы) болып бөлінеді.

Спортшының жаттығуларды орындау, жұмыс істеу қарқынына байланысты жүктеме бірқалыпты және ауыспалы болып келеді. Бірқалыпты жүктеме – ол спортшының белгілі бір уақытта жаттығуды орындаудағы қарқындылығының өзгеруі (ол жоғары немесе төмен болып өзгеруі мүмкін). Жүктеме әрқашан да тынығумен кезектесіп отыру керек.

Тынығу аралықтарының үш түрі бар. Олар: қарпайым, қатаң шектеулі және төтенше.

1. Қарапайым немесе толық тынығу аралығы деп бір жаттығуды орындап болып келесі қайталанар жүктеменің алдында ағзаның жұмыс қабілетінің толық бастапқы қалыпқа келуін айтамыз. Толық қалпына келуін тамыр соғысын есептеу арқылы анықтаймыз. Мысалы, жаттығу орындағаннан кейін ЖСЖ 180 соғу / мин, толық қалпына келуі 60 соғу/мин.

2. Қатаң тынығу аралығы дегеніміз - бір жаттығуды орындап болып, келесі қайталанар жүктеме жаттығушының ағзасының жұмыс қабілетінің толық бастапқы қалпына келмеген кезде қайталануы.

3. Төтенше тынығу аралығы дегеніміз – келесі жүктеме ағзаның жұмыс қабілетінің көтерілген кезіне, жаттығушының өзіндік дайындық ниетінің толық көрінген кезіне тап келуі. Мазмұны жағынан тынығу бәсең (қозғалмай жату, бұлшық еттердің белсенді қызмет етпеуі) және белсенді болып екіге бөлінеді. Белсенді тынығу – спортшының алдыңғы жаттығуға қарағанда қарқыны аз түріне көшуі (мысалы, жүгіруден соң ақырын жүру).

Дене қасиеттерін дамыту үшін мынандай әдістер қолданылады. Бірқалыпты орындау (стандартты) әдісі. Бұл әдіс жаттығуларды үзбей, ұзақ уақытта, бір қарқында орындауды талап етеді (мысалы, ұзақ уақыт бірқалыпты жүгіру, жүзу, ескек есу және т.б.). Жүктеме бұл кезде жоғары деңгейдің 70 пайызынан аспауы керек, жүрек соғуының жиілігі минөтына 130-150 рет). Ұзақ уақыт бірқалыпты істелген жұмыс жүрек-қан тамыры және тыныс алу жүйелерін нығайтып, ағзаның жалпы төзімділігін дамытады.

Өзгермелі орындау әдісі. Бұл әдісте жүктеме қарқыны жаттығуды орындау кезінде өзгеріп отырады (мысалы, 400 метр қашықтыққа жүгіруде жылдамдық - бірінші 100 метр жүгірген кезде 1/2 жартылай күшпен, екінші, 100 метрде қатты қарқында, үшінші 100 метрде – еркін, төртінші 100 метрде 3/4 күшпен орындалып отырылады). Жүктеме бұл жүгіру кездерінде кіші жүктемеден үлкенге және керісінше өзгеріп отырады. Өзгермелі орындау әдісінің көмегімен біз жалпы төзімділікті және жылдамдық төзімділігін дамытамыз, спортшыларды жігерлілікке тәрбиелейміз [3].

Қайталап орындау әдісі. Бұл әдіс кезінде жаттығу көп қайталанады, аралықтағы тынығуда ағза толық бастапқы қалпына келуі қажет (мысалы, қысқа қашықтыққа өте жоғары жылдамдықпен қайталап жүгірген кезде, аралық тынығу толық болуы қажет). Қайталап орындау әдісі күшті, жылдамдықты және күш жылдамдығын, жылдамдық төзімділігін дамытады.

Дене тәрбиесі тәжірибесінде қайталап орындау әдісінің түрлері кездеседі. Мысалы, циклді жаттығуларды орындау кезінде мынадай түрлер жиі кездеседі:

- тұрақты бірдей қашықтықтарға жүгіру (7 x 100 м);
- біртіндеп ұзартылып отырылған қашықтыққа жүгіру (200x400x600x800);
- біртіндеп қысқартылған қашықтыққа жүгіру (800x600x400x200);
- біртіндеп ұзартылған, сонан соң біртіндеп қысқартылған қашықтыққа жүгіру (200x400x600x800x600x400x200).

Аралық орындау әдісі. Бұл әдістің мәнісі көп рет қайталанған жаттығудың орындау қарқыны жоғары (минөтына 160-180 рет жүрек соғу жиілігі) және тынығу аралығы қатаң болуында. Жаттығуды орындаған соң тынығу кезінде жүрек соғысы минөтына 120-140 ретке жеткенге дейін созылады да, сонан соң жаттығу қайталаыады. Әрбір жаңа жүктеме ағза толық бастапқы қалпына келмеген кезде беріледі. Тынығу белсенді немесе бәсең болуы мүмкін, жаттығу тізбекпен орындалады (мысалы, 7x200). Бұл әдістің көмегімен аз мерзімде жалпы және арнайы төзімділік қасиетін дамытуға болады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Коробков, А. В. Головин, В. А. Масляков В. А. Дене тәрбиесі, 2016ж
2. Спорттық физиология. М.: дене шынықтыру және спорт, 2016ж
3. Рафин А. Я. Дене шынықтыру. М., 2018ж.

ОӘЖ 697.77

ӨМІРДЕГІ СПОРТТЫҢ МАҢЫЗДЫ ТҮСТАРЫ

Мырзахмет М., Ажиханов Д.М., Бидайбек Н.Т., Жүмәділ С.С.
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В современном мире спорт – это жизнь! На раннем этапе развития, каждый из нас должен осознавать, что здоровый образ жизни — это залог успеха, долголетие, это мир без болезни!

Summary: In the modern world, sport is life! At an early stage of development, each of us should realize that a healthy lifestyle is the key to success, longevity, this is a world without disease!

Денсаулық-адамның басты құндылығы. Оны сатып алу мүмкін емес. Біз денсаулықты туылған кезден бастап аламыз,оны тек қорғап,нығайта аламыз немесе түзетілмейтін зиян келтіруге болады. Өмірлік тәжірибе көрсеткендей, адамдар әдетте ауру өзін сезіндіргеннен кейін ғана өз денсаулығына қамқорлық жасай бастайды. Бірақ біз бұл аурулардың түбегейлі алдын ала аламыз, тек салауатты өмір салтын ұстануымыз керек. Соңғы уақыттарда мемлекет те, қоғамдық ұйымдар да ұлтты жақсартуға бағытталған көптеген іс-шаралар өткізуде. Бірақ адам денсаулығы тек Медициналық және профилактикалық шараларға ғана емес, сонымен бірге оның өзіне де байланысты. Көптеген адамдар бос уақыттарын спорт, туризмге арнайтыны кездейсоқ емес [1]. Менің сүйікті спортым-футбол ойыны. Футбол – әлемдегі ең танымал спорт түрі болып саналады. Футболға деген құштарлық – бала кезімде пайда болды. Футбол жас адамдардың дамуына көмектеседі. Олардың физикалық даму сапасына, мінездің маңызды сипаттарын тәрбиелеу, мысалға: творчестволық белсенділік, берілген жұмысқа жауапкершілікті, талаптылықты арттырады. Мұндай сапаларға иемденген адам өзінің қоғамына үлкен пайда әкелетіне сөзсіз.

Менің зерттеуімнің өзектілігі - менің құрдастарымның салауатты өмір салтын ұстануға деген ұмтылысын қалыптастыру [2].

Жұмыс мақсаты: Футбол ойынының денсаулықты нығайтуға ықпал ететінін зерттеу; оқушылардың спортқа деген өзіндік көзқарасын анықтау үшін әлеуметтік зерттеу жүргізу.

Мақсатқа сәйкес менің жұмысымда келесі міндеттер қойылды:

* Осы тақырып бойынша әдебиеттерді зерттеу;

* Университет студенттеріне әлеуметтік сауалнама жүргізу;

* Жасалған жұмыстың нәтижелерін қорытындылар мен ұсынымдарда қорытындылау.

Спорт адамдарға физикалық қасиеттері мен моторикасын жақсартуға, денсаулығын нығайтуға және шығармашылық ұзақ өмірін ұзартуға мүмкіндік береді. "Спортшы болу және дені сау болу-сәнді" - бұл әрқайсымыздың өмірлік ұстанымымызға айналуы керек. Әр адамның баға жетпес ең маңызды байлығы- бұл денсаулық. Оны ешқандай ақшаға сатып ала алмайсың, сондықтан, оған бала кезден бастап қамқорлық қажет. Спорт адамға ауырмауға, мықты және шыдамды болуға көмектеседі. Спорттық іс-шаралар адам денсаулығын нығайтып қана қоймай, оның денесін үнемі тонуста ұстап, бұлшықеттерге қоректік заттар әкеледі. Әр түрлі елдердің ғалымдары спорттың адамның эмоционалды жағдайына оң әсер ететінін дәлелдеді. Спорт залындағы әр сабақтан кейін оқиғалардың эмоционалды бояуы үшін жауап беретін гормонның мөлшері артады. Адам көптеген мыңжылдықтар бойы жануарлардың көптеген түрлерімен күш, жылдамдық, ептілік және шыдамдылықта "бәсекелестік" жағдайында болды. Аң аулау, жинау, балық аулау физикалық төзімділікті дамытты, жарақатқа сезімталдықтың төмендеуі байқағыштықты дамытып, практикалық білімдерін толықтырды. Аңшылық құралдарын жасау және қолдану адамның физикалық дамуын, белгілі бір моториканы қажет етті. Алайда, жақсы физикалық дамудың бір ғана қажеттілігі физикалық жаттығуларды пайда болғызды деу мүмкін емес. Ежелгі адам, жануарлардан айырмашылығы, тәжірибені берудің әлеуметтік тәсілі болды (адамдар құралдарды сақтап, оларды жасау және пайдалану дағдыларын ұрпақтан-ұрпаққа берді). Бұл ежелгі адамды еңбек процесінде жаттығу құбылысына назар аударуға мәжбүр етті. Бірақ прогресс тоқтап тұрған жоқ. Спорттың дамуы өз жалғасын тапты [3].

Рим, Италия, Ежелгі Шығыс және көптеген басқа елдерде спорт мәдени мұраның бір бөлігі болды. Спорттың барлық дерлік түрлері сол кезден бастап өз бастауын алады. Қазіргі уақытта спорт-өмірмен сәйкес және тең екені айдан анық. Кез-келген тіпті ең кішкентай елді мекен болашақ ұрпақты спортта даму мүмкіндігімен қамтамасыз етуге тырысады. Әлемде жүзу спортымен бала кезден айналысқан дұрыс деп санайтын адамдар көп. Менде сол жандардың қатарынанмын. Жүзу-ең керемет спорт түрлерінің бірі! Бұл ең үйлесімді, теңдестірілген және экологиялық таза физикалық белсенділік. Жүзу денені ауырлатпай, ағзалар мен жүйелердің максималды санын үйретеді. Жүзу адамды табиғатпен жақындастырып, онымен байланысты сезінуге, тіпті үлкен теңіздерде жүзуге көмектесетіні де маңызды. Өйткені, су барлық жерде су

болып қалады. Су-барлық тіршіліктің ұрпағы! Су-әрқайсымыздың өміріміздің алғашқы 9 айын өткізген орта! Су біздің ағзамыздың 80% құрайды!

Өзіңе апаратын жол.Бұл не?

"Сіз өз істеріңізде, жоспардағыдай, ұлы болуыңыз керек." У. Шекспир

Әзірше менің ойларым ғана ұлы. Бірақ басы қазірдің өзінде қаланған. Мүмкін,мен ешқашан керемет үздік спортшы болмаймын, бірақ мен өз мүмкіндіктерімді біліп, күшімді сынап, жалқаулығымды жаттықтырамын. Өзіме жол табу, өз мүмкіндіктерімді білу оңай болмайды деп санаймын. Тек қымбат нәрсе ғана құнды! Менің өмірдегі ұраным:

Мен біреуге бір нәрсені дәлелдеуге тырыспаймын, әр жаттығумен одан да жақсы және күшті бола алатынымды өзіме дәлелдеймін!

Нәтижесі. Басында мен математикалық есептеулер жасағым келді. Кім және қанша сабаққа барады, не істейді және т. б. бірақ ! Мен мұның бәрін санадым және цифрмен нормасын біле алмайтынымды түсіндім. Түбіндегі маңызды нәрсе- бұл есептеулерде емес, ұмтылыста. Менің бақылауларыма сүйене отырып, көптеген балалар өзін-өзі дамытуға мүдделі деп айта аламын. Ұлдар мен қыздар әртүрлі спорт түрлерімен айналысады. Мысалы, менің тобымда 24 адам және тек 1 немесе 2 адам ешқандай секцияларға қатыспайды.Онда да олар денсаулық жағдайына байланысты қатыса алмайды.

Жеке мысалда менің жетістіктерімнің нәтижесі туралы айтқым келеді. Менің ойымша, бұл "құрғақ" статистикаға қарағанда жақсы болады . Футболмен айналыса бастағанда, менің денем жүктемелерге қаншалықты дайын емес екенін білмедім . Басында әр жаттығудан кейін бұлшықеттер ауырды , өзімді әлсіз сездім. Бірақ мен футбол ойынын қатты жақсы көргендіктен,өзіме сендім.Жарыстарда бізге медальдар, хаттар берілгенде, керемет болды.Мен бақытты болдым!Содан соң мен жаттығуларды өзімді мәжбүрлеп емес,жақсы көріп,рахаттанып жасайтын болдым.Содан кейін тағы бір марапат болды. Біз көшіп, жаттықтырушы өзгерді.Менде жалқаулық басым бола бастады. Бірақ тағы бір ынталандыру болды, ол-бүкіл топпен футболға бара бастадық. Кенеттен қызықты және көңілді болды, бәрі оңай болды. Жаңа жерде нәтижелер әлі алда , бірақ мен бір нәрсені нақты айта аламын, барлық нәрседе оң нәтиже іздеу керек, содан кейін нәтижелер көп күттірмейді . Мен марапаттарға ұмтылмаймын .Спорт маған ұйымшылдық, жинақылық береді, өзімді сау, күшті, сенімді сезінуге мүмкіндік береді-маған қазірдің өзінде жеткілікті . Менің зерттеу жұмысым мені және менің жетістіктерімді зерттеуге байланысты болды . Қорытындылай келе,7 жастан бастап спорттың арқасында мен көп нәрсені үйрендім , күшейе түстім.8-де мен тәуелсіз болдым.Осылайша жастан-жасқа тола келе,спорттың арқасында,мен өзіме керекті бүкіл жақсы мінездер мен әдеттерді бойыма жинадым [4].

Футбол ойнаған кезінде ең маңызды моральдық-еріктік қасиеттер сәтті тәрбиеленеді: батылдық пен табандылық, тәртіп пен еңбекқорлық, кез-келген қиындыққа төтеп беру қабілеті, физикалық төзімділік. Тіпті кішкене жүгіруден кейін әл-ауқаттың едәуір жақсаратындығы бірнеше рет дәлелденді.

Зерттеу нәтижесінде менің білгенім:

- біздің университет студенттерінің көпшілігі спортпен шұғылданады;
- университет секциясына қатысады;;
- көпшілік спорттың қандай да бір түрімен кәсіби түрде айналысқысы келеді.

Футбол спорты-бұл денсаулық. Бала физикалық тұрғыда дамып, аз уақыттың ішінде сүйек пен бұлшықет тіні беки түседі.

- Жаттығудың әртүрлілігі барлық бұлшықет тобына жұмыс артып, кешенді физикалық жүктеме салады.

- Команда баланың жеке тұлға ретінде тануына да көмегін тигізбек. Ол командаластарымен де, қарсыластарымен де өзі қарым-қатынас орнатуға тырысады. Қоғамда өз орнын табу үшін де көмегі зор.

- Бұл спорт түрі баланың психологиялық дамуына әсер етеді, ол терең ойлауды, әрбір қадамын есептеуді, басқа ойыншылардың іс-қимылын бағалап, жоспарлауды үйренеді. Балғын спортшы алаңда доп үшін күресуді, өмірде өз мақсаты үшін жанталасуды түсінеді. Футбол – ерік-жігерді жанитын керемет ойын түрі.

- Бала еңбексүйгіштігінің арқасында ғана жетістікке жете алады. Допты тез арада игеріп кетудің амал-тәсілі болмағандықтан, оған көп жаттығу керек болады. Сол қиындыққа төзген бала нақты жетістікке жете алады.

- Футболдың тағы бір артықшылығы маусым таңдамауында. Балғын спортшы жыл он екі ай сүйікті ойынын ойнап, жаз мезгілінде спорт лагерьлеріне бара алады [5].

Менің бақылауларымның нәтижесі қанағаттандырылды.Өйткені менің ұрпағым дені сау болғысы келетінін және ол үшін бәрін жасайтынын білдім. Болашақ біздің қолымызда!

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Үлкен балалар энциклопедиясы. Көлемі 20. Спорт. Аванта ; 2010.
2. Бурмистрова л. Лю Мен әлемді білемін.Футбол. АСТ; 2004.
3. Карпенко Е., Коротнова Т. Жүзу. Ойын оқыту әдісі. Терра-Спорт; 2009.
4. Д.Афремов "Чемпиондардың Ақыл-Ойы.Ұлы спортшылар қалай ойлайды, жаттығады және жеңеді." – М.:, 2014
5. Тарасов А. В. // "Путь к себе." – М.:, 2013.

ОӘЖ 72.3987

ФУТБОЛ ОҚЫТУ ПРОЦЕССТЕРІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ЖӘНЕ ӘДІСТЕРІ

Насирханов Ж.А., Есенгелді Б.Ф., Зарибай Д.Е., Ерғара Ж.Д.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются особенности и методы процессов обучения футболу

Summary: This article discusses the features and methods of football learning processes

Футбол - бұл ойын, өйткені оның өз ережелері мен ережелері және нақты ережелер жиынтығы бар. Мұның бәрі футболдың негізгі заңдылықтары мен принциптеріне жатады және футболды үйренуге қойылатын талаптарды белгілейді.

Футбол ойынының негізгі заңдары мен принциптері.

Ойында екі қарама-қарсы команда болғандықтан, жеңіске жету үшін көп еңбектену керек, оған жетудің тиімді жолдарын тауып, жұмыс істейтін принциптерді түсіндіру керек: бір жағынан қарсыласыңызды доппен бастауға болады, ал екінші жағынан, және тек оппозициялық топ құру үшін емес. Әбіл мен қорғаныс екі жаққа ортақ. Абулыт пен спорт индустриясы Пасха деп аталады. Матчта әрбір команда осы маусымда 120-150 допқа ие болады, бұл команданың бірнеше ұқсас маусымдарда шабуылдау немесе қорғау мүмкіндігі бар дегенді білдіреді [1].

Академиялық зерттеулер мен әдістер үшін финалдық ойынды талқылау әрқайсыңыз үшін қажеттілік болып табылады, ойын әдістерін жаңартып, дамыту қажет. Осылайша, ойын кезеңдері /қорғаныс шабуылы/ кішірек бөліктерге – ойын бөліктеріне бөлінеді. Ойын барысында командалар қысқа уақыт ішінде бірнеше ойынды қолдануы керек. Оларға мыналар жатады: орналасу, бақылау және шабу; аяқтау, шабуылдан қорғауға ауысу, голды қорғау.

Төреші матчты тоқтатқандағы тағы бір ойын - Стандарт -

Бұл матч / соққы деп аталады.

Ойындағы пенальти/. Бұл визуалды экшн ойыны.

Оны ретімен жасаңыз. Ойын сахнасының мәліметтері

Қолданыстағы ойын ережелері әртүрлі белгілерді жасайды

Ойын көріністерін ойыншылар жеке немесе топпен орындайды және бірнеше қозғалыстардан тұрады. Негізгі фазаларға сәйкес ойыншы шабуыл немесе қорғаныс қозғалыстарын жасайды.

Ойын мінез-құлқының физиологиялық негізін жалпы механика құрайды, оның динамикалық құрамы бірнеше факторлардан тұрады. Олар стадиондағы жарыс шарттарын, спортшы ағзасының ішкі процестерін және жинақталған қарым-қатынастарды көрсетеді. Әрбір ойыншы ойын сахнасында ойын әрекеттері мен ойын дағдыларын шебер орындап, сыртқы күштермен дер кезінде әрекет ете алады. орындық. Бәсекелестік тұрғыдан алғанда, футболшылар ойын қозғалыстарына, психологиялық процестерге және ми функциясына негізделген ойын сахнасында ең қолайлы бағытты анықтай алады [1].

Мұнда әр ойыншының шеберлігі мен анықтығын көрсететін ойынның екі негізгі элементі берілген. Футболшылардың алаңдағы қозғалысы екіге бөлінеді.

Элементтер: Ойыншылардың алаңда шабуыл және қорғаныс қозғалыстары. Футболшыларды дайындау барысында іскерлік пен дағды қалыптасады. Қабілет пен дағдының ең жоғары деңгейіне жету үшін сіз өзіңіздің дағдыларыңыз бен қабілеттеріңізді дамытып қана қоймай, сонымен қатар бүкіл жаттығуды бірнеше рет қайталайсыз.

Мүшелердің ілгерілеуіне мүмкіндік беріңіз. Спорттық тәрбие көптеген факторларға, соның ішінде құралдарға, әдістерге және шарттарға тәуелді процесс. Сондықтан футбол тәрбиесін дамытуды жаттықтыру, /үйрену/ және жаттықтыру түрінде қарастыру керек [4].

Бұл мәселелерді оқу-тәрбие процесінде кезең-кезеңімен шешу адам ағзасында үлкен мүмкіндіктерді ашуға көмектеседі. Футболшылардың шеберлігін жылдан-жылға дамыту үшін ғылыми-педагогикалық ұсыныстарды басшылыққа алып, оның негізгі бағыттарын анықтап, осы қағидаларды іс жүзінде қолдану қажет.

Жалпы жаттығулардың көлемін арттыру арқылы көптеген мақсаттарға жетуге болады. Оқыту мен оқу арнайы ұйымдастырылған процесс болса, ол негізгі дидактикалық принциптерге сай болуы және негізгі оқу процесінің заңгерлері тарапынан бағалануы тиіс. Оқыту мен оқу процесі негізінен жүйелі түрде қабылданған білім беру, сапа, белсенділік, көрнекілік принциптерінен тұрады. Бұл принциптер бір-бірімен тығыз байланысты.

Оқыту мен оқу процесінде жаттықтырушы дұрыс білім беру принциптерін ұстанады. Ал тек сабақ бетінде оқушылардың өз қабілеттеріне деген сенімін арттыруға көмектеседі. сондай-ақ олардың спорттық дағдыларын жетілдіреді.

Ойынның ойналу тәсілі әртүрлі ойындардың жиынтығы. Бұл белгілі бір мақсаттарға жетуге көмектеседі [4].

Техниканың бұл түрі ойын әдісі ретінде қарастырылуы керек. Өйткені ойыншы ойын түрін қаншалықты жақсы біліп, оны әр түрлі жағдайда қолданса, соғұрлым қарсыластың жеңіске жетуіне өз үлесін қоса алады. Ойынды жақсы білетін ойыншылар көмектеседі. Ойыншының шеберлігін арттыру [3].

Бүгінгі таңда футбол ойнау әдістері көптеген қозғалыстардың биомеханикалық жүйелерінен тұрады және ойында пайда болатын энергияны тиімді пайдалануды қамтамасыз етеді. Жылдамдық пен сенімділік, қарапайым және ыңғайлы ойын – бүгінгі футбол талаптарының негізі.

Ойын режимдерінің классификациясы

Әдістердің комбинациясы – жалпы немесе дәлірек айтқанда, егжей-тегжейлі әдістер мен тәсілдер жиынтығы.

Ойынның сипатына қарай екі негізгі тәсіл бар: ойыншының алаңы және қарауылдың жолы. Әр шығарма екі бөліктен тұрады: қозғалу, / далада жүгіру, жүгіру және секіру, тұру, бұрылу /, доп ойнау. Бөлімдер нақты ойын түрлері мен әдістерін қамтиды. Ойыншылар мен қақпашылар әртүрлі қозғалыс режимдері арқылы алдын ала таңдалады. Жеке тәсілдерде әдістердің өзіндік ерекшеліктері бар. Жалпы жұмыс механизмін сақтай отырып, жақындау түрі мен сипаттамалар арасында өте аз айырмашылық бар екенін есте ұстаған жөн.

Әртүрлі жағдайлардағы көптеген тәсілдер футболдың болашағы зор екенін көрсетеді. Оның түрін меңгеру және дамыту процесіне көмектеседі, материалдарды тез есте сақтайды және футбол техникасын реттейді [2].

Футболшыларды дайындағанда оқыту және жаттығу принциптерін жүзеге асыру. Ойын барысында қозғалыс техникасы әртүрлі жағдайлар мен

түрлер үшін қолданылады, мысалы, ойын барысында ойыншы қозғалыс жылдамдығын өзгертеді, ол баяу жүруден максималды жылдамдыққа дейінгі қашықтықты қамтуы керек. Сондай-ақ, ойыншының қозғалыс үлгілері секіру, тұру және айнарудан ерекшеленеді. Қозғалыс түрі доптың шеберлігіне байланысты. Қозғалыс тәсілдерінің жиынтығын дұрыс қолдана білсе, ойыншы допты алатын орынды дұрыс таңдап, қарсылас команданың ойыншысын дер кезінде таба алады [2].

Жүгіру - қозғалудың тамаша тәсілі. Жүгіру кезінде ойыншы алаңда көп қимылдар жасайды. Бұған доптың сыртында жүгіру және допты алып жүру кіреді. Футбол ойынын жүргізу үшін келесі әдістер қолданылады: баяу жүгіру, артқа, алға, бірге жүгіру және аяқты біріктіру.

Баяу жүгіру ойыншылар тік позицияға өткенде және олардың қарсыластары ойнатқышты іске қосқаннан кейін ойнай бергенде қолданылады. Мұның себебі жеңіл жүгіру деп аталады, өйткені тірек-қимыл аппаратының бөлігі жазықтық пен тіректен тұрады, сондықтан оның негізгі пішіні жеңіл атлетика түрінен ерекшеленеді.

Жүгіру түріндегі ұшу уақыты өте қысқа.

Бір аяқты бір жаққа қойып жүгіру. Ойын техникасын дұрыс ұйымдастыру (мысалы, ойыншының қарсыласын болдырмау үшін) Бұл жүгіру әдісі көбінесе бастапқы қозғалыстың (фазаның) бөлігі ретінде қолданылады. Ойынның сипатына және әртүрлі қозғалыс режиміне байланысты [3].

Бір аяқ екінші жағына тиген кезде тізе аздап бүгілуі керек. Алдымен аяқты қозғалыс бағытына қарай жылжыту керек. Күш әдетте қозғалыстың жағында болуы керек.

Секіру – ойыншы қолданатын қозғалыс әдістерінің бірі, бұл әдіс көбінесе ойыншыны тоқтату және түсіру үшін қолданылады. Аяқтан, кеудеден, басынан секіру және жатқанда допты соғу, допты тоқтату үшін де қолданылады. Ойын барысында алға, бір жақты, жоғары-төмен және тағы бірнеше бағыттар қолданылады.

Бірақ ойынның өзі көбінесе максималды ілгерілеуді немесе биіктікке секіруді талап етпейді. Ең жақсы көрсеткіштер: футболшылар; мінезіңіз бен икемділігіңізге байланысты. Секіру түрлеріне итермелеу, ұшу және қону кезеңдері жатады.

Бұрылу арқылы ойыншы жылдамдығын жоғалтпай жүгіру бағытын өзгертеді. Бір нүктеге жеткенде, келесі қадамды бастауға дайын болуыңыз керек. Сонымен қатар, тебу, тоқтату, қозғалу және алдау сияқты көптеген ойын әдістері айналу арқылы орындалады [4].

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. С. Қасымбекова — Әдістемелік құрал, Футбол, Алматы, “Атамұра”
2. Р.М. Корниенко., Мини-футбол., Москва., 1997
3. А. Г. Ариянц — Футбол ФИС 1986
4. Ю. Н. Жещев — Футбол ФИС 1986

ҚОЗҒАЛМАЛЫ ОЙЫНДАРДЫҢ ТҮРЛЕРІ ЖӘНЕ ОЙЫНДАҒЫ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫНЫҢ ПРИНЦИПТЕРІ

Нәсредінов Н.Б., Шүкірәлі Г.Ж., Салыхбаева А.Т., Әбдіманап Ә.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Роль игры в становлении и развитии ребенка переоценить невозможно. Именно в игре ребенок познает окружающий мир, его законы, учится жить по правилам. Все дети обожают двигаться, прыгать, скакать, бегать наперегонки. Подвижные игры с правилами — это сознательная, активная деятельность ребенка, для которой характерно своевременное и точное выполнение заданий, связанных с правилами, обязательными для всех участников. Подвижная игра — это своего рода некое упражнение, с помощью которого дети готовятся к жизни.

Summary: The role of play in the formation and development of the child cannot be overestimated. It is in the game that the child learns the world around him, its laws, learns to live by the rules. All children love to move, jump, jump, run a race. Outdoor games with rules are a conscious, active activity of the child, which is characterized by the timely and accurate completion of tasks related to the rules that are binding on all participants. An outdoor game is a kind of exercise with which children prepare for life.

Еліміздегі жаңа экономикалық және саяси өзгерістермен байланысты тұрақсыз заманда дене шынықтыру мұғалімдеріне балалардың денсаулығы үшін үлкен жауапкершілік жүктеледі. Қозғалыс белсенділігінің болмауы қайғылы салдарға әкеледі - жұмыс қабілетінің төмендеуі, шаршау, әл-ауқаттың жалпы нашарлауы. Жылдар өткен сайын әртүрлі ауруларға шалдығу қаупі артады, сондықтан денсаулық пен салауатты өмір салты мәселесі адамның дене шынықтыру білімі мен дағдылары қалыптасып, қалыптасатын балалық және жасөспірімдік шақта ерекше маңызды [1].

Балаларымызды күтіп тұрған тағы бір қауіп – денсаулығының әлсіреуі ғана емес, баланың жеке басының бұзылуы, өмірлік ұстанымдарының жоғалуы. Толық тұлғаны сақтау үшін студенттердің бойында ізгі ниет, төзімділік, өмірдің барлық саласында жақсартуға ұмтылу сезімін қалыптастыру қажет. Осының барлығы балалардың моральдық саулығы балалардың жалпы денсаулығының негізі екенін дәлелдеп, баланың дене тәрбиесімен қатар, адамгершілік тәрбиесіне де біртұтас көзқарас қажеттігін туғызады [2,3].

Жас ұрпақтың дене тәрбиесі – тұлға тәрбиесінің құрамдас бөлігі. Мектептегі дене тәрбиесінің негізгі міндеттері: денсаулықты нығайту, дұрыс дамуына ықпал ету, оқушыларды өмірлік дағдыларға үйрету, дене және адамгершілік қасиеттерді тәрбиелеу. Бұл міндеттерді шешуге денсаулықты нығайту құралы және дене және адамгершілік тәрбиесінің әдісі ретінде әрекет ететін ойын белсенді түрде ықпал етеді.

Ойын – бала кезінен сүйіспеншілік пен дағды қалыптасатын тірі және тікелей әрекеттің табиғи түрі. Орыстың ұлы педагогы К.Д. Ушинский ойын туралы айта отырып, онда адам жанының барлық жақтары: оның ақыл-ойы, жүрегі, еркі қалыптасады деп атап көрсетті. Ойын баланың бейімділігін, жан-

дүниесінің күш-қуатын білдіріп қана қоймайды, ойынның өзі балалардың қабілеті мен бейімділігін дамытуға, демек, болашақ тағдырына да үлкен әсер етеді [3].

Бастауыш және орта мектеп жасы - білім беру процесіне қозғалмалы ойындарды қосу үшін ең қолайлы уақыт. Сабақта ойын немесе ойын элементтерін пайдалану оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттырады, уақыт толық пайдаланылады, сондықтан педагогикалық міндеттер сәтті шешіледі. Қозғалмалы ауадағы ойындар гимнастикамен, жеңіл атлетикамен, спорттық ойындармен біріктіріліп, маусым мен әр оқу тоқсанында белгіленген тапсырмаларды ескере отырып, бүкіл оқу жылына жоспарланады.

Дене шынықтыру бағдарламасына сәйкес қозғалмалы ауада ойындар 1-9 сыныптар аралығындағы сабақтарда өткізіледі. Олар қозғалыс дағдыларын, дағдыларын және сапаларын дамытуға бағытталған нақты мақсаттарда қолданылады. Ойын материалдарының таралуы да жыл мезгіліне байланысты. Күзде және көктемде сабақ қозғалмалы жерде өткізілгенде лақтыру және жүгіру ойындарына көбірек мүмкіндік бар. 2 және 4 тоқсанда сабақтар жаттығу залында өткізіліп, спорттық құрал-жабдықтар мен тренажерлық жабдықтарды пайдалануға болады [2,3].

Сурет 1. Ойын түрлері

Мектеп дене шынықтыру пәнін өтуде ойын түрлері өте көп. Мен зерттеу тақырыбым бойынша қозғалмалы ойын түрлерін алдым (сурет 1).

Сабақтардағы жаңа ойындар негізінен бірінші, екінші және үшінші оқу тоқсандарының соңында меңгеріледі. Бірінші тоқсанның басында өткен оқу

жылының ойын материалы бекітіледі. Төртінші тоқсанда ағымдағы жылы ойналған ойындар біріктіріліп, қиындай түседі [4].

Дене шынықтыру сабағында қозғалмалы ойындарды өткізу әдісіне жалпы талаптар қойылады, бірақ оның өзіндік ерекшеліктері де бар, ол сабақтың белгілі бір тығыздығын сақтау қажеттілігімен байланысты. Бұл тиімділікті, әдістемелік әдістердің нақты ойластырылуын, ойындарға қатысатын барлық балалардың шамамен бірдей жүктемені алуын қамтамасыз ету қажеттілігін талап етеді. Ол үшін сабақта фронтальды немесе топтық әдісті қолданған жөн. Бірінші жағдайда барлығы бір ойын ойнайды (кейде 2-3 топқа бөлінеді). Екінші жағдайда ойын оқу міндеттерін шешу үшін қолданылады және сонымен бірге сабақта бір емес, 2-3 ойын өтеді. Қозғалмалы ойындарды сабақтың кез келген бөлігінде өткізуге болады. Дайындық бөлімінде олардың негізгі міндеті - зейінді ұйымдастыру, денені қыздыру, әртүрлі бұрғылау жаттығуларын жетілдіру.

Негізгі бөлімде ойынның көмегімен қимыл-қозғалыс дағдылары мен дағдыларын жетілдіруге байланысты әртүрлі педагогикалық тапсырмаларды шешуге болады. Бұл қарқынды белсенділікпен, айтарлықтай физикалық және эмоционалдық стресстен тұратын ойындар. Технология элементтерін қамтитын ойындарды пайдаланған жөн, егер бұл элементтер бұрынырақ меңгерілген болса. Бұл қозғалыстарды саналы түрде қабылдау және оларды дұрыс орындау үшін маңызды. Сабақтың қорытынды бөлімінің міндеті - денені салыстырмалы түрде тыныш күйге келтіру, сабақты ұйымдасқан түрде аяқтау.

Сондықтан мұнда көп шиеленіс пен толқуды қажет етпейтін ойындар өткізіледі. Назар аударатын ойындарды, сондай-ақ дене белсенділігі аз ойындарды қолдануға болады.

Мектеп бағдарламасымен ұсынылған қозғалмалы ойындар ойынға қатысушылар мен онымен байланысты құрылым арасындағы қарым-қатынастың басқа принципін білдіреді. Оларды шартты түрде топтарға бөлуге болады, олардың әрқайсысының ерекшеліктері мен мақсаты бар.

Бірінші топқа қатысушылар белсенді жекпе-жекпен айналысатын ойындар кіреді. Ойын ортасының өзгермелілігі, жеңіс үшін күрестің алуан түрлі жағдайларының кенеттен пайда болуы бұл ойындарға қатысушылардан дұрыс шешім қабылдауды және жылдам әрекеттерді талап етеді, яғни әртүрлі жағдайларда және комбинацияларда қолданылатын дамыған дағдылардың көрінісі [4].

Екінші топқа қатысушылардың қарсылас командамен байланысы жоқ, әр команданың қатысушылары бір-бірімен келісе отырып әрекет ететін, жиі әртүрлі тактикаларды қолданатын, бірақ басқа команда ойыншыларының әрекеттеріне тікелей әсер ете алмайтын ойындар жатады.

Ойындардың үшінші тобы – ойын эстафеталары, онда әрбір қатысушының әрекеті бірдей фокусқа ие, сайттағы қозғалыстармен және белгілі бір тапсырмаларды орындаумен байланысты. Ойын эстафетасында қарсыласпен тікелей байланыс болмайды, дегенмен күрес, әдетте, өткір және қыңыр.

Жоғарыда аталған қозғалмалы ойындардың барлық түрлері әртүрлі құрылымға қарамастан, ортақ көп нәрсеге ие. Олар ережелермен реттеледі, ойыншылардың әрекеттері шартты мақсатқа жетуге бағытталған, жеңіске ұжымдық күш жұмсалады.

Ойынды сәтті таңдап, оны жақсы педагогикалық деңгейде өткізу үшін балалардың қызығушылықтарын, олардың физикалық мүмкіндіктерін, әсіресе психикалық дамуын ескеру маңызды.

Бастауыш мектеп жасы жүрек-тамыр және тыныс алу жүйесінің жеткілікті дамуымен сипатталады. Бұл әрекеттің айтарлықтай қарқындылығы бар ойындарды ойнауға мүмкіндік береді. Дегенмен, үлкен ұтқырлыққа қарамастан, балалар тез шаршайды, олардың зейіні тұрақсыз. Сондықтан ойындар кезінде қысқа тынығулар маңызды. Бұл жастағы мектеп оқушыларында субъектілік-бейнелі ойлау басым болады. Сырттағы ойындар, әдетте, шығармашылық белсенділікті көрсетуге мүмкіндік беретін сюжетке негізделген.

Бұлшықет жүйесінің салыстырмалы түрде әлсіз дамуы (әсіресе іш және арқа) белсенді жекпе-жекпен ойнауға, толтырылған доптарды және басқа да ауыр заттарды бір-біріне тасымалдауға және беруге мүмкіндік бермейді. Ойындардың негізгі мазмұны қимыл-қозғалыс тәжірибесін жетілдіруге және байытуға ықпал ететін қимылдар: ептілік пен жылдамдықтың басым көрінісін қажет ететін жүгіру, секіру, жалтару, нысанаға лақтыру, шағын кедергілерден өту ойындары. Балалар ойынның көрнекі-бейнелі түсіндірмесін жадында жақсы сақтайды, олар ұзақ уақыт ойыннан тыс болғанды ұнатпайды.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Дубровский В.И. Спортивная физиология. - М.: ВЛАДОС, 2015. - 462 с.
2. Жилкин А.Н. Легкая атлетика. - М.: Академия, 2015. - 464 с.
3. Жуков М.Н. Подвижные игры. - М.: Академия, 2014. - 154 с.
4. Иванов Ю.Н., Михайлова И.Э. Играйте на здоровье. - М.: Московская правда, 2013. - 94 с.

ОӘЖ

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ӨЗІНДІК ҚОЗҒАЛЫС БЕЛСЕНДІЛІГІНДЕ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ЖАБДЫҚТАРЫН ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Нуржанова Г.А

Ғылыми жетекші: Сафарғалиева Г.Н.

А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай қ., Қазақстан

Резюме: Бұл мақалада мектеп жасына дейінгі балалардың өзіндік қозғалыс белсенділігінде дене шынықтыру жабдықтарын қолданылудың тиімділігі сипатталған.

Summary: This article describes the effectiveness of the use of physical education equipment in independent motor activity of preschoolers.

Оқу кезінде көмекші құралдарды қолдану қозғалыстарды игерудің тиімділігіне әсер етеді. Дене шынықтыру құралдарымен жаттығулар қол мен

саусақтардың дамуына ықпалы зор: бұл анализатор жүйелерінің қызметін белсендіреді және жалпы сөйлеу мен ақыл-ой дамуына әсері мол. Кішкентай бұлшықеттерді үйлестіруді жетілдіру баланың қолын жазуға дайындайды.

Ұжымдық спорттық ойындар мен пәндермен жаттығулар жағымды мінез-құлық пен адамгершілік қасиеттерді тәрбиелеуге ықпалы, балаларды қозғалыс мәселесін шешуде шығармашылық өзара әрекеттесуге үйретеді. Гимнастикалық қабырғаға өрмелеу, арқанмен жүру, гимнастикалық орындықта жүру, шанамен сырғанау сияқты жаттығулар балалардың батылдығын, шешімділігін, табандылығын, шыдамдылығын дамытады.

Әртүрлі құралдар мен заттармен (доп, құрсау және т.б.) жалпы дамудың әсер ету кешені әртүрлі бұлшықет топтарының дамуына және бұлшықет тонусын нығайтуға үлкен әсер етеді. Велосипедтер, роликтер, конькилер аяқ бұлшықеттерінің дамуын ынталандырады. Аяқтың бұлшық еттерін нығайту және жалпақ аяқтың алдын алу үшін әртүрлі массажерлер, ұсақ заттар (сақиналар, таяқшалар, шарлар – саусақтарыңызбен ұстау үшін), қабырға тақталары қолданылады [1].

Қозғалыс тапсырмаларын орындау барысында балалар әртүрлі заттар мен құралдардың қасиеттері (пішіні, түсі, салмағы, материалдың сапасы) туралы білім алады, кеңістіктегі қозғалыс ерекшеліктерімен, қозғалыс бағыттарымен танысады. Кеңістік пен уақытты қабылдау үшін, соның ішінде қоршаған ортада бағдарлау дағдыларын қалыптастыру үшін қозғалыс ойындары мен жаттығуларда әртүрлі дене шынықтыру құралдарын қолданудың оң рөлін атап өткен жөн [2].

Дене шынықтыру жабдықтарын ұтымды таңдау және орналастыру кезінде баланың әртүрлі тәуелсіз қозғалыс белсенділігін орналастыру үшін қолайлы жағдайлар жасалады. Мектеп жасына дейінгі балалар мотор мәселелерін шығармашылықпен шешуге, көптеген заттардың арасында кеңістікте жайлы сезінуге және олардың қозғалыс белсенділігін реттеуге көмектесетін әртүрлі құралдармен қызықты және қол жетімді қозғалыстарды таңдай алады.

Мектеп жасына дейінгі балалардың дене шынықтыру сабақтарының әртүрлі түрлеріне арналған құралдарды дайындауға қатысуы олардың ұқыпты жұмыс істеу дағдыларын қалыптастырады.

Дене шынықтыру және ойын ортасын жобалаудағы әртүрлі формалардың, түрлі-түсті құралдардың үйлесімділігі мектеп жасына дейінгі балаларда жағымды эмоциялар тудырады. Әр түрлі пәндік ортадағы балалардың ұтымды қозғалыс белсенділігі олардың дене шынықтырумен үнемі айналысу әдетін қалыптастырады [3].

Осылайша, әртүрлі дене шынықтыру жабдықтары мен құралдары мектепке дейінгі білім беру мекемесінің жалпы пәндік және ойын ортасының ажырамас бөлігі болып табылады. Оңтайландыру процесінде балалардың қозғалыс белсенділігі жабдықты дұрыс таңдау және ұтымды пайдалану балалардың қозғалыс саласының дамуына ықпал етеді, әр баланың моторлық қажеттіліктерін толық қанағаттандыруға мүмкіндік береді, негізгі дағдылар мен

дағдыларды қалыптастыруға, балалар денесінің функционалдық мүмкіндіктерін арттыруға, моторлық қасиеттер мен қабілеттерді дамытуға, дене шынықтыру сабақтарының әртүрлі түрлеріне қызығушылықты тәрбиелеуге ықпал етеді. Сонымен қатар, балаларды нығайтуға және үйлесімді дамытуға, адамгершілік және ерікті қасиеттерді тәрбиелеуге, көптеген психикалық процестер мен жеке қасиеттерді дамытуға бағытталған міндеттер шешіледі.

Жабдықты таңдау балаларды физикалық және жан-жақты тәрбиелеудің бағдарламалық міндеттерімен анықталады. Жабдықты таңдауға қойылатын маңызды талаптардың бірі-оны пайдалану кезінде балалардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету. Әрбір жәрдемақы тұрақты және берік болуы керек. Сақтандыруды қамтамасыз ету, дене шынықтыру сабақтары кезінде жарақаттанудың алдын алу үшін жақсы бекітпелер мен гимнастикалық төсеніштер болуы керек.

Жабдықтар жасалған материалдар гигиеналық талаптарға сай, экологиялық таза және берік болуы керек. Жабдықты әр түрлі қозғалыстарға, физикалық жаттығуларға, қозғалыс және спорттық ойындарға сәйкес жабдықтаған жөн. Жабдықтар мен құралдардың көмегімен әртүрлі физикалық жаттығулар кешендерінің дұрыс орындалуы, сондай-ақ әртүрлі физикалық қасиеттердің мақсатты қалыптасуы қамтамасыз етілуі керек.

Балалардың бір-біріне кедергі жасамай, оған әр түрлі жағынан жақындау мүмкіндігі болуы үшін жабдықты ыңғайлы орналастыру көзделеді. Бұл белсенділер санының артуына ықпал етеді. Дене шынықтыру жабдықтары осындай есеппен таңдалады және орналастырылады. Балалар оны тек моторикада ғана емес, ойын әрекетінде де қолдана алды. Бүгінгі таңда дене шынықтыру-ойын құрама-жиналмалы жиынтықтар мен конструкциялар басым болып саналады.

Мектеп жасына дейінгі балаларға арналған дене шынықтыру жабдықтарын таңдағанда, балалардың физикалық дамуының ерекшеліктерін және моториканы қалыптастырудың жас кезеңдерін ескеру қажет. Үлкен мектепке дейінгі жас-бұл қозғалыс белсенділігін қалыптастырудың маңызды кезеңі. 5-7 жастағы балалар белсенді, қозғалтқыш аппараттарын шебер пайдаланады, олардың қозғалыстары жеткілікті түрде үйлестірілген және нақты. Қозғалыс белсенділігі барған сайын мақсатты және баланың эмоционалды жағдайына және оның іс-әрекетінде басшылыққа алатын мотивтерге тәуелді болады. Тәуелсіздік, өзіне деген сенімділік, қанағат сезімі мақсатты қозғалыс белсенділігін дамытуға жақсы ынталандыру болып табылады [4].

Дене шынықтыру жабдықтары әр түрлі бөлмелерде және аулада орналасу ерекшеліктерін ескере отырып, толық таңдалады.

Спорттық жабдықтар жинағына: стационарлық жабдық (1-5 бірлік), сатылы баспалдақ, сырғанақ, тербелетін көпір, әртүрлі мөлшердегі доптар, құрсаулар, арқандар және материалдардан тұратын дене шынықтыру құралдарының жиынтығына: жиынтықтың бөлшектерін өзгертуге мүмкіндік беретін жиналмалы құрылымдар: іліп қоюға, бекітуге болатын дене

шынықтыру құралдары, стационармен біріктіру, жабдықтармен біріктіруге арналған бөлшектер, көрнекі бағдарлар түріндегі қосымша құралдар, ойын бөлшектері-атрибуттар.

Балалардың бір-біріне кедергі жасамай, оған әр түрлі жағынан жақындау мүмкіндігі болуы үшін жабдықты ыңғайлы орналастыру көзделеді. Бұл белсенділер санының артуына ықпал етеді.

Дене шынықтыру жабдықтары осындай есеппен таңдалады және орналастырылады. Балалар оны тек моторикада ғана емес, ойын әрекетінде де қолдана алды. Бүгінгі таңда дене шынықтыру-ойын құрама-жиналмалы жиынтықтар мен конструкциялар басым болып саналады [5].

Дене шынықтыру жабдықтарының тиімділігін арттырудың бір әдісі-тасымалданатын жабдықты ауыстыру, стационарлық және тасымалданатын жабдыққа қосымша бөлшектерді орналастыру арқылы жасалатын жаңалық, әртүрлі құралдарды өзіндік кешендерге біріктіру.

Қарапайым кішігірім құралдардың өте аз мөлшерін қолдана отырып, қозғалыс белсенділігінің әртүрлілігін қамтамасыз етуге: біріншіден, оларды басқаша орналастыру; екіншіден, балаларға әр жәрдемақыдағы барлық негізгі қозғалыстарды үйрету; үшіншіден, балалардың әр құралдарда барлық таныс қозғалыстарды орындау қабілетін дамыту; төртіншіден, балаларды бір құралдармен (арқан, доп, екі адамға арналған құрсау) бірлескен қозғалыстарда біріктіру көзделеді.

Топқа дене шынықтыру жабдықтарын енгізу кезінде күннің уақытын, балалардың алдағы іс-әрекетінің сипатын да ескеру қажет. Сонымен, таңертеңгі қабылдау кезінде балалардың орташа қозғалғыштығына есептеледі. Тағы бір жағдай: мұғалім балаларды қабылдаумен айналысады, ол қозғалыс белсенділігінің басшылығына тиісті назар аудара алмайды, сондықтан балаларға қарапайым, жақсы таныс қозғалыстарға арналған жаттығуларға артықшылық беріледі.

Таңғы астан кейін және серуендеуден кейін балалар «отырықшы» сабақтар алдында белсенді демалып, қозғалыс қажеттілігін қанағаттандыруы керек. Тәрбиешінің балалардың әрқайсысына таңертеңнен гөрі көбірек көңіл бөлуге мүмкіндігі бар. Сондықтан, осы уақытта неғұрлым күрделі, арнайы бақылауды немесе тәрбиешінің басшылығын қажет етеді. Түстен кейін балалардың қозғалыс белсенділігі ұйқыдан кейін, сондай-ақ түстен кейін, серуендеу кезінде ұйымдастырылады. Мұнда ол мобильді, жоғары эмоционалды, шығармашылық болуы мүмкін. Мектеп жасына дейінгі балаларға көптеген және әртүрлі тәсілдермен қозғалуға болатын қарапайым заттарды (доптар, құрсаулар, өлшемдері әртүрлі материалдардан) берген жөн.

Осылайша, барлық талаптарды ескере отырып, дене шынықтыру жабдықтарын тиімді пайдалану мектеп жасына дейінгі балалардың күрделі қозғалыс түрлерін меңгеретуге әсер ететіні сиятталды.

Қортындылай келе құралдарды қолдана отырып, әртүрлі физикалық жаттығуларды орындау, қозғалыс ойындарын ойнату кезінде бұрын үйренген қозғалыстарды қолдана алатынын ескеруіміз қажет [5].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Дене шынықтыру және спорт теориясы мен әдістемесі Астана-2017. Ұ.Мұхаммеджанова. Оқу құралы
2. Дене мәдениеті және спорт педагогикасы .Шымкент 2016 Омаров Б.С. Оқулық
3. Дене шынықтыру және спорттағы ғылыми зерттеулердің қазіргі заманғы әдістері. Ордабаев Н.О., Беков А.А., Садыкова Д.Б. оқу құралы Шымкент 2019
4. Оңалбек Ш.К. Дене шынықтыру және спорттың ғылым-педагогикалық негіздері. Шымкент-2019ж.
5. Ботағариев Т. Дене шынықтыру және спорт теориясы мен әдістемесі: Оқу құралы /Т. Ботағариев. - Астана: Фолиант, 2017.

ОӘЖ 796.853.26

КАРАТЭ СПОРТЫНДАҒЫ ҚОРҒАНУДЫҢ ТҮРЛЕРІ

Нұралы А.А., Юнусматов С.Х., Жақсылық Н.Ж.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье мы - будем говорить о спорте каратэ, основные виды и о постановке защитного барьера

In this article we - will talk about the sport of karate, the main types and the setting of a protective barrier

Дене тәрбиесінің құдыретті күші (тарихи күші) ертеден Спартактың қайратынан, Бейбарыстың ақыл-айласы мен батылдығынан, қазақ балуаны Қажымұқан Мұңайтпасұлының дүние жүзіне белгілі балуандығынан көрінеді.

Дене тәрбиесінің, негізгі қозғаушы күші – ұлттық намыс. Өз қарсыласын «Уа Алла өзің оңла, Аруақ қолда!» деп, жайратып жығатын Қажымұқанның қанатты сөзін жалғастырған, каратэнің татами кілеміне жекпе-жекке шыққанда сайысатын қазақ жастарының тәсіл қолданған сайын аузына бірінші “Алла!” деп, ұлттық намыс шақыратын ұлттық киелі ұран сөздері – ұлттық намыстың кілті іспеттес [3].

Каратэде де өзге күрес, жекпе-жек өнерлері секілді тосқауылдың бірнеше түрі бар. Сол секілді тосқауылдар (уке) – деп аталады. Егер қарсылас шабуылдауға барынша жақындаса, ал сіздің қарсы шабуылдауға мүмкіндігіңіз болмаса, тосқауылдаңыз. Күрес өнері туралы әйгілі кинофильмдерден “сүйекке сүйек” күштік тосқауылдарға қарағанда, тосқауылдау күш бағытының жұмсақ және жеңіл байқаусыз өзгеруі болу керек.

Тосқауылдар сізге қарсы шабуылдауға мүмкіндік беретіндей, қарсыластың қуат бағытын өзгертеді. Тосқауыл туралы ойлануға болмайды, әсерді ғана жаттықтыру керек. Бірақ аса жылдам әсер етпеңіз – қарсылас жалған соққы көрсету мүмкін. Шабуылдаушы қол немесе аяққа шоғырланғанша, қарсыластың “күн сәулесі” өріміне зейінделіңіз – осылайша сіз оның денесін шеткі назармен қамти аласыз. Күрестік ұстанымыңызда қорғалмаған нысан қалдырмаңыз. Керісінше, қарсыласты ашылуға мәжбүрлеңіз. Қарсыластың ең жақсы тәсілдерін тосқауылдау оның жоспарын бұза алады. Жарыста немесе өзін-өзі қорғауда сіздің дәстүрлі тосқауылды

соңына дейін жеткізуге сәтіңіз болмайды; дегенмен, негізгі қозғалыстарды жаттап алу үшін әрекеттерді түгел үйреніңіз. Тосқауылдың қысқартылған түрі өздігінен туындайды. Егер жалғыз жаттықсаңыз, айнаға қарсы тұрып және техникаңызды дамыта аласыз!

Амал бойынша кеңестер.

1. Қарсылас шабуылына аса жылдам әсер етпеңіз: бұл жалған қозғалыс болуы мүмкін.

2. Қарсылас шабуылының бағытын өзгертіп және кейін қарсы шабуылдаңыз.

3. Тосқауылдарды жылдам, тура және зейінмен қойыңыз.

4. Тосқауыл жасаған кезде оған қатыспайтын қолды артқа жіберіңіз.

5. Әр тосқауылда тырысу мақсатымен санды бұрыңыз.

6. Дәріс барысында әрбір тосқауылды қою түріне ерекше мән беріңіз. Кейін тосқауыл күші мен жылдамдығын арттырыңыз.

Агэ-уке - жоғарыға қарай жасалатын тосқауыл жасауы кезінде қолды жұдырыққа жұмып, жаппай тұрыста бастаңыз. Егер қарсылас сол немесе оң қолмен шабуылдаса, аяқты бір уақытты тосқауыл бағытымен бұрып, қолдарды қиыстырыңыз, сосын шынтақпен тосқауыл жасайтын қол қиысып барып жоғары көтеріледі. Көтеріліп тосқауыл нүктесіне жеткен шынтақ толық бұрылып, жұдырық буыныдары соңғы мезетте қатая айналады. Ал қиысқан екінші қол төмен қарай қабырға жанына келіп орналасады. Қарсыластың оң қол соққысын тосқауылдағаннан сәл бұрын алақан жоғары бағытталатындай, сол қолды астына жіберіңіз. Қозғалысты жасау барысында босандықты сақтап, тосқауыл соңында тосқауыл жасаушы жұдырықты сілки қатайтып, қайта босаңсытсаңыз, тосқауыл тамаша тиімді дәрежеде өтіп, керек болса қарсыласыңыз тепе-теңдігінен айрылып қалып жатса таң қалудың қажеті жоқ. Бірақ мұндай деңгейге жету үшін өте көп жаттығу мен тәжірибе қажет.

Сото-уке- жұдырықты жоғары бастың немесе бастан жоғары тұста ұстап, жұдырықтың ішкі жағын сыртқа қаратасыз. Ал тосқауыл жасағанда жоғарыда ұстап тұрған жұдырық төменге қарай босаңсып барып бұрылып, кез-келген денеге қолмен бағытталған соққыны тойтара жұдырығыңызды қатайтып босатасыз. Сосын дереу сол мезетте шабуыл қашықтығынан шығып кету немесе тосқауыл жасаған соң лезде соққы жасаңыз. Бұл қорғаныс әдісі көбіне дененің «күн сәулесі» өріміне жасаймыз. Қозғалысты жасаған кезіңізде, босандықты сақтаңыз. Тосқауыл соңында бұлшық етті серпіңіз. Қолдың сыртқы жағымен төменгі тосқауылды жасау үшін, орташа тосқауыл үшін нұсқауларды сақтаңыз.

Уче-уке – тосқауылын жасау үшін қолды жұдырыққа жұмып, қысқа жаппай тұрысқа тұрыңыз. Денеңізге бағытталған қарсыласыңыздың жұдырық соққысын тосқауылдауға арналған Уче-укэ тосқауыл әдісі беліңізден қылыш шығарғандай, суырып алып шынтақты жоғары көтеріп барып, жұдырықты айналдыра бұрып соңына сілки қатайтасыз. Сосын лезде босатуыңыз абзал. Жылдам және күшті тосқауылдап бірақ тосқауылдаудың соңғы мезетіне дейін босандықты сақтаңыз.

Гедан-барай – тосқауылы жасалу жолы, тосқауыл жасайтын қолдарды жұдырыққа жұмып, екі қолдың қиылыса тығыз байланысы арқылы іске асады. Тосқауыл басталуы мойын тұсынан басталып, төменге түседі, жұдырықты құлақ деңгейіне көтеріңіз. Тосқауыл жасау басқа қорғаныс тәсілдері секілді жұдырықты жинағанда еркін, бос басталып соңына қарай бұрылып барып қатаяды. Гедан-барай тосқауылы көбіне қолға қарағанда аяқтың денеге бағытталған соққыларына тосқауылы үшін өте тиімді [1,2].

Егер сіз құтқарудың барлық ойластырылған әдістерін нәтижесіз қолдансаңыз және сізге жасалатын шабуылға сенімді болсаңыз, онда ең жақсы тосқауыл – бұл қарсы шабуыл. Шабуылдаушының агрессивті қозғалысын байқасаңыз, сол мезетте соғыңыз. Өз соққыңызбен оның жұдырығынан озыңыз. Егер сіз бірден соққы бере алмасаңыз, онда қолды түсірмей, шабуылды тосқауылдауға дайындалыңыз. Соққыны көкірекке жіберу үшін ішкі тосқауылды қолданыңыз. Жоғарғы тосқауыл басқа жұдырық соққысына ауытқыса, ал тұрықтың төменгі бөлігін тосқауылдауда пышақпен соққыны тойтару үшін қолданылады. Сабырлық пен теңдікті сақтаңыз, егер қажет болса, қиыстыруларды соңына дейін жеткізіңіз. Жағдайды иеленіп, шегініңіз.

Кез келген адам жұдырық немесе аяқпен соққы жасай алады, өзімен қарсыласы арасындағы қашықтықты бақылаған ғана жеңе алады. Орын ауыстыру өнері тәртіпті талап етеді. Қадам жасап, дене салмағын белгілі бір жұдырық, аяқ, қол соққысына немесе тосқауылға салыңыз. Орын ауыстыруларды жылдам кезектестіріңіз. Дене ауырлығыңыздың ортасын теңдікте сақтау үшін төмендетіңіз. Бас, иық және сандарды бір жазықта орналастырыңыз. Орын ауыстыру шамасына орай бұл орналасу мен теңдікті сақтау үшін сіздің тізеңіздің бетінен түскен жіп аяқ басының ұшына жанасатындай етіп, тізені бүгіңіз. Аяқты мұқият қойып, шусыз орынауыстырыңыз. Қарсылас үшін ұсталмастай болып және оның қорғалмаған жерін қолданыңыз. Уақыт өте келе, қарсылас әсер етуге үлгермейтіндей соққы беруге мүмкіндік беретін шабуыл үшін қадамды жылдам және сымбатты жасайтын боласыз. Дегенмен, жылдамдық - әлі барлығы емес, барлығын уақыт есебі басқарады. Егер табиғат сізге тәсілдерді жасау үшін үлкен күш бермесе, онда бірінші қадамды келесі тәсілді дайындау үшін жалған әрекет ретінде қолдануға болады. Тайғанақ қадам жасап және қарсыластың әсерін күтіңіз. Егер ол әсер етсе, онда аяқ пен жұдырық соққыларымен ұпай жинаңыз. Егер ол сіздің орын ауыстыруыңызға қарсы соққымен жауап берсе, онда тағы бір қадам жасап және қорғалмаған нысан бойынша соққы беріңіз [3].

Дұрыс орын ауыстырулар амалыңыздың күшін, теңдігі мен жылдамдығын жақсартады. Алға, артқа және бір жақтан екіншісіне ауысуға болады. Қадам жасай отырып, әр кезде шабуылға, я қорғанысқа дайын болыңыз. Тиімді бақылау, уақыт есебі мен жасырынғандықты жақсарту, сонымен бірге, жаңа айдаларды дамыту үшін аяқ жұмысын айна алдында жаттықтырыңыз.

Елестетілген қарсыластан көз алмай, орын ауыстыру кезінде назарды, кіршіксіз тұрыста, иық пен сан деңгейін қолдап сақтаңыз.

1. Орын ауыстыру барысында тізені бүгіп және аяқты еденге жақын тайғанатыңыз.

2. Аяқ басы жастықшаларында алға, артқа, бір жақтан екіншісіне жұмыртқа қабығындай жеңіл орын ауыстырыңыз.

3. Шабуыл кезінде аяқ жұмысын өзгертіңіз. Қарсыласқа қарсы соққыны дайындау қиын болады. Тысырлаушы қадам қарапайым қадам, секіріс немесе түрткімен тайғанау.

4. Көлеңкемен жекпе-жек пен нақты жекпе-жек, секіртпемен секіру сіздің орын ауыстыруыңыздың тиімділігін арттырады.

Үнемі қарсыласқа бүйірінен тұрып, оң аяқпен сол аяқ бағытына сол аяқ басы жастықшасымен еденге жабысып және оң аяқты алға тарта отырып, одан соң сол аяқты қайтадан алға созып, оң аяқпен итеріліңіз де жылдам тайғанаңыз. Нәтижесінде оң аяқ сол аяқтың алғашқы жағдайына келсе, ал сол аяқ иық еніне тең қашықтықта алға жылжиды. Иық пен санды сол деңгейде, ал тізені – бүгіп ұстаңыз. Деңгейді сақтауда қарсыластың сіздің қимылыңызды байқауы қиындайды. Өзіңіз бен қарсылас арасындағы аралықты қысқарту үшін алға тайғанаңыз. Артқа тайғанап шегініңіз. Жарыста немесе көшеде тұрсаңыз да бүкіл орын ауыстыру барысында қолдың күрестік жағдайда болуын қадағалаңыз. Қозғалыстарды да екі жақта да жаттықтыруды ұмытпаңыз.

Қолды күрестік жағдайда ұстап, жаппай тұрысқа тұрыңыз. Алға қадам жасау үшін, арғы аяқты ішке – бергі аяқ тізесіне ал кейін сыртқа және алға, жарты шеңберді сипаттап, қадам жасаған аяқ алға шығатындай, жаппай тұрысқа оралғанша ауыстырыңыз. Келесі қозғалысқа дайындықта шатты қорғау үшін арғы аяқ тізесін біршама ішке жылжытыңыз. Тізе алғашқы деңгейін сақтап, біршама бүгіліп қалады. Шегіну үшін кері әрекет жасаңыз. Орын ауыстыру кезінде деңгейдің сақталуын жаттықтыру үшін басқа қойылған кітаптың теңдігін ұстап тұрыңыз [4].

Сол аяқ пен қол алда күрестік жағдайда болатындай, күрестік тұрысқа тұрыңыз. Секіре отырып, санды жылдам бұрыңыз және алға шығарылған оң аяқпен аяқтарды күрестік тұрысқа ауыстырыңыз. Сол уақытта оң аяқты алға созыңыз. Аяқтар еденнен аздап жоғарыласа, қолдар – тек ауысу керек. Үнемі иық пен сандарды бір деңгейде ұстаңыз және қарсыластан көз алмаңыз. Аяқты ауыстыру сізге жаңа назар бұрышын қамтамасыз етіп және шабуылдың түрлі тәсілдерін жасау мүмкіндігін береді.

Шығыс жекпе-жегімен айналысатын спортшыларды психологиялық шыдамдылыққа тәрбиелеудің негізгі жолдары мен ерекшеліктері.

Жалпы арнайы спорт мектептерінің тәрбиеленушілерін отансүйгіштікке тәрбиелеуде арнайы курс сабақтары мүмкіндігінше күрделі психологиялық-педагогикалық міндеттердің шешімін жұмыстың басқа белсенді нормаларымен ұштастыра отыруға, табуға мүмкіндік береді.

Спорттық мектеп оқушыларын патриотизмге тәрбиелеуде оның бағыттарын айқындауға бұрындары мән бермеген. Ал, біздің пікіріміз бойынша патриотизмге тәрбиелеудің негізгі бағыттары мыналар болуы тиіс:

- жас спортшыларға патриоттық сана қалыптастыру;

– спорттық мектеп оқушыларының патриоттық сезімдеріне қозғау салып, жандандыру;

– өсіп келе жатқан жас спортшылардың патриоттық іс-әрекетін ұйымдастыру және оны өмір салтына ендіру арқылы әдет-дағдыға айналдыру;

– әрбір жас спортшының өз іс-әрекетін санаға салып талдауы (қадағалау, бақылау, байқау) арқылы өзін-өзі тәрбиелеуіне шарт түзу;

Біз зерттеген 2011-2012 оқу жылдар аралығындағы спорттық мектеп тәжірибесінде жас спортшылардың санасын, іс-әрекетін қалыптастыруға бағытталған жұмыс түрлері бар болғанымен, олар осы бағытты көздемеген, былайша айтқанда, патриоттық сана қалыптастырудың теориялық негізі қарастырылмаған. Жас спортшылардың патриоттық іс-әрекетін ұйымдастыру және өзін-өзі тәрбиелеуін, не істесе де Отаны, ұлты, халқының мүддесін өнеге тұту деп санаймыз. Өз мүддесін көздеп орындаған жұмыстарының сапалы болуының өзін Отанға қосқан үлес ретінде қарастырудың да маңызы зор.

Кейбір адамдардың айтуынша, жарыс – агрессияның шығуына сәйкес келетін тәсіл. Басқалардың ойынша, ол тұлғаның күшті және әлсіз жақтарын көрсетеді. Сайыстың ашуында күрескердің ең әлсіз нысандары көрсетілетіндігіне күмән жоқ. Каратэші тұлғасының теріс қасиеттері татамиде (жекпе-жек кілемі) егер оның жасырынған әлсіз жерлері айқын болса, оған қарсы шығады. Жарыстың денелік күшті, атлетикалық қалыптасқан, жігерлі қатысушысы жаттығуларда сымбатты көрінгенімен, татамиде қиыншылықтың алғашқы белгілерінде әлсіреуі мүмкін. Ол сенімділікті жоғалтып, күрестік рухы төмендеп және ол дәрменсіз көрінеді. Тұлғасының ұстамды және рационалдық жағы ашу-ызаға, агрессияға, дәрменсіздік пен арыздарға жол береді.

Сіздің психологиялық шыдамдылығыңыз татамидегі сіздің жетістігіңізді белгілі бір дәрежеде анықтайды. Каратэшінің өз ақылын қаншалықты жақсы басқаруынан біреулердің абыржушылығы мен басқалардың байсалдылығы және зейінделуі тәуелді. Сезімдік әлсіздікті жеңу іс жүзінде жаттығудың ең қиын бөлігі болып табылады, әсіресе егер кемшіліктер сізді иеленсе. Өз кемшіліктеріңізді қызметтік нәтижелерге айналдырыңыз. Өз әлсіздіктеріңізді атаудан бастаңыз. Сіз аса ызаланып жатырсыз ба? Ашуланып жатырсыз ба? Ашу мен уайымға сыртқа шығуға мүмкіндік бермейтін, тәртіп ережелерін ойластырыңыз. Одан кейін уайымыңызды - қуатқа, ал ашуды – сайыстық талпынысқа айналдырыңыз. Өз психикаңыздың күшті және әлсіз жақтарын біліп, сіз мүмкіндігіңіздің шыңына дейін орындау шеберлігіңіздің ретімен дамуы үшін жақсырақ қаруланасыз [5].

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Н.Ә.Назарбаевтың 2004-2006 жылдардағы «Мәдениет мұра» мемлекеттік бағдарламасы тура 13.11.2014 жылғы № 1277 жарлығы.

2. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы // Егемен Қазақстан, 2000. – 11 маусым.

3. Сапарбаев М.Б. Теория и практика подготовки учителей физической культуры в системе непрерывного педагогического образования. Дис. ... д.п.н.: 13.00.01. – Алматы, 2010. – 249 б.

4. Уаңбаев Е. Дене тәрбиесінің негіздері. – Алматы: Санат, 2010. – 72 б.
5. Оңалбек Ж.К. Ұлттар арасындағы дене тәрбиесі мен спорт. – Алматы: РБК, 2010. – 126 б.

ОӘЖ 374.145

ЖЕҢІЛ АТЛЕТИКА

Пашалы С.А., Толепбаев Е.Қ., Хамутов Р.Р., Төрегелді Б.М.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Лёгкая атлетика — олимпийский вид спорта, включающий бег, ходьбу, прыжки и метания. Объединяет следующие дисциплины: беговые виды, спортивную ходьбу, технические виды (прыжки и метания), многоборья, пробеги (бег по шоссе) и кроссы (бег по пересечённой местности). Один из основных и наиболее массовых видов спорта.

Summary: Athletics is an Olympic sport that includes running, walking, jumping and throwing. It combines the following disciplines: running, race walking, technical types (jumping and throwing), all-around, runs (road running) and crosses (cross-country running). One of the main and most popular sports.

Жеңіл атлетика - өзіне жүру, жүгіру, секіру және лақтыру жаттығуларын біріктіретін, көпшілікке танымал негізгі спорттың бірі.

Жеңіл атлетика жоғарғы спорттық жетістіктерге жету-спортсмендердің техникалық дайындықты дұрыс әрі жүйелі түрде жолға қоя білуінде.

Жеңіл атлетика жаттығуларының техникасын оқу процесінде оның деңгейін жаңадан үйренушінің қарапайым техникасынан спорт шеберлігінің жетілген техникасына дейіп өзгеріп отырады. Осы процесті шартты түрде бастапқы оқыту мен жетілдірілген деуге болады.

Жеңіл атлетика түрінің техникасын оқыту негізінде оқытушы үш негізгі әдісті қолданады: түсіндіру, көрсету және тікелей көмек беру. Бұдан басқа сөйлеу әдісі, жаттығуларды көрнекілеу әдісі, техникалық құралдарды қолдану пайдаланылды. Сөйлеу әдісі қозғалыс жөніндегі жалпы мағлұмат пен оның бағытын түсінуге көмектеседі. Бұл әдісті қолдану кезінде көп әрі ұзақ түсініктен көрі қысқа әрі нақты және мақсатты дәл беретін тұжырымды пайдалану қажет.

Техниканы жетік меңгерудің басты шарты – өз қателігін көре білу оны анализдеу, қателіктің себебін анықтау болып табылады. Жаттығуда орын дұрыстығына орындаушының өзі баға бере білуі- оның оқу процесіндегі белсенділігін арттырады.

Ал ең бастысы-оқытушының педагогикалық шеберлігі, оның әр түрлі тиімді жолдар мен әдістерді қолданып, оқытуды ұйымдастыра білетіндігі, қателікті ертерек тауып, оның болу себебін анықтай алатындығы. Қателікті тиімді жөндеу үшін, оның пайда болу себепін дұрыс табу аса маңызды. Мұндай себептерге :

- а) шаршағандық;
- буындардың дұрыс қозғалмауы;
- қозғалу сапасының дұрыс жетілмегендігі;

орындайтын жаттығуды дұрыс түсінбеу;
алдыңғы әрекетердің дұрыс орындалмауы;
автоматты түрде орындалатын кейбір жаттығулардың орындалуына қарсы әрекет жасау т.б. егер қателіктер бір мезгілде бірнешеу болса онда ең бастысын анықтап, соны жөндеу барысында қалғандарында жою [1].

Әдетте, жеңіл атлетиканы оқытуға жүгіру (жүру), секіру мен лақтыру енеді. Жеңіл атлетика техникасын оқу процесінде мына реттілікпен орындалған шарт:

Жүгіру техникасын үйретуде бірінші ортақ қашықтыққа, сосын ұзын қашықтыққа содан кейін қысқа қашықтыққа. Содан эстафета кедергімен жүгіру және 3000 метр кедергі мен жүгіруді үйрету қажет, ал секіруде бірінші ұзындыққа, содан биіктікке және үш қадымдап кейін сырықпен секіруді үйрету қажет. Лақтыру техникасын бірінші Ядро итеру, содан кейін диск лақтыру, граната, найза ең соңында молот лақтыру. Үйрету кезінде жеңіл атлетиканың әр бір түріне 6-8 сағат уақыт керек. Бірақ толық игеру үшін келешекте әр түрлерін қайталап толықтырып отыру қажет.

Жеңіл атлеттің бұл түрінен 200 см - ді көрсетсе 1922 жылы Семейден шыққан Н.Чудинов және Петропаволдан Е.Котросова рекордты 270 см көтерді. 1925 жылы Семейден шыққан спортшы С.Никифоров ол көрсеткішке тағы да 5см қосады. 2жыл өткен соң Москвадағы физкультураның бүкіл Россиялық мерекесінде Малышев 280см - ге секіреді.

1928жылы I Бүкілқазақстандық спартакиада ол көрсеткішті 302,5 см-ге көтерді. 8жыл өткен соң Алматылық Г.Востоков бұл көрсеткіштерді 68 см-ге көтерді. Оның жан-жақты техникалық дайындығы 10 сайыстада жақсы көрсеткіш көрсетті. 1937 жылы Г.Востоков көрсеткішті 328см-ге дейін жеткізді. Бүкілодақтық физкультура күнінде көрсеткішті 364см-ге жеткізді. 1947жылы соғыстан кейін Сергей Кочаев СССР біріншілігінде 390см көрсетсе, 1951 жылы Сергей Кочаев тағы да 336 см көрсеткішті көрсетті. 1959 жылы Ю.Павлюк Алматыдан 390см, Өскеменнен Ю.Поротов 380 см-ге жеткізеді. 1960ж 400 см - ді Қазақстанда С.Балычев көрсетсе А. Назаренко қайталайды. 1960ж Москвадағы ИСДССО «Локомотив» те 440 см -ді көрсетеді. Спорттың бұл түрінен 1961 жылы - 4, ал 1962 жылы - 6,1963 жылы - 8 адам барды.

Спорттың бұл түрі атақты спортшылар Г.Валиулин, Г.Виноградов, С.Стуге, В.Александров, О.Югайдың аттарынан байланысты. Жоғары көрсеткіштерге 13 спортшымен қатыса отырып, рекордтық көрсеткішке 21 түзету енгізді. 1928 жылы Қызылордалық жеңіл атлетик Белощерковский 6м-ге жақындап, I-Қазақстанның спартакиадасында 5м 70см. жеңіске жетсе, Қазақстанда болған физкультура мерекесінде 5,88 м 5см көрсеткішпен екінші орынға ие болды. Осы кезде Семейлік атлет Ғалиям Валиуллин көзге түсті. Ол 1930 жылы 6м-ге шықты. 1930 жылы Совет Армиясының қатарында жүріп, жарыста 6м 33см-ді көрсетіп, 1932 жылы 6 м 51 см-ді алады.

1934 жылы Қазақстанға Орталық физкультура институтының түлегі Григорий Виноградов келеді. Ол Алматы- Шымкент матчында 6м 54 сек

көрсеткіш береді.

Одан бм 70 см-ге дейін көрсеткіш көрсетеді. Ол тренер ретінде де өз үлесін қосты, сонымен қатар Алматылық спортшыларды дайындап, 1936 жылы Қазақстан спартакиадасында бм 82 см көрсеткішпен жаңа рекорд көрсетті. 1949 жылы Валерий Александров Қазақстанда 7 мет-ке жеткізді. Көрсеткішті 1958 жылы ол тағыда 52 см-ге көтерді [2].

II- СССР. Халықтарының Спартакиадасында Алматылық студент Олег Югай 7м 56 см мен 4-ші орынға ие болады.

20 -шы жылдың басында биіктікке секірушілердің көрсеткіштері нағыз атап өтуге болатын Ю. Носовтікі -130 см 1921 жылы Ташкент - Самарканд - Оренбург матчінде көрсеткен. 1922 жылы Семейлік секіруші Григорьев 142см және 148 см көрсеткіш көрсеткен еді, ал 1924 жылы Орынборлық Зайкин 157 см-ге секіреді. Келесі жылы Зайкин 161 см биіктікті көрсетеді. Осы кезде Қазақстанның астанасын Қызылордаға ауыстырады, ал Оренбург Республикадан тыс жерде қалады. 1927 жылы Бүкілодақтық дене шынықтыру мейрамында Мәскеуде Қызылорданың спортшысы Малышев 165 см биіктікті бағындырды. 1928 жылы Петропавлда Қазақстанның I-ші спартакиадасында Қызылорданың спортшысы Симонов пен Алехин 171см биіктікті бағындырып, бірінші екіінші орынды бөлісті. Олардың есімдері республикалық рекордтар таблицасына жазылды. 1936 жылы Алматы біріншілігінде жан-жақты Кирилл Витлитский 173 см биіктікті бағындырды. Бір айдан кейін комсомолдың 15-жылдығына арналған спартакиадада тағы 2см -ге көтерді. Сондай көрсеткішті сол күнде Т. Востоков, Н. Жуликов, В. Макленко және Г. Валиумендер көрсеткен. 1939 жылы Ветлитцкий өзінің соңғы рекордың секіреді 181см. 1941 жылы ол өз еркімен соғысқа барады, сол жерде ауыр жарақат алып толық емделмей қайтып келгеннен кейін 1943 жылы қайтыс болады. Ветлицкийдің рекорды 10 жыл тұрды тек 1948 -50 жж биіктікке секірушілердің көрсеткіштері - жаңара бастады. 180 см биіктікті жол секірушілер Б. Качкуркин, Ю. Жиров, Г. Матвейев ала бастайды, соңғысы 1949 жылы 182 см- ге секіреді. Кейіннен Республика рекорды бір- бірінен ауысып екі үш см-ге өседі. Борис Кочкуркин-185 см Михаил Гельфанд-193 см. 1959 жылы Алматылық Ким Педяшев 195 см. Ал содан кейін Қазақстанда бірінші болып 200 см алады. 7 маусым 1963 жылы К. Педяшев гол см-ге секіреді, XI - Бүкілқазақстандық спартакиаданың жабылуында, бірақ бұл көрсеткіш аға төрешілердің Коллегиясы есепке алмады. 1965 жылы Игорь Новицкий бұрынғы Целиноградтан Отан алдындағы бұрышын өтеп келеді. К.Педяшевтың 200 м-ден рекордтық көрсеткішін 2 рет қайталайды. 1966 жылы матчтық кездесуде Орта Азия және Қазақстан аралығындағы жарыста тағы қосады. 1966 жылы Қазақстан біріншілігінде И.Новицкий жаңа көрсеткішке жетті.

Спорттың бұл түріне аса мән берілмеді. Өйткені 1935 жылға дейін бұл спорттың түрі өте төмен деңгейде болған. 20-шы жылдың басында сырттай өзара Семейлік және Орынборлық спортшылар жарысқан. Семейлік Григорьев және Малахов 1922 жылы 10м 80см және 11м 32см —ді көрсеткен.

I - ші межведамство аралықта Қазақстанның Спартакиадасында Обатуров 12м 70см дейін, ал жеңімпаз Григорий Виноградов Республикалық рекорд көрсетеді.

2м 80см 1935 жылы Сергей Стуге II - ші бүкіл Қазақстандық спартакиадада Қазақстандықтар бірінші болып 13-метр асырды. 1940 жылы Виктор Онев 13м 67 см, содан 11 күннен кейін Алматыда өте жоғарғы көрсеткіш көрсетті 14м 27 см.

Үш секіруші - Ю.Окуньков, В.Дмитренко, Н.Чернов бес жыл ішінде Қазақстанның рекордың 2 метрге дейін көтерді.

Ұзындыққа секіру туралы мінездеме. Ұзындыққа секіру жеңіл атлетика жаттығуларға жатады, спортсменнің барынша жылдамдық және жылдамды күш салмағын көрсету. Көбінесе бұл спортта жеңіл атлетика бойынша секіру жағынан бойы ұзын және жеңіл салмақты жақсы дамыған жылдамдығы дені саулығы күштілер. Күшті секірушілер жүгіргенде 20 және 24 шақырым қадам жасайды. (әйелдер 18-23) ақырғы жағында өлшем жылдамдығы 10,0-10,7м/с, осы жылдамдығымен 9,2-9,7 м/с мүмкіндік береді. Бұл жағдайда бастамасы спортсменнің өте күшті жылдамдықпен қозғалу орнынан 19-24" бұрышымен көрсету. Бұл жағдайда 50 және 75 см ұзындығы ұшып секіргенін көрсетеді. Ұшып секіргеніне қарағанда спортсменнің орнынан қозғалып біткенінде көрсетіледі. Ең қатты көбінесе салмақ аяқты табанын тіреп қойғанда (700-850 кг салмақта). Қозғалу уақыты 0,11-0,13 секундта көрсетіледі.

Жүгіру жылдамдықтың тездігіне немесе спорттың түзулігіне қарай орындалады. Спортшының жүгіру жағдайы ұзындыққа секірушінің жағдайы сияқты болады. Жүгірушінің ағашқы кезеңі оның ұзындыққа секірушінің бірінші қадамына және тез жылдамдық алуына байланысты. Барлық денесімен еңкейіп, қасына салмақ сала, жамбасын алға шығарып, артқы аяғына күш сала жүгіру керек. Жүгірудің орта тұсына келгенде денесін серпіп, аяқ қол сермеуін тездету керек. Денесін артқа шалқайта жамбасын шығарып алға, аяқтың күшін табанға түсіріп жоғары-төмен, алға тез жүгіруге көмектеседі. Соңында қадамын үлкейтіп жүгіріп темпті күшейт еді. Үш қадамдық секіру техникасы соңғы 2-3 қадам жүгірудің біркелкі ұзындығын сақтап, секіруге бағытталуы тиіс. Аяғы брусокта 68-70 С қиылыста табанның тездетіп секіруіне байланысты. Секіруші бұрыш 62-64, спортшыллық денесінің ұшу бұрышы 14-18 С болуы керек.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Дене тәрбиесі. Әдістемелік құрал Г.Маковецкая, Т.Васильченко, О.Меркель. Алматы кітап 2009ж.
2. Қ.Р. үздіксіз білім беру жүйесінде “Салауатты, денсаулықты сақтау бағдарламасы бойынша салауатты өмір салтын қалыптастыру” тұжырымдамасы. – Валеология, дене тәрбиесі, 2003. №1.

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҚАБІЛЕТТЕРІНІҢ ДАМУЫНА БИОЛОГИЯЛЫҚ ФАКТОРЛАРДЫҢ ӘСЕРІ

Пернебай Д.Б., Әлкен Ғ.Ә., Балтабаев Ө.П., Маханбетов Б.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қ. Қазақстан

В данной статье определяется влияние биологических факторов на развитие способностей учащихся

This article identifies the influence of biological factors on the development of students' abilities

Зерттелетін мәселенің өзектілігі біржақты мәселенің болмауына байланысты биологиялық және әлеуметтік факторлардың арақатынасы туралы сұраққа жауап әлеуметтік мінез-құлықты қалыптастыру. Мақаланың мақсаты соңғысына шолу әлеуметтік мінез-құлықтың биологиялық болжаушыларын ғылыми зерттеу. Соңғы уақытта бұл мәселені зерттеудің жетекші тәсілі биологиялық тұқым қуалаушылық тұрғысынан асоциалды мінез-құлықты түсіндіру ағзаның оң және оң сезімталдығын өзгертетін факторлар қоршаған ортаның теріс факторлары. Мақала материалдары пайдалы болуы мүмкін девиантты мінез-құлық саласындағы мамандар үшін.

Психофизиологияда асоциалды мінез құлықтың детерминанттары туралы мәселе диалектикалық түрде қарастырылады. Биологиялық және әлеуметтік өзара әрекеттесу. Тұлғаның психикалық дамуының анықтаушы факторы болып табылады әлеуметтік орта. Адамда биологиялық жоққа шығарылмайды, жоқ жойылады, бірақ бағынышты элемент ретінде жоғары деңгейге қосылады (әлеуметтік) түрлендірілген (әлеуметтендірілген) түрде. Биологиялық тікелей емес, жанама болса да, адамның мінез-құлқына әсер етеді. Әлеуметтік емес әрекетті жасайтын адамның жеке басының өзіндік ерекшелігі бар оны білдіретін психикалық қойманың сапалық ерекшелігі криминогендік мәні. Психикалық қойманың бұл ерекшелігі адамның қоғамға қарсы мінез-құлқының ішкі алғышарты белгілі бір жағдайлар немесе оған әсер ету жиынтықта көрінеді маңызды болып табылатын психикалық қасиеттер (түзілімдер) аталған мінез-құлықты анықтау.

Олар жиынтықта көрінеді мінез-құлық генезисіндегі психикалық функциялар, оның қылмыстық мазмұны. Қалыптастырудағы әлеуметтік компоненттің маңызды рөлін мойындай отырып тұлғаның мінез-құлқы, зерттеу нәтижелеріне назар аударған жөн, 428 бұл асоциалды мінез-құлықтың алғышарттары екенін көрсетеді атап айтқанда, қатыгездік немесе агрессивтілік биологиялық нысанда жасырылған адам. В. Бурлаков өзінің криминология оқулығында айтқандай, қылмыстық мінез-құлықтың биологиялық түсіндірмесі бүгінде танымал емес [1]. Бірақ айта кету керек, қазіргі уақытта технологиялық прогресс мүмкіндік берді ғылыми зерттеулердің басқа, бұрын қол жетпейтін деңгейіне шығу биология салалары. Осы зерттеулерде алынған нәтижелер мыналарды анықтайды генетикалық және физиологиялық факторлардың

қалыптасуындағы маңызды рөлі қылмыстық мінез-құлық. Психологиялық зертхана қызметкерлері Башқұрт мемлекеттік университетінің басшылығымен Г. А. Аминев болды ДРК-нің қоғамға қарсы көзқарастарына ұшырауы анықталды. Асоциалды мінез-құлықтың биологиялық болжамдары ретінде кейбір гендерді атаңыз. МАО гені моноамин оксидазасын (МАО) кодтайды, моноаминдерді (катехоламиндерді) дезаминдейтін оксидоредуктаза болып табылады. МАО көптеген тіндерде кездеседі, бірақ ең жоғары концентрацияда бауыр, асқазан, бүйрек. МАО (А және В) екі түрі бар. Кодтау олардың гендері картаға түсірілген Хр11. 23~11.4. МАОА, жүйке тінінде болу, негізінен серотонин, адреналин және норадреналин деаминациялайды. МАОВ фенилэтиламин мен бензиламинге әсер етеді [2]. Төмендеу анықталды МАОА нейротрансмиттерлер мен мінез-құлықтағы елеулі өзгерістермен байланысты жалпы. Аномальды мінез-құлық (агрессия), дамудың шекаралық кешігуі және таоа белсенділігінің айтарлықтай төмендеуі дәл отбасыларда байқалады маоа геніндегі мутациями [3]. Зерттеу барысында мынаны анықтауға болады МАОА гені жоғары дәрежеде оқшауланған ұлдар Ықтималдықтар, жасына қарай, қоғамға жат субъектілерге айналуы мүмкін оларға қатыгездік [4,5].

Биологиялық даму, яғни мидың және анатомиялық-биологиялық құрылымдардың органикалық жетілуі. Бұл Даму адамға қарамастан өздігінен жүреді. - Психикалық даму, яғни психикалық және ерікті дамудың белгілі бір динамикасы. Бұл 2 даму векторы бір уақытта жүреді, бірақ параллель емес. Зерттеу нәтижелері адамның жеке басы оның әлеуметтік, моральдық және психологиялық қасиеттері мен белгілерінің бірлігінде оның бүкіл өмірі мен қызметі барысында қалыптасатынын көрсетеді. Тұлғаның қалыптасуы-күрделі, қарама-қайшы және сонымен бірге 2 фактор тобы әсер ететін табиғи процесс: биологиялық және әлеуметтік. Тұлғаның қалыптасуындағы биологиялық және әлеуметтік қатынастар оның барлық нәзік қатынастарында әлі ашылған жоқ. Бір жағынан, жеке тұлғаны қалыптастыру процесінде әлеуметтік таза адам әсерінің бүкіл кешені түрінде негізгі фактор ретінде әрекет етеді (бұған білім, тәрбие, әлеуметтік өмір сүру жағдайлары. Жеке тұлғаның дамуына биологиялық факторлардың әсеріне толығырақ тоқталайық. Адамдағы табиғи (биологиялық) - бұл оны ата-бабаларымен байланыстыратын нәрсе. Табиғаттағы тұқым қуалаушылықтың тасымалдаушылары-гендер. Генетикалық ғылымның деректері адамның мінез-құлқының тұқым қуалайтын әлеуметтік бағдарламалары жоқ екенін дәлелдейді; бұл тек организмнің қасиеттері туралы ақпаратты сақтайтын тұқым қуалайтын биологиялық бағдарламалар туралы болуы мүмкін. Тұқым қуалайтын бағдарламалар адамды адам ететін барлық ортақ нәрселерді қамтиды: қарқынды әлеуметтік өмірге, еңбек қызметіне, сөйлеу мен ойлау бейімділігіне орналасу. Сыртқы белгілер, жүйке жүйесінің ерекшеліктері және патологиялық қасиеттері ата-анадан балаларға беріледі. Тәрбиелік тұрғыдан биологиялық фактор күрделі проблема болып табылады. Кейбір ғалымдар (Торндайк) биологиялық факторлар жеке тұлғаны қалыптастыру процесінде шешуші болып табылады, ал басқалары әлеуметтік факторлар басым деп санайды. Шындығында, тәрбиенің, білімнің, әлеуметтік

жағдайлардың бүкіл кешенінің, генотиптің әсерінен туындайтын өзгергіштікті ажырату өте қиын. балалардың ата-аналардың мінез-құлқын көбейтуі биологиялық тұқым қуалаушылықтың рөлі туралы әлі де аз айтады, өйткені ата-аналар бала тәрбиесін реттейді, ал ата-аналардың өздері отбасылық ортаға әсер ете отырып, ата-аналарға еліктейді. Қазіргі генетикада өзара ену үрдісі байқалады, яғни адамның жеке тұлғалық қасиеттері генетикалық жүйенің (биологиялық фактор) және сыртқы жағдайлардың (әлеуметтік фактор) өзара әрекеттесуімен анықталады. Олардың екеуі де бір-бірін жоққа шығармайды немесе жоққа шығармайды, бірақ тығыз қарым-қатынаста болады деп айтылады.

Балаға әсер ететін қазіргі шындық ретінде ортаның рөлі мен маңыздылығын зерттеу тарихы революцияға дейінгі педагогикадан бастау алады. Сондай-ақ, К.Д. Ушинский адамды тәрбиелеу және дамыту үшін "оның барлық әлсіздіктерімен және барлық ұлылығымен шын мәнінде қандай екенін" білу маңызды деп есептеді, сіз "отбасындағы, адамдар арасындағы, адамзат арасындағы адамды" білуіңіз керек... барлық жаста, барлық сыныптарда...». Басқа көрнекті психологтар мен тәрбиешілер (п.Ф. Лесгафт, а. ф. Лазурский және т. б.) баланың дамуы үшін ортаның маңыздылығын көрсетті. Мысалы, а. ф. Лазурский кедей дарынды адамдар әдетте қоршаған ортаның әсеріне бағынады деп сенді, ал бай дарындылардың өздері оған белсенді әсер етуге тырысады. XX ғасырдың басында (20-30 жылдар) Ресейде бүкіл ғылыми бағыт дамыды - "қоршаған орта педагогикасы" деп аталады, оның өкілдері А. Б. Залкинд, Л. С. Выготский, М. С. Иорданский, а. П. Пинкевич, В. Н. Шульгин және т. б. сияқты көрнекті педагогтар мен психологтар болды

Ғалымдар талқылаған басты мәселе-қоршаған ортаның балаға әсері, осы әсерді басқару. Баланың дамуындағы ортаның рөлі туралы әртүрлі көзқарастар болды: кейбір ғалымдар баланы белгілі бір ортаға бейімдеу қажеттілігін жақтады, басқалары баланың өз күштері мен қабілеттері бойынша қоршаған ортаны өзі ұйымдастырып, оған әсер ете алады деп сенді, ал басқалары баланың жеке басы мен қоршаған ортасын олардың сипаттамаларының бірлігінде қарастыруды ұсынды, төртіншісі қоршаған ортаны қарастыруға тырысты біртұтас жүйе ретінде балаға әсер ету. Басқа көзқарастар болды. Бірақ маңыздысы-қоршаған ортаға және оның баланың жеке басының қалыптасуы мен дамуына әсері туралы терең және мұқият зерттеулер жүргізілді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Бегидова Т. П. Теория и организация адаптивной физической культуры. М.: Юрайт, 2019. 192 с.
2. Бишаева А.А., Малков А.А. Физическая культура. Учебник. М.: КноРус, 2020. 312 с.
3. Братановский С.Н., Вулах М.Г. Административно-правовой статус граждан в сфере физической культуры и спорта // Спорт: экономика, право, управление. 2015. N 3. С. 14 — 19.
4. Виленский М. Я., Горшков А. Г. Физическая культура. Учебник. М.: КноРус, 2020. 216 с.

5. Германов Г. Н., Корольков А. Н., Сабирова И. А. Теория и история физической культуры и спорта. Учебное пособие для СПО. В 3-х томах. Том 1. Игры олимпиад. М.: Юрайт, 2019. 794 с.

ОӘЖ 547.145

ҚОЗҒАЛМАЛЫ ОЙЫН ТҮРІНІҢ МӘНІ

Сарсенбек С.А., Досымбетов Н.А., Амангелді Н.Е., Мамедов Э.Ж.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Роль игры в становлении и развитии ребенка переоценить невозможно. Именно в игре ребенок познает окружающий мир, его законы, учится жить по правилам. Все дети обожают двигаться, прыгать, скакать, бегать наперегонки. Подвижные игры с правилами — это сознательная, активная деятельность ребенка, для которой характерно своевременное и точное выполнение заданий, связанных с правилами, обязательными для всех участников. Подвижная игра — это своего рода некое упражнение, с помощью которого дети готовятся к жизни.

Summary: The role of play in the formation and development of the child cannot be overestimated. It is in the game that the child learns the world around him, its laws, learns to live by the rules. All children love to move, jump, jump, run a race. Outdoor games with rules are a conscious, active activity of the child, which is characterized by the timely and accurate completion of tasks related to the rules that are binding on all participants. An outdoor game is a kind of exercise with which children prepare for life.

Қозғалымалы ойын түрлеріне денені қимыл-қозғалысқа келтіретін ойын түрлері жатады.

Орта мектеп жасы – дене күшінің көрінуіне байланысты организмнің қарсылығының өсуімен сипатталады. Бұл жаста сүйек-байланыс аппараты күшейеді, бұлшықет жүйесі дамуын жалғастырады. Осы жастағы балаларға арналған қозғалымалы ойындардың сюжеті символдық болып табылады және олар өздерінің шарттылығын түсінеді, бірақ ережелерге сәйкес әрекет етеді және күш-жігерін толығымен арнайды. Балалар ойынның бірнеше шарттарына назар аудара алады, ережелердің тұтас тобының орындалуын бақылауды жүзеге асырады. Сондықтан сіз қатысушылардың жаумен тікелей байланысқа түсетін командалық ойындарды пайдалана аласыз [1].

Үлкен физикалық және психикалық жүктемесі бар қозғалымалы ойындар жиі қатал, шыдамсыздықты тудырады; мұны есте сақтау және шамадан тыс толқуларға, шиеленістерге жол бермеу маңызды.

Жасөспірімдік кезең – бала ағзасының қарқынды даму кезеңі. 10-14 жас аралығындағы оқушыларға арналған ойындар кіші жастағы оқушыларға арналған ойындардан айтарлықтай ерекшеленеді. Ойындар саны айтарлықтай азайып, олардың мазмұны күрделене түседі. Бұл өзгерістер зайырлы дамудың ерекшеліктерімен түсіндіріледі. Жасөспірімнің денесінде үлкен өзгерістерге байланысты оның қозғалтқыш функцияларының үздіксіз жақсаруы біршама баяулайды.

Сондықтан жаттығудың әр бөлігінде дененің барлық бөліктерінде қозғалыс белсенділігін арттыруға ықпал ететін әртүрлі қозғалымалы ойындарды таңдау керек. Ойын барысында жасөспірімдер тұлғасының барлық жақтары

қалыптасады, олардың психикасында әртүрлі өзгерістер болады, дамудың жаңа, неғұрлым дамыған кезеңіне дайындық кезеңі. Бұл сарапшылар баланың жетекші әрекеті деп санайтын ойындардың шексіз білім беру мүмкіндіктерін түсіндіреді.

Ойын – өмірдің көрінісі. Қиялдың көмегімен жасалған бұл шартты ортада нақты көп нәрсе бар: ойыншылардың іс-әрекеттері шынайы, олардың сезімдері, тәжірибелері қозғалмалы. Біздің ғасырда ойлаудың кемелдігі мен дербестігі көрініп, командалық ойындардың күрделі тактикасы жасөспірімдерге қолжетімді бола бастады. Оларды бір мақсат, мақсатқа жетудегі ортақ күш, ортақ мүдде, тәжірибе біріктіреді. Ойында бала өзін ұжым мүшесі ретінде сезіне бастайды, жолдастарының және өзінің іс-әрекетіне, іс-әрекетіне әділ баға бере бастайды. Ойын барысында қалыптасқан ерекше қасиеттер баланың өмірдегі мінез-құлқына әсер етеді, сонымен бірге балалар мен ересектер арасындағы ұялы байланыс процесінде қалыптасқан әдеттер ойында одан әрі жетілдіріледі [2].

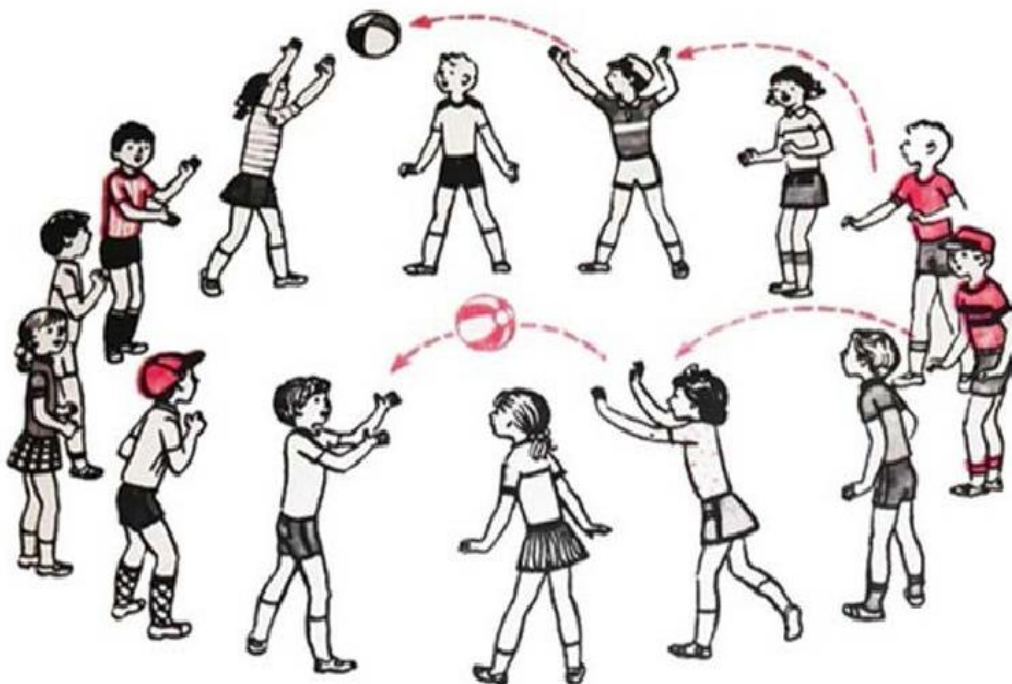
Жеткіншектерді ойынның күрделі элементтері немесе ең қиын ойын, оның қарқындылығы мен ұзақтығы да қызықтырады. Оларды кедергілерді еңсеру арқылы өтетін күрделі эстафеталар, «тапсырма» сияқты ойындар, күрес пен қарсылық, құтқару және өзара көмек көрсету ойындары баурап алады.

Ойын барысында адамгершілік қасиеттер қалыптасады: берілген тапсырма үшін ұжым алдындағы жауапкершілік, достық сезімі, ортақ мақсатқа жетудегі жүйелілік, даулы мәселелерді әділ шеше білу. Негізінен таза ауада өткізілетін ойындардың өте сауықтыру құндылығы. Тағы бір өте маңызды деталь - сүйек түзілуінің аяқталуы, жамбас сүйектерінің қарқынды ұлғаюы, омыртқа қисықтарының қалыптасуы, омыртқа аралық буындардың шеміршекті сақинасы азаяды, дененің бұлшықет массасының ұлғаюы нәтижесінде дене салмағының жоғарылауы, ал салыстырмалы күш төмендейді.

Сондықтан бұл жастағы балалар ілу, тіреу, өрмелеу және секіру жаттығуларын үйренеді. Балалардың осы немесе басқа жаттығуларды орындауға ынтасы бар, олар оны қызығушылықпен, автоматизмсіз орындайды. Қозғалмалы ойындардың арқасында жеңіл атлетика сабақтары монотонды емес. Балаларда адамгершілік қасиеттер қалыптасады: достық, ар-ождан, көмек, мейірімділік, әділдік және т.б. Ойын балалардың қозғалыс белсенділігін шектемейді, оларға осы жаста ең қажет [3].

Жасөспірімдік шақ - шартты түрде осылай аталады, өйткені 13 - 15 жастағы балаларда бүкіл ағзаның ерекше қарқынды дамуы мен қайта құрылымдалуы жүреді. Сүйек жүйесі қарқынды дамып келеді, осыған байланысты балалар әсіресе өседі. Бұлшықет жүйесі де дененің жалпы өсуінен әлі де артта қалса да, дамуын жалғастырады. 7-9 сыныптардағы қозғалмалы ауада өтетін ойындардың негізгі мазмұны доппен қимылдар, секіру, өрмелеу және өрмелеу, нысанаға лақтыру, кедергілермен жүгіру, күшпен қарсылық көрсету, кеңістікте бағдарлау болып табылады. Жасөспірімдік шақ - шартты түрде осылай аталады, өйткені 13 - 15 жастағы балаларда бүкіл ағзаның ерекше қарқынды дамуы мен қайта құрылымдалуы жүреді. Сүйек жүйесі

қарқынды дамып келеді, осыған байланысты балалар әсіресе өседі. Бұлшықет жүйесі де дененің жалпы өсуінен әлі де артта қалса да, дамуын жалғастырады.

Сурет 1. Қозғалыс координациясына бағытталған қозғалмалы ойындар

Ойындардағы ережелер күрделірек, ойын қақтығыстарын шешу қатысушылардан жеткілікті дамыған ерікті қасиеттерді және тактикалық ойлауды талап етеді. 9-11 сынып оқушыларымен жұмыста алдыңғы жас тобындағы оқушыларға арналған ойындарды пайдалануға болады. Дегенмен, олар белгілі бір техникалық әдістерді орындаудың дәлдігіне қойылатын талаптарды арттыру мағынасында күрделі болуы керек.

7-9 сыныптардағы қозғалмалыауада өтетін ойындардың негізгі мазмұны доппен қимылдар, секіру, өрмелеу және өрмелеу, нысанаға лақтыру, кедергілермен жүгіру, күшпен қарсылық көрсету, кеңістікте бағдарлау болып табылады (сурет 1). Ойындардағы ережелер күрделірек, ойын қақтығыстарын шешу қатысушылардан жеткілікті дамыған ерікті қасиеттерді және тактикалық ойлауды талап етеді. 9-11 сынып оқушыларымен жұмыста алдыңғы жас тобындағы оқушыларға арналған ойындарды пайдалануға болады. Дегенмен, олар белгілі бір техникалық әдістерді орындаудың дәлдігіне қойылатын талаптарды арттыру мағынасында күрделі болуы керек.

Қозғалмалы және спорттық ойындар бір-бірімен тығыз байланысты. Сырттағы ойындар ойын әрекетінің бастапқы кезеңі, спорттық ойындар шеберлікке апаратын ең жоғарғы саты болып табылады [4].

Қозғалмалы ойындар дененің функционалдық жүйелерін нығайтады, дұрыс дене қалпын қалыптастыруға ықпал етеді. Таза ауада ойын ойнағанда балалар шындалады.

Қозғалмалы ойындарда тез өзгертін ортаға реакциясы жақсарады, кеңістіктік-уақыттық қатынастарды бағалау қабілеті дамиды.

Қозғалмалы ойындар дене шынықтыру мен спортқа деген қызығушылықты арттырады, жаттығуларды қайталап қайталағанда пайда болатын шиеленісті жеңілдетеді.

Қозғалыс ойыны ұжымдық сипатқа ие, ойын барысында балалар бір-бірімен қарым-қатынас жасауға үйренеді, оларда ерік-жігерлік қасиеттер қалыптасады.

Ойындарды ұйымдастыру және өткізу кезінде жетекші рөл мұғалімдер мен тәрбиешілерге тиесілі болуы керек. Ойын кезінде балалардың қауіпсіздігін қамтамасыз етіп, тәртіпті қатаң қадағалау маңызды.

Ойындарды дене шынықтыру сабағының кез келген бөлігіне қосуға болады. Ойындарды таңдау сабақтың мақсаты мен міндеттеріне байланысты. Мысалы, сабақтың дайындық бөлігінде бұлшықеттеріңізді жақсы жылытуға, дененің алдағы жүктемеге дайындауға көмектесетін ойындарды қолдануға болады: «Күн мен түн», «Соңғыны ұстау», «Қояндар мен морждар».

Сабақтың негізгі бөлігіне сабақтың тақырыбымен қарастырылған қозғалыс дағдылары мен дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік беретін ойындар, эстафеталар кіреді.

Қорытынды бөлімде дененің босаңсуына ықпал ететін зейінді, координацияны дамытуға арналған ойындар қолданылады («Тыйым салынған қозғалыс», «Кім жақсы естиді», «Орында»).

Балалық және жасөспірімдік шақтағы мінез-құлықты тәрбиелеу және қалыптастыру үшін қозғалмалы аудағы ойындардың маңызы ерекше. Дегенмен, қозғалмалы ауда өтетін ойындарды таңдағанда мұғалім оқушылардың жасын, психикалық, анатомиялық және физиологиялық ерекшеліктерін білуі және міндетті түрде ескеруі қажет.

7 жастан 10 жасқа дейінгі баланың жасы қозғалыс қабілеттері мен қасиеттерінің дамуына сезімтал. Ойындар адам өмірінің осы кезеңінде маңызды орын алады, өйткені олар қозғалыстың үлкен қажеттілігін қанағаттандыруға мүмкіндік береді.

Балалардың тез шаршайтынын ескерген жөн. Сондықтан қысқа демалу үшін үзіліс жасау маңызды. Бұл жас ерекшеліктеріне сәйкес «Аңшылар мен үйректер», «Қармақ», «Қаздар-аққулар», «Аю орманында», «Екі аяз» т.б.

Балалардың сүйектері мен байламдары әлі жеткілікті қалыптаспаған және үлкен жүктемелердің әсерінен оңай деформацияланады. Сондықтан ауыр заттарды көтеруге және лақтыруға байланысты ойындарды қолдануға болмайды.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Казахские детские игры://Для детей младшего и среднего школьного возраста. Молдагаринов А.А. Алматы, Жалын, 2014.
2. Лях В.И. Силовые способности школьников // Физическая культура в школе. - 2017. № 1 - 6 с.
3. Лях В.И. Тесты в физическом воспитании школьников. - М.: 2014. - 103 с.
4. Матвеев Л.П. Теория и методика физической культуры. - М.: Физкультура и спорт, 2013. - 543 с.

ҚОЗҒАЛЫС ӘРЕКЕТТЕРІН ОҚЫТУ НЕГІЗДЕРІ

Сарыбай Е.А., Амирханов О.Б., Сайлау Б.Б., Колбай А.Е.
«Мирас» университеті, Шымкент қ, Қазақстан

Резюме: Детский лагерь — организация отдыха детей и оздоровления, в которую направляются дети в период каникул или иной период, предусмотренный режимом функционирования организации.

Summary: Children's camp - an organization of children's recreation and rehabilitation, to which children are sent during the holidays or other period provided for by the mode of operation of the organization.

Қозғалыс әрекеттерін үйрену адамның танымдық әрекеттерінің бірі болып табылады. Тірі биологиялық объектінің қозғалыстары әрқашан белгілі бір мәселені шешумен, кеңістік пен уақыттың саналы және белсенді бағынуымен байланысты. Осымен олар механикалық қозғалыстан ерекшеленеді, бұл кеңістік пен уақыттағы қарапайым қозғалыс.

Биологиялық қозғалыстың бұл қасиеті Н.А. Бернштейн оны «тірі» деп атады. Атап айтқанда, ғалым «тірі» қозғалыстың осындай сипатты қасиетін оның мәніне сәйкес мотор тапсырмасын орындау шарттарын анықтау, бекіту және талдау мүмкіндігін көрсетті.

Қозғалыс әрекеттерін үйрету дене тәрбиесінің негізгі міндеттерінің бірі болып табылады (сурет 1). Қозғалыс әрекеттерін оқыту процесінде адам өмірінің барлық саласында қажетті білім, қозғалыс дағдылары мен дағдылары қалыптасады. Дене шынықтырудың атақты теоретигі Л.П. Матвеев (1983) қимыл-қозғалыс әрекеттеріне жаттықтыруды дене тәрбиесінің бір аспектісі ретінде қарастырып, оны былай сипаттады: және осылайша өмірде қажетті қимыл-қозғалыс дағдылары, соларға байланысты дағдылар мен білімдер қорын меңгеру [1].

Әрбір қозғалыс әрекеті қозғалыстардан тұрады. Қозғалыс актісі (қозғалыс актісі) ішкі және сыртқы күштердің белгілі бір әрекеттесуімен орындалады және дененің кеңістіктегі және уақыттағы жағдайының өзгеруіне әкеледі. Қозғалыс әрекетінің кез келген түрін меңгеру оның техникасының параметрлері мен оны жүзеге асыру әдістері туралы білім жүйесін қалыптастырудан басталады.

Білім – объективті дүниенің, айналадағы шындықтың адам санасындағы жалпылама бейнеленуі.

Білімнің өзара байланысты екі түрі бар:

- Көрнекі-сенсорлық білім: олар әртүрлі бейнелеу түрінде әрекет етеді (көру, есту, вестибулярлық, тактильді және т.б.). Көрнекіліктердің негізінде зерттелетін әрекеттің жалпы бейнесі немесе әрқайсысы зерттелетін жаттығудың қандай да бір элементін көрсететін бірнеше жеке бейнелер қалыптасады. Бұл білімнің бастапқы деңгейі.

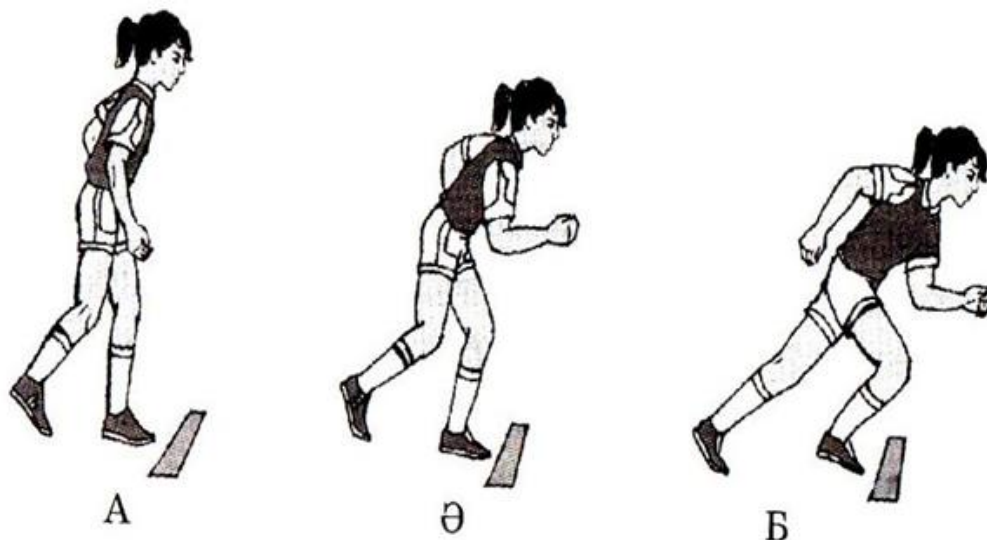
Сурет 1. Дене шынықтырудағы қозғалыс дағдысына арналған жаттығулар

Мысалы:

Төмен старт техникасының бейнесі бастапқы блоктардан жүгіру кезінде дененің және оның жеке бөліктерінің стартта орналасуы, сондай-ақ қозғалыс бағыты, амплитудасы, ұзақтығы, қарқыны және ырғағы туралы идеялардан тұрады.

- Сөздік және логикалық білім: олар ұғымдар, заңдар, заңдылықтар, теориялар түрінде әрекет етеді және жаттығу техникасының мәнін терең білуге ықпал етеді. Бұл білімнің жоғары деңгейі [1,2].

Білімді меңгеру процесі оқу материалын қабылдаудан, оны түсінуден, есте сақтаудан және практикада қолданудан тұрады.

Сурет 2. Өзін-өзі бақылауға арналған жоғары сөреден жүгіру

Қозғалыс әрекеттерін оқыту процесінде белгілі бір қозғалыс туралы білімді практикада қолдану қимыл-қозғалыс тапсырмасының дұрыс шешімін және оны орындаудың оңтайлы әдісін табуға бірнеше рет әрекет жасаумен сипатталады. Осылайша қозғалысты орындау қабілеті пайда болады. Күнделікті өмірде бұл жағдайда адам қалай жүруді, жүгіруді, оқуды, жазуды және т.б. біледі деп айту әдетке айналған (сурет 2).

Белгілі бір қозғалыс әрекетін орындау қабілеті келесі алғышарттардың негізінде туындайды:

- әрекет техникасы туралы ең төменгі базалық білім;
- қозғалыс тәжірибесінің болуы;
- дене дайындығының жеткілікті деңгейі;
- зерттелетін әрекеттердің бірнеше рет қайталануы.

Қозғалыс дағдылары қозғалысты басқару процесіне мәнді көзқараспен әрекетті орындау әдісін үнемі жетілдірумен сипатталады. Бұл қасиет моториканың мәні болып табылады.

Осылайша:

Қозғалыс біліктілік – қимыл-қозғалыс әрекетін меңгеру деңгейі, онда қимылдарды басқару ойлаудың белсенді рөлімен жүзеге асырылады [3].

Қозғалыс дағдыларына тән белгілер:

- қозғалысты басқару автоматтандырылмаған;
- сана әрбір қозғалысты басқарумен жүктеледі;
- әрекеттің төмен жылдамдығы;
- іс-әрекет үнемсіз, айтарлықтай шаршау дәрежесімен орындалады;
- қозғалыстардың салыстырмалы бөлшектенуі;
- әрекеттің тұрақсыздығы;
- Іс-әрекетті нәзік есте сақтау.

Қозғалысты үйрену процесінде дағдылар көбінесе көмекші қызмет атқарады:

біріншіден, дағдыларды қалыптастыру қозғалыс дағдыларын кейіннен қалыптастырудың алғы шарты болып табылады;

екіншіден, дағдылар күрделі қозғалыс әрекеттерін кейіннен үйрену үшін жетекші жаттығулар ретінде әрекет етеді.

Қозғалыс әрекетін қайталап қайталау, нақтылау және түзету арқылы одан әрі жетілдіру оның автоматтандырылған орындалуына әкеледі. Нәтижесінде бірлік, қозғалыс тұрақтылығы пайда болады. Осылайша шеберлік дағдыға айналады [4].

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Развитие скоростных качеств у младших школьников – Ляпидовский А. – 2013.
2. Развитие двигательных качеств школьников / Под. ред. З.И. Кузнецовой. Изд. «Просвещение».- М.- 2014.
3. Развитие физических качеств на уроках гимнастики 2-3 кл. /Под ред. Окунева А.П. – 2016.
4. Сонькин В.Д. Растем сильными и выносливыми. – М.: Знание.- 2014.

ОӘЖ 258.85.6.85.6

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУДЫҢ НЕГІЗГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ПРИНЦИПТЕРІ

Сарымсақов С.А., Пернехан Н.М., Сакен А., Ахмет Ж.К.
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В этой статье вы можете прочитать о важности последней преемственности и цикличности в построении спортивной тренировки.

Summary: In this article, you can read about the importance of the latter consistency and cycling in building sports training.

Білім беру мен тәрбиелеу мәселелерімен айналысатын кез келген ғылыми-практикалық пәндер сияқты спорт теориясы мен әдістемесінде де осы саладағы негізгі заңдылықтарды бейнелейтін ең маңызды теориялық және әдістемелік ережелерді – принциптерді анықтауға үлкен мән беріледі. практикалық әрекет, сондықтан іс-әрекетке нұсқаулық ретінде қызмет етеді. Негізгі педагогикалық принциптер спорттық жаттығуларға қолданылады, өйткені олар кез келген оқу-тәрбие қызметі үшін жарамды ең жалпы бастапқы нүктелерді шоғырландырады: сана мен белсенділік, көрнекілік, қолжетімділік және дараландыру, жүйелілік, сондай-ақ дене тәрбиесінің ерекшеліктерін білдіретін басқа да принциптер [1].

Жалпы педагогикалық принциптер, алайда, спорттық жаттығулардың ерекшеліктерін нақты көрсетпейді. Сондықтан олар оқу іс-әрекетінде басшылыққа алынуы тиіс принциптердің бүкіл жүйесін сарқып алмайды.

Дене тәрбиесі жүйесінде де принципті маңызы бар қағидалардың қатарында, жалпы алғанда, жеке тұлғаның жан-жақты үйлесімді дамуына жан-жақты көмек көрсету сияқты жалпы әлеуметтік ұстанымдарды да ескеру қажет; еңбек және қорғаныс іс-әрекетіне дайындық, дене тәрбиесінің сауықтыру бағыттылығы,

Спорт саласында тек жалпы ғана емес, сонымен бірге өзінің нақты заңдылықтары да объективті түрде әрекет етеді. Олар жүктемелердің динамикасын және алынған әсерді, әртүрлі жаттығу циклдерін құру тәртібін анықтайтын спорттық жаттығулардағы ішкі қажетті маңызды өзара байланыстарды білдіреді.

Осылайша, спорттық жаттығулардың принциптері түптеп келгенде объективті заңдылықтарды нақтылайды.

Егер дене жаттығуларын спорттық мақсаттарсыз қолдану кезінде жетістіктердің ең жоғары емес белгілі бір дәрежесі ғана жүзеге асырылса, спорттық белсенділік максимумға бағыттылықпен сипатталады. Және бұл максимум жеке-жеке әртүрлі болғанымен, әркім мүмкіндігінше спортты жетілдіру жолымен жүруге ұмтылатыны заңды.

Спорттық жетістіктер, әрине, өз алдына емес, қабілеттер мен дағдыларды дамытудың нақты көрсеткіштері ретінде маңызды. Осыған байланысты жоғары спорттық нәтижелерге деген көзқарас адамның кемелдігінің ең жоғары шекараларына ұмтылуды білдіретіндіктен маңызды әлеуметтік-педагогикалық мәнге ие. Мұндай ұмтылысты барлық ұйымдастыру және спорттық қызмет жағдайлары, әсіресе спорттық жарыстар жүйесі және прогрессивті марапаттау (бастапқы спорттық разряд беруден чемпионның алтын медаліне дейін) ынталандырады [2].

Ең жоғары көрсеткіштерді белгілеу спорттық дайындықты дұрыс құрумен, ең тиімді құралдар мен әдістерді қолданумен, таңдалған спорт түріне терең маманданумен жүзеге асырылады. Максималды бағыт спорттық жаттығулардың барлық ерекше белгілерін анықтайды - жүктемелердің жоғарылауы, ауыспалы жүктемелер мен демалыстың арнайы жүйесі, айқын циклділік және т.б.

Спорттық дайындықтың бұл заңдылығы ұзақ уақыт бойы спорттық жетілдіру кезеңдеріне байланысты әртүрлі түрде көрінеді. Спорт негізінен жалпы дайындық түрі бойынша жүзеге асырылатын алғашқы кезеңдерінде оқу үрдісінде спорттық маманданудың айқын белгілері болмайды - жоғары жетістіктерге деген көзқарас ұзақ мерзімді перспектива сипатына ие. Ағзаның жасына байланысты қалыптасуымен және дене шынықтыру деңгейінің жоғарылауымен бұл қатынас шектеу жасына байланысты және басқа факторлар әрекет ете бастағанға дейін толығымен жүзеге асырылады. Осылайша, прогрессияның жалпы принципі спорттық дайындық саласында ерекше мазмұнға ие болады. Оны белгілі бір спорт түрінен барынша жоғары дәрежеде жетілдіруді қамтамасыз ету талабы деп түсіну керек. Ал бұл тереңдетілген мамандандырудың қажеттілігін білдіреді.

Спорттық мамандану спорттық іс-әрекет процесінде уақыт пен күш-жігердің осылайша бөлінуімен сипатталады, ол таңдалған спорт түрін жетілдіру үшін ең қолайлы, бірақ спорттың басқа түрлері үшін бірдей емес. Осыған байланысты, спорттық жаттығуларды құру кезінде жеке ерекшеліктерді ескеру өте маңызды. Даралау принципі спортшылардың жас ерекшеліктерін,

қабілеттерін, дайындық деңгейін ескере отырып, олардың дайындығын құруды және өткізуді талап етеді.

Спорттық мамандану спортшының жан-жақты дамуын жоққа шығармайды. Керісінше, таңдалған спорт түріндегі ең маңызды прогресс дене және рухани қабілеттердің жан-жақты дамуы, дененің функционалдық мүмкіндіктерін жалпы арттыру негізінде ғана мүмкін болады. Бұған спорттың бүкіл тәжірибесі дәлел. практика, сондай-ақ теориялық және эксперименттік зерттеулердің көптеген деректері.

Спорттық жетістіктердің жан-жақты дамуға, оның ішінде интеллектуалдық дамуға тәуелділігі екі негізгі себеппен түсіндіріледі. Біріншіден, ағзаның біртұтастығы – оның қызметі мен даму процесіндегі мүшелерінің, жүйелері мен қызметтерінің органикалық байланысы. Екіншіден, әртүрлі қозғалыс дағдылары мен қабілеттерінің өзара әрекеттесуі арқылы. Спортшының игерген қимыл-қозғалыс дағдылары мен дағдыларының ауқымы неғұрлым кең болса, қозғалыс әрекетінің жаңа формаларын қалыптастыру және бұрын игерілгендерін жетілдіру үшін соғұрлым қолайлы алғышарттар болады.

Спортты жетілдірудің объективті заңдылықтары спорттық жаттығулар терең маманданған процесс бола отырып, сонымен бірге жан-жақты дамуға әкелетінін талап етеді. Осыған сәйкес спорттық дайындықта жалпы және арнайы дайындық ажырамас ұштасады [3].

Спортшының жалпы және арнайы даярлығының бірлігі бұл аспектілердің ешқайсысы спорттық жетістіктердің өсуіне және спортты тәрбие құралы ретінде пайдаланудың түпкі мақсаттарына нұқсан келтірмей, жаттығудан тыс қалмауын білдіреді. Жалпы және арнайы дайындықтың біртұтастығы олардың мазмұнының өзара тәуелділігінде де жатыр: жалпы дене шынықтырудың мазмұны таңдалған спорт түрінің ерекшеліктерін ескере отырып анықталады, ал арнайы дайындықтың мазмұны сол жасалған алғышарттарға байланысты. жалпы оқыту арқылы.

Ұзақ мерзімді және жыл бойы оқытудың әртүрлі кезеңдері жалпы және арнайы дайындықтың тең емес үлес салмағымен сипатталады.

Жалпы және арнайы дайындықтың оңтайлы арақатынасы тұрақты болып қалмайды, спортты жетілдірудің әртүрлі кезеңдерінде табиғи түрде өзгереді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Боген М.М. Обучение двигательным действиям. – А.: ФиС, 2019. – 185 с.
2. Теория спорта / Под общ. ред. проф. В.Н.Платонова – Киев: Вища шк. Головное изд-во, 2018. – 424 с.
3. Матвеев Л.П. Общая теория спорта. Учебник для завершающего уровня высшего образования. -А.: 4-й филиал Воениздата, 2017.

«ДЕНСАУЛЫҚ» ТҮСІНІГІ, ОНЫҢ МАЗМҰНЫ МЕН КРИТЕРИЙЛЕРІ

Сатыбалды Л.Н., Алдан С.О., Каримжанов Х.У., Куркембай А.Е.
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме. Спортивные тренировки способствуют долгосрочному уменьшению массы вашего тела и, при постоянных тренировках, не дает возможности ее набора. Тренировки в различных подвижных видах спорта всегда повышают все метаболические процессы, и дает возможность увеличивать мышечную массу тела при этом идет сжигание калорий

Summary: Sports training contributes to long-term reduction in your body weight and, with constant training, does not give you the opportunity to gain weight. Training in various outdoor sports always increases all metabolic processes, and makes it possible to increase muscle mass while burning calories

Денсаулық – әр адамның ғана емес, бүкіл қоғамның баға жетпес байлығы. Жақын және қымбатты адамдармен кездескенде, қоштаса отырып, біз оларға жақсылық пен зор денсаулық тілейміз, өйткені бұл толық және бақытты өмірдің басты шарты және кепілі. Денсаулық біздің жоспарларымызды орындауға, негізгі өмірлік міндеттерді сәтті шешуге, қиындықтарды, қажет болған жағдайда айтарлықтай шамадан тыс жүктемелерді жеңуге көмектеседі. Адамның өзі ақылмен сақталған және нығайтқан мықты денсаулық оның ұзақ және белсенді өмір сүруін қамтамасыз етеді.

Ғылыми дәлелдер көрсеткендей, адамдардың көпшілігі гигиеналық ережелерді сақтаса, 100 жылға дейін немесе одан да көп өмір сүруге мүмкіндік алады [1,2].

Өкінішке орай, көптеген адамдар салауатты өмір салтының ең қарапайым, ғылыми негізделген нормаларын сақтамайды. Кейбіреулер ерте қартаюды тудыратын әрекетсіздіктің (физикалық әрекетсіздік) құрбанына айналады, басқалары семіздіктің, тамырлардың склерозының дамуымен шамадан тыс тамақтанады, бұл осы жағдайларда сөзсіз дерлік, ал кейбір жағдайларда қант диабеті, басқалары қалай демалу керектігін білмейді. Өндірістік және тұрмыстық күйзелістерден алшақтап, үнемі мазасыз, жүйке, ұйқысыздықтан зардап шегеді, нәтижесінде ішкі органдардың көптеген аурулары пайда болады.

Кейбір адамдар темекі шегуге және алкогольге тәуелділікке салынып, өмірлерін белсенді түрде қысқартады.

Денсаулық - бұл аурудың немесе мүгедектіктің болмауы ғана емес, толық физикалық, психикалық және әлеуметтік салауаттылық жағдайы.

Денсаулықты бағалауда екі белгі бар:

Әлеуметтік жұмыс қабілеттілігінің, әлеуметтік белсенділіктің өлшемі ретінде.

Жеке адам жеке өмірінің денсаулықты сақтау стратегиясы ретінде.

Басқа белгілер де бар:

-тұрмыс жағдайына оңтайлы жауап беру;

- жалпы организмнің, оның жеке функционалдық жүйелерінің сыртқы ортамен динамикалық тепе-теңдігі;

- адамның негізгі әлеуметтік қызметтерді толық орындау мүмкіндігі;
- адам ағзасының бейімделу қабілеті, өмір сүрудің өзгермелі жағдайларына, гомеостазға бейімделу, қалыпты және жан-жақты өмірді қамтамасыз ету;

- ағзадағы аурулардың, ауру күйлерінің немесе ауыр өзгерістердің болмауы;

- адамның толық моральдық, физикалық, психологиялық және әлеуметтік салауаттылығы [3].

Денсаулықтың ең маңызды элементтері ағзаның жетекші бейімделу жүйелері мен әлеуметтік мүмкіндіктерінің жоғары функционалдық деңгейі болып табылады.

Бұл ұғымның көптеген анықтамалары бар, олардың мағынасы авторлардың кәсіби көзқарасымен анықталады. 1948 жылы қабылданған Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының анықтамасы бойынша: «Денсаулық – бұл тек аурулар мен физикалық ақаулардың болмауы емес, физикалық, психикалық және әлеуметтік салауаттылық жағдайы».

Физиологиялық тұрғыдан келесі тұжырымдар шешуші болып табылады:

- адамның жеке денсаулығы - патологиялық өзгерістердің болмауы, қоршаған ортамен оңтайлы байланысы, барлық функцияларының бірізділігі фонындағы ағзаның табиғи жағдайы (Г. З. Демчинкова, Н. Л. Полонский);

- денсаулық – қоршаған ортаға адекватты және организмнің оңтайлы тіршілік әрекетін, сондай-ақ толыққанды еңбек қызметін қамтамасыз ететін ағзаның құрылымдық және функционалдық деректерінің үйлесімді жиынтығы;

- адамның жеке денсаулығы – бұл организмнің барлық жүйелері мен ішкі жүйелерінің оңтайлы жұмыс істеуіне жағдай жасайтын организмдегі зат алмасу процестерінің барлық түрлерінің үйлесімді бірлігі (А. Д. Адо);

- денсаулық – адамның белсенді өмірінің максималды ұзақтығымен биологиялық, физиологиялық, психологиялық функцияларын, еңбекке қабілеттілігі мен әлеуметтік белсенділігін сақтау және дамыту процесі (В.П. Казначеев).

Жалпы алғанда, денсаулықтың үш түрі туралы айтуға болады: физикалық, психикалық және моральдық (әлеуметтік) денсаулық.

- Дене саулығы – оның барлық мүшелері мен жүйелерінің қалыпты жұмыс істеуіне байланысты организмнің табиғи жағдайы. Егер барлық мүшелер мен жүйелер жақсы жұмыс істесе, онда бүкіл адам ағзасы (өзін-өзі реттейтін жүйе) дұрыс жұмыс істейді және дамиды.

- Психикалық денсаулық мидың күйіне байланысты, ол ойлау деңгейі мен сапасымен, зейіні мен есте сақтау қабілетінің дамуымен, эмоционалдық тұрақтылық дәрежесімен, ерік қасиеттерінің дамуымен сипатталады.

Моральдық денсаулық адамның әлеуметтік өмірінің негізі болып табылатын моральдық принциптермен анықталады, яғни. белгілі бір адам қоғамындағы өмір. Адамның моральдық денсаулығының белгілері – ең алдымен еңбекке саналы қатынасы, мәдениет қазынасын меңгеруі, қалыпты өмір салтына қайшы келетін әдет-ғұрыптар мен әдеттерден белсенді түрде бас

тартуы. Физикалық және психикалық жағынан сау адам моральдық нормаларды елемейтін болса, моральдық «бұзық» болуы мүмкін. Сондықтан әлеуметтік денсаулық адам денсаулығының ең жоғарғы өлшемі болып саналады.

Дені сау және рухани дамыған адам бақытты - ол өзін керемет сезінеді, жұмысынан қанағат алады, өзін-өзі жетілдіруге ұмтылады, осылайша рухтың өшпес жастығына және ішкі сұлулығына қол жеткізеді.

Адамның жеке басының тұтастығы, ең алдымен, дененің психикалық және дене күштерінің өзара байланысы мен әрекеттесуінде көрінеді. Ағзаның психофизикалық күштерінің үйлесімділігі денсаулық қорларын арттырады, өміріміздің әртүрлі салаларында өзін-өзі шығармашылықпен көрсетуге жағдай жасайды. Белсенді және дені сау адам жастықты ұзақ сақтайды, шығармашылық белсенділікті жалғастырады, «жанның жалқаулығына» жол бермейді.

Тыныштықтағы адам өкпеден минутына 5-9 литр ауа өтеді делік. Кейбір жоғары дайындықтан өткен спортшылар әр минут сайын 10-11 минут ішінде өкпелері арқылы 150 литр ауаны еркін өткізе алады, яғни. нормадан 30 есе артық. Бұл дененің резерві. Жүрек алып, оның күшін есептейік. Жүректің минуттық көлемі бар: бір минутта лақтырылатын қанның литрлік мөлшері. Тыныштық кезінде ол минутына 4 литр, ал ең жігерлі физикалық жұмыста 20 литр береді делік. Демек, резерв 5 (20:4). Сол сияқты, бүйрек пен бауырдың жасырын қоры бар. Олар әртүрлі стресс-тесттер көмегімен анықталады.

Сонда бұл тұрғыдан алғанда, денсаулық дегеніміз - ағзадағы қорлардың мөлшері, бұл органдардың олардың қызметінің сапалық шегін сақтай отырып, максималды жұмыс істеуі.

Ағзаның функционалдық резервтер жүйесін ішкі жүйелерге бөлуге болады:

1. Биохимиялық қорлар (алмасу реакциялары).
2. Физиологиялық резервтер (жасушалар, мүшелер, мүшелер жүйесі деңгейінде).
3. Психикалық резервтер.

Мысалы, спринтердің жасушалық деңгейіндегі физиологиялық резервтерді алайық. 100 метрге жүгіруде тамаша нәтиже – 10 секунд. Оны бірнеше адам ғана көрсете алады. Бұл нәтижені айтарлықтай жақсартуға бола ма? Есептеулер бұл мүмкін екенін көрсетеді, бірақ секундтың оннан бірнеше бөлігінен аспайды. Мұндағы мүмкіндіктердің шегі жүйкелер бойымен қозудың белгілі бір таралу жылдамдығына және бұлшықеттердің жиырылуы мен босаңсуына қажетті ең аз уақытқа негізделген.

Денсаулық неге байланысты?

Адам денсаулығы әлеуметтік, экологиялық және биологиялық факторлардың күрделі өзара әрекеттесуінің нәтижесі болып табылады. Денсаулық жағдайына әртүрлі әсерлердің үлесі келесідей деп саналады:

- тұқым қуалаушылық – 20%;
- қоршаған орта – 20%;
- медициналық көмек көрсету деңгейі – 10%;

- өмір салты – 50%.

Егжей-тегжейлі нұсқада бұл сандар, отандық ғалымдардың пікірінше, келесідей көрінеді:

- адам факторы – 25% (дене саулығы – 10%, психикалық денсаулық – 15%);
- экологиялық фактор – 25% (экзоэкология – 10%, эндоэкология – 15%);
- элеуметтік-педагогикалық фактор – 40% (өмір салты: еңбек пен тұрмыстың материалдық жағдайы – 15%, мінез-құлық, өмір сүру тәсілі, әдеттер – 25%);
- медициналық фактор – 10%.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Амосов Н.М. Раздумья о здоровье. - М.: ФиС, 2017.
2. Ильинич М.В. Физическая культура студентов. - М., 2012.
3. Маркова В. Здоровый образ жизни студентов М., 2010 г.

ОӘЖ 796

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ КӘСІБИ ШЕБЕРЛІГІН ЖЕТІЛДІРУДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АЛҒЫШАРТТАРЫ

Смаил А.Б., Садықбек А.С., Сұлтанова Б.С., Сеилтай М.Н.
“Мирас” Университеті, Шымкент қ, Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются вопросы и основные требования к профессиональному качеству для становления личности будущего учителя физической культуры как специалиста, его общенаучную и методическую подготовку.

Summary: The article discusses the issues and basic requirements for professional quality for the formation of the personality of a future physical education teacher as a specialist, his general scientific and methodological training.

Дене тәрбиесінің элеуметтік жүйе және қоғамдық құбылыс есебінде дене тәрбиесі жүйесін, оның қалыптасуы мен дамуының негізгі заңдылықтарын, оның қызметі мен құрылымын танып, білудің қажеттілігі білім мен тәрбие талаптарына сәйкес өсіп келе жатқан ұрпақтың дене тәрбиесін қамтамасыз ету үшін керек. Дене тәрбиесі тек мектептегі дене шынықтыру сабағы ғана емес, ол сабақтан тыс, мектептен де тыс денсаулыққа байланысты шаралар жүйесі екенін ескерсек, қазіргі кезеңдегі білім беру орындарындағы дене тәрбиесінің жүйесі жастардың денсаулықтарын нығайтумен қоса, тұлға бойындағы биологиялық-психологиялық қажеттіліктердің жан-жақты жетілуіне, өмірге белсенді ұстаным мен ізгілікті қатынастарын дамытуды меңзейді. Мұндай маңызды әдістеме ғылыми және оқу пәні ретінде жетекшілік рөл атқаратын, дене тәрбиесі саласындағы кәсіптік бағытта болашақ мұғалімдерді даярлауды жүзеге асыратын жоғары оқу орындарындағы оқыту жүйесіне тікелей байланысты.

Жоғары білімді дамытудың жаңа ұлттық тұжырымдамасы мен бағдарламасына, жоғары білімдегі құрылымдық өзгерістерге байланысты білім

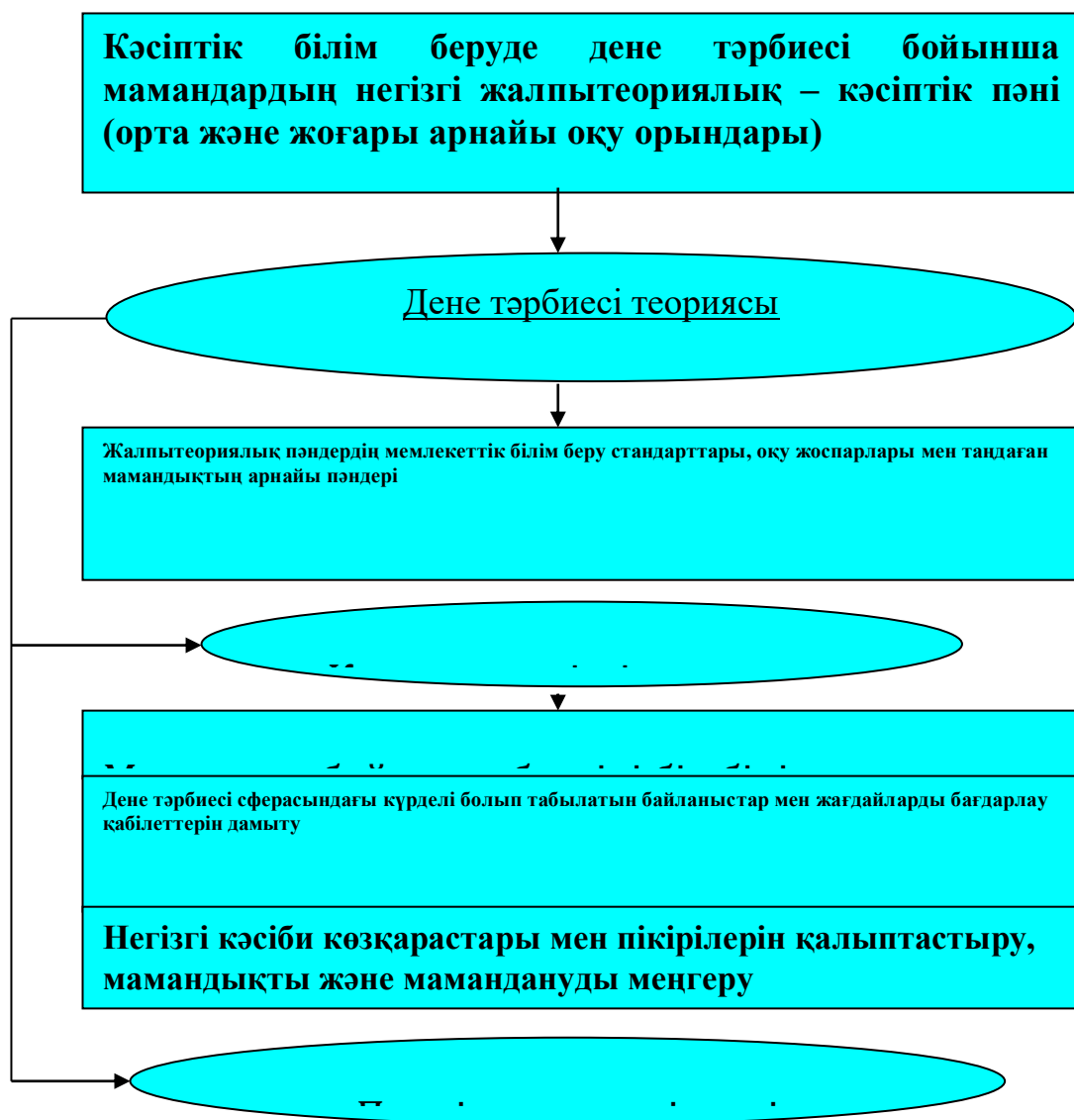
мазмұнына оның жаңаша педагогикалық негіздерін енгізу қажеттігі туды, біздің зерттеуіміз дене тәрбиесі жүйесін жүзеге асыруға болашақ мұғалімдерді дайындау үдерісі тұрғысынан қарастырылды.

Республикамыздағы білім беру саласында және әртүрлі қолдану салаларына байланысты жаңа бағыттағы спорт, дене тәрбиесі жүйесі бойынша мамандарға деген сұраныстардың артуы, оларды даярлаудағы білімділігі мен қабілеттілігі, біліктіліктің қазіргі талаптарға сай болуы өте үлкен маңызды жұмыстарды атқаруды талап етеді және болашақ педагогтардың кәсіби даярлығын, білім стандартына, мазмұнына сай жетілдіру мәселелері көкейкесті мәселе болып отыр.

Дене тәрбиесі сабағындағы сауықтыру, білімдік, тәрбиелік міндеттерімен қатар педагог кәсіби жұмысын атқарып қоймай, оқушылардың рухани жеке тұлғасын қалыптастыруды жүзеге асыруы керек.

Болашақ мұғалімнің жеке басының маман ретінде қалыптасуы үшін кәсіби сапасының негізгі талаптарының бірі ретінде оның жалпы ғылыми-әдістемелік даярлығын ерекше атап өтуге болады. Жоғары оқу орындарына болашақ мұғалімдерге өз кәсіби міндеттерін жете білетін, қажетті педагогикалық дағдыларды меңгерген, өз Отанын сүйетін шәкірттерді тәрбиелеу мен оған мұғалімдерді кәсіби дайындау міндеті жүктелген. Осы мақсатта жоғары оқу орындарында болашақ маман дайындаудың сапасын арттыруға ерекше көңіл бөлінуде. Мектеп реформасы туралы құжаттарда, еліміздегі жоғарғы және орта арнаулы білім берудің негізгі бағыттарында жоғарғы педагогикалық мектеп түлегінің жалпы ғылыми және кәсіби даярлығымен, кәсіби белсенділігімен, шығармашылық еңбекке қабілетімен, өзін-өзі жетілдіруге ұмтылысымен ерекшеленетін тұлға ретінде қалыптасуы үшін, дене тәрбиесі теориясының оқу пәні ретіндегі мәні мен мазмұнын анықтау турасындағы талаптар бөліп көрсетілген. Себебі бүгіндері біздің қоғамымыздың әлеуметтік-экономикалық және рухани жүйелерінде белгіленетін міндеттер мен жоспарлардың бәрі белгілі бір ғылым саласының оқу пәні ретіндегі мәніне, мазмұндық сипатын анықтауға байланысты. Сондықтан біз оны 1-суретте көрсеттік.

Жаңа адамды қалыптастырудағы қоғамның сенімді өкілі мұғалімге жетекші орын беріледі. Ұстаздық қызметінде өз еңбегінің мазмұнын кеңейтуге тырысатын, түрлі міндеттердің шешілуі үшін өзіне жауапкершілік алуға дайын, педагогикалық кәсіпте өзінің өмір тәсілін іске асыратын ол, өзінің қоғамдық және кәсіби атауын ақтап шығады. Мұғалімнің педагогикалық қызметінің тиімділік сапасын арттыруына көбіне-көп оның жалпы мәдениеті себепші. Мұғалім тұлғасы бірсыпыра әлеуметтік маңызды белгілерімен сипатталады, соның бірі – оның жалпы мәдениеті. Ол дене мәдениеті ұғымымен тікелей байланысты [1].

Сурет 1 – Дене тәрбиесі теориясының оқу пәні ретіндегі мәні және мазмұны

Осылайша, мұғалім тұлғасының мәдениетінен жалпы мәдениеттің барлық құрылымдық элементтері көрініс табады: мұғалімнің тұлға ретіндегі мәдени дамуының деңгейі; осынау деңгейге жету тәсілдері; қол жеткен мәдени деңгей жүзеге асатын педагогикалық қызмет. Жоғары оқу орындарында мұғалімді дайындау барысы, оның әлеуметтік қызметі мен мінез-құлқының барлық түрінде іске асатын тиісті білім, сенім, дағды, шеберлік, шығармашылық қабілет, мінез-құлқы мен әлеуметтік сезім бірлігіндегі оның жалпы мәдениетінің қалыптасуына бағытталған (саяси, ғылыми, педагогикалық, адамгершілік, эстетикалық). Мұғалімнің жеке тұлғалық дене мәдениеті кәсіптің әлеуметтік маңыздылығына, педагогикалық қызметке өмірлік қажеттілігінің, дамыған кәсіби мақтанш сезімінің, еңбекқорлықтың, жұмысқа қабілеттіліктің, туындайтын кәсіби міндеттерді тез әрі сапалы шешуге, педагогикалық

тәжірибесін кеңейтуге, кәсіби шеберлікке жетуге даярлықтың бірлігінен құралады.

Жалпы және кәсіби мәдениетінде дене мәдениеті сынды мұндай құрамдасының болуы, «мұғалімнің жеке тұлғасының дене мәдениеті» ұғымын талдауға негіз береді. Осынау құбылысты теориялық жағынан қарастыру қажеттілігі келесіден туындайды. Сондықтан болашақ мұғалімдердің кәсіби даярлығы барысында дене тәрбиесі мақсатының дене даярлығының басым түсу жағына қарай дәлелсіз ауысуы, оның нормативтік және бақылаушы көрсеткіштерінің жеке тұлғаның тұтас дамуына жеткіліксіз деңгейде меңгерілуі байқалады. Мұғалімнің дене тәрбиесі мен спорт құралдары арқылы оқушылармен тәрбие жұмысына психологиялық-педагогикалық даярлығын айқындайтын жеке тұлғасы мен кәсіби даярлығының, оның әлеуметтік және кәсіби қызметінің қалыптасуындағы дене тәрбиесінің рөліне сенімінің, дүниетанымдық көзқарастар жүйесінің қалыптасуына тиісінше көңіл аударылмайды.

Болашақ мұғалімдердің қажеттілік өрісінің және дене тәрбиесі-спорт қызметінің қалыптасуына мән берілуі қажеттігі туындап отыр. Дене тәрбиесін жеке тұлғаның өзін-өзі тәрбиелеуі мен өзін-өзі жетілдіру үдерісіне айналдыру, оны ұзақ мерзімді болашаққа бағдар ретінде ұстануын қалыптастыру өзекті мәселе. Бұл студенттердің дене тәрбиесіне жария және шынайы қарым-қатынасы арасындағы сезімдерін туындатып, олардың құндылық бағдарлары мен ұстанымдарының қалыптасуына әсерін тигізеді.

Болашақ мұғалімнің кәсіби даярлығы алдында дене мәдениетінің шығармашылықпен көрініс табуына бағдар ұстауы, дене тәрбиесі барысындағы ағартушылық, тәрбиелік және сауықтырушылық міндеттерінің тепе-тең шешімін: оның зейінділік, көңіл-күй, ерік-жігер және практикалық қызметіне әсердің тәртіптелген жүйесін талап етеді, бір шарты: оқу-тәрбие барысының кәсіби бағдарлылығы, педагогикалық ықпал жүйесінің қиыстырылатын, әрі табан тірейтін нақ сол жүйе құраушы негізі болып табылады.

Қазіргі кезеңде мектеп және жоғары оқу орны бағдарламаларының жасалу тұжырымдамасы өзгерді. Алайда, бұлардың бәрінде мектеп оқушысы мен студенттің қайда оқитындығы ескерілмейді, олардың меңгеруі тиіс негізгі дағдылар мен қабілеттер, оқу нормасын тапсыруға арналған шарттар көрсетілген. Жаттығулардың орындалуы қозғалыс дайындығының деңгейі туралы мәлімет береді. Дегенмен, бұл бағдарламалар базалық, үлгілік сипатқа ие, сондықтан оларды әрбір педагог жергілікті жағдай мен дәстүрлерге қарай өзгертулер мен толықтырулар енгізіп, өзгерте алады.

Үздіксіз білім беру жүйесінде дене мәдениеті көптеген әлеуметтік маңызы бар мақсаттарға жету құралы болып қолданылады. Олардың ішінде мектеп оқушыларының жеке тұлғалық дене мәдениетін қалыптастыру проблемасы ерекше мәнге ие.

Мектеп оқушыларының жеке тұлғалық дене мәдениетін қалыптастыру проблемасының қазіргі жағдайын зерттеу үшін, арнайы әдебиеттер талданды: жалпы орта білім беретін мектептердің дене тәрбиесі бойынша

бағдарламаларын, спорттық, жаппай сауықтыру шараларын өткізу жоспарларын және дене тәрбиесі мұғалімдерінің жұмыс тәжірибесіне зерттеу жүргізілді.

Л.П. Матвеев дене мәдениеті саласында жеке тұлғаны қалыптастыру мәселесі дене тәрбиесі туралы білімнің негізін жетілдіру мәселесі екендігін, бұған жалпы орта білім беретін мектеп жағдайында және жоғары оқу орындарында белсенді жүзеге асыруға басымдылық беріліп отырғандығын тұжырымдайды.

Көрнекті педагог, анатом және дәрігер П.Ф. Лесгафтың (1837-1999) ғылыми-практикалық тұжырымы көңіл аударарлық құнды. Ақыл-ой және дене дамуы арасында, осыған сай дайындалған психофизикалық механизм бойынша өзара тығыз байланыс бар. Дене тәрбиесі туралы білім жүйесінде дене дамуы рухани және еңбекке тәрбиелеумен ажырамас байланыста қарастырылуды қажет деп есептейміз [2].

Егер бірқатар педагогикалық ережелер мен принциптерге сүйенетін болсақ, бұл мақсатқа жетуге болады. Жоғарыда айтылғандардың бәрі жеке тұлғаның дене мәдениетін үздіксіз білім беру жүйесін дамыту мен жеке тұлғаны қалыптастырудың қазіргі кезеңіндегі талаптарына жауап бере алады. Ал, мұнда ең бастысы бұл дене тәрбиесі мәселесінде кәсіби маманды дайындау.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Кенжебеков Б.Т. Теоретико – методологические основа профессионального развития личности современного педагога. – Алматы: Ғылым, 2013
2. Сапарбаев Б.М. Теория и практика подготовки учителей физической культуры в системе непрерывного педагогического образования. – Алматы, 2018.

ОӘЖ 748.475

ҚАЗАҚ ВОЛЕЙБОЛШЫЛАРЫ

Султанов М.А., Нұралы У.Н., Балтабай Ж.Е., Халтай А.С.
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан.

Резюме: Волейбол (англ. volleyball от volley — «удар с лёту» и ball — «мяч») — вид спорта, командная спортивная игра, в процессе которой две команды соревнуются на специальной площадке, разделённой сеткой, стремясь направить мяч на сторону соперника таким образом, чтобы он приземлился на площадке противника (добить до пола), либо чтобы игрок защищающейся команды допустил ошибку. При этом для организации атаки игрокам одной команды разрешается не более трёх касаний мяча подряд (в дополнение к касанию на блоке).

Summary: Volleyball (English volleyball from volley — "blow from the fly" and ball — "ball") is a sport, a team sports game in which two teams compete on a special platform separated by a grid, trying to direct the ball to the opponent's side so that it lands on the opponent's court (finish off to the floor), or for a player of the defending team to make a mistake. At the same time, to organize an attack, players of the same team are allowed no more than three touches of the ball in a row (in addition to touching on the block).

Волейбол (ағылш. volleyball by volley - "жаздан соққы" және доп - "доп") - бұл спорт түрі, командалық спорттық ойын, оның барысында екі команда тормен бөлінген арнайы алаңда жарысады, допты қарсылас алаңына қонатындай етіп қарсыластың жағына бағыттауға тырысады (еденге жету), немесе қорғаушы команданың ойыншысы қателік жіберді. Бұл ретте шабуылды ұйымдастыру үшін бір команданың ойыншыларына допты қатарынан үш рет түртуге рұқсат етіледі (блоктағы түртуге қосымша). Волейбол-бұл байланыссыз, комбинациялық спорт түрі, мұнда әр ойыншы алаңда қатаң маманданған. Волейбол ойыншылары үшін ең маңызды қасиеттер-тордан жоғары көтерілу мүмкіндігі үшін секіру, реакция, үйлестіру, шабуылдаушы соққылардың тиімді өнімі үшін физикалық күш. Әуесқойлар үшін волейбол-ережелердің қарапайымдылығы мен инвентаризацияның қол жетімділігі арқасында кең таралған ойын-сауық және демалу тәсілі. Ережелер жинағын анықтайтын халықаралық спорт түрі ретінде волейболдың орталық органы-Халықаралық волейбол федерациясы, FIVB (ағылш.). Волейбол 1964 жылдан бастап Олимпиада ойындарының бағдарламасына кіреді. Бұл ойынды ойнайтын ойыншы — волейболшы. Волейболдың көптеген нұсқалары бар, олар негізгі түрден тарайды — жағажай волейболы (1996 жылдан бастап олимпиадалық көрініс), қардағы волейбол, мини-волейбол, пионербол, саябақ волейболы (1998 жылы қарашада Токиода FIVB конгресі бекіткен) [3], отыру волейболы (паралимпиадалық спорт). Қазақстандық "Қуаныш" әйелдер клубы Азия клубы чемпионатының төртінші матчында Өзбекстаннан келген DGPI клубымен ойнады, деп хабарлайды Sports.kz. Петропавлдан келген волейболшылар матчта 3:0 есебімен 25:4, 25:6 және 25:8 есебімен жеңіске жетті. Бүгінгі жеңістің арқасында төртінші ойын күнінен кейін қазақстандық клубтың волейболшылары турнир кестесінде үшінші орында тұр, активінде тоғыз ұпай бар, тек Өскемендегі "Алтай" отандастарына ғана ұтылды. Айта кету керек, жоғарыда аталған "Алтай" барлық төрт ойында жеңіске жетіп, 12 ұпаймен бірінші орында тұр.

Волейболдан Қазақстан әйелдер ұлттық құрамасы волейболдан халықаралық жарыстарда Қазақстан Республикасының атынан қатысады. Құрама 2005 жылғы Азия чемпионатының күміс жүлдегері, 2012, 2014 жылғы Азия кубогының қола жүлдегері және 2016 жылғы күміс жүлдегер атанды. 2006, 2010, 2014, 2018 жылғы Әлем чемпионаттарына 2008 жылғы Олимпиада ойындарында, әлемдік Гран-приде қатысты 2007, 2008, 2011, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017 жылдар. Кеңес заманында қазақстандық волейболшылар КСРО әйелдер ұлттық құрамасының құрамына кіріп, әлем және Олимпиада ойындарының чемпиондары атанды. Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейін Азия волейбол конфедерациясының (AVC) және халықаралық волейбол федерациясының (FIVB) халықаралық жарыстарында Қазақстан құрамасы ел атынан қатыса бастады [2]. 2005 жылы құрама алғаш рет Жапонияда өткен 2006 жылғы әлем чемпионатына жолдама алып, 13-ші Азия чемпионатының күміс жүлдегері атанды [1]. 2007 жылы команда алғаш рет волейболдан Әлемдік Гран-приге қатысып, соңында оныншы орынға ие болып, тек Доминикан

Республикасының командасын жеңді. 2008 жылы команда екінші рет Гран-приге қатысты [2]. 2008 жылдың мамыр айында Қазақстан әйелдер құрамасы Жапонияда өткен іріктеу олимпиада турнирінде екі жеңіске жетіп, 2008 жылы Бейжіңде өткен Олимпиада ойындарында ел атынан өкілдік ету құқығын жеңіп алды.

Халықаралық волейбол федерациясы (FIVB) Қазақстанның әйелдер командасын ресми рейтингке сәйкес әлемдегі басты волейбол турниріне іріктеді, деп хабарлайды .

Айта кетейік, қазіргі уақытта Қазақстан командасы әлемдік рейтингте 23-ші орында тұр. Айта кетейік, бұл волейболдан ұлттық команда әлем чемпионатына іріктеуден бесінші рет өтіп отыр. Бұған дейін қазақстандық волейболшылар 2006, 2010, 2014, 2018 жылдардағы Әлем чемпионаттарына қатысқан болатын. Үздік өзекті нәтиже-біздің волейболшыларымыздың 2014 жылы Александр Иванович Гутордың жетекшілігімен Италияда өнер көрсетуі, оның шәкірттері беделді турнирдің 1/8 финалына шыққан кезде. Естеріңізге сала кетейік, 2006 жылы республика құрамасының капитаны Елена Павлова бір матчта ең көп ұпай жинаған әлемдік рекордты жаңартты - қазақстандық волейболшы Америка Құрама Штаттарына қарсы ойында команда үшін 42 ұпай жинады. Отандық волейболшыларды 2022 жылғы әлем чемпионатына Петр Иванович Хилько дайындайды. Өткен жылдары Құрама Александр Иванович Гутордың (2014 жыл), Нелли Алексеевна Щербакованың (2010 жыл) және Вячеслав Николаевич Шапранмен (2006 және 2018 жылдар) жетекшілігімен әлемдік турнирге аттанды.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Бальсевич В. К. Об эволюционном подходе к разработке биомеханических основ высшего спортивного мастерства. Ж. «Теория и практика физической культуры», 1975, № 11.
2. Барский М. Мозг и мотор команды. Ж. «Спортивные игры», 1968, № 5.
3. Бауэр Э. С. Теоретическая биология. М.-Л., ВИЭМ, 1935.

ОӘЖ 697.77.01

ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ САБАҒЫНДАҒЫ ГИГИЕНАНЫҢ ҚАЖЕТТІЛІГІ

Тағай Е.М., Сейтхан Ж.А., Дауытбек Е.П., Ерғара Б.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В этой статье я рассмотрел важность физического воспитания и спортивной гигиены

Summary: In this article, I discussed the importance of physical education and sports hygiene

Қазіргі таңда қаншама жас жігіттер мен қыздардың, қарттардың спортқа деген қызығушылығы артып келеді. Өмірді ұзартатын да, қысқартатын да өзіміз. Бүгінгі таңда жастардың дұрыс емес өмір салтын ұстануы басымдылық болып табылады: олар алкогольдік сусындарды, есірткіні пайдаланады және

жиі темекі түтінімен тыныс алуды ұнатады. Және бұл жақсы деп ойлайсыз ба? артықшылықтары қандай? - мүлде жоқ!

Жаттығу кезінде белгілі бір ережелер сақталса, жаттығу оң нәтиже береді. Сіз өзіңіздің денсаулығыңызды бақылауыңыз керек, дене жаттығуларымен өзіңізді жарақаттаудың қажеті жоқ. Жүрек-тамыр жүйесінің дұрыс жұмыс істемеуі болса, физикалық белсенділік қажет немесе елеулі стресс жүрек қызметінің нашарлауына әкелуі мүмкін. Тыныс алу жолдарының аурулары кезінде тек күрделі гимнастика ұсынылады [1].

Дене тәрбиесі-оқушының жеке тұлғанын жалпы тәрбиелеудің ажырамас бөлігі. Қозғалыс дағдыларының қалыптасуына, жылдамдық, күш, төзімділік, ептілік секілді дене салаларын жетілдіруге ықпал ете отырып, ол бірқатар адамгершілік ерік қасиеттерін батылдық, табандылық, қалыптастырады.

Жақсы сезіну үшін мүмкіндігінше қозғалуға тырысу керек. Жаттығудың ең аз жиілігі аптасына бір рет екенін есте сақтаңыз. Мысалы, 500 Ккал қалпына келтіру үшін. шамамен бірдей уақытты физикалық белсенділікке жұмсау керек: велосипед - 1 сағат; гимнастика – 2 сағат; жүзу - 45 минут; теннис - 45 минут; жаяу жүру - 2,5 сағат. Спорттық жаттығулар стрессті жеңілдетеді, дененің қорғанысын белсендіреді, гормондарды теңестіреді. Олар қан айналымы мен метаболизмге жақсы әсер етеді. Сырт келбетіне келетін болсақ, табиғи түрде дене қалпы, жүріс-тұрысы, фигурасы, бет-әлпетін жақсы жаққа өзгертеді.

Жүріс - жеңіл және біркелкі, фигура - сымбатты және сымбатты, бет - гүлдейді. Спорт тек сыртқы келбетке ғана емес, сонымен қатар ішкі ағзаларға да әсер етеді: сау өкпе, жүрек, серпімді бұлшықеттер, жалпы алғанда, бәрі тамаша денсаулықты көрсетеді. Басқа нәрселермен қатар, спорт сіздің көңіл-күйіңізге де әсер етеді - төзімділік, шыдамдылық дамиды, ерік-жігер артады.

Таңдау жасау үшін, не және қанша істеу керек, белгілі бір спортпен шұғылданудың бір сағатына қанша энергия қажет екендігі туралы ақпарат көмектеседі: аэробика - 505 калория; Велосипедпен жүру - 490 калория жүзу - 630 калория; салмақ жаттығулары - 420 калория. Енді физикалық белсенділіктің бір түрі туралы аздап сөйлесейік.

Тамақтану - ағзаның қуат шығынының орнын толтыруға, тіндер құрылуына және жаңартылуына және қызметтерін реттеп отыруға қажетті, ағзаға түсетін заттардың қорытылу, сіңу және сіңірілу үрдістері. ағзаның өмір сүруге, денсаулықты және жұмысқа қабілеттілікті сақтауға қажет нәрлі заттарды (ақуыз, май, көміртегі, дәрумендер, минералды тұздар) бойға сіңіру процесі [2].

Тиімді тамақтану. Тиімді тамақтану адам біраз ауру-сырқауға ұшырамай, оларды оңай жеңіп отырады. Тиімді тамақтану мезгілсіз, ерте қартаюдан алдын-ала сақтандырады.

Асқазаны, жүрек-қан тамыры т. б. сырқатқа ұшырағанда тамақтанудың арнайы ойластырылып жасалған ас үлесі (рацион) мен режимі емнің бір түрі болып табылады. Тамақтану бүкіл организмнің бір қалыпты дамуы мен үйлесімді қызметін қамтамасыз ететіндей болып ұйымдастырылуы тиіс.

Адамның кәсібіне, жасына, жынысына сәйкес, тіршілік әрекетіне қарай қажет тамақтық рационы оның құрамындағы ақуыз, май, көмірсулар т. б. заттардың сапасы мен мөлшері жағынан реттелу керек. Организмнің физиологиялық қажеті көптеген жағдайға байланысты, олар ұдайы өзгеріп отырады.

Организмде тағамнан қажетті қоректік заттарды бірден игеретін, зат алмасу процесінде бір затты екінші затқа айналдыратын, қажет болған жағдайда пайдалануға болатын қор жасайтын реттеуші механизм бар. Бірақ дененің реттеу қабілетінің шегі бар; Мүмкіндіктер балалық шақта және қарттықта шектеледі. Бірқатар заттар, кейбір дәрумендер, алмастырылмайтын амин қышқылдары зат алмасу кезінде адам ағзасында жинақтала алмайды, оларды тағаммен бірге дайын түрде беру керек, әйтпесе адам жұқпалы емес ауруларға шалдығады. Тамақтану мезгілдері. Адамдар күніне 3-5 рет тамақтанады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Булатова М.М. Оптимизация тренировочного процесса на основе изучения мощности и экономичности системы энергообеспечения у велосипедистов// Теория и практика физ. культуры. -1986. - № 6. - С. 46-47.
2. Булгакова Н.Ж. Проблема отбора в процессе многолетней тренировки: Автореф. дис. ... док. пед. наук. - М., 1977. - 64 с.

ОӘЖ 72.964

МЕКТЕП ДЕНЕ ТӘРБИЕСІНДЕГІ ОЙЫН ТҮРЛЕРІНІҢ РӨЛІ

Тажибаев Р.Б., Ишанова Н.Т., Сырлыбек Н.М., Алдыбаева С.А.
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Подвижные игры – сознательная инициативная деятельность направленная на достижение цели, установленной самими играющими. Эти подвижные игры не требуют специальной подготовки. Активные двигательные действия устанавливаются правилами игры, которые определяют характер препятствий и трудностей в игре при достижении цели.

Outdoor games are a conscious initiative activity aimed at achieving the goal set by the players themselves. These outdoor games do not require special training. Active motor actions are established by the rules of the game, which determine the nature of the obstacles and difficulties in the game when reaching the goal.

Жан-жақты дамытуда ойының маңызды рөлін тұжырымдағандар: М.А.Горький, А.С.Макаренко. Олар балаларының ойының дене және қозғалыс әрекетінің негізгі түрі ретінде қарастырды. Балалардың дене дамуының көрнекті ғалымы А.С. Макаренко, ойынды «Балаларды өмірге дайындайтын мектеп» деп атайды [1].

Ойын бала өмірінде маңызды, ересек адамның әрекеті, жұмысы, қызметі сондай маңызды. Ойында қандай бала, өскенде сондай болады деген көптеген көзқарастар айтуға болады. Ойынның болашақ жұмысшы мен азаматтың қасиеттерін тәрбиелеуге болатынын атап көрсетті [2]. Горький ойынды тек

физикалық ғана емес, сонымен қатар ақыл-ой тәрбиесінің құнды құралы деп санап, оның баланы қоршаған әлеуметтік ортамен байланысын көрсетті. Ойын балалардың өздері өмір сүріп, өзгертін дүниені тануға апаратын жолы екенін айтты.

Шынында иә, балалар үшін ойын - олардың тікелей өмірі, ал мұғалім ойынның көмегімен оларда минез-құлық қасиеттерін қалыптастырады. Ұлтымызға лайық. Ойын оқушылардың психологиясы сон зерттеудің сарқылмас мүмкіндіктерін қамтида [2].

Ойынның көріну формасы өте алуан түрлі. Адамзат қоғамының дамумен бірге олар үздіксіз жетілдіріліп, күрделеніп отырады. Ойын - шартты түрде қойылған мақсатқа жетіге бағытталған саналы әрекет.

Әдетте «ойын» деп аталатын нәрсенің күрделілігі ойынның шығу тегі мен мағынасын түсіндіретін әртүрлі теориялармен танысқанда анық көрінеді. Ғалымдар сан алуан ұсыныстар мен көзқарастарды алға тартты. Және олардың барлығы екі негізгі ереженің төңірегінде топтастырылған. Кейбіреулер ойынның өзгермейтіндігінің мәңгілігін және оның жұмысқа қатысты басымдылығын дәлелдейді. Соңғысы, керісінше, ойынды тудыратын және оның дамуын анықтайтын еңбек деп есептейді. Шиллер, Гросс, Холл және басқалары ойында белгілі биологиялық мақсатты көздейтін туа біткен инстинкттердің көрінісін ғана көрді.

Адам өмір бойы дерлік ойынмен тығыз байланысты, ал ең белсенді қалыптасу кезеңінде – балалық және жасөспірімдік кезеңде ойын әрекеті ең үлкен орынды алады. Ойынның мазмұны баланың өсуі мен дамуына байланысты өзгереді. Алғашқы кезеңдерінде ойын әрекеті жеңілдетілген болса, кейінірек ол формасы жағынан да, мазмұны жағынан да айтарлықтай байытылады. Бұл өзгерістер бала өміріндегі сананың рөлінің өсуімен анықталады. Балалар ұжымын қалыптастыру мен нығайтуда ойындар ерекше рөл атқарады, өйткені ойындарда әрқашан салауатты бәсекелестік, қызықты бәсекелестік элементтері болады.

Ойын жарыстары, В.О. Сухомлинский, балалардың ортақ іс-әрекетке қатысуы, өзара көмек, қолдау, ұйымшылдық, тәртіптілік, өнертапқыштық, ұжымның мүдделерін сақтау. Ойын әрекеті әрқашан ойыншылар арасындағы белгілі бір қарым-қатынастардың пайда болуымен және дамуымен байланысты [3]. Ойын барысында барлық оқушыларды ұжымдық іс-әрекетке қосуға, олардың құрбыларының арасында лайықты орын алуына көмектесуге болады. Қозғалмалы ойындарда әрқашан жеңілгендер мен жеңімпаздар болады. Балаларды жеңсе мақтанбауға, керісінше жеңілсе үмітін үзбеуге үйрету өте маңызды.

Атап айтқанда, балалардың жеңімпаздар мен жеңілгендерге достық қарым-қатынаста болуын қамтамасыз ету керек және барлық қарым-қатынастар ізгі ниеттен, терең құрметтен (құрылуы) керек. Қозғалмалы ойындардың көмегімен әртүрлі қозғалыс қасиеттері, ең алдымен, жылдамдық пен ептілік дамиды. Сонымен бірге қозғалыс дағдылары мен дағдылары бекітіледі және

жетілдіріледі; моторлы қасиеттер ұтқырлық пен әртүрлілікте көрінеді. Балалар икемді және пластикалық болып қалыптасады.

Жоғары автоматтандырылған жұмыстың адамға қойылатын талаптарға байланысты визуалды-қозғалыс координациясының дамуы және «қол дағдысы» деп аталатын нәрсенің пайда болуы ерекше маңызды. Ойын әрекетіндегі күрделі және әртүрлі қозғалыстар. Әдетте, оларға барлық бұлшықет топтары тартылуы мүмкін. Бұл тірек-қимыл аппаратының үйлесімді дамуына ықпал етеді. Ойын жарысының шарттары қатысушыдан физикалық белсенділіктің жеткілікті болуын талап етеді.

Демалыс үзілістерімен және аз күш-жігерді қажет ететін әрекеттермен салыстырмалы түрде жоғары қарқынды сәттерді ауыстыру ойыншыларға көп жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Жүктеменің өзгермелі сипаты ең алдымен өсіп келе жатқан ағзаның жас ерекшеліктеріне сәйкес келеді, сондықтан қан айналымы мен тыныс алудың функционалдық жүйелерінің белсенділігін жақсартуға жақсы әсер етеді. Ойындардың гигиеналық құндылығы оларды табиғи жағдайда кеңінен қолдану мүмкіндігімен артады. Қозғалмалы ойындар орманда, суда және т.б.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Барчуков, И.С. Физическая культура и спорт: методология, теория, практика: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / И.С. Барчуков, А.А. Нестеров. М.: Издательский Центр «Академия», 2016. - 528 с.

2. Васильков, А.А. Теория и методика физического воспитания: учебник / А.А. Васильков. - Ростов н/Д: Феникс, 2018. -381 с., ил.

3. Верхошанский, Ю.В. Основы специальной физической подготовки спортсменов / Ю.В. Верхошанский. - М.: ФиС, 2012. - 331 с.

УДК 372.016.796

ЗНАЧЕНИЕ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА В ЖИЗНИ ЧЕЛОВЕКА

Ташпулатов К., Алитанов Т.

Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада дене шынықтыру мен спорттың адам өміріндегі маңызы қарастырылады

Summary: This article discusses the importance of physical culture and sport in human life

Спорт и физическая культура являются неотъемлемой частью общей культуры общества и каждого человека. В настоящее время никакая сфера деятельности человека не связана со спортом и физкультурой [1].

Сегодня физическая культура все чаще упоминается не только как самостоятельный социальный факт, но и как стабильный человек. На протяжении всей истории физическая культура находилась под влиянием потребностей общества в физической подготовке молодого поколения и взрослых к работе. Однако с развитием образовательных и образовательных систем физическая культура стала основным типом культуры, формирующей

двигательные навыки и компетенции. Физическая культура должна сопровождать человека на протяжении всей жизни. Значение физического воспитания и спорта в жизни человека значительно возросло за последние десятилетия. Спорт и физкультура существенно влияют на состояние организма в целом, психику и состояние человека. В современном обществе с появлением новых технологий и технологий происходит снижение физической активности людей и одновременно усиление воздействия на организм таких неблагоприятных факторов, как загрязнение окружающей среды, неправильное питание, стрессы. Кроме того, снижается иммунитет, что приводит к значительной восприимчивости к инфекционным заболеваниям [2].

В настоящее время увеличивается количество людей, страдающих различными заболеваниями, поэтому снижение физической активности является актуальной проблемой. Физкультура и спорт – один из важнейших факторов укрепления и поддержания здоровья. Физическое воспитание необходимо человеку во все периоды его жизни. В детстве и подростковом возрасте они способствуют последовательному развитию организма. У взрослых они улучшают морфофункциональное состояние, повышают работоспособность и поддерживают здоровье. У пожилых людей вместе с этим откладываются неблагоприятные возрастные изменения. Систематическая физическая активность и занятия спортом позволяют людям всех возрастов максимально использовать свое свободное время, а также отказаться от социально и биологически вредных привычек, таких как пьянство и курение.

Злоупотребление физическими нагрузками может принести большой вред, поэтому при выборе степени нагрузки на организм необходимо применять индивидуальный подход. Одной из задач физкультуры в нашей стране является комплексное и последовательное развитие человеческого организма. Человек должен быть сильным, ловким, выносливым в работе, здоровым, закаленным. Регулярные физические нагрузки или занятия спортом повышают активность обменных процессов, поддерживают на высоком уровне механизмы, осуществляющие обмен веществ и энергию в организме [3].

Недостаточное количество двигательной активности или нарушение функций организма с ограничением двигательной активности негативно сказываются на организме в целом. Люди могут жить с ограниченными движениями, но это приведет к атрофии мышц, снижению прочности костей, ухудшению функционального состояния центральной нервной, дыхательной и других систем, снижению тонуса и жизнедеятельности организма.

У людей, которые систематически тренируются, потенциал всех систем и органов человека значительно возрастает. Целенаправленная физическая подготовка улучшает работу кровеносной системы, стимулирует деятельность сердечной мышцы, улучшает кровоснабжение мышц, улучшает регуляцию их деятельности нервной системой.

В процессе физкультуры и занятий спортом снижается частота сердечных сокращений, сердце становится сильнее и начинает работать экономнее,

нормализуется артериальное давление. Все это помогает улучшить обмен веществ в тканях. Ученые выяснили, что после интенсивного физиологического стресса происходят восстановительные процессы.

Гормоны надпочечников, которые вырабатываются во время физических упражнений, благотворно влияют на сердце. При физической нагрузке можно избирательно улучшать двигательные функции организма (повышается выносливость, мышечная сила, гибкость, координация движений) и вегетативно (улучшается функционирование дыхательной и других систем организма, улучшается обмен веществ). Физкультура и спорт способствуют расширению сосудов, нормализации тонуса их стенок, улучшению питания и повышению обмена веществ в стенках сосудов. Все это приводит к повышению эластичности стенок сосудов и нормальному функционированию сердечно-сосудистой системы, что важно для человеческого организма. Кроме того, умеренная физическая активность положительно влияет на почки: они снимают стресс, что приводит к их лучшему функционированию. Особенно благотворное влияние на сосуды оказывают такие виды физических упражнений, как плавание, бег, катание на лыжах, езда на велосипеде. Регулярные упражнения помогают безопасно укрепить суставно-связочный аппарат. Длительная умеренная физическая активность делает связочную и суставную ткань более эластичной, защищая ее от будущих разрывов и растяжений [3].

В процессе любой деятельности человек устает и перегружается. Однако само выполнение комплекса кратковременных физических упражнений приводит к эффективному восстановлению физической и умственной работоспособности, а также устранению нервно-эмоционального перенапряжения. Следует также отметить, что систематическая физическая активность значительно снижает заболеваемость населения, положительно влияет на психику человека-на его мышление, внимание, память, способствует эффективному воспитанию личностных качеств, а именно усидчивости, силы воли, трудолюбия, коллективизма, общительности, формирует активную жизненную позицию. Во время занятий физкультурой и спортом осуществляется нравственное развитие участников. Это развитие направлено на формирование у человека социально ценных качеств, которые формируют его отношение к окружающим, к обществу, к самому себе и представляют собой то, что называется нравственным воспитанием. Эта характеристика является наиболее важной при определении личности. Его содержание обусловлено моральными нормами, которые являются основными в обществе. Приобщиться к физической культуре и спорту можно несколькими способами: занимаясь любым интересующим видом спорта в спортивной части, посещая занятия оздоровительных групп по месту работы или проживания, а также самостоятельно тренируясь. Обилие вариантов дает каждому человеку возможность выбрать тот, который соответствует его требованиям и предпочтениям, и позволяет каждому найти идеальный способ поддерживать себя в отличной физической форме [4].

В последнее время особенно популярными стали самостоятельные занятия физкультурой, и их легко практиковать в удобном для человека месте и в удобное время. Но для достижения максимального успеха необходимо усвоить базовые теоретические знания в этой области, чтобы не пораниться в тренировочном процессе. Таким образом, спорт и физкультура являются многофункциональными механизмами исцеления, самореализации, самовыражения и развития. Поэтому в последнее время место физкультуры и спорта в системе ценностей современного человека и культуры значительно возросло.

Список использованной литературы:

1. Андреева Г.М. Социальная психология. Учебник для высших учебных заведений. М.: Аспект Пресс, 2015. - 127 с.
2. Аршавский И.А. К теории индивидуального развития (Биофизические аспекты) // Биофизика. -2016г. - Т. 36. - № 5.
3. Готовцев П.И., Дубровский В.И. Самоконтроль при занятиях физической культурой. М.: Физкультура и спорт, 2018 г. -32 с.
4. Н. Г. Озолина и Д. П. Маркова, Легкая атлетика, Учебник для институтов физической культуры 2 изд., М., 2018г.

УДК372.016.796

ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА, КАК БАЗОВЫЙ КОМПОНЕНТ ФОРМИРОВАНИЯ ОБЩЕЙ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНТОВ

Тешабаев М., Арифханов Б., Данияров Э.К.
Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада оқушылардың физикалық және ақыл-ой қабілеттілігінің өзара байланысы қарастырылады

Summary: This article the relationship between physical and mental performance of students

Насыщенность уроков физкультуры высокой интеллектуальной нагрузкой на фоне высокого физического напряжения, согласно исследованиям, не только негативно сказывается на умственной работоспособности во время последующих занятий, но и способствует самосовершенствованию. Это создает условия для увеличения эффекта тренировочного занятия в течение дня. При выполнении физических упражнений в течение рабочей недели и года происходят высокие изменения в умственной работоспособности учеников и студенток. Также во время экзаменационных сессий часовые ежедневные занятия гигиенической и спортивной гимнастикой, легкой атлетикой, спортивными играми, особенно на свежем воздухе, помогают поддерживать высокую умственную работоспособность и положительно влияют на успеваемость студентов. К основным двигательным физическим качествам, дающим высокий потенциал физической работоспособности человека, относятся сила, скорость и выносливость, которые сами находятся в определенном соотношении в зависимости от условий выполнения конкретной двигательной активности, их характера, характеристик, продолжительности,

силы и интенсивности. К данным физическим качествам необходимо добавить гибкость и ловкость, которые во многом определяют успех того или иного вида физических упражнений

Известно, что студенты первого курса более подвержены стрессу и переутомлению. Это связано с периодом адаптации к университетской жизни. Поэтому для них неперемнную важность играют занятия по физической культуре и спорту, способствующие эмоциональной, физической и умственной разгрузке организма. Также отличной профилактикой будут самостоятельные занятия физическими упражнениями, посещение различных спортивных секций. Ежедневная физическая нагрузка оказывает благоприятное воздействие на тонус мышц, кровообращение и, как следствие, повышение показателей умственной деятельности и успех в обучении.

Так какие же виды спорта лучше всего подойдут для психологической разрядки, снятия усталости и выплеска негативных эмоций? На первом месте по эффективности психологической разрядки уже долгие годы стоит бокс, позволяющий выпустить агрессию. Велосипед способствует концентрации энергии. Для выплеска эмоций отлично подойдут танцы, а для расслабления – плавание.

Кроме того, спортсмены и студенты, посещающие спортивные факультеты, имеют более высокий балл по умственной работоспособности, чем студенты, посещающие только начальные курсы физического воспитания. Показатели показывают взаимосвязь между когнитивным и сенсомоторным развитием: большее моторное развитие соответствует более высокому уровню интеллектуального развития, что, безусловно, определяет производительность умственного труда. Учащиеся с низким физическим развитием имеют не только более низкую умственную работоспособность, но и меньшую устойчивость, чем учащиеся с умеренным и хорошим физическим развитием [1]. Обычно задержка физического развития связана с задержкой умственного развития. Общая моторная задержка менее интеллектуальна и более распространена. Систематические занятия спортом положительно влияют на успеваемость, которую в связи с этим можно считать интегральным показателем умственной работоспособности и интеллектуального развития. Если сравнить среднюю успеваемость спортсменов и не спортсменов, то в большинстве случаев оказывается, что отличные и хорошие оценки спортсменов значительно выше, чем у не спортсменов, и менее удовлетворительные и неблагоприятные предметы. Отставание в физическом развитии, как правило, сопровождается задержками психического развития. Общая моторная отсталость встречается тем чаще, чем ниже интеллект. Систематические занятия спортом положительно влияют на успеваемость, которая в данном аспекте может рассматриваться как интегральный показатель умственной работоспособности и интеллектуального развития. При сравнении средней академической успеваемости спортсменов и не спортсменов в большинстве случаев оказывается, что у спортсменов отличных и хороших оценок достоверно

больше, чем у не спортсменов, а удовлетворительных и неудовлетворительных - меньше [2].

Устойчивость и активность памяти, внимания, восприятия, переработки информации прямо пропорциональны уровню физической подготовленности. Различные психические функции во многом зависят от определенных физических качеств - силы быстроты, выносливости и др. Следовательно, должным образом организованная двигательная активность и оптимальные физические нагрузки до, в процессе и после окончания умственного труда способны непосредственно влиять на сохранение и повышение умственной работоспособности. Головной мозг будет работоспособен, а нервная система будет находиться в тонусе долгое время, если будет происходить чередование нескольких видов деятельности. Например, при любом умственном труде наиболее эффективной будет смена на активный отдых (любой умеренный физический труд, зарядка или физические упражнения). Для хорошей умственной работы необходимо тренировать как мозг, так и все тело, а в особенности мышцы, которые помогают нервной системе справляться с умственными нагрузками. Правильно организованная двигательная активность и физические нагрузки (во время, до и после умственной деятельности) благотворно влияют на повышение умственной работоспособности и, следовательно, занятия физической культурой положительно сказываются не только на физической форме, но и на умственной [3].

Огромное влияние оказывают и самостоятельные занятия физическими упражнениями в течение дня, зарядка, пробежки на свежем воздухе, ходьба т.д. Все это приносит пользу нашему организму, улучшает кровообращение и газообмен, повышает тонус мышц, тем самым положительно влияя на умственную, психическую и эмоциональную устойчивость. Необходимо отметить и положительное влияние на умственную и физическую работоспособность подростков гигиенических факторов (режим дня, правильное питание, здоровый сон, пребывание на свежем воздухе и др.) [4,5].

В следствии занятий активными физическими упражнениями происходят хорошие изменения в умственной работоспособности у спортсменов и студентов в течение учебной недели и года. Даже в период экзаменационных сессий, каждодневные занятия гимнастикой, легкой атлетикой, спортивными играми, особенно на воздухе, на открытых площадках способствуют поддержанию высокой умственной работоспособности и положительно отражаются на успеваемости студентов (Рис. 1).

Суточная динамика умственной работоспособности

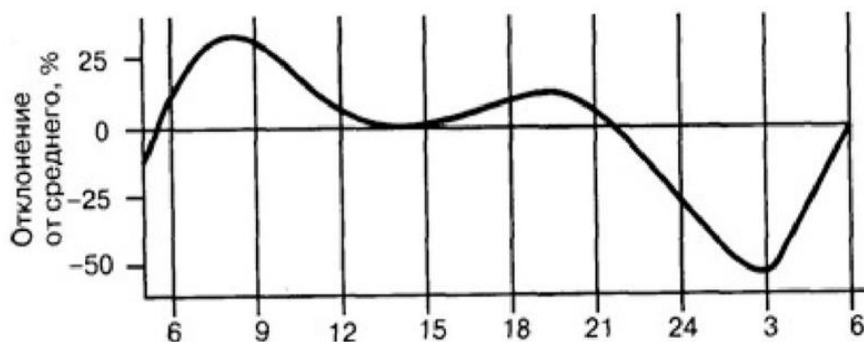

Рисунок 1. Суточная динамика

Физическая культура в учебных заведениях представлена как важнейший базовый компонент формирования общей культуры студентов. Регулярные занятия физической культурой и спортом являются тем универсальным средством, которое может помочь каждому противостоять напряженному ритму жизни, нервно-психическим перегрузкам, в том числе при умственном труде. Даже несложные приемы самоконтроля перед началом регулярных занятий физкультурой и спортом позволяют выявить степень адаптации организма к физическим нагрузкам. Но при этом только занятия физической культурой и спортом автоматически не гарантируют укрепление здоровья студентов, оно обеспечивается комплексным влиянием многих других факторов, часть из которых нами была рассмотрена.

На оптимальное воздействие этих факторов и на их совершенствование следует особое внимание обращать преподавателям вуза. Необходимо сосредоточить внимание на тех функциях физического воспитания в вузе, которые связаны с оптимизацией физической активности, активным отдыхом, повышением работоспособности, сохранением и укреплением здоровья студентов, оптимизации режима дня.

Список использованной литературы:

1. Агаджанян Н. А. Адаптация и резервы организма. — М.: ФК и С., 2015. — 176 с.
2. Волкова Л. М. Половников П. В. Физическая культура (курс лекций): Учебное пособие/: СПбГТУ, СПб, 2016.- С. 76.
3. Пеняева С.М. Влияние физических нагрузок на умственную деятельность // научное обозрение. Педагогические науки. – 2019. – № 2-1. – с. 12-16

4. Никонова Н.С., Шлемова М.В., Чернышева И.В., Егорычева Е.В. Взаимосвязь между умственной работоспособностью подростков и занятиями физической культурой // Международный студенческий научный вестник. – 2015. – № 5-3.

5. Артамонова, Л. Л. Лечебная и адаптивно-оздоровительная физическая культура: учебное пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности "Физическая культура" // Л. Л. Артамонова, О.П. Панфилов, В.В. Борисова- М.: Владос , 2016.-57 с.

ОӘЖ 78.5432

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҚТАРЫНДАҒЫ ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

Тіллабай А.Н., Атамурат С.Е., Туткабаев Б.О., Байтикбаев Н.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются методы и способы применения современных образовательных технологий на уроках физической культуры

Summary: This article discusses the methods and methods of applying modern educational technologies in physical education lessons

Білім-бұл адамның мәдениет пен ғылым әлеміне ену тәсілі. Білім әрқашан белгілі бір мәдениет шеңберінде жұмыс істейтінін, белгілі бір мәдениет жүйесіне енгізілгенін ескеру маңызды. Мәдениет құбылыстары жасанды, өйткені оларды адамдар өздерінің рухани қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін табиғи материалдан жасайды. Мұндай құбылыстарға белгілі бір мәдениеттің құндылықтары мен мұраттары тәуелді болатын мәдениет жүйесінде белгілі бір орын алатын білім кіреді. Білім беру қызметі кезінде адам рухани құндылықтарды алады және игереді. Мәдениет-жеке тұлғаның қалыптасуының алғышарты және нәтижесі. Мәдениетті игере отырып, адам жағдайға бейімделеді үнемі өзгеріп отыратын қоғам, сонымен бірге өзінің субъективтілігін дамыта отырып, берілген шектен шығуға мүмкіндік беретін белсенді іс-әрекет қабілетін алады. Білім беру саясатты, экономиканы, мәдениетті, сондай-ақ бүкіл қоғам мен мемлекетті дамытудың маңызды және қажетті факторы болып табылады. Білім алудың нәтижесі алынған білімді, дағдылар мен дағдыларды адамның жеке қасиеттерімен, сондай-ақ өз білімін өз бетінше пайдалану қабілетімен біріктіруде көрінеді [1].

Алайда, біздің әлемдегі әлеуметтік-мәдени жағдайлар барлық адамдар өздерінің шығармашылық әлеуетін аша алмайды, Жоғары білім алуды талап ететін өзін-өзі жүзеге асыра алмайды. Қоғамның даму процестері білімге байланысты, мысалы: әлеуметтік, саяси, экономикалық және т.б., сонымен қатар елдің зияткерлік, әлеуметтік-мәдени, рухани әлеуетін арттыру. Мәдениет пен білім әлеуметтік даму мен өркениеттің жетекші факторларының бірі болып табылады. Білім мен мәдениеттің өзара байланысын түсіну білім берудің мәдени мазмұны туралы айту үшін қажет, оның басты міндеті-отандық және әлемдік мәдениеттің жетістіктеріне жақындау, қоғам, мәдениет және адам табиғаты туралы білім алу арқылы оның қызметінің барлық салаларында тұлғаның қабілетін дамыту. Өнер мен мәдениет оқу процесіне қосымша болуды

тоқтатты, қазіргі уақытта олар оның барлық мазмұнына еніп жатыр. Ойлау мен тіл-бұл белгілі бір адамның да, әртүрлі адамдар тобының да мінез-құлқын анықтайтын екі үлкен күрделі жүйе [1].

Әр мектеп жұмысының басым бағыты сабақтарда және сабақтан тыс жұмыстарда заманауи білім беру технологияларын қолдану арқылы білім беру сапасын арттыру болып табылады. Сондықтан қазіргі мұғалім осы технологиялар саласындағы білімді жетік меңгеріп, оны өз сабақтарында сәтті қолдануы керек. Мұғалім заманауи технологияларды қолдана отырып, тек физикалық қасиеттерді ғана емес, сонымен қатар оқушылардың шығармашылық әлеуетін дамыта алады [2].

Денсаулық сақтау технологиялары. Дене шынықтыру мұғалімі-ерекше мамандық. Оны таңдағаннан кейін мұғалім балалардың денсаулығына, олардың физикалық, психикалық, моральдық және әлеуметтік дамуына жауап береді. Сондықтан кәсіби қызметте Денсаулық сақтау технологияларына маңызды орын беріледі, оның мақсаты-оқушының мектепте оқу кезеңінде денсаулығын сақтау мүмкіндігін қамтамасыз ету, оның салауатты өмір салты бойынша қажетті білімдерін, дағдылары мен дағдыларын қалыптастыру, алған білімдерін күнделікті өмірде қолдануға үйрету [2].

Педагогикалық қызметтегі денсаулықты сақтаудың педагогикалық технологиясы мыналарды қамтиды: балалардың медициналық тексерулерінің нәтижелерімен танысу; оларды оқу-тәрбие жұмысында есепке алу; ата-аналарға оқушылар мен жалпы отбасының салауатты өмірін құруға көмектесу; оқуға қызығушылық таныту үшін жағдай жасау. Денсаулық сақтаудың негізгі бағыттарының бірі сабақтарда салауатты психологиялық климат құру болып саналады. Сонымен, сәттілік жағдайы жалпы оқу процесіне оң мотивацияны қалыптастыруға ықпал етеді, осылайша эмоционалды шиеленісті азайтады, білім беру процесіне қатысушылардың барлығының қарым-қатынасының жайлылығын жақсартады [3].

Оқушыларға білім берудің жаңа сапасын тиімді қамтамасыз ету құралдарының бірі дене шынықтыру мұғалімінің заманауи білім беру технологияларын қолдануы болып табылады.

Ойын технологиясы. Дене шынықтыру сабақтарындағы ойын әрекеті білім беру процесінде маңызды орын алады. Ойын әрекетінің құндылығы-бұл баланың психологиялық-педагогикалық табиғатын ескереді, оның қажеттіліктері мен мүдделеріне жауап береді. Ойынның өзіндік құндылығы-бұл өмірлік қажеттіліктің қысымымен емес, оқушылардың қозғалу, ойнау физиологиялық қажеттілігінен жүзеге асырылады. Оқу процесінде жұмыс істеудің ойын формалары бірқатар функцияларды атқара алады:

- оқыту;
- тәрбиелік;
- түзету-дамыту;
- психотехникалық;
- коммуникативті;
- ойын-сауық; [3].

Бастапқы буындағы қозғалмалы ойындарға ерекше назар аударылады, өйткені бұл жаста спорттық ойындарды одан әрі зерттеу және игеру үшін қажетті ойын дағдылары мен техникалық-тактикалық өзара әрекеттесуді жетілдіруге бағытталған ойын қызметінің негіздері қаланады. Және, әрине, ашық ойындар, бұл қозғалыс дағдыларды дамытудың тамаша базасы. "Жеңіл атлетика" бағдарламасының бөлімінде жүгіру, секіру және лақтыру дағдыларын бекітуге және жетілдіруге, жылдамдық, жылдамдық-күш қабілеттерін, кеңістікте бағдарлау қабілеттерін дамытуға және т.б. бағытталған ашық ойындар қолданылады. «Гимнастика» бөлімінде – жекпе-жек элементтері бар ашық ойындар. Шаңғы жаттығулары сабақтарында шаңғы техникасын игеру және бекіту үшін ашық ойындар қолданылады және өткізіледі.

«Спорттық ойындар» бағдарламасының бөлімінде-оқытылатын спорттық ойындардың тактикалық-техникалық дағдыларын игеруге арналған ойындар мен эстафеталар. "Гимнастика" бөлімінде - жекпе-жек элементтері бар ашық ойындар. Балалардың ерекшеліктеріне байланысты кез-келген ойынды қолдануға болмайды, ойынның қиындық деңгейін және оның ойыншылардың өзара әрекеттесуіндегі күрделілігін ескеру қажет. Қол жетімді және түсінікті болса, ойын қызықты болады [2].

Ойындарды таңдауға қойылатын талаптар келесідей:

- ойын жаңа ұғымдар беруі керек;- ойында кеңістіктік және уақыттық қатынастарды дұрыс бағалау, жиі өзгертін ортаға тез жауап беру қабілеті дамуы керек;

- ойынның дидактикалық және қозғалыс мазмұны бағдарламалық материалдың ерекшеліктеріне сәйкес келуі керек;

- ойынның күрделілік дәрежесі үйренген Дағдылар мен дағдыларға сәйкес келуі керек. Ойынды ұйымдастыру және өткізу кезінде келесі ережелерді сақтау қажет:

- ережелердің қарапайымдылығы мен қол жетімділігі;

- әр бала ойынның белсенді қатысушысы болуы керек;

- тәуекелдің, балалардың денсаулығына төнетін қауіптің шамалы мүмкіндігін болдырмау;

- пайдаланылатын түгендеудің қауіпсіздігі; - ойын ойыншылардың қадір-қасиетін төмендетпеуі керек [1].

Білім беруді жаңғырту барысында «дене шынықтыру» пәнін оқытудағы негізгі міндеттердің бірі дене шынықтыру және спорт, олардың тарихы мен қазіргі заманғы дамуы, салауатты өмір салтын қалыптастырудағы рөлі туралы білімді игеру болып табылады. Балаларды теорияны зерттеудің пайдасына қажетті қозғалыс белсенділігінен айыру немесе теориялық бөлімді көп көңіл бөлмей зерттеу мұғалімдерді дене шынықтырудың теориялық бөлігін оқытуда жаңа стратегияларды іздеуге мәжбүр етеді. Тәжірибе көрсеткендей, жоба әдісін енгізу ең ұтымды болып табылады [4].

Дәстүрлі емес сабақтардың негізгі түрлері-рөлдік ойындар, бейімделгіш гимнастиканы қолданатын Денсаулық сабақтары. Денсаулық сабақтарында балалар топтарға бөлінеді. Әлсіреген балалар топтарында мен балаларға

психикалық стрессті жеңілдетуге көмектесетін осындай жаттығуларды ұсынудың принциптері мен нормаларын ұстанамын, ұзақ статикалық жүктемелерді болдырмаймын. Мен балалардың физикалық дамуына ғана емес, сонымен қатар емдік-тәрбиелік әсерге ие, түзету, түзету жаттығуларына бағытталған физикалық жаттығуларды қолданамын (мысалы, аяқтар, соққылар, арқандар үшін баспалдақпен жүру аяқтың бұлшық еттерін нығайтады және дамытады және жалпақ аяқтың дамуына жол бермейді). Арқанмен және кұрсаумен жаттығулар дұрыс қалыптың қалыптасуына ықпал етеді, жүрек-қан тамырлары мен тыныс алу жүйесіне пайдалы әсер етеді.

Спорттық дарындылықты білудегі жетекші адам-бұл адамның моторлық ұйымының мүмкіндіктерін және оның психикалық қабілеттерін анықтау, олар туа біткен және іс-әрекет барысында пайда болуы мүмкін. Мұғалімнің міндеті-әр баланың жетекші қабілетін барынша арттыратын жағдай жасау – бұл жағдайда оның спорттық белсенділігі немесе қалыптасқан қабілеттерін дамыту үшін білім беру ортасын құру, оның әлеуетін ашу үшін жағдай жасау, берілген оқушының қажеттіліктерін қанағаттандыру [4].

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Е. Уақбаев. Қазақстанда дене тәрбиесі жүйесінің дамуы. - Алматы: Санат, 2000ж.
2. Бейбитов Айтқозы Аллабергеневич «Жаңа технологияларды дене шынықтыру сабағында енгізудің тиімділігі». «Қазақстан мұғалімі» журналы, 29.11.2016 жыл, №11.
3. Тагариев Р.З., Шихов С.Е. Новые образовательные технологии и принципы организации учебного процесса в сфере физической культуры // Современные наукоемкие технологии. – 2007. – № 6 – С. 92-93 2.
4. Смирнов Н.К. Здоровьесберегающие образовательные технологии и психология здоровья в школе. – М, АРКТИ, 2005.

ӘОЖ 5527.7.092

ДЕНЕ ЖАТТЫҒУЛАРЫНЫҢ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ ЖӘНЕ КЕШЕНДІК ТҮРЛЕРІ

Тойчиев А.К., Қалдыбек М.О., Еркінбек А.О., Караманов А.Ұ.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Физические упражнения — элементарные движения, составленные из них двигательные действия и их комплексы, систематизированные в целях физического развития

Summary: Physical exercises are elementary movements, motor actions made up of them and their complexes, systematized for the purpose of physical development

Бұл жерде «құрылым» деп оның құрамдас бөліктерінің: бөліктерінің, құрамдас бөліктерінің, бөлімдерінің тұрақты бірізділігімен, өзара байланыстылығымен және бағыныштылығымен көрінетін әрбір жеке сабақтың салыстырмалы түрде тұрақты құрылыс тәртібі түсіндіріледі.

Жалпы алғанда, дене тәрбиесіне тән жаттығулардың негізгі формалары үш құрылымдық бөлік азды-көпті айқын көрінетін үш құрамды құрылыс түрі екенін байқау қиын емес. Көбінесе олар деп аталады: бірінші бөлім -

«дайындық» («кіріспе» немесе «кіріспе - дайындық», және жиі жай ғана «жылыту»), екіншісі - «негізгі» және үшінші - «қорытынды».

Сабақтың дайындық бөлімі оның шеңберінде жүзеге асырылатын іс-әрекеттер студенттерді негізгі тапсырманы орындауға оңтайлы операциялық дайындау заңдылықтарына бағынады деген мағынада.

Қатысқандардың мінез-құлқының ерікті факторларына адекватты семантикалық қатынасты қалыптастыруға, сабақтың негізгі мазмұны болатын іс-әрекет талаптарына сәйкес дене жүйелерінің оңтайлы дамуын қамтамасыз етуге бағытталған - барлық бұл, сондай-ақ тартылғандар арасындағы үйлестірілген өзара әрекетті ұйымдастыру.(топтық сабақтарда), сабақтың қажетті техникалық және басқа шарттарын дайындау, оның нәтижелілігі мен пайдалылығының алғышарттары.

Сабақтың негізгі бөлігі – оның мазмұнының анықтаушы бөлігін құрайтын және сабаққа жұмсалған жалпы уақыт көлемінде басым үлесті алатын нәрсе.Сабақтың мазмұнының ерекшеліктеріне қарай оның құрылымы негізгі бөлімде біртекті. (белгілі бір жағынан біртекті) немесе гетерогенді (гетерогенді күрделі - біріктірілген).

Сабақтың негізгі бөлігінің ұзақтығы, бір жағынан, тартылғандардың жұмыс қабілеттілігімен шектеледі (дәлірек айтқанда, олардың сабақтағы негізгі тапсырмаларды орындау үшін қажетті жұмысты оның мақсатына нұқсан келтірместен жалғастыруға мүмкіндік беретіндігімен). шаршаудың жоғарылауына қарамастан сапа мен тиімділік), екінші жағынан, жалпы өмір сүру режимінің белгілі бір шеңберіндегі кәсіпке бөлінген уақыт бойынша.

Рационалды түрде құрастырылған сабақтың қорытынды бөлігінің ұзақтығы салыстырмалы түрде қысқа - әдетте бірнеше минуттан аспайды (әрине, гигиенаға, арнайы қалпына келтіруге және сабақпен байланысты, бірақ өткізілмейтін басқа да процедураларға кеткен уақытты есептемегенде). оның құрылымында, бірақ бірден одан кейін). Осыған қарамастан, сабақтың соңғы әсері, қалпына келтіру процестерінің динамикасы және оның кейінгі белсенділікке әсері осы бөлімнің мазмұнына айтарлықтай байланысты. Сабақты ұтымды аяқтау оның нәтижелерін бағаламай, болашаққа қорытынды жасамай елестету мүмкін емес.

Сонымен бірге, жоғары физикалық күш салуды қажет ететін сабақтың қорытынды бөлімінде дененің қалпына келтіруші жұмыс режиміне бағытталған ауысуын қамтамасыз ету керек, яғни сабақ барысында туындаған функционалдық ығысулардың барабар өзгеруі. қалпына келтіру процестерін енгізу үшін қажетті бағыт (сурет 1) [1].

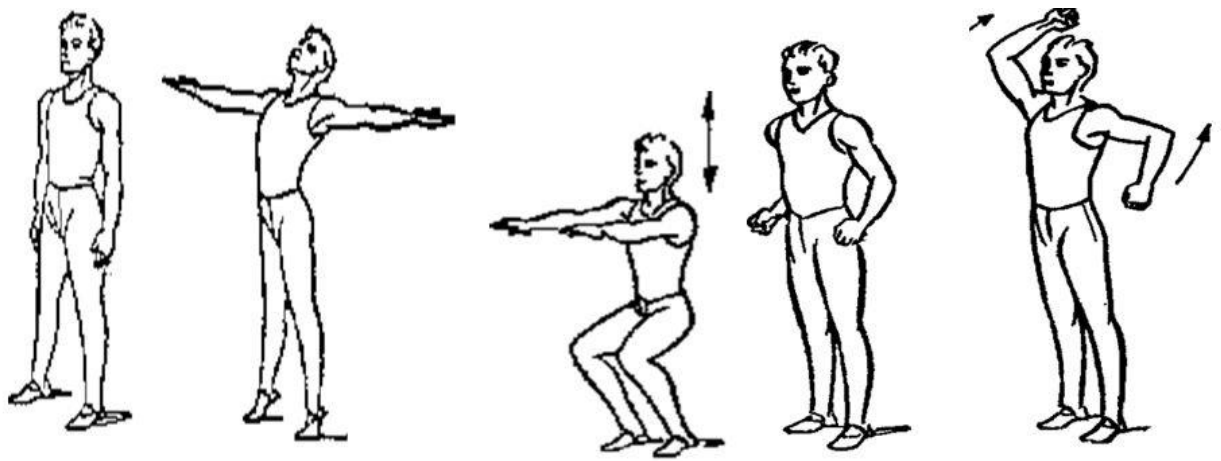

Сурет 1. Кешенді жаттығу түрлері

Дене шынықтыру сабақтарын құрудың қолданыстағы нысандарының жиынтығының жеткілікті түрде дамыған типологиясы әлі жасалмаған, бұл белгілі бір дәрежеде олардың әртүрлілігімен де, әсіресе біздің заманымызда серпінді жаңаруымен түсіндіріледі. Сондықтан мұнда келтірілген олардың бірқатарының сипаттамасын тек индикативті және толық емес деп санау керек.

Дене шынықтыру сабақтарын құрудың қолданыстағы нысандарының жиынтығының жеткілікті түрде дамыған типологиясы әлі жасалмаған, бұл белгілі бір дәрежеде олардың әртүрлілігімен де, әсіресе біздің заманымызда серпінді жаңаруымен түсіндіріледі. Сондықтан мұнда келтірілген олардың бірқатарының сипаттамасын тек индикативті және толық емес деп санау керек.

«Дене шынықтыру» пәнінің мақсаты – оқушылардың өз әрекеттерін сезініп, шебер, сенімді және қауіпсіз қозғалуына мүмкіндік беретін қозғалыс білімін және кинестетикалық оқытуды дамыту. Баланы тәрбиелеу процесінде дене тәрбиесінің алатын орны ерекше. Ол оқушылардың физикалық дамуына, сонымен қатар әлеуметтік, тұлғалық қасиеттері мен рухани жан-жақты дамуына ықпал етеді. Мектептегі білім беру жағдайында дене шынықтыру-сауықтыру жаттығуларын ерте жастан орындауға мүмкіндік беру арқылы оқушылар арасында салауатты өмір салтын қалыптастыруға бағытталған (сурет 2).

Сурет 2. Дене жаттығуларын жасаудың құрылымдық негізі

«Дене шынықтыру» пәні:

- әлеуметтік дағдылар мен жалпы тұлғаның дамуына оң әсер ететін физикалық және рухани денсаулықтың негізін қалады;
- студенттерді физикалық және психологиялық денсаулығын түсінуге және нығайтуға ынталандырады;
- дене шынықтыру және спорт саласында теориялық білім мен практикалық дағдыларды дамытуға ықпал етеді;
- оқушылардың моторикасын дамытады, атап айтқанда, төзімділікке, жылдамдыққа, күштілікке, ептілік пен икемділікке ықпал етеді;
- патриоттық сезімді, сыйластықты, ұжымда жұмыс істеу дағдыларын, жауапкершілік пен өзара түсіністікке тәрбиелейді;
- студенттерді өмір бойы салауатты өмір салтын ұстануға және алған дағдыларын болашақта қолдануға шақырады;
- студенттерге білімдерін байытуға және дене мәдениеті туралы түсініктерін адамзат мәдениетінің бір бөлігі ретінде қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Мұғалімдер өз жұмысында келесі нормативтік құжаттарды басшылыққа алуы керек:

- Мемлекеттік білім стандарты;
- Үлгілік оқу бағдарламасы;
- Пән бойынша оқу бағдарламасы.

Әр сыныпқа арналған бағдарламадағы сағат саны

1-сынып – аптасына 3 x 40 мин = жылына 99 академиялық сағат;

2-сынып – аптасына 3 x 40 минут x жылына 34 апта = жылына 102 академиялық сағат;

3-сынып – аптасына 3 x 40 минут x жылына 34 апта = жылына 102 академиялық сағат;

4-сынып – аптасына 3 x 40 минут x жылына 34 апта = жылына 102 академиялық сағат;

5-сынып – аптасына 3 x 40 минут x жылына 34 апта = жылына 102 академиялық сағат;

6-сынып – аптасына 3 x 40 минут x жылына 34 апта = жылына 102 академиялық сағат;

7-сынып – аптасына 3 x 40 минут x жылына 34 апта = жылына 102 академиялық сағат;

8-сынып – аптасына 3 x 40 минут x жылына 34 апта = жылына 102 академиялық сағат;

9-сынып – аптасына 3 x 40 минут x жылына 34 апта = жылына 102 академиялық сағат [2,3].

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Әлем спортын қызықтайық.Т. Өмірзақұлы. Алматы – 2010ж.
2. Дешле С.А. – Развитие силовых способностей у учащихся 1-3 кл. //Физическая культура в школе.- 2012г.- № 4.-С .29-34.
3. Жук Э.И. Взаимосвязь моторной памяти с моторным созреванием и успеваемостью детей младшего школьного возраста //Вопросы теории и практики физической культуры и спорта. – Минск, 2014.- Вып. 11.-С.23-29.

ОӘЖ372.016.796

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНДА ОҚУ ПРОЦЕСІН ҰЙЫМДАСТЫРУ

Тоқтасынов Ж.Б., Азимбай Р.К., Абылханов М.Е., Зайдинов Н.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье рассматриваются технологии и подходы к организации учебного процесса по физической культуре в современной системе физкультурного образования

This article discusses technologies and approaches to the organization of the educational process in physical culture in the modern system of physical education

«Дене шынықтыру» пәнінің жеке тұлғаны тәрбиелеуде алатын орны ерекше. Ол оқушының дене дамуына, сондай-ақ әлеуметтік, дербес және рухани қасиеттерін қалыптастыруға ықпал етеді. Мектептің білім беру жүйесінің құрамына да бола отырып, дене шынықтыру оқушыларда салауатты өмір салтын қалыптастыруға бағытталған. Осындай жол арқылы болашақта салауатты әлеумет қалыптастыруға болады. Сонымен қатар, дене шынықтыру сабағындағы негізгі қағидаттардың бірі – белсенділік. Ол дене шынықтырумен айналысатындардың ойластырылған негізде, терең түсінуін қамтамасыз етіп, дене шынықтыру-спорт шараларына тұрақты қызығушылық мен қажеттілік тудыруға, сондай-ақ барынша белсенді болуға жетелеуге бағытталған. Бұл қағидатты іске асыру дене шынықтырумен айналысатындардың түрлі жаттығуларды орындау техникаларын біліп, терең түсініп, дене шынықтыру үдерісіне саналы және байсалды қарауға көмектеседі [1].

Елбасы Н.Ә. Назарбаев әрбір жылғы халқына арнаған жолдауында: «Жедел дамып келе жатқан ортада өмір сүруге қабілетті; ұлттық тілді, тарихты жетік меңгерген, отандық мәдениетті бойында қалыптастырған; шығармашылығы дамыған жеке тұлғаны қалыптастыру» деп атап өткен

болатын. Бүгінде білім - қоғамның әлеуметтік-экономикалық, интеллектуалдық және рухани дамуының стратегиялық бағдары ғана емес, сонымен қатар біздің қоғамымыздың қауіпсіздігінің кепілі.

Оқытудағы жаңа технология аса қажетті педагогикалық мәселелердің шешімдерін табуға, ой еңбегін арттыруға, оқу процесін тиімді басқаруды қамтамасыз етеді. Жаңа технологияларды оқыту үрдісінде қолданудың негізгі ерекшелігі ол оқытушылар мен оқушыларға өз бетімен және бірлесіп шығармашылық жұмыс жасауға көп мүмкіндік береді және оны педагогикалық мақсатта пайдалану оқушылардың зердесіне, сезіміне, көзқарасына әсер ете отырып оның интеллектуалдық мүмкіншіліктерін арттыруға көмектеседі.

Дене тәрбиесінің әлеуметтік жүйе және қоғамдық құбылыс есебінде дене тәрбиесі жүйесін, оның қалыптасуы мен дамуының негізгі заңдылықтарын, оның қызметі мен құрылымын танып, білудің қажеттілігі білім мен тәрбие талаптарына сәйкес өсіп келе жатқан ұрпақтың дене тәрбиесін қамтамасыз ету үшін керек. Дене тәрбиесі тек мектептегі дене шынықтыру сабағы ғана емес, ол сабақтан тыс, мектептен де тыс денсаулыққа байланысты шаралар жүйесі екенін ескерсек, қазіргі кезеңдегі білім беру орындарындағы дене тәрбиесінің жүйесі жастардың денсаулықтарын нығайтумен қоса, тұлға бойындағы биологиялық-психологиялық қажеттіліктердің жан-жақты жетілуіне, өмірге белсенді ұстаным мен ізгілікті қатынастарын дамытуды меңзейді. Мұндай маңызды әдістеме ғылыми және оқу пәні ретінде жетекші рөл атқаратын, дене тәрбиесі саласындағы кәсіптік бағытта болашақ мұғалімдерді дайындауды жүзеге асыратын жоғары оқу орындарындағы оқыту жүйесіне тікелей байланысты. Қазіргі кезеңде жалпы орта мектептердегі оқу бағдарламаларын құрастыру бағыт-бағдары өзгерді [2].

Белсенділік–адам орындайтын іс-шаралардың өлшемі, оның жұмысқа тартылу деңгейі. Дидактикалық тұрғыдан алғанда, белсенділік деп білім, білік және дағдыларды саналы түрде игерудің алғышарттарын, шарттары мен нәтижесін атаймыз. Проблемалық оқыту әдісі теориялық сабақтарда да, тәжірибелік сабақтарда да қолданылады. Мысалы, проблемалық оқыту әдісі қолданылатын сабақта 1-сынып оқушылары тірек-қозғалыс дағдыларын дамыту мәселесін қарастырғанда оларға мынадай сұрақтар қойылуы мүмкін: Аяқпен неше түрлі жолмен қозғала аласың? Оқушылар бұл қозғалыс түрлерін көрсету керек.

Жоғарыда аталған сабақ түрлерінің барлығына тән ортақ белгілер бар.

Олар:

- ойлау қызметі жоғары деңгейде іске қосылған;
- ұжымдық жұмыс түрлері жеке жұмыс түрлерімен бірге қолданылады;
- оқушыларға әсер ететін эмоция деңгейі артады;
- танымдық тұрғыдан оқушылардың дербестігі;
- өз бетінше білім алуға ынталандыру, бұл саралау әдісін іске асыруға мүмкіндік береді;
- оқушы мен мұғалімнің арасындағы тығыз қарым-қатынас;
- оқу үдерісінің тиімділігі артады [3].

Бұның барлығы оқушы білімінің сапасына қазіргі заман сабағына қойылатын маңызды талаптардың бірі—оқушының денсаулық жағдайын, дене бітімінің дамуын, қимыл-қозғалысқа дайындығын, психикалық даму ерекшеліктерін есепке ала отырып, саралау және жекешелендіру тәсілін қолданудың маңызы зор. Саралау және жекешелендіру тәсілі дене шынықтыру саласында жоғары нәтижелері бар балалармен қоса, бұл саладағы нәтижелері төмен балалар үшін де маңызды. Әдетте қимыл-қозғалыс қабілетінің нашар дамуы оқушының бұл сабақта үлгерімінің төмен болуының басты себебі болып жатады. Ал орташа оқушыға есептелген сабақта деңгейі жоғары оқушыға қызықсыз болады. Оның үстіне, дене шынықтыру сабағында балалар негізгі, дайындық және арнайы топ деп бөлінеді. Сондықтан, тапсырмаларды да, сабақ мазмұнын да, оқу материалын игеру қарқынын да, нәтижелерді бағалауды да саралау қажет. Дене шынықтыру сабағында оқытуды тиімді түрде саралай білу әркімге білім бере отырып, оларды лайықты әрі шабыттандырушы түрде жұмылдыруға жол ашады. Оқушыларының ішкі уәжін арттыру үшін бірқатар педагогикалық оқыту тәсілдерін қолдануға болады. Мысалы: оқушылардың қызығушылығын туғызып, олардың қажеттіліктері мен ұмтылысына сай келетін тапсырма орындауды қамтитын жаттығуларды әзірлеу және жетілдіру. Бұл оқушылардың спортшыларды тануына мүмкіндік береді. Олардың сынып қабырғасынан тыс дене шынықтыру жаттығуларымен айналысу тәжірибесі қандай? Олардың білетіні және қолынан келетіні мен істегісі келетінінің арасында қалай байланыс орнатуға болады? Мұны оқытуға қалай тиімді кіріктіре алуға болады? Сондай-ақ, мұғалім оқушылар өздері баратын секцияда үйренген дағдыларын көрсетуді өтіне алады [4].

Қолданылған әдебиет тізімі:

1. Е. Уақбаев Қазақстанда дене тәрбиесі жүйесінің дамуы. Алматы: Санат, 2000. - 95 б.
2. Мұқышова М, Валеология. Денсаулық және өмірлік дағдылар. Алматы, № 3, 2009 – 6 б.
3. Дене тәрбиесі. Б. Болатбек. Алматы: Атамұра, 2004. 112 б.
4. Дене тәрбиесі. М. Тұрыскелдина. Алматы: Атамұра, 2003. 112 б.

ОӘЖ 738.46

ФИЗИКАЛЫҚ БЕЛСЕНДІЛІК ТУРАЛЫ ТҮСІНІК

Турамбай А.Н., Мақажан Б.Б., Махамбет Т.Е., Назаров Ш.И.
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Целью данной работы являлось изучение процессов адаптации организма к физическим нагрузкам. Актуальность данной проблемы не вызывает сомнения, поскольку физическая культура и спорт становятся нормой жизни и непременным атрибутом личного успеха для многих граждан нашей страны

Summary: The aim of this work was to study the processes of adaptation of the body to physical activity. The relevance of this problem is beyond doubt, since physical culture and sports are becoming the norm of life and an indispensable attribute of personal success for many citizens of our country

Тұрақты физикалық белсенділік пластикалық процестерді тездететіні, тыныс алу бұлшықеттерінің күші мен төзімділігінің жоғарылауы түрінде тыныс алу жүйесінің функционалдық жағдайының өзгеруіне, өкпенің өмірлік қабілетінің жоғарылауына ықпал ететіні анықталды. альвеолалар санының артуы, оттегін пайдалану жылдамдығының жоғарылауы және тыныс алу жолдарының өткізгіштігінің жақсаруы.

Жүрек-қантамыр жүйесі тұрақты физикалық белсенділікке миокардтың оттегіге сұранысының төмендеуі нәтижесінде тыныштықта жүрек соғу жиілігінің төмендеуімен жауап береді, бұл жүректің үнемді жұмысының белгісі. Дегенмен, жеке ерекшеліктерге сәйкес келмейтін немесе ыңғайсыз қоршаған орта жағдайында өтетін физикалық белсенділік әртүрлі аурулар мен жарاقاتтарды тудыруы мүмкін.

Дене белсенділігі адам ағзасының функционалдық жағдайына тікелей әсер ететіні белгілі. Жаттығу кезінде дене жаңа жағдайға бейімделуі керек. Дене белсенділігіне бейімделудің анықтамасы: дененің ауыр жүкті көтерудің көлеміне, жоғары немесе баяу жылдамдыққа бейімделіп қана қоймай, сонымен қатар функциялардың өзгеруіне, биохимиялық процестерге және олар тудыратын гуморальды реакцияларға бейімделеді. Сонымен қатар, бәсекелестік белсенділіктің психологиялық және эмоционалдық астары өзгереді. Бейімделетін функционалдық жүйелерге тән қасиет олардың икемділігі мен сыртқы және ішкі ортаның әртүрлі жағдайларында бірдей нәтижелерге жетуге бейімділігі болып табылады. Бұл жүйелердің функциялары адам ресурстарын барынша үнемдей отырып орындалады [1]. Дененің физикалық белсенділікке бейімделуін зерттеудің өзектілігі сөзсіз, өйткені дене шынықтыру мен спорт біздің еліміздің көптеген азаматтары үшін өмірлік норма және жеке табыстың ажырамас атрибуты болып табылады.

Бұл жұмыстың мақсаты дененің физикалық белсенділікке бейімделу процестерін зерттеу болды.

Дұрыс ұйымдастырылған дене жаттығуларының әсерінен пластикалық процесс күшейеді, бұл адамның өсу процесінде сүйек тінінің жедел қалыптасуына әкеледі. Бұл процесс балалық шақта айқын көрінеді. Сонымен қатар, 1,5-2,0 сағатқа созылатын орташа физикалық белсенділік қандағы өсу гормонының деңгейінің 3 есе артуына әкелуі мүмкін. Ал аутотропин деңгейі неғұрлым жоғары болса, адамның өсуі соғұрлым қарқынды болады [2].

Жүйелі физикалық белсенділік тыныс алу жүйесінің функционалдық жағдайына оң әсер ететіні атап өтілген. Тыныс алу бұлшықеттерінің күші мен төзімділігі артады, тыныс алу қозғалыстарының жиілігі бір мезгілде төмендеуімен өкпенің көлемі мен тыныс алу тереңдігі артады, бұл өкпедегі газ алмасу процестерін айтарлықтай жақсартады және дененің қажеттіліктерін толық қанағаттандырады. оттегі үшін. Сонымен қатар, спорттық жаттығулар дененің төменгі температураға төзімділігін арттырады, тыныс алу жүйесі ауруларының дамуын болдырмайды.

Жүйелі физикалық белсенділік тыныс алу жүйесінің функционалдық жағдайына оң әсер ететіні атап өтілген. Тыныс алу бұлшықеттерінің күші мен

төзімділігі артады, тыныс алу қозғалыстарының жиілігі бір мезгілде төмендеуімен өкпенің көлемі мен тыныс алу тереңдігі артады, бұл өкпедегі газ алмасу процестерін айтарлықтай жақсартады және дененің қажеттіліктерін толық қанағаттандырады. оттегі үшін. Сонымен қатар, спорттық жаттығулар дененің төменгі температураға төзімділігін арттырады, тыныс алу жүйесі ауруларының дамуын болдырмайды [3].

Жүрек-қантамыр жүйесі дененің физикалық белсенділікке бейімделуін қамтамасыз етуде жетекші рөл атқарады, сол арқылы организмнің бейімделу реакциясының дамуын шектейді. Жүйелі жаттығулар жүректің қарқынды дамуына ықпал етеді және оның жұмысын жақсартады. Миокардта көптеген морфологиялық қайта түзілулер пайда болады, яғни жиырылғыш ақуыздың синтезі күшейеді, митохондриялар саны артады, капиллярлық тордағы миоглобин концентрациясы жүрек массасының ұлғаюына пропорционалды түрде артады. Мұның бәрі миокардтың қалыпты гипертрофиясына және оның қуысының ұлғаюына әкеледі, сондықтан жүректің шығуы жоғарылайды және пульс жиілігі төмендейді. Бұл морфологиялық және функционалдық қайта құрулар жүректің үнемділігін қамтамасыз етеді және жүрек-тамыр жүйесін әртүрлі бұлшықет жүктемелеріне бейімдейді.

Жүйелі түрде жаттығу жасайтын адамдар тыныштықта жүрек соғу жиілігінің төмен көрсеткіштерімен сипатталатын синусты брадикардияны сезінуі сирек емес. Көбінесе жүрек соғу жиілігінің баяулауы төзімділікті дамыту үшін циклдік жаттығулармен үнемі айналысатын адамдарда болады. Спортпен айналысатын адамның жүрек соғу жиілігінің төмендеуі синус түйініне вагус нервiнiң әсерiнiң көрiнiсi болып табылады және тиiмдiрек және үнемдi қан айналымы жүйесi болып саналады. Бұл қарыншаларды толтыру ұзартылған диастола кезінде және алдыңғы жиырылғаннан кейін миокардтың метаболикалық процесі толығымен қалпына келтірілуіне байланысты. Тыныштықтағы жүрек соғу жиілігінің төмендеуі нәтижесінде пайда болатын негізгі көріністердің бірі – миокардтың оттегіге сұранысының төмендеуі.

Жаттығудың бастапқы кезеңінде қанның инсульт көлемі оның мәндерін жоғарылатуға бейім, ал спорт тәжірибесі артқан сайын оның мәндері тұрақтанады, бұл тыныштықтағы минуттық қан көлемінің төмендеуіне ықпал етеді.

Тәжірибеші дәрігердің денсаулығына жағымды әсер етуден басқа, физикалық белсенділік функционалдық жағдайға теріс әсер етіп, әртүрлі аурулар мен жарақаттарды тудыруы мүмкін. Бұл орындалатын жүктеме мен дененің функционалдық мүмкіндіктері арасындағы сәйкессіздік нәтижесінде пайда болады. Шамадан тыс стресс пластикалық процестердің тежелуіне және дененің өсуі мен дамуының тежелуіне әкелуі мүмкін.

Дене белсенділігіне бейімделу адам ағзасының функционалдық жағдайының өзгеруі түрінде көрінеді. Негізінде бұл көріністер оң, алайда, егер жүктеменің шамасы функционалдық мүмкіндіктерге сәйкес келмесе, олар функционалдық жағдайға теріс әсер етіп, әртүрлі аурулар мен жарақаттарды тудыруы мүмкін.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Бахарева, А.С. Особенности функционального состояния кардиореспираторной системы лыжниц-гонщиц 17-20 лет с различным уровнем спортивной результативности: автореф. дис. ... канд. биол. наук / А.С. Бахарева. – Челябинск. – 2009. – 23 с.
2. Белоцерковский, З.Б. Сердечная деятельность и функциональная подготовленность у спортсменов (норма и атипичные изменения в нормальных и измененных условиях адаптации к физическим нагрузкам) / З.Б. Белоцерковский, Б.Г. Любина. – М. : Советский спорт. – 2012. – 548 с.
3. Варламова, Н.Г. Функция внешнего дыхания у лыжников-гонщиков в годовом цикле / Н.Г. Варламова // Материалы II Всероссийской научно-практической конференции: Медико-биологические основы спортивной деятельности на Севере. Сыктывкар. – 2017. – С. 9-12.

ОӘЖ 72.335

ҚИМЫЛ-ҚОЗҒАЛЫС ОЙЫНДАРЫНЫҢ РӨЛІ ЖӘНЕ МАҢЫЗЫ

Усипбекова Г.Е., Жолымбекова А.Ш., Жұмаділ Е.Ж., Ергешбай Р.Т.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматривается роль и значение подвижных игр
Summary: This article discusses the role and importance of outdoor games

Адамның ерікті қимыл – қозғалыстарының қалыптасуы санасының белсенді түрде қатысуымен қабаттаса жүреді. Қимыл – қозғалыстарға үйретудің нәтижесі жатталатын дене жаттығуларының маңызын түсінуіне, оқушылардың қызығушылығына, оқыту әдістерінің балалардың жастық ерекшеліктеріне сәйкес келуіне тәуелді.

Адамның қимыл – қозғалыс әрекеттері екінші сигналдық жүйенің қызметімен тығыз байланысты. Сондықтан қимыл амалдарына үйрету процесінде оларды іс жүзінде орындап көрсетумен қатар, сөзбен бейнелер жасалғаны жөн. Алайда, ерікті қимылдарды бойға сіңіру процесінде қимыл тәжірибесінің шешуші рөл атқаратынын естен шығармаған жөн.

Адамның ерікті қимылдарын жануарлардың шартты рефлекстерімен теңеуге болмайды. Жануарлардың шартты қимыл рефлекстері, әдетте, шартсыз рефлексстерді немесе олардың өзгертілген формаларын қайталайды. Ал адам іс — әрекеттерінің мақсатқа сәйкестілігі туа біткен рефлексстерді қайталауға жатпайды. Керісінше, ол жеке даму процесіндегі күрделі шартсыз рефлексстердің және қимыл – қозғалыстардың бойға сіңірілген жаңа формаларының бірлестігі болып келеді. Адамның қимыл – қозғалыс әрекеттері ең жоғары психикалық функцияларымен, сана сезімімен және ойлауымен байланысты.

Адам мен жануар үшін бірдей шартты тітіркендіргіштердің биологиялық маңызы мен күштерінің арасындағы ерекшеліктері өте маңызды. Сыртқы ортаның қандай болсын агенті адам мен жануарлар үшін шартты рефлексстердің

жасалуына сигнал бола алады. Бірақ адам үшін сөз — өте жоғары маңызды сигнал [1].

Жасөспірімдердің тірек-қимыл жүйесінің физиологиялық негіздері

Қимыл-қозғалыс белсенділігі-жоғары дамыған тірі материяның ерекшелігі ғана емес, тіршілікке қажетті жағдай. Адамның эволюциясындағы дамуы оның барлық мүшелері мен жүйелерінің қалыпты қызмет атқаруын тек белсенді қимыл-қозғалыс әрекеттері бар жағдайларда ғана мүмкін еткен.

Баланың қимыл-қозғалыстар табиғи мұқтаждығы шектелген болса, оның іштен туа біткен мүмкіндіктері өз маңызынан айырылады. Әрекетсіздік денені де бұзады. Қимыл-қозғалыс белсенділігінің шектелуі организмнің қызметтік және құрылымдық өзгерістеріне әкеліп, өмірін қысқартады.

Қимыл-қозғалыстар-жануарлар дүниесінің тіршілік етуінің және эволюциядағы оның прогресінің шарты. Энергия ресурстарын қорға жинау, тыныштық күйде оларды үнемді жұмсау және соның нәтижесі ретінде өмірдің ұзаруы қаңқа бұлшық еттерінің белсенділігіне байланысты. Осы тұрғыдан алғанда, қаңқа бұлшық еттерінің шамалы қарқыны бар әрекеттері тиімді болып келеді [1].

Іс-тәжірибе, зерттеулер көрсеткендей, қимыл-қозғалыс белсенділігі жасқа орай болатын инволюциялық өзгерістерді тежейді, белсенді жасампаздық өмір кезеңінің ұзаруына септігін тигізеді. Қоғам байлығы, ғылыми-техникалық прогресс, әлеуметтік-экономикалық даму, жеке адам денсаулығына байланысты. Басқаша айтқанда, өсіп келе жатқан жастардың денсаулығы-маңызды әлеуметтік категория.

Денсаулықты сақтау факторларының қатарына дене тәрбиесі жетекші рөл атқарады. Дене тәрбиесімен шұғылданушылардың, онымен шұғылданбайтын адамдарға қарағанда, қара жұмыс және ақыл-ой еңбегін атқара алатын мүмкіндіктері жоғары дәрежеде ұзақ сақталады. Қимыл-қозғалыс белсенділігінің төмендігі денсаулыққа зиянды әсер етеді. Бірінші кезекте ол жүрек-қан тамырлары ауруына, зат алмасудың бұзылуына себеп болады. Дене жаттығулары қан тамырларындағы атеросклероздық өзгерістердің алдын алады, жүректің ишемиялық ауруының қаупін азайтады.

Дене жаттығуларын жасау барысында организмнің ішкі ортасында пайда болатын өзгерістерге төтеп бергіштік – жаттыққан организмнің ерекше қасиеті. Сонымен қатар, дене жаттығулары адамның сыртқы ортаның зиянды факторларына да беріктігін арттырады. Спортпен жүйелі шұғылданатын балалардың денсаулығы мықты, суық тигеннен болатын ауруларының жиілігі төмен [2].

Мектеп тіршілігі жағдайларында, қалыпты дене дамуы мен денсаулыққа қажетті қимыл-қозғалысқа деген табиғи мұқтаждық шектелген. Дене тәрбиесі мұғалімінің, спорт мектебі бапкерінің назарында дене жаттығуларының сауықтырушы рөлі бірінші кезекте болуы керек. Күнделіктегі қимыл-қозғалыс белсенділігін денсаулық резервтерін жинақтайтын табиғи негіз ретінде қарастырған жөн.

Қоғамның қазіргі даму кезеңінде, жастарды сауықтырушы тиімді құралдардың бірі спорт болып келеді. Спорт-жоғары дәрежедегі тәртіптендіруші фактор. Бұл табиғи қызу, жүйелі бұлшық ет жұмысы кездерінде организмнің ішкі қажеттілігінен туындаған тәртіп. Ол артықшылықтармен күресетін катал режимді бұзуға қарсы тәртіп.

Ерікті қимылдарға үйрету адамның ерікті қимыл-қозғалыс әрекеттері

Ерікті қимыл туралы ілімнің дамуы. Адам қимыл-қозғалыстарын ерікті және еріксіз деп шартты түрде екі топқа бөлуге болады. Спорттық жаттығулар құрамына кіретін ерікті қимыл-қозғалыстар, негізінен, сананың бақылауымен орындалады. Еріксіз қимылдар сананың қатысуынсыз немесе пайымдаусыз басқарылады.

Спорт тәжірибесінде кездесетін ерікті қимыл-қозғалыстардың қарапайым формаларынан бастап өте күрделі түрлеріне дейін — жалпы физиологиялық табиғаты ондаған жылдар бойы зерттелген. Бұл ғылым қазіргі заманда да толықтырылып, дамудың үстінде.

Адамның ерікті реакцияларын рефлексдер жүйесі деп тануды, қимыл-қозғалыс әрекеттерінің негізін қалаушы ғалым, физиолог И.М.Сеченев ұсынған. «Ми рефлексдері» атты еңбегі арқылы ол адам психикасы мен ерікті қимыл-қозғалыс әрекеттерінің табиғи — материалистік көзқарасты негіздеді. И.М.Сеченев [2], ерікті қимыл-қозғалыстар, психикалық процестер және адамның ойлау қасиетінің табиғаты рефлексстік, дәлірек айтқанда, адамға әсер етуші объективтік құбылыстарды шағылыстырудың нәтижесі деп көрсеткен. И.М.Сеченевтің пікірі бойынша, адамның іс-әрекеттері — еріктіліктің ең жоғары формасы.

И.М.Сеченевтің идеялары кейінгі уақытта И.П.Павловтың тәжірибелерінде дәлелденген. И.П.Павлов сыртқы орта факторларының бүтін организмдегі функцияларына тигізетін әсерлерін мұқият есепке алып, осы заманға дейін өзінің маңызын жоймаған, рефлексстік теорияның материалистік принциптерін негіздеді.

Ерікті қимыл-қозғалыстардағы шартсыз тонус беруші — сергітуші рефлексдер. Ерікті қимыл-қозғалыстар — туа біткен рефлексстік негізді процестер. Туа біткен рефлексдер қатарына дене қалыптарының немесе кейіп рефлексдері, тепе-теңдікті ұстап тұруды қамтамасыз етуші және тағы басқа рефлексдер жатады.

Қолданыстағы жіктеу бойынша туа біткен қимыл-қозғалыс рефлексдері дене қалпын тыныштық күйде ұстап тұруды және дененің қозғалыстардан соң бұрынғы қалпына қайта келуді қамтамасыз етуші рефлексдер болып екіге бөлінеді [3].

Кейіптену рефлексдері бастың еңкейген немесе оңға-солға бұрылған кездерінде мойын бұлшық еттеріндегі жүйке талшықтары ұштарының және ішкі құлақ шытырмананың тітіркенулерінен пайда болады. Басты көтеру немесе еңкейту аяқ-қол және тұлға бұлшық еттерінің тонусын өзгертеді де, қалыпты кейіпті сақтауға септігін тигізеді. Бастың оңға-солға бұрылуы мойын

бұлшық еттері мен сіңірлер проприорецепторларының тітіркенулерін туғызады да, тұлғаны басқа қатысты симметриялы қалыпқа тұрақтандырады.

Бастың кеңістіктегі қалпының өзгеруінде және сол өзгерістерді талдауда вестибулдар аппаратының маңызы зор. Бас оңға-солға бұрылған кезде оның рецепторлық құрылымдары қозуға келеді де, бұрылған жағындағы мойын бұлшық еттерінің тонусын рефлекстік жолмен көтереді. Бұл тұлғаның басқа қатысты бағытын тұрақтандыруға мүмкіндік береді. Айналумен байланысты көптеген спорттық жаттығуларды тонустың осылай таралуы арқылы ұтымды орындауға мүмкіндік туады [3].

Түзетуші рефлекстер дене кейпін қалыптан ауытқыған жағдайында сақталуын қамтамасыз етеді. Түзетуші рефлекстер тізбегі басты көтеруден басталады және өзгерген тұлға қалпын соңынан қалыпты кейіпке қайта келтірумен аяқталады. Түзетуші рефлекстердің іске асуына вестибулар, көру аппараттары, бұлшық ет проприорецепторлары, тері рецепторлары қатысады.

Дененің кеңістікке бір орыннан екінші бір орынға ауысуы статокинетикалық рефлекстермен іске асады. Айналмалы қимылдарға жарты шеңберлі каналдардағы (арна) эндолимфа толқуларының нәтижесінде вестибулалық рецепторлар қозады. Орталыққа тепкіш тітіркеністер сопақша мидағы вестибулалық ядроларға келіп, айналмалы қимылдарда бас пен көз қалыптарының рефлекстік өзгерістеріне әкеледі.

Айналдыру рефлекстері бастың қозғалысқа қарсы баяу бұрылысымен, соңынан тұлғаға қатысты қалпына шапшаң қайта келуімен сипатталады. Көз де ұқсас қозғалыстар жасайды, айналу жағына қарай тез, ал айналуға қарсы жағына баяу бұрылысының биологиялық маңызы мынада. Айналған сәтте көру алаңында көрінген заттарға көз қырын салу және оларды белгілеу. Көздің айналу жағына қарай шапшаң бұрылысы олардың бұрынға дұрыс қалпына келуін қамтамасыз етеді. Дененің айналуы тоқтаған кезде көз айналысқа қарсы бағытта бұрылыс жасайды, ал бас пен тұлға айналу жағына қарай ауытқуды жалғастыра береді [4].

Дененің тік бағыттағы ауысуы лифт рефлекстерімен іске асырылады. Кенеттен төмен қарай түсірілген жануардың секіруге дайындық рефлексі пайда болады, ал жерге қонуы аяқтарының иілуімен іске асырылады. Осыған ұқсас құбылыстар лифт кабинасын жоғары қарай шапшаң көтерген кезде ішінде тұрған адамдарда пайда болады. Көтерілудің басында аяқтар мен тұлға иіледі, ал кілт тоқтаған сәтте – жазылады [4].

Тұлға мен аяқ-қол бұлшық еттері тонусының рефлекстік өзгерістері вестибулалық ядролардың мишықпен, ми дінінің қимыл орталықтары және қыртыс асты бөлімдерімен өте кең функциялық және морфологиялық байланыстары арқылы жасалады. Лифт рефлекстерінің балаларды тереңге секіруге, секіріп түскенде жерге дұрыс қонуды үйретуде маңызы зор. Бұл рефлекстердің туа біткендігіне қарамастан, секіртерде жерге дұрыс қонуды үнемі түзетіп отыруды қажет етеді. Дәлірек айтқанда, балалардың лифт рефлекстерін «жетілдіру», оқытушының үнемі назарында болғаны жөн. Еріксіз қимыл-қозғалыс формаларына туа біткен бірнеше рефлекстер жатады. Ию, тебу

және ырғақты (сгибательные, отталкивание, ретмические). Алақан немесе табан терісін тітіркендіруге жауап ретінде бала қол-аяғын иеді, егерде алақанды немесе табында баппен қысса, ол затты тебеді [5].

Ырғақты рефлекс екі формада білінеді. Серпу және адымдау. Серпу рефлексінің типтік мысалы ретінде жануардың қасыну рефлексін келтіруге болады. Бір аяқтың ырғақты қимылдары жұлындағы жүйке орталықтарының функциялық сынаржақтылық өзгерістері арқылы іске асады.

Адымдау рефлексі аяқтардың жүйке орталықтарындағы рецепторлық арақатынастарына байланысты. Ырғақты рефлекс жүру, жүзу сияты күрделі циклдық қозғалудың (локомоция) негізін құрайды. Дене жаттығуларын орындау туа біткен қимыл-қозғалыс рефлекстерін үнемі түзетумен байланысты. Орталықтан бағытталған реттеуші әсерлер ерікті қимыл-қозғалыстардың сипатына орай, бұлшық еттер тонусын қажетті дәрежеде ұстап тұруды қамтамасыз етеді.

Спорттық әрекеттер организм мен сыртқы орта арасында болатын әрекетесуді тынымсыз түзетумен байланысты. Мұндай әрекеттесудің мысалы ретінде (спорттық ойындар жағдайларында) дене жаттығуларының күрделі техникасын өзгермелі сыртқы орта жағдайларында меңгеруді келтіруге болады.

Жаттығуларды ұтымды орындауды қамтамасыз ететін, өте нәзік ажыратуды жасау – атқарушы бұлшық ет аппаратынан қимыл-қозғалыстарды басқаратын ең жоғарғы жүйелерге дейінгі – организмнің барлық функциялық жүйелерінің үйлесімді әрекеттерінің нәтижесі. Басқаша айтқанда, қимыл-қозғалыстарға үйрету — өте күрделі процесс. Мұндағы жетістіктер тірек-қимыл аппаратының жағдайына, оның функциялық жетілуіне, мидың талдау-қорыту қызметінің даму деңгейіне байланысты [5].

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Бодеев М., Хасенов Х., Рахметуллаев Ж. Қозғалмалы ойындар. — Қарағанды, 2017. — 84-б.
2. Есмағамбетов З.Е. Дене тәрбиесін өткізу және басқару. — Қарағанды, 2014. — 19-б.
3. Қасымбеков С., Телеуғалиев Ю.С., Тайжанов С. «Дене тәрбиесі» пәнінің бағдарламасы (5–11 сыныптар). — Алматы: Ы.Алтынсарин атындағы Қазақтың білім академиясының республикалық баспа кабинеті, 2010. — 45-б.
4. Ұ.Мұхаметжанов «Дене шынықтыру пәнін оқыту әдістемесі» Астана 2011ж
5. Кубашев Т.К., Темиргалиева М.Х., Молдағалиев Б.А., Джумағалиев А.Х. //Қимылды ойындар: Оқу құралы. Орал: М.Өтемісов атындағы БҚМУ Баспа орталығы, 2011. -43 б.

МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ СКОРОСТНО-СИЛОВЫХ ПРИЕМОВ У ДЕТЕЙ ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Чуманов Ф.Г., Чистова М.Ю., Рахметова А.С., Нурходжаев А.Х.
Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада студенттерді - университеттің оқу процесінде болашақ дене шынықтыру мұғалімдерін даярлау жүйесінің ерекшеліктері мен оқушылардың күш-жылдамдық тәсілдерін дамыту әдістері қарастырылады.

Summary: The article discusses the features of the system of training students - future physical education teachers in the educational process of the University and methods for the development of strength-speed approaches of students

В условиях перехода Республики Казахстан к мировой цивилизации, демократическим традициям возрастает актуальность формирования физической культуры через формирование навыков здорового образа жизни, преемственного развития физического воспитания на духовно-нравственной основе, внимания человеческого общества к наследию общих ценностей, Учитывая, что взаимосвязь и преемственность в развитии науки, техники, культуры и образования носят исторический характер, результаты проведенных теоретических исследований, изучение и систематизация передового опыта, многолетний опыт показывают, что в качественной подготовке будущих учителей физической культуры, в их будущей профессиональной деятельности, изучение проблем реализации системы физического воспитания, привитие учащимся навыков здорового образа жизни установлено, что значимость теоретического анализа и объективного анализа опыта в физическом воспитании накопленных на протяжении веков очень высока.

Крепкое здоровье, здоровая жизнь будущего поколения напрямую зависят от личности школьного учителя от степени его теоретической индивидуальной практической подготовки в вузе. В этой связи подготовку будущих учителей к организации работы по реализации системы физического воспитания школьников следует рассматривать как неотъемлемую часть профессиональной подготовки. Специалисты по физической культуре и спорту вместе с вмешательством в решение сложных социальных задач должны соответствовать психологическим особенностям учащихся, быть их духовными руководителями при решении учебно-воспитательных задач [1].

Учитывая, что в настоящее время учитель физической культуры должен досконально владеть биологическими (физиология, анатомия, биохимия, спортивная метрология и др.), педагогическими (педагогика, психология, учение о физической культуре, основы спортивной тренировки, дидактика и др.) дисциплинами философии, социологии, медицины, математики, а также руководить и организовывать определена актуальность проблемы подготовки

педагогических кадров в реализации системы воспитания, отмечается необходимость масштабных исследований по различным ее направлениям.

Разработка научно-методических теоретических основ совершенствования подготовки будущих учителей к реализации системы физического воспитания учащихся играет важную роль в физическом воспитании.

Будущий специалист должен усвоить весь опыт, сформированный человеком в области обучения, знать наиболее полезные из них, методы, приемы, совместимые с современностью.

В системе высшего образования будущий специалист проходит школу взросления. Результативность обучения, овладение профессиональными умениями будущего учителя зависит от следующих условий:

- удовлетворенность-важна в профессиональной ориентации студента, определяет его отношение к выбранной профессии и способствует основному результату обучения;

- формирование учебного мотива-проявляется в общении системы обучения, как средства достижения профессиональной цели обучения, а также через отношение студентов к различным учебным дисциплинам, что является важным в будущей профессиональной деятельности;

- активность-проявляется в виде стремления к достижению результата. Профессиональная ориентация, учебные мотивы, познавательный интерес и т.д. возникают во внутреннем состоянии деятельности;

- успеваемость-выступает как показатель уровня достижения запланированного результата. Данный показатель определяется с помощью педагогической оценки и выставляется как количественная форма-оценка. Оценка выступает как показатель успеваемости [2].

Изучая показания, определяющие скорость движения и скорость выполнения подхода учащимися-подростками, С. Джасем отмечал, что эффективность этих подходов в большинстве случаев обусловлена скоростью бега вперед с отрицательным отношением к короткому интервалу (21% от общей дисперсии выбора), скоростью движений рук в ловле и ударе мяча (14% от общей дисперсии выбора), а также последовательными движениями со сложными реакциями (10% от общей дисперсии выбора). Из достигнутой научно-методической литературы нами были сгруппированы исследовательские работы по определению показательной структуры показателей работоспособности учащихся-подростков, эффективности защитных движений и приемов, а также эффективности метания прыгающего мяча и усвоения пропущенного мяча из корзины.

Одним из способов повышения эффективности игровых приемов является использование тренажеров, позволяющих создать необходимую координацию мышечной работы. Недостаток обычных видов упражнений в значительной степени вытесняется с помощью тренажеров, моделирующих реальное состояние спортивной деятельности, создающих систему ориентации для экстренного самоконтроля и обеспечивающих обратную связь.

В работе с тренажерами сразу усиливается процесс самоконтроля, в рамках которого объясняется не только сознательная оценка последнего, но, прежде всего, последующая регуляция личностного результата деятельности для достижения результата в соответствии с потребностью.

Для обучения и совершенствования технических приемов в баскетболе описание тренажеров изложено в целом ряду работ и т.д. Исходя из целей данной исследовательской работы, необходимо будет составить их краткую характеристику.

«Щит-маятник» предназначен для тренировки точности передаточных и метательных движений и быстрой реакции на движущееся вещество, для визуального измерения «Щит-маятник» соединен с трубкой и закреплен по типу маятника. На ней нанесены цветные концентрирующие круги. Окружность также изображается на стене, и при движении маятника они открываются, закрываются с точностью перемещения.

"Баскетбольные корзины" предназначены для совершенствования скорости выполнения бросков. На вертикальной трубке в виде волейбольной штанги по горизонтали крепятся три трубки в виде кресел, к торцам которых крепятся корзины разного диаметра (45-35см). Индивидуальные тренировки и тренировки в упражнениях используются различные способы броска, и без них также используются защитные приемы. Тренажеры для повышения точности пальцев учащихся в метании. Попадание мяча в корзину зависит от ряда факторов. Для оценки правильного сочетания силовой работы пальцев были использованы две пробирки, расположенные друг от друга на расстоянии, равном интервалу между указательным и средним пальцами, т. е. на расстоянии 4-6 см. В этом файле расчет длительности воздействия осуществлялся миллисекундомером, ощущение эффекта регулировалось специальной установкой в виде телеграфного ключа времени. Надавливание на рабочую поверхность пробки осуществляется мягким концом пальца, при этом руки утяжеляются.

Упражнение на ловкость с равным усилием на пальцах при броске позволяет уменьшить среднее отклонение учащихся в одну сторону при броске мяча в корзину, тем самым улучшая точное попадание мяча.

"Адаптация к тренировкам в обороне". Он состоит из тканевой косы размером 3х3 м, которая размещается в вытянутом положении на высоте 20-30 см ниже среднего роста спортсмена. Стойку к обороне и другие технические приемы спортсмены выполняют полусогнутыми ногами, не касаясь головой подвески.

«Тренажер для формирования ловкости удара по мячу в баскетболе» для того, чтобы произвести скорость подачи стартовой силы учащимися и скорость зрительного моторного воздействия, т. е. создать, Кудимов В. Н. сконструировал тренажер. Он состоит из неподвижного шара, электронного секундомера с двумя блоками измерения, стартовой стойки, контактной установки и реле-стремянки.

Съемные указатели, время в момент появления мяча в зоне, где зрачок может снять ногу со стартовой стойки, и время до касания игрока движущимся мячом. Результат измерения отображается на цифровом табло в миллисекундах. "Электромеханическая рука" относится к сложной электронной установке в программном управлении и выполняет защитную функцию в баскетбольной игре. Установка состоит из ручных моделей, программного устройства и электронного регистратора временных интервалов [3,4].

В целом тренажер показывает полуавтоматический комплекс, состоящий из трех реверсивных моторов, включающий в себя набор соединительных рычагов и пультов переключения управления. Установка позволяет тренеру в требуемое короткое время действовать против броска в той или иной метательной зоне. Тренажер сложен по конструкции, занимает много места в зале, в основном используется с целью проведения исследовательской работы. Таким образом, из множества имеющихся тренажеров мы отобрали только те приспособления и приспособления, которые имеют непосредственное отношение к нашей теме исследования. Эти оборудования и приспособления оказали большое влияние на расширение круга средств и методов специальной и технической подготовки учащихся и на основные приемы атаки в игре, для тренировки усвоения и броска пропущенного мяча из корзины. Кроме того, в исследовательской работе использовались также тренажеры, влияющие на совершенствование приемов игры, таких как защита в игре-защитное движение, удар по мячу, противодействие прыжкам и броску.

Исследования, проведенные на тренажерах и спортивных снарядах, свидетельствуют о недостаточной их сборке и отсутствии служб между учеником и тренером для контроля действия выполняемых движений. Эти установки отражают узкий круг показателей, определяющих эффективность выполнения тренировочного подхода. При использовании этих тренажеров в тренировочном процессе использование средств оперативной информации ограничено.

В подготовке учащихся к реализации системы физического воспитания модель формирования профессионально-творческой личности будущих учителей является важной в решении исследуемой актуальной проблемы. Внедрение в процесс обучения спецкурса "физическая культура-основа благополучия" позволило достичь положительных результатов в подготовке будущих учителей к реализации физической культуры учащихся.

Список использованной литературы:

1. Кенжебеков Б.Т. Теоретико – методологические основа профессионального развития личности современного педагога. – Алматы: Ғылым, 2013. – 48с.
2. Кудряшева, Л.А. Педагогика и психология / Л.А. Кудряшева. - М.: Вузовский учебник, 2018. - 136 с.
3. Таубаева Ш. Научные основы формирования исследовательской культуры учителя общеобразовательный школы. 28.11.01. – Алматы, 2013. – 370с.
4. Қасымбекова С.И. Научно-педагогические основы формирования физической культуры учащихся молодежи. Алматы, 2014.-306с.

ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ САБАҒЫНДАҒЫ ЖАТТЫҒУДЫҢ ӘДІСТЕРІ

Шынғыс Ә.Ж., Шынғыс Қ.Ж., Шержигитов Е.Б., Ермаков К.Е.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются методы физического воспитания

Summary: This article discusses the methods of physical education

Әр түрлі жаттығушылар тобымен әр қилы жағдайда белгілі бір міндеттер орындау үшін дене тәрбиесі жаттығуларын қолдану, пайдалану жолын дене тәрбиесінің әдістері дейміз.

«Әдіс» деген түсініктен біз «әдістеме» түсінігін ажырата білуіміз керек. Әдістеме деп дене тәрбиесі үрдісінде белгілі бір нәтижеге жету жолына бағытталған амалдар мен әдістер жүйесін айтады.

Дене тәрбиесінің барлық әдістері арнайы (тек қана дене тәрбиесі процесіне тән) және жалпы (дидактикалық білім беру және тәрбие бағытында қолданылатын) болып екі топқа бөлінеді.

Дене тәрбиесінің арнайы әдістері: а) қатаң шектелген жаттығулар әдістері; ә) ойын әдісі; б) жарыс әдісі.

Дене тәрбиесінің жалпы әдістері: а) сөзді қолдану әдістері; ә) көрнекілікті қолдану әдістері.

- Арнайы
- Жалпы
- Ойын әдісі

Дене тәрбиесі үрдісінде спорттық және қозғалмалы ойындардың элементтерін қолдану – ойын әдісі деп аталады. Ойын әдісінің мынандай өзіне тән ерекшеліктері мен белгілері бар:

1. Белгілі бір мақсатқа (жеңіске) жету үшін ойынның жоспары және тәртібі арқылы ойнаушыларды ұйымдастыру.

2. Ойын әрекеттері кезінде ойнаушылардың бәсекелестік, жеңіске деген ұмтылысының, көңіл-күйлерінің көтерілуі.

3. Ойын барысында жаттығушылардың өз бетімен қимыл-әрекет жасауға шешім қабылдауы (ойынға қатысушы жүгірудің, секірудің, лақтырудың жолын өзі таңдайды).

4. Қимыл-әрекеттердің алуан түрлілігі, олардың ойын барысында, әр түрлі жаттығуларда кенеттен пайда болуы.

5. Ойын барысындағы ойынға қатысушылардың әр түрлі қарым-қатынастары.

Ойын әдісінің көмегімен дене қасиеттерін (күш, төзімділік, шапшаңдық, ептілік) кешенді дамытуға, бұрын үйренген қимылдарды жетілдіру және оқушылардың өзіндік қасиеттерін тәрбиелеуге (батылдық, тапқырлық, ұйымдастырушылық, өз бетімен шешім қабылдаушылық), бұдан басқа да көптеген мақсаттарды жүзеге асыруға болады. Жаттығуларды ойын әдісімен

жүргізу оқушыларды қызықтырып, жақсы әсер қалдырады, бірқалыптылықтан құтқарады. Ойын әдісінің бір кемшілігі, жүктеме мөлшерін дәл біле алмайтынымыз.

Жарыс әдісі

Дене тәрбиесі жаттығуларын жарыс, бәсеке түрінде орындауды жарыс әдісі дейміз. Жарыс әдісінің ең негізгі белгісі – біріншілікте қарсыласыңды, команданы, топты жеңу үшін бәсекелесу, күрес, күш сынасу жағдайында жоғарғы көрсеткіштерге жету. Бұл әдіс әр түрлі мақсаттарды орындауға пайдаланылады. Мысалы, адамгершілік, жігерлілік, дене қасиеттерін тәрбиелеу, күрделі жағдайда қимылдың ептілігі мен дағдысын жетілдіру. Жарыс әдісі адам ағзасының мүмкіншіліктеріне жоғарғы талаптар қояды да, оның ары қарай тез дамуына ықпал етеді. Бұл жарыс әдісінің міндетті түрде орындалуы үшін керекті шарт: жарыс, бәсеке жаттығуларына оқушылар өте жақсы дайындықпен келулері керек, ол болмаса берілетін үлкен қарқынды жүктемелер олардың денсаулығына зиян келтіруі мүмкін [1].

Сонымен қатар бұл әдіс оқушылардан жаттығуды орындау кезінде пайда болатын міндетке өз шешімін тез қабылдауын талап етеді (өйткені, мұғалімнің, жаттықтырушының ақыл-кеңесін жарыс кезінде ести қою мүмкіндігі өте аз).

Қатаң шектелген жаттығу әдістері

Жаттығу кезінде көп қайталанатын жүктеме мен тынығуды алмастыра орындайтын қимыл-әрекетте қатаң шектелген жаттығу әдістерін пайдалану көптеген мүмкіншіліктерге қол жеткізеді:

1. Жүктеме көлемін қатаң мөлшерлеуге. Бұл әдісті қолдану кезінде жүктемені ең төменгі шамаға дейін жоғарылатып, басқаруға болады.

2. Әр түрлі дене қуатының қасиетін дамыту және жаттығу арқылы жеке дене мүшелеріне әсер ету.

3. Дене тәрбиесі үрдісінде жеке үйретуді пайдалану.

4. Кез келген күрделі жаттығуларға үйрету.

5. Дене тәрбиесі жаттығуларын әр түрлі жастағы адамдар арасындағы сабақ, жаттықтыру кездерінде пайдалану мүмкіншілігі. Біз осы әдістің көмегімен жаттығуларды жас балалардан бастап егде жастағы адамдарға дейін қолдана аламыз.

Қатаң шектелген жаттығу әдістері екі топқа бөлінеді: а) қимыл-әрекетке үйрету; ә) дене қасиеттерін жетілдіру.

Қимыл-әрекетке үйрету әдістері

Қимыл-әрекеттердің күрделілігіне қарай тұтас та, бөлшектеп те үйретуге болады.

Тұтас үйрету әдісі жаттығуларды бөлшектемей толық үйрету кезінде мынадай жағдайларда қолданылады.

- қарапайым қимыл-әрекетке үйрету кезінде;

- дене қуаты және техникалық дайындығы жоғары оқушылармен жүргізілетін жаттығу сабақтарында;

- қимыл-әрекетті бөлшектеп үйретуге болмайтын, бөлшектесе техника негізінің сапасы болмайтын жағдайда;

- бұрын үйренген жаттығуларды жетілдіруде.

Жаттығуларды бөлшектеп үйрету әдісі кезінде қимыл-әрекетті бөлшектеп жеке-жеке меңгеріп, сонан соң бәрін қосып толық қайталайды. (Мысалы, гимнастика сабағындағы алға аунап тұсу, басқа тұру, жанға айналу жаттығуларының техникасын жеке-жеке үйреніп, меңгергеннен кейін толық қайталау және т.б.).

Күрделі қозғалыс техникасын үйренуді жетілдіруге жақындататын жаттығулар қолданылады. Мұндай жаттығулардың техникасы негізгі, күрделі жаттығудың бөлшектеріне ұқсас болып келеді. Бұл жаттығулар біртұтас түрде, оқушыларға түсінікті және қолайлы болуы керек [2].

Дене қасиеттерін дамыту әдістері

Дене қасиеттерін дамытуға бағытталған қатаң шектелген жаттығулар әдістері әр түрлі формадағы жүктеме мен тынығудың түрлерін ұштастыру мүмкіндігіне байланысты қолданылады. Жүктеме дегеніміз – дене тәрбиесі жаттығуларымен адам ағзасына әр түрлі көлемде әсер ету. Жүктеменің шамасы оның қарқындылығы мен көлеміне байланысты. Жүктеменің көлемі – орындалған дене қуаты жұмысының саны (мысалы, 10 минөттық жүгіру, жаттығуды қайталау саны т.б.).

Жүктеме қарқындылығы - ол белгілі бір уақытта дене тәрбиесі жаттығуларын қарқынды, тездете орындау. Жүктеменің ішкі және сыртқы қарқынды көрсеткіштері болады. Сыртқы көрсеткіш – қозғалыс жылдамдығы (жүгіру, шаңғы жарысы, суда жүзу т.с.с.), спорт ойындарындағы ойын қарқыны т.б. Қарқындылықтың ішкі көрсеткіштері – жүректің соғу жиілігі, белгілі бір уақытта күш жұмсау өлшемі. Адам ағзасына әсер ету көлеміне байланысты жүктеме:

- кіші (жүректің минөтына 130 ретке дейін соғуы);
- орта (жүректің минөтына 131-155 рет соғуы);
- үлкен (жүректің минөтына 156-175 рет соғуы);
- жоғары (жүректің минөтына 176-190 рет соғуы);
- өте жоғары (жүректің минөтына 190-нан көп рет соғуы) болып бөлінеді.

Спортшының жаттығуларды орындау, жұмыс істеу қарқынына байланысты жүктеме бірқалыпты және ауыспалы болып келеді. Бірқалыпты жүктеме – ол спортшының белгілі бір уақытта жаттығуды орындаудағы қарқындылығының өзгеруі (ол жоғары немесе төмен болып өзгеруі мүмкін). Жүктеме әрқашан да тынығумен кезектесіп отыру керек.

Тынығу аралықтарының үш түрі бар. Олар: қарпайым, қатаң шектеулі және төтенше.

1. Қарпайым немесе толық тынығу аралығы деп бір жаттығуды орындап болып келесі қайталана жүктеменің алдында ағзаның жұмыс қабілетінің толық бастапқы қалыпқа келуін айтамыз. Толық қалпына келуін тамыр соғысын есептеу арқылы анықтаймыз. Мысалы, жаттығу орындағаннан кейін ЖСЖ 180 соғу / мин, толық қалпына келуі 60 соғу/мин.

2. Қатаң тынығу аралығы дегеніміз - бір жаттығуды орындап болып, келесі қайталанар жүктеме жаттығушының ағзасының жұмыс қабілетінің толық бастапқы қалпына келмеген кезде қайталануы.

3. Төтенше тынығу аралығы дегеніміз – келесі жүктеме ағзаның жұмыс қабілетінің көтерілген кезіне, жаттығушының өзіндік дайындық ниетінің толық көрінген кезіне тап келуі. Мазмұны жағынан тынығу бәсең (қозғалмай жату, бұлшық еттердің белсенді қызмет етпеуі) және белсенді болып екіге бөлінеді. Белсенді тынығу – спортшының алдыңғы жаттығуға қарағанда қарқыны аз түріне көшуі (мысалы, жүгіруден соң ақырын жүру).

Дене қасиеттерін дамыту үшін мынандай әдістер қолданылады. Бірқалыпты орындау (стандартты) әдісі. Бұл әдіс жаттығуларды үзбей, ұзақ уақытта, бір қарқында орындауды талап етеді (мысалы, ұзақ уақыт бірқалыпты жүгіру, жүзу, ескек есу және т.б.). Жүктеме бұл кезде жоғары деңгейдің 70 пайызынан аспауы керек, жүрек соғуының жиілігі минөтына 130-150 рет). Ұзақ уақыт бірқалыпты істелген жұмыс жүрек-қан тамыры және тыныс алу жүйелерін нығайтып, ағзаның жалпы төзімділігін дамытады.

Өзгермелі орындау әдісі. Бұл әдісте жүктеме қарқыны жаттығуды орындау кезінде өзгеріп отырады (мысалы, 400 метр қашықтыққа жүгіруде жылдамдық - бірінші 100 метр жүгірген кезде 1/2 жартылай күшпен, екінші, 100 метрде қатты қарқында, үшінші 100 метрде – еркін, төртінші 100 метрде 3/4 күшпен орындалып отырылады). Жүктеме бұл жүгіру кездерінде кіші жүктемеден үлкенге және керісінше өзгеріп отырады. Өзгермелі орындау әдісінің көмегімен біз жалпы төзімділікті және жылдамдық төзімділігін дамытамыз, спортшыларды жігерлілікке тәрбиелейміз [3].

Қайталап орындау әдісі. Бұл әдіс кезінде жаттығу көп қайталанатын, аралықтағы тынығуда ағза толық бастапқы қалпына келуі қажет (мысалы, қысқа қашықтыққа өте жоғары жылдамдықпен қайталап жүгірген кезде, аралық тынығу толық болуы қажет). Қайталап орындау әдісі күшті, жылдамдықты және күш жылдамдығын, жылдамдық төзімділігін дамытады.

Дене тәрбиесі тәжірибесінде қайталап орындау әдісінің түрлері кездеседі. Мысалы, циклді жаттығуларды орындау кезінде мынадай түрлер жиі кездеседі:

- тұрақты бірдей қашықтықтарға жүгіру (7 x 100 м);
- біртіндеп ұзартылып отырылған қашықтыққа жүгіру (200x400x600x800);
- біртіндеп қысқартылған қашықтыққа жүгіру (800x600x400x200);
- біртіндеп ұзартылған, сонан соң біртіндеп қысқартылған қашықтыққа жүгіру (200x400x600x800x600x400x200).

Аралық орындау әдісі. Бұл әдістің мәнісі көп рет қайталанған жаттығудың орындау қарқыны жоғары (минөтына 160-180 рет жүрек соғу жиілігі) және тынығу аралығы қатаң болуында. Жаттығуды орындаған соң тынығу кезінде жүрек соғысы минөтына 120-140 ретке жеткенге дейін созылады да, сонан соң жаттығу қайталанатын. Әрбір жаңа жүктеме ағза толық бастапқы қалпына келмеген кезде беріледі. Тынығу белсенді немесе бәсең болуы мүмкін, жаттығу тізбекпен орындалады (мысалы, 7x200). Бұл әдістің

көмегімен аз мерзімде жалпы және арнайы төзімділік қасиетін дамытуға болады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Коробков, А. В. Головин, В. А. Масляков В. А. Дене тәрбиесі, 2016ж
2. Спорттық физиология. М.: дене шынықтыру және спорт, 2016ж
3. Рафин А. Я. Дене шынықтыру. М., 2018ж.

ОӘЖ 147.458

НЕГІЗГІ ҚОЗҒАЛЫС САПАЛАРЫН ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ЖАС ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Эргешов Б., Эргешов С. Кадыр Н.К., Ахмет Н.Ү.
«Мирас» университеті, Шымкент қ, Қазақстан

Резюме: В статье представлены результаты исследования уровня физической подготовленности и уровня развития двигательной образованности школьников, выявлены возрастные особенности развития физических качеств и формирования двигательных умений и навыков.

Summary: The article presents the results of a study of the level of physical fitness and the level of development of the motor education of schoolchildren, the age-related features of the development of physical qualities and the formation of motor skills and abilities are revealed.

19-20 жаста ерлер денесі қалыптасады және дененің өсу процестері айтарлықтай баяулайды, жүйелер мен органдардың жұмысы теңгеріледі. Еркектерде 17-22 жаста барлық физикалық қасиеттер дамудың шыңына жете бермейді. Қозғалыс қасиеттерінің белгілі бір жаста көріну ерекшеліктерін білу үшін әрбір сапаны жеке-жеке сипаттау қажет.

Күштен бастайық. 19-21 жылға қарай қаңқаның соңғы сүйектенуі аяқталады. Бұл жастағы бұлшықеттер көлемді түрде өседі, нәтижесінде олардың күші артады, бұлшықет корсеті (осы жаста ол толығымен қалыптасады) және қалыптасқан қаңқа (осы жаста ол толығымен дерлік сүйектенеді), максималды күш көрсетуге мүмкіндік береді. Күштің максималды көрінісін қажет ететін спорт түрлерінде 19-21 жаста бұл сапаның жақсаруы дененің максималды мүмкіндіктері деңгейіне дейін басталады. (Ю.А. Ермолаев, 1985.)

Жылдамдық. Бізді қызықтыратын жаста жылдамдықтың дамуы жоғары деңгейге жетеді. Бұл жүйке-бұлшықет процестерінің жылдамдығымен, бұлшықеттердегі жылдам миофибрилдер санының жоғарылауымен, бұлшықет массасының ұлғаюымен, демек, күшпен сипатталады (күш пен жылдамдық өзара тығыз байланысты және бір-біріне кері пропорционалды). (А.В. Карасев, 1994.)

19-21 жаста ерлер осы физикалық қасиеттерді қамтитын спорттағы алғашқы үлкен жетістіктерін бастайды. Осы жастан бастап ерлерде жоғары спорттық шеберлік процесі басталады. (В.А. Гесельевич, 1981.)

Төзімділік басқа физикалық қасиеттерге қарағанда кеш дамиды. Ол жүрек-тамыр, тыныс алу, жүйке (анаэробты жағдайда шаршау ең алдымен орталық жүйке жүйесінде пайда болады) және басқа да дене жүйелерінің күйіне байланысты.

19-21 жаста төзімділік деңгейі максимумның 85-90% жетеді.

19-21 жаста дене мүшелері мен жүйелерінің дене белсенділігіне бейімделу қабілеті мектеп оқушыларына қарағанда әлдеқайда жоғары, дене шынықтыру жаттығуларынан кейін қалпына келу процестері тезірек жүреді. Бұл жаттығу сабақтарының санын көбейтуге мүмкіндік береді. (Я.М. Коц, 1986.)

Шапшаңдық. 19-21 жаста барлық үйлестіру механизмдері ересек адамның деңгейіне сәйкес келеді. Бұл жүйке жүйесінің соңына дейін дамып, қозу мен тежелу процестерінің толық теңгерілгендігіне байланысты. Бұл күтпеген жағдайларды бағалауға және оларға кідіріссіз жауап беруге мүмкіндік береді. Бұлшықеттердің сезімталдығы жақсарады, бұл кеңістікте күрделі координациялық қозғалыстарды орындауға мүмкіндік береді.

Дәл осы жаста олар үлкен ептілікті қажет ететін спорт түрлерінде координацияны жақсартуға көңіл бөле бастайды. Адамның моторикасын дамытуда 18 жастан 30 жасқа дейінгі жас «алтын» болып саналады, сондықтан 19-21 жас қимыл-қозғалыс қабілетінің гүлдене бастауы болып табылады (Ю.А. Ермолаев, 1985).

Икемділік. Бұл физикалық сапа жасына қарай өзгереді. Бұл бұлшықеттерді, байламдарды және сіңірлерді нығайтумен байланысты. 19-21 жаста бұлшықеттер өсе бастайды, сондықтан байламдар мен сіңірлер күшейеді. Бұл жаста икемділікке үлкен мән беру керек. Егер икемділік жеткілікті болса, онда оны арнайы жаттығулардың көмегімен сақтау керек. Жеткіліксіз икемділік жағдайында оның дамуына жас кездегіге қарағанда екі есе көп көңіл бөлу керек [1,2].

Математикалық статистика әдісі. Ол үшін тестілеу нәтижесінде алынған деректерден қажет болды:

1. Орташа арифметикалық мәнді есептеңіз.

Бұл көрсеткіш барлық алынған мәндерді (олар опциялар деп аталады) қосу және есептеу сомасын опциялар санына бөлу арқылы есептелді:

$$M = \frac{\sum V}{n}$$

где \sum (сигма) жинақтау белгісі;

V – зерттеуде алынған мәндер (нұсқалар);

n - вариант саны.

Бұл формула қарапайым арифметикалық орташа шаманы есептеу үшін қолданылады. Ол опциялар саны аз болған жағдайларда қолданылады.

2. Стандартты ауытқуды есептеңіз.

Стандартты ауытқудың мәні дисперсия көрсеткіші болып табылады, яғни зерттеуде алынған варианттардың олардың орташа мәнінен ауытқуы және осылайша құбылыстар тобының сипаттамаларын толықтыруға арналған.

Статистикалық популяциялар үшін диапазонды бөлу теориясы негізінде (К. Пирсон, 1901; Л. Типпет, 1925; С.С. Ермолов, 1959; Н.А. Толоконцев 1961; және т.б.) стандартты өте жылдам анықтаудың элементар әдісі жасалды. формула бойынша ауытқу:

$$\sigma = \pm \frac{V_{\max} - V_{\min}}{K}$$

Мұндағы: V_{\max} – ең үлкен мән нұсқалары;

V_{\min} – ең төменгі мән нұсқалары;

K – белгілі бір диапазон мәніне сәйкес келетін кестелік коэффициент.

K коэффициенті Л.Типпет кестесі бойынша анықталады. Жеңілдету қажеттілігі педагогикалық зерттеулердің табиғаты, жоғарыда айтылғандай, математикалық есептеулерді аз дәлдікпен орындауға мүмкіндік беретіндігінен туындады. Сондықтан Л.Типпет кестесінің барлық көрсеткіштері жұп сан ережесі бойынша екінші ондық белгіге дейін дөңгелектенді [3].

Кестеде K мәндері 2-ден 1000-ға дейінгі опциялар саны үшін есептеледі.

3. Орташа арифметикалық шаманың орташа қателігін есептеңіз.

Статистикадағы «қате» зерттеу қатесі ретінде емес, берілген мәнді көрсетудің өлшемі, яғни таңдамалы жиынтықта алынған орташа мән шынайы арифметикалық орташа мәннен қаншалықты ерекшеленетінін есте ұстаған жөн. жалпы халықтан алынатын болады.

Ол формула бойынша есептеледі:

$$m = \pm \frac{\sigma}{\sqrt{n}}$$

4. Айырмашылықтың орташа қатесін есептеңіз.

Айырмашылықтың орташа қателігін мына формула бойынша есептейміз:

$$t = \frac{M_1 - M_2}{\sqrt{m_1^2 + m_2^2}}; C - n_1 + n_2 - 2,$$

мұндағы C – бірлігі жоқ бақылаулар санына тең 1-ден -ге дейінгі вариациялардың еркіндік дәрежелерінің саны M_1 және M_2 .

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Қасымбекова С.И. Футболдың теориясы мен әдістері: оқу-әдістемелік құралы /С.И. Қасымбекова, Е.К. Дилмаханбетов. - Алматы: Қазақ университеті

2. Бейбитов Айтқозы Аллабергенович «Жаңа технологияларды дене шынықтыру сабағында енгізудің тиімділігі». «Қазақстан мұғалімі» журналы, 29.11.2016 жыл, №11.

3. Тагариев Р.З., Шихов С.Е. Новые образовательные технологии и принципы организации учебного процесса в сфере физической культуры // Современные наукоемкие технологии. – 2007. – № 6 – С. 92-93 2.

СПОРТШЫЛАРДЫҢ ОЙЫН ІС-ӘРЕКЕТІНІҢ ТИІМДІЛІГІН ДЕНЕ МҮМКІНДІГІ НЕГІЗІНДЕ АРТТЫРУ

Юлдашбеков А.А., Таджиев Б.Т., Артукбаев Г.М., Худайбергенов Э.Н.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются вопросы повышения эффективности игровой деятельности спортсменов на основе физических возможностей

Summary: The article discusses the issues of improving the effectiveness of athletes' gaming activities based on physical capabilities

Қазіргі кезеңдегі студент спортшылар дайындау жүйесі өзіндік мақсаты, міндеттері, құралдары, әдістері, ұйымдастыру түрлерімен материалдық-техникалық шарттары т.б. бар, оқушы студенттердің ең жоғарғы спорттық нәтижелерге жеткізуге қамтамасыз ететін күрделі де көп факторлы құбылыс болып табылады, сондайақ студент спортшыны жарыстарға дайындайтын ұйымдастырылған педагогикалық үрдіс.

Спортшының әрекеті тиімділігін шарттастыратын көрсеткіштерге ойын тәсілдерін дәл әрі жылдам орындауы, сондай-ақ, жылжытқыш потенциалды қолдану қабілеті жатады, яғни, жылжытқыш сапаны дамытатын деңгейді жеткілікті де толық тарата білу қажет.

Спорттық ойындардағы ойын қызметіне тән қозғалыстар мен тәсілдердің көп түрлілігімен күрделілігі объективті әдістерінің болу қажеттілігін алдын-ала анықтайды, олардың көмегімен ойын тәсілдерінің орындалуына сандық баға беруге болады.

Белгілі болғандай, баскетбол, басқа да спорт ойындары сияқты, спорттық ацикликалық түріне жатады. Ацикликалық қимылдардың тиімділігін бағалаудың көптеген әдістері бар. Алайда олардың барлығы бірдей баскетболшылардың қимылдық (қозғаушы) қызметіне тиімді ауыстырыла бермейді.

Қимылдар мен тәсілдер тиімділігін бағалаудың жалпы әдістері төмендегі көрсеткіштерді ескереді: қозғалыс уақытында таратудағы кинематикалық звеноның тұрақтылығы мен жылдамдығын, қателіктердің саны мен сапасын, қозғалыстағы ептілікті құру жылдамдығын, қозғалыс әрекеттері дәлдігі мен келісімділігін, дене сапаны қозғалыста қолдану дәрежесін, қозғалыстың соңғы симметриясының деңгейі және басқада параметрлер. К.И.Адамбеков қозғалыстардың тиімділігін зерттеуде моторлық тестер әдістерін қолдануды тиімді деп санайды. М.С.Хлыстов бұлшық ет қызметінің тиімділік деңгейін әртүрлі жылдамдықтағы қол мен аяқтың қарапайым қимыл жасау сапасы бойынша бағалайды. Мектеп жасындағы балалардың қозғалыс тиімділігін бағалауда С.И.Қасымбекова қозғалыс күрделілігінің дәрежесін үйренуге кеткен уақытқа байланысты екендігін өз еңбегінде атап көрсетеді [1].

Қозғалыс тиімділігін бағалауда аталған барлық авторлар, әдетте, уақыт көрсеткіштері мен (барлық қимыл дағдыларын дәл орындау жағдайында) тәсілдерді орындау кезінде жіберген қателіктердің сандарын қолданады.

Баскетбол техникасында тиімділік деңгейін бағалаудың әдісі, біздің ойымызша, Г.Р.Амренова ұсынған әдіс болып табылады, онда қозғалыс тиімділігінің басты көрсеткіші деп дәлдік пен уақытты санайды.

Г.Р.Амренова қозғалыс тиімділігінің үш деңгейін ажырату мүмкін деп есептейді. Бірінші деңгейде жылдамдық көрсеткішін емес, кеңістіктік дәлдікті басқаруға моторлық қабілетті қарастырады. Бұл сипаттаманы моторлық тестердің тапсырмалармен, бақылау жаттығуларының көмегімен жеткілікті түрде дәл өлшеуге болады.

Белгілі бір уақыт аралығында қозғалыстарды орындау дәлдігін қозғалыс тиімділігінің екінші деңгейі сипаттайды. Спортшы жаттығуды ең аз уақытта қатесіз орындағанда немесе белгілі бір уақыт аралығында кеңістіктік қателіктер санын аз көлемде жасаған сәт тиімділіктің ең үздік көрсеткіші.

Қозғалыс тиімділігінің үшінші деңгейі қозғалыстық міндеттерді шапшаң әрі дәл орындаумен, моторлы әрекеттерді мақсатты түрде қайта құру міндеттеріне сәйкес, жылдам өзгеретін әдеттегіден тыс жағдайларға спортшының бейімделу ептілігімен аяқталады. Бәрінен бұрын бұл деңгей баскетболдағы ойын қызметінің тиімділігін бағалау үшін қолданылуы мүмкін.

Қимылдар мен тәсілдердің тиімділік деңгейін анықтау арнайы тіркелетін әдістемелерді талап етеді, олар жинақталған жалпылама түрде өзгеріп отыратын жағдайлар уақытындағы дәлдікті, шығатын күштің көлемі мен ұзақтығын, бір қозғалыстан екіншісіне өту қабілетін, сондай-ақ оларды талдауды көрсетеді.

Алайда спорттық жаттығулардың құралдары мен әдістері шеңберінің тұрақты кеңеюі мынадай айғақты сезінуге әкеліп соғады: көптеген әртүрлі жаттығулардың спортшы ағзасына әсері мен олардың жоғары спорттағы жетістікке спорттың сол немесе басқа түрінде жету дәрежесі тең бола бермейді.

Барлық техникалық арсеналды қиналатын матчтарда тиімді қолдану үшін жоғары дәрежедегі дене дайындығы қажет, оның деңгейі тіпті біздің басты баскетболшыларымыздың өзінде жеткілікті деңгейде емес, сондықтан олар шетелдік баскетболшылардан тиімсіз ерекшеленеді. Осыны дұрыс түсіне отырып, авторлардың көпшілігі, ересектердегі сияқты, студент баскетболшылардың жаттығудағы дене дайындығы ерекше мәнге ие болады. және тағы басқа деп санайды.

Әртүрлі жастағы жас баскетболшылардың дене сапасының даму деңгейін қарастыра отырып, авторлар негізінен, олардың бір-біріне тәуелді еместігін талдайды. Сонымен В.П.Филин спорттық мамандануды бастапқы кезеңінде секірулік дамудың деңгейі мен секіруге шыдамдылықты зерттей отырып, ойын жағдайындағы шыдамдылықтың қарқынды өсуі балалық және жеткіншектік жаста деп көрсетеді. Секіrmелік әсіресе 13 тен 18 жасқа дейін көтеріледі, ал бастапқы кезеңдегі жылдамдық күштілік қабілеттерін соққылық, интервалдық және жарыстық әдістер көмегімен дамытқан жақсы.

Арнайы шыдамдылық деңгейін арттыру үшін машықтану үрдісінде айналмалы жаттығуды кеңінен қолдануға кеңес беріледі. Л.П.Матвеев дене дайындықты, техникалық әдістік әрекеттердің нәтижелілігін, жылдамдықты арттыруды, жылдамдыққа төзімділік пен қорғаныстағы ойындардың тиімділігін жақсарту үшін олардың артықшылығын көрсетеді.

Баскетболшы студенттердің ойын әрекетінің тиімділігін арттырудың құралдары мен әдістерін талдай отырып, В.З.Бабушкин ерте жастағыларды (18-20 жас) секіріп кету үшін күрес тәсілдеріне баулуда негізгі назарды секірмелікке, допты ұру тәсілдерін меңгеруге, лақтыру параметрлері туралы ақпарат құралдарына аударуға кеңес береді [2].

Жас баскетболшылардың жылдамдық күштілік сапаларын өзгертуге арналған И.В.Горбачевтің еңбегінде бұл сапалардың едәуір өсуі 13-18 жаста байқалатыны, содан кейін 17-19 жаста өсу жылдамдығы төмендейтіні көрсетілген. Жылдамдық күштілік сапаларды дамыту үшін авторлар өте ауырлатуды пайдалана отырып, әртүрлі жаттығуларды қолдануға кеңес береді.

Г.Р.Амренова спорттық маманданудың бастапқы кезеңінде жас өспірім баскетболшылардың дене дайындығын дамыту бағытының мәселелеріне тоқтала отырып, мынадай тұжырымға келді: егер де ойыншыларды 11-14 жаста дайындау кезінде жылдамдық күштілік сапасы мен шапшаңдық жылдамдыққа емес, шыдамдылық тәрбиесіне біршама артықша көңіл бөлінсе спорттық шеберліктің көптеген алғы шарттары жақсарады.

Ю.И.Косолапов бақылау тесттерінің нәтижесін талдай келе, 14-15 жастағыларға қарағанда 16-18 жастағы баскетболшылардың шыдамдылық деңгейі жоғары болатындығын анықтады және ол, негізінен, спортшының биологиялық және паспорттық жасына байланысты екендігін атап көрсетті.

Пайдаланған әдебиеттерде көрсетілген баскетболшылардың дене дайындығын бағалау мен дамытуға арналған материалдардың жеткілікті көлеміне қарамастан мамандандырылған баскетболшылардың дене сапасының даму деңгейін зерттеуде кемшіліктер жеткілікті болып қала бермек, әсіресе елдегі іріктелген командалар мүшелері мен клубтық командалар резервтерін зерттеуде. Авторлардың бірқатары әртүрлі жастағы топтардағы жасөспірім баскетболшылардың дене сапасының дамуы туралы қарама-қайшы пікірлерін айтады.

Аэробтық өндірістің максималды параметрлері көп жағдайда бұлшық ет жұмысын орындауда адамға келетін оттегін тұтынудың мүмкіндеңгейі болып анықталады. Оттегіні максималды тұтыну термині (ОМТ) тәжірибеде кеңінен қолданылады: ол ағзаның тасымалдау жүйелерінің қызмет жағдайы мен аэробтық максималды қуаттылық деңгейі туралы ақпарат береді.

XX ғасырдың әртүрлі кезеңінде спортшылардың аэробтық өндірісін зерттеуге бағытталған арнайы зерттеулер жасалды. Б.Салтин мен П.Остранд спорттың 19 түрі өкілдерінің аэробтық өндірісін зерттей отырып, зерттелген жоғары класты баскетболшылардың 10-да ОМТ 4,6 л/мин немесе 50 мг/кг болатынын, спорттың басқа түрлері өкілдеріне едәуір орын бере отырып, анықтады [3].

А.В.Костикова баскетболшылардағы ОМТ орта есеппен 4,1 литрге тең екенін анықтады және спорт квалификациясының өсуімен оның ұлғаятынын байқады. Баскетбол ойынының барысында ол өлшеген О₂-ні тұтыну максималдан 50-70% құрады.

Г.Р.Амренова /9/ максималды қарқындылықтың арнайы жат-тығуларын зерттей отырып, О₂ тұтыну 5 л/мин немесе салмақтың 65 мл/кг жететінін тапты. Н.В.Семашко қызметкерлерімен бірге жаттығу ойындағы баскетболшылардың О₂ тұтынуы орта есеппен 40 мл/кг-ге жететінін көрсетті.

Д.Кемпбелл ойын кезеңіне дейін және одан кейін жасөспірім баскетболшылардың аэробтық өндірісін өлшеу барысында, ойын кезеңі аяқталғанда бұл көрсеткіштің сенімді ұлғаятынын тапты.

Л.В.Костикова баскетболшылар шыдамдылығын арттыру үшін кардиолидирлеу әдісін қолданды. Төрт айлық кезеңде (дайындық кезеңінің ортасынан жарыстық кезеңінің ортасына дейін) ОМТ деңгейі орта есеппен 11,41 ұлғайды. Г.Р.Амренова алты апталық кезең аралығында арнайы жаттығуды қолдана отырып, ағзаның аэробтық өндірісінің баскетболшылар тобында орта есеппен 72 мл. немесе 19%-ға жақсаратынын анықтады.

Көптеген авторлар баскетболшылар дәлдігі генералдық қабілетті білдіреді деп санайды (Фомичев В.А.). Яғни бұл, егер баскетболшы қимылдың кейбір түрінде дәл болса, онда басқа түрлерінде де оның дәл болатынын білдіреді. Авторлар бұл құбылысты қимыл-қозғалыс әрекеттерінің дәлдігіне мұралық әсер етудің маңызды дәрежесі деп түсіндіреді .

Қазіргі уақытта лақтыру кезінде дәлдіктің көріну ерекшеліктері туралы мәліметтер пайда болды.

Баскетболдағы тәсілдерді орындау дәлдігін анықтайтын себептерді терең іздестіруді жалғастыра отырып, авторлар орталық жүйке жүйесі қызметін, допты торға лақтыру мен басқа ойын тәсілдерін орындау уақытында үлкен жарты шар қабығы орталығындағы байланыс қатынастарды , сондай-ақ спортшылардың проприорецептілік сезімталдығын зерттеуге тоқталды .

Арнайы тренажерларды жылдам ақпарат тәсілдерінің көмегі арқылы қолдану ойындағы маңызды тәсілдердің тиімділігін көтеруге арналған уақытты қысқартады. Тренажерлармен жұмыс істеу кезінде құралдарды таңдауды, ойын тәсілдерінің тиімділігін анықтайтын ортогональдық факторларға сай жүргізу керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. А.Тайжанов, А.Қарақов. Дене тәрбиесі. –Алматы, 2014. -189 б.
2. Е.Уаңбаев. Дене тәрбиесінің негіздері. –Алматы: «Санат», 2013. -72 б.
3. Қасымбекова С.И. Научно-педагогические основы формирования физической культуры учащихся молодежи. Алматы, 2014.-306с.

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ЛЕГКОЙ АТЛЕТИКЕ

Юльчиева Б., Горкуша А., Нигиметов Ә.
Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада жеңіл атлетиканың заманауи технологиялары қарастырылады
Summary: This article discusses modern technologies in athletics

Повышение эффективности тренировочного процесса в легкой атлетике на основе более рационального управления спортивной формой за счет применения современных технологий контроля, является неотъемлемой частью современной системы подготовки легкоатлетов любого уровня. На современном этапе я могу наблюдать, как развитие технических оснащений помогает в специальных программах спортивной деятельности, от различных современных ИКТ для любителей и до спортивного инвентаря, контрольно-измерительных приборов, современного покрытия площадок для профессиональных спортсменов и протезов, позволяющих, людям, лишившимся конечностей, полноценно заниматься спортом [1].

Каждый день новая техника позволяет человеку устанавливать новые рекорды, тренировать новую технику. Таким образом, использование шестов из синтетических материалов повышает их отталкивающие свойства и меняет планку прыжков спортсменов с 5 до 6 метров. Улучшение покрытия на арене позволяет бегунам менять ритм, скорость и технику бега, что позволяет развивать большую скорость. Устройство для измерения дальности горизонтальных прыжков в легкой атлетике, точность измерения (до 0,1 мм), быстрота измерения (5-10сек), простота эксплуатации заявляемого устройства, отсутствие механического воздействия на следы в песке, возможность спортсменам самим визуально наблюдать и контролировать правильность выполнения измерения, наглядность и достоверность получаемых результатов – все это позволяет использовать данное устройство на соревнованиях любого уровня. Устройство для формирования техники бега у легкоатлетов изобретение относится к области создания спортивных тренажеров и может быть использовано в спорте высших достижений для формирования или совершенствования техники бега у легкоатлетов, специализирующихся в беге на короткие дистанции. У спортсменов формируется правильная осанка при беге, увеличивается сила мышц спины в различных режимах ее проявления за счет меньшего напряжения позвонков, совершенствуется как техника бега, так и физические качества и способности. Изменения в экипировке и снаряжении привели к развитию экипировки спортсменов, появлению новых материалов, изменениям в дизайне одежды и обуви, побиванию старых рекордов. Сегодня даже новичок может добиться больших успехов с помощью хорошо подобранного оборудования.

Диагностическое оборудование не стоит на месте и позволяет управлять состоянием спортсмена во время тренировки, использовать приборы и системы, анализировать информацию о спортсмене во время нагрузки. На практике активно используются инструкторы *vor*, которые позволяют многократно снимать движения спортсмена и анализировать и корректировать его тренировочную технику. Портативные тензометрические датчики широко использовались и регистрировали стабильную реакцию при выполнении различных упражнений в режиме реального времени, а также во время тренировок и соревнований. В последнее время активно используются автоматизированные системы мониторинга результатов спортсменов в групповых видах спорта.

Все данные, собранные с помощью диагностического оборудования, позволяют оптимизировать работу спортсменов и знать наилучшие способы восстановления и улучшения их спортивных результатов. Современные технологии помогают спортсменам не только во время занятий, но и во время отдыха. С помощью информационных систем в разных категориях можно гораздо быстрее совершенствоваться физически и психологически, учитывая потребности каждого спортсмена, что позволяет тренироваться все эффективнее.

Тренировочный процесс в виде подготовки и контроля спортсменов тесно связан с получением более быстрой и всесторонней информации о работе, физической, технической, тактической, психологической, что является основой для создания эффективных программ тренировочной деятельности. Часто всегда используется только один метод спортивного менеджмента формы - изменение объема нагрузки на разных этапах тренировки. В этой связи представляется необходимым принять во внимание более спортивную форму технологии управления, которая уже существует [3]. Данные ряда исследований свидетельствуют о том, что процесс практики требует не только логического мышления тренера, но прежде всего всестороннего научно-методического понимания изменений, происходящих в организме его подразделения, поскольку формирование оптимальных параметров спортивной формы иногда является решающим, а замена подлежит постоянному воздействию ЭПО [4].

Благодаря появлению в спортивной подготовке различных методов дистанционного управления тренировочным процессом, портативного (*polar*) оборудования, когнитивных комплексов (*stableman*) и передовых методов отслеживания функциональных показателей организма спортсменов (*dartstudio*, *пожалуйста*), появляется возможность поддерживать спортивные формы спортсменов на высоком современном уровне. Использование современных методов предварительной диагностики и контроля позволяет тренерскому штабу решать такие важные вопросы, как формирование более целенаправленных национальных сборных и изменение условий тренировочной деятельности, Включение или исключение определенных упражнений из тренировочной программы. Способность оценивать отдельные аспекты

спортивной одежды, использование методов краткосрочного контроля, не требующих значительных затрат времени и усилий, значительно облегчает тренировочные программы. Появление новых технических методов и приемов, позволяющих качественно улучшить управление спортивной формой в легкой атлетике, является важным шагом вперед и представляет собой новый аспект образовательного процесса в области качественного спорта [5]

Ознакомившись со статьями разработки, можно сделать вывод, что возможность эффективного использования информационных технологий при обучении в группах подготовки к этапу обучения объясняется следующими причинами:

- доступ к актуальной информации, которую обычно не найти в традиционных бумажных изданиях, включая новейшие учебники, рекомендации и дополнительные материалы для практических занятий;
- способность принимать решения на основе анализа данных, реконструировать двигательную функцию в зависимости от ситуации (тренировка, соревнование, местность, сопротивление), формируется достаточная самооценка;
- большая часть рутинной работы учителей по формированию индивидуальных проектов выполняется автоматически;
- информационные технологии позволяют нам лучше выстраивать анализ на уровне адаптации учебных материалов, поскольку различные тестовые системы и оболочки позволяют нам персонализировать процесс оценки знаний спортсменов, развивать способность к самооценке;
- использование информационных технологий при тренировках в группах подготовка к тренировочному этапу стимулирует познавательный интерес к спортивному коучингу.

Список использованной литературы:

1. Н. Г. Озолина и Д. П. Маркова, Легкая атлетика, Учебник для институтов физической культуры 2 изд., М., 2018г.
2. Д. П. Маркова и Н. Г. Озолина, Лёгкая атлетика М, 2017г.
3. О.В.Колодий, Б.М. Лутковский, В.В. Ухов. Легкая атлетика. Учебник для институтов физической культуры. 2017.
4. Хоменкова Л.С. Учебник тренера по легкой атлетике. М . -2018.
5. Уанбаев Е.К. Қазақстанда дене тәрбиесі жүйесінің дамуы- Алматы: Самат 2016ж.

ДИЗАЙН ЖӘНЕ КӨРКЕМ ЕҢБЕК ДИЗАЙН И ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ТРУД

ОӘЖ 377.02

КӨРКЕМ ЕҢБЕК САБАҚТАРЫНДА ЖОБАЛАП ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУДЫҢ МАҢЫЗЫ

Айсатова Ж.Т., Ташболат Е.Е., Нұралы Г.Қ.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается значение применения технологии проектного обучения на уроках художественного труда.

Summary: The article discusses the importance of using design training technology in artistic labor lessons.

Қазіргі қоғамдағы әлемдегі әлеуметтік-экономикалық өзгерістерге байланысты өзгермелі еңбек жағдайларына тез бейімделе алатын, өзін-өзі тәрбиелеуге, өзін-өзі дамытуға қабілетті оңтайлы энергия шығындарымен жұмыс істей алатын белсенді адамдарға қажеттілік туындады.

Қазіргі адамның маңызды қасиеттерінің бірі-белсенді ойлау белсенділігі, сыни ойлау, жаңасын іздеу, өз бетінше білім алуға деген ұмтылыс пен қабілет. Осылайша, білім беру адамның тәуелсіздігі мен жауапкершілігін дамытуға ықпал ететін, оның өзін-өзі дамытуға, өзін-өзі тәрбиелеуге, өзін-өзі жүзеге асыруға бағытталған функцияға жүктеледі.

Сондықтан, мұғалімдер дұрыс атап өткендей, оқытудың формалары мен әдістерінің өзгеруіне, оны дараландыруға, жаңа техникалық құралдардың кешенін ұлғайтуға және жаңа оқыту технологияларын кеңінен қолдануға байланысты дәстүрлі репродуктивті оқытуға бағытталған қолданыстағы дидактикалық парадигманы өзгерту қажет. Сонымен қатар, тәуелсіз жеке жұмыстың белсенді түрлеріне баса назар аударылады.

Жаңа технологияларды қарқынды енгізумен байланысты қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуының қазіргі тенденциялары білімге жаңа талаптар қояды. Ақпараттың тез өсіп келе жатқан ағымы, технологиялар мен өндірістік технологиялардың дамуы білім беру парадигмасын өзгертуді қажет етті: өмір бойы білім беру. Мектептің негізгі міндеті-үздіксіз өзін-өзі тәрбиелеуге және өзін-өзі дамытуға қабілетті шығармашылық, білімді тұлғаны дайындау [1].

Қазіргі білім беруде оқушылардың "білімді игеруінен" олардың құзыреттілігін қалыптастыруға баса назар аударылады. "Білімнің, іскерліктің және дағдылардың классикалық қалыптасуынан" ерекшеленетін көптеген заманауи инновациялық педагогикалық тәсілдердің ішінде дамытушы және тұлғаға бағдарланған тәсілдерді іске асыру үшін көбірек мүмкіндіктер беретін жобалау қызметін ұйымдастыру ерекше орын алады. Жоба әдісі-бұл

шығармашылықты дамытатын және эвристикалық қана емес, сонымен қатар тапқыр деңгейдегі зерттеу компонентін қамтитын маңызды оқыту әдістерінің бірі. Бұл оқушылардан тәуелсіздіктің көрінісін, әдебиеттерді зерттеуді, технологиялық білімді практикада қолдануды, алынған ақпаратты талдау мен синтездеуді талап етеді [2].

Жобалық іс-әрекеттің негізінде шығармашылық, ақпараттық кеңістікте шарлау және өз білімін өз бетінше құру мүмкіндігі жатыр. Белгілі ережелер мен жобалық іс-әрекеттің алгоритмі көрсетілген пән мұғалімдерінің қолында әдістемелік әдебиеттің болуына қарамастан, бұл әдісті практикада қолдану кезінде бірқатар сұрақтар туындайды: оқушылардың жас ерекшеліктері, олардың жұмысты орындауға дайындық деңгейі, жобалардың түрлері мен тақырыптары, үйлестіру сипаты, оқушылардың тәуелсіздік дәрежесі, жобаны іске асырудың әртүрлі кезеңдеріндегі білім мен дағдыларды тексеру әдістемесі және т. б.

Жобалық жұмыстың осы тақырыбының өзекті маңыздылығы оқушылардың зерттелетін пәнге шығармашылық көзқарасын қалыптастыру, білімді игеруге шығармашылық көзқарасты ынталандыру және жобалық жұмыс арқылы осы білімді жүйелі түрде толықтыру өте маңызды.

Мұғалімнің міндеті-оқушының шығармашылық ойлауына дұрыс бағыт беру, тиісті жағдайлар жасау арқылы шығармашылық ізденісті ынталандыру, жүйелі зерттеуге, талдауға, белгілі бір мәселені шешудің жаңа, өзіндік жолдарын іздеуге серпін беру. Дұрыс тұжырымдалған мақсаттар мен міндеттер шығармашылық ойлауды дамытуға ықпал етеді.

Осыған байланысты жобалар әдісіне көбірек көңіл бөлінеді.

Бұл жұмыстың мақсаты-оқушылардың әртүрлі психофизиологиялық ерекшеліктерін қамтитын және қазіргі мектептің оқу-тәрбие процесінде максималды нәтиже беретін педагогика мен психология тұрғысынан пайдалы, қол жетімді ақпараты бар оқу құралын құру.

Көркем еңбек сабақтарында жобалық қызметті ұйымдастырудың мүмкіндіктері мен шарттарына келетін болсақ, қазіргі мектептегі технологиялық білім беру мәселелері көптеген педагогика теоретиктері мен практик мұғалімдердің зерттеу пәні болып табылады. Жалпы білім беретін мектепте "Көркем еңбек" пәнінің жаңа мүмкіндіктері негізделеді. "Көркем еңбек" оқу пәні табиғи немесе әлеуметтік орта объектілерін танудың, қолданудың, алудың немесе қайта құрудың жалпы әдістерін, құралдарын, процестерін, нәтижелері мен салдарын көрсететін еңбек мәдениетін, технологиялық мәдениетті, практикалық білім мен іскерлікті қалыптастыруды қамтамасыз етеді. Бұл білім алушыларға бейімделуге, қазіргі заманғы технологиялық ортада белсенді қатыса отырып, оны қайта құру және деңгейді көтерудің бір құралы ретінде мүмкіндік береді.

Біз жобалық қызметті педагогикалық технология ретінде қарастыратындықтан, біз педагогикалық технологияның негізгі сипаттамаларын бөліп көрсетеміз [3]:

- мақсатты бағыт;

- теориялық ұстанымдар;
- мұғалім мен оқушының іс-әрекет жүйесі;
- бағалау және сапалы жаңа нәтиже.

Жобалық технологияны іске асырудың міндеттері:

Білім алушының өз күшіне деген сенімін арттыру. Бұл қажеттілікті білдіреді:

- әр оқушыға өзін қабілетті және сауатты адам ретінде көруге мүмкіндік беру,
- оқушылардың өзін және өз қызметін дұрыс бағалай білуін дамыту.
- оқушыларда "командалық рухты" және "шынтақ сезімін" дамыту, балаларды қарым-қатынас дағдылары мен ынтымақтастық қабілеті сияқты қажетті әлеуметтік дағдыларды дамытуға шабыттандыру;
- баланың сыни ойлауының даму механизмін, мәселені шешудің жолдарын іздеуді қамтамасыз ету;
- оқушылардың зерттеу дағдыларын дамыту (проблемаларды анықтау, әдебиеттерден ақпаратты анықтау), байқау, гипотезалар құру, жалпылау, аналитикалық ойлау қабілеті.

Жобалық оқытудың мәні мынада: оқушылардың жоба бойынша жұмыс жасау барысында нақты процестерді түсінеді, нақты жағдайларда өмір сүреді, құбылыстарға терең енуге, жаңа процестерді, объектілерді және т. б. салуға қатысады.

Жоба әдісінің негізгі қағидасы білім алушылардың іс-әрекетін ұйымдастыру болып табылады, онда олардың барынша дербестігі қамтамасыз етіледі. Жоба әдісі танымдық нұсқаулық әдістеріне жатады. Жоба әдісіне тән белгілер-бұл интеграция және контекстік проблема [4].

Сонымен, көркем еңбек сабақтарында жобалық қызметті ұйымдастыру оқушылардың белсенді субъективті позициясын қалыптастыруға, әртүрлі пәндік салаларды біріктіруге, белгілі бір әлеуметтік пайдалы іс-әрекетте білім, білік және дағдыларды жүзеге асыруға бағытталған. Бұл тұрғыда оны ұжымдық шығармашылық технологияға жақындататын ерекшеліктері бар. Алайда, білім беру міндеттерінің үстемдігі жобалық технологияны негізінен білім беру емес, оқыту технологиясына айналдырады. Жобалық технологияның технологиялық тізбегі проблемалық оқыту технологиясына да жақын. Алайда, жобалық көркем еңбек мұғалімі модельдейтін оқу қиындықтарының (проблемалық жағдайдың) міндетті жағдайын білдірмейді, бірақ ол нәтижені, оның әлеуметтік-өнімді резонансын анықтауға бағытталған. Сонымен, көркем еңбек сабағында жобаның негізінде теориялық оқу қиындықтары болуы мүмкін, бірақ практикалық тапсырма да болуы мүмкін.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Молева Г.А., Богданова И.А. Применение принципов развивающего обучения на уроках технологии/ Г.А. Молева, И.А. Богданова// Актуальные проблемы педагогики. Вып.7. - Владимир: ВГПУ, 2015. - С.46-58.
2. Метод проектов в образовательном пространстве школы и вуза: метод. рекомендации / сост. С.Н. Бабина. – Челябинск: ЧГПУ, 2019. – 28 с.
3. Организация проектной деятельности обучающихся: Учебно-методическое пособие /Авт.-сост. А.М. Уколова – Курган: ИПК, 2015. С. 108.

4. Пасынков И.А. Методика обучения учащихся творческой деятельности (Методические указания) // И.А. Пасынков. - Владимир: ВГПУ, 2012.

ОӘЖ 14.35.09.

ИННОВАЦИЯЛЫҚ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУЫ

Асилбекова Ж.Ж., Әбдіманап Ж.С., Бердіқұлова Ж.К.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Статья посвящена проблемам развития творческих способностей учащихся через использование инновационных методов обучения.

Summary: The article is devoted to the problems of developing students' creative abilities through the use of innovative teaching methods.

Жалпы білім беретін мектепте "бейнелеу өнері" пәні арқылы оқушылардың шығармашылық қабілеттерін қалыптастырудың құралдары мен әдістерін іздеуде бастауыш сыныптарда сурет салу сабақтарын әдістемелік ұйымдастыру мәселесі оның тарихи дамуының барлық кезеңдерінде әрқашан өзекті болды. Қазіргі уақытта Қазақстанда және басқа да елдерде бірыңғай білім беру кеңістігіне кіруге бағдарланған білім берудің жаңа жүйесінің қалыптасуы жүріп жатыр. Білімге көп көңіл бөлінеді, өйткені жас ұрпақты сапалы оқыту және тәрбиелеу елдің экономикалық және әлеуметтік дамуының маңызды факторларының бірі болып табылады және оның қазіргі әлемде бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етеді [1].

Шығармашылық ойлау қабілеті бар адамдарды тәрбиелеу мәселесі бұрыннан келе жатқан әлеуметтік қажеттілікке айналды. Бұл ретте Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің басты міндеті баланың жеке басын қалыптастыруға, дамытуға және қалыптастыруға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау болып табылады [2]. Бұл міндетті жүзеге асыру оқу орындарына, оқытушылар құрамына, оқу процесіне енгізілген педагогикалық жүйелер мен оқыту технологияларына байланысты.

Қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық өзгерістер білім берудегі құндылық бағдарының өзгеруіне әкелді. Білім берудің басты мақсаты-алған білім мен дағдылардың көлемі емес, адамның бірегей мүмкіндіктерін іске асыруға, баланы өмірге дайындауға, оның психологиялық және әлеуметтік бейімделуіне ықпал ететін жеке тұлғаның үйлесімді жан-жақты дамуы. Мектептің міндеті - әр баланы оқыту мен тәрбиелеу үшін жағдай жасау, онда тұлғаның интеллектуалды-теориялық, көркемдік-эстетикалық, адамгершілік және эмоционалды дамуы арасындағы сәйкессіздік мүмкіндігі жоғалады [3].

Бүгінгі таңда мұғалімдердің оқыту сапасын жақсартуға деген ұмтылысына байланысты педагогикалық технологияларға көшу маңызды болып отыр. Кез-келген технологияның оқушылардың белсенділігін арттыратын және күшейтетін қасиеттері бар, ал кейбір технологияларда бұл құралдар нәтижелердің тиімділігінің негізгі идеясы мен негізін құрайды. Оқу орындарының педагогикалық ұжымдарына кез-келген модельге, соның ішінде

авторлық модельге сәйкес педагогикалық процесті таңдауға және жобалауға мүмкіндік беріледі. Оқу процесінде баланың рөлі де өзгерді. Егер дәстүрлі педагогикада балаға объект рөлі берілсе, онда қазіргі педагогикада балаға өзін-өзі анықтауға және өзін-өзі жүзеге асыруға ұмтылатын тұлға ретінде оқу іс-әрекетінің субъектісі ретінде жүгінеді [4]. Бейнелеу өнерін оқыту арқылы тұлғаның шығармашылық қабілеттерін қалыптастырумен көптеген педагогтар айналысты: И.Сманов, З.Ш. Айдарова, М.Ашуров, К.Ералин, М.Н. Дадобоева, Х.А. Джалилова, М.В. Кадирова, А.А. Азизов, М.Ж. Тәңірбергенов, Б.А. Нұрмағамбетова, А.В. Павловский, К.Т. Тастимиров, С.Қ. Бейсенбаев, Ж.Көшенов, Л.Г. Дирксен және т. б..

Біздің қоғамға қазіргі жағдайда жүйелі, шығармашылық ойлау қабілеті бар шығармашылық тұлға қажет. Баланы шығармашылық тұлғаға айналдыру, жоғарыда айтылғандай, педагогикалық процестің технологиясына және мұғалімнің шеберлігіне байланысты. П.ғ.д., профессор М.Н. Сарыбеков ұсынған "заманауи мұғалім моделінде" оны құрудың мазмұндық тәсілінің тармақтарының бірі мұғалімнің адамгершілік ұстанымы болып табылады, ол сөзсіз оның тәрбие жұмысының әдістемесінде көрініс табуы тиіс. Бұл өз кезегінде мұғалімге байланысты оның іс - әрекет мақсаттарының қабілеттеріне сәйкес келетін кәсіби қасиеттерге ие болу керек, сонымен қатар ол қазіргі теориялық зерттеулерден туындайтын оқушының басқа көзқарасын білуі керек-әсер ету объектісіндегі оқушы іс-әрекеттің субъектісі болуы керек. Бастауыш мектепте бейнелеу өнерінің дұрыс ұйымдастырылған сабағы баланың шығармашылық қабілеттерін қалыптастыру мәселесін шешуге көмектеседі [5].

Жалпы білім беретін мектептердегі оқу процесін зерттеу бейнелеу өнері арқылы оқыту мен тәрбиелеудің сипаты педагог кадрлардың өздерінің көркемдік білім беруіндегі кемшіліктермен ерекшеленетінін көрсетеді. Мұғалімдердің көпшілігі білім мен дағдыларды игерудің тиімділігін арттыру үшін ғана емес, сонымен қатар бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін қалыптастыру үшін бейнелеу сабақтарында ұйымдастырушылық формаларды іздеуде қиындық көреді.

Шығармашылық пәндер сабақтарында бағдарлама баланың шығармашылық дамуына бағытталған көптеген тақырыптарды ұсынады. Алайда, мұндай сабақтарды ұйымдастырудағы көпжылдық тәжірибе көрсеткендей, баланың туа біткен шығармашылық әлеуеті пайдаланылмайды. Бірақ адам ақыл-ойының табиғаты ми шабуылы сияқты технологиямен қамтамасыз етілетін шығармашылық ізденісті оңтайландыру үшін үнемі тамақтануды қажет етеді. Балалар да ерекшелік емес. Сондықтан шығармашылық қабілеттерін қалыптастырудағы проблема жалпы білім беретін мектептің басты және өзекті міндеттерінің бірі болып табылады [6].

Ең бастысы, мектеп жасынан бастап баланың табиғатының басты мәні болып табылатын өнерге деген сүйіспеншілігін ояту. Осылайша, бастауыш мектепте оқушылардың шығармашылық қабілеттерін қалыптастыру үшін бейнелеу іс-әрекеті сабақтарында оқу процесін ұйымдастырудың объективті

қажеттілігі мен педагогикалық теорияда бұл мәселенің жеткіліксіз дамуы арасында қайшылықтар туындайды.

Бүгінгі таңда заманауи мектептің ең өзекті тақырыптарының бірі - бастауыш мектептің негізі болып табылатын оқушының шығармашылық қабілеті мен жалпы дамуы мәселесі. Мұның бәрі теориялық талдау мен практикалық негіздеуді қажет етеді, мұнда, ең алдымен, шығармашылық қабілеттер мәселесін түсінуді, сондай-ақ жас оқушының жалпы дамуын қарастыру қажет.

Жалпы білім беретін мектептерде бейнелеу өнері сабақтарында педагогикалық технологияларды қолдану жолдары мен мүмкіндіктерін қарастыра отырып, оларды бейнелеу өнерін оқытуда қолданудың өзектілігі алға қойылған міндеттерді шешудің тиімді тәсілдерінің бірі ретінде негізделеді, тиісті педагогикалық жағдайлар тұжырымдалады. Зерттеу жұмысы оқушылардың танымдық құзіреттілігін қалыптастыру үшін инновациялық технологияны қолдана отырып, бейнелеу өнерін оқытуды ұсынады.

Жалпы орта мектепте бейнелеу өнерін оқытуда оқытудың инновациялық технологияларын сәтті қолдану үшін осы процеске ықпал ететін педагогикалық жағдайларды анықтап, сол арқылы зерттеу жұмысы белгілеген оқу міндеттерін жүзеге асыруды қамтамасыз ету қажет. Оқу процесінде балалардың дамуының жалпы заңдылықтарынан басқа, баланың психикасының дамуының әртүрлі аспектілеріне тән нақты педагогикалық жағдайларды ескеру маңызды екенін дәлелдеді. Тағы Л. Выготский "тиісті психикалық қасиеттерді дамыту үшін алдын-ала жағдай жасау керек, бірақ олар әлі де тәуелсіз жұмыс істеу үшін "жетілмеген".

Біздің ойымызша, педагогикалық жағдайлар бейнелеу өнерін оқыту процесіне оқытудың инновациялық технологияларын сәтті енгізуге ықпал етеді. Педагогикалық жағдай бойынша біз белгілі бір нәтижеге қол жеткізуді көздейтін мұғалім саналы түрде жасаған педагогикалық процестің барысына айтарлықтай әсер ететін сыртқы жағдайды түсінеміз.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Государственный общеобязательный стандарт образования Республики Казахстан. - Астана, 2006.
2. Дирксен Л.Г. Творческое мышление и его структура. Вестник Павлодарского университета. Научный журнал.- Павлодар. - 2015- №4. - С. 103-107
3. Дирксен Л.Г. Творчеству, как и любой деятельности, можно учиться. Вестник Евразийского гуманитарного института, Астана, 2014, №1 -С. 136-142.
4. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: Учебное пособие. - М.: Народное образование, 2017.
5. Кузин В.С. Методика преподавания изобразительного искусства в школе. М.: Высшая школа, 2012.- 271с.
6. Дирксен Л.Г. Творческое мышление и его структура, Вестник Павлодарского университета. Научный журнал.- Павлодар. - 2015- №4. - С. 103-107

ҰЛТТЫҚ ЖӘНЕ ЖАЛПЫАДАМЗАТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫ ОҚУ-ТӘРБИЕЛЕУ ПРОЦЕСІ

Базарбек Ж., Еламан Ж., Рахмбек Д.
Индустриалды-техникалық колледжі, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается учебно-воспитательный процесс учащихся через национальные и общечеловеческие ценности.

Summary: The article discusses the process of education and upbringing of students through national and universal values.

Ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарда адам өмірінің заңдылықтары мен ережелері көрініс тапты, соның негізінде адамды тәрбиелеу, қоғам мен оның мүшелерінің дамуын қамтамасыз ету жүзеге асырылуы тиіс. Ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтардың дәл осы бағыттары бүгінгі таңда біздің заманымыздың көптеген педагогикалық ұстанымдарына сәйкес келетін білім беру идеяларын дамытуға ықпал ететін педагогикалық проблемалардың негізінде жатыр.

Осының бәріне қарамастан, тәрбие саласындағы жоғарыда аталған ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар, яғни осы құнды педагогикалық идеялар-халықтық және этнопедагогикалық-бүгінгі күнге дейін біздің республикамыздың білім беру педагогтарын байыпты зерттеудің тақырыбына айналған жоқ, ал оларды дәйекті және терең зерттеу қажеттілігі баяғыда пісіп-жетілді.

Тәуелсіздікке қол жеткізу және қоғамды демократияландыру арқасында бұл мәселені шешуге, ғылыми шындықты білуге, ең жақсы адами қасиеттерді ашуға мүмкіндік туды.

Біздің республикамыздағы жаңа саяси, экономикалық және әлеуметтік жағдайларда кемелді адамды тәрбиелеу проблемалары, әсіресе халықтық педагогиканың құндылығын қолдана отырып, кемелді адамды тәрбиелеуді педагогикалық қамтамасыз ету маңызды болып табылады.

Осы проблеманың өзектілігіне қарай, республика үкіметінің тапсырмасы бойынша ең жақсы ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды жаңғыртуға бағытталған, бұл жас ұрпақты халықтық және этнопедагогика рухында, осы халықтың педагогикалық ойы рухында тәрбиелеуге ықпал ететін тәрбие мазмұны мен жүйесіне тиісті өзгерістер енгізуді талап етеді. Жас ұрпақтың бір жағынан өз халқына жататындығын жақсы сезіну мүмкіндігі, екінші жағынан, түсіну, бұл жалпыадамзаттық мәдениеттің субъектісі [1].

Осы мәселенің бір немесе басқа элементіне ішінара әсер ететін жұмыстардың мақсатынан айырмашылығы, біздің жұмысымызда жас ұрпақтың адамгершілік атмосферасын жақсартуға бағытталған ұлттық және жалпыадамзаттық жұмыстарды қолдану жолдары мен әдістері көрсетілген.

Сондықтан біз ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтардың педагогикалық бағытының маңызды жақтары мен аспектілерін, әсіресе олардың

өскелең ұрпақты адамгершілік тәрбиелеудегі және республикамыздың қазіргі жағдайларындағы және жалпы қоғамды адамгершілік сауықтыруға ықпал ететін орнын зерттеу қажет деген қорытындыға келдік.

Тағы бір маңызды бағыт-әртүрлі тарихи дәуірлерде ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтардың пайда болуы мен дамуының тарихи, әлеуметтік, экономикалық, рухани және саяси алғышарттары. Әрбір тарихи дәуірдің ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтары саяси ілімдерде, ғылыми теорияларда, материалдық этикалық нормаларда, дін мен әдебиет пен өнер туындыларында, сондай-ақ адамдарда көрініс табатыны көрсетілген. Бұл ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар әртүрлі тарихи дәуірлердегі халықтың өмірлік тәжірибесінің өнімі болып табылатындығымен байланысты, сондықтан олардың өмірлік қажеттіліктерін көрсетеді. Әсіресе, өскелең ұрпақты гуманизм, патриотизм, бейбітшілік, бостандық, тәуелсіздік, ұлт, мемлекеттік рәміздер, қамқоршылық, достық, серіктестік және басқа да көптеген құндылықтар, олар жас ұрпақты гуманизм, патриотизм, бейбітшілік, бостандық, ізгілік, халықтар арасындағы достық, серіктестік, парасаттылық, адалдық, әділеттілік рухында тәрбиелейді және т. б.

Сондықтан бұл құндылықтар республика мектептері үшін жасалатын оқу-тәрбие процесінің барлық бағдарламаларының, оқу-әдістемелік және көрнекі құралдардың мазмұны арқылы қызыл жіппен өтеді.

Ұлттық құндылықтардың мәні, мақсаты, міндеті, мазмұны мен ұғымы, сондай-ақ олардың тәрбиедегі маңызы ашылады, өйткені олардың ұлттық құндылықтарының ұғымдары, мазмұны, мақсаты, міндеттері мен мағынасы туралы түсініктері жоқ әрбір халық пен ұлт ұлттық сезімдердің мағынасын, мақтанш пен тәуелсіздікті өзін-өзі тануын дұрыс бағалай алмайды. Әсіресе, адам өмірін жақсартуға бағытталған ұлттық құндылықтар, оның моральдық-этикалық қасиеттері, яғни өткен немесе басқа ұлттық құндылықтар қандай болды, олар болашақта қандай болуы керек.

Егер бұл ұлттық құндылықтар өмірде нұсқаулық болмаса, онда біз өзіміздің ең маңызды адами қасиеттерімізді жетілдіре алмаймыз немесе жаңа рухани ұлттық құндылықтарды жасай алмаймыз, онсыз біз жоғары моральдың иесі бола алмаймыз, бұл өз кезегінде адамгершілікке жатпайтын актілер жасауға, соғысқа, жойылуға әкелуі мүмкін.

Өйткені, өмір салты, өмір, этика, қарым-қатынас, мінез-құлық ұлттық құндылықтармен қоректенеді. Сондықтан, егер ұлттық құндылықтар адам өмірінде орын алмаса, адамзат біртіндеп өзінің адами келбетін жоғалтады, әдепсіздік пен азғындық адамдар арасындағы қарым-қатынастың негізіне айналады, ұқыпсыздық, бөртпе, дөрекілік, немқұрайлылық әр қадамда көрінеді. Мұның бәрі адам өміріндегі және жалпы қоғамдағы ұлттық құндылықтардың мәні мен маңыздылығын көрсетеді [2].

Демек, халықтық және этникалық педагогиканың педагогикалық идеяларын зерттеу және тарату арқылы озық, демократиялық ұлттық құндылықтарды зерттеу және тарату қажеттілігі туралы мәселе туындайды, өйткені оның идеялары халықтың өмірінен туындайды және өмірдің барлық

салаларында тәрбиелеу арқылы олардың мүдделерін қорғайды. Сондықтан, бір жағынан, адамдар балаларын тәрбиелеуде олардың педагогикалық идеяларын басшылыққа алуға тырысады, екінші жағынан, олардың ұсыныстарына сүйене отырып, өмір салтын, мінез-құлқын, іс-әрекеттерін, моральдарын орнатуға тырысады.

Бұл әр ұлттың өзіндік ерекше психологиясы, өзіндік ұстанымы бар, онсыз ұлттық құндылықтар ретінде халықтық және этникалық педагогикада көрініс тапқан оқу-тәрбие жұмысының сапасын арттыру мүмкін емес деген көзқарас тұрғысынан да маңызды. Демек, халықтық және этникалық педагогика ата-бабаларды тәрбиелеудің барлық педагогикалық білімі мен тәжірибесінің көрінісі болып саналады. Сондықтан мектеп пен отбасы жоғарыда аталған проблемаларды ескере отырып, тәрбие жұмысын құруы керек.

Халықтық және этникалық педагогикада көрініс табатын және балаларды тәрбиелеуден тұратын тәрбие әдістері, құралдары мен формалары көрсетілген. Осыдан өтіп, іс-әрекеттер жасаған, оның тәрбиесін бейнелейтін адамдар айыптайды. Сондықтан, әр ауылдың тұрғындары өздерінің ата-бабаларының, тәрбиешілерінің даңқын барлық жерде, соның ішінде моральда сақтауға тырысып, осы проблемаларға араласады. Мысалы, егер бала әрекет жасаса, ауылдың кез-келген тұрғыны оны айыптауға (жазалауға) құқылы. Бұл бала тәрбиесіндегі күшті буын. Сондықтан оны ұлттық құндылық ретінде жандандыру қажет.

Тәрбиедегі халықтық және этнопедагогиканың тиімділігі олардың идеялары мазмұны мен формасы бойынша өте қарапайым және нақты болатындығында. Сондықтан балалар оларды оңай қабылдайды. Мысалы, жас балаларға қамқорлық жасау, науқастарға, әлсіздерге, мұқтаждарға қамқорлық жасау, үлкендерді құрметтеу, жоғары адамгершілік, достық, жақсы табиғат, жомарттық, барлық тіршілік иелеріне мейірімді және жұмсақ көзқарас, жақсы мінез-құлық пен іс-әрекеттер сияқты талаптар мен тілектер [3].

Құранның адамгершілік-этикалық ілімі тәрбие саласындағы құндылық ретінде жұмыста маңызды орын алады, өйткені Құран адамның адамгершілік бейнесін анықтауда, басқа адамдардың мінез-құлқын, әсіресе адамгершілік құндылықтарды дұрыс бағалауда маңызды рөл атқарады: ар-ождан, әділеттілік, жомарттық, мейірімділік, кедейлер мен саяхатшыларға жақын адамдарға деген сақтық, құрметті ақсақалдар, данагөйлер, ғалымдар мен діндарлар: шындық пен шыншылдық, өз сөзіне берілгендік және т. б.

Құранда әділетсіздік, екіжүзділік, өтірік пен алдау, арсыздық, қатыгездік, ұятсыздық, опасыздық, өз сөзінің мазмұны емес және т.б. сияқты жағымсыз қасиеттерді жоюға көп көңіл бөлінеді.

Құран рухани өмірге, адамдардың мінез-құлқы мен іс-әрекеттеріне, олардың өмірі мен болуына, салт-дәстүрлерге, әдет-ғұрыптарға, қоғамдағы ережелер мен тәртіпке үлкен әсер етті. Осы жерден Құран мұсылмандардың философиялық, этикалық, эстетикалық, құқықтық көзқарастарының барлық дүниетанымдық ілімдерінің идеялық негізіне айналды. Құранның көмегімен адамдарды достық пен серіктестікке, өзара түсіністік пен өзара көмекке, бір-

біріне қамқорлық жасауға, гуманизм мен өзара құрметке шақырды. Мұның бәрі үлкен тәрбиелік мәнге ие.

Құранның адамгершілік қағидалары адамды өзін-өзі тануға, өмірдің мәнін түсінуге, әділеттілік пен шыншылдыққа және т.б. шақырады. Ол моральдың, мінез-құлық пен іс-әрекет нормаларының, салт-дәстүрлердің, әдет-ғұрыптардың және мінез-құлық ережелерінің идеялық негізіне айналды, адамдарды жақсылыққа, шыдамдылыққа, ұқыптылыққа, жақсы қарым-қатынасқа шақырды, шындыққа, әділеттілікке, бауырластыққа апаратын жол болды.

Құранның көптеген өлеңдері адамның теріс қасиеттерінің пайда болуына себеп болатын, мысалы: алдау, интрига, опасыздық, жеккөрушілік, алауыздық және т. б. сияқты жағымсыз қасиеттерді жоюға бағытталған. Құранның іліміне сәйкес адамда адамның іс-әрекетінің негізін құрайтын ойлардың, сөздер мен іс-әрекеттердің мінез-құлқы мен іс-әрекеттерінің бірлігі қалыптасуы керек.

Тағы бір маңызды мәселе-ұлттық менталитет және оның адамгершілік жалпыадамзаттық құндылықтармен интеграциясы, өйткені менталитет белгілі бір адамдардың, ұлттың, қоғамның және т.б. өзіндік ерекшеліктерін көрсетеді, олардың келбетін көрсетеді [4].

Осылайша, өмірдегі барлық нәрсе өзара байланысты және өзара тәуелді. Сондықтан зерттеу осы ережеге негізделді. Менталитеттің көмегімен моральдық, этникалық, мәдени құндылықтар, сондай-ақ адамдардың жеке және әлеуметтік мінез-құлқының негіздері анықталады. Қажеттілігі басқаруға менталитет. Әлемдік апаттардың көпшілігі ұлттық және жалпыадамзаттық менталитеттерді біріктіруді талап ететін планета халқының психикалық сәйкессіздігіне байланысты болды және орын алды. Осындай қорытынды негізінде ұлттық менталитетті жалпы адамзатпен интеграциялаудың негізгі жолдары мен шарттары көрсетілген. Шебер әсер ететіндіктен, бір ғана ұлттық-этникалық топтың ғана емес, сонымен бірге қоғамның әртүрлі этно-ұлттық топтарының құрамына кіретін миллиондаған адамдардың менталитетін өзгертуге болады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Томина Т.С. Творческий потенциал интегрированного урока //Начальная школа, 2017 № 1.
2. Хуторской А.В. Практикум по дидактике и современным методикам обучения, СПб, 2014.
3. Бабкина Н.В. Использование развивающих игр и упражнений в учебном процессе // Начальная школа. 2016. № 4. – С. 13 –14.
4. Волков И.П. Приобщение школьников к творчеству. – М., 2012. – 304 с.

АҒАШТЫ ҚОЛМЕН ӨНДЕУ ТӘСІЛДЕРІ, МАТЕРИАЛДАРЫ МЕН ҚҰРАЛДАРЫ

Батирова К.М., Абилов Ж.А., Базарбай А.Ә.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены способы, материалы и инструменты ручной обработки древесины.

Summary: The article discusses methods, materials and tools for manual wood processing.

Ағашты кептіру: ағашты кептіру процесі әрқашан бірнеше сатыда жүреді. бастапқыда ағаш бетінен ылғал буланып кетеді, содан кейін материалдың ішіндегі ылғал буланып кетеді. Ең алдымен ағаштың жұқа бөліктері кебеді, содан кейін ылғалдың ағаштың қалындатылуынан оның жұқа жерлеріне ауысуы басталады. Сондықтан кептіру ережелерін сақтамау нәтижесінде ағаштың жұқа қабаттары физикалық қасиеттеріне байланысты қысыла бастайды. Нәтижесінде жарылып кетеді.

Кептіру кезінде ағаш бүлінбеуі үшін олар арнайы қоспамен мұқият өңделеді. Мұны істеу үшін ұсақталған және еленген бор мен кептіру майын алыңыз. Құрама ингредиенттер араласады, қалың қаймақтың біркелкі консистенциясы пайда болғанша олифаға бор қосады. Бұл қоспасы ағаштың соңғы бөліктерін мұқият, тығыз бояйды. Сондықтан ағашты тақталар, жолақтар немесе басқа да тең геометриялық фигуралар түрінде жинау өте маңызды. Көлемді мүсіндерге, ыдыс-аяқтарға және басқаларға арналған қарасора, жоталар және өсімдіктердің басқа бөліктері ағаш әлі ылғал болған кезде кесілгеннен кейін дереу өңделуі керек, сондықтан кесу құралдары мен құрылғыларымен оңай өңделеді.

Егер ағашты кептіру процесін тездету қажет болса, оны бумен пісіру керек. Ол үшін шикі ағашты қолайлы мөлшердегі контейнерге бүктеп, аз мөлшерде су құйып, тығыз жабылған контейнерді жақсы қыздырылған пешке қою керек. Мұндай өңдеуден өткен ағаш крекингке қарсы тұрады және терең қоңыр-алтын түске ие болады.

Оюларға арналған ағаш дайындамаларды кептіру үшін сіз шатырды, балконды пайдалана аласыз. Бірақ бұл жағдайда кесу шебері ағаштың әлдеқайда ұзақ кебетінін, қатарларға жиналғанын, тезірек кебетінін-тігінен орнатылғанын есте ұстауы керек. Бірақ кептірудің тез әдісі кейде қажет емес қисықтар мен деформацияларды береді немесе ағашта қажетсіз жарықтар және басқа да ақаулар пайда болады. Бұл жағдайда ағаш дайындамасын кесу немесе пышақтың немесе жарықшақтың бойымен кесіп, бөліктерге кептіру жақсы.

Егер кескіш шебері кейіннен өзегін таңдауға жүгініп, магистральдан немесе жотадан ағаш бұйымын жасауы керек болса, онда мұндай дайындаманы кептіру оның ішкі бөлігін алдын-ала тандап, жақсы жасалады. Өзегі жоқ ағаш кесектері біркелкі кебеді және кептіру кезінде деформацияланады.

Ағашты цемент негізіне немесе еденге жайып кептіру жақсы деп саналады. Цемент ағаштың бүкіл бетіне ылғал сіңіретіндіктен, дайындамалар әдетте деформацияланбайды. Ағаштың біркелкі кебуі үшін оны мезгіл-мезгіл бүйірден екінші жағына аудару керек [1].

Кесілген ағаш бұйымдарын немесе конструкцияларды жасау үшін ағаш дайындамаларын қабығымен де, онсыз да жасауға болады. Мұның бәрі шебердің өнімі мен шығармашылық тәсіліне байланысты. Қайың, көктерек, бук, теректің қабығында ұзақ уақыт сақтау олардың физикалық және химиялық қасиеттеріне сәйкес олардың бүлінуіне және шіріп кетуіне әкелетінін есте ұстаған жөн.

Ағаштың әртүрлі түрлері әдетте әр түрлі кебеді. Әрбір ағаш кептіру үшін белгілі бір уақытты қажет етеді. Кептіру уақыты ылғалдылыққа, қаттылық пен тығыздыққа, дайындаманың мөлшеріне, қабығының болуы немесе болмауына және ағаштың басқа параметрлеріне байланысты. Әдетте, бұтақталған ағаш тез кебеді.

Қатты ағаш кептіру кезінде жиі жарылып, талшықтардың жыртылуына ұшырайды. Себебі қатты ағаштан жасалған ағаш жұмсақ және нәзік, ал өзегі қатты, және кептіру жылдамдығы әр түрлі болады. Бұл бірінші кезекте жарамсыз болып қалған ағаш. Сондықтан оны кептіру процесіне дейін дайындаманың бетінен алып тастаған жөн, ал ағаш дайындаманың өзі біркелкі кебеді және бүлінбейді кесектердің ұштарын шыбықпен жабу жақсы.

Өзегі бар ағашты сақтау үшін, кептіру кезінде алдымен ядроға жақын орналасқан ағаш жарылып кететінін есте ұстаған жөн. Ол балтамен қысылып, ұштарынан арнайы шыбықпен майланады. Кептіру кезінде ағаш дайындамасында пайда болған қажетсіз жарықтар мен пышақтарды жабыстыруға болады. Осы мақсаттар үшін сауда орындарында сатып алынған немесе үйде дайындалған шыбықты қолданыңыз.

Шұңқырды дайындау үшін сізге желім, майлы бояу немесе лак қалдықтары қажет, оған жақсы кесілген ұсақ үгінділер немесе ағаш шаңы қосылады. Бұл компоненттер мұқият араластырылып, алынған жұмсақ масса жарықтарды жабыстырады.

Ағаш дайындаманың қаншалықты құрғағанын анықтау үшін оны ерніңізге жағу керек. Шыққан жылу оның дайындығы мен толық кебуін көрсетеді. Айқын дыбыс естілетін ағашты тұрту ағаштың өңдеуге дайын екендігін көрсетеді. Ылғал ағашты кесу және жоспарлау оңай екенін есте ұстаған жөн, ал құрал оның бетіне дымқыл із қалдырады.

Ағашты кептіру сапасын дәл анықтау үшін арнайы құрылғы — электр ылғал өлшегіш қолданылады. Ауаны (атмосфералық) кептіру әдістері ең қарапайым және ағаш кескіштерге бұрыннан белгілі. Ағашты немесе дайындаманы басқа жолмен кесуге болады. Бұл оны арнайы кептіру камераларында кептіру процесі.

Ағашты кептірудің тағы бір ескі әдісі — бұл ағаш чиптерінің тығыз қабатымен жабылған кезде оны чиптерде кептіру. Нәтижесінде жарықтар мен басқа да кемшіліктерсіз біркелкі кептірілген ағаш алынады. Дайын ағаш

өнімдерін құмда кептіруге болады. Өнімнің көлеміне сәйкес келетін контейнерге өнімнің өзі салынып, барлық жағынан таза өзен құмымен себілген. Контейнерді қақпақпен жаппай, ол арнайы пешке қойылады. Өнімнің шеттері контейнердің қабырғаларына тиіп кетпеуі өте маңызды, содан кейін кептіруден кейінгі сәндік әсер сапасы жағынан оңтайлы болады [2].

Орыс пешіндегі су-бөлшектер қоспасында ағаш дайындамаларын бумен пісіру-сәулетшілер мен кескіш шеберлер қолданатын тағы бір ескі әдіс.

Егер ағаш әлі де құрғақ болса және оны кескіш үшін өңдеу қиын немесе мүмкін болмаса, алдымен оны суға батыру керек. Ылғал ағаш онымен кез-келген операцияларды жасауға мүмкіндік береді: иілу, кесу.

Жіптерге арналған дайындалған және кептірілген ағаш бланкілерді ауа температурасы үнемі сақталатын жабық және жылы бөлмеде сақтаңыз.

Қалыптау: ағаш бұйымдарды әртүрлі түс беру немесе табиғи түсті жақсарту үшін әрлеу әдісі. Көбінесе маталарды шеберлер қараңғы табиғи түске ие бағалы ағаш түрлерімен жұмыс жасау кезінде пайдаланады.

Алдын ала және мұқият өңдеуден кейін ағаштың беті әртүрлі кір мен шаңнан тазартылады. Содан кейін дақты жағыңыз. Ол үшін мақта немесе мата тампондары мен мата бөліктері, губка немесе жұмсақ шаш щеткасы қолданылады. Бұл жағдайда дақ ағаш бетіне біркелкі және мұқият жағылады.

Дақты жаққаннан кейін беті матаның бір бөлігімен сүртіледі және толық құрғағанша қалдырылады. Бояу процесі ағаш бұйымды ұсақ терімен тегістеу арқылы аяқталады.

Өңдеу: көбінесе шеберге әр түрлі ағаштан жасалған үлкен ағаш бұйымдарын "жинау" керек, олардың әрқайсысының өзіндік түсі немесе көлеңкесі бар. Ағаштың табиғи сұлулығын бұзбау үшін ол ағаш бетін өңдеуге жүгінеді.

Ағаш бетіне біркелкі әдемі түс береді. Ол көк, жасыл немесе сұр болуы мүмкін. Көбінесе ағашты маринадтау деп те аталады. Ағашты ағаш бұйымдарын безендіруге дайындау, ең алдымен, олардың беттерін дұрыс тазарту болып табылады. Бұдан кейін ағаштың тонировкасы мен гүлденуі.

Егер өнім одан әрі моренияға, балауызға немесе лактауға ұшыраса, оны тері тесігін толтырғыштармен өңдеу керек. Мұндай қоспалар ағаштағы дәлсіздіктер мен бұзушылықтарды тегістейді және олардың бетіне тегістік пен біркелкілік береді. Маңызды әрбір түрі үшін ағаш керек тауып, өзінің құрамына пор толтырғыштың, ол, әрине, айырмашылығы жоқ, тек өз түспен, бірақ консистенциялы.

Содан кейін олар әрлеу қабатын қолдануға кіріседі. Ол мөлдір және көрінбейтін, сондай-ақ түсті, мөлдір емес болуы мүмкін. Ал әрлеу қабаты мен жабыны өнімді одан әрі әрлеу негізінде таңдалады. Мысалы, болашақта майлы немесе басқа бояулармен, дақпен немесе түрлі-түсті лакпен жабылатын өнім үшін мөлдір және көрінбейтін жабын қажет емес.

Ағашты желімдеу: шебер кескіштің жұмысында әртүрлі ағаш беттерін, бөліктері мен элементтерін желімдеу қажеттілігі жиі кездеседі. Бұл қосылыстар

ұсақ элементтермен және бөлшектермен немесе үлкен бөлшектермен жасалуы мүмкін.

Ағаш беттерін желімдеуден бұрын оларды мұқият тазалап, содан кейін құмдау керек. Осыдан кейін ғана бөлшектерді желімдеуге болады. Бұл алдынала өңдеу неғұрлым сенімді бекітуді алуға мүмкіндік береді.

Ағаштың суға төзімділігін және оның крекингке төзімділігін арттыру үшін дайындамаларды кептіру майында, мақта немесе кез-келген басқа өсімдік майында қайнатуға болады. Осындай күрделі өңдеуден өткен ағаш күнделікті пайдалану кезінде ұзақ уақыт бойы өз қасиеттерін сақтайды. Қатты ағашты кептіруді тездету үшін тұзды ерітіндіде қайнату жақсы. Кішкентай мөлшердегі ағаш бланкілері арнайы контейнерге салынып, қаныққан тұз ерітіндісімен құйылады және баяу отта шамамен 3-4 сағат қайнатылады. Пісіргеннен кейін ағаш 2-3 апта бойы бөлме температурасында кептіріледі, сәйкесінше ұштарын өңдейді [3].

Ағашты қолмен өңдеуге арналған құралдар: ағаш кесуге арналған құралдар мен құрылғылар бөлінеді: таңбалау, кесу, бұрғылау, кесу және ағаш ұстасы. Ағашты өңдеу бойынша кесетін құралдарға әртүрлі пышақтар, клюкарза, қашау және қырғыштар, шаппа шіт, егеу, ара, біз, қысқыш жатады. Пышақ негізінен геометриялық оюларда қолданылады. Пышақтың ұшы 450 бұрышпен тегістеледі.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. С.А. Жолдасбекова, Ә.И. Ысқақ, М.А. Кубенов «Көркем еңбек технологиясының теориясы мен практикасы» Шымкент, 2017ж. -168б.
2. С.А. Жолдасбекова, А.Ш. Изтилеуова, Ә.И. Ысқақ, А.Д. Райымкулова, М.А. Кубенов «Народные ремесла». –Астана:Фолиант, 2013ж. -264б.
3. М.С. Муканов Казахские домашние художественные ремесла. Алма-Ата:Казахстан, 2015ж. -79б.

ОӘЖ 973.743

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КӨРКЕМДІК ТАЛҒАМЫН ТӘРБИЕЛЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Бекмырза Б.Т., Жунисова Б.И., Айдарқызы А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются вопросы воспитания художественного вкуса младших школьников.

Summary: The article discusses the problems of educating the artistic taste of Primary School students.

Қазіргі жағдайда адамның адамгершілік, рухани қалыптасу мәселесі қазіргі мектептің өзекті мәселелерінің бірі - эстетикалық цикл пәндеріне, бейнелеу өнеріне, атап айтқанда, олардың адами шығармашылық әлеуетіне тиісті көңіл бөлінбейтіндігі белгілі, бұл балалардың жеке шығармашылық дарындарының дамуына кедергі келтіреді. Оқушылардан, отбасылардан

туындайтын бұл мәселедегі білім беру үміттері өмірдің әртүрлі салаларында олар көрсететін өзекті өзгерістердің әсерінен қалыптасады және үнемі өзгеріп отыратын өндірістік және әлеуметтік жағдайды талдаумен, нарықтық бәсекелестік жағдайында стандартты емес шешімдерді қабылдау мен жүзеге асырумен, стереотиптерді жоюмен байланысты. Оның гуманистік бағытын тереңдететін жеке өзара әрекеттесу саласы. Бір сөзбен айтқанда, оқушылардың білім алу қажеттіліктері жеке мүмкіндіктер мен таланттарды, олардың бірегейлігін ашумен және дамытумен байланысты.

Сонымен бірге, біздің елімізде өмірдің барлық салаларында болып жатқан динамикалық өзгерістер жаңа жағдайларда әртүрлі міндеттерді өз бетінше алға жылжытуға және шешуге қабілетті белсенді, іскер, шығармашылық ойлайтын адамдарға деген қажеттілікті күшейтеді. Мектеп әлеуметтік-мәдени институт ретінде, қолданылатын дидактикалық жүйеге байланысты, оқушылардың іс-әрекеттің репродуктивті және шығармашылық сипатының үстемдігін қамтамасыз ете алады. Алайда, мектеп оқушыларының өмірлік өзін-өзі жүзеге асыру перспективасы қазіргі білім беру мекемелеріне шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыруға дайын тұлғаны дамыту міндетін қояды [1].

Бұл міндет бастауыш мектеп жасында сәтті дамып келе жатқан оқушылардың көркемдік талғамын қалыптастырумен байланысты. Бұл мәселені шешу жолдарын іздеу ел ауқымында ерекше білім беру жағдайының пайда болуына әкелді, оның басты сипаттамасы инновациялылық болды. Жаңашыл мұғалімдер мен олардың ізбасарларының педагогикалық қызметі, пайда болған және күшейе түскен қоғамдық-педагогикалық қозғалыс бірдей мектептен, бірыңғай оқу жоспарлары мен бағдарламаларынан, педагогикалық процесті ұйымдастырудың белгіленген формаларынан көп нұсқаға ауысуға бастапқы жағдай жасады.

Бұл үдерістер отандық білім беруді және тұлғаға бағытталған оқытуды заманауи ізгілендірудің негізін қалады. Инновациялық, авторлық және балама мектептердің пайда болуы, айтарлықтай ерекшелігі бар, бірақ оқушылардың дамуы үшін жалпы білім беруді реформалау идеясымен біріктірілген, қазіргі уақытта жаппай құбылысқа айналуға. Осыған байланысты, педагогика ғылымы бүгінде білім беру практикасына шығармашылыққа қабілетті тұлғаны дамытудың теориялық негізделген жүйесін ұсынуға дайын емес, ең алдымен мектеп жасындағы ерте кезеңде балалардың көркемдік талғамын қалыптастыруға дайын емес.

Бірақ қазіргі философияда, психологияда, педагогикада жас оқушылардың көркемдік талғамын дамыту тұжырымдамасының негізі бола алатын идеялардың белгілі бір әлеуеті жинақталған.

Сонымен, А.В. Бакушинский, В.С. Библер, Б.Р. Виппер, Л.С. Выготский, Г.А. Гиргинов, П.М. Грановская және т.б. шығармашылық қызметтің мәні мен әртүрлі қырларын сипаттады. Л.И. Божович, Л.С. Выготский, С.Л. Рубинштейн және басқа психологтардың еңбектерінде шығармашылық мәселелерді шешуге мотивациялық дайындығын қамтамасыз ете алатын жеке тұлғаның әртүрлі

құрылымдық компоненттерінің нақты және ықтимал күйлерінің болуы негізделген. Д.Б. Богоявленская, Н.С. Боголюбов, В.Н. Дружинин, А.М. Матюшкина, В.С. Мерлиннің психологиялық еңбектерінде тұлғаның шығармашылық қабілеттерінің көрінісі мен дамуының мәні ашылды. Көркемдік қабілеттердің ерекшелігі Н.А. Ветлугина, Л.С. Выготский, Г.В. Лабунская еңбектерінде қарастырылды.

Бұл зерттеу үшін ең үлкен қызығушылық теориялық ұстанымдар болып табылады, олардың көмегімен жас оқушылардың көркемдік талғамын тәрбиелеудің дидактикалық және әдістемелік тәсілдерін негіздеуге болады. М.А. Данилов, Л.В. Лернер, М.И. Махмутов, М.Н. Скаткин, Т.И. Шамова, Г.И. Щукина анықтаған шығармашылық оқу-танымдық іс-әрекеттегі тұлғаның даму заңдылықтары, В.К. Дьяченко негіздеген оқушылардың дамуына жеке және сараланған көзқарастың педагогикалық және психологиялық негіздері қарастырылған жұмыстар ерекше назар аударуға тұрарлық, Х. Лийметс, Б.М. Неменский, Б.В. Юсов жасаған жалпы білім беретін мектепте бейнелеу өнерін оқытудың дидактикалық жүйелері, И.П. Глинская, Г.Я. Федоров, А.С. Хворостов, Т.Я. Шпикалова әзірлеген бейнелеу өнері сабақтарында түрлі көркем материалдарды және көркем және графикалық композицияларды орындау техникаларын пайдалану бойынша әдістемелік ұсынымдар қызығушылық тудырады [2].

Көркемдік талғамды тәрбиелеу адамның өзін-өзі дамытуымен, оның өзін-өзі тануымен, өзін-өзі танытуымен тығыз байланысты. Осыған байланысты В.А. Андреев, О. С. Газман, Л.Н. Куликованың осы мәселелерді қамтитын жұмыстары біздің зерттеуіміз үшін құнды болып табылады.

Кіші мектеп оқушыларының көркемдік және эстетикалық тәрбиесін дамыту мәселесі ғылымда жеке және балалардың көркемдік және шығармашылық қабілеттерін (зияткерлік, әдеби, көркем, музыкалық), олардың шығармашылық белсенділігін, дарындылығын, жеке тұлғаның шығармашылығын, балалық шақтағы рөлі мен маңыздылығын зерттеуге байланысты қарастырылды.

"Балалардың көркем шығармашылығы - бұл баланың маңызды, ең алдымен ол үшін субъективті жаңа өнімді жасауы (сурет салу, модельдеу, әңгіме, би, ән, ойын); бұрын белгілі болған егжей – тегжейлерге қосымша, жасалған бейнені жаңа түрде сипаттайды; сюжеттік элементтерді, әрекеттерді, кейіпкерлердің сипаттамаларын және т.б. ойлап табу; игерілген заттарды қолдану жаңа жағдайда бейнелеу тәсілдері немесе экспрессивтілік құралдары (символдық нысандарды бейнелеу үшін, мимика, ым-ишара, дауыстардың өзгеруі және т.б. негізінде суреттерді беру үшін); сурет, жағдай, қозғалыс нұсқаларын қолдану және құру, барлық жерде бастама көтеру" [3].

Демек, балалардың бейнелеу өнері - бұл, ең алдымен, өзін-өзі көрсету әрекеті, бұл оны суретшінің шығармашылығымен байланыстырады. Сондықтан оны сипаттайды шынайылық, эмоциясы, ерекшелігі, мәнерлілігі шынайы болуы тиіс. Бейнелеу өнері балаға эстетикалық талғамды дамытуға, рухани өсуге және танымдық саланы кеңейтуге мүмкіндік береді.

Шығармашылықты қай бағытта дамыту керектігін анықтау үшін оның негізгі түрлерін бөліп көрсету керек [4]:

1. Бейнелеу-графикалық шығармашылық-бояушы заттардың көмегімен көркем-экспрессивті бейнелерді жазықтықта жасау процесі.

2. Сындарлы шығармашылық - бұл әртүрлі материалдардан субъективті және объективті маңызды өнімдерді жасауға бағытталған процесс, оның барысында бала жинақталған тәжірибені жаңа конструктивті бейнені жасау үшін өзгертеді.

3. Пластикалық шығармашылық-бұл балалардың көңіл-күйін, әлемге және өзіне деген көзқарасын, әсерлерін көрсету үшін пластикалық материалдардың көмегімен жаңа, субъективті және объективті маңызды пластикалық бейнелерді жасау процесі.

4. Сәндік шығармашылық-бұл сәндік-қолданбалы өнердің белгілі бір түрінің қалыптасқан дәстүрлері негізінде әртүрлі сәндік бейнелерді жасау процесі. "Тапсырма практикалық мақсатқа ие болған кезде балалардың сәндік сурет салуға деген қызығушылығы артады".

5. Сурет салу-балалардың сүйікті іс-әрекеттерінің бірі. Сондай-ақ, мектепте сурет салуға, әсіресе бейнелеу өнері сабақтарына көп көңіл бөлінеді.

Сондықтан біз сурет салудың қандай түрлері бар екенін бөлек қарастырамыз, оларды сызбалардың мазмұнына қарай жіктейміз, өйткені бұл балаларды бағалаудың маңызды өлшемі болып табылады:

1. Шынайы сурет-әлемнің объективті бейнесін оның объектілері мен құбылыстарын өзіне тән қасиеттері мен белгілері бар сенімді бейнелеу арқылы көрсету.

2. Стильдендірілген сурет-сәндік элементтері бар жалпыланған, лаконикалық түс, пішін және композиция тұрғысынан кескін жасау. Тұтастыққа қол жеткізу үшін мұндай суреттерде түс пен пішін бұрмаланады.

3. Абстрактілі сурет-пәнсіз өнер негізінде әр түрлі түсті, тоникалық композициялар жасалады, олар, ең алдымен, адамның ішкі жағдайын, оны қызықтыратын барлық нәрсеге қатынасын көрсетеді.

Бастауыш сынып оқушыларына эстетикалық тәрбие беру үшін біз бейнелеу өнері сабақтарында сурет салуды таңдадық, өйткені бейнелеу өнерінің бұл түрі балаға ең қызықты, сүйікті және түсінікті. Дәл осы қызмет түрінде біз қабылдаған өлшемдерді барынша толық дамытуға болады. Дәл осы тақырыпта бала дайын өнер туындыларын байқауға және талдауға, сонымен қатар өздері жасауға мүмкіндік алады. Ал мұғалімге балалар суреттерін талдау арқылы баланың ішкі әлемін, тәжірибесін, көңіл-күйін түсіну және көру оңайырақ болады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Лихачев, Д.Б. Теория эстетического воспитания школьников. Учеб.пособие по спецкурсу для пед. ин-тов / Д.Б. Лихачев. –М.: Просвещение, 2014. – 175 с.

2. Лосев, А.Ф. Проблема символа и реалистическое искусство / А.Ф. Лосев.– М.: Искусство, 2013. – С. 18-20.

3. Любимова, Ю.С. Диагностика эстетической воспитанности учащихся начальных

классов / Ю. С. Любимова // Пачатковая школа.

– 2022. – № 9. – С. 60-64.

4. Неменский, Б.М. Педагогика искусства [Текст]: Книга для учителей общеобразовательных учреждений/Б.М. Неменский. – М.: «Просвещение», 2012. – 240 с.

ОӘЖ 377.02

МУҒАЛІМДЕРДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТӘЖІРИБЕЛЕРІ МЕН ШЫҒАРМАШЫЛЫҚТАРЫН ДАМУ

Бугибаева Ж.Ғ., Төребай Ұ.Қ.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются вопросы развития педагогического инновационного опыта и творчества педагогов.

Summary: The article discusses the development of pedagogical innovative practices and creativity of teachers.

Педагогикалық тәжірибені зерттеу және жинақтау-ең күрделі және шығармашылық мәселелердің бірі. Педагогикалық практика - бұл оқыту мен тәрбиелеудің педагогикалық процесі, оның ұйымдастырылуы белгілі бір мақсатпен ұйымдастырылған, оның нәтижелері студенттің жеке қасиеттеріне әсер етеді.

Көптеген педагогтардың педагогикалық тәжірибесі-бұл педагогикалық ғылымның жетістіктерін пайдаланатын білім беру ұйымдарының тәжірибесі [1].

Жалпы айтқанда, инновациялық қозғалыс қайта құру үшін қажетті құбылыс болып табылады. Инновациялық қозғалыс педагогикалық қоғамдастықтың қызметін бағыттай отырып, сананың қалыптасуына ықпал етеді. Бейнелеп айтқанда, инновациялық қозғалыс білім берудегі өзгерістердің құрылымын көрсетеді.

Шығармашылық жаңашылдық — іс-әрекеттің негізі. ХХ ғасырдың аяғындағы күрделі және даулы әлемде әркім күнделікті өмірдің өзекті мәселелері мен қиындықтарын шешуі керек. Сондықтан, жалпы қабылданған мінез-құлық ережелерінен басқа, олар стандартты емес шешімдер қабылдауға мәжбүр. Бұл процесс әдетте шығармашылық деп аталады.

Адамның шығармашылығы қоғамның дамуы үшін қажет екендігіне баса назар аударылады, ал адамға келетін болсақ, ол тек шығармашылықтың жоғарғы деңгейінен қанағаттану сезіміне ие. Мұндай қанағаттану жеке даму үшін маңызды болып саналады.

Ю.Н. Кулюткиннің пікірінше, шығармашылық ұғымында өзара байланысты екі құбылысты көруге болады. Біріншіден, шығармашылық-бұл адамның рухани және материалдық игіліктерді (жеке ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік маңызы бар) құру әрекеті. Сонымен, бұл жерде адамдар ұжымы немесе жеке тұлға жасаған өнім, оның ішінде жаңа, ерекше, әлеуметтік маңызы бар нәтиже туралы айтылады. Екіншіден, шығармашылық желі деп

нәтижелерге қол жеткізу процесін, соның ішінде адам өзінің әлеуеті мен қабілеттерін жүзеге асыратын және нығайтатын өзін-өзі дамыту процесін түсінуге болады [2].

Шығармашылық кез-келген адамның іс-әрекетінің, тіпті адамдар арасындағы қарым-қатынастың мәнін құрайды. Бұған бірқатар әлеуметтік тенденциялар мен құбылыстар ықпал етеді.

1. Жергілікті деңгейден жаһандық масштабқа дейін, икемді коммуникативті дағдыларды, стандартты емес мінез-құлықты, шығармашылық жұмыс стилін және болып жатқан жағдайды объективті бағалауды қажет ететін сандық формалардың алуан түрлілігінің пайда болуы.

2. Қазіргі жастардың алалаушылықтары мен артта қалушылықтарын жеңу үшін өмірге шығармашылық және стандартты емес көзқарастарды қалыптастыру, оларға өз іс-әрекеттерін және дұрыс таңдауды өмірдің өзімен үйлесуге және гуманизм нормаларына сәйкес жұмыс істеуге үйрету.

3. Ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларды дамытумен, әлемдік нарықта тауарлар мен қызметтерді ұсынумен және т.б. шығармашылық еңбек саласын кеңейту жоғары бәсекелестік нәтижесінде туындайтын қоғамдық процестің негізгі бағыты болып табылады.

Біздің ойымызша, инновациялық шығармашылық қызмет бірқатар ерекшеліктермен сипатталады: үлкен ғылыми әлеует, мәселенің жаңа нақты шешімдері, жоғары еңбек өнімділігі, уақыт пен күш-жігерді үнемдеу, материалдар мен ресурстарды үнемдеу, жауапкершілік.

Сонымен қатар, инновация өте күрделі және әлеуметтік ортада және адамдар арасындағы қарым-қатынаста айтарлықтай қиындықтар туындайды.

Осыған байланысты И.М. Верткин мен Г.С. Альтшуллер бірқатар проблемаларды атап өтеді.

Әрбір жаңалық көп күш пен берілгендікті қажет етеді. Бастапқыда жаңалықтарды қабылдау ауқымы айтарлықтай шектеулі. Сонымен қатар, инновацияларды, өнертабыстарды, кепілдіктерді, нұсқаулықтарды, заңдарды қолдану тәжірибені қиындатады. Жалпы, жаппай практикаға инновацияны енгізу тетігі жоқ.

Әрі қарайғы инновация-бұл ұзақ процесс және көп күш. Сондықтан инновация жеке жауынгерлік қасиеттерді көрсетуді талап етеді.

Шығармашылық-өзін-өзі жүзеге асырудың жолы, өзін-өзі жетілдіруге ұмтылу. Бұл белсенділік пен табандылықтың үйлесімін қажет етеді.

Толеранттылық, жанқиярлық, ұстамдылық және шыдамдылық – шығармашылық адамның айрықша белгілері. Педагогика ғылыми және шығармашылық тұлғаның білімінен және өзінің тәрбиесінен туындайды.

Алайда шығармашылық талантты адамның артықшылығы емес. Шығармашылық-еңбек достықты, ынтымақтастықты, өзара түсіністікті қалыптастыруда, кедергілерді еңсеруге көмектесуде, сондай-ақ жағымсыз және тоқырау құбылыстарын еңсеру процесін жеделдете отырып, өзін-өзі басқаруды дамытуда өте маңызды рөл атқарады [3].

Шығармашылық қателіктер мен сәтсіздіктерге объективті қарауға және олардан құтылудың ауыртпалықсыз тиімді тәжірибесін қалыптастыруға үйретеді.

Шығармашылық адам өнімділігінің негізгі факторы болып табылады.

Шығармашылық адам:

- пікірлестердің шығармашылық ұжымын біріктіре алады және осылайша олардың әлеуетін бірнеше есе арттыра алады;
- жұмыс орнындағы жұмыс үлгісін көрсете алады;
- құралдарды өзгерте алады және техникалық қызмет көрсету технологиясын өзгерте алады;
- еңбекті ұйымдастыруды жаңғыртуға қол жеткізілуде (төмен құны, жоғары нәтижелері);
- өмірде жаңа идеяларын жүзеге асыра алады.

Азды-көпті осы қиындықтар мен проблемалардың барлығы педагогикалық инновациялық қызметке тән, өйткені ол жаңа педагогикалық тәжірибелерді психологиялық сүйемелдеу технологиясының авторлық әдістемесін құруға, енгізуге ықпал етеді.

Кез-келген басқа шығармашылық қызмет сияқты, педагогикалық жаңашылдық адамнан белгілі бір қасиеттерді игеруді талап етеді.

Педагогикалық эвристика тұрғысынан негізгі шығармашылық қасиеттерге мыналар жатады (біз оларды мағынасына қарай ала аламыз): тапқырлық, еңбекке қабілеттілік, білімді шығармашылықпен қолдану немесе жаңа идеялар мен тәсілдерді табу қабілеті (еңбекқорлық пен дайындық, "тәуекел", А. Швейцер)), сенсорлық интеллект және психологиялық сергектік (ересектер мен балалардың рухани әлемінде болып жатқан психикалық процестерді көру және сезіну қабілеті), шыдамдылық, салқынқандылық, өзіне және оның еңбегіне сыни көзқарас, алалаушылықпен күресте табандылық, өз бағытын қорғай білу.

Шығармашылық педагогикалық қызмет тәуелсіздіктің пайда болуының ең жоғары көрінісі болып табылады, сондықтан барлық шығармашылық тұлғалардың іс-әрекетінде, олардың өмірлік күшінде, тәрбиесінде, таланттары мен қабілеттерінде көрініс табады. Бұл жағдайда менеджмент тек талантты адаммен жұмыс істей алады және бұл адамға ерекше көзқарасты білдіреді. Шығармашылық белсенділік-бұл өзінің барлық күш-жігері мен қабілеттерін беретін үлкен еңбек. Сондықтан шығармашылық жұмыстың жоғары деңгейі. Бақылау құралдарының жұмысында педагогикалық шығармашылықты ынталандыру-бұл педагогикалық инновацияларды диагностикалау, талдау және бағалау, мұғалімнің білімі, оның ұжыммен қарым-қатынасы, педагогикалық инновациялардың құндылығын ескеру, авторлық әдістерді қамтитын тұтас ғылым. Бұл жұмыстың барлығын ғалымдар мектеп психологтарымен бірлесіп жүргізуі керек деп санаймыз.

Шығармашылық - бұл оқыту мен тәрбиелеудің қолданыстағы принциптерін бұзуды, педагогикалық алалаушылықты жеңу үшін қатаң басқару ережелерін өзгертуді, еңбек сапасының үстемдігіне жол бермеуді көздейтін

жаңа педагогикалық ойлау. Сонымен қатар, кейбір жағдайларда педагогикалық инновациялар ұжымның үлкен қарсылығына тап болатынын бәрі біледі және мұндай жағдайлар күнделікті өмірде жиі кездеседі [4].

Қарсыластардың көпшілігі өздерін жұмыс істеуге мәжбүрлегісі келмейді, олар рухани мылқау және дәстүрлі тәсілден асып кетуден қорқады. Сондықтан біз жас мұғалімді педагогикалық шығармашылыққа дайындау, ең алдымен, оның ерік – жігерін, мінезін, ақыл-ойы мен шыдамдылығын әр түрлі іс-әрекеттердегі әртүрлі сәтсіздіктерді жеңуге үйрету деп санаймыз.

Біздің жалпы жұмысымыз белгілі Д.М. Гвишианидің инновацияларының анықтамаларына негізделеді, бұл саланы зерттейтін ғалым-педагогтарымыздың анықтамаларына, яғни инновацияларға сәйкес инновацияларды тарату, қолдану және жинақтау құралын құруға бағытталған. Қоғамның жаңа қажеттіліктері, осы инновациямен біріктірілген әлеуметтік және материалдық ортаның өзгеру процесі [5].

Алайда, "инновация" терминімен қатар "инновациялық қызмет" ұғымы бар. Инновациялық педагогикалық қызмет көбінесе өндірістік немесе ұйымдастырушылық инновациялардың немесе әлеуметтік және инженерлік қызмет идеологиясының ұқсастығымен түсіндіріледі. Сонымен бірге, педагогикалық бірлестіктің санасында В.Розин "мәдени-экологиялық тәсіл" деп атаған басқа тұжырымдама бар.

Бұл тәсілдегі педагогикалық инновациялық қызмет-бұл педагогикалық ұжыммен бірлесіп жүзеге асыруға бағытталған күштердің шығармашылығы мен өмірлік белсенділігінің үлгісі. Бұл жаңадан бастаушыға және осы басқа бастамаларға үлес қосқысы келетіндерге арналған тәрбиешілердің бастамалары (жаңа идеялар, жобалар, жоспарлар, нақты әрекеттер және т.б.). Бұл күнделікті оқиғаларға тез жауап беретін тәрбиешілердің өмірі мен қызметінің көрсеткіші және олардағы өзгерістер мен сана.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Кулюткин Ю.Н. Творческое мышление в профессиональной деятельности учителя // Вопросы психологии, -2016.
2. Альтшуллер Г.С, Верткин И.М. Как стать гением: Жизненная стратегия творческой личности. – Минск: Беларусь, 2014
3. Сухомлинский В.А. Мектептің жеке директорымен сырласу. – Алматы: Мектеп, 2017.
4. Арнаутов В.В. Опыт инновационно-моделирующей деятельности по проектированию образовательных процессов // Педагогика. – 2018.
5. Кларин М.В. Метафоры и ценностные ориентации педагогического сознания // Педагогика. – 2018.

БИСЕР ТОҚУ ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН МАҢЫЗЫ

Джақсыбай Ақниет Сатыпалдықызы
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

*Резюме: В статье рассказывается об особенностях и значении технологии бисероплетения.
Summary: The article tells about the features and importance of bead weaving technology.*

Моншақтар адамзат ойлап тапқан ең көне зергерлік бұйымдар болып саналады. Моншақтардың көмегімен сіз көптеген қызықты нәрселерді жасай аласыз. Бұл ағаштар мен гүлдер сияқты әртүрлі моншақ қолөнері болуы мүмкін. Сондай-ақ, әшекейлерді кулондар, білезіктер түрінде жасауға болады. Моншақтарды жіпке салу үшін балық аулау сызығын пайдалануға болады. Атап айтқанда, ол зергерлік бұйымдар жасау үшін қолданылады. Сым әдемі гүлдер мен ағаштарды жасауға жарайды. Моншақтар сыртқы түрі бойынша өте алуан түрлі. Ол әртүрлі материалдардан (шыны, фарфор, металл және пластик) жасалған әртүрлі пішіндер мен түстерге ие болуы мүмкін.

Атап айтқанда, жұмыс үшін моншақтардың түс схемасы да, оның пішіні де әртүрлілік қажет. Моншақтардың сапасы да әртүрлі. Чехия өндірісінің моншақтары ең жақсы болып саналады. Дегенмен, бисер кез-келген адам үшін гүлдер мен ағаштарды жасауға өте қолайлы болуы мүмкін. Қолөнермен айналысу үшін алдымен жұмыс орнын дайындау керек. Мұны істеу үшін сізге моншақтарды байлауға арналған ақ парақты сатып алу керек. Парақты төсеу үстелге ыңғайлы болады. Жұмыста қайшы және кішкентай тістеуік немесе сым кескіш сияқты құралдар қажет болады. Моншақтардан қолөнер жасау үшін бүгінгі күні журналдарда да, интернетте де оқуға болатын көптеген ақпарат бар. Желіде әртүрлі түстер мен ағаштарды жасау бойынша көптеген шеберлік сыныптары бар. Қолөнерді табиғи ету үшін сіз гүлді таспаны қолдана аласыз. Ол ағаштар мен гүлдердің діндеріне оралған. Гүл таспасының түс схемасы әртүрлі, сондықтан дайын қолөнерге қажетті түсті таңдау қиын болмайды. Сіз оны кез-келген қолөнер дүкенінен сатып ала аласыз [1].

Моншақтармен сіз тек қолөнер ғана емес, сонымен қатар оларға суреттер тігуге болады. Қолөнердің бұл түрі өте қарапайым, бірақ ол керемет көрінеді. Кесте тігу кезінде әрқашан тікелей тігу керек инелер де ескеріледі. Ең жұқа инелер қолданылады. Ине моншақтардан қатты өтеді, содан кейін сіз иненің көзін зімпарамен аздап қайрай аласыз. Бүгінгі таңда бисермен кесте тігу үшін көптеген әртүрлі схемалар мен жиынтықтар сатылымда бар. Егер жиынтық болса, онда бұл әлдеқайда оңай, өйткені кесте тігу үшін қажет нәрсенің бәрі жиынтықтың бөлігі болып табылады. Әдетте жиынтыққа ине, өрнек сызбасы немесе оған өрнек салынған кенеп және моншақтың өзі кіреді. Кенеп-бұл кесте тігуге арналған арнайы мата, онда моншақтарды дәл соғу үшін қажет жасушалар айқын көрінеді. Кез-келген суретті жиынтықсыз кестелеуге болады. Мұны істеу үшін сіз ақ кенепті сатып ала аласыз, онда сурет, ине және моншақ орналасады. Бүгінгі таңда суретке қажетті суретті алу үшін интернеттен

жүктеуге болатын көптеген схемалар бар. Моншақтар ең жақсы сапада, яғни калибрленген түрде жақсы қолданылады. Оны кәдімгі моншақтардан ерекшелендіретін нәрсе-бұл тегіс, іс жүзінде мінсіз пішін.

Кескіндемені моншақтармен кестелеу үшін ең жаңадан бастаушылар үшін тік қатарлармен кесте тігу қолайлы. Жіптерді жұқа және тығыз қолданған дұрыс. Тігіс матаның дұрыс емес жағынан төменгі оң жақ бұрышқа тігіспен басталады. Содан кейін моншақ жіпке салынып, төменгі сол жақ бұрышқа инемен өтіңіз. Осылайша сіз бүкіл процесті жалғастыра аласыз. Бұл кесте әдісі жартылай крест тігісі ретінде қарастырылады. Бұл әдіс жаңадан бастаушылар үшін жеткілікті оңай. Бүгінде бисерден тігілген белгішелер танымал бола бастады. Оны жақтауға және ғибадатханада қасиетті етуге жеткілікті [2].

Шыны жасаудың негізгі орталықтарының ішінде Венеция ерекшеленеді, ол Рим империясы ыдырағаннан кейін өз аумағында көптеген грек және Византия шеберлерін қабылдады. Мұнда қарапайым тұрмыстық бұйымдар мен моншақтар жасалды.

Бисерден жасалған зергерлік бұйымдар мен әрлеу өте танымал. Бүгінгі таңда көбірек тапқырлық қажет. Жаңа маусым әр түрлі әрлеуді ұсынады, сондықтан бір материалға тоқталу қиын. Сондықтан суретшілер әр өнімде әр түрлі материалдарды, әр түрлі техниканы біріктіруге кеңес береді. Тек күтпеген, бұрын-соңды болмаған комбинация ерекшеленуге мүмкіндік береді.

Сәнді зергерлік бұйымдар бүгінде өзінің үлкен өлшемдерімен және күрделі формаларымен ерекшеленеді. Ол үшін әр түрлі мөлшердегі және пішіндегі моншақтардың бір өнімдегі үйлесімі, жылтыр және күңгірт, мөлдір және мөлдір емес. Зергерлік бұйымдар ғана емес, сонымен қатар киімдер мен толықтыруларға арналған маталарды әрлеу де өзекті болып табылады, онда жылтыр, ағаш моншақтар, қабықтар, кесте және аппликациялармен бірге моншақтар қолданылады. Сән бәрін бәрімен араластырады: ашық түстер бозғылт, үлкен моншақтар кішкентай, ағаш шыны. Бисерден жасалған бұйымдар жиектерге, тоқуға немесе тармақталған өсімдіктерге ұқсауы мүмкін [3].

Авторлық қиялдың ұшуы қазіргі сәндегі ең танымал стильдерге - романтика мен фольклорға бағытталған. Егер сіз романтикалық көңіл-күйге жат болмасаңыз, сән ұсынатын үнсіз, күрделі түстерге назар аударыңыз. Мысалы, "өңсіз" қызғылт, қара өрік, зәйтүн, қоңыр. Бұйымдарға түрлі-түсті тастар мен хрусталь, қапталған металдар, атлас ленталар, шыны моншақ кіреді. Зергерлік бұйымдар көне медальондарға, камоларға ұқсайды. Олардың әсем контурында жапырақтардың, гүлдердің, көбелектердің, садақтардың танылатын мотивтерін табу оңай. Фольклорлық тақырып славяндардан викингтерге дейін, американдықтардан бастап ежелгі қолөнерін жоғалтпаған африкалық тайпаларға дейінгі әлемнің әртүрлі халықтарының дәстүрлеріне негізделген. Табиғи түстер - терракота, қоңыр, сұр және ақ - экзотикалық өсімдіктердің жарқын реңктерімен үйлеседі. Дәстүрлі халық қолөнері әрқашан зергерлік бұйымдарда әртүрлі материалдарды қолдануға тамаша себеп болып табылады: қауырсындар мен жүн бөліктері, бедерлі былғары мен ағаш, мүйіз бен інжу,

шнурлар мен шынжырлар. Кулондар, кең білезіктер, гривналар, белдіктер біздің ата-бабаларымыздың көптеген ұрпақтарын қорғау үшін қызмет еткен тұмарлар мен әскери сауыттарды еске түсіреді [4].

Моншақтардан жасалған жұмыстар ересектерді ғана емес, балаларды да өзінің сұлулығымен қызықтыратынын және таң қалдыратынын атап өткен жөн. Өйткені, қанша сүйкімді моншақ туындылары балалардың сүйікті ойыншықтарына айналады? Егер бала бұл сұлулықты өзі жасаған болса, онда сіз баланың талантымен мақтанбай, оны одан әрі дамыта аласыз. Өйткені, моншақтар баланың шығармашылық қабілеттерін дамытуға үлкен пайда әкеледі және керемет отбасылық хобби бола алады.

Балаларға арналған моншақтардың артықшылықтары [5]:

- бұл баланың ұсақ моторикасын дамытудың ең жақсы тәсілдерінің бірі, өйткені кішкентай моншақты саусақтарыңызбен ұстап, олардан қолөнер жасау оңай емес;

- бисермен айналысу кезінде нәресте ойлауды дамытады, схемаларды оқып, түсінуді үйренеді;

моншақтардан кез-келген қолөнерді жинай отырып, бала өзінің қиялы мен шығармашылығын дамытады;

- бисермен айналысу балада шыдамдылық пен табандылықты дамытады;

- қолөнерге арналған өрнек пен моншақтарды таңдағанда, бала жақсы дәмге ие болады;

- моншақтан қолөнерді аяқтауға деген ұмтылыс балада өз ісін соңына дейін жеткізе білуге үйретеді;

- моншақтардан жасалған қолөнер достарға, отбасыларға және жақындарға керемет сыйлық бола алады.

Қорытындылай келе, моншақтардан көптеген шедеврлер жасауға болады деп айта аламыз. Олар үйдің безендірілуі ретінде де, туыстары мен достарына керемет сыйлық бола алады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Артамонова Е. Бисер. – М.: Академия развития, Академия Холдинг, 2012
2. Гатанова Н.В., Тунина Е.Г. Развиваю мелкую моторику. СПб. 2013
3. Дубинина С.М. Плетение бисером «Домашнее рукоделие» – М.: Вече, 2015. – 192с.
4. Ткаченко Т.А. "Развиваем мелкую моторику", М. Издательство ЭКСМО, 2017
5. Доуэли К. Цветы из бисера. Композиции для одежды, прически, интерьера. М., 2016.

ӘОЖ 7564.43

ВИЗУАЛДЫ ӨНЕР БАҒЫТЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ НЕГІЗІ

Дуйсенбек А.Н., Байхожа А.Б.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены основы формирования компетенций учащихся по направлению изобразительного искусства.

Summary: The article discusses the basis for the formation of students' competencies in the direction of visual art.

Мектеп оқушыларын академиялық сурет салу негіздеріне оқыту бір - бірімен тығыз байланысты бірқатар міндеттерді шешуді көздейді: дүниетаным мен көркемдік талғамды қалыптастыру, қажетті ғылыми білімді игеру және арнайы техникалық дағдыларды игеру, әлеуетті шығармашылық мүмкіндіктерді, шығармашылық қабілеттерін дамыту.

Академиялық сурет салудың мақсаттары мен міндеттері шығармашылық сурет салудың мақсаттары мен міндеттерінен өзгеше. Оқу сызбасы қажетті білім мен дағдыларды игеру үшін табиғатты зерттеу негізінде жүзеге асырылады. Мұнда оқу-аналитикалық тапсырмалар бірінші орында болуы керек. Атақты суретші-педагог Д.Н. Кардовский сурет салуға мектеп эскизінен және шығармашылық жағынан, яғни өнер жағынан жақындауға болады деп жазды.

"Соңғы уақытқа дейін шығармашылық процесс басқарылмайтын, санадан тәуелсіз, суретшінің еркін әрекеті, өнерге тән "диффузиялық", "нашар ұйымдастырылған" жүйе болып саналды. Бейнелеу өнері саласындағы шығармашылық қабілеттер мәселесі де күрделі, өйткені оны бірқатар ғылымдар тұрғысынан шешуге болады: педагогика, психология, физиология, өнертану".

Психологтар мен физиологтардың зерттеулері тәрбие, зерттеу және практикалық жұмыс ажырамас екенін дәлелдеді. Білімді игеру, техникалық дағдыларды игеру және шығармашылық қабілеттерін дамыту, жасанды түрде оқшаулау мүмкін емес [1].

Жоғарыда айтылғандар кәсіби білім мен дағдылардың жеткілікті қорына ие болып қана қоймай, сонымен қатар инновациялық қызмет пен педагогикалық шығармашылыққа дайын және қабілетті болуы керек мұғалімдерді даярлауға да қатысты. Бұл жас ұрпаққа эстетикалық тәрбие беруге, ұлттық мәдениетті сақтауға және дамытуға арналған бейнелеу өнері мұғалімдерін даярлауға да қатысты. Бейнелеу өнері мұғалімінен мектеп оқушыларына эстетикалық тәрбие беруді тиімді және шығармашылық түрде жүзеге асыруды, яғни кәсіби-педагогикалық құзыреттілікті талап етеді.

Көркем-педагогикалық білім берудің теориясы мен әдістемесі, оқушыларды бейнелеу өнеріне оқыту мәселелері В.С. Кузин, В.К. Лебедко, С.П. Ломов, Б.М. Неменский, Н.Н. Ростовцев, Н.В. Сокольникова, П.П. Чистякова, Е.В. Шорохов және т. б. зерттеулерінде көрініс тапты. Визуалды өнер бағытында оқушылардың құзыреттіліктерін қалыптастыруды жетілдірудің, оның жеке қасиеттерін дамытудың жаңа жолдарын ұсынады: түс және визуалды қабылдау, көркем мәдениет, түс сауаттылығы және т. б.

Визуалды өнер бағытында оқушылардың құзыреттіліктерін қалыптастыру мәселесінің айтарлықтай теориялық дамуына қарамастан, оны іс жүзінде жүзеге оңай емес. Визуалды өнер бағытында оқушылардың құзыреттіліктерін қалыптастыру деңгейі, біз жүргізген зерттеу көрсеткендей, білім беру мекемелерінің күткеніне сәйкес келмейді. Бұл факт белгілі бір дәрежеде

көркемдік және педагогикалық білім беруде оқушыларды олардың суретші ретінде оқытуға көп көңіл бөлінетіндігімен байланысты [2].

Жоғарыда айтылғандарға байланысты визуалды өнер бағытында оқушылардың құзыреттіліктерін қалыптастыру тиімділігін арттырудың жаңа жолдарын іздеу мәселесі туындайды. Жолдардың бірі поли-көркемдік көзқарасты жүзеге асырумен байланысты.

Даму бір-бірін өзара толықтыра отырып, ғылыми білім мен практикалық дағдыларды игерумен қатар және бір уақытта жүргізілуі керек. Суреттің оқу-аналитикалық міндеттері оқушылардың шығармашылық қабілеттерін болжап, дамытып, оларды өзіндік шығармашылық жұмысқа дайындауы керек. Сонымен бірге шығармашылық тәжірибенің жинақталуы бейнелеу сауаттылығының заңдылықтарын зерттеуге және игеруге ынталандыруы керек. Бұл оқу жұмысының барлық түрлеріне, соның ішінде табиғаттан сурет салуға қатысты.

Оқу суретіндегі шығармашылық мәселесі қабылдау мен ойлауды белсендірумен, табиғатты механикалық көшіруге қарсы күреспен, суреттің белгілі бір экспрессивті қасиеттеріне қол жеткізумен байланысты. Табиғаттан сурет салу айналадағы шындықты байқауға және талдауға, визуалды есте сақтауға, сол арқылы ойлауды, шығармашылық мүмкіндіктерді дамытуға алғышарттар жасауға қабілетті дамытуға белсенді ықпал етуі керек.

Өнердің табиғатына сүйене отырып, академиялық сурет оқу және шығармашылық ретінде қарастырылуы керек. Әрине, "академиялық сурет" курсына оқыту барысында оқушылардың шығармашылық қабілеттерін қалыптастыру мақсаттары ғылыми білім мен практикалық дағдылардың жинақталуына қарай үнемі өсіп отыруы керек. Бұл табиғи нәрсе: оқушы неғұрлым көп білсе, соғұрлым ол жұмыс кезінде суреттің бейнелі шешіміне, жұмыстың шығармашылық жағына көбірек уақыт пен көңіл бөле алады. Мұндай жұмыс барысында оқу академиялық суретіндегі шығармашылық туралы айтуға болады.

Мектепте көркем еңбек пәнінің визуалды өнер бағыты бойынша сабақтарда оқушыларға сурет салуды үйрету маңызды. Табиғаттан сурет салу, шын мәнінде, бір-бірімен тығыз байланысты екі мәселені шешуден тұрады: сурет салушының санасында көркем образ жасау және оның техникалық көрінісі, бұл шығармашылық процестің жалпы теориясымен, бүкіл тарихпен негізделген көркем педагогика. Академиялық сурет салуды оқыту барысында кейде олар бөлінеді, сәйкесінше академиялық сурет салудың теориясы мен әдістемесі құрылады, онда бір жағынан бейнелеу сауаттылығының негіздері мен бейненің техникалық құралдары игеріледі, екінші жағынан оқушылардың көркемдік қабылдау және шығармашылық қабілеттерін дамыту мәселелері шешіледі. "Көркемдік қабылдау-бұл сезім, ойлау, талдаудың күрделі процестерімен де, шындықтан алған түрлі әсерлерді синтездеудің күрделі процестерімен де байланысты сенсорлық білімі бар мақсатты психикалық әрекет. Табиғат пен бейнені көркемдік қабылдау суреттегі оқу — танымдық процестің өте маңызды факторы болып табылады. Психологиялық актіде қабылдау рефлексияның әртүрлі механизмдерін тиісті функционалды

динамикалық жүйеге біріктіретін факторлардың бірі болып табылады. Дәл осы жағы адамның танымдық іс - әрекетінде көркемдік қабылдаудың педагогикалық маңыздылығын анықтайды".

Академиялық сурет салуды оқыту процесінде оқушылардың шығармашылық қабілеттерін қалыптастыруға келетін болсақ, "шығармашылық" ұғымын түсіну керек.

Шығармашылық-бұл адамның қоғамдық маңызы бар жаңа, ерекше туындылар жасайтын қызметі. Шығармашылықтың құрамдас бөлігі - бұл адамның шығармашылық процесіне белсенді, ерекше бағытталған қатынасы. Шығармашылық процесінде жаңасын жасаудағы тәуелсіздік ерекше маңызды. Шығармашылық, "бұрын-соңды болмаған сапалы жаңа нәрсені тудыратын іс-әрекет" ретінде, танымал көріністе, әдетте, "өнер" ұғымымен байланысты. Шығармашылық-бұл қоршаған әлемді немесе оның жеке құбылыстарын тану және өзгерту қажеттілігімен байланысты адам санасының өнімді белсенділігінің көрінісі [3].

Сондықтан, мысалы, жалпы бейнелеу әрекетін шығармашылық ретінде қарастыра отырып, белгілі бір оқушының жұмысындағы шығармашылық көзқарастың белгілі бір дәрежесі туралы айтуға болады. Егер оқу процесі білімнің түрі ретінде түсінілсе, бұл оқу мен шығармашылықтың бөлінбеуі айқын ғана емес, сонымен бірге сөзсіз болып көрінеді. Таным процесінде зияткерлік тәжірибе кеңейе түседі, басында шығармашылық болған нәрсе ойлау ережелерін автоматты немесе моторикалық дағдыларға дейін игерген сайын тоқтайды. Осылайша, тәжірибе мен кәсібилік жинақталған "шығармашылық өрісі" тарылады, бірақ оның сапалық жағы күшейеді.

Шын мәнінде, оқу және шығармашылық жұмыстар тапсырма бойынша да, нәтижелері бойынша да жұмыста қойылған және анықталған мақсатпен ерекшеленеді. "Оқу жұмысы үшін мақсат болуы мүмкін: анатомия, дизайн, пропорция, қозғалыс, тональды-түс контрастының диапазоны, тональды-түс масштабы, материалдың көрнекі мүмкіндіктері және т.б. шығармашылық жұмыста жоғарыда айтылғандардың бәрі визуалды міндет ретінде бекер айтылмайды - бұл мақсат емес, құрал. Суретшінің оны қандай да бір дәрежеде шешуге тура келетіні оның кәсіби дайындығы мен тәжірибесіне (жаттығу) байланысты. Сонымен қатар, шебер басқа мақсаттар үшін бір немесе басқа заттай талаптарды елемейі мүмкін. Шығармашылық жұмыстың мақсаты-бейнені, шығарманы, көркемдік құндылықты құру. Сонымен бірге, оқу жұмысы шығармашылықтың басталуын жоққа шығармайды: олардың болуы танымдық жұмыстың элементі ретінде сөзсіз. Шығармашылықты мұғалім мақсатты қондырғы ретінде шабыттандыруы мүмкін".

Кез-келген шығармашылық іс-әрекет сияқты, көркем шығармашылық-бұл дәйекті байланысты мәселелердің шешімі. Сонымен қатар, бұл міндеттер қатаң түрде бірінен соң бірі орындалуы керек және бірдей ретпен шешілуі керек. Бұл дәйектіліктің бұзылуы, әдетте, шығармашылық жоспардың сарқылуына, әлсіреуіне әкеледі. Мысалы, графикалық жұмысты құру келесі кезеңдерден өтеді, басқаша айтқанда, келесі мәселелерді дәйекті шешуден тұрады:

- 1) сурет идеясы туралы ойлау;
- 2) бірінші эскизді жасау;
- 3) нобайда белгіленгенді шешу үшін суреттерді, нобайларды орындау;
- 4) болашақ туындының композициялық құрылысын аяқтау;
- 5) суреттегі суретті орындау;
- 6) бірінші тондық орналасу;
- 7) соңғы суреттерді, нобайларды орындау және олардың көмегімен туындыда бейнеленгенді түзету;
- 8) түпкілікті тонды пысықтау.

Шығармашылық процестің белгілі бір кезеңдерін анықтай отырып, П. М. Якобсон дұрыс айтқандай, "өнер туындысын құрудың психологиялық кезеңдерін анықтау, шын мәнінде, бұл процесті қалпына келтірудің бір түрі болып табылады, ол кейбір типтік және жалпыланған модель түрінде әрекет етеді".

Оқу суретіндегі шығармашылық мәселесі қабылдау мен ойлауды белсендірумен, табиғатты механикалық көшіруге қарсы күреспен, суреттің белгілі бір экспрессивті қасиеттеріне қол жеткізумен байланысты. Табиғаттан сурет салу айналадағы шындықты байқау және талдау қабілетін дамытуға, визуалды есте сақтауға, сол арқылы ойлауды, оның шығармашылық мүмкіндіктерін дамытуға алғышарттар жасауға белсенді түрде ықпал етуі керек.

Сонымен, шығармашылық қабілеттерін дамыту тек шығармашылық қызмет процесінде мүмкін болады. Бұл ереже ғасырлар бойғы көркемдік және педагогикалық тәжірибемен расталады. Шығармашылық қабілеттер, адам қабілеттерінің кешеніндегі ерекшелік емес, керісінше, белгілі бір іс — әрекет процесінде, атап айтқанда шығармашылық қабілетте де дамиды. Сондықтан бейнелеу өнері мен көркем педагогика міндеттерінің ерекшелігін ескере отырып, академиялық сурет салуды оқыту әдістемесінің принциптерін бейнелеу өнерінің міндеттері мен шығармашылық әдістерімен бірлікте және байланыста қарастыру қажет.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Елагина, В. С. Становление педагогической компетентности студентов педагогического вуза / В. С. Елагина // Современные наукоёмкие технологии. – 2014. – №10. – С. 113–116.
2. Зимняя, И. А. Общая культура и социально-профессиональная компетентность человека / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2015. – №11. – С. 14–20.
3. Иванов, Д. А. Компетентности и компетентностный подход в современном образовании / Д. А. Иванов. – М. : Чистые пруды, 2017. – 32 с.

ОҚУШЫЛАРДЫҢ СӘНДІК ҚОЛДАНБАЛЫ ҚҰРАҚ ӨНЕРІ ЭЛЕМЕНТТЕРІН КӨРКЕМДІК ҚАБЫЛДАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Дүйсен Айша - 6 сынып оқушысы, Үсенбек Еркеназ - 5 сынып оқушысы
Ғылыми жетекшісі: Халжанова С.Ж.

Төлеби аудандық оқушылар үйінің қосымша білім беру педагогы, Ленгер қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены особенности художественного восприятия учащимися элементов декоративно-прикладного лоскутного искусства

Summary: The article discusses the features of the artistic perception of elements of decorative and applied Reed Art by students

Оқушылар терең қабылдаған қолданбалы өнер пәндері бай эмоционалды жауап бере алады. Д.Б. Лихачев мұндай эмоцияларды бірнеше рет сезінгенде, адамда эстетикалық қажеттілік қалыптасатынын, бұл терең тәжірибе тудыратын көркемдік және эстетикалық құндылықтармен қарым-қатынастың тұрақты қажеттілігі екенін атап өтті.

Демек, көркемдік қабылдау, ең алдымен, өнер туындысының тікелей әсерінен болатын психикалық процесс ретінде әрекет етеді. Бейнелеу өнерімен жиі қарым-қатынас жасау арқылы алынған, ол күтуді әдемі етеді.

Көркемдік қабылдау таным сияқты ұғымды қамтиды. Көркемдік таным қоршаған өмірдің объектілері мен құбылыстарын оларға деген адами тұрғыдан ашады. Бұл жерде мәселе объектінің өзі емес, адам үшін берілген объектінің мәні қандай, ол қандай құндылық болып табылады. Шындықты игерудің көркемдік тәсілі-адамның әлемге құндылық қатынасы. Сондықтан көркем шығармашылықтың орталығында суретшінің әлемге деген көзқарасын, оған деген көзқарасын білдіруі жатыр. Өнерде, білімнің басқа салаларындағыдай, адамның жеке ерекшеліктері дәл көрінеді

Соңғы жылдары көркемдік қабылдау мәселесін шешуге қосқан негізгі үлесті В.Л. Алексеева, Н.Н. Волков, В.С. Кузин, Б.С. Майлах, Б.М. Неменский, Б.Ц. Теплов, Б. Юсовтың шығармаларынан байқауға болады. Бұл ғалымдар көркемдік тәрбиенің эстетикалық, психологиялық, педагогикалық және өнер тарихының аспектілерін қарастырады. Олардың көпшілігінің пікірінше, көркемдік қабылдау, жеке тұлғаның ерекшелігімен қатар, өндірістің құрылымымен де анықталады, сондықтан көркем шығарманы талдауға үйрету шығармашылық қабылдау дағдыларын дамыту мен қалыптастырудың бір тәсілі ретінде қолданыла алады [1].

Көптеген мұғалімдер көркемдік қабылдаудың үш жетекші міндеттерін ажыратады. Бірінші міндет-қарапайым эстетикалық білім мен әсердің белгілі бір қорын құру, онсыз эстетикалық маңызды заттар мен құбылыстарға бейімділік, құмарлық, қызығушылық пайда болмайды. Бұл тапсырманың мәні-дыбыстық, түс, текстуралық және пластикалық әсерлердің әр түрлі қорын жинақтау. Мұғалім көрсетілген параметрлер бойынша сұлулық туралы идеяларымызға сәйкес келетін қолданбалы өнер пәндерін шебер таңдауы керек. Осылайша, сенсорлық-эмоционалды тәжірибе қалыптасады.

Өнер туындысын көркемдік қабылдаудың екінші міндеті-алынған білім негізінде қолданбалы өнердің эстетикалық маңызды объектілерін эмоционалды түрде сезінуге және бағалауға, ләззат алуға мүмкіндік беретін әлеуметтік-психологиялық қасиеттерді қалыптастыру. Мұндағы төменгі жол-оқушыларға кез-келген шығармаға тәуелсіз сыни баға беруге, оған және өзінің психикалық жағдайына қатысты пікір білдіруге мүмкіндік беретін таңдану және тәжірибе сияқты қасиеттерді қалыптастыру.

Үшінші міндет шығармашылық қабілетті қалыптастырумен байланысты. Мұнда ең бастысы-адамды белсенді жаратушыға, эстетикалық құндылықтарды жасаушыға айналдыратын, оған әлемнің сұлулығынан ләззат алып қана қоймай, оны сұлулық заңдарына сәйкес өзгертуге мүмкіндік беретін жеке тұлғаның осындай қасиеттерін, қажеттіліктері мен қабілеттерін дамыту [2].

Осылайша, қолданбалы өнер туындыларын көркемдік қабылдаудың ерекшелігі-бұл көркем образдардың негізгі байланысын қамтитын шығарманың экспрессивті-семантикалық элементтерінің мағыналарын интеллектуалды дамыту. Көркемдік қабылдаудың нәтижесі перцептивті және интеллектуалдық актілердің нәтижелері, шығармада бейнеленген көркем образдарды түсіну және оларды белсенді шығармашылық игеру, оның (жұмысының) рухани және практикалық әсері бір-біріне енетін көп қабатты құрылым ретінде әрекет етеді.

Осыдан көркемдік қабылдаудың тағы бір ерекшелігі туындайды: ол психиканың көптеген механизмдерінің тікелей рефлексивті, интеллектуалдық, репродуктивті және өнімді жұмысын талап етеді, олардың қабылдаудың әртүрлі деңгейлеріндегі қатынасы әртүрлі.

Көркемдік қабылдау қиын. Онда бірнеше кезеңдер ерекшеленеді: адамның шығармамен байланысының алдындағы және оны осы байланысқа дайындайтын коммуникативті; осы байланыстың уақытын біріктіретін коммуникативті; байланыс үзіліп, жұмыстың тірі әсері әлі де жалғасқан кезде коммуникациядан кейінгі. Бұл кезеңді көркемдік нәтиже деп атауға болады. Ондағы ең бастысы – психиканы өнер туындысын белсенді және терең көркемдік түсінуге дайындау, яғни көркемдік қабылдауға психологиялық көзқарас [3].

Бірақ қолданбалы өнер туындысын көркемдік қабылдаудың өзіндік ерекшелігі бар – сәндік, яғни сәндік-қолданбалы өнер туындыларының негізгі көркемдік құралдарының бірі. Мәселен, Қолданбалы өнер – құрақ құрау оқушыларды есептеу, бұрыштар өлшемдерін, өң – түс сабақтастығын жан – жақты шығармашылықпен ойландыратын тәрбие құралы. Жалпы білім беретін еңбекке баулу бағдарламаларында оқушыларды құрақ құрауға үйрету бастауыш сыныптан басталады. Мұнда, олар күрделі құрақ композициясын қағаздан әзірлесе, жоғарғы сыныптарда мата қалдықтарынан құрайды.

Құрақ тігу барысында оқушылардың төзімділігі, еңбексүйгіштігі, шеберлігі, эстетикалық талғамы артып, логикалық ойлау қабілеті қалыптасады.

Құрақшылық қолөнері сәнді жұмыстар жасау тарихы өте арыдан басталады. Таңғажайып талантымен талайларды тамсандырған қазақ қолөнерінің қайталанбас түрі – қиыстырып құрақ қию, одан көздің жауын

алатындай өте бағалы бұйымдар жасау. Зердесінде зейіні бар әр адамның қай-қайсысы да құрақтан жасалған заттарға ойлы көзбен назар аударса, сан алуан сәнді түстердің бір-бірімен жарасым тауып, әдемілік әлемін сыйға тартып тұрғанын айқын аңғара алады.

Сәнділік мәселелерін зерттеушілер И. Глозман, М.А. Некрасова, К.А. Макаров, В.В. Ванслов, А.А. Федоров-Давыдов және т. б. олардың барлық анықтамалары декоративтілік – бұл жұмысты қоршаған ортаға белсенді енгізуге және оның көрерменге эмоционалды әсерін арттыруға ықпал ететін пластикалық өнердегі форманы құру жүйесі. Декоративтіліктің өлшемі-бұл жұмыстың жалпы жүйесінің ырғақты ұйымдастырылу дәрежесі, оның құрамы. Осыған сүйене отырып, біз сәндік қабылдаудың анықтамасын адамның айналасындағы объективті орта мен өнерде сәндік әсерді қабылдау, сезіну және жасау, көрерменге эмоционалды әсер ету және көркемдік бейнемен бірлікте белгілі бір эмоционалды фонды құру қабілеті ретінде нақтыладық. Сәндік қабылдау - жалпы эмоционалды дыбысты анықтау (қуанышты немесе мұңды, тұрақты немесе тербелмелі, үйлесімділік немесе қақтығыс сезімі). Алайда, жалпы алғанда, эмоцияларды тек сәндік құралдар арқылы беру, біздің ойымызша, кең эмоционалды-психологиялық көрініс бере алмайды. Осылайша, келесі ерекшеліктер ерекшеленеді.

Сәндік қабылдау кескіннің жазықтығын көру, пішіндерді сәндеу, негізгі сызықтар мен дақтарды құрудың қарапайымдылығына тарту, айқындық сезімі, экспрессивті мақсаттар үшін түс дыбысының жоғарылауы, сызықтар мен дақтардың ырғақты бөлінуі және т.б. Сәндік қабылдау композициялық-пластикалық құрылымды, пішінді және декорды көру арқылы анықталады.

Жетекші ғалымдар (Н.Н. Анисимов, К.Ж. Амиргазин, В.В. Корешков, Н.М. Сокольникова, А.С. Хворостов, И.Я. Шпикалова және т. б.) қолданбалы өнер мен өнер туындыларын көрсетудің педагогикалық құндылығын атап өтті. Олар келесі маңызды себептермен түсіндіреді: өнердің осы түрінің туындылары материалдық әлемді қабылдаудың белгілі бір мәдениетін қалыптастыруға мүмкіндік береді, шындыққа эстетикалық қатынасты қалыптастыруға ықпал етеді, өнердің басқа түрлерінің көркемдік және экспрессивті құралдарын білуге көмектеседі. Эстетикалық талғамды қалыптастырумен қатар, олар оқушыларды материалдарды көркем өңдеудің әртүрлі әдістерімен жабдықтауға, кәсіби білім мен дағдыларды дамытуға, әр түрлі іс-әрекеттерді жүзеге асыруға ықпал етеді. Авторлар халық шеберлерінің шығармаларымен танысу барысында студенттер тек дағдыларды ғана емес, сонымен қатар шығармашылықтың осы түрінің ерекшеліктерін де түсінетінін айтады. Сібір халықтарының мәдени мұрасымен байланысқа бағытталған қазіргі заманғы және халықтық өнердің өзара байланысы туған жерге деген сүйіспеншілікті, әлемді эстетикалық қабылдауды тәрбиелейді, ата-бабалардың шығармашылық жұмысына ұқыпты көзқарас қалыптастырады және оқушылардың көркемдік қабылдауын дамытуға ықпал етеді [4].

Қабылдау нәтижелерін практикалық іске асыру процесі қолданбалы өнер туындысының көмегімен визуалды әсерлерді жобалауды қамтиды, оның мәні

оның конвенциялары мен сәнділігі болып табылады. Бұл конвенция мен сәнділік студенттердің қабылдауын қолданбалы өнер туындысын көркемдік қабылдаудың неғұрлым сараланған сипаттамасына бағыттайды. Осылайша, көркем еңбек сабақтарындағы шығармашылық белсенділік оқушылардың пропорцияларды, көлемдік және жазықтық формаларының ерекшеліктерін қабылдау мен беруді қамтамасыз ететін визуалды анализатордың сезімталдығын дамытуға ықпал етеді. Оқушыларды оқыту жүйесінде қолданбалы өнер туындыларын жасау дәстүрін зерттеу симметрия, ырғақ, жарық және түс, пропорция және пішін заңдылықтарын тереңірек білуге мүмкіндік береді, әртүрлі материалдармен жұмыс жасау дағдыларын қалыптастырады.

Құрақ құрау – бұл нағыз өнер, мата қалдықтарын үнемдеп тігудің ерекше түрі. Бұл құрақ өнері бүкіл елге белгілі өнердің бірі болып табылады. Құрақ құрау көптеген халықтарға бұрыннан белгілі өнер. Ең көне бұйым болып табылатын пэчворк техникасы, ең алғаш рет шыт отаны – Индия елінен табылған. Ерте заманда құрастырылған киімдерді кедей, нашар тұратын адамдар киген. Ал қазіргі таңда құрастырылған киімдерді авангард стилінде пайдаланады. Орта Азия халықтары қазақ пен қырғызда – "құрақ", Ресейде – мозайка немесе "ляпочка" деп, ал ағылшынша «квилт» деп, Жапон халқында «сашико» деп аталады. АҚШ, Германия, Швеция сияқты елді мұражайларында құрақ бұйымдарының коллекциясы бар. Ал қазақ халқының тұрмыс тіршілігінен хабар беретін бір қатар бұйымдар Ә.Қастеев мұражайында сақталған.

Оқушыларға құрақ құрау өнерімен таныстыруды ою-өрнекпен танысудан бастаған жөн, өйткені ою-өрнек өнері ежелден бері қолданбалы өнердің барлық түрлерінің негізі болып келеді.

Осылайша, құрақ құрауда ою-өрнек өнерінің негіздерін оқу процесі оқушылардың көркемдік қабылдауын қалыптастырудың маңызды аспектілерінің бірі: композицияның әр түрлі түрлерін жасау, ою-өрнек элементтерін бейнелеу процесінде көркемдік шешімдердің өзгеруі, жаңа бейнелеу дағдыларын игеру, өрнек элементтерінің пропорционалдылығын іздеу және түс қатынастарының өзара байланысы, халық шеберлерінің жұмысымен танысу және т. б.

Оқушылар көркем еңбек сабақтарында сәндік жалпылау принциптерін (нақты формалардың жеке ерекшелігін символдық белгілерге айналдырып, кескіннен оны белгілеуге дейін), сонымен қатар ою-өрнек салу заңдылықтарын, сәндік композиция негіздерін игереді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Ильин Е.П. Умения и навыки: нерешенные вопросы// Вопросы психологии.- 2014.- №2.
2. Кругликов Г.И. Методика преподавания технологии с практикумом: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2012. – 480 с.
3. Шебер. Развитие ремесел и возрождение народных художественных промыслов в Казахстане. [Электронный ресурс] - Режим доступа. – URL: <http://www.sheber-craft.kz>
4. Киикбаева А. Қазақ халқының қолөнері. Құрақ құрау әдісі // Білім технологиялары. – А., 2013. № 2. С. 2932 б.

ИМПЕРИЯ СТИЛІНІҢ МӘНІ

Ералы Р.Е., Тоқтақын А., Ахатова А.Б., Тажбенова Д.Т.
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Ампи́р — это архитектурный стиль, для которого характерно подражание античным постройкам. Термин «ампир» происходит от французского слова empire, что переводится как «империя».

Summary: Empire is an architectural style that is characterized by imitation of ancient buildings. The term "empire" comes from the French word empire, which translates as "empire".

Империя стилінің түстер палитрасы композицияның негізі-қызыл ағаш-сәнді және шынымен бай шешім. Интерьерде қола, күңгірт қара және патенттелген металл көп қолданылады. Қоладан шамдар, құмыралар, сағаттар, жиһаз декоры жасалады. Бөлменің палитрасындағы серіктер көбінесе империялық тудың түстері-қызыл, көк және ақ. Бұл реңктер бай, жарқын түрінде қолданылады. Көбінесе олар жиһазды қаптауда қолданылатын қабырғаларды жабады. Жұмсақ барқыт беттер көбінесе қара және қанық таңқурай түсінде жасалады.

Пішіндер мен сызықтар. Геометриялық және жеткілікті симметриялы стильдің шашырауы көптеген бөлшектерде көрінеді: өрнектерсіз таза қабырғаның контрасты құрылымдық түйіндерді белгілеу үшін қажет жиһаз, сәндік вазалар және басқа элементтердің бөлшектерінде кездесетін ою-өрнектердің тар белдеулерімен үйлеседі. Ою – өрнек геометриялық фигураларға-ромбтарға, аналық бездерге, шеңберлерге салынған. Бірақ бұл сюжет болуы мүмкін-Рим әскери шеруінің бүкіл желісі. Аралар мен жұлдыздар жиі қолданылатынына қарамастан – Наполеонның типтік үлгісі. Әдетте, мұндай элементтер барқыт жасыл, жібек таңқурай немесе атласты көк фонда алтын немесе күміс кесте түрінде болады. Декорда римдік әскери мотивтер жиі қолданылады-қалқандар, кесілген қылыштар. Ұқсас түрде пайдаланылуы мүмкін фами́льный елтаңбасы. Бұл нағыз жалпы ұя үшін керемет безендіру болады. Беттерді де, құрылымдарды да, жиһазды да әрлеу кезінде бай көлемді рельеф қолданылады. Бұл пиластерлер, шыбықтарды қалыптау және мүсіндер, фрескалар, бағандарға еліктеу. Жиһаз бен бөлшектердің формалары монументалды және салтанатты, сондықтан олар тар бөлмелерде мүлдем қолданылмайды.

Материалдар. Классицизмдегідей, империя стиліндегі интерьер қымбат, сәнді, сыртқы жағынан өте бай материалдарды пайдаланады. Бірақ егер классикалық дизайнда бұл өте ақылды шешімдер болса, онда ашық көк немесе таңқурай түстерінде олар дәрекілікке қымбат көрінеді. Әсіресе контраст аясында алтын, қола, күміс әрлеуімен үйлескенде, мұндай реңктер декорацияның байлығын баса көрсетеді. Сонымен, интерьерді безендіруде және егжей-тегжейлерде табиғи тас түрлері, қатты ағаш, хрусталь, нақты қола және

күміс қолданылады. Тоқыма да қымбат-барқыт, жібек, мақта велюр, парча және т. б. қажет.

Еден жабыны. Едендер әдетте ағашпен немесе таспен жабылған. Әрине, керамикалық плиткалар да қолданылады, бірақ тасты еліктейді, өйткені ол мәрмәр немесе гранит сияқты сәнді материалдарға қолданылмайды. Паркет ағаштан жасалған, ол осы стильде ең қолайлы болады. Ағаштың қымбат түрін таңдау өте маңызды – бай және әр түрлі құрылымы бар.

Қабырғалар дәстүрлі түрде тоқыма маталарымен – парчамен немесе жібекпен қапталған. Әрине, қазіргі интерьерде бұл, ең алдымен, матадан жасалған маталарға еліктейтін тұсқағаз болады. Егер сіз жай ғана текстураланған жабынды тандасаңыз, онда олар көлемді алтын жалатылған үлгіні қамтуы мүмкін – классикалық стильге қарағанда сәнді, бірақ әдемі.

Төбелер дәстүрлі ақ немесе сүтті түске боялған. Заманауи шешімдердің ішінде тек күңгірт созылған төбе немесе боялған гипсокартон орынды. Бірақ бұл бет міндетті түрде шыбықпен және рельефтермен безендірілген. Әсіресе кең залдарда төбені қолдайтын Атлант мүсіндері орынды болады. [1] *Амнир // Большая советская энциклопедия : [30-б.] / гл. ред. А. М. Прохоров. — 3-ий басылым. — М.: Советская энциклопедия, 1969-1978.*]

1.3 Жак-Анж Габриэль.

Анж-Жак Габриэль, немесе Жак-Анж Габриэль, сондай-ақ (фр. Ange-Jacques Gabriel, 23 қазан 1698, Париж — 4 қаңтар 1782, Париж) — француз сәулетшісі, сәулет академиясының мүшесі 1728 жылы атанды. Корольдік сәулетші алғашқы корольдік сәулетші 1742-1743жылдары. Корольдік сәулет академиясының президенті (1743-1782). XVIII ғасырдың екінші жартысындағы француз неоклассицизмінің негізін қалаушылардың бірі.

Әкесі Жак Габриэль V, Пиран де Мора сарайының сәулетшісі немесе басқа жолмен Бироновский (Қазіргі Роден мұражайы) және сәулетші Жак IV Габриэльдің немересі (Жак IV Габриэль) оқыды. 1742 жылдан бастап патшаның сәулетшісі, келесі жылдан бастап-алғашқы патша сәулетшісі және сәулет академиясының президенті. Президент қызметін өмірінің соңына дейін атқарды.

Габриэль Версальда.Версальдағы еңбектерінде (сарайдың интерьерін қайта құру және оның солтүстік қанатын қайта құру, кейіннен Габриэль қанаты деп аталады, 1735-1774; сарай театры, 1763-70) Габриэль XVII ғасырдың сәулетінің ерекше көрінісі мен рококо декорының көңіл-күйінің көңіл-күйіне қарсы болды. орналасудың ұтымдылығы, логикалық айқындық, формалардың қарапайымдылығы мен айқындылығы, ұстамды безендірудің әсемдігі.

1728 жылы ол патша ғимараттарының қамқоршысы болды. Отыз жыл бойы ол негізінен патша сарайларының интерьерін салумен және безендірумен айналысты. Оның ең үлкен жұмыстарының қатарына Версальдағы Опера театры (1748-1770), Версаль сарайының солтүстік қанатын қайта құру және қайта құру (1734-1774), Кіші Трианон (1762-1764) жатады. Габриэль Париждегі Луи XV (қазіргі келісім алаңы) жобасының авторы болды (1754) және басқа шеберлермен аяқталған әскери мектеп салуды бастады. Ол Лувр пәтерлерін

безендірудің бірнеше жобасын жасады, бірақ, өкінішке орай, жоспарлардың аз бөлігі орындалды. Жоспарлардың кең ауқымы, салынған ғимараттар мен безендірілген интерьерлердің үйлесімділігі мен әсемдігі оны Францияның ең ірі сәулетшісі деп атауға негіз береді 18 ғ. Габриэль 4 жылы 1782 қаңтарда Парижде қайтыс болды.

Сурет 3. *Жак-Анж Габриэль.*

Версаль паркінде Габриэль салған үйлесімді, талғампаз кішкентай Трианон (1762-64) ақсүйектер сарайынан интимдік Сарайға ауысуды белгіледі. Оның соңғы жобалары ол келісім алаңына арнап жасаған ғимараттардың қасбеттерін аяқтау болды бұрынғы DE Coislin қонақ үйі мен Crillon қонақ үйі 1770 жылы салынды, ал бүгінде "de la Marine" қонақ үйі (2016 жылға дейін Француз флотының штаб-пәтері) 1774 жылы аяқталды.

Стиль. Оның жоспарлау мен егжей-тегжейлердегі байсалды ұтымдылығы рококодан неоклассицизмге ауысуға ықпал етті. Ол әсіресе батылдықпен немесе өзіндік ерекшелігімен танымал болмады. Француз классицизмінен және ерте классикалық модельдерден, атап айтқанда Луврдан алынған идеядан шабыт алды. Ол өзінің шеберлігімен, барокко стилін неғұрлым ұстамды неоклассицизммен, пропорциялармен және ғимараттардың Мұқият бөлшектерімен теңдестіру қабілетімен, сондай-ақ келісім алаңындағы сияқты монументалды ғимараттардың драмалық және үйлесімді ансамбльдерін құру қабілетімен танымал болды. [2][Габриэль Большая Советская энциклопедия]

Стиль каталогтары (франц. La Style de Dirccoir, немесе лат. "Dirccorium") - XVIII ғасырдың аяғындағы Франция өнеріндегі көркемдік стиль. Франция тарихында бұл революция, азамат соғысы және Наполеон Бонапарт империясының құрылуы арасындағы өтпелі кезең. Каталогтың стилі Луи XVI-нің бірдей Неоклассицизмін білдіреді, тек одан да қатал, қатал және аскетикалық. Онда рационализм рухы басым. Бонапарттың мысырлық

жорығынан кейін ежелгі Египет өнерінен алынған жаңа мотивтер пайда болады. Классицизмге тән модерация мен қарапайымдылық нормативті сипатқа ие. Римдік декор элементтері гректерден басым бола бастайды. Интерьер дизайнында АҚ және сұр түстер басым, ал бүкіл декор кейде қарапайым сызықтық немесе белдік ою-өрнекке түседі. Жолақты жиһаз төсеніштері сәнге енеді. Жаков интерьер мен жиһаздың дизайнындағы тонды орнатады. Каталогтың стилі консулдың стиліне және француз Ампиіріне ауыстырылды. [3]Калнейн, Венд фон (1995). XVIII ғасырдағы Франциядағы сәулет. Жаңа Хейвен: Йель университетінің баспасы.

Екінші империя немесе Екінші империя стилі (қараңыз: империя) — XIX ғасырдың екінші жартысындағы еуропалық өнерде эклектика кезеңін ашатын негізгі сәтсіздіктердің бірі. 1852 жылы Екінші Империя жарияланды және Луи Бонапарт Наполеон III деген атпен император болды. Екінші империя 18 жылға дейін, 1870 жылға дейін созылды. Жаңа көркемдік стильдің меценаттары Император Наполеонның өзі және императрица Евгения болды, олар Бурбонды қалпына келтіру кезеңінде Неоро-коко ұмытып кетуге және өзінің ұлы алдындағы Наполеон Бонапарттың алғашқы империясының салтанатты және асқақ өнеріне жаңа өмір салуға тырысты. Алайда уақыт басқаша болды. Сыншылардың бірінің айтуынша, "ақсүйектер өткен уақыт пен бұрынғы сән-салтанатқа өкінді, ал буржуазияда жаңа стиль жасауға әлі батылдық болмады". Императрица Мари Антуанеттің жанкүйері болды және Луи XVI стилін қайта енгізді. Империя элементтерімен, "нео-Ренессанс" және Барокко, мүмкіндігінше керемет көріну үшін, ол "екінші империяның стилін" жасады. Бұл эклектикалық ұмтылыстар сот шеңберлерінде жалған амперлік заттар, бітелген интерьерлер, бай жақтаулардағы суреттер, ауыр перделер, "сарай" жиһаздарының сәнін тудырды. Шынайы империя бұйымдарының орнына арзан суррогаттар қолданылды. Гипс пен ағаш "қола астында" тоналды, ал жасанды патина жаңа қолаға бағытталды. Екінші империя өткенге айналды. Ақсүйектер үйлеріндегі ескі "монархиялық" стильдердің жандануы ережеге айналды. Мұның бәрі сән-салтанатқа қатысты шағымдармен жасалды. Нәтижесінде, оны жасаушылардың бірі Ш. Гарниер еліктейтін емес, жаңа, ерекше деп санайтын стиль пайда болды. Дегенмен, бұл XIX ғасырдың екінші жартысын басып алған эклектикалық кезеңнің басы деп санауға болатын Екінші империя. 1860-1875 жылдары Гарнье салған Париждегі үлкен Опера ғимараты "Екінші империя стилінің" сәулеттік символына айналды. Ол әсемдігімен және сәнділігімен ерекшеленді; ол кеш итальяндық Ренессанс пен Барокко, Рококо және Империя архитектурасының элементтерін біріктірді. Қуатты колонна сәндік мүсіннің, полихромды ою-өрнектің және күмбездің керемет формасының көптігімен қатар жүрді. Гарниердің интерьерлерінде түрлі-түсті мәрмәр, алтын жалатылған қола, айналар, Мозаика, кескіндеме, кілемдер, жарқыраған люстралар қолданылды. Осы сұлулыққа таң қалған императрица Евгения сәулетшіден: "бұл қандай стиль?", Гарниер шатастырмай: "бұл Наполеон III мен императрица Евгенийдің стилі", - деп жауап берді. Екінші империя дәуіріндегі кескіндеме — бұл Париж салондарының өнері-эклектикалық, тәтті, әдетте өрескелдік пен

жаман дәмнің алдында. Париж салоны Дж.-Л. Жером мен Дж.-Л. Хамонның корифейлерінің "неогрек" ("neogrecque") стиліндегі ежелгі стильдері ерекше сәнді болды. Тегінде осы уақыт болды нарицательным өрнек "салонное өнер". [4].Таджелл, Кристофер (1978). Анж-Жак Габриэль (ағылшын тілінде). Лондон: А. Звеммер.

Габриэль

құрылымдары өздерінің массаларының қатаң, бірақ үйлесімді орналасуында және классикалық декорында "асыл қарапайымдылықты" көрсетеді. Ол École Militaire үлгісі болып табылатын керемет пропорциялардың үлкен ғимараттарын құруда сәтті болды. Ол сонымен қатар сыртқы және ішкі қасбеттерде пиластерлердің орнына бекітілген бағандарды қолданумен танымал болды. Оның ең танымал жұмысы-Версальдағы Пти-Трианон, үйлесімді пропорцияларымен және палладиодан шабыт алған талғампаз сызықтарымен әлемге әйгілі.[5]Гидион кеңістік, уақыт, сәулет. - М., 1982. Гуляницкий.

Зерттеу жұмысы.

Менің ғылыми-зерттеу жұмысым қатты қызығушылық тудырды, мен бұл мәселеге саналы түрде келдім, өйткені ампи́р архитектурасы, интерьері өте қызық болды. Ғылыми-зерттеу жұмысының тақырыбы әсіресе уақыт талаптарымен, интерьері өте өзекті болды. Бұл жұмыстың теориялық және практикалық маңызы бар:

- жұмыс материалдарын сынып сағаттарында, мастер – класстарда, және де студенттерге, білім алушылар оқу үшін қандай оқу бейінін таңдау керектігін анықтаған кезде пайдалануға болады;

- жұмыс материалдарын келесі сабақта немесе бүкіл бөлім аясында " бейнелеу өнерінің теориясымен тарихының негіздері" пәнін оқытуда қолдануға болады.

Жұмыстың практикалық нәтижесі материалдың өзі де, ұсынылған тұжырымдама да, практикалық жұмыстар да болуы мүмкін.

Жұмыстың мақсаты ампи́р стилінің негіздерін енгізу үшін " бейнелеу өнерінің теориясымен тарихының негіздері" пәнін зерттеудің орындылығын анықтау болып табылады.

Ғылыми-зерттеу жұмысында ампи́р стилінің даму тарихы, қазіргі уақытта ампи́р тилін, архитектурасын және де интерьерін қолдану, оның жобалау маңызы туралы ақпарат егжей-тегжейлі және қол жетімді. Зерттеу жұмыстары жүргізілді, іс жүзінде талдау және жобалау әдісі қолданылды.

Ампи́р француз тілінен аударғанда style Empire — "империялық стиль" деген мағына білдіреді екен . XIX ғасырдың бірінші үштен бірінде, негізінен сәулет, интерьер дизайны және сәндік-қолданбалы өнерде Батыс Еуропада және ішінара Ресейде таралған тарихи көркемдік стилі болып табылады. Ол Францияда Наполеон Бонапарттың кезінде XIX ғасырдың екінші жартысындағы тарихизм, неостилия және эклектика кезеңінің өнерімен алмастырылған классикалық "корольдік" көркемдік стильдердің соңғысы болып табылады. Империя стиліндегі ғимараттар Ежелгі Римге тән сәулет

формаларына ие болды. Мысалыға алатын болсақ сәулетші Пьер Виньон (1762-1828) Париж шіркеуін салу кезінде келісім алаңының ансамблін толықтырған Мадлен периптер формасына жүгініп Гимарат келісім алаңынан келе жатқан Рояль көшесін жабады. Империя стиліндегі барлық сәулет элементтері симметрия мен тепе-теңдікке сәйкес болатынын түсіндім яғни Империя архитектуралық стиліне тән: жаппай геометриялық көлемдер, тік сызықтар, қабырғалардың үлкен жазықтықтарының және тар сәндік белдіктердің контрасты, қарама-қарсы түстер және шоғырланған тығыз ою, бағандардың, пиластерлердің, шыбықтардың болуы.

Және де Империя сәулет стилі Наполеон Бонапарттың әлемдік үстемдікке деген талаптарының көрінісі болды және жаулап алынған елдерде мәжбүрлеп отырғызылады. Алайда, бұл дәуірде Германия мен Австрияда тағы бір стиль дамыды - бидермейер, француздар империяны осы елдердің өнеріне енгізуге тырысқанына қарамастан. Тек басқа үлкен империя – Ресей – стильді өнердің әртүрлі салаларында қабылдады және белсенді қолданды.

Ампири стилінің интерьерінде үнсіз және ақылды палитра өзектілігін жоғалтады. Брақ оның орнына қаныққан бірақ түрлі-түсті шешімдер келмейтінің түсіндім. Империя-бұл салқын және қатал стиль. Бұл Наполеонның диктатурасына және оның ежелгі римдіктердің әскери жеңістеріне таңдануына байланысты болады.

Интерьер дизайнды империялық бағыт классикалық дәстүрлерді, көбінесе оларды қолдануға ұмтылмайды. Бірақ сонымен бірге жаңа дизайн алдыңғы дәуір құндылықтарының нашарлауын көрсетеді.

Бірақ Империя нағыз көркемдік құндылығын жоғалтып, классицизмнің барлық құндылықтарын артта қалдырды және саяси майдандағы оқиғалардың дамуына арналған декорацияға айнала бастады. Композицияда ағаш-сәнді және шынымен бай шешім. Интерьерде қола, күңгірт қара және патенттелген металл көп қолданылады, қоладан шамдар, құмыралар, сағаттар, жиһаздар жасалып декор ретінде қолданылады. Бөлменің палитрасындағы серіктер көбінесе империялық тудың түстері-қызыл, көк және ақ. Бұл реңктер бай, жарқын түрінде қолданылады. Көбінесе олар жиһазды қаптауда қолданылатын қабырғаларды жабады. Жұмсақ барқыт беттер көбінесе қара және қанық таңқурай түсінде жасалады екен. Ою – өрнектері геометриялық фигураларға-ромбтарға, аналық бездерге, шеңберлерге салынады. Бірақ бұл сюжет болуы Рим әскери шеруінің бүкіл желісі бола бастады. Аралар мен жұлдыздар жиі қолданылатынына қарамастан – Наполеонның типтік үлгісі және мұндай элементтер барқыт жасыл, жібек таңқурай немесе атласты көк фонда алтын немесе күміс кесте түрінде болады.

Ал декорларын да римдік әскери мотивтері жиі қолданылады және қалқандар, кесілген қылыштар. Ұқсас түрде пайдаланылуы мүмкін фамильный елтаңбасы. Бұл нағыз жалпы ұя үшін керемет безендіру болып табылады.

Ең қызығы империя стилінің қабырғалары тоқыма маталармен яғни парча немесе жібек матасымен қапталған. Әрине, қазіргі интерьерде бұл, ең алдымен, матадан жасалған маталарға еліктейтін тұсқағаз болады. Егер сіз жай

ғана текстураланған жабынды таңдасаңыз, онда сіз олардың көлемді алтын жалатылған үлгіні қамтуы мүмкін өйткені ол классикалық стильге қарағанда сәнді, бірақ өте әдемі болып келеді.

Төбелері ақ немесе сүт түсіне боялады. Заманауи шешімдердің ішінде тек күңгірт созылған төбе немесе боялған гипсокартон орынды болып табылады және беті сылақпен және рельефтермен безендірілген.

Жиһаздары көбіне ағаштан жасалады. Карелия қайыңы немесе жаңғақ сияқты тұқымдар қолданылады. Модельдері оюлармен және көлемді бөлшектермен - жануарлардың фигураларымен, мифтік тіршілік иелерімен, Рим құдайларымен жабдықталған.

Бұл стильді, әрине, қарапайым пәтерде елестету қиын, бірақ әр жеке үйде бұл орынды болмайды. Мұндай салтанатты дизайнмен безендіру ерекше жиһаздармен, бай реңктермен, көлемді декормен, ою-өрнектермен ашылатын орын бар ерекше бөлмелер үшін таңдалады. Жарқын және керемет бөлшектерді дұрыс қолдана отырып, жағдай өте асыл болады. Бұл жоғары буын басшысының кеңсесінде, конференц-залда, құрметті қонақ үйдің залында және, әрине, ел Президентінің жұмыс орнында жүзеге асыруға жарамды болып табылады деп ойлаймын. Осылайша империя стилінің архитектурасымен интерьерін зерттеген өте қызықты болды көптеген ғұламалды ескердим және ұнады.

Анж-Жак Габриэль 23 қаңтарда Париж қаласында өмірге келеді. Ол көптеген атақтарға ие болып келеді. Париж қаласында 4 қаңтарда 1782 жылы француз сәулетшісі және сәулет академиясының мүшесі болып тағандайылып. 1728 жылы корольдік сәулетшісі болады және де алғашқы корольдік сәулетші. Корольдік сәулет академиясының президенті яғни XVIII ғасырдың екінші жартысындағы француз неоклассицизмінің негізін қалаушылардың бірі болып табылады.

Оның жоспарлауы мен егжей-тегжейлердегі байсалды ұтымдылығы рококодан неоклассицизмге ауысуға ықпал ете бастады. Ол әсіресе батылдықпен немесе өзіндік ерекшелігімен танымал бола алмады бірақ Француз классицизмінен және ерте классикалық модельдерден, атап айтқанда Луврдан алынған идеядан шабыт алып өзінің шеберлігімен, барокко стилін неғұрлым ұстамды неоклассицизммен, оның ғимараттарының пропорцияларымен және егжей-тегжейлі нақтылауымен, сондай-ақ ол келісім алаңындағы сияқты монументалды ғимараттардың драмалық және үйлесімді ансамбльдерін құру қабілетімен танымал болды.

Жактың көптеген жұмыстары бар яғни: Шуазидегі сарайды қайта құру (фр. Château de Choisy-le-Roi), 1740—1777.

Компьютерлік құлып 1750 жылы

Бювар павильоны, аңшылық үй (фр. Pavillon du Butard, 1750) қалашығында Ля-Сель-Сен-Клу (фр. La Celle-Saint-Cloud).

Мадам Помпадур үшін Менар (Луар және Шер) үйін қайта құру, 1760-1764 жж.

Версальдағы кіші Трианон, 1762-1768 жж.

Париждегі Марс алаңындағы әскери мектеп.

Версальдағы сарай операсы, 1769 жылы.

Луврдың солтүстік қанаты.

Луи XV алаңы, 1772.

Келісім алаңындағы сарайлардың қасбеттері, соның ішінде Теңіз сарайы және Болашақ Крион қонақ үйі, Париж, 1775.

Биржалық алаң Бордо (фр. Орын де ла Бурсе (Bordeaux), 1755): Гароннаға қарайтын бұрынғы патша сарайы.

Бұл Жактың негізгі жұмыстары болып табылады. Оның соңғы жобалары ол келісім алаңына арнап жасаған ғимараттардың қасбеттерін аяқтау болды. Бұрынғы DE Coislin қонақ үйі мен Crillon қонақ үйі 1770 жылы салынды, ал бүгінде "de la Marine" қонақ үйі (2016 жылға дейін Француз флотының штаб-пәтері) 1774 жылы аяқталды. Ол 1782 жылы Парижде қайтыс болды. Жактың жұмыстарын көре отырып мен өзіме оның мықтылығын, өзіне деген сенімділігін сездім. Ол өте мықты сәулетші және король сәулетшісі болып табылады. Өмірінің аяғына дегейін оны барлығы сәулет академиясының президенті деп сыйлап өтті. Маған бұл зерттеуді жаза отырып өзіме көп нәрселерді ұқтым өте қызықты болды. Болашақта басқадарда айтып, өз ойымды түсінгендерімді айтатын боламын.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Амбир // Большая советская энциклопедия : [.] / гл. ред. А. М. Прохоров. — 3-ші басылым. — М.: Советская энциклопедия, 1969-1978.].
2. Габриель Большая Советская энциклопедия
3. Калнейн, Венд фон (1995). XVIII ғасырдағы Франциядағы сәулет. Жаңа Хейвен: Йель университетінің баспасы.
4. Таджелл, Кристофер (1978). Анж-Жак Габриэль (ағылшын тілінде). Лондон: А. Звеммер
5. Гидион кеңістік, уақыт, сәулет. - М., 1982. .Гуляницкий.

ОӘЖ 377.02

КӨРКЕМ ЕҢБЕК САБАҚТАРЫНДАҒЫ СӘНДІК ҚОЛДАНБАЛЫ ӨНЕРДІҢ МАҢЫЗЫ

Әбубәкірова А.А., Мадиреймова Ә.С., Онласын Ә.С.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Статья посвящена значимости декоративно-прикладного искусства на уроках художественного труда.

Summary: The article is devoted to the importance of decorative and Applied Art in the lessons of artistic labor.

Өмірде қолданылатын және сонымен бірге безендіру ретінде қызмет ететін заттар сәндік және қолданбалы деп аталады. Қолданбалы өмірде қолданылатын, сәндік-өмірді безендіруді білдіреді. Сәндік-қолданбалы өнер - бұл халықтық өнер: адамдар заттар жасайды, оларға қажетті пішін мен өрнек табады, олардан табылған сұлулықты сақтайды және барлық жетістіктерін

ұрпақтарына мұра етеді. Сәндік-қолданбалы өнерде шеберлердің айналадағы шындықты бейнелеуге, қоршаған әлемнің сұлулығын тоқтатуға, есте сақтауға деген ұмтылысы айқын көрінеді.

Күнделікті өмірде қолдануға арналған әдемі заттардың мұндай сипаттамасы өнердің ерекше түрінің — сәндік-қолданбалы өнердің болуы туралы айтуға мүмкіндік береді. Сәндік-қолданбалы өнер туындыларынан біз халықтың даналығын, оның мінезін, өмір салтын көреміз. Бұл шығармаларға халықтың жаны, оның сезімдері мен жақсы өмір туралы идеялары салынған, сондықтан сәндік-қолданбалы өнер объектілері осындай үлкен танымдық және эстетикалық мәнге ие. Бүгінде әр үйде халық шеберлерінің туындылары бар. Олар біздің өмірімізге утилитарлық заттар ретінде емес, ең алдымен көркем туындылар ретінде енеді: біздің эстетикалық талғамымызға сай, олар ауылдық және қалалық тұрғын үйлердің сәніне айналады [1].

Халықтық сәндік-қолданбалы өнер сұлулыққа деген сезімталдықты тәрбиелейді, үйлесімді дамыған тұлғаның қалыптасуына ықпал етеді. Терең көркемдік дәстүрлерге негізделген халық өнері болашақ адамның қалыптасуына жағымды әсер етеді. Сәндік-қолданбалы өнер туындылары көркемдік талғамды қалыптастырады, адамның шығармашылық әлеуетін анықтайтын эстетикалық тұрғыдан толыққанды орта жасайды. Педагогика мен этнопедагогикада олар эстетикалық, патриоттық, көркем еңбектік бағыттарының білім беру және тәрбиелік міндеттерін жүзеге асырудың тиімді құралы ретінде сипатталады.

Қазақтың халық өнерінің маңыздылығы туралы ақын және ағартушы Абай Құнанбаев жазған. Ол қазақ қолданбалы өнері-халықтың дарындылығының көрінісі екенін атап өтті. Халық шеберлері шебер, ісмер деп аталады. Абай шеберлердің пайдаланған құрметін атап өтеді: олар еңбек құралдарын жасай отырып, қоғам үшін еңбексүйгіштік пен мақсатқа ұмтылушылықтың үлгісі болды. Шеберлердің бұйымдары өмірді безендірді, ал шебердің өзі физикалық және рухани сұлулықтың көрінісі ретінде қабылданды. Оған ар-ождан, сыпайылық, ақыл, білім сияқты мінез-құлық белгілері жатқызылды, бұл халық шеберін сапалы, мұқият және адал жұмыс істеуге міндеттеді. Абай шеберлерді тек олардың таланты мен шеберлігі үшін ғана емес, сонымен қатар шәкірттердің тәрбиешілері - жас буын өкілдері ретінде құрметтейтінін жазады [2].

Шеберлердің шығармашылығында көрініс тапқан тәжірибені игеру, олар жасаған заттарға салынған еңбекті құрметтеуге тәрбиелеу өскелең ұрпақты тарихи дамып келе жатқан мәдениетке - жалпыадамзаттық және ұлттық мәдениетке біріктірудің қажетті жағдайларын құрайды.

Еліміздің өскелең ұрпағы өзге арналар арқылы және өзге нысандарда (басқа адамдармен өзара қарым-қатынас орнатудағы дербестік, қызметті таңдауда өзін-өзі еркін айқындау және т.б.) қазақ мәдениетіне тән дербестік, даралық, субъективтілік идеалдарын меңгереді. Бірақ өз тамырларыңды есте сақтау, өз тарихыңды және өз халқыңның дәстүрлерін білу — бұл қазіргі білім беру жүйесін реформалаудың түрлі бағыттарында айқын байқалатын бағдар.

Патриоттық тәрбиенің міндеттерін жүзеге асырудың негізгі шарттарының бірі - бейнелеу және сәндік-қолданбалы ұлттық өнерді дамытуға үндеу.

Дәстүрлі мәдениеттерде барлық тұрмыстық заттар шығармашылық жұмыстардың белгілі бір ерекшеліктерін іс жүзінде сақтайды, олардың материалдық құндылығы көбінесе эстетикалық құндылықпен анықталады. Бұл діни-салттық өмір аясында тұрмыстық заттардың көпшілігі бастапқыда қасиетті (оның ішінде сиқырлы) мағынаға ие болғандығына байланысты: іс жүзінде бұл заттар өздерінің шығу тегіне байланысты. Синкретизм, ұжымшылдық, дәстүрлілік, күнделікті заттардың эстетикаға бағытталуы — бұл халықтық өнердің өзіндік "мәдени тұтастық" ретінде анықтайтын және олардың адамдар өміріндегі нақты орнын ерекше түрде көрсетуге мүмкіндік беретін белгілері. Пайдалы және әдеміліктің органикалық синтезі көрінетін өнер туындысының сапалық сипаттамасы оның формасының сәнділігіне байланысты өнімнің сұлулығы болып табылады [3].

Қазақтардың халық кәсіпшіліктерінде әр түрлі дәуірлердің, кезеңдердің, ұрпақтардың жазулары ұштасқаны белгілі. Киізден, жүннен, былғарыдан, ағаштан, сүйектен, металдан жасалған барлық бұйымдарда ежелгі мотивтерді оңай көруге болады, өйткені қолөнердің табиғаты барлық уақытта жинақталған тәжірибемен, қалыптасқан дәстүрлермен, өмір сүру жағдайларына және қоғамның эстетикалық мұраттарына қатаң сәйкестікпен анықталды. Қазақтардың бай көркем мұрасы, олардың ою — өрнек өнері, халық шеберлерінің жоғары техникалық шеберлігі, халық көркемөнер қолөнерінің қайталанбас колориті және, әрине, халық костюмі-ерекше ұлттық мақтаныш.

Бұрын көшпелі өмір салтын жүргізген түркі-қазақ халықтары дәстүрлі мәдениеттің көптеген элементтерін, ең алдымен материалдық-заттық құндылықтарды сақтап қалды. Сәндік-қолданбалы өнер туындыларына күнделікті қолданатын заттардың кең спектрін жатқызуға болады, ал қазір бұл халықтар ауылдық жерлерде қолданылады. Бұл заттардың ерекше маңызы бар, ол утилитарлық қажеттіліктермен шектелмейді. Қоғам мүшелері өздерінің жеке өсуі үшін дәстүрлі мәдениеттерде қайнар көздерді тапты, және бұл сәндік-қолданбалы өнер, сиқырлы, діни, салттық тәжірибемен (және онымен генетикалық байланысты ойын) бірге дамып келе жатқан әлеуметтік тәжірибенің ең көне түрлеріне жататын әмбебап қызмет түрі болып табылады [4].

Сәндік-қолданбалы өнердің дамып келе жатқан және білім берудің бай "ресурстары" әлі күнге дейін мектепте білім беру тәжірибесінде сұранысқа ие емес және бастауыш мектепке қатысты жан-жақты арнайы зерттеуден өтпеген. Осыған байланысты оқу құралы ретінде сәндік-қолданбалы өнер туындыларына жүгінудің ғылыми негізін айқындайтын тиісті бағдарламалық-әдістемелік қамтамасыз ету жоқ.

Сәндік-қолданбалы өнерді қолданумен еңбек сабақтарының ерекшелігі жас оқушылардың шығармашылық қиялын, жақсы эстетикалық талғамын, халық өнеріне, туған өлкесінің өнеріне деген қызығушылығы мен сүйіспеншілігін дамыту үшін қосымша мүмкіндіктердің пайда болуымен

байланысты. Балалар сәндік-қолданбалы өнердің ерекшеліктерімен танысады, олар әртүрлі сәндік және дизайнерлік жұмыстарды өз бетінше орындау үшін шығармашылық қабілеттер мен дағдыларды дамытады. Оқушыларға халық өнерінің көркемдік мәнерлілігін ашуға ерекше көңіл бөлінеді. Сәндік-безендіру жұмыстарының мазмұнына ою-өрнектерді, тұрмыстық заттарды безендіру эскиздерін, көрме стендтерінің, қабырға газеттерінің, кітап графикасы элементтерінің және т. б. эскиздерін орындау кіреді.

Шығармашылық тапсырмаларды орындау барысында студенттер тақырыптың практикалық мақсаты мен оның формасын, материалын, безендіру элементтерінің тығыз байланысын түсіне бастайды, заттарды сәндік безендірудің сәтті, мәнерлі шешімін сәтсіздіктен ажыратуға үйренеді [5].

. Балаларды сәндік-қолданбалы өнерді қолдана отырып ұлттық өнерге үйрету кезінде олардың көркемдік қабылдау саласында мынадай міндеттер жүзеге асырылады:

1. Балалардың күнделікті өмірдегі өнер объектілеріне деген қызығушылығын тәрбиелеу.

2. Балалардың күнделікті өмірде қолданылатын заттарды құрудың әртүрлі әдістерін игеруі.

3. Ою-өрнекті тандау кезінде балалардың талғамын тәрбиелеу.

Жалпы білім беретін мектептің алдында тұрған маңызды міндеттердің бірі - оқушылардың көркемдік білімі мен эстетикалық тәрбиесін жақсарту-олардың әдемі, жоғары эстетикалық талғамын, өнердің ғана емес, сонымен бірге қоршаған шындықтың сұлулығын түсіну, бағалау қабілеттерін қалыптастыру. Мектеп мұғалімдері барлық оқу пәндерінің, факультативтер мен өнер үйірмелерінің тәрбиелік және білім беру мүмкіндіктерін тиімді пайдалануға бағытталған.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Алиева Т. И. От восприятия к творчеству: ребёнок в мире эстетического образа // Развивающее образование в системе дошкольного воспитания,-Дубна, 2015. С. 21-36.

2. Абай. Собр. сочинений в двух томах. - Алматы, 1995.

3. Агапов П., Кадырбаева М. Сокровище древнего Казахстана. Алма-Ата, 2019 г.

4. Асылханов Е. С. Программа кружковых занятий по изготовлению художественных изделий из войлока. Жезказган, 2014.-25 с.

5. Асылханов Е. С. Программа кружковых занятий по изготовлению художественных изделий из войлока. Жезказган, 2015.-25 с.

ОӘЖ 377.02

НАТЮРМОРТ ЖАНРЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІНДЕГІ РӨЛІ

Исабекова М. Б., Дүйсен Г. А., Глеукабылова А.Ж.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается жанр натюрморта и его роль в изобразительном искусстве.

Summary: The article discusses the genre of Still Life and its role in the visual arts.

"Натюрморт" атауы француздық *natur* - натура және *mert* –өлі деген сөзден шыққан. Бұл бейнелеу өнерінің жанры, онда басты кейіпкерлер адамның айналасындағы заттар, жансыз заттар – "өлі табиғат", заттар әлемі туралы сурет натюрморт деп аталады. Натюрморт-бұл бейнелеу өнеріндегі жансыз (көбінесе) заттардың бейнесі.

Бұл жанр өте қызықты және алуан түрлі. Бүгінде оның дамуында үлкен тәжірибе жинақталған. Көптеген ғасырлар бұрын суретшілер заттардың мәнін сенімді түрде бейнелеуді, олардың сұлулығын жеткізуді, ерекше көркем қасиеттерді көрсетуді үйренді.

Натюрморт-бұл графика, кескіндеме және тіпті мүсін өнерінде кең таралған жанр. Натюрморттың басқа жанрлардан айырмашылығы неде? Суретші жансыз заттарды бейнелегенде не айта алады?

Сипаттаманы қажет ететін басқа жанрлармен салыстырғанда, натюрморт түсінікті. Оның негізгі функциясы-оны мұқият қарап, оған "батыру" керек. Ол өмірді заттар әлемі арқылы түсінуге, олардың сұлулығына таңдануға, автордың тәжірибесін сезінуге үйретеді.

Натюрмортта суретші заттарды суреттеп қана қоймайды, олар арқылы өзінің шындық идеясын білдіреді, әртүрлі эстетикалық мәселелерді шешеді.

Натюрморттың "мазмұнының" мәні - адам мен затқа қатысты, өмірдің объективтілік сезімі, материяның табиғаты... Бұл " белгілі бір мағынада тұтас дүниетаным, белгілі бір түсінік көру шынайы сезім" [1]. Бұл сөздерге тек тақырыптар суретшінің сөйлейтін тілі екенін және ол осы тілді жетік білуі керек екенін қосуға болады.

Натюрморт-бұл, ең алдымен, тақырыптық ұйымдастырылған, мағынасы бойынша байланысқан, белгілі бір идеяны жүзеге асыратын пәндер тобы. Натюрморт нысандарын екі үлкен топқа бөлуге болады: табиғи заттар (снед, балық, гүлдер, ойын, жемістер және т.б.) және адам қолымен жасалған заттар.

Натюрморттың табиғи нысандары, әдетте, қысқа мерзімді (олар табиғи әлемнен шыққандығына байланысты), бірақ ерекше жағдайлар бар. Табиғи ортадан жыртылған олар тез арада өледі: жемістер нашарлайды, гүлдер құрап қалады, сондықтан бұл жанрдың функцияларының бірі – өзгергіштікке өзгермелілік беру, қысқа мерзімді сұлулықты бекіту.

Адам жасаған заттар, әдетте, берік материалдардан жасалады: ағаш, керамика, металл, шыны. Олардың формалары тұрақты, олар салыстырмалы түрде тұрақты.

Табиғи нысандар мен жасалған заттардың айырмашылығы сол мазмұндық жағынан, олар натюрмортта ойнайтын сюжеттік рөлде. Натюрморттағы заттар адамның және оның іс-әрекетінің сипаттамасы ретінде қызмет етеді, кейде әлеуметтік мазмұнды натюрмортқа енгізеді, еңбек немесе шығармашылық тақырыбын көтереді.

Жасанды және табиғи заттардың барлық айырмашылықтарымен олар натюрмортта органикалық түрде қосылуға мүмкіндік беретін ортақ белгілерге ие. Олардың екеуі де салыстырмалы түрде кішкентай, олар бір-бірімен

үйлесімді болуы мүмкін (мысалы, гүлдер мен вазалар, жемістер мен ыдыс-аяқтар).

Заттар әлемінің алуан түрлілігі натюрморттың мазмұнды мүмкіндіктерін шексіз кеңейтеді. Натюрморт міндетті түрде объективті түрде бола бермейді, оны суретші бейнелеу үшін арнайы құрастырады, ойлап табады.

Натюрморт ұзақ уақыт бойы кескіндеменің екінші жанры болып саналды, ең алдымен тарихи, жауынгерлік, мифологиялық тақырыптық картинамен салыстырғанда. Алайда, ұлы шеберлер өздерінің натюрморттарымен дәлелдеді, натюрморттар тек "өмір сүруге құқылы" ғана емес, заттар әлемі иесінің өмір салты, оның мәртебесі, әлеуметтік жағдайы туралы көп нәрсе айта алады [2].

Натюрмортта шешілетін оқу және шығармашылық міндеттерге қатысты оның келесі түрлерін ажырату әдетке айналған:

- оқу (академиялық);
- оқу-шығармашылық;
- шығармашылық (сюжеттік-тақырыптық).

Оқу натюрмортын академиялық натюрморт деп те атайды. Онда, ең алдымен, оқу міндеттеріне сәйкес, пәндерді масштаб, тон және құрылым бойынша үйлестіру, объектілердің құрылымдық ерекшеліктерін көрсету, әртүрлі формадағы пластикалық заңдылықтарды анықтау, тон мен түс қатынастарын шешу қажет. Оқу натюрморты сонымен қатар білім беру және тәрбиелік міндеттерді орындай алады: халық шығармашылығымен, тарихымен, мәдениетімен және т. б. танысу.

Оқу және шығармашылық натюрморт тек оқу іскерліктері мен дағдыларын дамытуға ғана емес, сонымен қатар белгілі бір шығармашылық міндеттерді шешуге, авторлық әдепті, стильді, қолжазбаны қалыптастыруға бағытталған.

Шығармашылық натюрморт суретшінің еркін өзін-өзі көрсетуін, дизайнның өзіндік ерекшелігін, автордың стилін бейнелейді. Натюрморттағы нақты заттардың мазмұны бойынша бір типті немесе бір қатарлы натюрморт ерекшеленеді, онда белгілі бір түрдегі заттар бейнеленген: тек көкөністер, тек жемістер немесе гүлдер және т.б. натюрморт аралас деп саналады, оның құрамында әртүрлі заттар бар (гүлдер мен жемістер, ыдыс-аяқ пен жемістер және т. б.).

Сюжеттік-тақырыптық натюрморт тақырыптарды тақырыппен, сюжетпен біріктіруді білдіреді. Натюрморттың сюжеті белгілі бір сюжетке ие, оны "таңғы ас", "тандалмаған үстел" деп атауға болады., "десерт", "кешкі ас" және т.б.; тірі заттар қосылған натюрморттар: жануарлар, құстар және тіпті адамдар (жылан сататын дүкендер). Сюжеттік-тақырыптық немесе сюжеттік натюрморттар адамның ішкі әлемін, оның мүдделерін, мәдениетін, өмірінің әртүрлі аспектілерін жеткізуге қызмет етеді.

Натюрморт тәуелсіз сурет бола алады немесе портреттің, интерьердің, тақырыптық суреттің құрамдас бөлігі бола алады. Кескіндемедегі заттар әрдайым оларға арналған натюрморт жанрында "кейіпкерлер" бола бермейді. Олар интерьер суреттеріндегі бөлмелерді толтырады және жандандырады,

Тарихи немесе жанрлық көріністерде адамдардан кем емес рөл атқарады, соңында олар портреттегі адаммен бірге жүреді [3].

Натюрморттар орындау шарттарынан ерекшеленеді:

- түсі бойынша (жылы, суық, жасыл, ақшыл және т. б.);
- түсі мен реңі бойынша (жақын, қарама-қарсы);
- жарықтандыру бойынша (бүйірлік жарықтандыру, жарыққа қарсы жарықтандыру, тікелей жарықтандыру);
- орындау уақыты бойынша (қысқа мерзімді – этюд, эскиз және ұзақ мерзімді – көп сағаттық оқу немесе шығармашылық қойылымдар);
- орналасқан жері бойынша (экстерьердегі натюрморт, пленэрдегі натюрморт, интерьердегі натюрморт);
- тапсырманы қою бойынша (шынайы, сәндік, стильдендірілген және т.б.).

Плейн ауасындағы натюрморт (пейзажда) таңдалған тақырыпқа сәйкес жасалуы мүмкін немесе "кездейсоқ" немесе табиғи болуы мүмкін.

Интерьердегі натюрморт заттардың үлкен кеңістікте орналасуын, сюжеттік бағыныста натюрморттың барлық объектілері орналасқан.

Натюрморт сәндік болып саналады, онда табиғаттың нақты бейнесі қабылданбайды, бірақ бұл табиғат туралы ойлау бар. Сәндік натюрмортта суретшінің белгілі бір сәндік міндетіне натюрморттың композициялық құрылымына бағыну үшін ең маңызды, тән, таңдау және бейнелеу жүзеге асырылады. Натюрморттың бұл түрінде негізгі міндет-табиғаттың сәндік қасиеттерін анықтау, стильдеу арқылы тақырып әлемінің сұлулығын беру.

Сәндік натюрморттағы стилизация шартты қабылдау көмегімен салынатын заттардың жалпылығы болып табылады. Сәндеу кезінде көрермендердің назарын заттардың ең мәнерлі және маңызды қасиеттеріне аударады: мысалы, өте жұмсақ немесе жұмсақ, тым қайғылы немесе тым күлкілі. Стилизация гиперболизацияға жетуі мүмкін: өте кішкентай, ұзын, өте жұқа немесе қалың.

Реалистік натюрморт-бұл натюрморт табиғатқа мүмкіндігінше жақын, ең сенімді, ең үлкен сыртқы көркемдікті жеткізеді, материализмді көлемді-кеңістіктік иллюзияға жеткізеді.

Натюрморт жанрының мұндай кең мүмкіндіктері жансыз заттардың кескіндемесін тек формасы мен мазмұнын ғана емес, сонымен қатар суретшінің авторлық қолжазбасын, қоршаған шындыққа, оның түсінігі мен өмір сезіміне деген жеке көзқарасын іздеу объектісіне айналдырады. Кескіннің шығармашылық шешімі, осы кескін көрерменге әкелетін қауымдастықтардың айқындылық дәрежесі натюрморттағы кескіндеменің рақымына, экспрессивтілігіне және тереңдігіне байланысты.

Натюрморттың көрерменге әсері қандай болуы керек? Жансыз заттарды қабылдау процесінде көрермендер белгілі бір сезімдерге, ойларға, идеяларға ие болады. Натюрморттың мұндай әсері, ең алдымен, таңдалған сюжетпен және дұрыс ашылған тақырыппен байланысты, белгілі бір суретшінің шығармашылық даралығының ерекшеліктеріне байланысты.

Натюрморт бейнелеу өнерінің басқа жанрларымен салыстырғанда кескіндеме эксперименттері үшін үлкен мүмкіндіктерге ие. Дәл осы жанрға шығармашылықпен айналысатын студенттер мен адам өмірінің мәңгілік тақырыбында тәуелсіз картиналарды орындайтын ірі өнер шеберлерін тартады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Беда, Г.В. Живопись: учебное пособие для студентов пед. институтов, Просвещение, 2015
2. Болотин И.С. Проблемы русского и советского натюрморта. М., 2014
3. Виноградова Г.Г. Уроки рисования с натуры в общеобразовательной школе: Пособие для учителя:-М, Просвещение, 2017

ОӘЖ 87.965

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ

Камалидин А.С., Дарибаева Ә. К., Қонысбаева М.Е.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

*Резюме: В статье рассматривается проблема ценностей системы образования.
Summary: The article deals with the problem of the values of the education system.*

Айта кету керек, қазір қоғамда әлеуметтік негізде қандай да бір нысанда білім алудан бас тартуға болатын топтар жоқ. Айтпақшы, бірқатар елдерде, соның ішінде Ресейде салыстырмалы түрде жақында болғандай, кәсіби дайындықтың (мамандықтың) белгілі бір бағыты бойынша білім алуға ешқандай шектеулер жоқ. Мамандық алу үшін, мысалы, жарнама немесе маркетинг бойынша маман болу үшін Ресейде оқытудың осы бағыттарын қамтамасыз етуде педагогикалық мүмкіндіктер болмағандықтан (мұғалімдердің білікті кадрлары болмаған) АҚШ-қа немесе Батыс Еуропа елдеріне оқуға кету керек болған кездер өтті.

Осылайша, білім беруге жалпыға бірдей қол жеткізу білім беру кеңістігін кеңейтеді және жалпы білімді ғана емес, сонымен қатар жоғары білімді де жаппай етеді. Алайда, мұның бәрі, әрине, абсолютті болмауы керек. Жаппай білім беру оның сапасын әлі көрсетпейтінін түсіну керек. Сонымен бірге, жаппай білім беру барлық жерде дерлік адамдар үшін қажет екенін көрсетеді. Мұның бәрі Білім қазір өмір сүріп жатқан адамдардың көпшілігі үшін тұрақты құндылық болып табылады және олардың көпшілігі үшін құндылық болып табылады [1].

Өздеріңіз білетіндей, құндылық көп өлшемді құбылыс. Оның барлық шараларының негізі шындықтың белгілі бір объектісінің маңыздылығы (бағасы) болып табылады, онда оны саралау субъектісі (жеке тұлға, топ, қоғам) батырылады. Құндылықтар негізінде құндылық бағдары қалыптасады-адамдардың белгілі бір құндылықтарға ерекше әлеуметтік қатынасы, ол санада адамның қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін қажет объект түрінде ұсынылған. Қарым-қатынас ретінде құндылық бағдары әрқашан жеке адамның санасында белгілі бір объектінің мағынасын актуализациялауға, оның адам

қызметіне енуіне байланысты ғана пайда болады. Шын мәнінде, бұл құндылық бағдары әрқашан кез – келген құндылықтың қос құрылымын сипаттайтын объект қатынасы екенін білдіреді. Өйткені, құндылық бір жағынан оның объектісінің (зат, құбылыс, процесс) қасиеттері мен сапасы, екінші жағынан субъектінің қасиеттері, оның қажеттіліктері, мүдделері мен мақсаттары арқылы анықталады. Сонымен қатар, құндылық бағдарында шындық объектілеріне жеке боялған көзқарас шешуші болып табылады. Жеке қарым-қатынас адамның қажеттіліктері мен мақсаттарына ғана емес, сонымен бірге өзінің біліміне, ақпаратына және өмірлік тәжірибесіне байланысты шындық объектілерінің арақатынасы негізінде туындайды.

Дегенмен, көптеген адамдар қоғамдағы өмір мен әл-ауқат үшін қажетті кең Жалпы және арнайы білімді игеру тек білім беру процесі арқылы мүмкін болатындығын түсінеді, сондықтан Білім қазір қоғамда болудың маңызды құндылық бағыттарының бірі ретінде қарастырылады.

Сонымен, білім беру құндылықтары қоғам мен оның мүшелерінің қажеттіліктері мен мүдделерінің жиынтығымен байланысты, сондықтан білім ең алдымен қоғам үшін құндылық болып табылады. Мемлекет, мемлекеттік бюрократия мұны ескермеуге, адамдардың білім беру саласындағы қажеттіліктері мен мүдделерін ескермеуге болмайды. Алайда мемлекет қоғамдағы білім берудің белгілі бір түрлерінің құндылықтарының басымдықтарын да қалыптастырады. Әрине, бұл басымдықтар қоғамдық өндірістің нақты құрылымы мен даму деңгейіне, қаржылық қамтамасыз етуге, елдің халықаралық (ең алдымен экономикалық және әскери) жағдайына, әлеуметтік міндеттемелердің орындалуына байланысты. Сондықтан мемлекет, ең алдымен, өзінің дамуындағы қаржылық сипаттағы қиындықтарды бастан кешіре отырып, білім беру саласындағы осындай саясатты жүргізуге тырысады, бұл оқу орындарының жұмыс жүйесін нарықтық қатынастарға енгізе отырып, осы саланың "тәуелділігін" барынша жоюға мүмкіндік береді. Осыған байланысты қоғам іс жүзінде нарықтық жағдайда өмір сүретін білім мемлекет барлық адамдар үшін ұсынатын коммерциялық қызметтердің бірі бола алмайды деген пікірде.

Білім рухани құндылықтарды игеруге ықпал етеді және бұл тұрғыда оның үлкен мәдени және тарихи маңызы бар. Тек білім беру арқылы дәуірлер мен ұрпақтардың сабақтастығы мен байланысы жүзеге асырылады, мәдени құндылықтардың әлеуметтік мұрагері орын алады. Бұл білімнің арқасында адамдардың санасына тұрақтылық енгізіліп, олардың азаматтық болмысы қалыптасатынын білдіреді.

Білім берудің қоғам үшін маңызы психологиялық тұрғыдан да анықталады. Университетте білім алатын адамдар өздерінің қажеттілігін, басқа адамдар үшін пайдалылығын сезінеді, олар өз халқының мәдени дәстүрлерінің мызғымастығына сеніммен енеді, олардың билікке деген сенімі сақталады [2].

Қоғам үшін білімнің құндылығын мойындай отырып, оның әр адам үшін маңыздылығын төмендетуге болмайды. Рас, әрине, әр адамның құндылықтарын қалыптастырудың негізі жеке қабылданатын және сіңірілетін (немесе

қабылданбайтын) қоғамның құндылықтары екенін әрқашан есте ұстаған жөн. Жеке құндылықтар эмпирикалық тұрғыдан айқын. Олар кез-келген адамның өмір сүруінің және дамуының шарты, оның белгілі бір іс-әрекетінің бағыты. Бұл сонымен қатар адамның белгілі бір іс-әрекетінің мотивациясы абстрактілі әлеуметтік құндылықтардан емес, оның жеке ұмтылыстарынан, шындық объектілерін эмпирикалық жеке бағалаудан туындайтынын білдіреді. Білім, тиісінше, әрбір адам үшін осындай эмпирикалық негізгі құндылық болып табылады, өйткені ол ол үшін маңызды ғана емес, сонымен қатар қазіргі қоғамда өмір сүру үшін қажет. Өйткені, құндылық құбылыстар мен шындық объектілерінің олардың сәйкестігі немесе адамның қажеттіліктеріне сәйкес келмеуі тұрғысынан анықталады. Сондықтан қазір жеке тұлға үшін білім беру терминалдық құндылық болып табылады, өйткені ол өз өмірінде қажеттіліктерге сәйкес басшылыққа алатын мақсаты: білу, сәйкестендіру, қабілетті болу. Айтпақшы, дәл осы мақсаттар адамның білім беру іс-әрекетін ынталандыруда жетекші орын алады және олар оның, мысалы, оқуға деген көзқарасын реттеуші болады. Сонымен қатар, білім аспаптық құндылық ретінде әрекет етеді, өйткені ол сонымен қатар адамдардың өміріндегі әртүрлі аралық мақсаттарға олардың қажеттіліктеріне сәйкес, мысалы, әл-ауқатқа, мансапқа және қоғамдағы мәртебеге қол жеткізу құралы болады. Басқаша айтқанда, бүгінде көптеген адамдар үшін білім саналы немесе интуитивті құндылыққа айналады: мақсат немесе құрал, кейде тіпті өмір сүру нормасы. Әрине, білім - бұл белгілі бір нақты жағдайларға байланысты адамдардың оған деген көзқарасының әртүрлі формаларына мүмкіндік беретін негізгі әрекет.

Осылайша, білім беру құндылықтары-бұл адамдардың өмірінің мақсаттары мен құралдары ғана емес, сонымен қатар оларды таңдау және олардың іс-әрекеттерін де, айналасындағы адамдардың іс-әрекеттері мен оқиғаларын да бағалау. Білімнің бұл құндылықтарын адамдардың қажеттіліктерінен, мысалы, өмір сүру қажеттілігінен, өз тобының әл-ауқатынан, қоғамдағы келісілген мінез-құлық пен әрекеттерден де алуға болады [3].

Бүгінгі таңда құндылықты (құндылықты) білім алу процесі мен тәсілі емес, алынған, қол жетімді білімнің көлемі, дәрежесі, деңгейі, оның сапасы, адамнан, топтан немесе қоғамнан алады. Бұл тұрғыда адамдардың білімін қалай өлшеуге (бағалауға) болатындығы туралы ойлау қызықты.

Алынған білімнің дәрежесін, деңгейін қазір құзыреттілікте бағалау ұсынылады. Болонья келісімдері қабылдаған білім беруді дамытудың негізі осы тәсіл болып табылады. Құзыреттілік-бұл адамның белгілі бір пәндік салада өз қызметінде алған білімін, дағдылары мен дағдыларын қолдана алатын белгілі бір қабілеті. Кез – келген құзыреттілік, сондай-ақ олардың адамдағы өзара байланысы оның құзыреттілігінің жүйелік сипаттамасы болып табылады: теориялық және практикалық қабілеттер (білім, Дағдылар, дағдылар) қойылған міндеттерді шешу. Бұл адамдардың құзыреттілігінің сипатын білімнің, қабілеттердің және шындықты қабылдау, түсіну және өзгерту дағдыларының танымдық, лингвистикалық, технологиялық және басқа аспаптық қабілеттерінде жүзеге асырылатын теориялық және практикалық мәселелерді

шешу негізінде бағалауға болатындығын білдіреді. Бағалау және оқу процесі туралы да айтуға болады: жалпы және арнайы оқу курстарын игеру, тәуелсіз ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізу, практиканың әртүрлі түрлерінен өту және т. б. Мұнда сонымен қатар алынған қабілеттерден – оқу міндеттерін үйрену және шешу қабілеттерінен бастау керек. Бұл тұрғыда студенттердің құзыреттілігін игеру процесі тек оқу процесінің мақсаты ғана емес, сонымен қатар білім беру іс-әрекетінің тиімділігі мен табыстылығының өлшемі болып табылады.

Әр түрлі елдер мен халықтардың қоғамдық процестерінің жаһандануы жағдайында қоғамдық өндіріс жүйесінің әртүрлі салаларында жұмыс істейтін қызметкерлердің кәсібилігіне қойылатын талаптар артып келеді. Қазіргі заманғы қызметкер-маман жан-жақты және терең жалпы және арнайы білімге, кәсіби біліктіліктің жоғары деңгейіне ие болуы керек. Ол жана технологияларды тез игеріп, өзінің кәсіби деңгейін үнемі арттыра білуі керек. Қазіргі заманғы маман қызметкердің құзыреттілігін бағалауда оның еңбек нарығындағы бәсекеге қабілеттілігін арттыруға ықпал ететін бастамашылдық, толеранттылық, әдептілік және басқалар сияқты әлеуметтік маңызды қасиеттері маңызды. Адамгершілік, азаматтық және басқа да қасиеттер тек кәсіби білім беруде ғана емес, жеке құзыреттерді қалыптастыруда маңызды. Бұл құзыреттерді (әсіресе, өз бетінше білім алу, өзін-өзі дамыту және білімді өз бетінше игеру қабілетін) негізгі мектепте қалыптастыру қажет. Мұның бәрі негізгі мектепте де, кәсіби жоғары мектепте де оқушыларды тәрбиелеу іс-әрекетін жандандыру қажет дегенді білдіреді. Білімге тек білім беру және жинақтау процесі ретінде қарауды тоқтату керек.

Білім берудің құндылығы-ең алдымен құзыреттілікке ие (кәсіби, азаматтық және өзге де қоғамдық міндеттерді белсенді, істі біле отырып орындау қабілеті бар) адамның жеке басын қалыптастыруда.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Методология и методика формирования ценностного, предметно-конкретного подхода к историко-педагогическим исследованиям / Под ред. З.И. Равкина. М.: ИТИП РАО, 2003.
2. Мовчанюк С.В. Образование как социально-культурный феномен // Научный потенциал студенчества - будущему России / Материалы Всероссийской научной студенческой конференции. Ставрополь: СевКавГТУ, 2006. 212 с. .
3. Новиков А.М. Основания педагогики / Пособие для авторов учебников и преподавателей. - М.: Издательство «Эгвес», 2010. - 208 с.

КӨРКЕМ ЕҢБЕК САБАҚТАРЫНДА ТАНЫМДЫҚ ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ТӘСІЛДЕРІ

¹Қайратқызы Ж., ²Момынова Ж.

³Ғылыми жетекші: Мехмет Ердоган

^{1,2}«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

³«Ақдениз» университеті, Анталия қ., Түркия

Резюме: В статье рассмотрены способы формирования познавательного интереса на уроках художественного труда

Summary: The article discusses approaches to the formation of cognitive interest in the lessons of artistic labor

Қазіргі уақытта білім беру міндеті үнемі өзгеріп отыратын шындықты басшылыққа алатын, түбегейлі жаңа бағыттар мен іс-әрекеттерді игеруге дайын адамды ғана емес, сонымен бірге шығармашылық, жан-жақты дамыған адамды тәрбиелеу болып табылады. Осыған байланысты бейнелеу өнері сабақтарында оқушылардың танымдық қызығушылығын қалыптастыру мәселесі ерекше орын алады.

Осылайша, көркем еңбек сабақтарында білім беру сапасын жақсартудың негізгі мәселелерінің бірі-көркемдік іс-әрекеттің нәтижесінде танымдық қызығушылықтарды дамыту.

Оқу үрдісіндегі маңызды себептердің бірі-бейнелеу қызметіне қызығушылық. Біріншіден, қызығушылықты қанағаттандыру кезінде қиындықтар туындайды. Дағдыларды, білімді жаңарту және тәжірибе жинақтау осы салада іздеуді жалғастыруға итермелейді. Екіншіден, жұмысқа және оқуға шығармашылық көзқарас қызығушылық тудырады. Сондықтан, қазіргі уақытта мектепте оқытуды өзгерту жағдайында танымдық қызығушылықты дамыту мәселесі өте маңызды және бұрынғыдан да маңызды, өйткені бұл бейнелеу әрекетін үйренудің жолы.

"Көркем еңбек" пәнін оқу келесі міндеттерді орындауы керек:

- ел халықтарының мәдени мұрасына ғана емес, сонымен қатар әлемдік мәдениет құндылықтарына деген қызығушылық пен сыйластықты сақтау, дамыту және көбейту;

- рухани мәдениеттің ажырамас бөлігі ретінде мемлекетіміздің мәдениет тарихына баулу;

- көркемдік талғамды, тұтас бейнелі ойлауды, қиялды, шындықты дұрыс қабылдауды қалыптастыру [1].

Егер біз оқу кезінде оқушылардың танымдық талғамдарының пайда болу мәселесін қарастыратын болсақ, онда қазіргі психологиялық-педагогикалық зерттеулерде бұл проблема басты мәселелердің бірі екенін көреміз.

Оқу процесінің өнімділігі көбінесе осы мәселені шешуге байланысты, өйткені танымдық талғам оқушыны танымдық іс-әрекетке ынталандыру үшін маңызды. Сондай-ақ, танымдық талғам оқушының танымдық іс-әрекетін

оңтайландырудың негізгі құралы болып табылады. Біздің қоғам үшін, өмір салты, оқу процестерін практикада қолдану, қазіргі ұрпақты тәрбиелеу танымдық талғамдарды қалыптастыру мәселелерін шешу өте маңызды.

Танымдық талғамның қалыптасуын Л.И. Божович, Г.И. Щукина және т.б. да зерттеушілер оқушының оқу процесімен байланысын, оның өмірінің әр кезеңі білімнің бір сатысынан прогрессивті міндетті ауысумен байланысты болған кезде басқа, танымдық және практикалық дағдыларды игерудің бір деңгейінен жоғары деңгейге дейін көтерілуін айтады.

Зерттелген дереккөздерге сүйене отырып, біз оқушылардың танымдық талғамын қалыптастыру қажеттілігі және көркем еңбек сабақтарында осы проблеманы әдістемелік қамтамасыз етудің жеткіліксіздігі туралы мемлекеттік білім беру мекемесінің талаптары арасындағы қайшылықты анықтадық.

Танымдық қызығушылық - бұл адамның сыртқы әлемге бағытталуы, ол белсенділік пен селективтілікпен сипатталады, адамды әртүрлі іс-әрекеттерге итермелейді. Отандық және шетелдік мұғалімдер мен психология мамандары тұрғысынан оқуға деген танымдық қызығушылық мәселесін теориялық және әдіснамалық зерттеу танымдық қызығушылықтың мәнін, мазмұнын мен құрылымын нақтылауға мүмкіндік береді.

М.В. Матюхина танымдық қызығушылықты мотивациялық саланың интегралды көрінісімен байланыстырады [2]. А.Н. Леонтьев танымдық қызығушылықты негізінен қызмет саласында зерттейді. Г.И. Щукина танымдық қызығушылықты адамның айналасындағы әлемді, оның алуан түрлілігін, санасында оның маңызды жақтарын көрсететін ең маңызды қасиетімен салыстырады.

Жалпы анықтамадағы танымдық қызығушылықты адамның психологиялық процестерді, адамның іс-әрекетін, танымдық қабілеттерін белсендіретін заттарды, құбылыстарды, қоршаған әлемдегі оқиғаларды білуге селективті бағыттылығы деп атауға болады.

В.Б. Бондаревский танымдық қызығушылықты қалыптастыру көзі ретінде қарастырады: оқушылар игеретін оқу материалының мазмұны, оқу іс-әрекетінің әр түрлі және жан-жақты процесі және оқу процесіне қатысушылар арасындағы байланыс. Осы тәсілге сәйкес танымдық қызығушылық - бұл оқушының іс-әрекетінде үнемі жұмыс істейтін және мотивтермен, тұрақты мінез-құлық әдістерімен өзара әрекеттесетін процесс, ол "барған сайын күшейе түседі, сайып келгенде, адамның, оның жеке басының тұрақты сипатына айналады".

С. Симонов қызығушылықтың психологиялық құрылымына кіретін зияткерлік, эмоционалды, ерікті процестерді қарастыра отырып, психикалық, психологиялық және ерікті процестердің жиынтығымен көрінетін оның ішкі табиғатын зерттеді [3].

Талқыланатын мәселе бойынша психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талдау танымдық қызығушылықтың қалыптасуын сыртқы және ішкі көріністер тұрғысынан қарастыру керек екенін анықтады: А.Н. Леонтьев, А.К. Маркова, Г.И. Щукина танымдық қызығушылықтың ішкі көріністерін зерттеу ұстанымдары жеке психологиялық процестерді, соның ішінде

интеллектуалды, эмоционалды, реттеуші, анемиялық және объективті, субъективті байланыстарды анықтады. Зерттеу аясында танымдық қызығушылық оқыту құралы ретінде психология мен педагогика саласындағы бірқатар еңбектерде қарастырылған ойын-сауық проблемасымен байланысты екенін атап өткен жөн. Танымдық қызығушылықты зерттеудің келесі бағытын атап өткен жөн, онда ол тек оқу құралы ретінде ғана емес, сонымен қатар оқуды ынталандыру ретінде қарастырылады, мұндай зерттеулер О.С. Васильева, О.В. Прозорова, А.К. Маркованың еңбектерінде сипатталған [4].

Танымдық қызығушылық адам үшін өзінің маңыздылығын арттыратын іс-әрекеттің маңызды мотиві болып саналады. Бұл сізге ерекше жеке мағынаны табуға мүмкіндік береді.

Балада туындайтын көптеген сұрақтар, ол ата-анасына, мұғалімдерге, ересектерге белгілі бір құбылыстың табиғатын білу үшін танымдық қызығушылықтың әсерінен болатын ақыл-ой белсенділігін дамытады. Баланың жеке басы оның қызығушылығын қанағаттандыра алатын қызығушылық саласындағы кітаптарды іздеу, таңдау және оқу нәтижесінде дамып, әлеуметтік қасиеттерге ие болады.

Танымдық қызығушылықтың әсерінен психикалық белсенділік шоғырланады, оқушы үшін ерекше мәнге ие бола бастайтын мәселелер туралы ойлана бастайды.

Ақыл-ой әрекетінің әдістері тиімдірек болады және қызығушылықтың арқасында маңызды өзгерістер тудырады. Танымдық қызығушылық бастауыш мектеп жасындағы балаларда шығармашылық белсенділікке айналатын эмоционалды көтерілу, таңдану, күту сезімін тудырады.

Әр түрлі сабақтарда оқушының қызығушылығына көптеген факторлар әсер етеді (мұғалім ұсынатын ақпарат қаншалықты қызықты, сыныптағы оқу орнының орналасуы, оқушылардың алдында өзін-өзі бағалауды жоғарылататын жақсы жауап және т.б.). Бірақ бұл тек уақытша әсер, бұл жас оқушылардың оқу процесіне деген көзқарасын қалыптастыруда жеке тұлғаның дамуына терең із қалдырмайды.

Егер мұғалім әртүрлі оқу пәндерін оқытуда ғылыми көзқарасты басшылыққа алса, қосымша әдебиеттерді оқып, заманауи теориялардың дәлелдерін іздеп, ұсынса, соңғы ғылыми жаңалықтарға қызығушылық танытса және т.б., содан кейін оқушының қызығушылығының уақытша жағдайын қолданып, дамытса, онда болашақта оқытудың жоғары деңгейі жағдайында және мұғалімнің кәсіби жұмысында танымдық дағдыларды қалыптастыру қызығушылықтың бұл уақытша күйі қызығушылықты дамытудың бастапқы нүктесі ретінде қолданыла алады [5].

Әр оқушыға мұқият болу, оқушының оқу жұмысының кез-келген саласына деген аз қызығушылығын көру және байқау, оқушының ұмтылысын ынталандыру және қызығушылықты арттыру және оны ғылымға, білімге деген шынайы қызығушылыққа айналдыру үшін барлық жағдай жасау өте маңызды. Бұл танымдық қызығушылықты қалыптастыратын мұғалімге оқу процесіне дұрыс көзқарас қалыптастыруға мүмкіндік береді. Оқу процесінің өзі кез-

келген жаста оқушының теориялық қызығушылығына негіз дайындап, оқушыны зерттелген материалды танымдық қызығушылықтың төменгі, қарапайым сатысында қолдануға үйретуі керек, сонымен қатар жаңа материалда шынайы танымдық қызығушылық тудыруы керек, ойды оятып, тапсырмаларды оңай қойып, проблемалық сұрақтарға жауап табуы керек.

Танымдық қызығушылық-оқушыларды оқыту үшін басты ынталандыру құралы болып табылады. Психология ғалымдары және мұғалімдер танымдық қызығушылықтың әсерінен оқу жұмысы, оның ішінде әлсіз оқушылар да нәтижелі болып келеді. Егер оқушылардың педагогикалық және тәрбиелік іс-әрекеті дұрыс ұйымдастырылса және оларды мақсатты және жүйелі түрде қолданса, онда танымдық қызығушылық оқушының жеке басының тұрақты қасиетіне айналады және оның дамуына әсер етеді.

Осылайша, абзацта "танымдық қызығушылық" ұғымының барлық түсіндірмелері берілген. Танымдық қызығушылық дегеніміз:

- қызмет процесінде шындық объектілері мен құбылыстарына белсенді қарым-қатынастан туындайтын білімге ұмтылу. Оның физиологиялық механизмі индикативті немесе зерттеу рефлекстеріне ие;

- адамды әр түрлі іс-әрекетке итермелейтін және оны белсендіретін заттарға бағытталудың танымдық формасы;

- адамның рухани байлығын қамтамасыз ететін, оған қоршаған шындықтан маңызды және құнды тұлғаны таңдауға көмектесетін интегралды білім ретінде ерекше сапа;

- "өмірдің белгілі жағдайларында адамның іс-әрекетін анықтайтын адамның мінез-құлқының себебі, өйткені өмірлік мәселелерді шешу үшін қажетті жинақталған білім мен ақыл-ой қабілеттері мінез-құлықта қолданылады";

- адамның психикалық процестерін қоршаған әлемнің объектілері мен құбылыстарына іріктеп шоғырландыру;

- адамның эмоционалды қанағаттануға әкелетін білім, іс-әрекет саласына деген көзқарасы, ұмтылысы, қажеттілігі;

- жеке, белсенді ойлармен, жарқын эмоциялармен, ерікті ұмтылыстармен толтырылған, шындыққа, оның объектілеріне, құбылыстарына, процестеріне деген көзқарас.

Сәндік-қолданбалы өнер сабақтары көркемдік талғамды дамытады, балаларды халық шығармашылығына, көркем қолөнерге баулиды, оқушыларға көркем халық шығармашылығына қызығушылық танытады және оқушыларда көркем еңбек дағдыларын дамытады, бұл қазіргі кезеңдегі балалар көркем өнер мектебінің басты міндеттерінің бірі болып табылады. Балаларды халық мәдениетімен таныстыру қажет. Жас ұрпақты адамгершілік - эстетикалық тәрбиелеу тарихты, атап айтқанда, өз өлкесінің өнер тарихын зерттеуден бастау керек.

Көптеген мұғалімдер мен өнер тарихшылары оқушылардың танымдық талғамдары мен қызығушылықтарын, шығармашылық қабілеттерін дамыту үшін сәндік-қолданбалы өнер мен қолөнерді қолданудың маңыздылығын атап

өтеді. Соңғы уақытта оқушыларды халық мәдениетімен, оның тарихымен, дәстүрлерімен таныстыру мәселесі өткір тұр.

Көркем және шығармашылық іс-әрекеттің әр түрлі түрлері баланың жеке басын қалыптастыруда баға жетпес мәнге ие, ал ең алдымен - бұл бейнелеу қызметі - балалар үшін ең қызықты жұмыс түрлерінің бірі. Бұл есте сақтау, қабылдау, ойлау, балалардың ақыл-ой тәрбиесін дамыту үшін үлкен маңызға ие.

Танымдық талғамды және қызығушылықты дамыту оқушыларға шығармашылық тұлға ретінде ерекше қасиеттерді тәрбиелеуді, қажетті білімді, дағдыларды, бейнелеу, сәндік және конструктивті іс-әрекеттерді игеруді қамтиды. Осының арқасында бала көркем бейнені түсініп, жасай алады және өнерге деген көзқарасын білдіре алады.

Көркем шығармашылыққа деген қажеттілікті қалыптастыру оқушылардың көркемдік және шығармашылық белсенділігін ынталандырады, нәтижесінде шығармашылық қабілеттердің қалыптасуына әсер етеді, оқушылардың арнайы дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Көркемдік өрнекке деген қажеттілік танымның шығармашылық қажеттілігімен байланысты.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Бондаревский, В. Б. Воспитание интереса к знаниям и потребности к самообразованию. – Москва: Просвещение, 2015. – 144с.
2. Матюхина, М. В. Мотивация учения младших школьников: уч. пособие/ Марина Матюхина. – Москва: Педагогика, 2014. – 144 с.
3. Симонов, В. М. Проблема формирования интереса в контексте решения образовательных задач в рамках вуза: учеб. пособие для вузов / Владимир Симонов. – Санкт-Петербург : Питер, 2012. – 135 с.
4. Маркова, А. К. Формирование интереса к учению у школьников: уч. пособие / Александра Маркова. – Москва : Педагогика, 2016. – 192с.
5. Морозова, Н. Г. Учителю о Познавательном интересе: Уч. пособие/ Наталья Морозова. – Москва: Академия, 2019. – 76с.

ОӘЖ 377.02

БИЗНЕС ЖӘНЕ КӘСІПКЕРЛІК ҰҒЫМДАРЫНЫҢ МӘНІ МЕН ДАМУ ТАРИХЫ

Қонысбаева М.Е., Ескендір А.Ә., Рахымжан Г.Ә.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается сущность и история развития понятий бизнес и предпринимательство.

Summary: The article discusses the essence and history of the development of the concepts of business and entrepreneurship.

Орта мектепте бизнес және кәсіпкерлікті оқыту бүгінгі күнде өзекті мәселе және кейінгі жылдары пайда болған жаңа бастама.

Кеңес Одағында ХХ ғасырдың 80-ші жылдары жалпы орта білім беретін мектепте экономикалық білім беру мәселесіне көп көңіл бөліне басталды. Бұл кезге дейін оқушыларда экономикалық білім қалыптастыру экономикалық

тәрбие міндеттерінің бірі ретінде қарастырылып келді және көп жағдай қоғамдық мүлікке деген жауапкершілік, үнемділік сияқты қасиеттерді қалыптастырумен шектелді. Осы кезеңде жүргізілген ғылыми-педагогикалық зерттеулер де осы аталған мәселе төңірегінде болды.

Қазіргі кезде Қазақстанда жалпы орта білім беретін мектепте оқушыларды бизнес және кәсіпкерлікке оқыту мәселесін шешуде жүйелілік жоқ деуге болады. Орта мектепте бизнес және кәсіпкерлік іс-әрекет негіздерін оқыту мәселесін шешу бірінші кезекте нені оқыту керек?, білім алушыларда қандай кәсіби маңызды тұлғалық қасиеттерді қалыптастыру керек? деген сұрақтарға жауап беруден басталады. Сондықтан «кәсіпкерлік» ұғымының мәніне қысқаша тоқтала кету керек.

Нарықтық экономикада бизнес және кәсіпкерлік басты роль атақарады және ол әлеуметтік-экономикалық құбылыс ретінде кең спектрлі қоғамдық қарым-қатынастарды қамтиды. Мұнда құқықтық, психологиялық, тарихи сәттер көрініс алады. Сондай-ақ, кәсіпкерлік әрекет тіршілігіміздің экономикалық жағдайларына да тікелей қатысты екені рас [1].

Кез келген мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық дамуының көптеген факторларының ішінде кәсіпкерлік қызмет және оның субъектілері, яғни кәсіпкерлер маңызды рөл атқарады. Кәсіпкерліктің мәні мен маңызын ашу, оның негізгі белгілерін анықтауға экономика ғылымы үш ғасырдан астам уақыттан бері өзіндік үлес қосып келеді. Алайда үздіксіз жүргізілген зерттеулер негізінде "кәсіпкерлік" түсінігі жаңа элементтермен толыға түсті. Ол өз кезегінде кәсіпкерліктің мәні мен мазмұнын толық ашуға септігін тигізеді.

Кез-келген салада оқытудың мазмұны мен технологиясына байланысты мәселелер, әдетте, біржақты шешілмейді. Әсіресе, егер бұл сала қоғамның дамуында жаңа және перспективалы болса. Қазіргі уақытта Қазақстандағы осындай қызмет салаларының бірі - кәсіпкерлік.

Қазақстанда қазіргі жағдайда кәсіпкерлік барған сайын маңызды бола түсуде. Бұл, ең алдымен, Қазақстандағы нарықтық экономиканың жандануына, демек, меншік нысандарының алуан түрлілігіне, еңбек мотивациясының өзгеруіне, экономикалық қызмет субъектілері арасындағы бәсекелестік қатынастардың қалпына келуіне, басқарудың командалық-әкімшілік жүйесінен экономикалық басқару әдістеріне ауысуына байланысты. Қазіргі уақытта Қазақстан экономикасы кәсіпкерлік өндірістің барлық негізгі факторларын қоғамның қажеттіліктерін қанағаттандыратын тауарлар мен қызметтерді құрудың бірыңғай процесіне біріктіретін күшке айналуға.

Алғаш рет "кәсіпкерлік" терминін қазіргі мағынада XVII ғасырдың аяғы - XVIII ғасырдың басындағы ағылшын экономисі Ричард Кантильон қолданған. Ол кәсіпкер тәуекел жағдайында әрекет ететін адам деген пікір білдірді. Энциклопедиялық сөздікте "кәсіпкер", "кәсіпкерлік" ұғымы "азаматтардың өз атынан, өзінің мүліктік жауапкершілігімен немесе заңды тұлғаның атынан және заңды жауапкершілігімен жүзеге асырылатын пайда немесе жеке табыс алуға бағытталған бастамашыл дербес қызметі" ретінде айқындалады [2].

Қазіргі уақытта ғалымдар мен экономистер Қазақстандағы кәсіпкерлік кеңістікті дамыту қажеттілігі туралы пікір білдіруде.

«Кәсіпкерлік кеңістік» - бұл аумақтық тұтастық, оның аясында белгілі бір факторлар кәсіпкердің кәсіби қызметіне әсер етеді немесе кәсіпкер осы факторларды ескеруге және олардың кәсіби қызметін реттеуге мәжбүр болады. Кәсіпкерлік кеңістікті үш саланың қосындысы ретінде сипаттауға болады, олардың әрқайсысын талдау кәсіпкерге өзінің тактикасы мен кәсіби қызметті ұйымдастыру стратегиясын құруға мүмкіндік береді" [2]. Осылайша, дамып келе жатқан кәсіпкерлік кеңістік шеңберіндегі қызмет үшін кәсіби дайындалған кәсіпкерлер қажет. Балаларды кәсіпкерлік қызметке дайындауды мектеп жасынан бастаған пайдалы екендігі белгілі, сондықтан кәсіпкерлік қызмет негіздеріне барынша назар аудару керек.

Қазіргі таңда кәсіпкер деп иелігінде қажетті құралдары бар пайдалы жұмысты немесе қызметті ұйымдастырушы адамды айтады. Оның қатарына кәсіпорындардың иелері, акционерлік қоғамның басқарушылары, кооперативтің жетекшілері және шаруашылық бірлестіктерінің менеджерлері жатады.

Отандық ғалым, кәсіпкерлік негіздері бойынша жетекші заманауи оқулықтардың авторы А.В. Бусыгин кәсіпкерлікте тек қызмет түрін ғана емес, сонымен бірге ұлттық рухты көтерудің әлеуетті мүмкіндігін де көреді. Ол кәсіпкерлік "қоғамдық қатынастарды көрсетудің нақты нысандарының бірі ретінде қоғамның материалдық және рухани әлеуетін арттыруға ғана емес, әр адамның қабілеттері мен таланттарын іс жүзінде жүзеге асыруға қолайлы жағдай жасап қана қоймай, сонымен бірге ұлттың бірлігіне, оның ұлттық рухы мен ұлттық мақтанышын сақтауға" әкелетінін атап өтті [3].

Тағы бір танымал отандық ғалым, экономика ғылымдарының докторы, профессор В.Я. Горфинкельдің ұстанымы осы тұжырымға сәйкес келеді. Ол "жеке кәсіпорынның да, жалпы қоғамның да экономикалық дамуына қолайлы жағдай жасайтын және әлеуметтік-экономикалық прогрестің қозғаушы күші болып табылатын бәсекеге қабілетті нарықтық орта" дейді [4].

Оқушыларға арналған экономика және кәсіпкерлік бойынша оқулықтар мен оқу құралдарының танымал ресейлік авторларының бірі Б.А. Райзберг кәсіпкерлік қызметті нарықпен ажырамас байланыста қарастырады. "Нарықтық экономиканың ең қысқа және ауқымды анықтамасы қарапайым "еркін кәсіпкерлік экономикасы". Нарықтық, капиталистік экономика әрқашан бизнес әлемі ретінде сипатталды. Ал бизнес пен кәсіпкерлік іс жүзінде бірдей. Ресейдің кез-келген басқа экономика сияқты нарықтық қатынастарға көшуі сөзсіз кәсіпкерліктің қалыптасуы мен дамуымен байланысты" [5].

Осылайша, әр уақытта зерттеушілер кәсіпкерлік қызметтің әртүрлі аспектілерін маңызды деп санады. Кәсіпкерлік қызмет түрі ретінде Ресейде ондаған жылдар бойы қолданылмаған. Бұл А.Орлов атап өткендей, кәсіпкерлік қызметті дамытудың міндетті шарты ретінде еркін нарықтық экономиканың болмауына байланысты болды. "Кеңес мемлекетінің 70 жылдан астам тарихы

жеке және кооперативті кәсіпкерлікті, сондай-ақ мемлекеттік капитализмді пайдалану кезеңдерін қамтыды.

Қазақстанда кәсіпкерлік іс-әрекет түрі ретінде көптеген жылдар бойы іске асырылмай келді. Бұл әрине кәсіптік әрекеттің дамуының міндетті шарты болып табылатын еркін нарықтық экономиканың болмауымен байланысты болды. Қазақстанның экономикалық дамуы көп жағдайда халықтың кәсіпкерлік белсенділік деңгейіне тәуелді. Жыл сайын оқушылар негізгі және орта мектепті аяқтайды. Олардың басым бөлігі өз өмірлерін экономиканың мемлекеттік емес секторымен, кәсіпкерлікпен, жеке іс ашумен байланыстырғылары келеді. Дегенмен, мұндай міндеттердің шешімі мектеп түлектерінің іскерлік, құқықтық және экономикалық дайындық деңгейлерімен, олардың нарықтағы бәсекеге қабілеттіліктерімен тікелей байланысты. Жастар нарықтық жағдайда әрекет етуге әрдайым дайын бола алмайды. Оларға нарықтық экономика жағдайында өзіндік өмір сүру үшін, кәсіпкерлік іс-әрекет жасау үшін арнайы дайындықтың қажеттігі айқын. Сондай дайындықтың бастыларының бірі – оқушыларды мектепте кәсіпкерлікке даярлау болып табылады.

Бұл кезге дейін оқушыларда экономикалық білім қалыптастыру экономикалық тәрбие міндеттерінің бірі ретінде қарастырылып келді және көп жағдай қоғамдық мүлікке деген жауапкершілік, үнемділік сияқты қасиеттерді қалыптастырумен шектелді. Осы кезеңде жүргізілген ғылыми-педагогикалық зерттеулер де осы аталған мәселе төңірегінде болды.

Қазіргі кезде Қазақстанда жалпы орта білім беретін мектептерде оқушыларды кәсіпкерлік іс-әрекет негіздеріне оқыту, оқушыларды кәсіпкерлікке оқытуға кәсіптік оқыту педагогтарын даярлау мәселелерін шешуде әлі де жүйелілік жоқ деуге болады.

Кез келген іс-әрекет саласындағы маманды даярлау мазмұнымен және технологиясымен байланысты сұрақтар әдетте, бірден шешімін таппайды. Әсіресе, бұл сала жаңа әрі қоғам дамуында келешегі бар болса. Қазақстандағы сондай маңызды, келешегі зор саланың бірі кәсіпкерлік болып табылады.

Елімізде қазіргі жағдайда кәсіпкерліктің маңызы зор. Бұл, біріншіден, Қазақстандағы нарықтық экономиканың өркендеуімен байланысты. Екіншіден, меншік формасының көптүрлілігімен, еңбек мотивациясының өзгеруімен, экономикалық іс-әрекеттің субъектілері арасында конкуренттік қатынастардың дамуымен және басшылықтың командалық-әкімшіліктік жүйеден басқарудың экономикалық әдісіне көшуімен тікелей байланысты. Қазіргі уақытта Қазақстан экономикасында кәсіпкерлік өндірістің барлық негізгі факторларын қоғамның қажеттілігін қанағаттандыратын тауар және қызмет көрсетуді құрудың бірінғай процесіне біріктіретін күшке айналуда.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Мәлібекова М.С. Ақпараттық қоғам шартында студенттерді кәсіптік даярлаудың педагогикалық негіздері. – Қарағанды: ҚарМУ, 2004. – 257 б.
2. Энциклопедический словарь предпринимателя / Сост. С.М. Синельников, Т.Г. Соломоник, Р.В. Янборисова. - СПб.: Изд-во «Алфа-фонд», «АЯКС», 1992.- 464

3. Бусыгин А.В. Предпринимательство. Основной курс: Учебник для вузов. – М.: Инфра-М, 1997. – 608 с.
4. Предпринимательство: Учеб. для вузов / Под ред. В.Я. Горфинкеля, Г.Б. Поляка, В.А. Швандара. - М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1999. - 475с.
5. Райзберг Б.А. Основы экономики и предпринимательства: Пробный учебник для 10 кл. общеобразовательных учреждений. - М.: Просвещение, 1995. - 208 с.

ОӘЖ 98.748

АҒАШ ӨНДЕУ ӨНЕРІНІҢ ТАРИХИ ЖӘНЕ НЕГІЗГІ ТҮРЛЕРІ

Лесбай Д.Е., Анарбек Б.Е., Базарбай Н.Ж.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены вопросы об исторических и основных видах деревообрабатывающего искусства.

Summary: The article discusses the issues of historical and main types of woodworking art

Материал ретінде ағаш әрқашан адамға өмір, өнер жасау материалы ретінде қызмет етті. Олар әрдайым ағаштан үйлер салып, ыдыс-аяқ жасап, балаларға ойыншықтар жасады. Ағашты көркем өңдеу көптеген халықтарда халықтық сәндік - қолданбалы өнердің ең маңызды, дамыған және ежелгі түрі. Ағаштан жасалған барлық нәрсе әрқашан практикалық мақсатқа ие болды және сонымен бірге ерекше рухани мағынаны білдірді, өйткені қолданбалы өнердің ең тән, ерекшелігі-күнделікті өмірде практикалық қолдану үшін жасалған заттар шебердің көңіл-күйін, дүниетанымын, сезімдері мен ойларын тасымалдаушы болады. Адам затты пішіні мен қабылдауы бойынша өзгертті, жетілдірді, ал еңбек процесінде оның шеберлігі жетілдірілді, формасы, түсі, материалы, пропорциясы, симметриясы, ырғағы және тұтастай алғанда "өнім сезімі" тәрбиеленді.

Қазақ халқының тұрмысында, басқа халықтар сияқты, ағаштан жасалған тұрмыстық заттар ерекше орын алады. Ағаш шеберлері өндіретін өніміне қарай ағаш өңдеушілерге, киіз үйдің ағаш бөліктерін өңдеу бойынша шеберлерге және т. б. бөлінді.

Қазақтар, көшпенділер тұрмысқа қажетті ағаш бұйымдарын, сондай-ақ мал шаруашылығын жүргізу үшін өздері дайындаған. Ағаш кесушілер-ерші, ағашшы, ағаш шебері, негізінен ер тоқым, азық – түлікті сақтауға арналған жәшіктер - кебеже, және заттар - сандық, әбдіре, шест - киім ілгіш-әділбаған, төсек-салу, пиал - кесекап тасымалдауға арналған футляр, түрлі пішіндегі қымыз жиынтықтарын жасады. Дөңгелек немесе қайыс тәрізді тостаған, саптыаяқ, тостаған - шар, қымыз құюға арналған ожау, ет беруге арналған ыдыс-темекі, тегеш. Ағаш бұйымдарының арасында сандықтың астына қойылатын тұғырлар - жұқаяқ, саба астына қойылатын - сабаяқ, майды қағуға арналған кадушка - көп, етке арналған қаймағы алынбаған тостаған - астау, келі, ыдыс - аяқ пен тамаққа арналған шкафтар маңызды орын алды. Бұл заттар әрдайым әртүрлі әшекейлермен, сүйек пен күміспен безендірілген. Ағаш кесу 4

негізгі техникалық техниканың көмегімен жүзеге асырылды: контур оюлары, үшбұрышты ойықтар, рельефтер және трафарет бойымен сызылған өрнектің фонын шығару. Ағаш заттарды өңдеуге арналған құрал кішкентай балта, шаппа шіт, қашау, түрпі, егеу, біз, қысқыш және т. б. болды [1,2].

Киіз үйдің ағаш бөліктерін өңдеу бойынша маман-шеберлерді қазақтар ерекше бағалады. Қазақтардың ата-бабалары мен қазақтардың өздері бір кездері көшпелі малшылар болған. Көшпелі тұрмыс жағдайында олар адамның әмбебап баспанасы – киіз үй ойлап тапты. Киіз үй тез және оңай қойылып, түйелер мен жылқылармен оңай тасымалданатын. Күші сипаттағы материалды жеңілдігі, тасымалдылық, төзімділігі сынуы. Киіз үйдің киіз жамылғысы жаңбырдан қорғады, ыстық күндері киіз үйдің ішінде салқын болды, тіпті қысқы уақытта да ошақ жылынып, онда тұруға болатын еді. Кедей адамдар жазда да, қыста да киіз үйде өмір сүрді. Киіз үй құрылымы жағынан өте қарапайым. Оған киізбен жабылған ағаш жақтау кіреді. Жиналған түрінде киіз үй түрінде болады. Қазақ тілінен киіз үй атауы киіз үй сияқты естіледі. Киіз үйдің негізгі элементтері киізден, былғарыдан, теріден, тіректен жасалған. Киіз үйдің қабырғасы "ші" төсенішінің үстінен екі қабат киізбен жабылады. Тығыз оралған киізден жасалған үлкен, қалың маталар киіз үйді күмбездің ортасынан жерге дейін жабады. Бұл төменгі қабат – туристік. Ұзын - яғни киіздің жоғарғы қабаты шаңырақтан (киіз үйдің ең биік нүктесінен) киіз үйді жабады. Бізге ата-бабаларымыздан мұра болып қалған дәстүрлі киіз үйге алғаш рет кірген адамды оның жабдықтары таң қалдырады. Кез –келген нәрсе – жұмсақ металдан, ағаштан, сүйектен болсын-ою-өрнекпен безендірілген, сүйекпен, күміспен, тақтайшалармен қапталған. Киіз үйдің негізгі әшекейі-кілемдер. Олар оны оқшаулайды, ерекше жайлылық жасайды. Киіз үй жарқын басқұр, кілем төсеніштер, түрлі-түсті жүн жіптерден жасалған шашақтары мен қылтаяқшалары бар ленталардың арқасында әсем көрінеді. Киіз үй-көшпенділердің көне және қазіргі заманғы тұрғын үйі. Қазіргі уақытта киіз үй өзінің маңыздылығы мен өзектілігін жоғалтпады, олар жазғы жайылымдарда орнатылады, ал кез-келген мереке, тіпті қалада, бәріміз көріп отырғанымыздай, киіз үйсіз болмайды. Киіз үй-қазақ халқының өткені мен бүгіні арасындағы байланыстырушы жіптердің бірі [3]. Қолөнершінің стационарлық шеберханасы болды, оған тіректерді бумен пісіруге арналған пеш, тор - мор, киіз үй бөлшектерін түзетуге және бүгуге арналған машина, бұрғылау машинасы - үскі және басқа да құралдар жиынтығы кірді. Үйдің өзі ағаш дайындап, киіз үйдің барлық бөлшектерін - кереге немесе қанат (киіз үйдің негізінің жылжымалы секциясы), үкі (күмбезді жер), шаңырақ (дөңгелек киіз үйдің жоғарғы жағы), сықырлауық (қос қанатты есік) өндірді.

Ағаш материалының түсі мен құрылымы шексіз әр түрлі және бұл ағаш шебері үшін көркем композицияны құрудың қосалқы құралдарына жүгінбестен материалдың сұлулығын анықтауға үлкен, бай мүмкіндіктер ашады.

Өнер-бұл адамның жанын тәрбиелеу және рухани құндылықтарды құрметтеу, бұл әдемі идеяны қалыптастыратын және жанды бай ететін,

ойлануға мәжбүр ететін өнер. Өнер әрқашан заттарды құрметтеуден басталады. Бірақ заттарды құрметтеуге болатындай етіп жасау керек.

Кескіш туралы айтатын болсақ, сіз механикалық суретшіні емес, кескішті-шебер суретшіні есте ұстауыңыз керек, сондықтан мұндай шебер бейнелеу өнері туралы кем дегенде жалпы түсінікке ие болуы керек, бірақ станокты кескіндеме сәндік оюға берілмеуі керек, өйткені кескіштің шеткасы мен пышағы көркем туындыларды жасауда мүлдем басқа мүмкіндіктерге ие. Соқыр көшіру және еліктеу емес, тек тынымсыз шығармашылық жұмыс қана ағаш ұстасы мен кескіш шеберлігін жетілдіруге мүмкіндік береді.

Сабақта ағаш кесудің ең қарапайым түрлерінен бастау ұсынылады: контурлы және геометриялық (үшбұрышты - ойық). Ою жұмыстарының бұл түрлері күрделі құралдар мен сирек материалдарды қажет етпейді және жұмыс әдістері күрделі емес. Кесілген композицияны кез-келген қатты ағашта, ал геометриялық оюларда және барлық қылқан жапырақты ағаштарда бір қиғаш пышақпен жасауға болады. Дегенмен, кескінделген жұмыстардың контурлық және геометриялық түрлерін орындаудың қарапайымдылығына қарамастан, ол жоғары эстетикалық қасиеттерге ие және оқушыларға арнайы дағдыларды алуға мүмкіндік береді. Сабақтың бірінші жылында алынған білім мен дағдылар екінші жылы неғұрлым күрделі жұмыс түрімен сәтті күресуге мүмкіндік береді: жастық және таңдалған фонмен бұралған жіп, ал үшінші жылы рельефті жіп. Контур жіптерінде өрнек әр түрлі ені, тереңдігі және пішіні бар терең сызықтармен беріледі. Сызықтар әртүрлі құралдармен орындалады: жартылай шеңберлі кескіштер, түйреуіштер, профильді кескіштер, қиғаш пышақ. Сыртқы жағынан, контурлы жіптерді орындау өте қарапайым болып көрінеді, бірақ сіз оны дұрыс және сапалы түрде жасай аласыз, тек бірқатар нақты кәсіби әдістерді игере аласыз. Композициялық контурлы жіптерді геометриялық, тырнақ тәрізді, Яворов мысалына сәйкес жалпақ рельефті жіптің басқа түрлерімен біріктіруге болады. Бұл техникада геометриялық және гүлді әшекейлер де, жануарлар бейнелері де жасалуы мүмкін. Сәндік-қолданбалы өнер үйірмелерімен айналысатын мектеп оқушылары арасында кеңінен таралған қара лак ою деп аталады. Бұл өте қызықты, тиімді жұмыс түрі, қара жылтыр фонда металл құралмен терең соққылармен сурет жасалады. Бұл техникада оқушының жұмысының нәтижесі бірден көрінеді. Шынында да, кескіштің жеңіл қозғалысынан қара жылтыр беті кенеттен өмірге келіп, өзгереді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Мотков О.И. Развитие творчества у детей. // Дополнительное образование. - 2013. - № 4. - С. - 21-33
2. Муканов М.С. Казахские домашние художественные ремесла. - Алма-Ата, «Казахстан», 1979
3. Оразбаева Н.А. Народное декоративно-прикладное искусство казахов - «Аврора», Ленинград, 2015 г.

БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МАҢЫЗЫ

Мақұлбек Бағдәулет Нұрланұлы, Қайратұлы Шыңғысхан - 10 сынып оқушылары
Ғылыми жетекшісі: Конакбаева Н.Ж.

Т.Рысқұлов атындағы жалпы орта мектебінің математика пәнінің мұғалімі, Түлкібас
поселкасы, Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены вопросы значимости формирования компетенций учащихся в образовательном процессе.

Summary: The article discusses the importance of the formation of students' competencies in the educational process.

Болон декларациясына сәйкес құзыреттілік тәсіл білім беру мақсаттарын анықтау, білім беру мазмұнын таңдау, білім беру процесін ұйымдастыру және білім беру нәтижелерін бағалау принциптерінің жиынтығы ретінде анықталады [1]. "Құзыреттілік тәсіл" ұғымын В.А. Адольф, В.И. Байденко, Т. Г. Браже, Э.Ф. Зеер, И.А. Зимняя, Н. В. Кузьмина сияқты ғалымдар зерттеген.

И.А. Зимняя құзыреттілік тәсілді дамытудың үш кезеңін анықтады. Бірінші кезеңде (1960-1970 жж.) ғылыми айналымға санаттар енгізілді, "құзырырлық" пен "құзыреттілік" ұғымдардың бөлудің алғышарттары жасалады.

Екінші кезеңде (1970-1990 жж.) тілді оқыту практикасы мен теориясында, менеджмент, басқару саласында және қарым-қатынасты оқытуда "құзырлық/құзыреттілік" санаттары белсенді қолданыла бастады. Сонымен бірге "әлеуметтік құзырлық/құзыреттілік" ұғымдарының мазмұнын әзірлеу басталды. Джон Равеннің "Қазіргі қоғамдағы құзіреттілік" атты еңбегінде құзыреттіліктің егжей-тегжейлі түсіндірмесі берілген және қазіргі қоғамда танымал 37 құзыреттілік ерекшеленеді.

Құзыреттілік тәсіл теориясының дамуының үшінші кезеңі (1990-2001 жж.) А.К. Маркова, Э.Ф. Зеер, А.В. Хуторский және т. б. ғылыми еңбектерінің пайда болуымен сипатталады, онда кәсіби құзыреттілік психология және педагогика тұрғысынан қарастырыла бастайды.

АҚШ-табысты кәсіпқойдың қасиеттерін анықтау үшін "құзыреттілік" ұғымын қолдана бастаған алғашқы елдердің бірі. Құзыреттіліктерде тек алынған және игерілген білімді ғана емес, теориялық және практикалық міндеттерді шешуге өз бетінше және шығармашылықпен қарай алатын кәсіпқойға қойылатын талаптар көрініс тапты. Құзыреттілікті қалыптастыру қажеттілігі қазіргі заманғы маман ақпараттың үлкен ағындарын түсінуі, жетіспейтін білімді таба білуі, өз бетінше үйренуі, кәсіби білімнің жетіспеушілігін толтыра алуы, шешуші болуы, жауапкершілікті өз мойнына алуы және белгілі бір жағдайларда қажетті шешімдер қабылдауы керек екендігімен негізделген [2].

"Құзыреттілік" терминін түсіндіруде "шетелдік сөздердің сөздігі" түсіндірудің екі нұсқасын анықтайды: қандай да бір лауазымды адамның немесе органның мүмкіндіктер шеңбері; бұл адамның білімі мен тәжірибесі болуы керек сұрақтардың белгілі бір спектрі.

Іс жүзінде ол "құзыреттілік"терминіне қатысты: құзыреттілікке ие; белгілі бір салада бір нәрсені бағалауға мүмкіндік беретін білімге ие болу.

"Құзыреттілік" термині ғылыми айналымға енгеніне қарамастан, ғылымда оның жалпы қабылданған анықтамасы әлі қалыптаспаған. Зерттеуші ғалымдар көп жағдайда оның мағынасы "не білемін" ұғымына қарағанда "қалай білемін" ұғымына жақын деп санайды. Оларды біріктіреді, олардың барлығы құзыреттілікті адамның барлық проблемалар мен міндеттерді басқару қабілеті ретінде түсінеді. Сонымен қатар, көптеген басқа анықтамалар бар.

Еуропалық білім беру қорының терминдердің глоссарийінде құзыреттілік келесідей анықталады:

1. Жақсы немесе керемет нәрсе жасау мүмкіндігі.
2. Жұмысқа орналасу кезінде қойылатын талаптарға сәйкестігі.
3. Нақты Еңбек міндеттерін орындау қабілеті.

Еуропа Кеңесі құзыреттілікті адамға қойылатын талаптардың жиынтығы ретінде түсінуді ұсынды, оның ішінде теориялық академиялық білім, білу және түсіну қабілеті, белгілі бір жағдайларда білімді жедел қолдана білу қабілеті, айналадағы шындық пен өмірді басқалармен қабылдау тәсілін анықтайтын қалыптасқан құндылықтар жүйесі [3].

"Қазіргі заманғы орыс кәсіби білімінің сөздік-анықтамалығы "құзырлылықты" табысты еңбек қызметі үшін білімді, іскерлікті және практикалық тәжірибені қолдану қабілеті", ал құзыреттілікті "адамның еңбек қызметін табысты жүзеге асыру үшін құзыреттілігінің болуы" ретінде анықтайды.

"Құзырлылық" ұғымы оқытудың соңғы нәтижесін сипаттау үшін қажет, ал "құзыреттілік" ұғымы педагогикада бұрын қабылданған "мен білемін" дегеннен айырмашылығы "мен қалай білемін" деген мағынаны алады.

Кәсіби білім энциклопедиясында С.Я. Батышевтің редакциясымен құзыреттілік белгілі бір әлеуметтік-кәсіби мәртебесі бар адамдардың білімі, дағдылары мен тәжірибесінің олар орындайтын міндеттер мен шешілетін проблемалардың күрделілігінің нақты деңгейіне сәйкестік өлшемі ретінде түсініледі.

И.А. Зимняя, Н. Хомский сияқты ғалымдар "құзырлылық" және "құзыреттілік" ұғымдарын бөліседі. Оның пікірінше, құзырлылық дегеніміз-адамның зияткерлік, жеке және әлеуметтік-кәсіби ерекшелігі, оның біліміне негізделген жеке қасиеттері. Ал құзыреттілік-бұл адамның құзыреттілігінде уақтылы және белсенді көріністер ретінде танылатын белгілі бір білім, идеялар, құндылықтар мен қатынастар жүйесі.

С.Я. Бытышев және басқа да отандық ғалымдар құзыреттілік ұғымын оның білім деңгейімен анықтады; оның оқу технологиясы мен әдіснамасын меңгеру деңгейімен, сонымен бірге мақсатқа жету және оқушылардың білім

алуына, оқуына және дамуына байланысты міндеттерді жеңе білуімен анықталады деп санайды.

Кәсіби педагогика бойынша оқулықтардың бірінде құзыреттілік адамның өз ісін білумен жұмыс істеу қабілетін білдіретін бірыңғай термин екендігі айтылған. Әдетте ол маманның білімі мен дағдыларының оның атқаратын міндеттері мен шешілетін проблемалардың қазіргі деңгейіне сәйкестігін қарастыру кезінде қолданылады [4].

Маманның құзыреттілік мәселелерімен тек отандық ғалымдар ғана емес, сонымен қатар шетелдік ғалымдар да айналысады. Осы мәселе бойынша зерттеулер көрсеткендей, ең дамыған елдерде (АҚШ, Германия, Англия, Франция) прогрессивті қызметкерге қойылатын талаптарға оның білімі мен біліктілігінің ресми факторлары оның жеке қасиеттерінің қоғамдық маңыздылығына ауысады.

Педагогикалық теорияда ұсынылған түсіндірмелерді зерттей отырып, құзырлылық пен құзыреттілік құбылыстарының мәні мен мазмұны өте ұқсас, кейде тіпті сәйкес келеді деген қорытындыға келдік. "Құзырлылық" және "құзыреттілік" ұғымдары "білім, дағдылар" ұғымдарынан гөрі кең, өйткені олар білікті қызметкерге қажет жеке қасиеттерді қамтиды (мақсаттылық, тәуелсіздік, бастамашылдық, парасаттылық, ойлаудың икемділігі және стереотиптерді жеңу және т.б.). Құзыреттілік дегеніміз адамның тиісті құзыреттілікке ие болуы, оның ішінде оған және қызмет тақырыбына жеке көзқарасы деп түсінуге болады. Сондықтан құзырлылық білім алушының білім беру және кәсіби дайындығына қойылатын кейбір талаптарды қамтиды, ал құзыреттілік-бұл бұрыннан қалыптасқан жеке сапа.

Көптеген терминдер мен анықтамаларды қарастырып, талдағаннан кейін, құзырлылық дегеніміз – адамның алған білімі, дағдылары мен тәжірибесін қолданатын адамның қызмет саласы, ал құзыреттілік – бұл белгілі бір мәселелерді шешуде жауапкершілікті алуға және туындаған барлық мәселелерді шешуге мүмкіндік беретін адамның жеке басының сапасы немесе сипаттамасы деген қорытындыға келдік. [5].

Бізді қызықтыратын тақырыпқа арналған психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді және басқа да ақпарат көздерін қарап, талдағаннан кейін біз кәсіби - педагогикалық құзыреттілікті қалыптастыру мәселесін шеше отырып, кәсіби құзыреттіліктің мәні мен мазмұнын да қарастыруымыз керек деген қорытындыға келдік.

Кәсіби құзыреттілік (латын тілінен аударғанда "profession" - ресми көрсетілген сабақ, "profiteer" - өз ісімен жариялау;" competo " – қол жеткізу, сәйкес келу, жақындау) - бұл маманның жеке және іскерлік қасиеттерінің ажырамас сипаттамасы, ол осы қызмет түрін жүзеге асыру үшін жеткілікті білім, білік және тәжірибе деңгейін, сондай-ақ оның адамгершілік ұстанымын көрсетеді.

Оқушылардың жетістіктерін бағалаудың "жеке" критерийлерін В.П. Беспалько, Б. Блум тұжырымдамалары қолдана алады, олар оқушылардың жетістіктерінің әртүрлі деңгейлерін және оларды бағалау критерийлерін (білім,

түсіну, қолдану және т. б.), сондай-ақ И.Я. Лернер мен Л.Я. Зорина тұжырымдамаларын қарастырады, олар білімнің толықтығын өлшеуге байланысты критерийлерді ұсынады. олардың тереңдігі, тиімділігі, икемділігі және хабардарлығы.

Оқушылардың шығармашылық іс-әрекетке дайындық критерийлері жеке тұлғаны қалыптастырудың негізгі заңдылықтарын анықтап, игерілетін іс-әрекеттің нақты белгілері арқылы ашылуы керек. К.М. Дурай-Новаковская іс-әрекеттің келесі компоненттері: мотивациялық (кәсіби маңызды қажеттілік, іс-әрекеттің себептері); танымдық-бағалау (кәсіптің мазмұны, іс-әрекеттің құрылымы, қойылған міндеттерді шешу тәсілдері, кәсіби дайындықтың өзін-өзі бағалауы); эмоционалды-ерік (қызмет нәтижелеріне жауапкершілік сезімі, өзін-өзі бақылау, өз іс-әрекеттерін басқара білу); операциялық-тиімді, кәсіби білімді, іскерлікті, кәсіби міндеттерді орындау тәсілдерін меңгеру); мобилизациялық (қабілеті басқаруға мүмкіндік береді, ол өзінің жағдайына, нақты жағдай).

Е.Н. Ковешникова өз жұмысында оқушылардың кәсіби қызметке дайындығының негізгі элементтерін анықтайды: белгілі бір қызмет түріне, мамандыққа оң көзқарас; қажетті білім, дағдылар; қабылдаудың, зейіннің, ойлаудың, эмоционалдылықтың және ерікті процестердің тұрақты, кәсіби маңызды белгілері. Әрбір компонент кәсіби дағдылардың, білімнің қалыптасу деңгейін, сондай-ақ оларды бейнелі мәселелерді шешуде қолдану қабілетін анықтауға мүмкіндік беретін ең аз қажетті және жеткілікті көрсеткіштермен толтырылған: жұмыс принциптерін түсіну; білім, білік және дағдылардың негізінде ашылатын көркемдік идеяға байланысты үш өлшемді композицияны дұрыс құру; пропорция, қозғалыс сезімі, сондай-ақ оларды қолдана білу; пластикалық анатомияны білу және оны бейнелі есептерді шешуде қолдана білу.

Мұндай жұмыстың нәтижесі мектепте оқушыларды оқыту және тәрбиелеу мәселелерін талқылау, оқу-тәрбие процесіне жалпы көзқарас пен талаптарды әзірлеу, өнер әдіснамасына және болашақ бейнелеу өнері мұғалімдері мен суретшілерін тәрбиелеу принциптеріне көзқарастардың бірлігі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Байденко, В. И. Болонский процесс: проблемы, опыт, решения / В. И. Байденко. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : ИЦ ПКПС, 2006. – 111 с.
2. Болотов, В. А. Компетентностная модель : от идеи к образовательной программе / В. А. Болотов, В. В. Сериков // Педагогика. – 2003. – №10. – С. 8–14.
3. Введенский, В. Н. Моделирование профессиональной компетентности / В. Н. Введенский // Педагогика. – 2013. – №10. - 51–55.
4. Волкова, Л. А. Профессионально-педагогическая компетентность педагогических кадров – важнейший компонент качества образования в колледже / Л. А. Волкова // Приложение к журналу «Среднее профессиональное образование». – 2011. – № 10. – С. 69–78.
5. Зимняя, И. А. Общая культура и социально-профессиональная компетентность человека / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2005. – №11. – С. 14–20

ОҚУ ПРОЦЕСІНДЕ АРТПЕДАГОГИКАЛЫҚ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУДЫҢ ТАРИХИ АЛҒЫШАРТТАРЫ

Маратқызы Ж., Қожахан Д.Ж., Нұрғали М.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены исторические предпосылки применения артпедагогических методов в учебном процессе.

Summary: The article discusses the historical prerequisites for the use of artpedagogic methods in the educational process.

Артпедагогика технологиясын шешудің тиімді құралы оның жетекші және адамның күрделі ұйымдастырылған дене-рухани табиғатына жан-жақты әсер ету қабілеті бар өнер болуы мүмкін. Әлемдік тәртіпті түсіну, артпедагогиканың мәнін ашу және өзін түсіну үшін өнерді әлеуметтік білім беру саласында қолданудың көптеген мысалдары бар. Ежелгі дәуірдің ұлы ойшылдары Пифагор, Демокрит, Платон, Аристотель өнерде бүкіл ғаламда, соның ішінде адам жанында үйлесімділік пен тәртіптің пайда болу көзін көрді. Я.А. Коменский, и. Г. Песталоцци, Л.Н. Толстой, Р.Штейнер, К.Д. Ушинский, И. Яковлев, С.Т. Шацкий, В.А. Сухомлинский және т. б. өз еңбектерінде өнер мен көркемдік құралдардың педагогикалық мүмкіндіктері туралы жазды.

Тұлғаның рухани дамуын қамтамасыз ету үшін өнердің адамгершілік әлеуетін неғұрлым толық пайдалану қажеттілігі туралы идея 2010 жылға дейінгі кезеңдегі білімді жаңғырту тұжырымдамасына енгізілген, бірақ ол әлі де жоғары кәсіби білім беру аясында, атап айтқанда педагогикалық дайындық жүйесінде жеткілікті ғылыми және практикалық іске асырылған жоқ.

Оқушыларға артпедагогикалық білім беру, олардың шығармашылық позициясын қалыптастыру, әрине, педагогикалық білім мазмұнын игерудің таза рационалды-логикалық формаларын қолданумен шектелмейді. Оқушыларға ұсынылатын теориялық білім әрқашан адамның қалыптасуының терең рухани процестеріне жанашырлықты, оқушылардың өмірлік проблемаларына эмоционалды қатысуды қамтамасыз ете алмайды. Осыған байланысты оқушыларға артпедагогикалық білім беруде өнер әлеуетін тарту мүмкіндіктерін жан-жақты зерттеу бейнелеу өнері ғылымының өзекті міндетіне айналуда. Оны инновациялық деңгейде шешудің маңызды алғышарты ретінде арт-педагогика деп аталатын әр түрлі педагогикалық мәселелерді шешуге өнерді тартудың табиғатын, заңдылықтарын, принциптерін, тетіктерін зерттейтін жаңа ғылыми бағыттың қарқынды дамуын қарастыруға болады [1].

Өнердің, педагогиканың, психологияның әлеуетін біріктіретін арт-педагогиканың пәнаралық, практикалық-бағдарлық сипаты қазіргі гуманитарлық ғылымға тән білімді интеграциялау үрдісін толық көрсетеді, бұл әлеуметтік-педагогикалық сала үшін мамандар даярлауды жаңғырту ісінде нәтижелі болуы мүмкін.

Педагогикалық ғылымдар бойынша ғылыми зерттеулерді талдау өнердің педагогикалық әлеуетіне деген ғылыми қызығушылықтың едәуір артқанын көруге болады. О.П. Заболотских, Е.А. Медведева, О.А. Пестерева және т.б. еңбектерінде қарастырылған балалар мен жастарды түзету, оналту, бейімдеу мақсатында өнерді қолдану тәжірибесінен басқа, бүгінгі таңда зерттеу пәні әртүрлі өнер түрлері арқылы әр түрлі педагогикалық мәселелерді шешу мүмкіндіктері болып табылады. Сонымен, ғылыми жұмыстарда оқушыларды адамгершілік, әлеуметтік, патриоттық, көп мәдениетті, еңбекке баулу мәселелері көрініс тапты. Ғылыми еңбектерде шындықты көркемдік танудың және ақпараттық технологиялар жағдайындағы өнер синтезінің мүмкіндіктері қарастырылады. Халық өнерінің педагогикалық әлеуеті Т.С. Комарованың еңбектерінде ашылды. В. Кузнецова, Л.Д. Назарова, Н.Б. Смирнова және т. б.

зерттеулері педагогикалық ғылымның жеке бағыты ретінде арт-педагогиканың теориялық және эмпирикалық негіздемесіне арналған [2].

Отандық ғылымда бұл бағыт қалыптасу кезеңінде болғандықтан, арт-педагогиканың мәнін теориялық түсіндірудің әртүрлілігі және арт-педагогикалық қызмет феноменін сипаттайтын негізгі ұғымдар табиғи болып табылады.

Сонымен бірге оқушыларға артпедагогикалық білім беруде қолайлы жағдай жасау үшін өнердің әртүрлі түрлерін жүйелі түрде тарту мәселесі аз зерттелген болып отыр. Өнер мүмкіндіктерін қолданудың осындай нұсқаларының бірі мектептерде оқу процесін мақсатты және органикалық түрде модернизациялауға, оны құндылық-семантикалық, эмоционалды, коммуникативті және белсенділік қатынастарында байытуға мүмкіндік беретін арт-педагогикалық қолдау болуы мүмкін.

Білім беру процесін арт-педагогикалық сүйемелдеудің теориялық-әдіснамалық және ғылыми-әдістемелік негіздерін әзірлеу мұғалімдер арасында өнердің педагогикалық мүмкіндіктеріне деген қызығушылықтың өсуі тұрғысынан да өзекті болып табылады. Бұл жағдайда шешілетін педагогикалық міндеттердің спектрі өте алуан түрлі: оқу материалының мағынасын түсіндіруден және оны шоғырландырудан бастап білім берудің өзара әрекеттесуіне қолайлы жағдай жасауға дейін (оқушылардың мотивациясы, оқу процесінің жайлылығы, шығармашылық өзін-өзі көрсету және т.б.).

Оқушыларға артпедагогикалық білім беру арт-педагогикалық қолдау идеясы пікірталас саласынан практикалық қолдану саласына ауыса отырып, оның жолында қайшылықтар кездеседі: өнердің адамның күрделі табиғатына жан-жақты әсер етудің объективті мүмкіндігі және қазіргі білім беруде оның педагогикалық әлеуетін пайдаланудың теориялық және әдіснамалық негіздемесінің жеткіліксіздігі. Бұл қарама-қайшылықтар бейнелеу өнері сабақтарында артпедагогика технологиясын қолдану арт-педагогикалық қолдау жүйесін теориялық-әдіснамалық және ғылыми-әдістемелік негіздеу қажеттілігінен тұратын мәселенің болуын көрсетеді. Бұл мәселе зерттеу тақырыбын анықтады: "Бейнелеу өнері сабақтарында артпедагогика технологиясын қолдану мүмкіндіктері".

Артпедагогикалық өнермен психологиялық-педагогикалық әсер ету әдістері, өзін-өзі көрсетудің өзіндік жолдары (сурет қана емес, сөйлеу, қозғалыс, музыка, дыбыс, әр түрлі, соның ішінде ағаш немесе саз сияқты табиғи материалдармен жұмыс жасағанда) болып табылады.

Артпедагогикалық әдістердің негізгі мақсаты: сыртқы әлеммен және өзімен үйлесімді байланыс орнату. Өнер мен терапия баланың жеке басын нығайтатыны белгілі, өйткені балалар өз әлемін ойлап, сезінеді, оларды сыртқы үлкен әлеммен байланыстыратын және оларды ішкі кішкентай әлеммен дәл білдіретін өз тілдерін іздейді. Өзін-өзі көрсетудің әртүрлі тәсілдері, өзін-өзі қабылдауға көмектесу, арт-терапия процесінде пайда болатын жағымды эмоциялар агрессивтілік пен депрессияны азайтады, өзін-өзі бағалауды және адамның күнделікті өмірге бейімделу қабілетін арттырады.

Біздің ойымызша, арт-терапиялық және артпедагогикалық әдістерді бөлу қажет. Соңғысы, біздің ойымызша, арт-терапия аясында қол жетімді және жеңіл болғандықтан, жеке тұлғаның терең емес проблемаларымен жұмыс істеуге мүмкіндік береді, өйткені олар сезімдерді символдық деңгейде танымал етуге, саналы және бейсаналық сезімдер мен қажеттіліктерді, соның ішінде жасөспірімге сөздерді қолдану арқылы білдіру өте қиын екенін өзектендіруге және білдіруге көмектеседі.

Бұл әдістерге ортақ нәрсе, олардың жасырын мазмұны жеке тұлғаның шынайы бағытын анықтауға, әлеммен және өзімен субъективті қарым-қатынасты диагностикалауға, жеке тұлғаның субконцесстік құрылымдарына әсер етуге мүмкіндік береді.

"Өнер" сөзімен байланысты барлық нәрсе, соның ішінде артпедагогика технологиясы негізінен вербалды емес қарым-қатынастың көрсеткіштері мен құралдары болып табылады, педагогиканың бұл саласын әсіресе сөйлеуді жетік білмейтіндер үшін құнды етеді, өз тәжірибелерін ауызша сипаттауда қиындық тудырады немесе керісінше сөйлеу қарым-қатынасына тым тәуелді. Символдық сөйлеу бейнелеу өнерінің негіздерінің бірі болып табылады, адамға өз тәжірибесін дәлірек білдіруге, жағдайға және күнделікті проблемаларға жаңа көзқараспен қарауға және осының арқасында оларды шешудің жолын табуға мүмкіндік береді [3].

Сондай-ақ, А. Копытиннің куәлігі бойынша көптеген жағдайларда арт-терапия бейсаналық процестерді зерттеуге, жасырын идеялар мен күйлерді, немесе әлсіз көрінетін әлеуметтік рөлдер мен мінез-құлық формаларын білдіруге және жаңартуға ерекше мүмкіндік береді. Өзін-өзі еркін білдіру және өзін-өзі тану құралы болып табылады. Ол сенім атмосферасын, жоғары төзімділікті және адамның ішкі әлеміне назар аударуды білдіреді.

Арт-терапиядағы топтық формалар денсаулық сақтау саласында ғана емес, сонымен қатар білім беру, әлеуметтік және басқа салаларда да кеңінен қолданылады. Арт-терапиялық процесс психотерапиялық қарым-қатынас аясында жүреді және бейнелерді жасау қарым-қатынастың негізгі құралы ретінде әрекет етеді. Сонымен қатар, арт-терапевт топ мүшелеріне бір-бірімен

қарым-қатынас жасауға көмектесу арқылы саналы және бейсаналық сезімдер мен идеялардың вербальды емес көрінуіне жағдай жасайды.

Зерттеушілер арт-терапияның топтық әдісінің бірқатар ерекшеліктерін анықтайды: топтық тәжірибе иеліктен шығаруға қарсы тұрады, тұлғааралық мәселелерді шешуге көмектеседі; топ қоғамды миниатюрада көрсетеді, серіктестердің қысымы, әлеуметтік әсер және конформизм сияқты жасырын факторларды айқын етеді. Ұқсас проблемалары бар адамдардан кері байланыс пен қолдау алу, топта адам жаңа дағдыларды үйренеді, тең серіктестер арасында қарым-қатынастың әртүрлі стильдерімен тәжірибе жасай алады; топта қатысушылар өздерін басқалармен сәйкестендіре алады, өзін және өзін жақсы түсіну үшін басқа адамның рөлін ойнайды және жаңа тиімді мінез-құлық тәсілдерімен танысады. Топтағы өзара әрекеттесу әрқайсысының психологиялық мәселелерін анықтауға көмектесетін шиеленісті тудырады; топ өзін-өзі ашу, өзін-өзі зерттеу және өзін-өзі тану процестерін жеңілдетеді [4].

Осылайша, деструктивті көріністердің алдын алуда арт-терапия элементтерін қолдану теріс ортаға ықтимал қатысуға қатысты қорғаныс факторларының күшеюіне ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Медведева Е. А., Левченко И. Ю., Комиссарова Л. Н., Добровольская Т. А. Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании. М.: Издательский центр «Академия», 2011. - 248с
2. Лебедева, Л. Д. Арт-терапия в педагогике // Педагогика.-2017. - № 9. - С. 27-34.
3. Копытин А. И. Диагностика в арт-терапии. Метод «Мандала». -СПб.: Речь, 2013.- 144 с.4. Копытин А. И. Техники аналитической арт-терапии/ Д. И. Копытин, Б. Корт. - СПб.: Речь, 2017. - 186 с.

ОӘЖ 004 (063)

КӨРКЕМ БІЛІМДЕ ӘЛЕУМЕТТІК ПЛАТФОРМАЛАРДЫҢ БІЛІМ БЕРУ ӘЛЕУЕТІ

Мейрам Д.Б., Әшірбай Ж.Б., Шындалиева А.И.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Статья посвящена образовательному потенциалу социальных платформ в художественном образовании

Summary: The article is devoted to the educational potential of social platforms in art education

Қазіргі уақытта адамның өмірін интернетсіз, ақпаратсыз елестету мүмкін емес, олар бүкіл әлемді қамтыды және біздің күнделікті өміріміздің барлық аспектілерінде бар. Қазіргі уақытта әр адам интернеттің мүмкіндіктері мен ресурстарын пайдалана алады. Ақпарат алмасу мен коммуникацияның дәстүрлі салалары қазіргі қоғамға өзгеріс пен әсер етуге өте сезімтал, өйткені қазіргі компьютерлік технологиялардың ілгерілеуі үнемі алға жылжуда. Әр түрлі қалалар мен елдерде тұратын адамдарды байланыстыру үшін әлеуметтік

желілер, вебинарлар, чаттар сияқты ақпарат беру және алмасу алаңдары құрылды.

Педагогикалық қызметті әлеуметтік желілерге енгізудің негізгі мақсаты қазіргі қоғамдағы оқушылардың зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін дамыту, сондай-ақ оқыту мен білім беру сапасын арттыру болып табылады.

Әлеуметтік желі-ақпарат алмасуға, интернетте әртүрлі әлеуметтік ұйымдар құруға және қазіргі кезеңде педагогикалық процестерді енгізуге мүмкіндік беретін платформа, онлайн-сервис немесе веб-сайт.

Сондай-ақ интернеттегі әлеуметтік желінің тағы бір анықтамасы бар, мысалы, адамдарға топта немесе чатта өзара әрекеттесуге мүмкіндік беретін бағдарламалық қызмет [1]. Жоғарыда көрсетілген анықтамаға сүйене отырып, әлеуметтік желіні интернетке виртуалды желінің анықтамасы ретінде де қолдануға болады, бұл тиісті мүдделер біріктірілген адамдар тобы арасында байланыс орнатуға мүмкіндік береді.

Әлеуметтік желі ұғымы бастапқыда интернеттегі байланысқа қатысты болмады. Әлеуметтік желінің құрылымы бірнеше әлеуметтік объектілерден тұрады, оларға мыналар жатады: қауымдастық, әлеуметтік топ, адам, жеке тұлға. Жоғарыда келтірілген анықтамаларға сүйене отырып, әлеуметтік желі-бұл бұрын айтылған құрылым деп айтуға болады.

Желінің барлық қатысушылары мен пайдаланушылары интернеттегі веб - сайттар, әлеуметтік желілер, бірегей топтар және мазмұн сияқты әртүрлі платформалардың ақпараттарын толтыру процесіне тікелей қатысады. Ақпарат алмасу үшін топтарға біріктірілген барлық пайдаланушылар-бұл топ немесе қауымдастық, сайт деп аталатын автоматтандырылған орта. Бұл сайттар әлеуметтік желілерге өте жақын, бірақ белгілі бір мақсаттар мен блогтар, әлеуметтік топтардың өзара әрекеттесу технологияларын ұйымдастыруда біршама айырмашылықтар бар.

Қоғамдағы қарқынды дамып келе жатқан процестер, ақпараттық үлгідегі барлық компьютерлік және технологиялар адам қызметінің көптеген салаларын белсенді түрде өзгертеді. Жоғарыда айтылғандардың бәрі білім беру салаларына да қатты әсер етті, өйткені білім беру процесі ақпараттық әлемдегі даму сатысына өтеді. Білім беру процесін ақпараттандыру бұл барлық педагогикалық және білім беру ортасын жетілдірудің маңызды бағыттарын қозғайтын маңызды тетіктердің бірі. Қашықтықтан оқыту білім берудің дәстүрлі түрлерімен қатар қарқынды дамып келеді және қазіргі заманғы ақпараттық және коммуникациялық технологиялардың артықшылықтары.

Қазіргі уақытта қашықтықтан білім берудің адамдарды оқытудың жаңа саласы ретінде енуінің қарқынды процесі жүріп жатыр. Көптеген зерттеушілер бірден білім беру мәселесіне қызығушылық танытып, оны іштей зерттей бастады. Кез-келген білім беру саласының жағымды да, жағымсыз да жақтары бар, ал қашықтықтан оқыту саласы да ерекшелік емес. Көптеген өзгерістер педагогикалық ортаның дамуының барлық кезеңдерінде болатындығын көруге болады. Қазіргі уақытта білім беру мен мазмұнның осы процесінің негізі

мәселені ғылыми тұрғыдан зерттеу емес, практикалық тапсырмалар мен жаттығуларды енгізу болып табылады.

Барлық қашықтықтан білім беру санаттар бойынша құрылады, сондықтан оқушылардың бірнеше ұрпағы үшін қолайлы. Еліміздің шалғай аймақтарында тұратын мектеп жасындағы балалар үшін жеке қашықтықтан оқыту құрылды, өйткені сыныптарда сабақ өткізуге мүмкіндік болмады. Мысал ретінде Үндістандағы білім беру жүйесін келтіруге болады, онда сол жүйе бойынша қашықтықтан білім беру жеке оқу бағдарламаларын жасайды, өйткені білім алудың басқа мүмкіндігі жоқ.

Қашықтықтан білім берудің үлкен артықшылығы-бұл жеке оқу орындарына баруға мүмкіндігі жоқ физикалық мүмкіндіктері шектеулі балаларға білім алуға мүмкіндік береді. Барлық қашықтықтан білім беру жас санаттарына да бөлінеді. Бастауыш білім алуға мүмкіндігі жоқ мектеп және университет жасындағы жастар, сондай-ақ кейбір жеке әлеуметтік және экономикалық себептерге байланысты білім ала алмайтын, бірақ жаңа мамандық алуға үлкен ықыласы бар ересектер бар. Осыған байланысты адамдардағы осындай проблемаларға және олардың жас санаттары бойынша айырмашылықтарына қарамастан, бүкіл оқыту жүйесін дамытуға көмектесетін қашықтықтан білім беруде әртүрлі әдістерді қолдануға болады [2].

Негізгі және маңызды критерий-қашықтықтан білім беру мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін әртүрлі бағыттарды оқытуда үлкен таңдау ашады. Оқытудың алуан түрлілігі, әртүрлі әдістері мен құрылымдары көп болғанымен, төменде қашықтықтан білім берудің бірнеше жетекші формалары келтірілген:

Бірінші форма-чат сабақтары. Оларға чат технологияларын қолданатын сабақтар кіреді. Бұл процеске қатысатын барлық адамдар чатқа тікелей қол жеткізе алады және мұндай сабақтар бір уақытта өткізіледі. Чат мектептері деп аталатын мекемелер бар, олар қашықтықтан оқыту технологияларын да қолданады. Онда чат-топтар құрылады, онда негізгі қызметті ұйымдастыру және оқытушылар мен оқушылар арасында ақпарат алмасу өтеді. Өзара әрекеттесудің бұл түрі өте ыңғайлы және осындай оқыту жүйесінің арқасында процестің барлық қатысушылары орналасқан жері мен орналасуына қарамастан бір-бірімен байланыста бола алады.

Оқытудың екінші түрі-веб-сабақтарды өткізу. Олар қашықтықтан оқыту сабақтарын, конференцияларды, семинарларды, іскерлік және зертханалық практикаларды және осы білім беру жүйесінде оқыту кезінде қатысушылардың өзара іс-қимылының басқа да көптеген нысандарын білдіреді. Осы байланыс құралдарының көмегімен пайдаланушылар ақпарат алмасады және интернет желісінің мүмкіндіктерін пайдалана отырып, бір-бірімен өзара әрекеттеседі. Бірлескен тақырып немесе проблема бойынша қатысушылар арасында белгілі бір жұмыс формасы бар, онда пайдаланушылар бағдарламада белгіленген әртүрлі сайттарда тақырып бойынша өз жазбалары мен ойларын қалдыра алады. Бұл сабақтар веб-сабақтар деп аталады. Чат сабақтарының веб-форумдардан басты айырмашылығы-бұл ұзақ және көп күндік жұмыс, сонымен

қатар оқу процесінде оқытушылар мен оқушылар арасындағы өзара әрекеттесудің бір мезгілде болмау сипаты.

Оқытудың үшінші түрі ретінде телеконференциялар беріледі. Олар, әдетте, электрондық поштаны пайдалану арқылы хабарлама жіберу негізінде жасалады. Білім беру міндеттеріне қол жеткізу үшін оқу телеконференцияларын қолдану жеткілікті. Кейде оқу материалдары аймақтарға пошта арқылы жіберіледі, бұл қашықтықтан оқытудың бір түрі. Ғылыми тұрғыдан алғанда, мұндай процесс "оқытудың табиғи процесі" деп аталды, ол осы оқыту әдісін қолдана отырып, осы жүйенің негізін қалады.

Қашықтықтан оқытудың бірнеше әдістері бар:

- синхронды қашықтықтан оқыту әдістемесі;
- асинхронды қашықтықтан оқыту әдістемесі;
- қашықтықтан оқытудың аралас әдістемесі.

Синхронды қашықтықтан білім беру әдістемесі оқушының мұғаліммен онлайн режимінде өзара әрекеттесуіне негізделген, мысалы, Skype байланысы. Бұл әдіс процестің екі қатысушысына кез келген уақытта және жерде байланыста болуға және ақпарат алмасуға мүмкіндік береді.

Асинхронды қашықтықтан білім беру әдісі офлайн режимінде оқу процесінің субъектілерімен байланыс мүмкін болмаған кезде қолданылады, мысал ретінде пошта, форумдар, чаттар, топтар сияқты байланыс құралдарын келтіруге болады. Оқытудың бұл әдістемесі негізінен оқу процесі субъектілерінен бір-бірін көру талап етілмейтін кезде қолданылады. Сонымен қатар, олар білім мен ақпарат алмасуды қажет етеді, сондықтан байланыс ретінде форумдар мен чаттарда әдеттегі хат алмасу мен байланыс қолданылады [3].

Аралас әдіс синхронды оқыту әдісін де, асинхронды әдісті де қамтиды. Бұл техниканың тиімділігі ең жоғары болып саналады, өйткені студент те, мұғалім де бір-бірімен тек көзбен ғана емес, сонымен қатар чаттар мен форумдарды қолдана отырып, хат алмасу арқылы бір-бірін көрмей-ақ өзара әрекеттесе алады. Кез-келген сәтте, екі субъектінің де жеке қарым-қатынас жасау мүмкіндігі болмаған кезде, екі пайдаланушы да хат алмасу арқылы байланыс режиміне өтеді.

Сондай-ақ, қашықтықтан білім беру құралдарын қарастырған жөн. Қашықтықтан оқытудың жиі қолданылатын құралдары: электронды нұсқадағы оқулықтар, анықтамалықтар және басқа да оқу әдебиеттері; ақпараттық бағыттағы материалдар, сондай-ақ бейне және аудио құралдар; презентация ретінде оқу материалына ұсынылатын көрнекі бөлім; арнайы эффектілермен бірге әртүрлі анимациялар мен суреттер.

Білім беру процесінде оқушылардың мотивациясының жеткілікті жоғары деңгейін қалыптастыру үшін қашықтықтан білім беру аясында оқыту әдістері қолданылады. Бұл білім беру оқушыларға өз бетінше оқуды және материалды тереңдетуді қажет ететін құрылымға ие, бұл білім беруде топтық әдістерді қолдану кезінде ақпаратты барынша игеруге ықпал етеді. Оқушы зерттелетін материалға тереңірек енуі үшін осы негізде қашықтықтан оқыту курстары

құрылды. Сондай-ақ, оқушылардың практикалық дағдылары мен білімдерін қалыптастыруға және игеруге курстарға енгізілген оқыту әдістері айтарлықтай әсер етті.

Сабакты ең қызықты ету үшін қашықтықтан оқыту құралдары қолданылады. Сондықтан қазіргі әлемде бұл білім өте танымал. Оқу процесіне көптеген электронды материалдарды енгізу кезінде оқушылар оқу процесіне үлкен қызығушылық тудырады. Бірақ тек осы себеппен ғана емес, қашықтықтан оқыту білім беру процесінде тез танымал бола бастады және осы бағыттың қажеттілігі үшін оң фактор болып табылады.

Қашықтықтан білім берудің өсіп келе жатқан танымалдылығына қандай себептер әсер еткенін түсіну үшін мұндай оқытудың жағымды және жағымсыз жақтарын талдау қажет: ғаламдық интернет желісінде, әлеуметтік желі-бұл әртүрлі чаттар мен топтарда бір-бірімен өзара әрекеттесу үшін адамдарды біріктіретін бағдарламалық қызмет. Пайдаланушылар арасында байланыс орнату үшін, оның ішінде олардың қызығушылықтарына сәйкес болу үшін ақпараттық ресурстар, соның ішінде қызметтерді қамтамасыз ететін виртуалды желі пайдаланылады [4].

Осындай ақпараттық құралдар мен телекоммуникациялардың көмегімен оқытушы мен оқушы сияқты оқу процесінің екі субъектісі арасында қашықтықтан оқытудың негізгі критерийі болып табылатын бір-бірінен қашықтықта білім мен тәжірибе алмасу жүреді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Аверченко Л. К. Дистанционная педагогика в обучении взрослых / Л. К. Аверченко.- Философия образования, №6, 2017.- 322-329 с.
2. Авраамов, Ю. С. Практика формирования информационно - образовательной среды на основе дистанционных технологий. / Телекоммуникации и информатизация образования.- 2014.-№2.- 40-42с.
3. Андрюшин В. Н. Не выходя из дома: информационные технологии в современных системах обучения / В. Н. Андрюшин.- Информационные технологии, №2, 2015. - 32-47 с.
4. Бочков В.Е. Учебно-методический комплекс как основа и элемент обеспечения качества дистанционного образования. // Качество. Инновации. Образование. - 2015.-№2.- 53-61с. –

ОӘЖ 374.01

ОҚУШЫЛАРДЫҢ РУХАНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ЭСТЕТИКАЛЫҚ ТӘРБИЕНІҢ МӘНІ МАҢЫЗЫ

Мұрат А.Е., Әмірбек Ж.И., Аужан Қ.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается значение эстетического воспитания в формировании духовных ценностей учащихся.

Summary: The article discusses the importance of aesthetic education in the formation of students' spiritual values

Мектеп оқушылары көркем еңбек сабақтарында үнемі көркемдік және эстетикалық құбылыстарға тап болады. Рухани өмір, күнделікті жұмыс, өнермен және табиғатпен қарым - қатынас саласында, күнделікті өмірде, тұлғааралық қарым-қатынаста-барлық жерде әдемі және жағымсыз, қайғылы және күлкілі маңызды рөл атқарады, мұғалімдер арасында эстетикалық және көркемдік тәрбиені ажырату туралы пікір бар. Мәселен, В.Н. Шацкая эстетикалық тәрбиенің алдына келесі мақсат қояды: "эстетикалық тәрбие оқушылардың өнер туындыларына белсенді эстетикалық қатынасын қалыптастыруға қызмет етеді, сонымен қатар сұлулық заңдарына сәйкес өнерде, жұмыста, шығармашылықта сұлулықты жасауға ынталандырады". Жалпы оқушыларды эстетикалық тәрбиелеуде өнерге маңызды орын береміз.

Көркемдік тәрбие дегеніміз - өнер арқылы адамға мақсатты әсер ету процесі, соның арқасында білім алушылар көркемдік сезімдер мен талғамдарды, өнерге деген сүйіспеншілікті, оны түсіну, ләззат алу және мүмкін болса өнерде жасау қабілеттерін қалыптастырады. Эстетикалық тәрбие әлдеқайда кең, ол көркем шығармашылыққа да, өмірдің, мінез-құлықтың, еңбектің, қатынастардың эстетикасына да әсер етеді. Эстетикалық тәрбие адамды барлық эстетикалық маңызды заттар мен құбылыстармен, соның ішінде өнермен оның ең күшті құралы ретінде қалыптастырады. Эстетикалық тәрбие, көркемдік тәрбиені өз мақсаттары үшін қолдана отырып, адамды негізінен өнер үшін емес, оның белсенді эстетикалық өмірі үшін дамытады [1].

Қазіргі уақытта көркемдік және эстетикалық тәрбие, тұлғаны дамыту, оның эстетикалық мәдениетін қалыптастыру мәселесі мектеп алдында тұрған оқушылардың рухани құндылықтарын арттырудағы маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Аталған проблема отандық және шетелдік педагогтар мен психологтардың еңбектерінде жеткілікті түрде толық зерттелген. Олардың ішінде Д.Н.Джола, Д.А. Леонтьев, Б.Т. Лихачев, А.С. Макаренко, А. А. Мелик-Пашаев, Б.М. Неменский, В.А. Сухомлинский, Е.М. Торошилова, В.Н. Шацкая және басқалар бар. "Шығармашылық әлеміндегі бала" еңбегінде Варкки келесі тұжырымдарды ұсынған: "Педагогика оқушылардың көркемдік-эстетикалық тәрбиесін өмірдегі және өнердегі сұлулықты қабылдауға және бағалауға қабілетті баланың шығармашылық белсенді тұлғасын қалыптастырудың, оқушылардың рухани құндылықтарын арттырудағы мақсатты процесі ретінде анықтайды". Көркем-эстетикалық тәрбие белсенді және шығармашылық бағытқа ие, өнер мен өмірде.ол тек ойлау міндетімен ғана шектелмеуі керек, ол сонымен қатар баланың әдемі бейнесін жасау қабілетін қалыптастыруы керек.

Өмір мен өнердің эстетикалық құбылыстарымен қарым-қатынас жасай отырып, бала қандай да бір жолмен эстетикалық және көркемдік жағынан дамиды. Бірақ сонымен бірге, бала объектілердің эстетикалық мәнін түсінбейді, ал даму көбінесе ойын-сауыққа деген ұмтылысқа байланысты, ал сыртқы араласусыз бала өмір, құндылықтар, идеалдар туралы қате түсініктерді дамыта алады. Тек мақсатты педагогикалық эстетикалық және тәрбиелік әсер, оқушыларды әртүрлі көркемдік шығармашылық белсенділікке тартып, олардың рухани құндылықтарын арттырудағы сенсорлық саласын дамыта алады,

эстетикалық құбылыстарды терең түсінуді қамтамасыз етеді, шынайы өнерді, шындықтың сұлулығын және адам бойындағы сұлулықты түсінуге дейін көтереді.

"Көркем және эстетикалық тәрбие" ұғымының әртүрлі анықтамалары бар, бірақ олардың бірнешеуін ғана қарастыра отырып, оның мәні туралы айтатын негізгі ережелерді бөліп көрсетуге болады. Біріншіден, бұл сұлулық сезімін мақсатты түрде тәрбиелеу процесі. Екіншіден, бұл өнер мен өмірдегі сұлулықты қабылдау және көру, оны бағалау қабілетін қалыптастыру. Үшіншіден, көркемдік-эстетикалық тәрбиенің міндеті-көркемдік талғамды қалыптастыру. Сонымен, төртіншіден, тәуелсіз шығармашылық және сұлулықты құру қабілетін дамыту, қол шығармашылығының өнімдерін шығармашылықпен жасау қабілетін дамыту. Көркемдік және эстетикалық тәрбиенің мәнін ерекше түсіну оқушылардың рухани құндылықтарын арттыруда оның мақсаттарына әртүрлі көзқарастарды анықтайды. Сондықтан көркемдік-эстетикалық тәрбиенің мақсаттары мен міндеттері мәселесі ерекше назар аударуды қажет етеді [2].

Л. А. Григоровичтің көркемдік және эстетикалық тәрбиесінің мақсатын "шығармашылық жұмыс жасау, рухани және физикалық жағынан өзінің еңбек нәтижелерін жетілдірудің жоғары деңгейіне жету" деп санайды. Б.М. Неменский сол көзқарасты ұстанады. "Белгілі бір саладағы жеке тұлғаның жетістігі қабілеттердің дамуының кеңдігі мен тереңдігімен анықталады. Сондықтан адамның барлық таланттары мен қабілеттерін жан-жақты дамыту эстетикалық тәрбиенің басты мақсаты және міндеттерінің бірі болып табылады".

Ең бастысы-адамға кез-келген іс-әрекетте жетістікке жетуге ғана емес, сонымен қатар эстетикалық құндылықтардың жасаушысы болуға, олардан және қоршаған шындықтың сұлулығынан ләззат алуға мүмкіндік беретін осындай қасиеттерді, қабілеттерді тәрбиелеу, дамыту. Оқушылардың шындыққа және өнерге көркемдік-эстетикалық қатынасын қалыптастырумен қатар, көркемдік-эстетикалық тәрбие олардың жан-жақты дамуына да ықпал етеді. Бұл адамның адамгершілігін, рухани құндылықтарын қалыптастыруға ықпал етеді, оның әлем, қоғам және табиғат туралы білімін кеңейтеді. Балалардың әртүрлі шығармашылық іс-әрекеттері олардың ойлауы мен қиялын, ерік-жігерін, табандылығын, ұйымдастырылуын, тәртібін дамытуға ықпал етеді.

Осылайша, эстетикалық тәрбиенің ең сәтті мақсаты Т.Н. Фокин: "көркем және эстетикалық тәрбие-бұл эстетикалық сананың қалыптасуымен, эстетикалық қажеттіліктер мен мүдделер жүйесінің болуымен сипатталатын үйлесімді дамыған жеке тұлғаны тәрбиелеу, шығармашылық қабілеттер, шындық пен өнердегі сұлулықты дұрыс түсіну" деп санайды.

Бұл мақсат сонымен қатар бүкіл педагогикалық процестің бөлігі ретінде көркемдік және эстетикалық тәрбиенің ерекшелігін көрсетеді. Кез-келген мақсатты міндеттерсіз қарастыруға болмайды. Мұғалімдердің көпшілігі (Г.С. Лабковская, Д.Б. Лихачев, Е.М. Торошилова және басқалар) басқа ғалымдар үшін өзіндік нұсқалары бар, бірақ негізгі мәнін жоғалтпайтын үш жетекші

тапсырманы ажыратады. Сонымен, біріншіден, бұл қарапайым эстетикалық білім мен әсердің белгілі бір қорын құру, онсыз эстетикалық маңызды заттар мен құбылыстарға бейімділік, құмарлық, қызығушылық пайда болмайды. Бұл тапсырманың мәні - дыбыстық, түсті және пластикалық әсерлердің әр түрлі қорын жинақтау. Мұғалім көрсетілген параметрлер бойынша сұлулық туралы идеяларымызға сәйкес келетін заттар мен құбылыстарды шебер таңдауы керек. Осылайша, сенсорлық-эмоционалды тәжірибе қалыптасады. Табиғат туралы, өзі туралы, көркемдік құндылықтар әлемі туралы нақты білім қажет. "Білімнің жан - жақтылығы мен байлығы - кең қызығушылықтарды, қажеттіліктер мен қабілеттерді қалыптастырудың негізі, бұл олардың иесі өмірдің барлық тәсілдерінде эстетикалық шығармашылық тұлға ретінде әрекет ететіндігінде көрінеді", - дейді О.К. Ожерельева.

Көркем және эстетикалық тәрбиенің екінші міндеті - "алынған білім негізінде адамның эстетикалық маңызды заттар мен құбылыстарды эмоционалды түрде сезінуге және бағалауға, ләззат алуға мүмкіндік беретін осындай әлеуметтік-психологиялық қасиеттерін көркемдік және эстетикалық қабылдау қабілеттерін қалыптастыру және дамыту".

Бұл міндеттің құрамдас бөліктерінің бірі-баланың жас ерекшеліктерін ескере отырып, оған тәуелсіз, кез-келген шығармаға сыни баға беруге, оған және өзінің психикалық жағдайына қатысты пікір білдіруге мүмкіндік беретін осындай қасиеттерді қалыптастыру [3].

Көркем-эстетикалық тәрбиенің үшінші міндеті әрбір тәрбиеленушінің көркем-эстетикалық шығармашылық қабілетін қалыптастырумен байланысты. Бұл міндеттің мәні мынада: бала сұлулықты біліп қана қоймай, оны таңдандырып, бағалай білуі керек, сонымен қатар ол өнерде, өмірде сұлулықты құруға, қолмен шығармашылық өнімдерін өз бетінше жасауға белсенді қатысуы керек.

Көркемдік-эстетикалық тәрбиенің бүкіл жүйесі баланың эстетикалық және көркемдік жағынан да, рухани, адамгершілік және интеллектуалдық жағынан да жалпы дамуына бағытталған. Бұған келесі мәселелерді шешу арқылы қол жеткізіледі: баланың көркемдік және эстетикалық мәдениет туралы білімін игеру, көркемдік және эстетикалық шығармашылық қабілетін дамыту және эстетикалық тәрбиенің эстетикалық қабылдауымен, сезімімен, бағалауымен, талғамымен және басқа да психикалық категорияларымен көрінетін адамның эстетикалық психологиялық қасиеттерін дамыту.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Астраханцева С. В. Методические основы преподавания декоративно-прикладного творчества: учебно-методич. пособие / С.В. Астраханцева, В.Ю. Рукавица, А.В. Шушпанова; под науч. ред. С.В.Астраханцевой. -Ростов-н /Д: Феникс, 2016. 347с.
2. Вакуленко Е.Г. Народное декоративно-прикладное творчество: Теория, история, практика / Е.Г. Вакуленко. М.: Феникс, 2017. - 380с.
3. Горяева Н.А. Декоративно-прикладное искусство в жизни человека. Учебник по изобразительному искусству для 5 класса общеобразоват. учреждений / Н.А. Горяева, И.П. Островская.; Под ред. Б.М. Неменского. М.: Просвещение, 2018. - 175с.

ҚАЗАҚ ҚОЛ ӨНЕРІ ЖӘНЕ ТҰМАР

Мұратбекқызы Жәния

Ғылыми жетекшісі: Асилбекова Айман Ермекбаевна

№69 ЖОББМ, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Популяризация наследия казахских Кузнецов и ювелиров, живших в прошлом веке, среди сегодняшних поколений, популяризация ремесел. Ведь именно эти произведения искусства, созданные святым народом, с их многообразием, мастерством изготовления, ценностью раскрывают всему миру особенности изготовления амулетов, уникальных произведений кузнечного, ювелирного дела, национального богатства казахского народа. Амулет – защитное вещество, связанное с разными верованиями. Он призван защитить нас от оскорблений, слепоты, опасности, клеветы и мистицизма. Традиционно амулеты носят на почве родной земли, осколках камней, ракушках, считающихся священными в народе, перьях и копытах совы, клыках волка, рогах оленя, овечьей скорлупе. С развитием ремесел изображение этих священных предметов стало вырезаться и отливаться из таких предметов, как дерево, кость и металл.

Summary: Popularization of the heritage of Kazakh Blacksmiths and jewelers who lived in the last century, among today's generations, popularization of crafts. After all, it is these works of art created by the holy people, with their diversity, craftsmanship, value, that reveal to the whole world the peculiarities of making amulets, unique works of blacksmithing, jewelry, and the national wealth of the Kazakh people. An amulet is a protective substance associated with different beliefs. It is designed to protect us from insults, blindness, danger, slander, and mysticism. Traditionally, amulets are worn on the soil of the native land, stone fragments, shells considered sacred by the people, owl feathers and hooves, wolf's fangs, deer antlers, sheep's haste. With the development of handicrafts, the image of these sacred objects was carved and cast from materials such as wood, bone and metal.

Қазақ қолөнерінің өсу жолы, өзіне тән даму тарихы бар. Ол тарих сонау көне замандардан басталады. Оған Қазақстан жерінде бұрын-сонды жүргізілген археологиялық зерттеулердің нәтижесінде анықталған ежелгі мәдениеттің үлгілері дәлел бола алады. Мұның өзі қазақ өнерінің республика жерінде мекендеген сақ, үйсін, қыпшақ, ғұн, қарлұқ және тағы басқа көне түркі тайпаларының мәдениетімен төркіндестігінің айғағы. Қазақ халқы – кең-байтақ республика жеріндегі ертеден қалыптасқан көне мәдениеттің тікелей мұрагері және сол дәстүрді дамытушы, жаңғыртып байытушы. Бұл үрдіске әр кезеңде Қазақстан жеріне жан-жақтан келген көшпелі тайпалар мен халықтардың, сондай-ақ, Оңтүстік-Сібір, Орта Азия мен орыс халқының да мәдениеті әсер етті. Сайып келгенде, жергілікті көне мәдениет сырттан келген мәдениет элементтерінің сан толқынын бойына сіңіріп, үнемі жақсару, жаңғыру үстінде болды. Осындай толассыз дамудың нәтижесінде ХІХ ғасырдың басында қазақ халқының дәстүрлі қолөнері өз дамуында айтарлықтай жоғары деңгейге көтеріледі. Революцияға дейінгі қолөнердің дамуына қазақ қауымының әлеуметтік-экономикалық жағдайы, көшпелі өмір, біртіндеп отырықшылыққа көшу процесі, бұрын үстем болып келген тұйық шарушылықтың ыдырай бастауы, көрші елдермен, әсіресе Ресеймен, сауда қатынасының шаруашылық және мәдени байланыстың арта түсуі, тағы да басқа көптеген ішкі-сыртқы

факторлардың айтарлықтай ықпал жасады. Ол кездегі қазақ ауылдарының көпшілігінің қаламен байланысы болмады. Сондықтан, олардың өзіне қажетті үй бұйымдарының басым көпшілігін қалалардан сатып аларлықтай мүмкіндігі болмағандықтан, негізінен, халық шеберлерінің қолына қарады. Қазақ қолөнер шеберлері, көбінесе, кедейлер әулетінен шықты. Олардың белгілі бір қолөнер түріне мамандана кәсіп етуі шеберлердің негізгі күн-көріс көзіне айналатын. Соның өзінде қолөнер шеберлерінің өнерлі қолөнер шеберлерінің өнерлі еңбегі, тіпті ғажап туындыларының өзі де жете бағаланбады. Сондықтан, қолөнерді кәсіп етуші шебер жандардың өзі жоқшылық зардабынан қол үзе алмады. Қазақ қолөнер шеберлерінің күнделікті еңбегінің тым ауырлығының бір себебі – олардың басым көпшілігінде жабдықталған арнайы шеберханалардың болмауы. Әсіресе, ершілер, зергерлер, етікшілер, тағы да басқа ұсақ-түйек бұйымдар жасайтын шеберлер, көбінесе, қысы-жазы өзінің тұрғын үйінде немесе жасатушының мекен-жайында жатып істеді. Мұндай шеберлердің бұйым жасайтын шикізаты да, құрал-саймандары да көш-қонға қолайлы шағын, сыйымды болды. Сондықтан, олар жаздыкүні елмен бірге жайлауға көшіп, өзінің шағын киіз үйінде істей берді. Ал енді, киіз үй сүйегін жасайтын үйшілер мен арба-шана, жерағаш сияқты көлемді құралдар мен бұйымдар істейтін шеберлер, темір ұсталары, тас өңдеушілер, көбінесе, қысқы мекенінен кете алмай жатақта қалады. Сондықтан, бұлардың кейбіреулерінде, әсіресе ұсталарда, арнайы қарапайым дүкендер болды. Ал, тастан там салып, құлпытас және басқа бұйымдар қашайтын шеберлер мен үйшілердің, арбашылардың жұмыс орны қыстаудағы қора бұрышында, шошалада немесе арнайы жасалатын лапас астында орналасты. Мұндай шеберлердің жазда жайлауға көшуіне, бір жағынан, көліксіздік, кедейлік мүмкіндік бермесе, екіншіден, олардың негізгі кәсібінің өзі көш-қонға тым қолайсыздық туғызады. Айталық, ауыр тастарды былай қойғанда, киіз үй сүйегі мен арба-шана, тағы да басқа шаруашылық саймандарын жасайтын шикізаттарды, оларды өңдейтін құрал-саймандарды көш-қонның кезінде өзімен бірге ала жүруге мүмкіндік болмады.

Тұмар жасалатын мата қандай болуы керек? Мысалы тұмарды қаптау үшін ең тиімді мата түрі – Жібек мата. Шет жерлерден әкелінген жібек, жүн маталар көшпенділер тұрмысына өте көне заманда енген. Біздің жерімізді мекендеген ғұн тайпалары Қытайда шығарылған жібек, мақта маталарды сый ретінде, соғыстан төскен олжа және шаруашылық өнімдеріне айырбастап алған. Сырдариядағы Жетіасар қорғандарынан қызыл күрең жібек маталардың бөліктері табылған. салынды. Жібекті өндірудің құпиясы неде? Каспий теңізін XVIII ғасырдың алғашқы жартысында зерттеген Сайманов Ф.И. Гильяндегі (Каспий теңізінің оңтүстік жағалауындағы провинция) жібекті шығару Бұл Орта Азия территориясынан өткен Ұлы Жібек жолы керуенінің маталарын көптеген халықтар сатып алғандығын көрсетеді. Ал, Қазақстанда өндірістік жолмен тоқылған алғашқы жүн мата 1910 жылы құрылған Қарғалы шұға фабрикасында шығарылады. Онда 1913 жылы 110 мың метр шұға мата өндірілген. Одан кейінгі жылдары Семей шұға мата комбинаты, Қостанай костюмдік мата комбинаты келесі түрде суреттейді. «Ондағы тұрғындар көлемі

мен түсі апиынның дәніне ұқсас болып келетін жібек құрттардың жұмыртқаларын жинап, оларды құрттар, Семей мәуіті иіру фабрикасы, т. б. ірі өндіріс орындары әдісін пайда болғанша жылы жерге қояды. Құрттарды арнайы жасалған сөрелері бар шалаштарға орналастырады және тұт ағашының жапырақтарын жегізеді. Құрттар адамның кіші саусағындай ұзындық пен ендік көлеміне дейін өскен кезде адамның шашынан жіңішке жібек жіпті шығарып, сонымен өзін айналдыра ораумен кокон тоқи бастайды. Кокондар жиналып және қорғасын қазандардағы ыстық суға шыланып алынады. ал кокондар тарқатылады және сол арқылы өздерінен артынша жібек мата тоқылатын жіптер алынады» [1,2].

Тұмар текемет пен киімдерде және кілемдер мен үй жиһаздарында көптеп кездеседі. Мұндағы ой да сыртқы тіл-көзден, пәле-жаладан сақтау мақсатында тұмар бейнесі салынады. Үйдің төргі бөлмесінде ілулі тұратын кілемнің нақ ортасына тұмардың бейнесі орналасады. Сонымен қатар, кілемдер мен текеметтерде қолданылатын оюлардың түрі: қостұмарша, сызықтытұмарша, және шынжыра оюы да пәле-қазадан сақтайтын тұмар тәрізді. Сондай-ақ сүйір өрнек те тұмарлық қасиетке ие. Бұл өрнек көбіне ағаш бұйымдарға салынады. Ирек оюы да тұмарлық пәле-жаладан қорғайтын тұмар тәрізді мағынасы бар оюдың түрі болып табылады. Батырлар жорыққа шыққанда туған жерінің бір уыс топырағын немесе таудың тасын өзімен алып жүретін болған, себебі туған жер топырағына аман-есен келіп, елімен қауышу яғни тұған жер топырағы адамды өзіне тартып тұрады деп білген. Сондай-ақ «жер ана желеп жебейді», «туған жерге қайтып ораламын» деген сенім. Сонымен бірге жаугершілікпен жүргенде қай жерде жан тапсырары белгісіз, сол себептен жамбасы тиген жерге туған жердің бір уыс топырағын салатын болған. Сонымен қатар сүйген қызының немесе жігітінің берген сыйлығы мен жазған хатын ғашықтар бойтұмар етіп сақтаған. Аңдар мен құстар алғашқы кезде киелі саналып, тайпаны қорғайтын рулық тотем болса, өсімдік тектес өрнектер қазақтарда және басқа Орта Азия халықтарының түсінігінде «өріс жаюы» білдіреді. Тұмар көбіне балалар мен әйелдерге ғана арналып жасалған. Балаларға қызыға қараған көзден, тілден сақтасын десе, әйелдерді ұрпақ жалғастырушы ретінде сақтау үшін тағылады. Сондықтан да қазақ ұғымында бойтұмар ұрпақтың көбею, өсу символын білдіретін бұйымдардың қатарына кіреді. Күллі әлемнің барлық халықтарында амулет- талисман деп аталса, қазақ халқында тұмар деп атаған. Тұмар өзінің мағыналық сипаты жағынан көз тимеу үшін, әсемдік үшін және т.б. жағдайларда тағылады. Тұмар теріден тігілген қалта, магиялық мағынасы жекелену, оңашалану, өзін елден ерек ұстау, өзгеше болып көріну сияқты мағыналарға саяды. Зергерлер тұмарды аса шеберлікпен жасаған оны неғұрлым әсем, көз тартарлық болуы кісінің назары бірден адамға емес әлгі зергердің жасаған бұйымына түсетіндей, яғни көз тиюден сақтау мақсатында пайдаланады. Негізінен қыз баланың әйелдердің әшекей көп тағынуы қыз болашақ ана, дүниеге ұрпақ әкелуші сол себептен киіміне, бас киіміне (сәукеле, тақия, орамал) көптеп әшекей бұйымдар тағынған. Тұмар тағу ертеден қалыптасқан шашы ұзын қыз келіншектер көз тимеу үшін шашпау, шашқап,

шашқа арналған тұмарлар таққан. Жас түскен келіннің де шымылдығына әшекей заттар мен үкілі тұмар тағатын болған, бұл үрдіс бүгінгі күнімізге дейін жетіп отыр. Тарихқа көз жүгіртсек, біздің бабаларымыз тұмар тағудың ғасырлар бойы ғажап үлгісін жасаған. Мысалы: Хан ордасында – Орда тұмар, қала қақпаларында – қақпа тұмары, үйлерде – үйтұмар, батырларда – бойтұмар, арғымаққа – аттұмар, қазіргі заманғы көрінісі- көлік тұмар, төрт түлікте – көзтұмар, үйленгенде – қостұмар, қыз ұзатса – жасаутұмар, сәбилі болса – бесік тұмар жастататын болған. Тұмар текемет пен киімдерде және кілемдер мен үй жиһаздарында көптеп кездеседі. Мұндағы ой да сыртқы тіл-көзден, пәле-жаладан сақтау мақсатында тұмар бейнесі салынады. Үйдің төргі бөлмесінде ілулі тұратын кілемнің нақ ортасына тұмардың бейнесі орналасуы да көз тимеу үшін жасалады. Тұмар тек ішіне аяттар ғана салып жүру емес, сонымен қатар, тұмар жан-жақты сипатта пайдаланылған. Бүгінгі таңда заманның тоғысуымен болған ерекшеліктері мен өзгешеліктері себебінен тұмар сөзінің адам баласына да, жан-жануарға да, сонымен қатар жансыз заттарға да, басқа да тылсым құбылыстар мен күштерге қатысты айтылады. Мысалы, тіл-көзден сақтану мақсатында жаңа жайға қоныстанғандардың қабырғаларға ілетін заттай тұмары, адам жанының аман болу мақсатында мойнына тағатын тұмары, алыс жолға шыққан кезінде өзімен ала жүретін тұмары (туған жер топырағы, не елін еске түсіретін киелі деп санаған бұйымы), мал басының сақтығы үшін тағылатын тұмары (сырға салу, қорғайды деп сенген қызыл түсті мата қиындысын кие тұтып малдың мойнына, не құйрығына байлайды) және тағы басқа да адам баласының өзіне қымбат, қадірлі дүниесін қорғау барысында жасалынатын жоралғы бойынша жасайтын тұмар түрлері кездеседі [3].

Пайдаланған әдебиет тізімі:

1. Қазақ Совет Энциклопедиясы. 11 том. 180 бет.
2. Х.К.Баранов. Арабско-русский словарь. Ташкент. 1994 г. 150, 466.
3. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі (Т-Ү) – Алматы: Ғылым, 1986, 9-том.

УДК 745/749(075.8)

ВЫЯВЛЕНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДИЗАЙНА В МНОГООБРАЗИИ СТИЛЕВЫХ РЕШЕНИЙ

Нигаи А.В., Зайтов А.Ш.

Университет Мирас, г.Шымкент, Казахстан

Дизайн бұйымдарының көркемдік-бейнелі шешімі ақпараттық-семиотикалық, конструктивті-технологиялық және морфологиялық тұтастыққа ие. Жобалау функцияларын жүзеге асыруда оның әлеуметтік-мәдени, функционалдық-тұтынушы және коммуникативті-эстетикалық құндылықтары көрінеді.

The artistic and figurative solution of design products has information-semiotic, constructive-technological and morphological integrity. In the implementation of design functions, its socio-cultural, functional-consumer and communicative-aesthetic values are manifested.

Главная ценностная ориентация дизайнерского направления это воспитание проектного и творческого мышления, трансляция методов проектирования, которая выдвигается, независимо от их приоритетов. Однако, уже на стадии выбора желательно принимать специалистов, способных к восприятию проектной культуры во всем богатстве ее проявлений и в готовых сделать дальнейшим дизайн наиболее интересным. Целесообразно также учитывать потенциальный запас качеств личности, необходимый для развития проектного и творческого мышления. В современных источниках в приоритете наиболее общих характеристик личности, претендующей на создание проектирования, фигурируют такие качества, как способность к визуальному мышлению и креативность. Немаловажным в профессиональном отборе специалисты считают и имманентные качества личности претендента, черты его характера. Среди таких черт выделяются: контактность в отношениях с людьми, самодисциплина, независимость суждений, склонность к самоанализу, наличие интуиции, эмоциональность, и прочее [1].

Когда начинает в изображаемом предмете проявляться его материальность, и как передать металл, стекло, бетон, дерево, гипс, определяют последующие этапы, которые связаны со свойствами фактур. Итак, поверхность предмета (в зависимости от материала) имеет свою, присущую только ей фактуру. Именно фактура в правдивой тональной графике дает представление о материальности предмета. Например, гипс, не будет иметь глубоких чёрных теней (так как он белого цвета) и не будет иметь на освещённой части блика, потому что он матовый, а не блестящий как стекло. По этому принципу чёрные (или тёмные) предметы могут только при близком ослеплении иметь свет, но при этом будет сильный тоновой контраст света и тени, материальность предмета исчезает, фактура сглажена [2].

Лучше всего читается фактура, когда источник света средний, мягкий, скользящий по поверхности, цепляющийся за фактуру. В этом случае материальность предмета более читаемая. Фактурный пластический контраст (блестящее, матовое, гладкое, шершавое, и т.д.) особо даёт характеристику поверхности. Надо помнить, что фактура гасит светотеневые градации. Для передачи материальности необходимо найти графический язык: вид штриховки, прорисовка ластиком поверхности.

Согласно, работе исследовательской группы в общей научной теме, была представлена авторская проектная работа старшего преподавателя Рафиковой Н.В. «Выразительность графического языка на специальном рисунке для дизайнеров», также внесены несколько тем в учебный процесс по дисциплине специальный рисунок. На рисунке 1 представлена практическая работа студента группы ДИ – 411р1 Артемьева В.

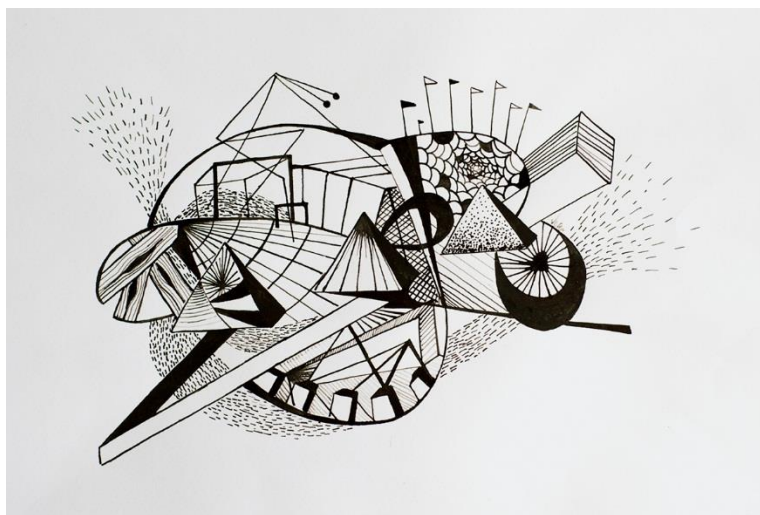

Рисунок 1 – Образ городской среды различных фактур. Фактурный пластический контраст, практическая работа студента группы ДИ – 411р1
Артемьева В

Для развития техники выразительной графики обязательны 4 вида деятельности (характерные черты для развития):

- Художественно-проектная программа;
- Массовая промышленность;
- Инженерное проектирование;
- Наука.

Элементы художественно-конструкторского подхода постепенно проникают в различные сферы инженерного конструирования и архитектурного проектирования, необходимость широкого использования методов художественного конструирования и оказались ценными решениями ряда проблем, в том числе связанных с созданием системы художественного конструирования, их соответствие требованиям человека-потребителя прочее [3].

Анализ объемно-пространственных форм:

1) Первичные свойства объемно-пространственной формы. Это геометрический анализ формы, величина и отношение величин, положение форм в пространстве (горизонтальное вертикальное, фронтальное, профильное)

2) Свойства формообразования:

- соприкосновение формы с формой.
- вхождение формы в форму.
- облегание формы формой.
- сквозные прохождение формы формой.

Фигуры дают вес, материальность, статичность. Присутствие в форме и фигуре диагоналей, углов, рождает лёгкость, движение, динамику. Круглые, овальные, а также формы и фигуры их производные, рождают бесконечное движение и лёгкость. А линии с переменным радиусом кривизны дают движение пластическое, динамику перетекания в фигуре и форме с прямыми углами (прямоугольник, параллелепипед, квадрат, куб).

Список использованной литературы:

1. Черневич Е.В. Язык графического дизайна. - М.: ВНИИТЭ, 2015. – 285с.
2. Лисицкий Л.М. Государственная Третьяковская галерея. -М., 2000. – 459с.
3. Тропина Т.Н., Беляев В.И. Основы декоративной композиции: учебно-методическое пособие – Новосибирск, 2005. - 172 с.

ӘОЖ 375.5

ИНТЕРЬЕР ДИЗАЙНЫНЫҢ НЕГІЗГІ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН ТАРИХЫ

Өтеген С., Пирматова Г.А., Ермекбай Қ.Н.
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Характер интерьера меняется вместе со временем, и это вполне логично, ведь на сознание и настроение людей постоянно влияет множество различных экономических, социальных и культурных факторов. Давайте посмотрим, как эволюционировал дизайн интерьера с 50-х годов прошлого века до нашего времени, и с чем были связаны те или иные перемены.

The character of the interior changes with time, and this is quite logical, because the consciousness and mood of people are constantly influenced by many different economic, social and cultural factors. Let's look at how interior design has evolved from the 50s of the last century to our time, and what these or other changes were associated with.

1950 жылдар 50-ші жылдары бүкіл әлем Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін қалпына келеді. Адамзат тұтыну дәуіріне енеді. Интерьерді безендіруде модернизм басым; адамдар ашық және жарық тұрғын үйлерді жақсы көреді, онда бәрі барынша жайлылықпен ұйымдастырылған [1].

50-ші жылдардағы интерьер дизайнының негізгі ерекшеліктері:

* Сәулет пен дизайнда функционализм басқарады, бірақ ол жарқын және эмоционалды болады;

* Үй-жайларды безендіруде қорқынышты әскери кезеңнің аяқталуын білдіретін ашық түстер жиі қолданылады;

* Сәулетшілер мен дизайнерлер заманауи материалдар мен жаңа технологияларды жиі қолдануға тырысады. Мысалы, 50-ші жылдары интерьерлерде пластиктен, металдан, резеңкеден және синтетикалық маталардан жасалған заттар пайда бола бастады;

* Әр түрлі елдердің мамандары функционализм тұжырымдамасының дамуына байланысты заттардың формаларына ерекше назар аударады. Осы уақытта скандинавиялық заманауи пайда болады, біз оны ыңғайлылығы, практикалық және ұзақ қызмет ету мерзімі үшін бағалаймыз.

60-шы жылдардағы интерьер дизайнының негізгі ерекшеліктері:

* Интерьердің түстер палитрасы 50-ші жылдарға қарағанда одан да жарқын болды. дизайнерлер тіпті үйлесімді емес түстерді қолдана алады!

* Жасанды материалдар да шыңында: сирек кездесетін сәнді интерьер пластикалық жиһазсыз, ламинатсыз және фанерасыз;

• Осы уақытта дизайнда әртүрлі геометриялық өрнектері бар тұсқағаздар мен тоқыма бұйымдарын пайдалану сәнді;

* 60-шы жылдардағы интерьердің ерекшелігі-оқуға арналған орын. Бұл іс-шара өте сәнді болды, сондықтан көптеген үйлерде кітап сөрелері, жұмсақ орындықтар мен еден шамдары пайда болды; • 60-шы жылдар – бұл ғарыш туралы әңгіме. Ғарыштық тақырып интерьер дизайннына да еніп кетті, мысалы, стандартты емес пішінді жиһаздың көмегімен;

* Теледидар бумы болды, яғни теледидар кез-келген адамға қол жетімді болды, ал теледидар қонақ бөлмесінің орталығына айналды, бүкіл интерьер айналасында тұрды;

* Хиппи қозғалысының өркендеуі интерьер дизайнында да көрініс тапты: жастар көп саяхаттап, саяхатшылардан әртүрлі оғаш заттар мен кәдесыйлар әкелді, кейде этникалық сипатқа ие болды. Мұның бәрі онсыз да жарқын интерьерді одан да түрлі-түсті және көңілді етті [2].

1970 жылдар

70-ші жылдар кейде "жаман дәмнің онжылдығы" деп аталады және бұл қазіргі уақытта кейбір тенденциялар мен инновациялар басқаларға ашық түрде қайшы келетіндігімен түсіндірілуі мүмкін. Қоғамдағы көңіл-күй де тұрақсыздықпен ерекшеленді: бір жағынан экономикадағы рецессия, әртүрлі қарулы қақтығыстар мен табиғи апаттар, екінші жағынан, өмір сүруге, жаңа стерео форматта музыка тыңдауға, дискотекаға билеуге деген ұмтылы.

70-ші жылдардағы интерьер дизайнының негізгі ерекшеліктері:

* 70-ші жылдардағы интерьердің түстер палитрасы өзгерді: сары, жасыл және көк түстердің орнына күлгін, күлгін және көгілдір түсті. Жаңа реңктер богемияның дизайнын толықтырды;

* Осы уақыттағы қазіргі интерьердегі жиһаз көбінесе жылтыр немесе жылтыратылған бетке ие болды;

• Бұл кезде жұмсақ жиһаз бен төсек басын плюш пен барқыт сияқты жағымды материалмен қаптау өте сәнді болды;

* 70-ші жылдардағы бірде-бір интерьер кілемсіз жасай алмады;

* Экономикадағы құлдырау адамдарды өз интерьеріне декор жасауға итермеледі. DIY рухындағы заттар (ағылш. Do It Yourself - "өзің жаса") интерьерге даралық әкелуге көмектесті;

* Хиппи қозғалысының идеялары жеміс бере бастады: адамдар табиғатқа көбірек ұмтыла бастады. Ағаш әрлеу, өрілген жиһаз және бөлме өсімдіктерінің көптігі сәнге енеді.

1980 жылдар

80-ші жылдар бостандық рухымен, әдейі театрландырумен, неон реңктерімен және шулы кештермен байланысты. Бұл батыл эксперименттер мен күтпеген комбинациялардың уақыты.

80-ші жылдардағы интерьер дизайнының негізгі ерекшеліктері:

* Сәнге ескірген шик сияқты дизайн бағыты кірді. Оның негізін қалаушы-сатылымдар мен барахолкаларда ескі жиһаздарды сатып алып, оны

романтикалық рухта қалпына келтіріп, қайта жасаған Ағылшын әйел Рейчел Эшвел;

- 80 - ші жылдар-эртүрлі авангардтық стильдер мен бағыттардың гүлдену дәуірі, мысалы, миландық Мемфис дизайнерлер тобының жұмыстары мен тұжырымдамалары танымалдылықтың шыңында болды. Олар жарқын және кейде күтпеген сипатқа ие болды. "Мемфис" шығармалары - бұл асимметриялық және диспропорционалды сызықтар мен өлшемдер, материалдардың алуан түрлілігі және ойнақы формалар, тапқырлық, қисындылық, экспрессивтілік, экзотикалық, кейде ақымақтық, әрқашан эмоционалдылық және қабылдауға шақыру;

- * Жарқын абстракциялардан айырмашылығы, тыныш пастелді түстер танымал болды;

- * Табиғатқа жақын болуға деген ұмтылыс біртіндеп country style бағытына айналды, ол шынайылықпен, әдептіліктің болмауымен, практикалық және табиғи материалдарды қолданумен сипатталады [3].

1990 жылдар

90 - шы жылдар-ғасыр оқиғаларына бай дүрбелеңді қорытындылау уақыты. Осы уақытта интерьер дизайны қажетсіз және әдейі күрделі нәрселерден арыла бастады.

90-шы жылдардағы интерьер дизайнының негізгі ерекшеліктері [4]:

- * Осы уақытта минимализм пайда болады: адамдар түстердің, абстракциялардың және белсенді геометрияның бұзылуынан шаршайды;

- * 90-шы жылдары былғарыдан жасалған жиһаз әсіресе танымал болды: ол байлық пен мәртебенің символы болып саналады;

- * Сондай-ақ, қарағайдан жасалған жиһаз өте қажет, одан орындықтар, үстелдер, шкафтар мен шкафтар жасалды. Үлкен ағаш жиһаз, кейде оюлары бар, кез-келген үйді безендірді;

- * 70-ші жылдары бірде-бір интерьер кілемсіз аяқталмады, 80-ші жылдары олар біртіндеп қабырғаға көшіп, 90-шы жылдары сол жерде қалды;

- * 20 ғасырдың аяғында олар интерьерді заманауи суретшілердің кескіндемесімен безендіруді ұнататын. Көркем жақтаулардағы үлкен кенептер барлық қабырғаларды алып жатты.

2000 жылдар

Жаңа мыңжылдықтың келуі жеке, ерекше ерекшеліктері бар интерьерге деген ұмтылыстың символына айналды. Техника мен технологиялардың дамуы тұрмыстық техниканы жетілдіруге және ақпарат етуге мүмкіндік берді, бұл тұрғын үй мен қоғамдық кеңістіктерге жайлылық қосуға көмектесті [5].

2000 жылдардағы интерьер дизайнының негізгі ерекшеліктері:

- * Сонымен, технологияның дамуы үлкен экрандары бар ыңғайлы жалпақ теледидарларды шығаруға мүмкіндік берді. Интернеттің таралуының арқасында адамдар өз үйлерінде ақпарат кинотеатрларды жабдықтай алды;

- * Террористердің жиі шабуылдары, Ирак соғысы және қоғамдағы тұрақсыз көңіл-күй адамдардың үйлерінің қауіпсіздігіне көбірек көңіл бөлуіне себеп болды;

• Алайда, 90-шы жылдардағы интерьердің орнына 2000-шы жылдардағы көңілді және қызықты интерьер келді. адамдар күрделі түстерді, ерекше әрлеуді және талғампаз декорды қолдана бастады. 2010 жылдар 21 ғасырдың екінші онжылдығы дизайнның, әлеуметтік медианың және өзін-өзі көрсетудің гүлденуінің символына айналды. Қазіргі уақытта интерьерлер эклектикаға бейім: бір кеңістікте ультра сәнді заттар мен материалдарды да, қалпына келтірілген ескі заттарды да қолдануға болады. 2010 жылдардағы интерьер дизайнының негізгі ерекшеліктері:

* Дизайнерлер интерьерді безендіру үшін әртүрлі түстер мен реңктерді пайдаланады; әр маусымда олардың таңдаулылары жарияланады;

* Технологияның дамуы "ақылды үй" ұғымының пайда болуына әкеледі, бұл иесінің бүкіл үйдегі барлық құрылғыларды қашықтан басқара алатындығын білдіреді. Бұл адам үйінің жайлылығын келесі деңгейге көтереді [6,7].

* Қысқа интерьерге деген қажеттілік тек күшейе түсті, бұл Скандинавия, минимализм және лифт сияқты стильдердің танымал болуына әкелді;

* Тазалық пен табиғатқа деген ұмтылыс та күшейе түсті: адамдар табиғи материалдарды қолдана отырып, пайдалы тағамдарды жеуге және интерьерін жағымды табиғи реңктермен безендіруге тырысты. Жеті онжылдықта интерьер дизайны үлкен жолға түскені анық. Болашақта бұл саланың қалай өзгеретінін болжау қиын, бірақ ол толығымен экономикалық, әлеуметтік және мәдени оқиғаларға байланысты деп айтуға болады. Қоғамның көңіл-күйінің өзгеруі өнердің барлық түрлеріне бағытталған және интерьер дизайны да ерекшелік емес.

Пайдаланған әдебиет тізімі:

1. Воне, Е. интерьер дизайнері / Е. Воне. - М.: Махаон, 2018. - 288 с.
2. Герасимов, д. Б. Arcon Home 2-де компьютердегі пәтер мен саяжайдың интерьер дизайны / д. Б. Герасимов. - Санкт-Петербург.: Ғылым және технология, 2008. - 256 с.
3. Джил, М. интерьер дизайнындағы түс үйлесімі / М. Джил. - М.: АСТ, 2005. - 160 с.
4. Косо, Й. Пәтер.Саяжай үйі.Орналасу және интерьер дизайны / у. Қиғаш. - М.: Мазмұн, 2011. - 214 с.
5. Лежнева, т. н. интерьер Биодизайны: оқу құралы / Т. Н. Лежнева. - М.: ІС академиясы, 2011. - 64 с.
6. Макарова, В. В. үй-жайлардың дизайны: мысалдардағы интерьер стильдері. / В.В. Макарова. - Санкт-Петербург.: ВHV, 2011. - 160 с.
7. Митина, Н. интерьер дизайны: өз ісіңізді қалай ашуға болады / Н. Митина. - М. : Альпина Паблицер, 2016. - 302 с.

ОӘЖ 377.01.02

КӨРКЕМ ЕҢБЕК САБАҚТАРЫНДА ЖОБАЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Рахымжан Д.Ә., Өмірзақ Д.Ә., Ургенчбаева Н.У.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается организация проектной деятельности на уроках художественного труда.

Summary: The article discusses the organization of project activities in the lessons of artistic labor.

Көркем еңбек бойынша оқу бағдарламаларын талдау технологиялық сабақтарда жобалық оқытуды қолданудың кең мүмкіндіктерін көрсетеді. Шынында да, пәннің тақырыбы өте алуан түрлі. Бұл орындалған жобалар тақырыбының жеткілікті кең базасын құруға, жобалық іс-шаралар барысында оқушылар жасай алатын еңбек объектілерінің едәуір тізімін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Көркем еңбек бойынша жобаларды сипаттай отырып, басым қызмет түрі бойынша бұл негізінен практикаға бағытталған жобалар екенін атап өтуге болады, бірақ басқалары мүмкін, мысалы, зерттеу, ойын және т. б.

Көркем еңбек сабағында қолданылатын жобалардың негізгі түрлері [1,2].

1. Оқу-танымдық жоба-бұл уақыт бойынша шектелген, нәтижелердің сапасына қойылатын нақты талаптар негізінде белгілі бір білім, білік және дағды жүйесін мақсатты түрде өзгерту, нақты ұйымдастыру, білім алушылардың мәселесін өз бетінше шешу. Белгілі бір уақыт ішінде (бір сабақтан 2-3 айға дейін) оқушылар танымдық, зерттеу, конструктивті немесе басқа мәселені шешеді.

2. Топтық шығармашылық жоба – болашағы зор жобалардың бірі. Қазіргі уақытта балалар, әсіресе жасөспірімдерде, тұлғааралық сипаттағы көптеген проблемаларға ие. Бірлескен оқу іс-әрекетін ұйымдастыру технологиялары олардың біреуін шешуге көмектеседі. Бұл "қоғамдық жалғыздық" мәселесі, онда көптеген оқушылар басқалардың көзінше өздерін оқшауланған және жалғыз сезінеді. Мұндай жалғыздық көптеген себептерден туындайды: отбасылық проблемалар, әлеуметтік ыңғайсыздық, материалдық теңсіздік және т.б., осы және басқа себептер шатасуға, сенімсіздікке, әлсіздікке әкеледі. Оқушылардың топтарда арнайы жасалған жағдайларда алған тәжірибесі иеліктен шығаруға қарсы тұрады, білімді зерттеуде де, тұлғааралық қарым-қатынаста да туындайтын мәселелерді шешуге көмектеседі. Қолдау және бақыланатын ортада оқушы жаңа дағдыларды үйреніп, тең серіктестер арасында қарым-қатынастың жаңа стильдерімен тәжірибе жасай алады.

Көркем еңбек сабақтарын ұжымдық жобалық қызметті ұйымдастырудың нақтылығы мақсат қоюдың анықтығы мен нақтылығымен, жоспарланған нәтижелерді анықтаумен, бастапқы деректерді анықтаумен анықталады. Өзін-өзі тәрбиелеу үшін қажетті және қосымша әдебиеттерді, мұғалімнің жоба сапасына қойылатын талаптарын, нәтижелерді сандық және сапалық бағалаудың формалары мен әдістерін, жобалау алгоритмін көрсететін шағын нұсқаулықтарды қолдану өте тиімді [3,4].

Оқушылар оқу үшін жұмысты ұйымдастыру қажет: жетекші және ағымдағы (аралық) мақсаттар мен міндеттерді белгілеу; оңтайлы жолды таңдап, оларды шешу жолдарын іздеу (мүмкін балама болса); таңдауды жүзеге асыру және дәлелдеу; таңдау салдарын қарастыру; өз бетіңізше әрекет етіңіз; алынған талап етілгенмен салыстыру; аралық нәтижелерді ескере отырып, қызметті түзету; процесті (іс-әрекеттің өзін) және жобалау нәтижесін объективті бағалау.

Жоба-бұл мұғалімдер мен оқушылардың үйлестірілген бірлескен іс-қимылдарының нәтижесі. Жоба бойынша жұмыс кезең-кезеңімен жүргізілуде. Әр түрлі кезеңдердегі дизайнға қатысушылардың іс-әрекетін "жұмыстың әртүрлі кезеңдеріндегі оқушылар мен мұғалімнің жобалық іс-әрекетінің жоспары" кестесінің көмегімен қысқаша түсіндіруге болады.

Жобалық тапсырмалардың тақырыптары мүмкіндігінше көркем еңбек бойынша мектеп бағдарламасының кең ауқымды мәселелерін қамтуы, практикалық өмір үшін өзекті болуы және оқушылардың шығармашылық ойлауын, зерттеу дағдыларын, білімдерін біріктіру қабілетін дамыту мақсатында әртүрлі салалардан білімдерін тартуды талап етуі тиіс.

Жобалық тапсырмалар тақырыбында экономика, экология, заманауи дизайн, сән мәселелері ескерілуі керек. Аталған талаптарды, білім алушылардың жас және жеке мүдделерін ескере отырып, тақырыпты дұрыс таңдау оқытудағы оң уәждеме мен саралауды қамтамасыз етеді, жобаны орындау кезінде білім алушылардың өзіндік шығармашылық қызметін жандандырады.

Оқушылардың қызығушылықтары мен әлеуетті мүмкіндіктерін біле отырып, мұғалім тақырыпты мүмкіндігінше дәл таңдауға және оқушылардың әр тобы үшін жобаның күрделілік деңгейін анықтауға мүмкіндік алады. Осыған байланысты мұғалімде "жобалар банкі" – нақты оқу жылындағы білім алушылар үшін ықтимал жобалық тапсырмалардың тізбесі; оқушылар дайындаған бұйымдарды қоса алғанда, жобаларды орындау үлгілері; білім алушыға жадынама (жобалау кезеңдерін талдау); жобалық күнделікті (түсіндірме жазбаны) ресімдеу; жобалық қызметтің өзіндік талдау алгоритмі; жобаны таныстыру түрлері қалыптастырылуы тиіс; жобаны қорғауда сөз сөйлеу жоспары; жобаны бағалау критерийлері.

Осылайша, көркем еңбекті оқыту әдістемесі бізге "топтағы оқушылардың зерттеу жұмысы" және "бірге үйрену" сияқты жобалардың түрлерін ұсынады. Көркем еңбек сабағында жобалық қызметті ұйымдастыру келесі кезеңдерді қамтиды: іздеу, дизайн, технологиялық, презентация.

Қазіргі кезеңде мектеп оқушыларын технологиялық даярлаудың мақсаттары мен міндеттері ел экономикасын дамыту, білікті жұмысшылар мен инженерлік-техникалық кадрларды даярлау қажеттілігімен айқындалады. "Көркем еңбек" білім беру саласы - мектептегі негізгі тәжірибеге бағытталған білім беру саласы, ол үлкен әлеуметтік маңызы бар мәселені шешуге көмектеседі: жастарды материалдық және рухани қоғамдық өндіріске белсенді қатысуға дайындау. Еңбекке дайындық және технологиялық білім жеке тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыруына және оның азаматтық қалыптасуына ықпал етеді. Технологиялық білім берудің мақсаттары мен міндеттерін шешуге ең көп сәйкес келеді – жобалық технологиялар.

Қазіргі мектептің білім беру процесінде жобалық оқыту технологиясын қолдану қажеттілігі айқын. Зерттеуде біз көркем еңбек сабақтарында оқушылардың жобалық іс-әрекетін ұйымдастыру оқушылардың осы оқу пәнін оқуға деген қызығушылығын және оны зерттеудің тиімділігін арттырады, білім

тереңірек және берік болады деген болжам жасадық. Ал ең басты айналада сатып алу оқушыларымен жобалау және коммуникативтік дағдыларына көмектеседі, оқушыларға одан әрі оқыту.

Жобалау қызметін табысты жүзеге асыру шарттары: жақсы жабдықталған шеберхана (материалдық база); барынша зияткерлік қызығушылық пен үн қатуға әкелетін проблемалар мен еңбек объектілерін таңдау; Жеке және ұжымдық жұмыс мүмкіндігі; Жобаның қол жетімділігі мен тартымдылығы; дәстүрлі емес нысандар мен әдістерді пайдалану болып табылады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Самородский П.С. Основы разработки творческих проектов: книга для учителей технологии и предпринимательства/ П.С. Самородский.- Брянск: БГПУ, 2015.
2. Современные педагогические технологии основной школы в условиях ФГОС / О.Б. Даутова, Е.В. Иванышина, О.А. Ивашедкина, и др. – СПб.: КАРО, 2014. – С. 30.
3. Сидоренко, В.Ф. Генезис проектной культуры // Вопросы философии. – 2014. – № 10. – С. 87-99.
4. Технология. Творческие проекты: организация работы / авт.-сост.: Жадаева А. В., Пяткова А. В. – Волгоград: Учитель, 2012. 88с.

ӘОЖ 375.5

ЖАЛПЫ ДИЗАЙН ТҮСІНІГІ МЕН ТАРИХЫ

Сапарбек Г., Байхожа А.Б., Әбдікул А.Ж.
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Дизайн-это одно из замечательных понятий, сочетающих жизнь и искусство. Какая бы сфера ни была, красота нужна. Природа, как животные и растения, даже сами люди, олицетворяют земную красоту. Земное творение не утратило своей красоты и красоты ни в каком веке. А искусство дизайна-одно из тех искусств, которые необходимы для полного соприкосновения людей и земной поверхности.

В древние времена люди стали изобретать вещи только для того, чтобы выжить, а затем они стали украшать предметы быта, которые они использовали в своей повседневной жизни, и распространять красивые вещи вокруг своей семьи. Если обратить особое внимание, то древние заимствовали искусство дизайна у природы и души, у растений. Даже в современном мире он не разорвал связь. Вот почему дизайн так необходим для человека.

Design-this is one of the most important aspects of life and creativity. What is the sphere, the beauty is needed. In addition, as a living and relaxing, even Sami Lidi, she treats the Earth beauty. The Earth's Creation did not hurt your beauties and beauties in the same way. A design is one of the technologies that need to be fully supported by people and earthworthiness.

In the past time, people have been trying to change everything only for the sake of getting out, and they have been trying to decorate their future life, and to spread beautiful things around their family. If you need to pay special attention, you have borrowed the design of the premises and the souls of the deceased. Even in the modern world, it did not work out. It is necessary to design such a need for people

Дизайн (ағылшын тілінен аударғанда design — "жобалау") — бұл әр түрлі бұйымдарды көркемдік жобалау үшін адамның немесе адамдар тобының

іс-әрекеттерінің топтамасы. Дизайн сонымен қатар заттарды немесе заттарды жобалау процесінің нәтижесі деп аталады [1].

Дизайн қазіргі әлемде, әсіресе өнеркәсіптік өндірісте үлкен рөл атқарады. Жобаны әзірлеу барысында дизайнерлер максималды функционалды өнімді жасауға ұмтылып қана қоймай, оның құндылығын эстетика тұрғысынан да ескереді [5].

Дизайн-бұл белгілі бір өнімді жасауға бағытталған әртүрлі қызмет процестерінің үлкен санын қамтитын өте көлемді ұғым. Қолдану саласына (мақсатына) байланысты дизайнның келесі түрлері ажыратылады:

Сәулет. Қолданыстағы құрылыс нормативтерін ескере отырып, болашақ ғимараттың немесе құрылыстың жобасын егжей-тегжейлі әзірлеуді қамтиды.

Интерьер. Адамдардың үй-жайларда жайлы және эстетикалық тартымды өмір сүру ортасын құруға бағытталған.

Көлік. Ыңғайлы және сенімді көлік құралдарын (автомобильдер, ұшақтар, пойыздар, кемелер) жобалау үшін қолданылады (сурет-1).

Ойын. Бірегей геймерлерге дамытуға арналған (әр түрлі жағдайларда ойыншыларға қол жетімді опциялар жиынтығы, жеңіс пен жоғалту шарттары, қиындық деңгейлері).

Кітап. Көркем безендірудің, типографиялық терудің және мәтінді өңдеудің барлық нюанстарын анықтайды.

Ландшафт. Сәулет, биологиялық және мәдени аспектілерді ескере отырып, аумақты абаттандыруға бағытталған іс-шаралар кешенін қамтиды [3].

Жиһаз дизайны. Тұрғын үй, коммерциялық, өндірістік үй-жайларға арналған жиһаз бұйымдарын әзірлеу бойынша барлық қызмет түрлерін біріктіреді.

Киім, аяқ киім және аксессуарлардың дизайны. Сән үрдістері мен мәдени дәстүрлер күшті әсер етеді, адамның әдемі және стильді көріну қажеттілігін қанағаттандырады.

Қалалық ортаның дизайны. Ірі елді мекендер тұрғындарының жайлы мекендеу ортасын құру, олардың көшелер мен алаңдар арқылы қозғалуының қарапайымдылығы мен қауіпсіздігі мақсатында әзірленеді.

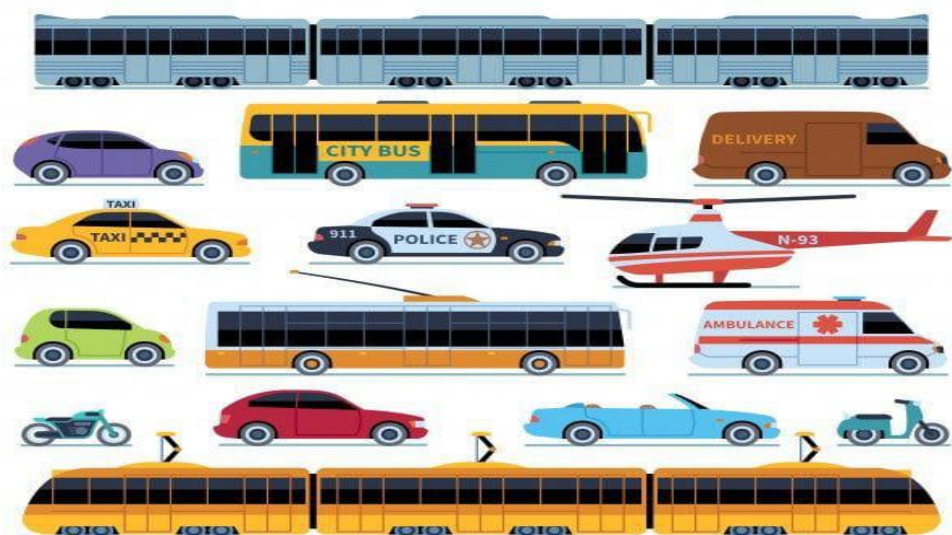
Өнер дизайны. Интерьер мен жиһазбен тығыз байланысты, өнер туындыларын қоршаған ортаға үйлесімді түрде енгізуге көмектеседі.

Футуродизайн. Болашақта өндіріске енгізуге болатын батыл инновациялық жобаларды әзірлеу үшін қолданылады.

Дыбыстық. Кино өндірісінде, теледидарда, шоу-бизнесе және компьютерлік ойындар жасауда сұранысқа ие түпнұсқа дыбыстық дыбыстық эффектілерді жасау процесін қамтиды.

Жарық. Ол мерекелердің, фестивальдердің және авторлық көркем инсталляциялардың түрлі-түсті жарық дизайны саласында шығармашылық идеяларды енгізу үшін қолданылады.

Веб-дизайн. Пайдаланушыға ыңғайлы веб-сайттар мен онлайн қосымшаларды құруға бағытталған [2].

Сурет 1 – Көлік түрлері

Дизайнды әзірлеу процесін монотонды жұмыс деп атауға болмайды. Керісінше, дизайнер-суретшілер үнемі жасауы керек — адам өмірінің әртүрлі салаларында революциялық идеяларды ойлап тауып, өз жобаларында жүзеге асыруы керек [5].

Дизайн тарихы дизайн тарихы өнеркәсіптік өндірістің дамуымен тығыз байланысты. Бірақ алғашқы қоғамда да біздің алыстағы ата-бабаларымыз қарапайым құралдарды жасауда олардың функционалдығы мен эстетикалық қасиеттерін ескерген [4].

"Дизайн" сөзі XVI ғасырда адамдардың күнделікті өмірінде алдымен Италияда, содан кейін Еуропаның басқа елдерінде пайда болды. Сол күндері оған басқа мағына енгізілді, *disegno intero* тіркесі болашақ өнер туындысының алғашқы эскизін немесе суретшінің басында пайда болған түпнұсқа идеяны білдірді (сурет-2).

Сурет 2 – Вилла XVI ғ. Италия

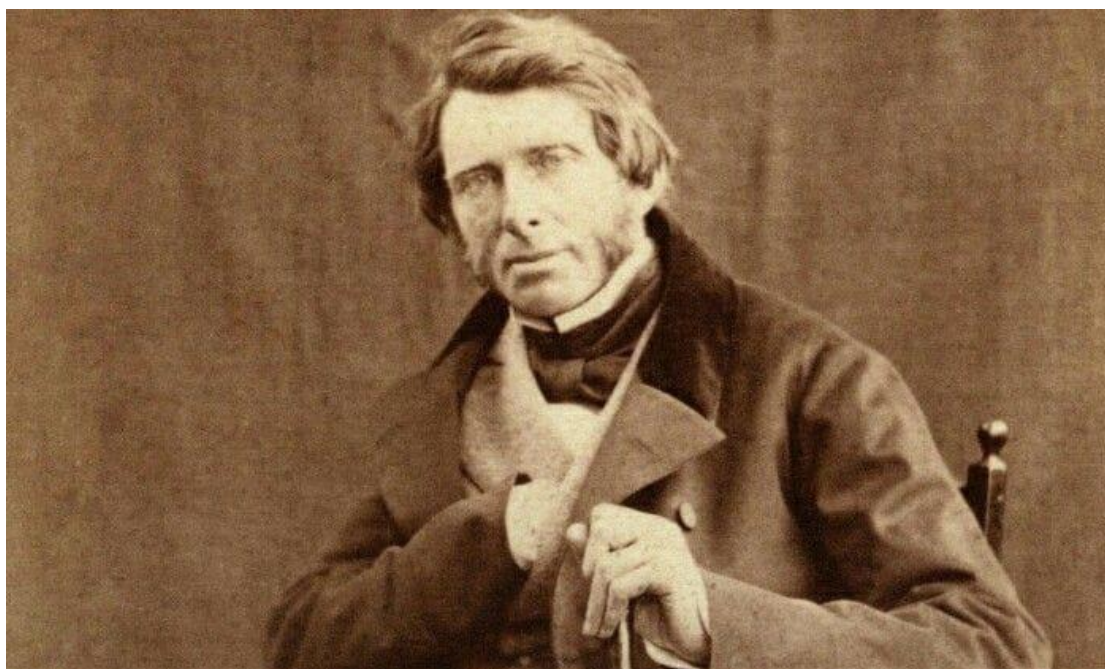
XIX ғасырдың ортасында қарқынды өнеркәсіптік өсу мен бәсекелестіктің күшеюі аясында өнімді дамытудың инновациялық әдістеріне қажеттілік туындады. Өнеркәсіпшілер сатып алушылардың назарын аудару үшін жаңа үлгілерді жобалауға көбірек көңіл бөле бастады.

XIX ғасырдың аяғында Англияда "өнер және қолөнер" (Arts & Crafts) өнер қозғалысы пайда болды. Оның негізгі шабыттары Джон Рускин және Уильям Моррис (Уильям Моррис) болды. Олар бет-әлпетсіз өнеркәсіптік өндіріске қарсы шығып, оның эстетикалық және көркемдік құндылығын ескере отырып, өнімді әзірлеуге шақырды. Рускин мен Моррис әлемдік тарихта алғаш рет болашақта өнеркәсіпте кеңінен қолданылатын дизайн теориясының негізгі принциптерін қалыптастырды [6].

XX ғасырдың басында көптеген ірі кәсіпорындардың басшылығында суретшілер пайда болды. Олар фирма иелеріне өздерінің корпоративтік стилін дамытуға көмектесті және жаңа өнім үлгілерін әзірлеуге қатысты.

1920 жылдары дизайнды оқытудың алғашқы мектептері пайда болды (ВХУТЕМАС КСРО-да және Баухаус Германияда). Содан кейін өнеркәсіптік өндірістің әртүрлі салаларында сертификатталған дизайнерлер пайда болды [7].

XX ғасырдың 30-жылдарының басынан бастап капиталистік елдердің еңбек нарығында дизайнер мамандығы сұранысқа ие болды. Осы кезден бастап осы саладағы жақсы мамандарға деген сұраныс үнемі жоғары деңгейде сақталып келеді. Соғыстан кейінгі жылдары, тіпті социалистік лагерь елдерінде де өнеркәсіптік дизайнның маңыздылығы айқын бола бастады. Жобалық-көркемдік қызметтің негіздері техникалық бағыттағы көптеген жоғары оқу орындарын оқыту бағдарламаларына кіреді. АҚШ пен Батыс Еуропада дизайн бойынша өнер теоретиктерінің іргелі ғылыми еңбектері басылып шығады, осы тақырып бойынша белсенді пікірталастар жүріп жатыр, суретші-дизайнерлердің көптеген бірлестіктері пайда болады [6].

Сурет 3 - Джон Рускин

Пайдаланған әдебиет тізімі:

1. Берман Д. жақсы дизайн : дизайнерлер әлемді қалай өзгерте алады / Д. Берман. - М.: Символ, 2015.
2. Университеттерге арналған нұсқаулық / Н. В. Жданов, а. в. Скворцов, М.А. Червоная, и. А. Черныйчук. - 2-ші басылым.. және қосымша-М.: Юрайт, 2018.
3. О Воронова.В. ландшафт дизайнері (жаңа дизайн) / О.в. Воронова. - М.: Эксмо, 2015.
4. Дандо Паскаль сәнгер бол! АСТ / Паскаль Дандо. - М.: АСТ, 2018.
5. Числетт х.алтын дизайн ережелері. Келли Хоппеннің Стили. - М.: Арт-Бұлақ, 2012.
6. В.Аронов суретші және пәндік шығармашылық. XX ғасырдың материалдық және көркем мәдениетінің өзара әрекеттесу мәселелері 1987
7. Ф. Пармон. Костюм құрамы: жоғары оқу орындарына арналған оқулық. - М.: Легпромбытиздат, 1985

ОӘЖ 7.011.26

САБАҚ ҮДЕРІСІНДЕ САНДЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫ ҚОЛДАНУ

Сейткали Айғаным, Фогель Владислав 7 сынып оқушылары

Ғылыми жетекшісі: Ахметова М.А.

№5 гимназияның қазақ тілі мен әдебиет пәнінің мұғалімі, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрена проблема использования цифровых технологий в процессе занятий.

Summary: The article discusses the use of digital technology in the lesson process.

Қазіргі білім беру жүйесін дамытудың басым бағыттарының бірі білім беру процесіне ақпараттық технологияларды енгізу болып табылады. Білім беру қызметінде цифрлық технологияларды қолдану нақты тәжірибеге айналуға.

Сандық технологиялар енді құрал ғана емес, сонымен бірге адамның өмір сүруінің жаңа ортасы. Цифрлық білім беру ортасы түбегейлі жаңа мүмкіндіктер береді: сыныпта оқытудан кез келген жерде және кез келген уақытта оқытуға көшу; жеке білім беру бағытын жобалау, сол арқылы білім алушының жеке басының білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыру; білім алушыларды электрондық ресурстардың белсенді тұтынушыларына ғана емес, сонымен қатар жаңа ресурстарды жасаушыларға және т. б.

Қазіргі заманғы цифрлық технологиялар: мұғалім мен оқушының бірлескен эксперименттік зерттеу технологиясы, "виртуалды шындық", "панорамалық бейнелеу технологиясы," 3D модельдеу", "білім беру робототехникасы", БАМ технологиясы (ақпараттандырудың шағын құралдарын пайдалану), мультимедиялық оқу контенті, интерактивті электрондық контент және т.б. мультимедиялық технологиялар білім беру процесіне үйлесімді түрде енгізілуде.

Технологияны қолдана білу-бұл өмірлік дағды және сауаттылықтың маңызды түрі. Қазіргі уақытта білім беруде ақпараттық технологияларды енгізу процесі жүріп жатыр. Бұл көп уақыт пен күш жұмсайды, бірақ сайып келгенде, "технология - бұл жаңа білім мен жаңа тәжірибеге апаратын жол".

Мұғалімнің баға жетпес көмекшілері-бейнені өңдеу және дыбысты өңдеу бағдарламалары. Осындай бағдарламалардың көмегімен сіз оқу бағдарламасының әртүрлі тақырыптары бойынша оқу бейнелерін жасай аласыз. Мультимедиялық мазмұнды жасау үшін қандай бағдарламалар мен технологияларды қолдануға болатынын айтқымыз келеді. Бейнеклиптерді VideoPad Video Editor бағдарламасымен орнатуға болады. Сондай-ақ экранның скриншотын алу үшін қажет оСам бағдарламасы қолданылады.

Қазақ тілін оқыту үдерісіне заманауи білім беру технологияларын енгізу әрбір мұғалімге қолжетімді, материалды зерделеу балаларды қызықтыруы, оларды болашақ мамандықта болмаса да, білімді адам ретінде сезіну үшін қазақ тілі өздеріне қажет деп ойлауға мәжбүр етуі маңызды. Заманауи білім беру технологияларын қолдану мотивацияны, пәнге қызығушылықты, тіл үйренуге және онымен сөйлесуге деген ұмтылысты арттыруға көмектеседі.

Мақсатқа жетудің нұсқаларының бірі ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану болып табылады, мұнда электрондық құралдар ақпарат көзі ретінде кеңінен қолданылады. Қазақ тілінің әрбір сабағы практикалық нәтижеге, коммуникативтік құзыреттілікке, яғни тілдік, елтану білімінің, коммуникативтік дағдылардың және тілдік қарым-қатынасты жүзеге асыруға мүмкіндік беретін сөйлеу дағдыларының белгілі бір деңгейіне қол жеткізуге бағытталуы тиіс.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды сабақтарда қолдану оқу процесін әртараптандыруға, оқу материалын көрнекі және оқушылардың қабылдауына қол жетімді етуге мүмкіндік береді.

Оқу процесін ұйымдастыруда қолданылатын схема, иллюстрация, анимация, дыбыстық жазба сабақтың сәніне айналып қана қоймай, оны мағыналы етеді.

Ең көп қолданылатын ақпараттық-коммуникациялық технологиялар форматы мультимедиялық презентация деп айтуға болады. Айта кету керек, қазір Power Point мүмкіндіктері зерттелген және бұл тек презентациялар ғана емес, сонымен қатар анимациялық тапсырмалар мен ойындар жасауға мүмкіндік береді. Қазір мұғалімдер курстардан өтіп, осы бағдарламаның мүмкіндіктерін зерттеуге мүмкіндік алды. Көптеген қызықты, түрлі-түсті шаблондар ұсынылған әлеуметтік желілердегі қауымдастықты атап өтуге болады. Ол әртүрлі дағдыларды қалыптастыру үшін қолданылады және сабақтың әртүрлі кезеңдерінде пайдалы болуы мүмкін. Оның сөзсіз артықшылығы ұтқырлығы мен өзгергіштігі: оқушыға қатысты кейіпкерлерді, материалдарды қолдана отырып өзгерту мүмкіндігі қызықтырады. Мысалы, сіз кейіпкерлерді, тақырыптарды, компьютерлік ойындардан, заманауи кинолардан және мультфильмдерден лексиканы пайдалана аласыз.

Мультимедиялық презентацияларды қолдану анимация эффектілері арқылы оқушылардың назарын басқаруға мүмкіндік береді; оқу мотивациясын күшейтеді; зерттелген материалды жүйелейді; мұғалімнің де, оқушының да компьютерлік мультимедиялық құзыреттілігін қалыптастырады. Заманауи компьютерлік технологиялардың көмегімен оқыту үлкен мотивациялық

әлеуетке ие, сабақтарды эмоционалды және ақпараттық қанықтыруға мүмкіндік береді. Алайда сабақтағы коммуникативті міндеттерді ең алдымен мұғаліммен және сыныптастарымен қазақ тілінде тікелей қарым-қатынас арқылы шешу керектігін есте сақтау керек.

Скринкаст-бұл компьютер экранына шығарылатын ақпараттың сандық бейнежазбасы, басқаша айтқанда "экранды бейне түсіру", көбінесе дауыстық түсініктемелермен бірге жүреді. Бұл технология экранда не болып жатқанын дауыспен түсіндіре отырып, қадамдық жұмысты жазуға мүмкіндік береді. Скринкаст жасауға арналған көптеген бағдарламалар бар. Қазіргі уақытта OBS Studio деп аталатын бағдарлама, бұл тегін бағдарлама, оның көмегімен оқушыларға бейне оқулықтар жазуға болады. Бұл қалай болады? Жазбаны қосу арқылы оқушыларға алдын-ала дайындалған суреттерді, бейнежазбаларды, презентацияларды қолдана отырып, материалды түсіндіріп, сол немесе басқа білім беру платформасымен қалай жұмыс істеу керектігін түсіндіріледі, ақпаратты қайдан іздеу керектігі көрсетіледі және тағы басқалар.

Скринкасттар оқушылардың сабаққа онлайн қатысуға мүмкіндігі болмаған жағдайларда қажет болуы мүмкін.

Экрандық бейне технологиясы білім беру процесінде өте сәтті шешім болып табылады: әр қимылды және сөзді бақылай отырып, білім алушының өзі процеске енеді; ол үшін ең қиын сәттерге назар аудара отырып, бейнені бірнеше рет айналдыра алады, материалды жеке қарқынмен зерттей алады; көрген және естіген барлық нәрсені дереу іс жүзінде қолдана алады [1].

Тағы бір өте қызықты технология - бейне жазу (бұл анимация мен арнайы эффектілермен толықтырылған сурет салу мен қызықты оқиғаның үйлесімінен тұратын динамикалық, боялған бейне).

Бұл құбылыстың танымалдығы бірнеше себептерге байланысты. Ең алдымен, бейне скрайбтар назар аударады және оны ұзақ уақыт ұстай алады. Олардың стилінде олар бейнелерден айтарлықтай ерекшеленеді. Танымалдылықтың тағы бір себебі-бейне жазу көрерменді не болып жатқанына тарта отырып, қатысудың әсерін тудырады. Сюжет шын мәнінде, көрермендердің көз алдында ашылғандай.

Видеоскрайбтар эмоцияны тудырады. Суреттерді салу процесінің өзі гипноздық түрде әрекет етеді: анимациялық бейнені жасауға қарап, көрермен роликтің сюжеті қалай дамитынын және бәрі қалай аяқталатынын білгісі келеді. Бұл видеоскрайбингтің жаңалығы, оның әдетсіздігі осы технология бойынша жасалған бейнероликтерге көзқарасты тоқтатуға мәжбүр етеді [2].

Сондай-ақ, хромакей технологиясы және мұғалімнің бейне сүйемелдеуімен бейне сабақтар жасау технологиясы бар.

Хромакей технологиясы-бұл белгілі бір, біртекті, негізгі түске бояу, содан кейін екі немесе одан да көп кескіндерді немесе кадрларды бір композицияға біріктіру арқылы бірқатар кадрлардан мазмұнның жағымсыз бөлігін жедел кесу технологиясы. Хромакей қалай жұмыс істейді? Түсірілім кезінде объект монохроматикалық түсті фонға орналастырылады. Көріністі жазу кезінде немесе монтаждау кезінде объектінің кадрында фонмен тураланған кезде

фонның орнына басқа кескін қоюға болады. Бұл - басты қағида, әрі қарай-суретшілер мен монтаждаушылардың кәсібилігіне көбейтілген режиссердің қиялы бізді сиқырлы, шынайы емес, бірақ осындай шынайы әлемдерге батырады [3].

Оқушылардың өздері бейнелер жасай алады, әр сыныпта сурет салуды және бейнені өңдеуді ұнататын балалар болады. Мұнда, әрине, оқушыларды компьютерлермен, планшеттермен қамтамасыз ету және интернет желісіне қол жеткізу маңызды рөл атқарады.

Электрондық оқыту дәстүрлі оқытуды толығымен алмастыра алмайтынын ұмытпауымыз керек, ол оны толықтыруы керек, өйткені мұғалімнің оқушылармен тірі қарым-қатынасын ешкім алмастыра алмайды. Мұғалім оқушымен кері байланысқа ие бола отырып, оқыту барысында оқу материалын қайта құра алады, бұл оны түсінікті және қол жетімді етеді [4].

Қазіргі заманғы әлеуметтік-экономикалық жағдайлар мен ақпараттық-коммуникативтік технологиялар білімге, түлекке жаңа талаптар қояды, олар білікті педагогтар мен жаңа буын әдістеріне қажеттілікті талап етеді. Басым білім беру бағыттарының бірі ақпараттық технологиялар базасында оқыту мен тәрбиелеудің заманауи әдістерін дамыту, жабдықтармен, электрондық құралдармен жарақтандыру, педагогтардың ақпараттық құзыреттілігін арттыру, мүмкіндіктерді пайдалану арқылы заманауи білім беру технологияларын енгізу болып табылады.

Оқу процесіне цифрлық білім беру ресурстарын енгізу оқу-тәрбие процесінің жаңа әдістерін қолдануға, оқытушының педагогикалық құзыреттілігін арттыруға әкеп соғады.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдана отырып, кез-келген сабаққа дайындық, әрине, әр түрлі материалдарды мұқият өңдеуді қажет етеді, бірақ ол білімді инновациялық форматта біріктіруге мүмкіндік беретін шығармашылық процеске айналады. Сабақтың компьютерлік элементтерінің ойын-сауығы, жарықтығы, жаңалығы басқа әдістемелік әдістермен бірге сабақты ерекше, қызықты, есте қаларлық етеді, оқушылардың алдында мұғалімнің беделін арттырады.

Қорытындылай келе, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар және онлайн оқыту қазіргі сабақтың ажырамас бөлігі болды деп айтуға болады. Ақпараттық технологияларды қолдана отырып, сабақта әр түрлі жұмыс түрлерін біріктіру оқушылардың мотивациясын дамыту мәселесін шеше алады. Мұғалімге ең жаңа техникалық құралдар болған кезде көп деңгейлі оқушыларды оқытуға жеке-бағдарланған тәсілді жүзеге асыру оңайырақ.

Бірақ қандай жағдай болмасын, цифрлық технологиялар біздің өмірімізге еніп үлгерді және біз оларды пайдалануды үйренуіміз керек. Цифрлық білім беру ресурстарын қолдану негізделген, өйткені ол оқушылардың белсенділігін арттыруға мүмкіндік береді, білім сапасын арттыруға, мұғалімнің кәсіби деңгейін арттыруға, білім беру процесіне қатысушылардың барлығының қарым-қатынас формаларын әртараптандыруға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Манвелов С.Г. Конструирование современного урока. – М.:Просвещение, 2012.
2. Ларина В.П., Ходырева Е.А., Окунев А.А. Лекции на занятиях творческой лаборатории «Современные педагогические технологии».- Киров: -2012.
3. Кравцова А.Ю. Основные направления использования зарубежного опыта для развития методической системы подготовки учителей в области ИКТ (теория и практика). М.: Образование и Информатика, 2013. 232 с.
4. Применение информационно-коммуникационных технологий в образовании [Электронный ресурс]: электронное учебно-методическое пособие / А.В. Сарафанов, А.Г. Суковатый, И.Е. Суковатая и др. Красноярск: ИПЦ КГТУ. 2016. URL: <http://window.edu.ru/resource/923/60923/files/book2.pdf>.

ОӘЖ 747.012

АМПИР СТИЛІ

Смаилова С., Серікқызы А., Садуахас С.Б.
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Ампир — это архитектурный стиль, для которого характерно подражание античным постройкам.

Empire is an architectural style that is characterized by imitation of ancient buildings.

XIX ғасырдың басында Еуропада классицизмнен кейін Ампир стилі сәнге айналды. Тарихта ежелгі Грециядан кейін ежелгі Рим күшті және ықпалды болады, сол сияқты классицизм ампир стилімен алмастырылады. Классицизм Ежелгі Грецияның әсерімен көбірек байланысты болды, ал ампир стиліне Ежелгі Рим өнері, атап айтқанда ампир кезеңіндегі Рим әсер етті.

Ампир стилінің дәуірі -1800-1825 жылдар. Ампир империялық дегенді білдіреді, ол Францияда, Наполеонның кезінде, атап айтқанда оның жетістіктері мен жеңістері кезінде пайда болады. Өйткені, ампир - бұл империя стилі, ежелгі Римде де, қазір Парижде де жеңістердің құрметіне салынған салтанатты аркалардың стилі [1,2].

Ампир Классицизмнен түбегейлі ерекшеленеді. Наполеон Рим императорларының даңқы мен жарқырауына ұмтылды. Сондықтан Француз империясының суретшілеріне Ежелгі Рим өнерінің негізін алуға қатаң бұйрық берілді.

Ампир стилі қатал және суық. Ампир стилінің сәндік мотивтері негізінен ежелгі Рим әскери жабдықтарының элементтерінен тұрады: бүркіттері бар легион белгілері, найзалар, қалқандар, жебелер, дикторлық балталар. Риммен қатар Мысыр өнерінің мотивтерін де байқауға болады. Бұл кеш Рим империясы дәуірінде Исис пен таудың ежелгі культтерімен бірге ежелгі Египеттің ою-өрнек элементтері мен мүсіндері Римге енгендігімен байланысты. Наполеонның мысырлық жорығынан кейін (1798-1799) Француз империясының өнерінде мысырлық мотивтер одан да кең таралды.

Ампир мен классицизмнің басқа айырмашылықтары бар. Егер Классицизмде көлемді пішін мен декор пластикалық түрде байланысты болса

және нақты шекаралары болмаса, онда ампир стилінде композиция, әдетте, қатаң бөлінген жерлерде қабырға, жиһаз, ыдыс және тар ою-өрнек белдеулерінің таза өрісінің күшті контрастына негізделген.

XIX ғасырдың басында Еуропада классицизмнен кейін империя стилі сәнге айналды. Тарихта ежелгі Грециядан кейін ежелгі Рим күшті және ықпалды болады, сол сияқты классицизм империя стилімен алмастырылады. Классицизм Ежелгі Грецияның әсерімен көбірек байланысты болды, ал империя стиліне Ежелгі Рим өнері, атап айтқанда империя кезеңіндегі Рим әсер етті. Стиль ампир дәуірі-1800-1825 жылдар. Империя империялық дегенді білдіреді, ол Францияда, Наполеонның кезінде, атап айтқанда оның жетістіктері мен жеңістері кезінде пайда болады. Өйткені, империя-бұл империя стилі, ежелгі Римде де, қазір Парижде де жеңістердің құрметіне салынған салтанатты аркалардың стилі. Империя Классицизмнен түбегейлі ерекшеленеді. Наполеон Рим императорларының даңқы мен жарқырауына ұмтылды. Сондықтан Француз империясының суретшілеріне Ежелгі Рим өнерінің негізін алуға қатаң бұйрық берілді. Империя стилі қатал және суық. Империя стилінің сәндік мотивтері негізінен ежелгі Рим әскери жабдықтарының элементтерінен тұрады: бүркіттері бар легион белгілері, найзалар, қалқандар, жебелер, дикторлық балталар. Риммен қатар Мысыр өнерінің мотивтерін де байқауға болады. Бұл кеш Рим империясының эпохасы, Исис пен таудың ежелгі культтерімен бірге ежелгі Египеттің ою-өрнек элементтері мен мүсіндері Римге енгендігімен түсіндіріледі. Наполеонның мысырлық жорығынан кейін (1798-1799) Француз империясының өнерінде мысырлық мотивтер одан да кең таралды [3,4].

Империя мен классицизмнің басқа айырмашылықтары бар. Егер Классицизмде көлемді пішін мен декор пластикалық түрде байланысты болса және нақты шекаралары болмаса, онда империя сызығында композиция әдетте қабырғаның, жиһаздың, ыдыстың және тар ою-өрнек белдеулерінің таза өрісінің күшті контрастына, форманың құрылымдық бөлінуіне баса назар аударатын қатаң бөлінген жерлерде салынған. Классицизм жұмсақ, үнсіз түстермен, империя үшін ашық-қызыл, көк, АҚ және алтынмен сипатталады. Империяның тағы бір ерекшелігі тән. Табиғи реттеу жергілікті ұлттық мектептердің пайда болуын толығымен жоққа шығарды. Империя мәні бойынша космополиттік. Бір қызығы, Наполеоннан жеңілген елдердің ешқайсысы бұл стильді қабылдаған жоқ және тек жалғыз жеңімпаз ел Ресей "империя стилін" өз еркімен экспорттады.

Еуропада осылайша империяның екі түрі болды: француз және орыс. "Орыс империясы" біршама жұмсақ Француз болды. Ол сонымен қатар екі тармаққа бөлінді: астаналық және провинциялық. Көрінісі астана, "петербург ампир" атты К.Росси, ол жеңілдетті өз французша-итальянша-орыс дәмі қаттылығы наполеоновского стилі. Провинциялық "Мәскеу империясы" және Мәскеу маңындағы асыл үйлердің стилі одан да ерекше болды. Сондықтан "орыс империясы" немесе "Мәскеу империясы" терминдерін тек аллегориялық түрде қабылдауға болады. Сәулет, сәндік-қолданбалы өнер, жиһаз, киім, кескіндеме, мүсін және т.б. Батыс Еуропа мен Ресейдің барлық елдерінде

дамыған империя стилі классицизм эволюциясының соңғы кезеңіне айналды. Империя үшін шығармашылық шабыттың негізгі көздері ежелгі Грецияның архаика кезеңіндегі және Ежелгі Римнің кейінгі империя кезеңіндегі өнері, сондай-ақ ежелгі Египеттің, Этрурияның және басқа да ежелгі өркениеттердің икультура өнері болды. Империя Ежелгі Египет сәулетінің пластикалық идеяларын белсенді қолданды, қабырғалардың үлкен бөлінбеген беттерін, жаппай бағандар мен пилондарды жасады, қатты көлемдердің құрылысының анықтығы мен геометриялық дұрыстығын қамтамасыз етті және т.б. Ежелгі Греция мен Римнен империяға лаконизм, монументалдылық, бөліктердің қатаң тепе-теңдігі, симметриялы Нысандар өтті. Классикалық бұйрықтардың портикосы өте кең таралған, олар шамадан тыс қабырғалар мен геометриялық көлемдердің бетіне қарама-қарсы шешілді. Империяның ұлылығы мен әскери даңқын бекіту идеялары империяда көптеген символдар мен белгілердің өнері арқылы жүзеге асырылды.

Империя стилі-кеш (жоғары) классицизмнің дамуының соңғы кезеңі. Оның хронологиялық шеңбері тар, олар бір жағынан Франциядағы дирекцияның аяқталуымен (1799) немесе Наполеон Бонапарттың император болып жариялануымен (1804), екінші жағынан Бурбондардың алғашқы қалпына келуімен шектелген. Осындай қысқа уақыт ішінде іс жүзінде бір ғана императордың және оның екі сот сәулетшілерінің, "диоскуралардың ағалары", Чарльз Персье және Пьер Фонтейн лақап аттарымен ерекше көркемдік стиль жасалды.

Сонымен бірге идеологиядағы, эстетикадағы, классицизм мен империя стильдерінің көздері мен көркемдік формаларындағы айтарлықтай айырмашылықтарды атап өткен жөн. Егер революция басталуының азаматтық мұраттарымен күшейтілген Ағарту дәуірінің классицизмі мен неоклассицизм суретшілері Демократиялық Афина мен Республикалық Рим өнеріне көп көңіл бөлсе, онда империя суретшілеріне империялық Римнің өнер нысандарын үлгі ретінде алуға қатаң нұсқау берілді. Франция императоры Рим императорларының апофеозы мен театрлық әсемдігіне ұмтылды. Сондықтан Наполеон империясын классицизм өнерінің ең жоғары сатысы деп санау дұрыс болмас еді және Рим өнері грек Афины өнерінің ең жоғары сатысы деген тұжырымға тең келеді [5].

Классицизм сияқты ежелгі өнер үлгілеріне назар аудара отырып, империя олардың шеңберіне қосылды архаикалық Греция мен империялық Римнің көркемдік мұрасы, одан мотивтер алу іске асыру величественной күштер мен әскери күштер: үлкен портиктердің монументалды формалары, сәулет бөлшектері мен декордағы әскери эмблема. Империя сонымен қатар жеке Ежелгі Египет сәулет және пластикалық мотивтері. Бұл стиль классицизмнің тереңдігінде дамыды, онда формалар мен декордың талғампаз қарапайымдылығын іздеу бірте-бірте олардың шекті лапидарлығы мен монументалдылығына деген ұмтылыспен алмастырылады мәнерлілігін. Бұл үрдістің төтенше көрінісі азаматтық патосқа толы болды Леду жобаларының қатал аскетизмі және Ұлы француз революциясы дәуірінің бірқатар

сәулетшілері.

Олар ұсынған жаңа қала құрылысы және көркемдік идеялар империяның дамуына негіз болды, әр түрлі елдерде жергілікті ерекшеліктерге байланысты әртүрлі түсіндірулер алу қоғамдық және саяси өмір. Наполеон I империясы кезінде табыстарды мадақтау мақсаттары мемлекет мемориалдық сәулет (салтанатты аркалар, ескерткіш бағандар), кейде қызмет етті Ежелгі Рим үлгілерін қайталау (Париждегі Каррузель алаңындағы арка). Әрлеу сарайлардың салтанатты интерьерлері, Мысыр рельефтерінің мотивтері, этрускалық вазалар, Помпей суреттері, грек және Рим декоры, Ренессанс фрескалары мен ою-өрнектері империя жиһазымен үйлеседі. Жакоба және п. Ф. томирдің қола бұйымдары, бай жиһаз рухында стильдендірілген ескі Рим тұрғын үйі. Империя Ұлыбританияда өзіндік ұлттық ерекшеліктерге ие болды Дания, Италия, Ресейде және Германияда ол мемлекеттік тәуелсіздік идеяларының өкілі болды, бұл елдердің халықтары анти-наполеондық соғыстарда қорғады. Бұл стильде бәрі сән-салтанатты көрсетуге арналған: бай ауыр маталар, металл әшекейлер, қабырғаларда-ежелгі гравюралар, нақыштар немесе әдемі жақтаулардағы суреттер. Империя стиліндегі Дизайн ол ауыр, айқын пішіндер мен күрделі әрлеумен ерекшеленеді. Тұсқағазды ауыстыруға болады бөлмедегі барлық шамдардың шамшырақтарын шүберекпен және матамен жабыңыз.

Жиһазға артықшылық берген дұрыс қара түсті (қара, каштан немесе қызыл ағаш). Және ол сыпайы болсын - империя стилінде жасалған бөлмелердегі барлық биік, жақсы аулақ. Мысалы, креслолар төменгі артқы, кең, жұмсақ. Комодтар, сәнге қайта кіретіндер осы стильге тән. Мұндай бөлмеде былғары да орынды Жиһаз және матадан жасалған реңктері бар жаппай еден шамдары. XIX ғасырдың ортасында империя әртүрлі эклектикалық ағымдармен алмастырылды классицизмнің көркемдік жүйесінің дағдарысы.

Стиль түрлері және олардың сипаттамалары. Классицизмнің кейінгі ағымдарының бірі-Наполеон Францияда пайда болған империя (XIX ғасырдың бірінші ширегі) (фр. Empire-империя), одан әрі ғасырдың көркемдік-қолданбалы ретроспективасына енеді-сонымен қатар жиһазға енгізілген ежелгі монументалдылықпен Ежелгі Рим әдістері қолданылады және одан әрі Ежелгі Египет декоры - "жануарлардың аяқтары", сфинкстер және т. б. барокко мен рококодан айырмашылығы, классицизм дерлік равнодушен к изошренному витиевату оюға, предпочитая оған неғұрлым қатаң сызықтық геометриялық грек ою-өрнегі, лавр гирляндары және плексус түріндегі ою-өрнекті композициялар цветков-ежелгі екпіннің сүйікті декоры-Рим өркениеті. Жиһаздың беттері аяқталды көбінесе жеңіл арборвита ағаштарымен бірге ағаштан жасалған фанер, раушан және басқа да экзотикалық ағаш түрлері. Классицизмге деген ұмтылыс тән жиһазды безендіруде көп түсті. Жетекші сәндік түстер-жабу кезінде алынған алтын және қара беті қара лакпен. Тегіс беттердің мозаикалық инкрустациясы кеңінен қолданылады қызыл, көк және жиһаз үшін ерекше түстермен боялған жылтыр тақтайшалар жасыл. Жиһаздың жаңа түрлерінің ішінен классицизмнің жетістіктеріне үстелдер мен хатшылар

кіреді арналған шкафтар түріндегі қондырмалармен кітаптар мен қағаздарды сақтау.

Орыс ампир. Кейде ампир Александровский деп аталатын орыс империясы қысқа, бірақ маңызды болды император Павелдің басқаруымен Александр I таққа отырғанға дейін басталған тарих. Францияны жек көрген автократ отандық жиһаз өндірісін дамытуды жай ғана ынталандырды: ол Ресейге француз тілін әкелуге тыйым салды. Алайда, қандай да бір рөл үлгісі орыс шеберлеріне қажет болды. Және ол қайтадан өте сәнді болды, содан кейін Париж жиһазшысы Жорж Жакоб. "Орыс жакобы", сондай-ақ" акцентиров ампир " француз тілінен өзгеше болды пішіндердің қарапайымдылығы мен монументалдылығы. Ресейде алғаш рет жиһаз ағаштан жасалған және Карел қайыңы. Декор әдетте өте қарапайым болды және мөрленген жезден жасалған шыбықтардан тұрды қарапайым геометриялық фигураларда. Жаңа стильдің маңызды ерекшелігі оның "сәулеті" болды. Кейінірек дәл осы қасиет аяқталғаннан кейін сәнге енген орыс империясының басты айырмашылығы болды Наполеон соғысы. Александр I кезінде елге импортталған жиһаздарды әкелу, айтпақшы, Франция қалғанымен, қолдау таппады законодательницей мод. Орыс нұсқасында империя стиліндегі жиһаз қатаң "сәулеттік" сатып алынды пішінді бөлу. Егер сіз оны жобалаумен белсенді айналысқаныңызды есте ұстасаңыз, бұл өте қисынды сәулетшілер: айталық, орыс Воронихин мен Стасов немесе шетелдік Росси мен Том де Томон. Карниздер, бағандар, архитравалар мен фриздер барлық шкафтарды, сөрелер мен айналарды керемет етіп жасады ғимараттар, сондықтан интерьерде өз қаласы пайда болды, ол терезеден көрінеді. Әдетте орыс империясының жиһазы үш санатқа бөлінеді. Француз түпнұсқасына ең жақын болды императорлық соттың тапсырысы бойынша Санкт-Петербургтің ең жақсы шеберханаларында жасалған қымбат жиһаз. Жылжымайтын мүлік үшін жағдай елордалық сәнге еліктеді және оның ауқымы әлдеқайда айқын.

Соңында, шамамен 1840 жылдары суық империялық стиль ақыры қарапайым "үйде" болды кедей жер иелері мен шенеуніктердің үйлері. Еуропада танымал болған империя нұсқасы танымал болды бидермайер. Керемет сарай декоры үшін ағаш, раушан гүлі немесе Карелия қайыңы, олар жаппай қола төсемдермен немесе жалтыратылған немесе тондалған жіп. Мысалы, ақ тонның негізгі және позолоты арналған резных егжей-тегжейлі. Қарапайым жиһаз үшін Линден, күл немесе қайың жиі боялған бағалы ағаш. Қаптау ретінде жолақты монофониялық Жібек (қымбат жиһаз үшін) немесе хитц гүлдері қолданылды және репс (жиһаз үшін арзан). Диванның жанында әдетте бір аяқты дөңгелек немесе сегіз бұрышты орналастырылған үстелге ұқсас үстел. Империя үшін практикалық және ыңғайлылық маңызды емес еді. Өйткені нағыз империяның ұлылығы жайлылықтан әлдеқайда маңызды. Орыс тіліне сұраныс болған кезде бүгін не дұрыс империя ұсыныстан асып түсетіні анық. Мәртебесі туралы сөз болғанда, дау болмайды.

Француз империясы. Керемет және ойын – сауық-бұл империяның екі негізгі сипаттамасы. Өзін император деп жариялады, Наполеон өзінің билігін

салтанатты стиль жасау арқылы, бұрынғыдай, ұзақ уақыт бойына көтеруге тырысады оның алдында Луи XIV. Жаңа империялық (фр. empire - "империя") стилі француз тілінің дәстүрлерін дамытады неоклассицизм, бірақ салтанатқа баса назар аудару. Жиһаз сатып алу арқылы ауырлай түседі массивті тікбұрышты пішіндер. Қызыл ағашқа артықшылық беріледі. Негізгі үстелдер, жәшіктер мен шкафтардың безендірілуі симметриялы қола төсемдер болып табылады. Барлық отыруға арналған жиһаз өте қатал: сыртқы әсер амбирде ыңғайлылықтан гөрі бағаланады. Кресло арқасының выпрямляются. Шынтақ сүйенеді не гермы, көктайғақ аяқтары с львиными лапами, не фигуралар кесетін. Консольдер мен дөңгелек үстелдер қатты мәрмәрден, порфирден немесе төселген үстелден тұрады конденсатты. Египет пен Римге деген құштарлық осы кезеңде өзінің шарықтау шегіне жетті. Жиһаздың көптеген бөліктері көрінеді аллюзией арналған древнеримские интерьерлер. Үстелге арналған аяқтар көбінесе бағандар мен кариатидтер болып табылады. Империя жиһазы сәулет-мүсіндік құбылыс: бағандар, пиластерлер мен фризер бар, гриффиндер, химерлер, сфинкстер, Аққулар, никтер және арыстандар, олардың артында жиһаздың өзі көрінбейді. Сонымен қатар, дәстүрлі гүл шоқтары, лавр және пальметтер, шеберлер ою-өрнектерге әскери мотивтерді қосады: дулыға, қылыш, қалқан және жебелер. Оларға империялық символизм қосылуы мүмкін: бүркіт, Ара, Жұлдыз және п әрпі, гүл шоқымен көмкерілген. Император өмірінің әскери ырғағы бізге Х-тәрізді жиналмалы нәжісті берді аяқтар, біздің лагерь-ел нұсқаларының прототиптері. Тағы бір жаңалық: дәретхана үстелдерінде үстелдерде көлбеу айна пайда болады, оның екі жағына шамдар шамдалға қойылады. Жалпы империя салтанатты қабылдауларға арналған стиль болып қала берді. Қашан әсер ету керек және баса назар аудару керек бұл сәттің маңыздылығы корольдік деңгейде болғандықтан, кеңсе мен қонақ бөлме үшін империя жақсырақ сіз ештеңе ойлап таппайсыз. Үнсіз және ақылды палитра өзектілігін жоғалтады. Оның орнына қаныққан, бірақ, әрине, түрлі-түсті шешімдер келмейді. Империя-бұл салқын және қатал стиль. Бұл Наполеонның диктатурасына және оның ежелгі римдіктердің әскери жеңістеріне таңдануына байланысты. Интерьер дизайнындағы империялық бағыт классикалық дәстүрлерді, көбінесе оларды қолдануға ұмтылмайды. Бірақ сонымен бірге жаңа дизайн алдыңғы дәуір құндылықтарының нашарлауын көрсетеді. Империя нағыз көркемдік құндылығын жоғалтып, классицизмнің барлық құндылықтарын артта қалдырып, саяси майдандағы оқиғалардың дамуына арналған декорацияға айналды.

Интерьердегі және сәулеттегі империя біздің елімізде әрдайым сұранысқа ие болды, онда үйлену салондары, неке сарайлары, театрлар осы стильде безендірілген – Салтанат бірінші орынға шыққан бөлмелер. Бүгінде бүкіл үйдің немесе пәтердің интерьер дизайнына империя стилінде тапсырыс беретін адамдар сирек кездеседі - бұл тым суық болып көрінеді, ал монументалдылық пен ұлылыққа деген ұмтылыс, әдетте, қазіргі интерьерлерге тән емес. Бірақ кең қонақ бөлмесінде империя интерьерінің стилін қайта құру қызықты, ерекше

және тартымды идея. Алайда, сіз осы стильдің элементтерін барокко немесе рококо бөлшектерімен сәтті үйлестіре отырып, басқа бөлмелерге әкеле аласыз. Кәсіби дизайнерлер стильдер арасындағы үйлесімділікке қол жеткізе алады, әсіресе бірнеше бағыт, алайда империяның ерекшеліктері мен ерекшеліктерін біле отырып, интерьер дизайнның өзіңіз жасау оңай. Қазіргі империя кең бөлмелердің интерьеріне жақсы сәйкес келеді және көбінесе ерекше салтанат беру үшін қоғамдық интерьерлердің ең жақсы дизайны ретінде қызмет етеді. Империя жеке интерьерлерде құрмет пен өркендеуді, жоғары мәртебені, дәстүрлерді ұстануды көрсетеді. Қазіргі империядағы ең бастысы-максималды кеңістік, бөлмелердің анфилады, интерьердің болашағы. Таңдалған стильдің даяр болуына жол бермеу үшін оны тек бөлшектерге назар аудара отырып, декор элементтерінде қолдануға болады. Өзі үшін, өзінің тұрмыстық заттарын, империя стиліндегі интерьерді таңдаған адам өте көп жеңіске жетіп, жақындарының, бизнес серіктестерінің құрметіне және өзін-өзі құрметтеуге ие болады. Империялық стильдің атмосферасында өмір сүре отырып, әлсіз немесе сәтсіз сезіну мүмкін емес, тек күшті және өзіне сенімді. Өзінің шынайы түрінде империя-бұл өте бай адамдар бере алатын стиль, өйткені қазіргі уақытта Наполеонның ішкі заттарын тек антиквариат дүкендерінен сатып алуға болады. Алтын жылтыр және іс шараның салтанаттылығы ампири туралы келеді дәміне қарай сол емес, кім бас тартса бүкіл сән-салтанат, сіз ғана бере алады. Қарапайым әртүрлілікте империя стилі тұрақтылық пен тыныштықты бағалайтын байсалды, мұқият адамдарға жарайды. Империя стилімен өнер қайтадан үлкен, монументалды бола бастайды. Алдыңғы дәуірдің интерьерлерінің талғампаз әсемдігі суық жолдармен алмастырылады, шығармашылық қиял ұтымдылыққа жол ашады. Жаңа элитаның ежелгі римдіктердің күнделікті өмірінің барлық түрлеріне еліктеуге деген ұмтылысында көптеген көрнекі, театрлық, көлеңкеден айырылмаған парвен болды. Бұл стильде безендірілген интерьерлер. олар керемет симметрияны, барлық бөліктердің тепе-теңдігін, сән-салтанатпен үйлесімділікті көрсетеді. Империя-бұл тұтас стиль, сондықтан ол барлық бөлшектер мен сәндік элементтерді біріктіреді, қабырғаларды, маталарды, жиһаздар мен керек-жарақтарды безендіруде қайталады.

Колористикалық шешім. Ашық түстерді қолданатын классицизмнен айырмашылығы, түс схемасында империялық стиль жарқын қанық түстерге артықшылық бере отырып, өзін толықтай ақтайды, олардың комбинациясы қарама – қайшы-қызыл-қара немесе жасыл, терең көк, ашық сары, АҚ және алтынмен үйлеседі.

Ою-өрнек. Империя стилінде жасалған Интерьер ежелгі мотивтердің нағыз мерекесі. Ою-өрнектер-пальметтер, өрімдер, киматиялар, лавр гүл шоқтары, пальма, Лотос және акантус жапырақтары, гүл гирляндары, жапырақты әшекейлер империяның грек және Рим өркениетінің декорына бағытын көрсетеді. Дәстүрлі ежелгі ою – өрнектермен қатар әскери атрибуттарға үлкен мән берілді – қалқандар, қылыштар, дулыға, ликтор байламдары, колчандар, балталар, сондай – ақ Наполеон империясының

эмблемалары –N бас әрпі, аралар-еңбекқорлықтың символы, лалагүлдер-Луис 14-тен алынған күш символы, жұлдыздар, Құрметті Легион ордені, найзағай шоқтары бар империялық бүркіттер. Сфинкстер мен мысырлықтардың фигуралары императордың мысырлық жорықтарын еске түсіреді. Ою-өрнек стилистикалық түрде біркелкі және мінсіз басқарылады.

Әрлеу. Төбенің ақ түсінің ауырлығы көп деңгейлі төбелік шыбықпен жалтыратылған. Величавая іс шараның салтанаттылығы ампиір танытады, өзіне ресімдеу қабырғалар. Олар медальондармен, бағандармен, пиластерлермен безендірілген. Қабырғаларды безендірудің түстер палитрасында ақ түстің барлық реңктері алтын қалыптармен үйлескенде жиі қолданылады. Сондай - ақ, оларды безендіру үшін табиғи тасты еліктейтін маталар, сәндік сылақтар немесе стильге тән ою-өрнекті қолданатын қатаң өрнегі бар тұсқағаздар қолданылады, көбінесе лалагүлдер немесе аралар Наполеон Бонапарттың сүйікті ою-өрнегі болып табылады . Қабырғалардың төменгі бөлігі табиғи тастан немесе қымбат ағаштан жасалған панельдермен, қалыптармен безендірілген. Фрескалар империялық стильде ерекше орын алады.

Империя стилінің тарихи дәуірінде олар өте танымал болды. Тазартылған олар интерьерге оңай сәйкес келеді. Көбінесе фрескалардың мотиві сол кездегі сәнгерлер арасында танымал болған римдік киім түрінде көйлек киген нәзік қыздардың қатысуымен қарапайым пасторлар болды. Қазіргі нұсқада фреска да органикалық, ол кеңістікті жеңуге, ежелгі әлемнің сиқырлы тартымдылығын ашуға және сол арқылы империя стилінің көңіл-күйін толық жеткізуге мүмкіндік береді. Қазіргі уақытта кескіндеме шикі әк сылағына сурет салу арқылы жасалады. Сәнді безендірілген қабырғалармен үйлесімді үйлесімде еден жасалады. Ол үшін қымбат ағаштан жасалған паркет немесе жылтыратылған табиғи тас қолданылады, Византия немесе Рим мозаикасымен үйлеседі-бұл жерде декоратордың қиялына арналған кеңістік-графикалық ою-өрнектердің, сәндік панельдердің кең таңдауы. Есіктер бай порталдарда безендірілген.

Жиһаз. Әдетте, империя стиліндегі жиһаз жасау үшін ағаштың құнды түрлері қолданылады-ағаш, жаңғақ, терек, Карел қайыңы. Жиһаздың тегіс жылтыратылған беті қола, алтын жалатылған төсемдермен безендірілген, бұл оның талғампаз және салтанатты көрінісін береді. империя стилінде жұмыс істеген әйгілі жиһазшылар Жорж Жакоб және оның ұлы Жакоб6 Демальте 1770-1841 жылдары деген атпен танымал. Бұйымдар, производившиеся шеберханаларда Жакобов заңсыз кіріп, отдаленнейшие бұрыштар Еуропа, тіпті Петербург. Империя формаларының бірінші дәрежелі жиһаздарын басқа танымал француз шеберлері жасаған. Олардың барлығы өнімдерге стигма қойды. Луис XVI стилінен айырмашылығы, империя стиліндегі жиһазға арналған Ежелгі формалардың дамуы тікелей қарыз алу сипатына ие.Шкаф жиһаздарының беттері қайтадан классикалық сәулет элементтерімен өңделе бастайды — бағаналар, пиластерлер, карниздер, ал сәндік мотивтер үстелдер мен креслолардың дизайнында пайда болады, олар ежелгі үлгілерден еш өзгеріссіз беріледі: сфинкстер, грифондар, кариатидтер, Арыстан табандары

және т.б. орындықтар мен креслолардың жұмсақ иілуінде олардың отыруға ыңғайлы екендігі туралы қамқорлық сезіледі. Дивандардың бүйірлерінің пішіндері үшін көбінесе молшылық мүйізі мотиві қолданылады; екі жағынан бірдей S-тәрізді бүйір жақтарында жиі кереуеттер болады. Сәнде, тапқыр тетіктері бар үстелдер, олар түймені басқанда заттың пішіні мен өлшемдерін өзгерте алады. Тірек конструкциялары ежелгі бағандар мен пилондардың пішініне ие немесе Рим үстелдерінің мәрмәр тіректеріне ұқсас, Арыстан маскалары мен табандары бар герм түрінде шешіледі; үстелдің патшалары фриздік қола ою — өрнектерімен безендірілген шкафтар үлкен, массивті, кең, сирек кездесетін фанерленген беттермен; олардың дизайны — кариатидтер, қола астаналары бар бағандар, педименттер, карниздер-олар кейде грек храмдарына ұқсайды.

Империя стилі жиһаз формаларын және шкафтардың бір қатар жаңа түрлерін байытты (слайд, бірнеше бөліктен тұратын триллермен өңделген кітап шкафы). Басқа жаңалықтар: тар бүйірлік тақта, тар сөрелер, фарфордан жасалған ыдыстарды жинауға арналған дөңгелек үстелдер. Империя стилінің ең жиһаз формаларының қатарына рекамье - ұзын, тегіс иілген басы бар, гондола немесе аққу мойны тәрізді қысқа талғампаз диван кіруі керек. Төсектер-шатырлары бар немесе оларсыз-көбінесе жертөлелерге орнатылады; олар римдік саркофаг түрінде немесе қайық түрінде шешіледі. Жуғыштар құрбандық шалатын орын ("тазалық құрбандық шалатын орын") немесе лира түрінде болады, ал темекі шегушілер не астаналар, не урналар түрінде жасалады. Жарықтандыру. Империя стиліндегі интерьердегі негізгі жарықтандыру үшін массивті, қола жалтыратылған люстралар, шамдарға еліктейтін тізбектердегі суспензиялар қолданылады. Немесе антикварлық пальметтермен, мүсіндермен және стильге тән басқа декормен безендірілген көп деңгейлі люстралар. Дәл осындай түрде жасалған қабырғаға арналған шкафтар интерьер заттарын жарықтандыру функциясын алады. Торшеры, жардиньерки жиі нысанын бар антикалық қола алтарей, трипосов.

Сурет 1. Эмма Пи италиялық ампир шамдары

Декор. Колорит қабырғалар толықтырылады старинными гравюрами, чеканками. Интерьерге сәйкес қосымша өрнегі бар үлкен вазалар болуы мүмкін, көбінесе вазалардың антикалық формалары қолданылады - Амфора, тамырлар, қара фигуралы вазасы бар кратерлер. Империя стиліндегі декор қола мүсінін жеке және сағат декорының, жиһаздың, шамдардың, қабырға декорының бөлігі ретінде пайдалануға бейім. Империя стилінің ажырамас атрибуты-бұл айналар, олар каминнің үстіне ілінеді, үлкен еден айналарын (psishe), сондай-ақ киім үстелдеріне қойылған және бүйір тіректерге айналған кішкентай айналарды қолдануға болады. Өзінің төзімділігі мен салтанаттылығының арқасында империя стилі кабинеттер мен қонақ бөлмелерді безендіруге жақсы, бұл патша деңгейінде иесінің мәртебесі мен мәртебесін ерекше атап өтуге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Амфир // Большая советская энциклопедия: // гл. ред. А. М. Прохоров. — 3-ші басылым. — М.: Советская энциклопедия, 1969-1978.
2. Габриель Большая Советская энциклопедия
3. Калнейн, Венд фон (1995). XVIII ғасырдағы Франциядағы сәулет. Жаңа Хейвен: Йель университетінің баспасы.
4. Таджелл, Кристофер (1978). Анж-Жак Габриэль (ағылшын тілінде). Лондон: А. Звеммер
5. Гидион кеңістік, уақыт, сәулет. - М., 1982. .Гуляницкий.

ОӘЖ 747.012

ГРАФИКАЛЫҚ ДИЗАЙН ТҮСІНІГІ

Срайыл А., Асқар А.Қ., Пердей А.С.
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Графический дизайн — художественно-проектная деятельность по созданию гармоничной и эффективной визуально-коммуникационной среды.

Graphic design is an art and design activity to create a harmonious and effective visual and communication environment.

Графикалық дизайн - үйлесімді және тиімді көрнекі және коммуникативті ортаны құруға арналған өнер және дизайн қызметі. Графикалық дизайн қазіргі заманның көрнекі ландшафтының қалыптасуына ықпал ете отырып, әлеуметтік-экономикалық және мәдени саланың дамуына инновациялық үлес қосады. Пән ретінде графикалық дизайнды көрнекі байланыс пен презентацияға бағытталған көркем және кәсіби пәндердің бірі ретінде жіктеуге болады. Идеялар мен хабарламалардың көрнекі бейнесін қалыптастыру үшін символдарды, кескіндерді немесе сөздерді жасау және біріктіру үшін әртүрлі әдістер қолданылады. Графикалық дизайнер соңғы нәтижені шығару үшін типографияны, бейнелеу өнерін және беттерді орналастыру әдістерін қолдана алады. Графикалық дизайн термин ретінде көбінесе коммуникация жасалатын

дизайн процесінің өзіне сілтеме жасау үшін және жұмыстың соңында алынған өнімдерге (нәтижелерге) сілтеме жасау үшін қолданылады [1].

Графикалық дизайн қазіргі уақытта күрделі, көп деңгейлі көрнекі шындық пәнімен жұмыс істеуде әртүрлі кәсіби пәндердің принциптері мен әдістерін біріктіретін интегративті мамандыққа айналууда. Көрнекі бейнеден, мәтіннен, кеңістіктен басқа, графикалық дизайн қозғалыс, уақыт, интерактивтілік сияқты шындықтарды меңгереді және экономикалық, маркетингтік және мәдени коммуникациялардың барған сайын алуан түрлі құралдарымен жұмыс істейді.

Графикалық дизайндағы ұрпақ дәстүрі 20 ғасырдың басынан қазіргі уақытқа дейінгі графикалық дизайн тарихының негізгі кезеңдері. Жарнама жасау үшін қолданылатын графикалық дизайнның техникалық және стилистикалық ерекшеліктері. Дизайн шығармашылығының ең маңызды атаулары, мектептері мен бағыттары.

Графикалық дизайн әдістерін қолданатын лотереялық жарнама жобасы

Жарнамада графикалық дизайн әдістерін қолдану ерекшеліктері. Лотереялық жарнаманың графикалық дизайн әдістемесінің ерекшеліктері. Негізгі композициялық шешімді әзірлеу, кейіннен жобаның барлық бөлшектерін эскиз және түпнұсқа макет деңгейіне дейін нақтылау.

Украинадағы графикалық дизайн нарығының құрылымын талдау

Графикалық дизайн нарығы: түсінігі мен мәні, қалыптасу және даму тарихы, қазіргі кезеңдегі құрылымдаудың өзектілігі. Бұл нарыққа маркетингтік зерттеу жүргізу тәртібі, оның Украинадағы құрылымын талдау, қызмет көрсету сапасы.

Графикалық стильді және өндіруге арналған техникалық тапсырманы әзірлеу: сыртқы жарнама, баспа материалдары және «Фьорд» туристік агенттігінің электрондық өтінімін жобалау.

«Фьорд» туристік фирмасының жарнамалық қызметінің сипаттамасы. Жарнама түрлері және жарнама қызметінің негізгі түсініктері. Визиткаларды, флайерлерді, билбордтарды, веб-дизайнды және интернет баннерлерін жобалау. Жарнамалық объектілердің эскиздік дизайны.

Графикалық дизайн (аурадан, дизайн - идея, жоба, сызба, сурет) - көркемдік пен дизайнның белгілі бір саласын білдіреді, визуалды хабарламаларды жасауға бағытталған әрекеттер, бұқаралық ақпарат құралдары арқылы таратылады. Бұл сала дизайн салыстырмалы түрде жас, оның ресми туған күні ICOGRADA (Халықаралық қайырымдылық дизайнерлер қауымдастығы кеңесі) Графикалық дизайн ұйымдарының халықаралық қоғамының бірінші конгресі өткен 1964 жыл болып саналады [2].

Графикалық дизайн «заттың» дизайнынан, тапсырмадан көптеген жағынан ерекшеленеді бұл күнделікті өмірде адамды қоршаған нәрсені ыңғайлы және әдемі ету. Бұл бағытта көптеген мамандар жұмыс істейді; суретшілер – автомобильдердің, станоктардың, механизмдердің дизайнерлері, тұрмыстық техниканы жасаушылар, жиһаз дизайнерлері, киім, аяқ киім үлгілерін жасаушылар, ұқсас шығармашылық кәсіптердің жұмысшылары.

Мұндай мамандарды қазір дизайнерлер (конструктор, бояушы, визажист, шаш үлгісін жасаушы, сәнгер, ландшафты дизайнер, интерьер дизайнері, стилист дизайнер, т.б.) деп атаған жөн.

Заманауи графикалық дизайнер - бұл шығармашылық мамандықтың маманы, «ақпараттық дизайн» әдістеріне иелік етіп қана қоймай, өз жұмысында бейнелеу өнерінің құралдарын пайдаланатын нағыз суретші. Көбінесе графикалық дизайн жұмыстары визуалды шығармашылық деп аталады және олардың авторлары өнер, ғылым және әдебиет туындыларын жасаушылармен бірдей құқықтарға ие. Үздік графикалық дизайнерлердің жұмыстары айқын ақпараттық сипатқа ие болғанымен, сонымен бірге сөзсіз эстетикалық құндылыққа ие және ең жоғары көркемдік сынға лайық.

Шын мәнінде, графикалық дизайн заманауи қолданбалы өнердің дербес саласы болып табылады. Бүгінгі таңда графикалық дизайн жарнамада, баспада қолданылады қызметі мен баспасөз, кино, телевизия, компьютерлік және электрондық технологиялар, қоғаммен байланыс және бұқаралық ақпарат құралдарының басқа да бағыттары. Оны кейде өте дәл коммуникациялық дизайн деп атайтыны таңқаларлық емес.

Графикалық дизайн визуалды хабарламаларды жасайды, күрделілігі мен мақсаты әртүрлі - қысқаша жарнамадан көп бетті баспа басылымына дейін, шағын флуоресцентті тақтадан үлкен жарықтандырылған ақпараттық тақтаға дейін. Ол үшін дәстүрлі баспа құралдары, компьютерлік технологиялар және ақпаратты бейнелеудің басқа заманауи электрондық құралдары қолданылады.

Графикалық дизайн әдістерімен ақпараттық хабарламаларды дайындау графиканың көмегімен жасалады. Осылайша, графикалық дизайнер «визуалды аудармашы» болып табылады. ақпаратты миллиондаған адамдарға түсінікті тілге аударушы.

Көмегімен бейнелі белгілер, ол адресатқа кез келген дерлік жеткізе алады ұзақ ауызша түсініктемелерге жүгінбей ақпарат. Графикалық дизайнердің шығармашылық жұмысының нәтижелерін бейнелеуге болады ең әртүрлі нысанда. Бұл парақшалар, брошюралар, жарнамалар, плакаттар, буклеттер, визиткалар, журналдардың, газеттердің, кітаптардың иллюстрацияланған және жайылған беттері және т.б.

Бірқатар дизайнерлер маркалар, жапсырмалар жасауға маманданған. жапсырмалар, жапсырылған шағын форматты баспа өнімдерінің басқа түрлері өнеркәсіптік және азық-түлік өнімдерінің ыдыстары мен қаптамаларына арналған. Графикалық дизайнның ерекше саласы - динамикалық даму баннерлер, белгілер, науқан қондырғылары, ақпарат таблолар, басқарылатын жарық экрандары және т.б. құрумен байланысты кино және теледидар дизайны скринсейверлер, аяқталулар, фильмдердің атаулары, телешоулар, бейнебағдарламалар, электронды жарнамалар. Графикалық дизайнердің шығармашылығының ерекшелігі оның міндеттілігінде.

Пайдаланған әдебиет тізімі:

1. Field C., Fill P. (editors). Contemporary Graphic Design. — Taschen Publishers, 2008. — ISBN 978-3-8228-5269-9.

2. Wiedemann J., Taborda f. (editors). Latin-American Graphic Design. — Taschen Publishers, 2008.

ӘОЖ 72.012

ДИЗАЙН АДАМ ӨМІРІНДЕ АЛАТЫН ОРНЫ

Ташболат Е., Тұрсынбек Б., Әбдімәжіт Н.С.
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Так разве не в этом суть моды? Вот эти ответы: мода — это создание новых форм одежды совокупность вкусов и установок, господствующих в определенной социальной среде в определенный, обычно короткий промежуток времени; Это не то, что носят все, это что-то необычное, то, что не каждый решает носить; Это прекрасное зрелище.

Fashion is a creating new forms of clothing; a set of tastes and attitudes prevailing in a particular social environment for a particular, usually short period of time; it's not something everyone wears, it's something out of the ordinary, something not everyone decides to wear; it's a beautiful sight.

Біздің елімізде «дизайн» термині жақында пайда болды. Бұған дейін заттардың дизайнын «көркем дизайн», ал заттарды жасау теориясы «техникалық эстетика» деп аталды. Ағылшын тілінен аударғанда «дизайн» сурет салу дегенді білдіреді.

Бұл сөзден туынды ұғымдар да пайда болды: «дизайнер» - суретші-конструктор, «дизайн-форма» - объектінің сыртқы түрі, т.б.

Ресей ғалымдары дизайнды суретші-дизайнердің жаппай өнеркәсіп өнімдерін жобалау және осы негізде объективті жағдай жасау саласындағы қызметі ретінде қарастырады.

Әр нәрсенің құндылығы екі принципте – пайдалылық пен сұлулықта.

Әрбір объектінің техникалық және эстетикалық бастауы болады, ол әрқашан өзгермелі және тарихи түрде ауыстырылады.

Киім дизайнері ол-өнертапқыш. Ол киім үлгілерінің, бөлшектерін, керек жарақтарын ойлап табады. Оларды ойлап тауып, күнделікті өмірімізге бейімдейді. Әйтпесе, идеялар қаншалықты әдемі және сәнді көрінсе де, олар сұранысқа ие болмайды [1].

Бүгінгі күнде дизайнерлерді-кутюлер деп айтады. Бұл мамандық өте танымал әрі беделді болып есептеледі. Сондай-ақ бұл мамандық өзектілігін жоғалтпайды. Өйткені адамдар әрқашан жақсы көрінгісі келеді, әдемі және сәнді киім киеді. Дизайнер сөзі ағылшынан аударғанда түпнұсқа эскиздегі, модельдерді, өрнектерді жасаушы деген мағынаны білдіреді. Киім дизайнері-идеялар генераторы. Шығармашылық, өзіндік ерекшелік, заттарға дәстүрлі емес көзқарас болмаса, жұмыс нәтижесі нөлге тең болады [1]. Табандылық, еңбекқорлық, шыдамдылық дизайнерлердің жасырын қасиеттері болып табылады. Кейде бір жұмысты бірнеше рет қайта жасауға тура келеді. Бірақ осы шыдамдылықтың ақасында өз мақсатына жетеді. Және соның жемісін көреді. Жасаған жұмысынан рахат алады. Өз мамандығын шынайы ұнататын адам ғана дідттеген мақсатына жетіп, содан пайда табады [2].

Сән әр адамның өмірінде өте маңызды рөл атқарады. Әр адам өз өмірінде нені, қайда және қашан кию керектігін айтатын сәннің ықпалына түседі. Әр адам өзінің қалай киінетіні, қандай киім киетіні бей-жай қарамайды. Сән адамға бейімделуге, қоғамдағы өмірге бейімделуге, өз орнын анықтауға көмектеседі. Мектеп оқушылары сәнге, сәнді киімдерге қызығады. Киім адамның жер бетінде пайда болуымен бірге пайда болды, адам қоғамы дамыған сайын киім күрделене түсті, әртүрлі белгілерге ие болды. Адамдардың тұрмыс-тіршілігі, олардың көркемдік мәдениеті әрқашанда киімнің мінез-құлқы мен формаларынан көрініс тапқан. Адамзат қоғамы дамыған сайын киім күрделене түсті және әртүрлі қасиеттерге ие болды. Адамдардың тұрмыс-тіршілігі, олардың көркемдік мәдениеті әрқашанда киімнің мінез-құлқы мен формаларынан көрініс тапқан.

Қазіргі заманғы киімде маңызды рөлді киімдегі түс пен стиль атқарады. Әрине, киімдегі түсті таңдау өте жеке, бірақ оны пайдалану бойынша кейбір жалпы ұсыныстар бар. Костюмде бірнеше түстер болуы мүмкін, олардың біреуі жетекші болады, яғни негізгісі, ол үшін қалғандары бағынуы керек. Сондықтан киімдегі түс сән талаптарын және адамның жеке ерекшеліктерін ескере отырып ойластырылуы керек.

Ал киімдегі стиль – әртүрлі бұйымдардағы өрнек формасының (киюда, силуэтте, үлгіде, матаның текстурасында және т.б.) белгілі бір ортақтығы. Бұл стильдік шешімде оларды біртұтас деп атауға мүмкіндік береді. Бүгінгі таңда көптеген стильдер бар, бірақ мен олардың бірнешеуін ғана атап өткім келеді: классикалық, спорттық, джинсы, халықтық, романтикалық.

Сонымен, сән дегеніміз не? Бұл жауаптар болды: сән - киімнің жаңа формаларын жасау; белгілі бір әдетте қысқа уақыт ішінде белгілі бір әлеуметтік ортада үстемдік ететін талғамдар мен көзқарастардың жиынтығы; бұл әркім киетін нәрсе емес, бұл әдеттен тыс нәрсе, әркім киюге шешім қабылдамайтын нәрсе; бұл әдемі көрініс [1].

Сауалнама сонымен қатар мектебіміздің оқушылары сән бізге сән журналдарынан, атақты сәнгерлерден келеді деп сенетінін көрсетті. Сән туралы ақпаратты ақсақалдардан (ата-анадан, ағалардан, апалардан), кино кейіпкерлерінен, эстрада әншілерінен, театр әртістерінен, сондай-ақ көшеден алуға болады. Көпшіліктің арасында заманауи сәнге тән жаңа киім элементтері көзге түсетіні сөзсіз [2].

Сұраққа: Сіздің ойыңызша, сәнді не? Олар былай деп жауап берді: барлығының киетіні - 15,6%, маған жарасатынның бәрі сәнді - 45,1%, бүкіл әлемде сәнді нәрсе - сән журналдарынан көргенімнің 20% - 19,3%.

Сән –киім кию мәдениеті, өмірдің әр түрлі сферасында жеке талғамның уақытша үстемдік етуі. Адам қоғамының дамуына, жаңа тарихи қоғамдастықтар пайда болуына байланысты адам киімі де түбірімен өзгеріп отырады. Қазіргі сәнді демократияшыл деуге де болады, себебі қазіргі таңдау идеясы мен еркіндіктің көптігімен, яғни әртүрлі стильдерімен, пішіндерімен, үлгілерімен, көлемдерімен, киім ұзындығымен, алуан түсті гаммалығымен ерекшеленеді. Осы күнге дейін атын әлемге “тайға таңба басқандай ” із

қалдырып кеткен көптеген сәнгерлер бар. Олардың өзінің жеке талғамы бойынша жұмыс жасап, әлемге өз туындамаларын қалдырып кеткен. Қазіргі таңға дейін солардың көпшілігінің аты жер жарып тұр.

Солардың көшін бастап тұрған Коко Шанель. Сән әлемінің негізін қалаушылардың бірі Коко Шанель (сурет 1,2).

Габриэль Бонхеур Шанель 1883 жылы дүниеге келген. Оның анасы Евгений Жанна Девол Шанель, Жанна деген атпен белгілі, Сомурдағы (Мэн және Луара) Провиденс әпкелері қайырымдылық ауруханасында (кедейлерге арналған хоспис) кір жуушы болып жұмыс істеді. Габриэль Жаннаның Альберт Шанельден екінші баласы болды, оның үлкен әпкесі Джули одан бір жылдан аз бұрын дүниеге келген Альберт Шанель жұмыс киімдері мен іш киімді сататын әділ саудагер және сондықтан үнемі бір жерден екінші жерге көшіп жүретін. Отбасы өте нашар өмір сүру жағдайында болды. 1884 жылы Альберт соған қарамастан Жанна Деволға үйленді, оны туыстары мұны істеуге көндірді, «олардың қанағаттанатын қанжығасын жинауға күш-жігерін біріктірді.

Сурет 1- Коко Шанель

Сурет 2- Коко Шанель

Габриэль 11 жаста болғанда, анасы жасында қайтыс болды. Әкесі екі ұлын ауылға жұмысқа жіберді және үш қызын Цистерциандық бұйрықпен басқарылатын және «кедейлер мен қабылданбағандарға, соның ішінде тастандыларға арналған баспаналарға қамқорлық жасау үшін құрылған Аубазин аббаттығындағы балалар үйіне орналастырды. және жетім қыздар». Ондағы өмір қатал және қатаң тәртіппен қарапайым болды.

Бірақ соған қарамастан, ол Шанельдің болашақ жетістігіне үлес қосқан шығар, өйткені ол тігуді үйренді. 18 жасқа толған Шанель жасына байланысты бұл баспанада бұдан былай тұра алмады, сондықтан ол Мулин қаласында орналасқан католик қыздарына арналған пансионатқа көшті.

Танымал бола отырып, Коко Шанель өзінің балалық шағының тарихын бұрмалады. Ол туралы әңгімелерінде шындыққа сәйкес келмейтін ойдан шығарылған әсерлі эпизодтарды жиі енгізді. Сөйтіп, ол анасы қайтыс болғанда әкесі бақыт іздеп Америкаға жүзіп кеткенін және оны екі нағашы әжесінің

үйіне жібергенін айтты. Сондай-ақ Шанель өзінің туған күнінен 10 жыл кеш дүниеге келгенін және анасы 11 жасқа толмаған кезде қайтыс болғанын айтты (сурет - 3,4).

Сурет 3 -Коко Шанель

Сурет 4-Коко Шанель

Стиль, сән-салтанат, талғампаздық, талғам, мәртебе: қайталанбас және жұмбақ, аңызға айналған және әдемі Коко Шанель, не Габриэль есімін естігенде бізде тағы қандай ассоциациялар бар? Француз сән үйінің негізін қалаушы Chanel, ол бізге шынжырдағы сүйікті әмиянымызды (қолдарын көрсету үшін!), жасанды інжу-маржандарды және жоғары сән киюге деген ұмтылысты сыйлады, ол стильдегі «сәнді қарапайымдылығымен» ғана емес, сонымен қатар өзінің ерекше табиғи сұлулығы үшін танымал.

Коко Шанель әйелдер киіміне арналған жейдені алғаш рет қолданған. Оған дейін жейде тек ер адамдарға арналған. Ол өз туындыларында көбінесе ерлердің гардеробынан шабыт алды, мейлі ол аяқ киім болсын, твид пиджак немесе шалбар костюмі болсын. Шанель әлемге ерлердің киімдері талғампаз болуы мүмкін екенін көрсетті [3].

Коко Шанель - тұтас бір дәуір. Мадемуазель сәнге бағынбайтын өз стилін жасады. Коко әйелдерді ыңғайлы киіндіріп, белдерін тар көйлектерден босатып, қолдарын сөмкелерден босатып, оларға жайлылық сыйлады.

Мадемуазель сән әлемін төңкеріп жіберді. Дәлірек айтқанда, Коко сән туралы емес. Бұл стиль туралы. Сол кездегі стиль мен бүгінгі стиль.

Мадемуазель жасанды інжу-маржандардың сәнін енгізді және оларды табиғиға қарағанда танымал етті. Ол зергерлік бұйымдарды жақсы көрді және мойын мен қолына көптеген аксессуарларды шебер біріктірді. Айтпақшы, Коко білектерді әйелдердегі дененің ең талғампаз бөлігі деп санады. Оның алғашқы твид пиджактарында 3/4 жең бар болатын, бұл көріністі көбірек білезіктермен толықтырады, жақсырақ кең [3].

Тотығу мен көкірекше сәні де Коко Шанельмен бірге келді (сурет-5).

Сурет 5- Коко Шанель

1826 жылы кішкентай қара көйлек пайда болды: қайтыс болған ғашықты еске алу. Біздің түсінігімізде қысқа болғаны, Шанель түсінігінде тізеден төмен көйлек. Коко әйелдердің тізесін тартымсыз деп санап, оларды жабуға тырысты.

«Шехеразада қарапайым, бірақ кішкентай қара көйлек күрделі», - деді бірде бүгінгі туған күн қызы Коко Шанель өзінің барлық жұмысының философиясын бір сөзбен аяқтай отырып [3].

Француз әйелі 1926 жылы ойлап тапқан бұл әдейі қарапайым көйлек тәуелсіздік пен сексуалдылықтың, бір сәттік үрдістерді ұстанғысы келмейтіндіктің символына айналды. Шанельдің көйлегі Х-тәрізді силуэттегі қара крептен, бүйірлік тігістермен және ұзын жеңдермен тігілген. Оның революциялық табиғаты дәл осы аскетизмде жатыр, өйткені Коко Шанельдің клиенттері оны алдымен өздерінің губернаторлары мен қызметшілерінің формасымен байланыстырды.(сурет – 6,7).

Сурет 6- Қара көйлек сызбасы

Сурет 7 – Кішкентай қара көйлек

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Casual-женский журнал о моде,стиле и красоте.[2017ж]
2. А.О. Лапшин.Власть- интернет журнал.[2015ж]
3. Книга Коко Шанель Жизнь рассказная ею самой.[2018ж]

ОӘЖ 377.02

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МӘНІ МЕН МАҢЫЗЫ

Тойева Ә.М., Кененбаева Ғ.Д., Серікбай Ұ.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается сущность и значение формирования национальных ценностей учащихся.

Summary: The article discusses the essence and significance of the formation of national values of students.

Оқушылардың ұлттық құндылықтарын қалыптастыру процесін жүзеге асыруды бірқатар авторлар әр түрлі аспектілерде қарастырады: еңбекқорлықты тәрбиелеу арқылы; экологиялық білім беру жүйесі; көркем әдебиет құралдары; бейнелеу өнері құралдары.

Оқушылардың ұлттық құндылықтарын қалыптастыру көп факторлы процесс. Негізгі факторлардың қатарына әлеуметтік ортаның, оның институттарының, отбасы мен мектептің жеке басына әсері жатады. Халықтық мәдени-тарихи тәжірибені игеру де маңызды болып табылады. Мәдениет пен өнер - дәстүрлі адамгершілік және эстетикалық құндылықтарды сақтаудың ең тұрақты нысандары. Бұл сәндік-қолданбалы өнерде толығымен ұсынылған.

Сәндік-қолданбалы өнер, әдетте, халықтық дүниетанымның барлық компоненттерін және сәйкесінше ұлттық құндылықтар мен құндылық бағдарларын қамтиды. Онда ұрпақтар сабақтастығы, салт-дәстүр мен халық тарихы баяндалады. Бұл оны жеке тұлғаның құндылық бағдарын қалыптастырудың тиімді құралы етеді.

Халықтық сәндік-қолданбалы өнерді білім беру құралы ретінде қолдану мәселесі педагогикалық зерттеулерде жарық көрді. В.В. Коришковтың, В.С. Кузиннің, С. Ломовтың еңбектерінде тәрбиедегі сәндік-қолданбалы өнердің мәні мен функцияларының маңызды теориялық ережелері, оқытудың әдістемелік мәселелері ашылды. Мұнда қазақ халқының ұлттық сана-сезімі, сәндік-қолданбалы өнердің тұлғаның рухани және эстетикалық дамуына тәрбиелік әсері көрсетілген. Бірқатар әдістемелік зерттеулерде көркемдік білім беру мен педагогикалық жоғары оқу орындары студенттерінің тұлғасын кәсіби қалыптастырудағы сәндік-қолданбалы өнердің түрлерінің рөлі ашылды, халықтық мәдениет дәстүрлерінің өңірлік ерекшеліктерін ескере отырып, әр түрлі жастағы топтардың шығармашылық қызметін, еңбек тәрбиесін дамыту мәселелері [1].

Кез-келген халықтың сәндік-қолданбалы өнері материалдық және рухани құндылықтардың үйлесімін қамтитын құндылық әлеуетіне негізделген. Бұл

жағдайдың бір мысалы Қазақстан Республикасының сәндік-қолданбалы өнері, оның халықтық материалдық шығармашылығының көптүрлілігі. Қазақтардың материалдық мәдениеті тарихын зерттеудің теориялық негізі тарихшылар мен этнографтардың еңбектерінде жатыр.

Қоғам дамуының қазіргі кезеңінде оқушылардың әлеуметтік-мәдени бағдарлануын зерттеуге Г.Г. Силласте, В.С. Собкиннің жұмыстары арналған. Осы мәселе бойынша этникалық, аймақтық ерекшеліктер мен дәстүрлердің оқушыларды тәрбиелеуге әсері туралы зерттеулер жүргізілді.

Алайда, теориялық және әдістемелік аспектілерде жеке тұлғаның мәдени бағытын тәрбиелеу, атап айтқанда, сәндік-қолданбалы өнер объектілерін зерттеу және құру арқылы оқушылардың ұлттық құндылықтарын қалыптастыру мәселелерін шешу жолдары ашылмады. Осылайша, бір жағынан халықтық сәндік-қолданбалы өнердің үлкен білім беру және тәрбиелік әлеуеті мен екінші жағынан ғылымдағы тиісті құралдар жүйесінің дамымауы арасындағы ғылыми-педагогикалық қайшылық анықталды.

Әдебиетте "ұлттық құндылықтар", "құндылық бағдары" ұғымының көптеген анықтамалары бар. Бір жағынан, бұл жағдай ғылыми білімнің әртүрлі салаларының (әлеуметтану, психология, философия, педагогика) зерттеушілеріне сәйкес келетінін анықтауды қиындатады, екінші жағынан, бұл категорияларды пәнаралық санатқа жатқызуға болады және әртүрлі зерттеулерде үлкен мәнге ие, атап айтқанда педагогикалық, өйткені бұл құндылық бағдары. жеке тұлға мен қоғамды байланыстыруға, адам мен қоғамды қарастыруға мүмкіндік береді.

Б.Г. Ананьев атап өткендей, "ғалымдардың зерттеулерін біріктіретін ортақ орталық бар. Бұл ортақ орталық топтар мен тұлғалардың құндылық бағдары, қызмет мақсаттарының ортақтығы, адамдардың мінез-құлқына бағыт беру немесе ынталандыру" [2].

Философия тұрғысынан ұлттық құндылық бағдарлары жеке тұлғаның мотивациясын реттейтін, анықтайтын маңызды фактор ретінде қарастырылады. Бұл категорияны қарастыру адамның тұрақтылығын, қажеттіліктер мен мүдделерге бағытталған мінез-құлық пен іс-әрекеттің белгілі бір түрінің сабақтастығын қамтамасыз ететін хабардарлық осі ретінде жүреді. Философиялық көзқарастағы құндылық бағдарларының негізгі мазмұны: адамның саяси, дүниетанымдық, моральдық сенімдері, мінез-құлықтың моральдық принциптері. Ұлттық құндылық бағдарлары: "жеке адамның өмірлік тәжірибесімен, оның тәжірибесінің бүкіл жиынтығымен бекітілген, белгілі бір адам үшін маңызды, маңызды емес деп бөлетін жеке тұлғаның ішкі құрылымының маңызды элементтері [3].

Түсінудің жалпы философиялық деңгейінде ұлттық құндылық бағдары ұғымы, ең алдымен, В.П. Тугариновтың, В.А. Виленконың, С.А. Дамченконың, В.В. Сусленконың еңбектерінде талданған материалистік аксиологияның категорияларымен - "құндылық", "бағалау", "құндылық қатынасы" байланысты..

Материализм категориялары жүйесінде құндылық бағдары ұғымы қоғамдық сана мен қоғамдық психология категорияларымен байланысты.

Әлеуметтану ғылымдарында ұлттық құндылық бағдарлары-бұл жеке тұлғалардың әлеуметтенуінің нәтижесі, яғни әлеуметтік-саяси, эстетикалық мұраттар мен осы әлеуметтік қауымдастықтардың мүшелері оларға қойылатын нормативтік талаптардың дамуы. Олар "жеке тұлғаны белгілі бір әлеуметтік құндылықтарға орнату және олардың белгілі бір тобына артықшылықты қатынасты анықтау, мысалы, жұмысқа, оқуға, қоғамдық жұмысқа, отбасына және т.б. орнату" ретінде анықталады (204, 508-бет).

Әлеуметтануда ұлттық құндылық бағдары мен әлеуметтік нормалардың өзара байланысы қарастырылады, бұл ұстаным М.И. Бобневаның, Е.М. Пеньковтың, А.А. Ручка, Э.А. Чамокованың, В.Ф. Чесноковтың және т. б. еңбектерінде ұсынылған.

Психология тұрғысынан ұлттық құндылық бағдарлары әлеуметтік тәжірибені игеру кезінде қалыптасады және адамның мақсаттарымен, мұраттарымен, мүдделерімен және қажеттіліктерімен анықталады. Адам қызметінің құрылымында құндылық бағдарлары оның танымдық және ерікті жақтарымен байланысты. Құндылық бағдарларының жүйесі жеке тұлғаның бағдарлануының мазмұндық жағын құрайды, оның шындыққа қатынасының ішкі негізін білдіреді [4].

Түсінудің психологиялық деңгейінде құндылық бағдары мәселесі, ең алдымен, тұлғаның көзқарасы, қарым-қатынасы мен бағдарының классикалық ұғымдарымен салыстырылады. Бұл категориялардың арақатынасы Абулханова-Савальская К.А., Ананьев Б.Г., Анцифорова Л.М., Аслотов А. Г., шығармаларында қарастырылады. Жеке тұлға психикасының элементтері ретінде ұлттық құндылық бағдарларын талдауда ғалымдар үш аспектіні анықтайды: тұлғаның құрылымдық компоненті ретінде ұлттық құндылық бағдарларын тұжырымдамалаудың әдістемелік негіздері; тұлға құрылымындағы құндылық бағдарларының орны және құндылық бағдарларының ішкі құрылымы.

Педагогикада аксиологиялық көзқараспен сипатталатын тұтас бағыт анықталды, ол құндылық бағдарлары мен педагогикалық процестің қалыптасуының өзара байланысын зерттейді.

Педагогикадағы ұлттық құндылық бағдарларының санатын қарастыру психологиядағы зерттеулермен тығыз байланысты. Ұлттық құндылық бағдарларының қажеттіліктермен және мүдделермен байланысы бар. Құндылық бағдарлары әртүрлі аспектілерде "мүдделерде көрінетін құндылықтар жүйесі" ретінде түсініледі; "жеке тұлғаның нақты қажеттіліктеріне, көзқарастарына, мүдделеріне, мотивтеріне сәйкес әлеуметтік құндылықтарға бағытталуы"; "интегралды тұлғаны сипаттайтын интегративті білім, оның бағыты, объективті құндылықтарға құндылық қатынасы, олардың қазіргі мінез-құлықты ынталандыратын және болашақты бағдарламалайтын қажеттіліктер түрінде білуінде және тәжірибесінде көрінеді".

Әлемнің, Қазақстанның және оның аймақтарының мәдени мұрасына деген қызығушылық білімге үнемі жаңа талаптар қояды. Алайда, өндірістік қызметтен туындайтын сұраулар мектептің мәдениетті үйрету міндетін артта қалдырмауы керек. Мектептің негізгі функцияларының бірі - тұлғаның дамуы мен қалыптасуына қатысу, оқушыны әлемдік, бүкілресейлік және ұлттық мәдениетке тарту. Бұл мәдениетті тұтастай алғанда, оның жалпы адамзаттық өзегі ретінде де, қоғамның нақты мұраттары, құндылықтары, нормалары мен дәстүрлерін дамыту арқылы ғана мүмкін болады. Білім беру жүйесі жеке тұлғаны осы қоғамның негізгі мұраттары, нормалары, стандарттары мен құндылықтарымен байланыстыра отырып, оларды игеруге көмектеседі.

Бұл тәсіл педагогика ғылымдары саласында кеңінен қолданылады. Атап айтқанда, мүдделер мен қажеттіліктер арқылы ұлттық құндылықтарды қалыптастыру процесін адамның әр түрлі іс-әрекеттерімен және оның осы процестегі рөлімен байланыстыратын ғалымдар тобының ұстанымы бар; іс-әрекет элементтерінің оңтайлы жүйесі байқалады, оның барысында идеологиялық, адамгершілік, танымдық, еңбек, коммуникативті, эстетикалық бағыттар қалыптасады және физикалық компоненттер; құндылыққа бағдарланған бағытты сипаттайтын жеке тұлғаның қызметі ерекшеленеді; адамның шығармашылық іс-әрекетінің құндылықтармен байланысы қарастырылады; практикалық іс-әрекетсіз құндылық бағдарларын мақсатты түрде қалыптастырудың мүмкін еместігі бекітіледі; құндылық бағдарлары сана мен адамның іс-әрекеті арасындағы қажетті байланыстырушы буын ретінде қарастырылады.

Адам өзінің ішкі әлемін әлеуметтік қызметтің нысандары мен түрлерімен қоршаған ортада қалыптасқан құндылықтарды игеру, интерьерлеу арқылы қалыптастырады және өз кезегінде өзінің психикалық процестерін әр түрлі іс-әрекеттерде көрсетеді, сыртқа шығарады, осылайша жеке маңызды құндылықтарды жүзеге асырады. Әрине, адамның айналасындағы нысандар мен қызмет түрлері неғұрлым бай және әртүрлі болса, адам жан-жақты болады [5].

Осылайша, бұл ережелер жалпы білім беру жүйесінде халықтық сәндік-қолданбалы өнерді қолдану іс-әрекеттің осындай әртүрлілігін қамтамасыз етеді деген пікірге әкеледі. Бұл бір жағынан ұлттық мәдениетті сақтауға және дамытуға ықпал етеді, сонымен қатар жалпыадамзаттық және дәстүрлі құндылықтар жүйесін игеруді қамтамасыз етеді, нәтижесінде екінші жағынан жеке тұлғаның құрылымдық компоненттері ретінде ұлттық құндылықтар қалыптасады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Асылханов Е.С. Эстетическое воспитание школьников на уроках изобразительного искусства. Алматы, 2014. - 260 с.
2. Ананьев Б.Г. К этнопсихологии человека // Теоретическая и прикладная психология. Л., 2015. С. 45-46.
3. Художественное творчество и ребенок //Под ред. проф. Н.А, Ветлугиной. — М.: Педагогика, 2013. 287с.

4. Кудрявцев В.Т., Урмурзина Б.Г. Творческий потенциал дошкольника: природа и структура. М.: АНО «Центр развивающего образования Владимира Кудрявцева» Актобе: Актюбинск, гос. ун-т. им. К.Жубанова, 2012. - 150 с.

5. Городецкая СВ. Изучение орнаментов народов мира как средство активизации творческой деятельности // Культура — искусство — школа. — М.: РИЦМГОПУ, 2017.-С. 118-119.

ОӘЖ 62.3.003

ОҚЫТУ ҮРДІСІНДЕ БИЗНЕС ЖӘНЕ КӘСІПКЕРЛІКТІҢ ІСКЕРЛІКТЕРІ МЕН ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Тойшыбай А., Баймұратұлы Қ., Ергеш Б.
Индустриалды-техникалық колледжі, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены вопросы формирования умений и навыков бизнеса и предпринимательства в процессе обучения.

Summary: The article discusses the issues of formation of skills and abilities of business and entrepreneurship in the training process.

Оқыту үрдісіндегі бизнес және кәсіпкерліктің ең басты ерекшеліктерінің бірі – білім, іскерлік, дағдылар қалыптастырудан құзыреттілік тұрғыға көшу. Ал ол үшін бастауыш, орта және жоғары кәсіби оқу мекемелерінің, сондай-ақ қосымша білім беру мекемелерінің өзара әрекеті және ынтымақтастығын қамтамыз ететін ашық білім беру ортасын жобалауға, білім беру мазмұнының баламалылығын қамтамасыз етуге, оқушылардың білім алу іс-әрекетін түрлі деңгейде ұйымдастыруға арнайы даярлау қажеттігі туады.

«Іскерлік» категориясы аясында белгілі бір міндеттерді шешуге бағытталған іс-әрекетте субъектінің өз тәжірибесі мен білімдерін пайдалану қабілетін түсінеміз. Осы орайда оқушылардың іс-әрекетін қамтамасыз ететін іскерліктер жүйесін жасауға тиіс боламыз. Яғни ендігі жерде ол бұрынғыдай меңгерілуі тиіс жалаң білім, іскерлік, дағдылар жиынтығынан емес, тәжірибе қалыптастырудан тұрады. Олардың төрт типін бөліп көрсетуге болады: танымдық іс-әрекет тәжірибесі (білімдер), іс-әрекеттің белгілі тәсілдерін іске асыру тәжірибесі (үлгі бойынша әрекет жасау іскерліктері), шығармашылық іс-әрекет тәжірибесі (проблемалық жағдайларда тиімді шешімдер қабылдау іскерлігі) және эмоционалдық-құндылықтық қатынастарды іске асыру тәжірибесі (тұлғалық бағдарлар). Осы тәжірибенің төрт типін игеру оқушылардың негізгі құзыреттіліктерін қалыптастыруға мүмкіндік береді [1].

Қазақстанның заманауи білім беру жүйесі оқушыларға экономика және кәсіпкерлік негіздері туралы білім алуға мүмкіндік беретін оқу пәндерін білім мазмұнына енгізуге мүмкіндік береді. Оқушыларды технологиялық және кәсіпкерлік даярлаудың мазмұнын, нысандары мен әдістерін өзгертуде практикалық қадамдар жасалды. "Технология" білім беру саласының бағдарламалары, оқу және әдістемелік материалдар білім беру, оқушылардың кәсіпкерлік даярлығы және саналы кәсіби өзін-өзі анықтау негізі ретінде мектеп оқушыларын кәсіптік оқытуды жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Мектептегі кәсіпкерлік және бизнес білімі жаңа бастау алып, жаңа мазмұнмен өмірдің нақты қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталып отыр. Мектеп түлектерге кәсіпкерлік қызметке белсенді қатысуға мүмкіндік беретін білім мен дағдыларды беріп отыр. Кәсіптік білім беру қызметкерлердің біліктілік деңгейіне қойылатын жаңа талаптарға байланысты кадрлық қамтамасыз ету проблемасын өз дәрежесінде шеше алады. Сондықтан кәсіптік білім берудің негізгі мақсаты еңбек нарығында бәсекеге қабілетті, өз кәсібін еркін меңгерген және сабақтас қызмет салаларында бағдарланған, мамандығы бойынша әлемдік стандарттар деңгейінде тиімді жұмыс істеуге қабілетті, тұрақты кәсіби өсуге, әлеуметтік және кәсіптік ұтқырлыққа дайын тиісті деңгейдегі және бейіндегі білікті маман даярлау болып табылады.

Кәсіпкерлікті, оның ішінде шағын бизнесті дамыту үшін өзекті проблемалардың бірі кәсіпкерлердің кәсіби даярлығының жеткіліксіз деңгейі болып табылады. Қаржы, маркетинг, менеджмент, адам ресурстарын басқару саласында дағдылары бар әмбебап мамандарды даярлау қажеттілігі бар. Мұндай жағдайларда оқушыларды болашақ кәсіпкер ретінде даярлаудың сапалық деңгейін арттырудың жаңа тәсілдерін іздестіру ерекше маңызға ие болады [2].

Жалпы білім беретін мектеп мұғалімінің, жоғары педагогикалық мектеп мұғалімінің жұмысына қатаң талаптар қойылады. Педагогикалық дайындықтың қазіргі деңгейі мұғалімнің кең әлеуметтік-кәсіби салада саналы, білікті бағдарлану қажеттілігін қалыптастыруды, іздеудің талғамын дамытуды, мазмұнын, формаларын, оқыту мен тәрбиелеу әдістерін таңдауда әртүрлілікті, олардың қызметінің әлеуметтік және кәсіби мақсаттарын жүзеге асыруды қамтиды.

Зерттеудің өзектілігі мектептегі білім беруді жаңғырту кезеңінде туындайтын негізгі қарама-қайшылық кәсіпкерлік қызметтің білімі мен дағдылары бар және оларды оқушыға жеткізе алатын мамандарды даярлаудың әлеуметтік қажетті және нақты деңгейі арасындағы алшақтық болып табылады. Мұғалімнің жеке басын бірінші орынға қойған өзгерген әлеуметтік - экономикалық қатынастарда оның өзіндік ерекшелігі, шығармашылық даралығы, болашақ ұрпақты білімді, белсенді және креативті ойлауға тәрбиелеу қабілеті маңызды.

Тек жан-жақты дайындалған, кең білімді, бағдарламалық материалдар мен заманауи әдістерге ие, балалар мен өз ісін жақсы көретін, шығармашылықпен ойлайтын және жұмыс істейтін мұғалім уақыт тапсырмаларын сәтті шеше алады. Оқытуға, дамытуға және тәрбиелеуге шығармашылық көзқарас, мұғалімнің дайындығына қоғамның өсіп келе жатқан талаптары - мұның бәрі оқушылардың жалпы, арнайы, экономикалық, кәсіптік, әдістемелік және басқа дайындықтарының мазмұнына айтарлықтай әсер етеді.

Кәсіби қызметтің шектес салалары деңгейінде жалпы білім беру, кәсіби білім, білік және дағдылар жүйесін меңгеру, маманның түрлі мамандық өкілдерімен топтарда бірлесіп жұмыс істеуге коммуникативтік қабілеттерін дамыту, экономикалық сауаттылық, өз бетінше жоспарлау, жұмыстарды

орындау және бақылау машықтары мен дағдыларын меңгеру - оқу орындары түлектерінің кәсіби даярлығы мен жеке тұлғасын қалыптастыруға қойылатын негізгі талаптар болып табылады.

Мұғалімнің жалпы еңбек функцияларын педагогикалық мәселелерді шығармашылық тұрғыдан шешу үшін оңтайлы дидактикалық және материалдық жағдай жасауға бағытталған әрекеттер мен операциялар жүйесі ретінде қарастыруға болады. Жалпы еңбек функциялары қазіргі білікті жұмыстың барлық түрлеріне тән. Оларды игеру педагогикалық функцияларды сәтті жүзеге асырудың шарты болып табылады. Сондықтан мұғалім еңбегінің тәрбиелік әсері тек тақырыпты білуге ғана емес, сонымен қатар педагогикалық іс-әрекет құрылымындағы жеке функциялар арасындағы органикалық ішкі қатынастарды орнатуға, олардың іс-әрекеттерінің мазмұнын және оларды жүзеге асыру әдістерін жедел және оңтайлы анықтауға байланысты болады [3].

Мектептің түлегі үшін өз ісін ұйымдастыру үшін де мазмұны жағынан кең және терең де, байыпты кәсіби жалпы экономикалық дайындық қажет.

Қоғам өмірінде өндіріс саласы жетекші маңызды орындардың бірін алады. Өндірістің дамуы экономиканың дамуы мен өркендеуінің негізі болып табылады. Өскелең ұрпақты осы саладағы белсенді кәсіби қызметке дайындау қажет. Әсіресе, жастарды кәсіпкерлік еңбекке дайындау процесінде өндірістік қызметке баса назар аудару қажет.

Сондықтан технология саласы экономика элементтерімен кәсіпкерлік негіздерін оқыту үшін белгілі бір тиісті жағдайлар жасауды қамтамасыз етуге міндетті және осы негізде жастардың кәсіпкерлік белсенділік сезімін тәрбиелеуге және дамытуға міндетті. Бұл ретте кәсіпкерлік саласындағы оқушыларды даярлау материалдарды, энергияны, ақпаратты өндеудің әртүрлі тәсілдері мен құралдарын игеру бойынша терең білім мен практикалық дағдыларға негізделуі, өмірлік және кәсіби жоспарларды құруға ықпал етуі тиіс. Мұғалімнің міндеті-оқушыны белгілі бір кәсіби білімге үйрету және олардың негізінде тиісті практикалық дағдыларды қалыптастыру, бұл кейіннен өзін-өзі тану және кәсіби қызмет үшін негіз болады. Осылайша, оқушылардың құрылымдық материалдарды өндеу нәтижесінде материалдық тауарлар өндіруге бағытталған әр түрлі іс-әрекеттерді игеруі, кәсіпкерлік қызметтің мәні мен негіздерін білу ішкі дайындықты және экономикалық қызметті жүргізудің, кәсіпкерлік қызметті дамытудың әлеуетті мүмкіндігін қалыптастыруы керек.

Осылайша, оқушыларды оқытуды ұйымдастыруға шығармашылық көзқарас, үнемі сауаттылықты арттыру, жаңа экономикалық және кәсіпкерлік білімді, дағдыларды игеру кәсіби тәуелсіздік пен жауапкершілікті қалыптастыруға, жаңашылдықты, кәсіпкерлік пен белсенділікті, бастамашылдық пен батылдықты дамытуға ықпал етті. Осылайша, кәсіпкерлік дайындықтың маңызды мақсаттарының бірі - заманауи кәсіпкердің ең жақсы қасиеттері мен мұғалімнің кәсіби маңызды қасиеттері бар технология және кәсіпкерлік мұғалімінің тұлғасын қалыптастыруға қол жеткізілді.

Оқушылардың кәсіби қасиеттері мен кәсіпкерлік белсенділігін қалыптастырудың ұсынылған әдістемесі мұғалімнің жеке қасиеттерін

қалыптастыру бағдарламасын оңтайлы жүзеге асырады: еңбекқорлыққа және мақсатқа жетуге табандылыққа тәрбиелеу, еңбек қызметіне қажеттілікті қалыптастыру; білімді жаңарту қажеттілігі - техникалық, экономикалық, педагогикалық, арнайы; білім беру саласындағы кең кәсіби даму; кәсіби өсуге ұмтылу және еңбек түрлерін өзгертуге дайындық; жаңа технологияларды қолдануға дайын болу, технологиялық және экологиялық мәдениетті дамыту және тәрбиелеу. Оқытуды ұйымдастыруға шығармашылық көзқарас, компьютерлік сауаттылықты тұрақты арттыру; экономикалық сауаттылықты игеру; кәсіби дербестік пен жауапкершілікті қалыптастыру [4].

Осылайша, кәсіпкерлік дайындықтың маңызды мақсаттарының бірі - заманауи кәсіпкердің ең жақсы қасиеттеріне ие оқушыларды тәрбиелейтін және оларға білім беретін технология және кәсіпкерлік мұғалімінің тұлғасын қалыптастыру.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Мәдешев Б.Ы. Нарықтық экономика теориясына кіріспе (Оқу құралы). - Алматы: «Экономика», 1995, 130
2. Мамыров Н.К., Смагулова Н.Т. и др. Основы предпринимательства: Учебное пособие. – Алматы: «Экономика», 1997. – 71с.
3. Кәсіпкерлік негіздері: Оқулық / М.Б.Бисенғазиев, А.Ш.Хамитов. Орал. Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті баспасы. 2001. –242 бет.
4. Е.С.Дуйсенханов, С.А.Щеглов, Д.Ханин, А.А.Сейтенова Основы предпринимательства и бизнеса. Учебник 10 класс. 1, 2 часть. Алматы, 2019 –192 бет.

ОӘЖ 377.02

БЕЙНЕЛЕУ ІС-ӘРЕКЕТІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ІСКЕРЛІКТЕРІН ДАМУ МҮМКІНДІКТЕРІ

Төлебай А. Ж., Базарбай А.М., Оспанова А.П.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье представлены возможности развития творческих умений учащихся в изобразительной деятельности.

Summary: The article discusses the possibilities of developing students' creative abilities in visual activities

Оқушылардың шығармашылық іскерліктерін дамыту мәселесі сөзсіз өзекті. Әр түрлі білім беру салаларында шығармашылық қызметті ұйымдастыру процесінде мектептің басты міндеті-баланың жеке басын жан-жақты дамыту болып табылады.

Көптеген жылдар бойы оқушылардың шығармашылық іскерліктерін дамыту мәселесі көптеген ғалымдардың назарын аударды. Бұл жаңа проблемаларды қоюға және қиын жағдайларда оларды шешуге, қоғам жинақтаған білімді өмір мен еңбек қызметінде үнемі жетілдіруге қабілетті белсенді тұлғалардағы заманауи өндірістің үнемі өсіп келе жатқан қажеттіліктеріне байланысты болды. Зерттеушілер атап өткендей, білім адамға оны қолдануға қарағанда тезірек ескіреді. Қазіргі әлемде сәтті өмір сүру және

әрекет ету, бәсекеге қабілетті болу үшін сіз үнемі өзгерістерге дайын болуыңыз керек, өндірістік мәселелерді шешуге шығармашылық тұрғыдан қарайтын, өзіндік ерекшелігін сақтай отырып, мобильді еңбек функцияларына ие болуыңыз керек.

Философиялық тұрғыдан алғанда, шығармашылықтың мәні туралы сұрақтар қарастырылады, бейнелеу өнерінде шығармашылық процесс, шығармашылық актінің механизмі, педагогикада баланың көзқарасы бойынша жаңа нәрсе жасау процесі, шығармашылық іскерлікті дамыту және шығармашылық қабілеттерін мақсатты дамыту [1].

Психолог К.К. Платонов шығармашылық деп өзінің жоғары формасындағы ойлауды атайды, ол мәселені шешу үшін бұрыннан белгілі әдістермен талап етілгеннен асып түседі. Шығармашылықтың толық анықтамасын психолог Я.А. Пономарев береді. Оның пікірінше, шығармашылық " - бұл материяның дамуы, оның жаңа формаларының пайда болуы, сонымен бірге шығармашылық формаларының өздері өзгертін пайда болуы үшін қажетті шарт. Адам шығармашылығы-осындай формалардың бірі".

Көріп отырғаныңыздай, шығармашылық элементі адам жасаған кез-келген еңбек процесінде болады, ал шығармашылық формасының дамуы мен жетілуі, ең алдымен, еңбек формаларына байланысты.

Шығармашылықтың тәрбиелік рөлін аша отырып, философиялық көзқарастарда адамның шығармашылық іс-әрекетінде адамның өзінен басқа түпкі мақсат жоқ екендігі де айтылады, өйткені ол жасаған кезде оның шегінен шықпайды, бірақ өзінің күшін дамытады және өзін түсінеді.

Шығармашылық қызметті ұйымдастыруда және орындауда шығармашылық іскерліктерді дамыту өте маңызды. Шығармашылық қабілеттерін дамыту мәселесін Б.М. Теплов терең ашты. Оның пікірінше, "қабілет" ұғымының мәні келесідей: "біріншіден, қабілеттер дегеніміз-бір адамды екіншісінен ерекшелейтін жеке психологиялық ерекшеліктер. Екіншіден, қабілеттер барлық жеке ерекшеліктер деп аталмайды, тек кез-келген қызметті немесе көптеген әрекеттерді сәтті орындауға байланысты адамдар" [2].

Қабілеттер, жеке тұлғаның типологиялық қасиеттері ретінде, іс-әрекетте дамиды және осы іс-әрекеттің сәттілігін анықтайды. Бұл жағдайда қабілеттер тек олар қажет болатын іс-әрекетте дамиды. Сонымен қатар, қабілеттердің болуы және олардың даму деңгейі іс-әрекетте дәл көрінеді. Сондықтан баланың шығармашылық қабілеттерін дамытудың педагогикалық мәселесін шешу оның шығармашылық қызметін ұйымдастыруға сәйкес келеді. Мұғаліммен өзара әрекеттесу кезінде ғана бала өзі үшін жаңа іс-әрекеттерді игере алады. Өз кезегінде, бұл әрекеттің нәтижелерінің бірі-баланың қабілеттерін дамыту.

Шығармашылық қабілеттерін дамытудағы шығармашылық қызметтің шешуші рөліне байланысты біз "шығармашылық" және "шығармашылық іскерлік" ұғымдарын қарастыруға жүгінеміз. В.А. Моляконың пікірінше, шығармашылықтың өзін "адамның мақсатты іс-әрекеті, нәтижесінде әлеуметтік маңызы бар жаңа материалдық және рухани құндылықтар пайда болады" деп

анықтауға болады. Психолог С. Л. Рубинштейн шығармашылық "шығармашылықтың даму тарихына ғана емес, сонымен қатар ғылымның, өнердің және т.б. даму тарихына енетін жаңа, ерекше нәрсе жасау" әрекеті ретінде анықталады.

Шығармашылықты С.О. Грузенберг қалай қарастырды. Оның пікірінше, шығармашылық дегеніміз - бұл жаңа нәрсені жасау. Егер осы немесе басқа мәліметтерден алынған жаңа нәтиже болмаса, онда ешқандай шығармашылық болмайды. Ал шығармашылықтағы жаңа нәрсе-бұл бұрын-соңды болмаған, жеке басының тәжірибесінде де, басқалардың тәжірибесінде де тітіркендіргіштердің немесе олардың арасындағы қатынастардың бір немесе басқа комбинациясының ең жүйелі өзгерісі.

Л.С. Николаева шығармашылық іскерліктің осындай анықтамасын береді - "бұл адамның қажеттіліктері мен мүдделерін қанағаттандырумен байланысты саналы мақсаттарға қол жеткізуге, оған қоғам мен мемлекет тарапынан қойылатын талаптарды орындауға бағытталған қызмет".

Осылайша, адамның өмір сүруі объективті белсенділікке байланысты және адамның жоспарына сәйкес қоршаған шындықты шығармашылық түрлендіруге бағытталған. Біз қарастырған анықтамаларды талдағаннан кейін, шығармашылық іскерлік дегеніміз - бұл адамның тәжірибесінде де, басқа адамдардың тәжірибесінде де бұрын болмаған жаңа материалдық және рухани құндылықтар пайда болатын қызмет деп айта аламыз.

Л.Выготскийдің пікірінше, шығармашылық іскерлік деп "адамның сыртқы іс-әрекеті, оның нәтижесінде жаңа нәрсе пайда болады-ол сыртқы әлемнің нысаны болсын, әлем туралы жаңа білімге әкелетін ойлау құрылымы болсын, немесе шындыққа деген жаңа көзқарасты бейнелейтін сезім" деп түсіну керек.

Егер адамның мінез-құлқын, оның кез-келген саладағы әрекетін мұқият қарастыратын болсақ, онда іс-әрекеттің екі негізгі түрін ажыратуға болады. Адамның кейбір әрекеттерін репродуктивті деп атауға болады. Іс-әрекеттің бұл түрі біздің жадымызбен тығыз байланысты және оның мәні адамның бұрын құрылған және дамыған мінез-құлық пен іс-әрекет әдістерін жаңғыртуы немесе қайталауы болып табылады. Репродуктивті белсенділіктен басқа, адамның мінез-құлқында шығармашылық белсенділік бар, оның нәтижесі оның тәжірибесіндегі бұрынғы әсерлер мен әрекеттерді көбейту емес, жаңа бейнелер мен әрекеттерді жасау болып табылады. Бұл қызмет түрінің негізінде шығармашылық қабілеттер жатыр.

Шығармашылық элементі адам іс-әрекетінің кез-келген түрінде болуы мүмкін болғандықтан, тек көркемдік шығармашылық қабілеттер туралы ғана емес, сонымен қатар техникалық шығармашылық қабілеттер, осы іс-әрекеттің сәтті орындалуына ықпал ететін математикалық шығармашылық қабілеттер туралы айту әділетті.

Шығармашылықты қалыптастыратын ойлау қасиеттерін дамыту "[3].

Біз қарастырған анықтамаларды талдағаннан кейін, шығармашылық қызмет дегеніміз - бұл адамның тәжірибесінде де, басқа адамдардың

тәжірибесінде де бұрын болмаған жаңа материалдық және рухани құндылықтар пайда болатын қызмет деп айта аламыз. Жоғарыда айтылғандардан шығармашылық қызметтің дамуының нәтижесі ішкі құндылықтар мен сыртқы құндылықтар болып табылады. Қызмет нәтижесінің сыртқы құндылықтарын (еңбек объектілері) өлшеу материалдарының көмегімен бағалауға болады (техникалық бағалау, тестілеу), ішкі (қиял, шығармашылық ойлау) арнайы әдістердің көмегімен өлшенеді. Шығармашылық қызметті дамыту үшін арнайы жағдайлар жасау және жас ерекшеліктерін ескеру қажет.

Шығармашылық қызметтің маңызды нәтижесі-шығармашылық қабілеттер. "Шығармашылық қабілеттер" ұғымын егжей-тегжейлі қарастыру үшін алдымен "қабілет" ұғымын анықтауға жүгінген жөн.

Ғалымдар қабілет деңгейінің екі түрін ажыратады: "репродуктивті, ол дайын білімді игерудің жоғары қабілетін қамтамасыз етеді, іс-әрекет пен қарым-қатынастың басым үлгілерін игереді, ал жаңа, түпнұсқа жасауды қамтамасыз ететін шығармашылық. Бірақ репродуктивті деңгейге шығармашылық элементтер кіреді және керісінше".

Психолог М.В. Гамезо шығармашылық қабілеттер "шығармашылыққа деген жалпы қабілет, жеке тұлғаны тұтастай сипаттайды, әр түрлі қызмет салаларында көрінеді, дарындылықтың салыстырмалы түрде тәуелсіз факторы ретінде қарастырылады" [4].

Алдымен мектептегі оқушылардың шығармашылық қабілеттерін сәтті дамытуға мүмкіндік беретін педагогикалық жағдайларды қарастырыңыз.

Баланың шығармашылық қабілеттерін дамытудың бірінші шарты-мектеп оқушыларының озық дамуына, шығармашылық ізденіс пен эмоционалды жайлылық атмосферасына бағытталған жағдай жасау. Баланы мүмкіндігінше қоршаған ортамен және оның әр түрлі шығармашылық белсенділігін ынталандыратын қатынастар жүйесімен қоршау қажет. Сонда баланың қалауы, оның қызығушылығы, эмоционалды өсуі сенімді болады, бұл ақыл-ойдың үлкен кернеуі артық жұмыс істеуге әкелмейді және балаға пайда әкеледі.

Екінші шарт - бұл әр түрлі шығармашылық іскерлік, оның нәтижесі жаңа өнімді құру болып табылады.

Шығармашылық қабілеттерін тиімді дамытудың үшінші шарты-баланы ерте жастан бастап шығармашылық белсенділікке қосу.

Шығармашылық қабілеттерін сәтті дамытудың төртінші шарты-балаға шығармашылық іс-әрекеттің түрлері мен ұзақтығын таңдауда еркіндік беру.

Бесінші шарт-туындаған қиындықтар мен тұйық жағдайлар кезінде ересектер тарапынан уақытылы мөлшерленген көмек және кеңес беру.

Осылайша, оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту, егер ол мақсатты процесс болса ғана тиімді болады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Косминская В.Б., Халезова Н.Б. Основы изобразительного искусства и методика руководства изобразительной деятельностью детей. - Москва:Просвещение, 1981.
2. Костерин Н.П. Учебное рисование. - Москва: Просвещение, 1984.

3. Кузин В.С. Изобразительное искусство и методика его преподавания в школе. М.: Агар, 1998,
4. Кузин В.С. Наброски и зарисовки. - 2-е издание. - Москва: Просвещение, 1981.

ОӘЖ 14.35.09.

ҚОСЫМША БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ КӨРКЕМДІК-ЭСТЕТИКАЛЫҚ ТӘРБИЕНІҢ МАҢЫЗЫ

Төрехан Д. А., Уринбосарова Г.Р, Қырықбай Т.Е.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается значение художественно-эстетического воспитания в системе дополнительного образования

Summary: The article discusses the importance of artistic and aesthetic education in the system of additional education

Оқушыларға қосымша білім берудің келесі маңызды ерекшеліктері бар:

- бұл оқушылардың жеке ерекшеліктеріне сүйене отырып, қосымша білім беру мекемелеріне және қосымша білім беру бағдарламаларына ерікті түрде баруы мен таңдау еркіндігінен көрінеді;
- тәрбие мен білім беру процесі балалардың өзін-өзі тануына, өзін-өзі танытуына және өзін-өзі жүзеге асыруына ықпал ететін қабілеттерін, қызығушылықтары мен қажеттіліктерін ескере отырып құрылған;
- "мұғалім мен оқушы арасындағы тұлғааралық қатынастардың диалогтық сипаты"басым;
- қосымша білім беру процесінің практикалық-бағытталған сипатына ие, ол оны профильдеуге немесе кәсібилендіруге мүмкіндік береді;
- мазмұнды қызметі мен ұйымдастырушылық құрылымы бойынша балаларға қосымша білім беру мекемелерінің әртүрлілігі: бір бейінді (көркемдік-эстетикалық бағыт үлгісінде), (музыкалық және көркемөнер мектептері, сарайлар, клубтар мен балалар шығармашылығы үйлері, студиялар және т.б.) және көп бейінді мекемелер (жас балалар шығармашылығы сарайы, қосымша білім беру орталығы және т. б.).

Оқушыларға қосымша білім беру жүйесіндегі көркемдік және эстетикалық бағыт жаппай болғандықтан, оның негізгі мақсаты музыкант, биші, суретші және т.б. қалыптастыру емес, өнер арқылы жүзеге асырылатын жеке тұлғаны тәрбиелеу, олардың рухани құндылықтарын қалыптастыру. Белгілі бір өнер түрінде кәсіпқой болып табылатын қосымша білім беру мұғалімі балаларды таныстыру арқылы олардың ішкі әлемін байыту, отандық және әлемдік көркем мәдениеттің құндылықтарымен таныстыру, рухани және адамгершілік қасиеттерді қалыптастыру үшін қолайлы жағдайлар жасай алады. Көркем және эстетикалық іс-әрекеттің әртүрлі бағыттарының танымдық мүмкіндіктері мұғаліммен бірлескен шығармашылық іс-шараларды жеке тұлғаны дамыту үшін тиімді етеді [1].

Балаларға қосымша білім беру жүйесіндегі көркемдік-эстетикалық тәрбиенің маңызы мектептегі білім беру жүйесі көркемдік-эстетикалық тәрбиенің әлеуетін толық іске асыра алмайтындығымен күшейтіледі.

Қазіргі уақытта балаларға қосымша білім беру жүйесіндегі көркемдік-эстетикалық тәрбие бүгінде балалардың жұмыспен қамтылуы мен бос уақытын ұйымдастырудың әлеуметтік маңызды мәселелерін шешеді, жалпы білім берудің "олқылықтарын" толтырады, өнердің әртүрлі салаларында оқушылардың шығармашылық және кәсіби қызығушылықтарын дамытуға жағдай жасайды. Өзінің артықшылықтарына байланысты: қызмет салаларының әртүрлілігі, оқушының жеке басына жеке көзқарас, қосымша білім балалар мен жасөспірімдерге мектеп біліміне қарағанда өзін-өзі анықтауға, өмір мен кәсіби мүдделерді түсінуге мүмкіндік береді. Себебі, оқу пәндерінің міндетті жалпы білім беру блогы көбінесе балалар мен жасөспірімдердің белгілі бір қажеттіліктерін қанағаттандыра алмайды және олардың тұрақты мүдделерін қалыптастыра алмайды.

Балаларға қосымша білім беру мекемелеріндегі көркемдік-эстетикалық тәрбие:

- әлеуметтік құбылыс ретінде,

- күрделі көп деңгейлі процесс ретінде

-эстетикалық маңызды заттармен және құбылыстармен белсенді, саналы, белсенді қарым-қатынас қажеттілігін қалыптастыруға ғана емес, сонымен қатар көркемдік және эстетикалық қызмет арқылы қоршаған шындықты эстетикалық түрлендіруге бағытталған арнайы ұйымдастырылған іс-әрекет ретінде.

Көркемдік-эстетикалық бағыттағы қосымша білім беру жағдайында мектеп оқушыларының эстетикалық мәдениетін тәрбиелеу әлеуметтік құбылыс, көп деңгейлі процесс және балаларда қоршаған шындықты эстетикалық қайта құру қабілетін қалыптастыруға бағытталған ұйымдастырылған көркемдік-эстетикалық іс-әрекет деп түсініледі (этникалық мәдениетке "батыру" арқылы).

Көркемдік және эстетикалық тәрбие баланың жеке басына қосымша білім беру мекемесінде ұсынылған, оқушының жеке басына моральдық-эмоционалды тұтас әсер етудің негізгі факторы болып табылатын өнер арқылы әсер етеді.

Бүгінгі таңда балаларға қосымша білім беру жүйесіндегі көркемдік және эстетикалық бағыт оқу орталықтарының жүйесі ретінде жұмыс істей алады және жұмыс істеуі керек, олардың әрқайсысы өзінің профиліне сәйкес келетін білім беру ортасын құрайды. Білім берудегі орта тек белгілі бір пәндер бойынша бағдарламалар мен әдістемелік ұсыныстар жиынтығы ғана емес, сонымен бірге микросоциумның қанша түрі - таңдалған өнер түрінің мазмұны мен дәстүрлерін бірлескен іс - әрекетте жүзеге асыратын оқушылар мен мұғалімдердің тірі қауымдастығы екенін түсіну керек. Білім беру ортасы, әсіресе қосымша білім беру жүйесінде, пікірлес адамдар қауымдастығы болып табылады. Мұндағы айқындаушы фактор-мұғалімдердің өз пәнінің этикалық және эстетикалық құндылығына жеке қызығушылығы, сондай-ақ олардың білім беру қызметінде жүзеге асырылуының шығармашылық сипаты [2].

Көркемдік және эстетикалық білімнің сапасы қазақ мәдениетінің дамуы мен жұмыс істеуінің жалпы тенденциялары мен шарттарымен анықталады:

- мемлекеттің әлеуметтік саясатының өзгеруі,
- "адамға Инвестиция" және адам капиталын күшейтуге бағытталған бағдарламалар жасау.
- Бұқаралық мәдениет ұстанымын күшейту,
- жалпы білім беретін мектепте оқушының көркемдік-эстетикалық дайындығының ролін төмендету,
- отбасының адамгершілік және эстетикалық тәрбиедегі ролінің әлсіреуі,
- нәтижесінде қала мен аймақтың ең бай мәдени дәстүрлерінен айрылған жас ұрпақ өкілдерінің көркемдік талғамын жеңілдету.

Көркемдік-эстетикалық білімнің дамуы теріс үрдістермен күрделене түседі, соның ішінде:

- қазіргі білім берудегі инновацияларды ескере отырып, көркемдік және эстетикалық білім беру қызметтерін жаңартудың тиімді жүйесінің болмауы;
- қосымша білім беру мекемелерінің ескірген материалдық-техникалық базасы,
- мәдениет саласында қаржылық нормативтік муниципалдық қызметтердің болмауы;
- қосымша білім беру педагогтарының кәсіби құзыреттілігін арттырудың тиімді ішкі жүйесінің болмауы,
- кадрлық құрамның қартаюы, кадрлардың консерватизмі, шығармашылық бастамашыл жаңашыл мамандарды іздеу және тарту жүйесінің болмауы;
- қосымша білім берудің балалардың техникалық дағдылары мен біліктерін қалыптастыруға бағытталуы,
- көркем-эстетикалық материалдың тәрбиелік әлеуетін өзектендіруге, өскелең ұрпақтың құндылық бағдарларын қалыптастыруға, тұлғаның рухани-адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруға өнер мектептерінде оқытудың мазмұны мен технологияларының жеткіліксіз бағытталуы;
- көркем-эстетикалық саланың әртүрлі субъектілерінің, жалпы және қосымша білім беру жүйелерінің, ұйымдар мекемелерінің, шығармашылық одақтардың, мәдениет және ғылым қайраткерлерінің өзара іс-қимылының жеткіліксіздігі;
- балалардың көркем-эстетикалық білім беру жүйесін ғылыми, әдістемелік және ақпараттық сүйемелдеудің болмауы..

Балалардың көркем-эстетикалық тәрбиесін дамыту:

- бірыңғай көркемдік-эстетикалық білім беру кеңістігін қалыптастыру;
- балаларға көркем-эстетикалық білім беру жүйесін дамытуға жалпы және қосымша білім беру жүйелерінің, мекемелердің, ұйымдардың, шығармашылық одақтардың, мәдениет және ғылым қайраткерлерінің оңтайлы өзара іс-қимылын қамтамасыз ету;
- өскелең ұрпаққа көркем-эстетикалық білім беру бағыттарының әртүрлі салаларын таңдау және қол жеткізу еркіндігін қамтамасыз ету, жеке тұлғаның шығармашылық әлеуетін өзін-өзі жүзеге асыру қажеттілігін қанағаттандыру;
- сыртқы әлеуметтік-экономикалық әсерлерге төзімді көркем-эстетикалық білім берудің сұранысқа ие жүйесін құру;

- көркем-эстетикалық бағыттағы білім беру мекемелерінің жүйесін сақтау және жаңғырту;
- балаларды көркем-эстетикалық оқыту және тәрбиелеу жүйесінде жұмыс істейтін қосымша білім беру педагогтарының кәсіби құзыреттілігін арттыру;
- аумақтардың көркем мұрасы мен мәдени дәстүрлерінің рухани-адамгершілік әлеуетін өзектендіру, жеке тұлға мен қоғамның адамгершілік қағидаттары мен мұраттарын қалыптастыру құралы ретінде өнердің тәрбиелік әлеуетін іске асыру;
- өскелең ұрпақтың тәрбие деңгейін арттыру, қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдайларда азаматтық ұстанымды қалыптастыру және жеке тұлғаның өнер құралдарымен өзін-өзі жүзеге асыруы үшін жағдай жасау;
- өнер мәдениеті саласындағы білім беру бағдарламаларын іске асыратын білім беру мекемелерінің материалдық-техникалық базасын жетілдіру;
- дәстүрлі және қазіргі заманғы өнер түрлерін интеграциялау негізінде бұқаралық коммуникацияларды дамытуды ескере отырып, қазіргі заманғы медиа құралдар мен медиатехнологияларды пайдалана отырып, көркемдік-эстетикалық білім берудің мазмұны мен технологияларын жаңарту [3].

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Дополнительное образование детей: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Под ред. О.Е. Лебедева. Москва, 2016. - 155с.
2. Ермолаева М. В. Практическая психология детского творчества / М.В. Ермолаева. М.: МПСИ, 2013. - 200с.
3. Жемчугова П.П. Декоративно-прикладное искусство / П.П. Жемчугова. — СПб.: Литера, 2016. 128 е.: ил.

ОӘЖ 759.01 045

**БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ БОЙЫНША СЫНЫПТАН ТЫС САБАҚТАРДЫ
ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖӘНЕ ОНЫҢ ОҚУШЫ ТҮЛҒАСЫНЫҢ ДАМУЫНДАҒЫ РӨЛІ**

Тұрар Назыкен, Жақсылық Аружан - 9 сынып оқушылары

Ғылыми жетекшісі: Конкаева Ф.Е.

Б.Биболатұлы атындағы жалпы орта мектебінің бейнелеу өнері пәнінің мұғалімі, Ленгер қ.,
Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается организация внеклассных занятий по изобразительному искусству и его роль в развитии личности ученика.

Summary: The article discusses the organization of extracurricular classes in Fine Arts and its role in the development of the student'S personality.

Сынып сабақтары, әдетте, алдын-ала белгіленген кестеге сәйкес оқушылардың тұрақты құрамымен өткізіледі және міндетті болып табылады. Бірақ, міндетті оқу сабақтарымен қатар, оқу күнінен тыс мектептерде және басқа да оқу орындарында оқушылар үшін ерікті сипатқа ие және олардың әртүрлі танымдық және шығармашылық қажеттіліктерін қанағаттандыруға арналған оқу жұмысының әртүрлі нысандары қолданылады. Ерікті оқу сабақтарының бұл формалары сыныптан тыс деп аталады. Сыныптан тыс

тұжырымдама бұл сабақтарды өткізу үшін сыныптың толық құрамы қажет емес екенін, әр түрлі сынып оқушылары өз қалауы бойынша қатыса алатындығын, олар міндетті оқу сабақтарының кестесінен тыс өткізілетіндігін көрсетеді.

Жалпы білім беретін мектепте бейнелеу өнері мұғалімі балалармен сыныптан тыс және мектептен тыс жұмыстар жүргізеді.

Бейнелеу өнері бойынша сыныптан тыс жұмыстар - бұл әңгіме, дәріс, баяндама өткізу, сурет, кескіндеме, мүсін, сәндік-қолданбалы өнер, өнер тарихы бойынша үйірмелер мен факультативтерге басшылық ету, мұражайларға, көрмелерге, суретшілер шеберханаларына экскурсиялар өткізу, мектеп көрмелерін ұйымдастыру (бейнелеу өнері шеберлері туындыларының және балалар суреттерінің репродукциялары) байқау және суреттеу мақсатында табиғатқа шығу (құрылысқа, саябаққа, мектеп жанындағы учаскеге); мектепті түрлі мерекелерге безендіру [1].

Сыныптан тыс жұмыстар сынып сабақтарымен бірдей міндеттер қояды.

Бейнелеу өнері бойынша оқушылармен сыныптан тыс жұмыстың негізгі міндеттері:

- балалардың эстетикалық дамуын шындық пен бейнелеу өнерінің әртүрлі құралдарымен жүзеге асыру;
- балалардың бейнелеу өнеріне деген қызығушылығы мен сүйіспеншілігін дамыту, оларды сұлулық әлеміне баулу;
- оқушылардың бейнелеу өнері сабақтарында меңгеретін білімдерін, іскерліктері мен дағдыларын жетілдіру және дамытуды жалғастыру;
- балалардың көркемдік қабілеттерін, дарындарын анықтау және дамыту.

Сыныптан тыс және мектептен тыс жұмыстар балалармен, бейнелеу өнері құралдарымен тығыз байланысты, қалған байланыстарды логикалық түрде ұсынатын немесе аяқтайтын жүйеде жүргізілсе, бұл міндеттерді сәтті шешуге болады.

Сыныптан тыс жұмыстарды балаларды дамытуды жалғастыра беретін, өз шеберліктерін жетілдіретін, балалар суреттеріндегі бейнелеу өнері сауатты, шынайы болатындай етіп құру керек.

Балалармен сыныптан тыс жұмыстың негізгі түрлері үйірмелер, элективті сабақтар, әңгімелер, баяндамалар, кинофильмдер, үйде сурет салу, бейнелеу өнері бойынша оқушылардың суреттері, мектеп кештері, концерттер, стендтер және т. б.

Үйірме жұмыстарына келетін болсақ бейнелеу өнері үйірмелерінің негізгі міндеті-бейнелеу өнерінің әр түрлі түрлерінің мәнерлік құралдарын оқыту процесінде оқушылардың көркемдік қабілеттерін дамыту, оқушылардың эстетикалық қажеттіліктерін, талғамын қалыптастыру, өнерге деген қызығушылығын тәрбиелеу, оның халық өміріндегі рөлін түсіну [2].

Оқушылардың жас ерекшеліктерін, олардың дағдыларының деңгейін ескере отырып, үйірмелер топтарға бөлінуі керек: бірінші-үшінші сынып оқушылары бір үйірмеге, екінші-төртінші-алтыншы сынып оқушыларына, әр топқа 10-15 адамнан аспауы керек.

Оқушылардың үйірме сабағының мазмұны сурет салу, модельдеу және сәндік-қолданбалы сипаттағы түрлі қолөнер немесе кесте, мата, жиек үшін өрнек жасау болуы мүмкін.

Балшықтан және пластилиннен жасалған бұйымдар. Алдымен табиғаттан қарапайым заттарды мүсіндеуге болады: көкөністер, жемістер, ыдыс-аяқтар. Содан кейін сіз толтырылған құстар мен жануарларды модельдеуге өтіп, көркем бейнелер жасай аласыз, мәселен, ертегілердің кейіпкерлері.

Төртінші сынып оқушылары үшін үйірме сабақтарының негізгі түрі табиғатпен жұмыс (сурет және кескіндеме) болуы керек, оны тақырыптық және сәндік кескіндеме саласындағы композициялық жұмыстармен байланыстыру керек.

Мысалы, мектептегі мұғалім линогравюра немесе керамика үйірмесін жүргізеді. Балалардың жеке жұмыстарына арналған тақырыпты таңдағанда, ол үйірме мүшелерінің санын ескеруі керек.

Үйірме мүшелерінің қатысуымен керамикалық панельді орындауды жоспарлағанда, мұғалім оқушылардың сағаттарының санына байланысты жұмыс көлемін анықтауы керек. Мұғалім бірнеше тақырыптық жұмыстарды орындауды жоспарлайды, балаларды кіші топтарға (шығармашылық топтарға) бөледі және топтардың бірі үшін тапсырманың тақырыбы өте қиын екенін анықтайды-олар үшін басқа тапсырманы таңдау керек.

Үйірмедегі бір топ балалар өте дайындалған және мұғалім олармен жұмыс істеудің тиісті әдістемесін қолдануы керек; демек, оқу материалын жоспарлау басқаша болуы керек. Мұғалім әдетте оқу жылының соңында қорытынды көрмелерді ұйымдастыруды жоспарлады, бірақ үйірменің бұл құрамы екі қорытынды көрмені ұсынуға мүмкіндік береді: қыс және көктем. Бұл жұмыста көмектеседі және жеке тақырыптар бойынша жоспар-жазбалар жасайды [3].

Оқушыларды табиғатқа қатысты орналастыруға ерекше назар аудару керек, одан тым жақын қашықтыққа жол бермеу керек.

Сондықтан, түсіндіру кезінде, мысалы, табиғаттан сурет салу тақырыбындағы тапсырмалар, акварельмен жұмыс істеу ережелерін егжей-тегжейлі көрсету керек. Алғашқы сабақтарда оқушылар акварель кескіндеме техникасын әлі жеткілікті меңгермеген кезде, біз оларға бірнеше фазаларды бейнелейтін бұрын дайындалған кестелерді қолдана отырып, сурет салудың және акварельмен жұмыс істеудің барлық бағытын көрсетеміз: Суретті қағаз парағына композициялық орналастыру, сызықтық сурет салудың біртіндеп жүруі және акварельмен жұмыс жасау.

Заттардың көлемін және түс сипаттамаларын анықтау бойынша жұмыс жасағанда, біз балаларға щетканы дұрыс ұстауға, бояуды ыдысқа немесе қағазға міндетті түрде алдын-ала сұйылтуды бақылауға, акварельмен алғашқы төсеу кезінде қажетті кілттер мен түс қатынастарын таңдауға назар аударуға үйретеміз.

Беттерді негізгі түстермен алғашқы төсеу жарықтандырылған жерлерге байланысты жасалуы керек, ал ең жарық жерлерде (бөлектеу кезінде) қағаз таза

қалады. Екінші тығыздағыш заттардың рельефін мүсіндейді, олардың түс қатынастарын фонмен және заттар орналастырылған жазықтықпен байланыстырады. Үшінші (соңғы) төсем барлық тоналды қатынастарды жартылай реңктерді қою арқылы біріктіреді, өз және құлаған көлеңкелерді күшейтеді, заттардың көлемін анықтайды және оларды түстер мен материалдар, текстуралар бойынша сипаттайды [4].

Акварельмен жұмыс кезінде щетканы кеңейтілген бояумен "суару" керек. Құрғақ щеткамен жұмыс істеу кезінде мөлдірлікке қол жеткізілмейді.

Оқушылардың жұмысын басқара отырып, түсіндірмелермен шектелмей, практикада қылқаламмен қалай жұмыс істеу керектігін, бояуды қалай өсіру керектігін, қажетті реңктер мен түстерді таңдауды көрсету керек. Бұл сабақтарда мұғалімнің өзі қатысушылардың қатысуымен қойылымның бір бөлігі бойынша жұмыстың негізгі процесін орындағаны жөн.

Оқушылар өз суреттерінің артықшылықтары мен кемшіліктерін атап өту үшін аяқталған жұмыстарды ұжымдық түрде қарау пайдалы. Көру соңында сіз олардың мәлімдемелерін қорытындылап, сызбаларды түзетуге нұсқау беруіңіз керек.

Үйірмедегі сабақтарда оқушылар жасаған ең жақсы жұмыстарды мұғалімнің папкасында сақтау үшін таңдау керек. Мектептегі бейнелеу өнері үйірмелерінде топтарды жинақтау кезінде балаларды көркемдік дайындыққа бөлуге болмайды, өйткені бұл бірнеше параллель топтардың құрылуына әкеледі. Дегенмен, мұғалім үйірменің әр мүшесінің жеке бейімділігі мен қабілеттерін ескеріп, олардың дамуына көмектесуі керек.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Барсукова Е.А. Внеклассная работа по изобразительному искусству. Тамбов: Акадия, 2016. - 198 с.
2. Белохвостова Н. О студии изобразительного искусства // Искусство в школе. - 2012. - №2. - с.39-42.
3. Гуреева И. Изобразительное искусство: 3-4 кл: Внеклассная работа. М.: Корифей, 2017. - 198 с.
4. Дубровская Н.В. Некоторые рекомендации по организации изобразительной студии // Искусство. - 2017. - №5. - С.14-21.

ОГЛАВЛЕНИЕ

ХИМИЯ ЖӘНЕ БИОЛОГИЯ ХИМИЯ И БИОЛОГИЯ

1	Абдижаббарова Г.М., Мамыраим М.Б., Қожамқұл Ж.Ә. БИОЛОГИЯ ПӘНДЕРІНЕН СЫНЫПТАН ТЫС ӨТКІЗІЛЕТІН ЖҰМЫСТАР	4
2	Акан Д.Т., Баянбай С.М., Жалғас М.А., Наурызбекова А.У. БИФИДОБАКТЕРИЯЛАР МЕН АЦИДОФИЛДІ ТАЯҚШАЛАРДЫ СҮТ ӨНІМДЕРІН ЖАСАУДА ҚОЛДАНУ	7
3	Акилбай А.В., Мырзабаева А.Р., Зайт Н.А., Еримбет А.Б. БИОЛОГИЯДАН БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАҢА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ	10
4	Аптай Ж.К., Қарабай А.Н., Шынар А.И., Колхоз А.Қ. АДАМ ӨМІРІНДЕГІ БИОЛОГИЯЛЫҚ БЕЛСЕНДІ ЗАТТАР	14
5	Ж.А.Ахметова, А.С.Адайбек, У.М.Аманиязова, Н.М.Семирханова БЕЙОРГАНИКАЛЫҚ ХИМИЯ САБАҒЫНДА ТІРЕК КОНСПЕКТІЛЕРДІ ҚОЛДАНУ	16
6	Ж.А.Ахметова, Ж.Т.Байғазиева, Ж.А.Ишан, А.А.Қостанай ХИМИЯЛЫҚ ЭЛЕМЕНТТЕРДІҢ ПЕРИОДТЫҚ КЕСТЕСІН ОҚЫТУДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ҚОСЫМШАЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ ТИІМДІЛІГІ	20
7	Базарбай А.Р., Тойчиева Б.Х., Жанаділ Г.У., Серікбай Э.Қ. БИОЛОГИЯ САБАҒЫНДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	24
8	Берғалиева А ЫЛҒАЛДАНҒАН БИДАЙ ДӘНДЕРІНІҢ ЭЛЕКТРЛІК КЕДЕРГІСІ АРҚЫЛЫ СИПАТТАУ	27
9	Бестай Г.М., Қуаш Қ.А., Нурлыбай А.Б., Төлепбергенова Д.М. УЫЗ СҮТІНІҢ ОРГАНОЛЕПТИКАЛЫҚ, ФИЗИКО-ХИМИЯЛЫҚ ҚАСИЕТТЕРІ	29
10	Болатбек Қ. ТРЕНДТЕГІ «POP IT», « SIMPLE DIMPLE», « SQUISY» ОЙЫНШЫҚТАРЫНЫҢ ПАЙДАСЫ МЕН ЗИЯНЫ	31
11	Болатбек Н.А. ЭКО-ДОРБАЛАР – ЗАМАН ТАЛАБЫ	35
12	Болатқызы А., Сенгирбаева А.Т., Қалмурат Н.М., Муталхан Ұ.Б. ПАЙДАЛЫ ҚАЗБАЛАРДЫ ӨНДІРУ ЖӘНЕ ҚАЙТА ӨНДЕУ	37
13	Егенберді Ұ.Б. XXI- ҒАСЫРДА КӨРУДІ ҚАЛАЙ САҚТАУҒА БОЛАДЫ?	40
14	Егізбай Е.Ж. СОЗАҚТАҒЫ ЕЛЕНБЕЙ ҚАЛҒАН – ДУАНА	42
15	Елік А., Сафархан М. «ТІК ТОК» ЖӘНЕ «ЛІКЕЕ» ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІЛЕРІ ҚАУШТИМА? .	45
16	Ергеш Г.Е., Күдерхан М.Қ., Ниязалиева Л.Б. ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕП ТӘЖІРИБЕСІНДЕ БИОЛОГИЯДАН ОҚЫТУДЫҢ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ПАЙДАЛАНУ ҮДЕРІСТЕРІ	48

17	Есеркепова З.А. ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУҒА АРНАЛҒАН «KUNDELİK.KZ» ОНЛАЙН ПЛАТФОРМАСЫНЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ.....	51
18	Әбділахап А.Р., Мануар Н.Е., Оқас Ә.А., Қазыбек Л.Ж. БИОЛОГИЯ САБАҒЫНДА ЖАҢАРТЫЛҒАН ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІН ЗЕРТТЕУ.....	55
19	Әбдірәш Ұ.М., Юсупова Ш.А., Абдукалыкова З.С. БИОЛОГИЯ ПӘНІН ӨТУДІҢ ӘДІСТЕМЕЛЕРІ МЕН МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	59
20	Әлсейт А. ЖЕРГІЛІКТІ ЖЕРДІҢ ДӘРІЛІК ӨСІМДІКТЕРІ.....	62
21	Жолчибекова Н.Н. РАЗЛИЧНЫЕ ПОДХОДЫ К КЛАССИФИКАЦИИ НАГЛЯДНЫХ МАТЕРИАЛОВ И НАГЛЯДНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ.....	66
22	Жумабекова Т.Н., Өмірзақ А.Ж. БИОЛОГИЯЛЫҚ ЭКСПЕРИМЕНТ БІЛІМ БЕРУДІҢ НАҚТЫ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ.....	71
23	Калдарова М.К., Турдалиева А.С., Садырханқызы Г., Асанхан Ә.М. БІЛІМ БЕРУ ТАНЫМДЫҚ ӘРЕКЕТ - ЖАНАШЫЛДЫҚ ЫҚПАЛ ҮЗДІКСІЗ ӨЗІН-ӨЗІ ДАМУ ЖОЛДАРЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ.....	75
24	Каримкулова З. Х., Мүтәлі А.С., Мухитқызы М., Оңғар Д.Б. МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ОСНОВНЫХ ЭТАПОВ ИНДИВИДУАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ОРГАНИЗМА В ШКОЛЬНОЙ БИОЛОГИИ.....	79
25	Кемелхан І. ТҰЗДЫҢ ҚҰПИЯСЫ.....	84
26	Керімбай А АЛМА ЖЕМІСІНІҢ ПАЙДАСЫ.....	88
27	Курбаналиева З.А., Тәңірберген А.А., Чуманов Ф.Г. ӨСІМДІКТЕРДІҢ ТАБИҒАТТАҒЫ БИОЛОГИЯЛЫҚ БАЙЛАНЫСЫ.....	92
28	Курбаниязова Л.Н. ХИМИЯ ЖӘНЕ БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ	95
29	Қалмурат Н.М., Тағабай Г.Қ. ХИМИЯ ЖӘНЕ БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ.....	98
30	Қуанышбек А.Б., Құралбай Д.О., Жумабекова Т.Н. КӨКӨНІС ДАҚЫЛДАРЫН ӨСІРУДІҢ АГРОТЕХНИКАСЫ.....	100
31	Құралбай Д. О., Бекмуратова А.К. АНАЛИТИКАЛЫҚ ХИМИЯДАҒЫ САНДЫҚ ЖӘНЕ САПАЛЫҚ ТАЛДАУ.....	102
32	Матлабханова О.Б., Үсенова А.А., Файзуллаева Р.Ә., Абдикадинова У.А. ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЖҮЙЕ ТҮСІНГІ, МӘНІ, ТҮРЛЕРІ МЕН ДЕҢГЕЙЛЕРІ.....	106
33	Махаш Г. БАЛАЛАРҒА АРНАЛҒАН ЕМДІК МАССАЖ ЖӘНЕ ЕМДІК ЖҮЗУ.....	110
34	Медетбеков Р.Е., Алмасбек Б.А., Мырхайдар А.Е. БИОЛОГИЯЛЫҚ КЕРІ БАЙЛАНЫС ӘДІСІНЕ НЕГІЗДЕЛГЕН СТУДЕНТТЕРДІҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ ЖАҒДАЙЫ.....	114

35	Мунайдарова Б.А., Жансейіт Г.С. БӨЛМЕ ӨСІМДІКТЕРНІҢ ФИТОНЦИДТІК ҚАСИЕТТЕРІН ЗЕРТТЕУ	116
36	Нидибай Н.Н. РОБОТОТЕХНИКА - ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТТІ ДАМУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ	120
37	Нуралиева Д.М., Бекболот уулу Т. БИОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДАҒЫ ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ	122
38	Оңғарбек А. ЭЛЕКТР ЭНЕРГИЯСЫНЫҢ ҒАЖАЙЫПТАРЫ	124
39	Орнальқызы Ж., Садуева Э.М., Эргешова С.И. БИОЛОГИЯ САБАҒЫНДА ЖАҢАРТЫЛҒАН ОҚЫТУДЫҢ МОДЕЛІН ЗЕРТТЕУ	127
40	Орынбай Ж.Қ., Әшір Ж.Ж., Үсен Ұ.Б., Әмірова А.Ғ. ГИДРОПОНИКА ТИІМДІ ӘДІС	129
41	Раман А.Г., Илашбекова Ф.М., Рахимберді А.Е., Урдабеков И.К. ЭНДЕМИК ӨСІМДІК ТҮРЛЕРІНІҢ БИОЛОГИЯСЫН ЗЕРТТЕУ	131
42	Социалова Б.Е., Урзымбаева Р.Ж., Яхшибаев А.Д., Абдужалилов Ш.Б. МЕКТЕП БИОЛОГИЯ САБАҒЫНДА ОҚУШЫНЫҢ ЛОГИКАЛЫҚ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТІН ДАМУДЫҢ ЖОЛДАРЫ	134
43	Сабитова А.С., Асатулла Д.А., Абдуганиева Д.Х., Абдуллаева З.С. БИОЛОГИЯ ПӘНІНЕН «ҚАЗАҚСТАНДА ЕРЕКШЕ ҚОРҒАЛАТЫН АЙМАҚТАР» ТАҚЫРЫБЫН ОҚЫТУДЫҢ ӘДІСТЕМЕСІ	136
44	Сағынбек А.Е., Ермахан А.С., Искандарова С.Р., Сапарәлі Ж.А. БИОЛОГИЯДАН БІЛІМ БЕРУДІҢ ЖАҢА ТҮРЛЕРІ МЕН ӘДІС- ТӘСІЛДЕРІН ЗЕРТТЕУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ӨЗДІГІНЕН БІЛІМ АЛУЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ	140
45	Сайдиганиева Д.К., Сарманова М.А., Сейсенбай А.Н., Тұрсын И.А. МЕКТЕП БИОЛОГИЯСЫ КУРСЫ БОЙЫНША ПӘНДІК НӘТИЖЕЛЕРДІ БАҚЫЛАУ ӘДІСТЕРІ	143
46	Сарсен А.Р., Шералы М.Т., Омархан Н.О. ХИМИЯ ПӘНІН ОҚЫТУДА АКТ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ	147
47	Сиязбаева Ж.Қ., Дәулет М.Қ., Жүсіпова А.Ә., Тұрғалиева Ә.А. ФАСТ- ФУД НЕМЕСЕ ЖЕҢІЛ ТАҒАМДАРДЫҢ АДАМ АҒЗАСЫНА ӘСЕРІ	149
48	Ташпулот Б. ЕМЕННІҢ АҒАШЫНЫҢ БІЗ БІЛМЕЙТІН СЫРЛАРЫ	152
49	Тойчибаев А., Изтлеуов Г.М., Жумадуллаева А.И. БИОИНДИКАЦИОННАЯ СВОЙСТВА РАСТЕНИЯ QUERCUS	156
50	Толықбай А.Н. АДЫРАСПАН-ЕМГЕ ДАУА, ЖАНҒА ШИПА!	160
51	Турлыбек Т.С., Құрбан Ұ.Б., Елтаева Э.Х., Арыстан А.Н. COVID-19 КОРОНАВИРУСТІК ЖҰҚПАСЫНАН КЕЙІНГІ ОРГАНИЗМДЕГІ ӨЗГЕРІСТЕР	164
52	Тұрғанбайұлы Д. СІРІҢКЕМЕН СИҚЫРЛАР	166
53	Тұрқара А.Н., Әзім Б.Т., Абдуганиева Д.Х., Абдуллаева З.С. БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДА КӨРНЕКІ ҚҰРАЛДАРДЫ ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ ЖОЛДАРЫ	169

54	Якубжанова Я.Х., Шарифуллаева М.З., Алимбекова С.М. БИОЛОГИЯ ПӘНІНЕН ОҚЫТУДА ЖАҢА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР МЕН ИНТЕРБЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕРДІ ПАЙДАЛАНУ	174
----	---	-----

**ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ЖӘНЕ СПОРТ
ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И СПОРТ**

1	Абенова А. Б. БАЛАЛАРДЫ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУҒА ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫҢ РӨЛІ	177
2	Абитова Р.А., Хайдаркулов Б.З., Усманова К.А., Ахмедов С.С. ИНТЕРАКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ В ПРОЦЕССЕ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНТОВ	180
3	Аинабеков Б.Б., Сарбагышев А.С., Назарбекова Ж.А., Идиятуллаев М.С. СПОРТ ОЙЫН ТҮРЛЕРІ АРҚЫЛЫ ДЕНЕНІ ДАМУ	185
4	Акжигитов Б., Аманхан Ө., Дауит Т. ДЕНЕ ТӘРБИЕСІНІҢ АДАМ ӨМІРІНДЕГІ АЛАТЫН ОРНЫ	187
5	Акжигитов Б., Сархын Г., Тохталхан Н. ҚАЗІРГІ ЗАМАНДАҒЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ДЕНЕ –ТӘРБИЕСІН САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ҰСТАНА ОТЫРЫП ТАНЫМДЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН АРТТЫРУ	190
6	Алмас А.У., Еринтаев Ө.С., Нұралы А.Н., Аблаев А.А. ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ МӘДЕНИЕТІ ҰЖЫМЫНЫҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ	193
7	Алмахан Б.Р., Койлебайұлы Б., Қуттыбек А.Ө., Ахмет А.Ж. ЖҮЗУ - ОҚУШЫЛАРДЫҢ ДЕНСАУЛЫҒЫН ЖАҚСARTU ҚҰРАЛЫ ...	196
8	Амирхан Ж.К., Әділбай Ш.Н., Калдибеков А.Т. ДЕНЕ ЖАТТЫҒУЛАРЫМЕН ШЫНЫҚҚАНДА ЖЕКЕ ТҮЛҒАНЫҢ ТАМАҚТАНУ ПРОЦЕСІ	199
9	Арапбаева А.А., Нуржаубаев Б.М., Мырзахан Д.Б., Үсен Ы.Қ. ДЕНІ САУДЫҢ- ЖАНЫ САУ	203
10	Ахметжан Н.А., Өмірбек Е.М., Акназаров Ш.З., Темирова М.М. ЖАЗҒЫ БАЛАЛАР САУЫҚТЫРУ ЛАГЕРІНДЕГІ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ЖҰМЫС ІСТЕУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	205
11	Базарбай А.Б., Абдигаппар Ж.С., Сайлауов Е.Н., Өрікбай А.Б. ҚОҒАМ ДАМУЫНДАҒЫ СПОРТТЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК РӨЛІ	208
12	Базарбеков Б.А., Тулен А.Д., Балтаев М.Ш., Сейдуәлі Р.Ф. ЖЕҢІЛ АТЛЕТИКА	210
13	Байболат Д.С., Амирхан Е.К., Хусанов Н.И., Илхамов А.А. ДЕНЕ ТӘРБИЕСІНДЕГІ ФИЗИКАЛЫҚ ЖҮКТЕМЕНІҢ НЕГІЗГІ ПАРАМЕТРЛЕРІ ЕСЕПТЕУ	216
14	Бекеева Г.О., Амирбек Н.Д., Шертай М.М. ЖЕКЕ ТҮЛҒАНЫҢ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫ МЕН ДЕНЕ БЕЛСЕНДІЛІГІ	217
15	Бердалы Р.Н., Зибубуллаев С.А., Исанкулов С.А., Тұзақбай Е.Ө. ГРЕК-РИМ КҮРЕСІ – КЛАССИКАЛЫҚ КҮРЕСТІҢ БІР ТҮРІ	220
16	Бестай Қ.Қ., Тәжен С.К., Қойшыман О.С., Шорат Н.Ш. БОКСШЫЛАРДЫҢ ТЕХНИКАЛЫҚ ДАЙЫНДЫҒЫНДАҒЫ ӘДІСТЕР МЕН ТӘСІЛДЕР	223

17	Бибалаев.У.А., Дүйсебай Б.С., Андасов О.Б., Алипбаев Н.Н. ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ҚОЗҒАЛМАЛЫ ОЙЫНДАРДЫҢ ҚАЖЕТТІЛІГІ.....	228
18	Гайбназаров Ж.А., Нұрбек Н.Ж., Шағырбай Б.Е., Анар А.А. ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҚТАРЫНДА ДЕНЕ ҚОЗҒАЛЫСТАРЫН ЖАҚСARTУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	231
19	Даубай Б.Б., Абдыкадыр Н.А., Әбішбек С.К., Кембаев И. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІНІҢ ЕРЕКШЕЛІГІ.....	234
20	Ерболат А.Д., Нұрлыбай Ұ.Н., Абдулла Р.С. ӨЗГЕ ЕЛДЕРДЕ ОЙНАЛАТЫН СПОРТ ТҮРЛЕРІН ЕЛІМІЗДЕ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ НЕГІЗІ.....	237
21	Ерғазы Е., Даниярұлы Ө., Бегалы Е.А., Оразбаев Б.Е. НАЦИОНАЛЬНЫЕ СПОРТИВНО-ДВИЖИТЕЛЬНЫЕ ИГРЫ.....	240
22	Есболатов Б.Е., Ауелбек Е., Ауелбек Т. ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНДА ЖАРАҚАТТАНУДЫҢ СЕБЕПТЕРІ.....	243
23	Есенбай Н.Н., Полатұлы А., Өмірсерік Е.Е., Махамеджанов Е.Е. ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУДЫҢ АДАМ ДЕНСАУЛЫҒЫН ЖАҚСARTУДАҒЫ РӨЛІ.....	245
24	Есханов К.О., Балтабай А.Т., Турсынбай З.М., Ермеков К.Е. ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ҚОЗҒАЛМАЛЫ ОЙЫНДАРДЫҢ СИПАТТАМАСЫ.....	248
25	Әбденев С.Б., Ахмет Б.О., Мейрханов С.Т., Әуелбек Е.Н. АДАМ ДЕНСАУЛЫҒЫН ТҮЗЕУДЕГІ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІНІҢ МАҢЫЗЫ.....	250
26	Әбдіманап А.А., Әбен Ғ.Е., Жұман Е.С., Азларов А.Р. БОКСШЫЛАРДЫҢ БӘСЕКЕЛЕСТІК БЕЛСЕНДІЛІГІН ТАЛДАУ.....	252
27	Әмір Ж.Ө., Салкен Е.С., Спатаев Е.Б., Мысыр Р.М. ҚАЗІРГІ ТАҢДАҒЫ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ЖӘНЕ СПОРТ МҰҒАЛІМІНІҢ ҚҮЗІРЕТІ.....	256
28	Әшіммырза А.М., Жақан М.С., Смадияр Н.Х., Нуржігіт Б.Н. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ САБАҚТАРЫНДА ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУ ӘДІСТЕРІ.....	260
29	Жансейіт А.Ғ., Алихан Г., Керімбаш Н.К., Юлдашбеков А.Ш. ЕРКІН КҮРЕСШІНІҢ ДЕНЕ-КҮШ ҚАБІЛЕТІН АРТТЫРУҒА ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР.....	264
30	Жарылқапова А.Б., Базарбай С.Т., Муса Г.Б., Алибек Н.Ж. БОКСТЫҢ СПОРТ САЛАСЫНДАҒЫ РӨЛІ.....	266
31	Зайнанов Ю., Нұрдаулет Т.О., Ержігіт Ж.А., Сапарбаев Б.О. ВОЛЕЙБОЛШЫЛАРДЫҢ ФИЗИКАЛЫҚ ШЫНЫҚТЫРУ.....	268
32	Заманхан Е.К., Романов Е.М., Мұзапбар Н.А., Өтепберген Ә.Ғ. ЖҮГІРУ - ДЕНСАУЛЫҚТЫҢ МАҢЫЗДЫ ҚҰРАМДАС БӨЛГІ.....	271
33	Иманберди Р.М., Нариманов Д.Д., Алтынбек И.С., Махамбетали И.Ж. ШАХМАТ ЖӘНЕ ОНЫҢ АДАМ САНАСЫНА ӘСЕРІ.....	273
34	Ирисбек Н.Ф., Сапаралиев И.Ж., Халмуратов А.Д. ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНДА ҚОЗҒАЛМАЛЫ ОЙЫНДАРДЫ ӨТКІЗУ ӘДІСТЕМЕСІ.....	275

35	Кенесбай Ж.М., Әуезхан М.М., Шаполатова Д.Ш., Қонырбаев М.Е. ДЕНЕ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҚҰРАЛДАРЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҰҒЫМ РЕТІНДЕ.....	279
36	Кушмурадова М.А., Жүсіп Н.Е., Ерболат Н.Е., Махкамов А.М. ОПИСАНИЕ И ЗНАЧЕНИЕ ПАРУСНОГО СПОРТА.....	281
37	Қалмұрат О.Ж., Кулыпбек А.Д., Есенбек А.Т., Тұяқбай Б.Ж. БОКС ТАКТИКАСЫН ОҚЫТУДАҒЫ ӘДІСТЕМЕЛІК ЖҮЙЕЛІЛІК.....	284
38	Қаңлыбай Т.С., Ақжігіт А.Ғ., Бектемиров А.М., Ташкенбаев К.Р. САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН НАСИХАТТАЙТЫН СПОРТ.....	286
39	Құралбай Е.Қ., Режаметова Ф.М., Әбіләз Б.Қ., Құралбай І.Н. ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ МЕН АДАМГЕРШІЛІК МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	288
40	Құралбек С.Ә., Абдаким С.Г., Асан Б.Б., Отарғали Ж.Е. ДЕНЕ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕЛУ ЖАҒДАЙЫ.....	291
41	Махаметов Д МОТИВАЦИЯ И ОБУЧЕНИЕ ШАХМАТАМ НА УРОКЕ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ.....	294
42	Махмудова К., Сайфуллаев Р., Марипов А.А., Мубинов Н.Қ. ОБЩАЯ ФИЗИЧЕСКАЯ ПОДГОТОВКА В ЛЕГКОЙ АТЛЕТИКЕ.....	297
43	Меирбеков Ж.Т., Тұрсынов Е.С., Бектұрсын Р.Н., Тұрсынбай Н.Ы. ДЕНЕ ЖАТТЫҒУЛАРЫНЫҢ АДАМ АҒЗАСЫНА ТИГІЗЕТІН ӘСЕРІ.....	299
44	Мулдабеков А.Б., Алиханов С.А. ДЕНЕ ТӘРБИЕСІНІҢ НЕГІЗГІ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ.....	303
45	Мырзахмет М., Ажиханов Д.М., Бидайбек Н.Т., Жұмәділ С.С. ӨМІРДЕГІ СПОРТТЫҢ МАҢЫЗДЫ ТҮСТАРЫ.....	307
46	Насирханов Ж.А., Есенгелді Б.Ғ., Зарипбай Д.Е., Ерғара Ж.Д. ФУТБОЛ ОҚЫТУ ПРОЦЕССТЕРІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ЖӘНЕ ӘДІСТЕРІ.....	310
47	Нәсредінов Н.Б., Шүкірәлі Г.Ж., Салыхбаева А.Т., Әбдіманап Ә.Б. ҚОЗҒАЛМАЛЫ ОЙЫНДАРДЫҢ ТҮРЛЕРІ ЖӘНЕ ОЙЫНДАҒЫ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫНЫҢ ПРИНЦИПТЕРІ.....	314
48	Нуржанова Г.А МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ӨЗІНДІК ҚОЗҒАЛЫС БЕЛСЕНДІЛІГІНДЕ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ЖАБДЫҚТАРЫН ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ.....	317
49	Нұралы А.А., Юнусматов С.Х., Жақсылық Н.Ж. КАРАТЭ СПОРТЫНДАҒЫ ҚОРҒАНУДЫҢ ТҮРЛЕРІ.....	321
50	Пашалы С.А., Толепбаев Е.Қ., Хамутов Р.Р., Төрегелді Б.М. ЖЕҢІЛ АТЛЕТИКА.....	326
51	Пернебай Д.Б., Әлкен Ғ.Ә., Балтабаев Ө.П., Маханбетов Б.Б. ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҚАБІЛЕТТЕРІНІҢ ДАМУЫНА БИОЛОГИЯЛЫҚ ФАКТОРЛАРДЫҢ ӘСЕРІ.....	330
52	Сарсенбек С.А., Досымбетов Н.А., Амангелді Н.Е., Мамедов Э.Ж. ҚОЗҒАЛМАЛЫ ОЙЫН ТҮРІНІҢ МӘНІ.....	333
53	Сарыбай Е.А., Амирханов О.Б., Сайлау Б.Б., Колбай А.Е. ҚОЗҒАЛЫС ӘРЕКЕТТЕРІН ОҚЫТУ НЕГІЗДЕРІ.....	337

54	Сарымсақов С.А., Пернехан Н.М., Сакен А., Ахмет Ж.К. ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУДЫҢ НЕГІЗГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ПРИНЦИПТЕРІ	340
55	Сатыбалды Л.Н., Алдан С.О., Каримжанов Х.У., Куркембай А.Е. «ДЕНСАУЛЫҚ» ТҮСІНГІ, ОНЫҢ МАЗМҰНЫ МЕН КРИТЕРИЙЛЕРІ	343
56	Смаил А.Б., Садықбек А.С., Сұлтанова Б.С., Сеилтай М.Н. БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ КӘСІБИ ШЕБЕРЛІГІН ЖЕТІЛДІРУДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АЛҒЫШАРТТАРЫ	346
57	Султанов М.А., Нұралы У.Н., Балтабай Ж.Е., Халтай А.С. ҚАЗАҚ ВОЛЕЙБОЛШЫЛАРЫ	350
58	Тағай Е.М., Сейтхан Ж.А., Дауытбек Е.П., Ерғара Б.А. ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ САБАҒЫНДАҒЫ ГИГИЕНАНЫҢ ҚАЖЕТТІЛІГІ	352
59	Тажибаев Р.Б., Ишанова Н.Т., Сырлыбек Н.М., Алдыбаева С.А. МЕКТЕП ДЕНЕ ТӘРБИЕСІНДЕГІ ОЙЫН ТҮРЛЕРІНІҢ РӨЛІ	354
60	Ташпулатов К., Алитанов Т. ЗНАЧЕНИЕ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА В ЖИЗНИ ЧЕЛОВЕКА	356
61	Тешабаев М., Арифханов Б., Данияров Э.К. ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА, КАК БАЗОВЫЙ КОМПОНЕНТ ФОРМИРОВАНИЯ ОБЩЕЙ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНТОВ	359
62	Тіллабай А.Н., Атамурат С.Е., Туткабаев Б.О., Байтикбаев Н. ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҚТАРЫНДАҒЫ ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ	363
63	Тойчиев А.К., Қалдыбек М.О., Еркінбек А.О., Караманов А.Ұ. ДЕНЕ ЖАТТЫҒУЛАРЫНЫҢ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ ЖӘНЕ КЕШЕНДІК ТҮРЛЕРІ	366
64	Тоқтасынов Ж.Б., Азимбай Р.К., Абылханов М.Е., Зайдинов Н.Б. ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНДА ОҚУ ПРОЦЕСІН ҰЙЫМДАСТЫРУ	370
65	Турамбай А.Н., Мақажан Б.Б., Махамбет Т.Е., Назаров Ш.И. ФИЗИКАЛЫҚ БЕЛСЕНДІЛІК ТУРАЛЫ ТҮСІНІК	372
66	Усипбекова Г.Е., Жолымбекова А.Ш., Жұмаділ Е.Ж., Ергешбай Р.Т ҚИМЫЛ-ҚОЗҒАЛЫС ОЙЫНДАРЫНЫҢ РӨЛІ ЖӘНЕ МАҢЫЗЫ	375
67	Чуманов Ф.Г., Чистова М.Ю., Рахметова А.С., Нурходжаев А.Х. МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ СКОРОСТНО-СИЛОВЫХ ПРИЕМОВ У ДЕТЕЙ ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА	380
68	Шынғыс Ә.Ж., Шынғыс Қ.Ж., Шержигитов Е.Б., Ермеков К.Е. ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ САБАҒЫНДАҒЫ ЖАТТЫҒУДЫҢ ӘДІСТЕРІ	384
69	Эргешов Б., Эргешов С. Кадыр Н.К., Ахмет Н.Ұ. НЕГІЗГІ ҚОЗҒАЛЫС САПАЛАРЫН ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ЖАС ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	388
70	Юлдашбеков А.А., Гаджиев Б.Т., Артуқбаев Г.М., Худайбергенов Э.Н. СПОРТШЫЛАРДЫҢ ОЙЫН ІС-ӘРЕКЕТІНІҢ ТИІМДІЛІГІН ДЕНЕ МҮМКІНДІГІ НЕГІЗІНДЕ АРТТЫРУ	391
71	Юльчиева Б., Горкуша А., Нигиметов Ә. СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ЛЕГКОЙ АТЛЕТИКЕ	395

**ДИЗАЙН ЖӘНЕ КӨРКЕМ ЕҢБЕК
ДИЗАЙН И ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ТРУД**

1	Айсатова Ж.Т., Ташболат Е.Е., Нұралы Г.Қ. КӨРКЕМ ЕҢБЕК САБАҚТАРЫНДА ЖОБАЛАП ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУДЫҢ МАҢЫЗЫ	398
2	Асилбекова Ж.Ж., Әбдіманап Ж.С., Бердіқұлова Ж.К. ИННОВАЦИЯЛЫҚ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУ	401
3	Базарбек Ж., Еламан Ж., Рахмбек Д. ҰЛТТЫҚ ЖӘНЕ ЖАЛПЫАДАМЗАТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫ ОҚУ-ТӘРБИЕЛЕУ ПРОЦЕСІ	404
4	Батирова К.М., Абилов Ж.А., Базарбай А.Ә. АҒАШТЫ ҚОЛМЕН ӨНДЕУ ТӘСІЛДЕРІ, МАТЕРИАЛДАРЫ МЕН ҚҰРАЛДАРЫ	408
5	Бекмырза Б.Т., Жунисова Б.И., Айдарқызы А. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КӨРКЕМДІК ТАЛҒАМЫН ТӘРБИЕЛЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	411
6	Бугибаева Ж.Ғ., Төребай Ұ.Қ. МУҒАЛІМДЕРДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТӘЖІРИБЕЛЕРІ МЕН ШЫҒАРМАШЫЛЫҚТАРЫН ДАМУ	415
7	Джақсыбай А. С. БИСЕР ТОҚУ ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН МАҢЫЗЫ	419
8	Дүйсенбек А.Н., Байхожа А.Б. ВИЗУАЛДЫ ӨНЕР БАҒЫТЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ НЕГІЗІ	421
9	Дүйсен А., Үсенбек Е. ОҚУШЫЛАРДЫҢ СӘНДІК ҚОЛДАНБАЛЫ ҚҰРАҚ ӨНЕРІ ЭЛЕМЕНТТЕРІН КӨРКЕМДІК ҚАБЫЛДАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	426
10	Ералы Р.Е., Тоқтақын А., Ахатова А.Б., Тажбенова Д.Т. ИМПЕРИЯ СТИЛІНІҢ МӘНІ	430
11	Әбубәкірова А.А., Мадиреймова Ә.С., Онласын Ә.С. КӨРКЕМ ЕҢБЕК САБАҚТАРЫНДАҒЫ СӘНДІК ҚОЛДАНБАЛЫ ӨНЕРДІҢ МАҢЫЗЫ	437
12	Исабекова М. Б., Дүйсен Г. А., Тлеукабылова А.Ж. НАТЮРМОРТ ЖАНРЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІНДЕГІ РӨЛІ	440
13	Камалидин А.С., Дарибаева Ә. К., Қонысбаева М.Е. БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ	444
14	Қайратқызы Ж., Момынова Ж. КӨРКЕМ ЕҢБЕК САБАҚТАРЫНДА ТАНЫМДЫҚ ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ТӘСІЛДЕРІ	448
15	Қонысбаева М.Е., Ескендір А.Ә., Рахымжан Г.Ә. БИЗНЕС ЖӘНЕ КӘСІПКЕРЛІК ҰҒЫМДАРЫНЫҢ МӘНІ МЕН ДАМУ ТАРИХЫ	452
16	Лесбай Д.Е., Анарбек Б.Е., Базарбай Н.Ж. АҒАШ ӨНДЕУ ӨНЕРІНІҢ ТАРИХИ ЖӘНЕ НЕГІЗГІ ТҮРЛЕРІ	456
17	Мақұлбек Б.Н., Қайратұлы Ш. БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МАҢЫЗЫ	459

18	Маратқызы Ж., Қожахан Д.Ж., Нұрғали М.Б. ОҚУ ПРОЦЕСІНДЕ АРТПЕДАГОГИКАЛЫҚ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУДЫҢ ТАРИХИ АЛҒЫШАРТТАРЫ.....	463
19	Мейрам Д.Б., Әшірбай Ж.Б., Шындалиева А.И. КӨРКЕМ БІЛІМДЕ ӘЛЕУМЕТТІК ПЛАТФОРМАЛАРДЫҢ БІЛІМ БЕРУ ӘЛЕУЕТІ.....	466
20	Мұрат А.Е., Әмірбек Ж.И., Аужан Қ.А. ОҚУШЫЛАРДЫҢ РУХАНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ЭСТЕТИКАЛЫҚ ТӘРБИЕНІҢ МӘНІ МАҢЫЗЫ.....	470
21	Мұратбекқызы Жәния ҚАЗАҚ ҚОЛ ӨНЕРІ ЖӘНЕ ТҰМАР.....	474
22	Нигаи А.В., Зайтов А.Ш. ВЫЯВЛЕНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДИЗАЙНА В МНОГООБРАЗИИ СТИЛЕВЫХ РЕШЕНИЙ.....	477
23	Өтеген С., Пирматова Г.А., Ермекбай Қ.Н. ИНТЕРЬЕР ДИЗАЙНЫНЫҢ НЕГІЗГІ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН ТАРИХЫ.....	480
24	Рахымжан Д.Ә., Әмірзақ Д.Ә., Ургенчбаева Н.У. КӨРКЕМ ЕҢБЕК САБАҚТАРЫНДА ЖОБАЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІ ҰЙЫМДАСТЫРУ.....	483
25	Сапарбек Г., Байхожа А.Б., Әбдікул А.Ж. ЖАЛПЫ ДИЗАЙН ТҮСІНГІ МЕН ТАРИХЫ.....	486
26	Сейткали А., Фогель В. САБАҚ ҮДЕРІСІНДЕ САНДЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫ ҚОЛДАНУ.....	490
27	Смаилова С., Серікқызы А., Садуахас С.Б. АМПИР СТИЛІ	494
28	Срайыл А., Асқар А.Қ., Пердей А.С. ГРАФИКАЛЫҚ ДИЗАЙН ТҮСІНГІ.....	503
29	Ташболат Е., Тұрсынбек Б., Әбдімәжіт Н.С. ДИЗАЙН АДАМ ӨМІРІНДЕ АЛАТЫН ОРНЫ.....	506
30	Тойева Ә.М., Кененбаева Ғ.Д., Серікбай Ұ.Б. ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МӘНІ МЕН МАҢЫЗЫ.....	511
31	Тойшыбай А., Баймұратұлы Қ., Ергеш Б. ОҚЫТУ ҮРДСІНДЕ БИЗНЕС ЖӘНЕ КӘСПКЕРЛІКТІҢ ІСКЕРЛІКТЕРІ МЕН ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	515
32	Төлебай А. Ж., Базарбай А.М., Оспанова А.П. БЕЙНЕЛЕУ ІС-ӘРЕКЕТІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ІСКЕРЛІКТЕРІН ДАМУЫ МҮМКІНДІКТЕРІ..	518
33	Төрехан Д. А., Уринбосарова Г.Р., Қырықбай Т.Е. ҚОСЫМША БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ КӨРКЕМДІК- ЭСТЕТИКАЛЫҚ ТӘРБИЕНІҢ МАҢЫЗЫ.....	522
34	Тұрар Н., Жақсылық А. БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ БОЙЫНША СЫНЫПТАН ТЫС САБАҚТАРДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖӘНЕ ОНЫҢ ОҚУШЫ ТҰЛҒАСЫНЫҢ ДАМУЫНДАҒЫ РӨЛІ.....	525

СТУДЕНТТІК ҒЫЛЫМ - 2022

*атты халықаралық студенттік ғылыми-практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ*

МАТЕРИАЛЫ

международной студенческой научно-практической конференции

СТУДЕНЧЕСКАЯ НАУКА 2022

II ТОМ

Оргкомитет не несет ответственности за материалы, не содержащие научной новизны или оформленные с нарушением грамматики.

Подготовка оригинал-макета: Т.С. Митрошенко

Подписано в печать 23.12.2022г. Формат бумаги А4.

Бумага типографская. Тираж 100 экз.

Типография «Әлем». Заказ № _____

г. Шымкент, ул. Иляева, 7

+ 7 702 331 44 37, +7 776 331 44 37

Email: alembaspasy@mail.ru